

DUILIU ZAMFIRESCU

O P E R E

VN

*Ediție îngrijită,
studiu introductiv, note,
comentarii și indice de*

AL. SĂNDULESCU

CORRESPONDENȚA

A — M

Universitatea București

Academia de științe sociale și politice
Institutul de Istorie și Teorie literară
„G. Călinescu”

SCRIITORI ROMÂNI

EDITURA MINERVA

București, 1984

STUDIU INTRODUCŢIV

Mai există opinia potrivit căreia scrisorile, chiar şi acelea trimise de scriitori, nu ar conţine decît o strictă valoare documentară. Se motivează, printre altele, că acestea nu sînt opere de „ficţiune”, că, oricît de interesante sînt de „stilizate”, nu pot fi luate în considerare decît ca surse de informaţie, oferind, în cel mai bun caz, datele unui portret moral. Sigur, o corespondenţă literară nu este o operă de «ficţiune», aşa cum este un roman sau o nuvelă. Dar în acelaşi timp va trebui să observăm că nici notele de drum, nici jurnalele, nici memoriile nu se constituie propriu-zis ca opere ale imaginaţiei. Vom elimina atunci din istoria literaturii pe Saint-Simon, pe Goethe (cu a sa *Călătorie în Italia*), pe Stendhal (pentru *Jurnalul* său şi pentru *Memoriile unui turist*)? Vom renunţa la *O sama de cuvinte* ale lui Ion Neculce şi la *Scrisorile* lui Ion Ghica, pentru că respectivii nu şi-au transformat amintirile, experienţele şi impresiile într-o operă neapărat „literară”? Şi apoi însăşi noţiunea de *ficţiune* să fie oare atît de restrictivă? Simplul fapt de a scrie (mai ales la un scriitor!) nu înseamnă, fie şi inconştient, a intra oarecum în planul ficţiunii? Atunci cînd un memorialist realizează o suită de portrete caracterologice, cînd un călător descrie un peisaj sau un tablou de moravuri, cînd autorul unui jurnal face confesiuni echivocate cu analiza psihologică, factorul creator, adică selecţia, invenţia, stilul, într-un cuvînt, ficţiunea, capacitatea de a vedea generalul în particular, sînt fără îndoială prezente. Chiar dacă ne par greu de clasat, fiind situate în zona a ceea ce s-a numit „literatură de frontieră”, nu putem trece asemenea scrieri în subsolul documentar, numai pentru că ele se înrudesc puţin cu reportajul, cu istoria, cu istoria culturii, cu eseistica.

Lucrurile nu stau altfel nici în cazul corespondenței. Că scrisorile lui Cicero și ale lui Voltaire reprezintă opera lor cea mai rezistentă, prin prospețime și farmec literar, a devenit un loc comun al istorici literare. Dar aceasta nu vrea să spună că au fost anulate *Catilinarcle* marelui orator și povestirile patriarhului de la Ferney. Știm foarte bine că dacă n-ar fi existat romanul *Madame Bovary*, corespondența lui Flaubert n-ar mai fi avut probabil același interes literar. Însă la fel de adevărat e și faptul că Cicero, Voltaire, Flaubert ar fi cunoscut un destin mai puțin strălucit în posteritate fără tezaurul lor epistolar, carej le-a sporit în bună măsură gloria și ni i-a făcut mai apropiați, mai moderni. Principiul cauzalității, adesea invocat pentru a se demonstra caracterul secundar și minor al scrisorii, nu ne poate împiedica de a-i recunoaște acesteia calitățile, evident, când de se fac simțite — și a o introduce în circuitul valorilor. O operă nu o anihilează pe alta, ci i se alătură în competiție, în lupta cu timpul. Prin valențele ei, arta epistolară, ajunge uneori să influențeze ierarhia scrierilor unui creator, dacă nu cumva să-i confere nota lui dominantă. Când G. Călinescu spunea: „...corespondența e cea mai trainică operă a lui M. Kogălniceanu”, constata în fapt rezultatul trecerii unui secol, în care paginile cele mai vii ale conducătorului *Daciei literare* se dovedeau a fi scrisorile. Același sentiment al valorii îl avea E. Lovinescu față de corespondența lui Duiliu Zamfirescu.

„Ficțiunea”, înțeleasă în mod restrictiv, credem că nu deschide orizontul cercetării, ci, dimpotrivă, amenință a deveni o prejudecată, potrivit căreia tot ce n-a fost scris cu *intenția* de poem, nuvelă, roman, urmează a trece în dosarele de arhivă. Or, a nu vedea că Doamna de Sevigné, Voltaire, Diderot, Flaubert, la noi, Alecsandri, Kogălniceanu, Odobescu ș.a., în corespondență depășesc nivelul pragmatic a ceea ce s-a numit *Jettre d'affaire*, al informației seci, înseamnă a refuza să accepți realitatea. Ar fi și trist dacă scriitorii ar fi expediat numai astfel de scrisori...

Arta epistolară a lui Duiliu Zamfirescu a fost intuită chiar din anii tinereții sale, când cei de la *Convorbiri literare*, în speță N. Petrașcu, își iau îngăduința să publice (în 1888) citeva misive particulare ale proaspătului diplomat de la Roma, tocmai datorită farmecului lor literar. Ei fuseseră frapați, fără îndoială, de spontaneitatea și aerul degajat al descrierilor, de nervul epic ce dădea viață unei simple întâmplări, în care nota de umor se întâlnește cu darul de a schița gestul, atitudinea caracteristică a unui personaj.

*

Publicate cu totul sporadic în timpul vieții lui Duiliu Zamfirescu și imediat după aceea, scrisorile lui încep a deveni cunoscute odată cu

apariția colecției de *Studii și documente literare* a lui I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș (1931—1940), unde se comunicau importante fonduri de corespondență (epistolele adresate lui Iacob Negruzzi, N. Petrașcu, Si-ion Mehedinți, N. Iorga). Ecoul în critica timpului este minim. Doar profesorul ieșean Octav Botez notează câteva observații, care aveau să se mai facă de aici înainte și care defineau noul portret al lui Duiliu Zamfirescu. Acesta „ne apare sub o lumină mult mai simpatcă în corespondență, simplu, sincer, modest, conversînd de obicei pe un ton familiar și, cînd e vorba de contemporani, exprimîndu-se judicios și adesea pătrunzător în aprecierile sale” (*În jurul corespondenței lui Duiliu Zamfirescu*). * Criticul se referea mai ales la scrisorile către Nicolae Petrașcu, prieten din tinerețe al diplomatului de la Roma și față de care adoptă, într-adevăr, un ton familiar, degajat, natural, străin de constrîngerile vreunei retorici.

Colecției Torouțiu îi urmează în 1936 publicarea de către Emanoil Bucuța în *Revista Fundațiilor regale* a scrisorilor către Titu Maiorescu și în 1937 a dialogului epistolar dintre cei doi oameni de litere. Interesantă, în prefața editorului, este istoria conservării și transiterii acestei corespondențe către posteritate. Ea a fost păstrată cu grijă de Titu Maiorescu, apoi de fiica acestuia, Livia Dymysa, care a purtat-o cu sine pe drumurile străinătății, ca la întoarcerea în țară, după primul război mondial, s-o predea lui Șt. Nenitescu, iar acesta lui Emanoil Bucuța, primul editor al celebrului — putem spune — dialog epistolar. După publicare, manuscrisele au fost depuse la Biblioteca Academiei Române, tînde se găsesc și azi.

Dacă de la Duiliu Zamfirescu avem aproape 200 de scrisori, încît se poate presupune că nimic nu s-a pierdut, de la Titu Maiorescu n-au parvenit pînă la noi decît 42 (la care se mai adaugă câteva, descoperite mai tîrziu). Al. Duiliu Zamfirescu, fiul scriitorului, îl informează pe Emanoil Bucuța, așa cum o va face și cu semnatarul acestor rînduri peste aproape patru decenii, că cea mai mare parte a fondului de corespondență ce se găsea în casa de la Faraoane, lîngă Focșani, a fost ridicată (și probabil distrusă) de ocupanții germani în 1916. Astfel se explică marele decalaj numeric dintre scrisorile celor doi dialoganți.

Primul care remarcă interesul excepțional, de ordin documentar și de ordin artistic, al corespondenței dintre Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu este Mihail Sebastian. El ne dă și o primă caracterizare a tandemului ce avea să fie comparat pe bună dreptate cu Schiller-Goethe :

* *Adevărul literar și artistic*, nr. 676, 1933.

„Ce fericit cuplu intelectual, Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu.' Sunt nenumărate trăsături de artă și de sensibilitate care îi unesc. Aceeași mîndrie simplă, aceeași claritate de gîndire, aceeași eleganță formală, nesilită, necăutată, venind parcă dintr-o egală necesitate de echilibru în cugetare și de măsură în cuvînr^." „Rareori — continuă tînărul și agerul comentator — două temperamente artistice, două psihologii, două inteligențe își pot corespunde așa de armonios." *

Valoarea documentară se întrețese cu cea artistică, textul oferindu-ne cu mult mai mult decît informații istorico-literare. În ceea ce-l privește pe Duiliu Zamfirescu, el îi apare ca „un prozator cu autentică vocație epistolară" (este pentru prima dată cînd se face această remarcă fundamentală!), „un intelectual de variate preocupări", „un critic cu intuiții juste pînă la precizie". Și nu în cele din urmă, un scriitor, ca atunci cînd relatează despre o recepție unde a participat și F. Brunetiere: „E — notează M. Sebastian, alegînd un exemplu dintre multe altele — o pagină minunată de observație, de umor, de pătrundere psihologică, de evocare plastică".

Din același an (1937) și aceeași lună (aprilie) datează articolul lui G. Călinescu, *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori* și care va fi reluat în *Istoria literaturii române*. În ampla sa viziune epică marele critic făcuse, în mod exagerat, din Duiliu Zamfirescu un monument de grandomanie, de fals aristocratism, de lipsă de idei și mediocritate. Portretul său, șarjat, este unul ironic, poate pentru a realiza contrastul (în cazul de față cu marii clasici) încă o dată revelator în cadrul unui roman, cum poate fi considerată, într-un sens. *Istoria literaturii române*. G. Călinescu procedează prin îngroșarea liniilor (negative) și prin expedierea calităților pe care i le recunoaște, totuși fie și „*en passant*" cum ar fi spiritul de observație, simțul nuanțelor, al intimității sau chiar talentul de... scriitor: „Sunt și rînduri foarte frumoase, de pildă, acelea despre Olanda sau acestea pe care le reproducem mai jos cu privire la o reuniune mondenă..." (Se referă la scena unde fusese prezent F. Brunetiere, semnalată și de M. Sebastian.) În general însă, G. Călinescu are părerea că „cele mai multe scrisori se vîd a fi compuse în vederea destăinuirii personalității. Duiliu Zamfirescu pune aici ceea ce crede mai nobil în el." Sau: „în stilul corespondenței e adeseori un ce silit, o încercare de a fi distins sau de a avea humor" „Impresiile lui despre Italia sunt în general plate." Curiease aprecieri despre o corespondență cultivată de Titu Maiorescu însuși aproape trei-, zeci de ani și ?poi de către el păstrată cu grijă și despre aceea (igno-

* *Reporter*, iu. 14, 4 aprilie 1937.

rata) cn N. Petrașcu, de o naturalețe și un farmec narativ care-l divulgă „ai în t^o 1°... * P^r...". La toate ^cestea, ca și la multe alte observații nedrepte și dure („romanul lui Duiliu Zamfirescu nu e creațiune", păreriile scriitorului despre contemporani sînt „răutăcioase, invidioase și uneori stupide") aveau să răspundă Șerban Cioculescu și mai tîrziu Eugen Lovinescu.

(
Cu studiul *O față nouă a lui Duiliu Zamfirescu*, publicat în *Revista Fundațiilor regle* (1 august 1937), Șerban Cioculescu, într-o mai mare măsură decît Mihail Sebastian, trasa un hotar în exegeza consacrată autorului *Vieții la țara* și adîncea un drum în ceea ce privește literatura epistolară, a cărei valoare fusese argumentată de către el printre primii, prin publicarea în 1935 a corespondenței dintre I. L. Caragiale și Paul Zarifopol. Șerban Cioculescu vede în corespondența lui Duiliu Zamfirescu cea mai prețioasă „din cîte dispune literatura noastră", o realizare plenară a scriitorului, așa cum n-a izbutit s-o facă în operă:

„Cu scrisorile lui Duiliu Zamfirescu, de caracter privat, se luminează, într-adevăr, revelator, o personalitate artistică de prim ordin. Mai mult încă, ceea ce scriitorul n-a reușit să realizeze în opera sa, și anume înseși posibilitățile sale majore și multiple, spre a le cristaliza într-o operă definitivă, apare pentru prima oară în plină lumină. Din citirea acestor admirabile scrisori, fără a fi însă prelucrate meșteșugit spre a da impresia de artificiu și de inautenticitate — suntem nevoiți a recunoaște prima realizare de sine, desăvîrșită, a 'lui Duiliu Zamfirescu."

Șerban Cioculescu este de asemeni primul exeget care descoperă în corespondența autorului *Vieții la țară* un senzațional jurnal de creație. Criticul remarcă ideile estetice (raportul dintre subiectivitate și obiectivitate, realismul, antinaturalismul), precum și opiniile despre contemporani, unele nedrepte ca, de exemplu, despre Caragiale, dar altele judicioase, ca aceea despre nuvelele de inspirație rurală ale lui Slavici. Ca și Mihail Sebastian, Șerban Cioculescu îl distinge în corespondență pe scriitor, mai exact sensibilitatea artistică. Nu numai atmosfera din saloanele literare pariziene (a cărei valoare descriptivă n-a putut să n-o recunoască și G. Călinescu), dar peisajul își găsește în diplomatul de la Roma un pictor înzestrat cu înclinații impresioniste în maniera de a surprinde transparența tremurătoare a aerului și abia simțită degradare cromatică. Autorul *Vieții la țară* conchide cu ideea, care va face carieră, că scrisorile „îl înfățișează pe Duiliu Zamfirescu sub un aspect omenesc mcîntător, foarte îndepărtat de rigidă imagine a personalității sale sociale. Puține corespondențe au darul să restabilească figura morală a unui scriitor și să-i sporească valențele sufletești."

Noi argumente, și nu o dată polemice la adresa lui G. Călinescu, va aduce Eugen Lovinescu în volumul *Titu Maiorescu și posteritatea lui critică* (1943), unde aflăm cel mai aureolat portret al epistolierului Duiliu Zamfirescu, considerat, fără nici o rezervă, ca cel mai important din literatura română. „Adevăratul lui destin — spune criticul «Sburătorului» — nu e de ordin poetic/epic sau dramatic, ci epistolar. Publicarea corespondenței lui cu Titu Maiorescu și a celei cu N. Petrașcu și Iacob Negruzzi a integrat în literatura noastră un nou „gen literar, genul epistolar, dându-i dintr-o dată un reprezentant de valoare.”

Parcă și mai convins decât Șerban Cioculescu și Mihail Sebastian, E. Lovinescu afirmă ideea că „locul de preeminență, pe care atîta și l-a dorit [scriitorul] în literatura de imaginație, l-a obținut postum, într-o activitate nedestinată publicității”; activitate și ea literară, întrucît „dincolo de document, ea se impune și prin însușirile stilistice, prin investigație psihologică, prin bogăția de senzații, dacă nu și de idei”. Polemizînd mereu cu G. Călinescu, Lovinescu demonstrează că scriitorul diplomat era un spirit fin, cultivat, o sensibilitate mereu trează, calități care se găsesc la polul opus față de convențional, mediocritate și plătitudine. Comentînd, la un moment dat cu un entuziasm exacerbat, corespondența lui Duiliu Zamfirescu (acesta ar fi cel mai important și chiar, singurul nostru epistolier), Lovinescu ajunge să definească specificul însuși al literaturii epistolare, materia cea mai bogată și sugestivă oferindu-i-o scrisorile autorului *Vieții la țară*: „Arta epistolară nu constă într-un «efort», ci în capacitatea de a produce involuntar, cu necesitatea indiferentă a bradului ce dă rășină, alimentată de o sevă continuă și fatală; ea e efectul unei stări sufletești ce reclamă nevoia comunicării directe a unor senzații, a unor impresii. Dacă — ținînd seama de raporturile de subordonare — am putea bănui în corespondența cu Titu Maiorescu o oarecare aplicație în compoziție și în stil caligrafic, în scrisorile către N. Petrașcu nu mai putem avea aceleași bănueli; facilitatea elegantă a expresiei ne dovedește o producție spontană a spiritului, condiție indiferentă în creația propriu-zisă, indispensabilă în arta epistolară.”

Nici valoarea documentară a acestei corespondențe — precizează criticul — nu stă mai prejos: „...dintr-însă scoatem materialul informativ cel mai bogat asupra junimismului literar epigonic de după 1885, referințele cele mai exacte asupra lui Titu Maiorescu din aceeași epocă, prilejul de a înjgheba un portret psihologic al lui Duiliu Zamfirescu, necunoscut sau deprecîat pînă acum...” Scriitorul a fost cu mult mai adînc și în gîndire și în sentimente decât s-a crezut. Provocările lui epistolare, afectuoase și abile, arată că l-a iubit pe Titu Maiorescu mai mult decât toți prietenii din tinerețe ai acestuia și toți discipolii crescuți

sub aripa lui. Într-adevăr, putem spune și noi, împreună cu TL I#«inescu, că „pri” publicarea corespondenței lui Duiliu Zamfirescu a adăugîtu «un „...», iar literatura a inaugurat un gen printr-o operă de înafc& ”«doare estetică și etică”.

Un al treilea moment al receptării corespondenței lui Duiliu Zamfirescu a fost în 1967 cînd apărea ediția noastră de *Scrisori inedite*, care scotea la iveală, mai mult decât colecția I.E. Torouțiu și ediția Bucuța, chipul tînărului și al foarte tînărului scriitor, al omului (în relațiile sale de familie), prin publicarea unor loturi masive de epistole către Duiliu Ioanin (prieten încă din adolescență), Elena Miller-Verghy și Trandafir Djuvara. Se reiau în discuție acum toate fondurile epistolare cunoscute, autorul raidurilor de față abordînd chestiunea în studiul *O corespondență de tip flaubertian*, iar mai tîrziu în teza sa de doctorat *Literatura epistolară* (Edit. Minerva, 1972). Comentînd amintitul volum de *Scrisori inedite*, Vladimir Streinu schița un portret complex al scriitorului: „Și astfel putem vedea un Duiliu Zamfirescu nu numai construit, artificios, sfidător, distant, rece și poate inuman, ci și prihigen, spontan, sociabil, și fără îndoială afectuos, nu numai disociat de semenii, dar și solidar pînă la problematism moral cu familia, cu prietenii și mai ales cu destinul patriei lui și al omenirii”.

Folosind-o ca principală sursă documentară în monografia sa din 1969, Mihai Gafița recunoaște și el valoarea critică și literară a corespondenței lui Duiliu Zamfirescu: „Această corespondență însăși, considerată separat, echivalează cu o operă literară de sine stătătoare, cu caracter tot mai mult eseistic”. Dar caracterul ei este plurivalent, căci introdusă în circulație, din păcate cu întîrziere, ea a devenit o operă de referință atît pentru literatura epistolară, cît și pentru istoria ideilor estetice de la noi.

Disponînd acum de un volum considerabil mai mare de scrisori decât acela de care dispuneau I. E. Torouțiu, Em. Bucuța și subsemnatul (în 1967), avînd, prin urmare, *corpusul integral* (care nu exclude, firește, îmbogățirea lui în viitor), putem deduce portretul moral al scriitorului și arta sa de epistolier, mai complet și mai aproape de adevăr, evitînd exclusivismele de care a avut parte, mai ales în timpul vieții, și putem urmări evoluția unui destin literar, cu mai toate fațetele lui, în raport de sine și de contemporani. Omul ni se înfățișează și el, deopotrivă, *par lui-meme* și într-o lumină mai simpatcă, așa cum s-a observat, nu iară a-și ascunde asperitățile, ce se îngroașă cu timpul. Cele peste 1000 de pagini de corespondență evidențiază trei mari etape ale biografiei lui Duiliu Zamfirescu: 1. Între 1876, de cînd știm că datează prima scri-

soare, pînă în primăvara lui 1888, cînd tînărul diplomat pleacă la Roma, ca secretar de legație; 2. Din 1883 pînă în 1906, anul întoarcerii în țară, cînd este numit secretar general în Ministerul Afacerilor Străine, și 3. Din 1906, pînă la sfîrșitul vieții, survenit în 1922.

Din prima etapă, se păstrează scrisoți către Gr. H. Granda, redactorul ziarului *Războiul*, unde adolescentul focșenean trimitea versuri; către Al. Macedonski, din momentul debutului în *Literatorul*; ^către Elena Miller-Verghy, „Mamitica”, în al cărei salon literar, Duiliu era prețuit, alături de B. Delavrancea și A. Vlahuță ; către o verișoară, cam de aceeași vîrstă, Ecaterina Munteanu, despre care s-a spus că i-ar fi servit ca unul din modele pentru Ținuća din *Viața la țară*. Dar cea mai bogată și mai semnificativă corespondență a acestei perioade este aceea adresată prietenului Duiliu Ioanin, un veritabil confident. Ea se constituie ca documentul fundamental pentru portretul tînărului și foarte tînărului Duiliu Zamfirescu, necunoscut de mai vechea exegeză critică.

Din Focșanii natali, unde îl aflăm pentru scurte răstimpuri, dar mai ales de la Hîrșova, unde este numit supleant de ocol (procuror), după ce-și obține licența în drept, și la Țirgovîște, unde îndeplinește, pentru cîteva luni, aceeași funcție, el simte permanenta nevoie a dialogului intelectual și a confesiei sentimentale. Semnatarul (ca să nu spunem eroul) scrisorilor e un romantic, îndrăgostit de natură, de solitudinea silvestră, un meditativ. îi citește bineînțeles pe romantici (și preromantici), pe Rousseau, Lamartine, Musset, Hugo (din care și traduce), o atenție specială acordă spaniolului Emilio Castelar, a cărui lucrare, *L'art, la religion et la nature en Italie*, pare să fi reprezentat o primă inițiere mai adîncă asupra patriei artelor. Lecturile, -ca și predispoziția vîrstei, deschisă tuturor orizonturilor, îl îndeamnă la reflecție filozofică, fiind atras de explicația darwinistă a lumii și chiar de ateism. Într-un tîrziu, la Roma, va dori să devină „un apostol al socialismului”, visând la o societate din care să dispară proprietatea privată — impulsuri generoase, care însă nu vor avea nici o consecință în ideologia și opera scriitorului. În schimb, la Hîrșova, ca și la Țirgovîște, el își apropie și mai mult viața orașului de provincie, tipologia funcționarilor umiii, care-i va inspira schițele *Din Dobrogea*, *Arhivarul*, consumă cîteva pasageri experiențe sentimentale, ce vor lăsa urme în nuvelele *Noapte bună* și *Două case potrivite*, jalonează reportajul ce se va intitula *Mănăstirea Dealu*. Ca un alt Ovidiu, tînărul magistrat are la Hîrșova sentimentul exilului, pe care-l accentuează dragostea pentru o fată inaccesibilă, Eliza, care, între timp, se căsătorește, se îmbolnăvește de tuberculoză și^moare. Confesiile, uneori zilnice, către Duiliu Ioanin, capătă alură de jurnal, în care descoperim un tînăr pasional și un elegiac. Duiliu trăiește efectiv

o dramă a imposibilului și apoi durerea de a fi pierdut pentru totdeauna ființa iubită. Cîteva nuvele și poezii ale acestei perioade îi vor fi dedicate (*Blaue Donau*, *In albumul doamnei E.D., Amintiri din vremuri*), Eliza devenind o imagine a dragostei ideale. Cu siguranță că ea l-a marcat pe scriitor și că suavitățile și gingășiile fetei vor fi de regăsit la cele mai reușite personaje feminine ale nuvelistului și romancierului. Nu în aceeași măsură este afectat omul, în a cărui structură interioară, alături de latura sentimentală, descoperim și una epicureică, o anume pornire spre „ștregării”, ce va invada cu bună dispoziție paginile multor scrisori (mai ales către Trandafir Djuvara și N. Petrașcu). Dar disponibilitatea lui sufletească se va dăruia altor cîteva episoade de trăire profundă, cu reverberații în corespondență (ca și în operă), ca episodul de peste cîțiva ani, Montalba (cîntăreața italiană de operă), ca acela de prin 1894—1896 cu fermecătoarea Alisa de Raditz și cel final, pe care singur avea să-l numească Malvina. Duiliu este, în felul său, un frumos și trist Don Juan.

Simțindu-și lipsa vocației ca împărțitor al dreptății, tînărul se întoarce curînd în urbea natală și apoi la București, unde începe să colaboreze intens la ziarul *România liberă*. Scrisorile care se păstrează (din păcate — în afara unor fragmente — nu și acelea către Montalba) din acești ani sînt, explicabil, puține. Poet, primit cu mari elogii de Al. Macedonski, de care din 1883, după epigrama antieminesciană de tristă memorie, se desparte zgomotos, nuvelist de ce în ce mai productiv și foiletonist prolific, vîslind tot mai mult în apele junimiste, profesor la Liceul Sf. Gheorghe și, din 1885, atașat în Ministerul Afacerilor Străine, Duiliu Zamfirescu se pregătea pentru ceea ce se cheamă în limbajul diplomaților cariera exterioară. Publicase între timp volumul de poezie și proză *Fără titlu* (1883), romanul (foarte criticat) *In fața vieții* (1885), intrase în cercul „Junimii”, bucurîndu-se de simpatia și apoi de prietenia ocrotitoare a lui Titu Maiorescu, în sfîrșit, îi apăruse foarte interesantul volum de *Novele* din 1888. E anul cînd guvernul junimist, cu P. P. Carp la Externe, reconfirmă numirea sa ca secretar de legație, făcută de liberali, cu un an înainte, și e trimis la Roma. Intra într-o lume necunoscută, într-un mediu prin excelență ceremonios și oficial, strălucind ele uniforme și decorații, cu viața reglementată de conveniențe, mediu în fața căruia urma să-și dea adevăratul examen de tînăr „de lume”. Și Duiliu Zamfirescu era un asemenea tînăr, de o distincție fizică și intelectuală remarcată încă din țară, avea o anume prestanță și o estetica a comportării, dar nu era un superficial-vanitos; e adevărat, cu toate ca nu dispunea de o situație materială strălucită, își manifesta repulsie față de „boema română”, prin care vrînd-nevrînd trecuse ca poet în gazetar, nu era însă un simplu beneficiar al norocului și cituși de puțin

un aristocrat prin origine (cum se va pretinde mai târziu) și nici prin concepția sa despre activitatea umană. Voia un singur lucru — să se realizeze în societate pe un plan înalt, intelectual și prin forța meritelor personale. Desigur că aceasta nu depindea numai de el. Diplomația avea să-i impună cu severitate normei* ei de viață și să-i cultive o conduită socială care, uneori, întâlneau și cu o exacerbare a eului, s-a dovedit de-a dreptul rigidă și de rău augur. Asupra ei comentarii mai vechi au stăruit întruna, transformând-o într-o coordonată esențială a biografiei și operei scriitorului. Duiliu Zamfirescu a fost văzut mai mult în ținuta lui marțială, în fracul impecabil de la recepțiile diplomatice, și mai puțin în zbuciumul, său lăuntric de om al condeiului, dăruit, cu o nobilă pasiune, literaturii. Corespondența din perioada Roma ne deschide o poartă și un drum (pe care l-au întrevăzut M. Sebastian, Șerban Cioculescu, Eugen Lovinescu) tocmai spre acest iubitor al scrisului, rămas încă în penumbră, înconjurat multă vreme, ostil, de prejudecățile criticii.

Chipeșul secretar de legație începe să pătrundă în cercurile mondene, pe care le privește, cel puțin deocamdată, cu superioritatea zîmbetului ironic. Amator de aventuri galante, cum va fi mai toată viața, ia parte, în vacanțe, la escapadele societății napolitane, a „lumii bune”, „distinse”, cu distracțiile, cancanurile, rafinementele și superficialitățile ei. Relații ample, și nu o dată picante, se găsesc mai ales în scrisorile către N. Petrașcu. Foarte curînd, în 1890, se căsătorește cu Henriette Allievi, fiica unui personaj deosebit de influent în viața economică și politică italiană, senatorul Antonio Allievi, ceea ce-l propulsează pe tînărul român o dată mai mult în mijlocul înaltei societăți. Diplomația, care, grefată pe un caracter predispus la egolatrie, îi va imprima acel aer distant și scorțos, latură negativă detestată mereu de contemporani, constituie, în același timp, o împrejurare prielnică pentru creator. În afară de faptul că a putut călători — cum avem să vedem — și cunoaște direct atîtea din comorile de frumusețe ale naturii, artei și civilizației, el a venit în contact cu o seamă de personalități literare europene (F. Bruneriere, Pierre Loti), a avut posibilitatea să vadă mai limpede cum se dezvoltă mișcarea de idei artistice a timpului. Lecturile lui literare devin mai bogate și sînt mai la zi — cel puțin în materie de roman • decît ale lui Titu Maiorescu.

Norocoasă sub raportul realizării sociale și a împlinirii intelectuale, cariera diplomatică are însă și neajunsurile ei, de care se plînge nu o dată. Ceremoniile și recepțiile devin la un moment dat obositoare;

„fiind coborîtor dintr-o familie „de viță” (cum va pretinde mai târziu), înaintarea la rangurile superioare e dificilă. Sc mai adaogă și episodul afacerii Văcărescu”, în care fusese fără voia sa implicat și care-i aduce o mutare disciplinară la Atena și Bruxelles. Cîteva scrisori către Trandafir Djuvara și C. L'sarcu exprimă indignarea unui nedreptățit. Cu trecerea anilor, deși își petrecea concediile la Focșani și la București, este apăsător de singurătate, simțindu-se izolat de viața literară din patrie. Această împrejurare îl face să creadă că este ignorat de contemporani (ceea ce, în parte, pare a fi fost adevărat) și-l îndeamnă la căutarea unor compensații, care - să-i restabilească echilibrul. Una dintre ele este, fără îndoială, corespondența, expresie acută a necesității de a comunica, de a-și confrunta opiniile cu prietenii din țară, prilej de a se autodefini, de a-și schița autoportretul moral.

Omul Duiliu Zamfirescu al perioadei italiene e un spirit cumpănit, în fond un epicureu, gustînd cu măsură plăcerile vieții, plin de afecțiune pentru familie și de solitudine față de confracți (a se vedea scrisorile către Constantin Zamfirescu și I. N. Roman). Liniștea interioară i-o tulbură cîteodată numai vechea lui propensiune de insațiabil Don Juan, ca în anii 1894—1896, cînd se află realmente cutremurat de dragostea pentru Alisa de Raditz și pe care e nevoit s-o curme, adus la realitate de situația lui de soț și de tată a trei copii. E aceasta o postură umană de asemeni inedită pentru istoriografia mai veche. Sub fracul și plastronul scrobit și în atîtea rîndori incomod al diplomatului, descoperim un suflet de „pater familias” în care înfloresc în taină gingășia și tandrețea, sentimentul ocrotirii duioase. Duiliu Zamfirescu trăiește din plin sentimentul paternității și satisfacția de a-și crește copiii. Scrisorile către Elena Miller-Verghy, dar și către Trandafir Djuvara și Titu Maiorescu ni-l înfățișează debutonat, natural ca pe orice „Vasilache de tată”, cum se numește singur, cu o blîndă autoironie.

La Roma sau Bruxelles, diplomatul suferă de singurătate, și în același timp, de dorul de patrie. Oricît ar fi călătorit, oricît l-ar fi absorbit îndatoririle profesionale, preocupările literare și viața de familie, Duiliu Zamfirescu nu poate ieși de-a binelea din izolarea lui morală decît atunci cînd pornește spre țară. Ajuns aici, se bucură firește de revederea alor săi, dar nu poate să nu constate că politica e o „comedie pe perete”, „clasa diriguitoare, o gașcă de pehlivani”, în timp ce „țăranu, săracu, e zdrențăros, casele satelor sunt coșare, copiii sunt hămesiți”. Acum scriitorul are oroare de politicianism, de burghezia arivistă și vulgară, se vede chiar ca un „apostol al socialismului”. Gînduri frumoase, ce vor fi parțial încorporate în operă (*Tănase Scatiu*), dar în planul vieții de toate zilele, fără vreun efect real.

Concediile și scrisorile sînt oricum ieșiri din singurătate intermitente. *Convorbirile literare* și cenaclul „Junimii” erau departe; limba maternă însăși era parcă una de taină, căci diplomatul vorbește în familie italiana și franceza, copiii fiind puși să învețe abia mai târziu românește. După erele prestate la legație, după ceremoniile și recepțiile, care, toate, se consumă sub semnul protocolului, scriitorul nu se regăsește pe sine decît în preajma închipuirilor sale, în fața hîrtici albe, care așteaptă să se acopere de versuri sau de întîmplările personajelor de la Ciulniței, undeva în marginea de sus a Bărăganului, pe meleaguri de care se lega însăși adolescența autorului. Cea mai importantă ieșire din singurătate, avînd un caracter de permanență, este opera literară. Focul pasiunii creatoare, căpătînd proporții crescînde în lungul stagiului diplomatic, reprezintă unul din aspectele cele mai interesante și mai de substanță ale corespondenței. Facem de astă dată cunoștință cu scriitorul în laboratorul său, cu preocupările și frământările lui, prin intermediul unui excepțional jurnal de creație, semnalat și de Șerban Cioculescu. Privite din acest unghi, scrisorile lui Duiliu Zamfirescu dezvăluie într-un chip unic în literatura noastră psihologia creatorului, a unuia care și-a scris opera într-un mediu cu totul străin de universul ei, folosind exclusiv experiența de viață și amintirile tinereții petrecute în țară.

„Faceți bine că mă deșteptați din cînd în cînd — i se adresează lui Titu Maiorescu — fiindcă, departe de mișcarea noastră literară, mă coprinde uneori descurajarea. Dacă vă gîndiți cîteodată la strănilele împrejurări ale vieții mele, puteți înțelege mai ușor lacunele ei.” Înconjurat de o altă lume decît aceea a universului său original, scriitorul ajunge să „se simtă acasă” numai atunci cînd stă de vorbă cu eroii săi. „Știți că de aproape 12 ani — îi scria lui Mihail Dragomirescu — viața noastră românească eu o trăiesc singur, vorbind cu persoanele imaginare ale romanelor și cu copiii mei, care însă nu înțeleg mai nimic din limba lor.”

Vocația de scriitor a autorului *Vieții la țară* și psihologia procesului său de creație nu pot fi înțelese în afara acestei condiții morale, pe care mai toți comentatorii au trecut-o prea ușor cu vederea.

Scrisul îi apare lui Duiliu Zamfirescu, în anii lui italieni, ca o parte organică a vieții, ca o coordonantă necesară a existenței lui spirituale : „Mie îmi trebuie să scriu cum îmi trebuie să mă hrănesc, să dorm, să iubesc. Trăiesc cu oamenii din mintea mea ca și cum am fi cu toții acolo, sau cu toții aici.” Plăcerea de a scrie „*n'est pas Henfancement' mais l'amour lui-meme*”, e o „fericire nețărmurită”, care compensează de tot în lume”, o descărcare, o refacere a echilibrului interior, modificat

„permanență și uneori destul de grav de condiția tristă a omului: „jsu e nici o consolare mai mare în această vale de lacrimi decît de a împînzii videniile fantaziei tale pe răbdătoarele lanuri ale sferurilor de hîrtie. Pot cetitorii și criticii să zică ce-ar pofti. Ca amorul, scrisul este plăcut în sine, pentru scris, iar fructul lui puțin importă. Mai cu seamă scrisul de romanuri, unde ființele au continuitate.” În momentul creației, diplomatul și omul de lume dispar, obosiți ei înșiși de convențiile și constrîngerile profesiunii, cedînd locul scriitorului, dăruit artei sale. Pe acesta lumea l-a cunoscut mai puțin sau deloc, neînchipuindu-și-l cuprins de o asemenea fervoare literară, ce ajunge la neconformism și dezinteres: „Acum trăiesc cufundat în atmosfera romanului pe care-l scriu, o atmosferă limpede, de țară, în care găsesc scăpare de toate mizeriile vieții. Vă spun drept — i se adresa, ca de obicei, lui Titu Maiorescu — că dacă n-aș avea copii și obligațiuni sociale de împlinit, aș rîlmîne al 2-lea secretar cu plăcere toată viața mea. Parcă nu știu eu cît plătește gradul prin el însuși. La Ciulniței, unde se mișcă lumea mea închipuită, nu e iertat să intre nici miniștrilor plenipotențari, nici miniștrilor secretari de stat, nici uneia din gloabele anemice și nervoase ce umplu lumea cu vanitatea lor goală.” Și, contopit cu plăsmuirile lui, Sașa, creație exclusiv a ficțiunii, îi apare ca o ființă aievea, ce parcă ar fi făcut parte din propria-i viață: „Am trăit un an și jumătate cu lumea mea închipuită în așa bună prietenie, încît acum îmi pare rău că mă despart de dînsa. O să faceți cunoștință cu o persoană de acolo, Sașa. Eu am trăit cu dînsa în foarte bune raporturi, așa de bune, încît mai de nu mă înamorasem de ea. Și, ciudat: toate celelalte figuri din încercările mele precedente se legau ca umbrele de cîte o ființă reală, văzută sau întrevăzută ; aceasta nu are nici Un raport cu nimeni. Ea s-a înfiripat pe paginile albe, cu de la sine putere” (către Titu Maiorescu).

Scrisul, ca proces psihic, îi dă lui Duiliu Zamfirescu o stare de febră intelectuală, bucuria se naște împreună cu chinul creației : „Eu sunt prins de cîtăva vreme de o adevărată furie de a scrie. Am intrat în sufletul romanului adînc (e vorba de *Lume nouă și lume veche*, pe care, evident, îl supralicitează) ; îl duc spre sfîrșit cu putere; e o adevărată vina care gîlgie, — și cu toate astea niciodată n-am fost mai neli-niștit, mai nesigur, mai torturat de rezolvarea problemelor sufletești ce, firește, se ivesc în calea unui roman.” Uneori, e asaltat de o mulțime de „subiecte interesante, în oameni și lucruri demne de studiat”, absorbit parca de un vîrtej al imaginației, alteori se află în impas, cuprins de tristețe și disperare : „Cu scrisul stau prost de tot. Îmi pare că sunt 'a un lemnar care-și închipuiește că e sculptor. Îmi răsar în minte niște

lucruri așa de minunate, mă opresc să le cioplesc, ca să caut în ele statua, și dau cu barda, ciopîrțesc, pînă stric tot materialul: lemnar prost. (Și, Doamne, ce lucruri frumoase văd cîteodată!) Sentimentul la care am ajuns acum, în multe ale viații dar mai cu seamă în literatură, este disperarea" (către N. Petrașcu).

Cînd citim asemenea rînduri, parcă ascultam îndepărtate ecouri ale corespondenței lui Flaubert. Sigur, scriitorul român nu ajunge să trăiască drama profundă a creației, care-l mistuie pe autorul *Doamnei Bovary*, dar nu e mai puțin adevărat că scrisorile lui constituie poate cel mai semnificativ material din literatura noastră pentru ceea ce înseamnă psihologia artistului. Nimeni la noi, cel puțin în secolul XIX, n-a lăsat mărturie mai bogate și mai vii despre scris ca formă specială a activității umane și despre modul în care el se produce. Marele interes pe care-l relevă corespondența perioadei italiene, în afara portretului moral și a virtuților literare, îl reprezintă aceste confesii artistice, parte componentă fi memorabilă a jurnalului de creație, unanim apreciat.

Din dorința firească de a comunica neînterupt cu prietenii din țară, mai ales cu Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi și N. Petrașcu, autorul raportează asupra stării sale de spirit, asupra planurilor literare și a stadiului în care se găsește cu elaborarea lor. El își scrie singur biografia operei și efectuează prima ei radiografie, venind în ajutorul criticii cu date esențiale. Astfel, în romanul *Viața la țară*, intitulat inițial *Pe arătură*, voia să încerce „a arăta geniul românesc sub toate formele lui... avînd ca inspirație morală un realism trist, o viață uniformă, dar senină, a muncitorului de pămînt”. Foarte preocupat se arată față de relațiile dintre Matei și Sașa, ezitînd între soluția căsătoriei și a despărțirii lor. Observația aparține unui prozator care teoretizează, printre primii la noi, obiectivitatea : „Dar eu foarte adesea mă păzesc de natura mea în estetică. Eu nu trebuie să intru acolo decît numai în proporția în care intră căldura în dinamică, să *fiu* adecă tot, dar să *nu par* nimic”. Și acum și altă dată, scriitorul se găsea în vederile lui Flaubert (pe care altminteri nu-l gusta), reformulîndu-i ideile antiromantice despre înăbușirea pasiunii, răceală, imparțialitate.

În relatările despre romanul *Tănase Scatiu* se simte spiritul polemic acut, care a *dd%* cum se știe, la o anumită simplificare a personajului. Autorul uită legea obiectivării epice, desprînd care vorbise cu atîta comprehensiune, fiind animat acum numai de sentimentul repulsiei și al detestării: „Am să judec pe pîrlîții de arendășei, ajunși bogați, deveniți factori, politici, falși, în întîia și a doua generație”.

Dacă am reconstitui întregul dialog (și elementele există) între Duiliu Zamfirescu, pe de o parte, și Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi, pe de alta, ne-am găsi în fața unei veritabile discuții literare, în care tonul e dat cel mai adesea de scriitorul de la Roma. Fiind mai tînăr, el simțea nevoia să se confrunte, să afle ecoul gîndurilor și operelor sale, apoi, izolarea de confrății din țară, singurătatea îl îndeamnă la confesii, la împărtășirea sinceră a impresiilor și convingerilor. Cînd se referă la literatură și în genere la probleme de estetică, scrisorile lui Duiliu Zamfirescu (mai ales cele adresate lui Titu Maiorescu) devin articole de critica, în care mărturia se însoțește cu judecata de valoare. Informîndu-și cu regularitate prietenii despre geneza operei sale, era cu neputință să nu facă și aprecieri asupra ei, să nu încerce a se autocaracteriza. Cititorul obișnuit cu imaginea < scriitorului înfatuat (justificată doar în parte) nu bănuiește cîtă modestie și cit spirit autocritic îl însuflețeau totuși pe acesta în anii săi de prodigioasă activitate literară : „Eu am multe cusururi, îi scria lui Titu Maiorescu, foarte multe. Dar unul din cele mai mari este o pornire firească către a face să se asemene indivizii de prin novelele mele și *un fel de a spune* cam stereotip”. Ca orice artist autentic, Duiliu Zamfirescu e veșnic nemulțumit de sine, avînd rezerve mai ales față de operele de tinerețe, care au și rămas, dealtfel, în timpul vieții scriitorului doar la primele ediții.

Nu trebuie să ne mire dacă alături de modestie și nemulțumire se strecoară și egoismul de creator, care supralicitează propria valoare. El ni se pare firesc și într-un fel emoționant prin sentimentul patriotic din care izvorăște. Romanul *în război* nu este, fără îndoială, cel mai izbutit din ciclul Comăneștenilor, dar evocarea anumitor momente dramatice ale Războiului de independență l-a putut face pe autor să creadă că aici ar fi punctul cel mai înalt al artei sale: „Cele două pagini în care trupa așteaptă ora atacului și momentul în care Șonțu face un pas înapoi și pune mîna pe garda săbiei sunt chintesența întregii mele puteri de creațiune. Mai mult decît atît nu pot să fac. Orcum vor fi privite de critici aceste două pagini, ele reprezintă pentru mine cea mai puternică emoțiune artistică ce mi-a dat-o pînă astăzi autosugestiunea ele scriitor” (către Titu Maiorescu). Ceea ce ne surprinde, cu toate explicațiile pe care le-am da, este oscilația lui Duiliu Zamfirescu între modestie și înfatuare, lipsa de măsură atunci cînd se compară cu marii scriitori ai literaturii universale. Impacientat că același roman, *În război*, are o temă similară cu aceea din *Război și pace* de Tolstoi și că faptul ar putea stîrni suspiciunile criticii, scriitorul ajunge la o concluzie în care jenează aplombul, atitudine ce se va instala tot mai stabil odată cu timpul. - „Cine va ceti romanul meu din cei ce au cetit j-*e* al lui

Tolstoi va vedea deosebirea esențială dintre amîndouă : creațiunea mea e latini, pe cînd a sa e slavă. De vor fi asemănări, acelea vor fi datorite (aptului că, la urma urmei, sufletul omenesc este același peste tot."

Cînd vine vorba de confrății de generație, Duiliu Zamfirescu își pierde și mai mult spiritul de obiectivitate, minimalizînd în mod regretabil pe Caragiale, Slavici, Delavrancea, Coșbuc. Amestecînd criteriile de apreciere, judecățile lui despre aceștia sînt în mare măsură umorale, bizuite, fie pe considerente etice, fie pe diferențe de temperament artistic și de orientare critică. În anumite cazuri, cum se va vedea, el își revizuiește sau își nuanțează opinia, dar tonul de superioritate ne face să credem că, în asemenea împrejurări, pasionatul scriitor îi cedează locul diplomatului cu morgă, îmbătat de fumuri aristocratice: „Tot văd pe d-nul Negulescu că mă pune într-o supă cu Slavici și Caragiale. Eu n-am nimic comun cu acești domni. Slavici și-a închipuit toată viața că a dat icoana sufletească a țăranilor, în amorurile și poezia lor vagă, iar de fapt a plămuit ființe himerice, false din punct de vedere al asemănării, monotone și neclarificate din punct de vedere al tipului. Caragiale e superior lui Slavici, dar nici el nu se leagă cu mine prin nimic" (către Titu Maiorescu). Înclinația aceasta criticistă, cel mai adesea nemotivată, și părerea superlativă despre sine vor ieși la iveală pe deplin după întoarcerea scriitorului în țară, în 1906, culminînd cu discursul de recepție la Academie, care a provocat știutul scandal în presa timpului.

O vie și statornică admirație a avut Duiliu Zamfirescu pentru Eminescu, și temeiurile ei le dezvăluim pe larg în capitolul de *Note și comentarii*. Tot acolo am discutat opiniile negative și contradictorii despre Caragiale și Slavici. Nu lipsesc, firește, considerațiile, numeroase, despre Titu Maiorescu, dar el fiind unul din eroii principali ai dialogului epistolar, simțim nevoia să ne mai oprim o clipă asupra personalității lui atît de iubite — acesta e cuvîntul — de către diplomatul de la Roma pînă înspre amurgul dureros al prieteniei lor.

Schimbul de scrisori dintre scriitor și critic se desfășoară într-o atmosferă deosebit de prielnică sincerității și libertății de opinie, în care cel mai tînăr pare să aibă mereu inițiativa. El își împărtășește impresii, formulează observații asupra operelor, comentează mișcarea literară, e polemic, înverșunat și, nu o dată, subiectiv, în timp ce criticul e mai reticent, mai stăpîn pe sine în răspunsuri, aprobînd sau dezaprobind ferm, cu sobrietate — și uneori casant — pe mai tînărul său preopinent. Dialogul acesta purtat peste două decenii le-a oferit reale satisfacții intelectuale amîndurora, dar mai cu seamă lui Duiliu Zamfirescu, cel care era în primul rînd interesat să se confrunte, să capete o confirmare

^ un gir, să-și dezvăluie în fața unei autorități critice tumultul gîndurilor și sentimentelor sale de creator. Dacă n-ar fi existat corespondența „ Titu Maiorescu (cea mai substanțială din punct de vedere estetic), opera lui Duiliu Zamfirescu ar fi fost lipsită de aerul dens al ideilor, de fermentul polemic și de acel stimulent pe care-l dau receptivitatea și înțelegerea unui mare critic. Ceea ce impresionează la autorul *Vieții la țară* în raporturile sale epistolare cu Titu Maiorescu este admirația afectuoasă, care nu exclude fermitatea propriilor convingeri, chiar cînd ele sînt greșite, familiaritatea unită cu deferența, ce mențin pe de o parte, egalitatea partenerilor în discuție, pe de alta, deosebirile lor de vîrstă și de situație socială. Marea prețuire pe care o avea pentru critic îl îndeamnă pe Duiliu Zamfirescu să-i scrie pe un ton amical, amintindu-i de îndatoririle literare, aproape date uitării în agitația vieții publice. Criticul era chemat respectuos la uneltele sale: „Eu pricep că d-voastră, ajuns la plina maturitate a facultăților sufletești, visați poate o lucrare temeinică și absolut personală, și * sper că nu numai visați, dar că și lucrați, însă nu trebuie pierdut din vedere că d-voastră, ca Dombey & Fils, aveți o casă cu renume vechi, care trebuie dusă înainte : aceea a criticei senine, pătrunzătoare. Aștept, prin urmare, să-mi spuneți într-o viitoare scrisoare că alegătorii gorjeni, cari v-au lăsat la o parte, ca să aleagă pe un vechi primar certat cu Justiția, au făcut un mare bine literaturii."

Lui Titu Maiorescu i-a închinat scriitorul rîndurile cele mai entuziaste, neocolind exagerarea ditirambică, dar caracterizînd în esență aportul său covîrșitor la înflorirea culturii românești. Relațiile dintre cei doi mari epistolieri se mențin cordiale, chiar dacă în subtext apar divergențe literare, din ce în ce mai subliniate, pînă la întoarcerea lui Duiliu Zamfirescu în țară, cînd prietenia lor intră într-o nouă și dramatică etapă. Momentul discursului de recepție din 1909 și al afacerii Stratiulescu din 1913 vor duce la ruptura totală. Pentru istoria acestui sfîrșit dureros trimitem de asemenea pe cititor la capitolul de *Note și comentarii*.

Departa de mișcarea literară din țară, Duiliu Zamfirescu s-a interesat în permanență de ea, spunîndu-și cuvîntul despre mai toate aspectele și mai toți scriitorii ei importanți. Judecățile lui sînt, într-adevăr, uneori eronate, dar totdeauna sînt probe, pornind din convingere, ca în cazul C. Dobrogeanu-Gherea, pe care, deși adversar, îl aprecia tocmai pentru talentul său critic: „Dar în polemică, Drag. fomiurescu] devine confuz și lipsit de sare ; pe cîtă vreme, celălalt (Gherea, n.n.) e picant și mai cu seamă limpede". Arareori obiectiv față de confrății din generația lui ('a-l adăugăm și pe Al. Vlahuță pe care-l stima, cu deosebire pentru

romanul *Dan*), Duiliu Zamfirescu s-a arătat plin de entuziasm la apariția primelor nuvele de I. A. I. Brătescu-Voinești și I. A. Bassarabescu, și a primelor articole ale tînărului, pe atunci de 19 ani, N. Iorga. Impresiile, exprimate spontan, vin din partea aceluiași scriitor înșingurat, care se bucură sincer de talentele generației tinere. Mai tîrziu, revenind în țară, își va potoli entuziasmul.

Intră într-o altă etapă a vieții lui, din păcate mai puțin literară.

Ceea ce trebuie să reținem din ansamblul considerațiilor critice formulate de către Duiliu Zamfirescu în corespondență, uneori pozitive, alteori atît de nedrepte, credem că este dorința lui de înnoire a literaturii române, de lărgire a orizontului ei tematic destul de limitat în viziunea sămănătoristă și poporanistă. Este ideea de bază care va străbate și discursul de recepție la Academie din 1909.

Diplomatul, trăind o viață întreagă încorsetat de convenții, detesta convenția în literatură, omul de lume, obosit de ipocriziile lustruite și artificialitatea cercurilor pe care le frecventa, milita în artă pentru adevărul vieții, pentru autentic, veridic și pentru sobrietate. De aceea îl irită entuziasmul facil pe care-l manifestase presa „față de *Istoria unei coroane de oțel*, carte convențională, strisă într-o limbă moartă, jumătate de cronicari, jumătate de provincialisme”, de aceea dezaproba (din păcate, generalizînd pentru întreaga lor operă) tipurile idilice de țărani din anumite nuvele de Slavici și Delavrancea. Duiliu Zamfirescu a putut jigni și scandaliza (cu ocazia discursului academic), însă a pus în circulație (fie și în parte, prin publicarea tardivă a scrisorilor) idei fundamentale, pe care le va fructifica pe deplin abia romanul românesc dintre cele două războaie. Corespondența adresată lui Titu Maiorescu și Iacob Negruzzi ne relevă pe unul din cei mai importanți teoreticieni ai romanului și ai realismului din literatura noastră de la sfîrșitul veacului trecut. Atît prin structură, cît și prin faptul de a fi trăit multă vreme în contact direct cu fenomenul literar european, autorul *Vieții la țara* a fost mai receptiv decît oricare dintre confrății lui români la descoperirile genului românesc din secolul al XIX-lea, și în special față de cei trei mari scriitori ruși: Tolstoi, Turgheniev, Dostoievski, care constituiau adevăratul miraj al epocii. În același timp, el a cunoscut literatura franceză, de la romantici și de la Stendhal, Balzac, Zola și Flaubert pînă la contemporani ca Paul Bourget și George Ohnet, a citit în versiuni franceze, italiene și chiar engleze pe englezi și americani (Dickens, George Eliot, Tennyson, Edgar Poe, Bret Harțe) și a luat contact la sursă cu literatura italiană prin poezia lui Leopardi și Carducci (din

care traduce), și prin romanele lui Ruffini, Fogazzaro și d'Annunzio. A fost poate primul nostru romancier de cultură europeană. Aceasta i-a înlesnit să distingă între realismul clasic de tip tolstoian și naturalismul zolist, contra căruia se pronunțase încă din tinerețe, între analiza psihologică dostoievskiană și psihologismul anost și obositor din romanele lui Paul Bourget, i-a dat posibilitatea comparațiilor largi și a unor disociații menite să-i consolideze propriile convingeri și procedee de romancier.

Pentru Duiliu Zamfirescu, romanul este „arta de a ști să spui lucruri posibile”, căci „peste tot unde e viață, unde sune mișcări sufletești, romanul e gata”. El teoretizează un realism obiectiv, oarecum în spiritul procesului-verbal stendhalian: „Fiindcă pasiunea vorbind, curge necontrolată... un dialog între doi oameni care nu sunt de hîrtie trebuie să cuprindă repetiții, gîndurile naive sunt foarte aproape de cele banale și așa mai departe”. Prefigurîndu-l pe viitorul său adversar, G. Ibrăileanu, epistolierul de la Roma pare să opteze pentru *romanul de creație*, respingînd nu analiza, ci psihologismul amintit mai înainte. Și scriitorul discută lucrurile pe larg și lămuritor, demonstrîndu-și buna orientare în contextul literar european, ca și orientarea spre realismul clasic al marelui secol de înflorire a romanului: „Dar efectul asupra mea — i se confesa estetic tot lui Titu Maiorescu — a fost că, în urma cetirii lui *Disciple*, m-am hotărît pentru totdeauna să nu mai iac psihologie în încercările mele. Și mai întîi, ce va să zică a face psihologie într-un roman? Ce înseamnă titlul *roman psihologic*? E o vorbă goală, — fiindcă orice roman bun trebuie să fie psihologic. Au oare novelele lui Bret Harțe, au oare *Le Lys dans la Vallee*, sau *Eugenie Grandet*, sau *Illusions perdues* de Balzac, or romanele rusești, nu sunt, în felul lor, psihologice? Ce este bunăoară o mititică novelă a lui Tolstoi, *Histoire d'un musicien*, sau *Les Precoces* de Dostoievski, în care autorul nu se simte un singur moment și nici pomeneală nu-i de teorii? Psihologie, studiu de suflet omenesc de la un capăt la altu, și, mai mult decît la d-nu Bourget, artă.

Fiindcă vine întrebarea: ce este un roman și care e scopul unui scriitor? Eu cred că este de a-ți da iluzia cea mai intensivă despre realitatea vieții. Dacă în aceasta nu mă înșel, vine a doua întrebare: au oare un scriitor care, după ce ți-a dat o scenă, vine să explice resorturile sufletești ale oamenilor săi, nu răpește el oare din intensitatea iluziei?”

Asemenea idei, exprimate pe la 1890, par să-l situeze pe teoreticianul romanului înaintea romancierului.

Admirator al lui Balzac și Tolstoi, Duiliu Zamfirescu revine adesea asupra societății, ca zonă amplă de inspirație, asupra celei străine, într-un fel cosmopolite (a se vedea scena, mereu citată de critică, unde apare

Brunetiere) și mai cu seamă asupra celei românești, care îi apare demnă întru totul de interesul romancierului modern : „Cîte *drame*, cîte nevoi, cîte lacrimi, cîtă ironie nu se ascunde în lumea noastră bucureșteană, cu limba ei pestriță. Nu numai că se cuvine, dar *trebuie* să ne interesăm de ea.”

Atenția scriitorului se extinde și asupra lumii satului, principalul izvor de idilism, și care îi apărea falsificată în literatura epocii: „Eu socotesc că a venit vremea să lăsăm dulcegeriile artificiale ale țăranilor amorezați și blegi, și să facem oameni vii în literatură, dacă se poate români voinici și cinstiți, dacă nu vițioși sau sceptici, dar vii, cu voință și mușchi”.

Oricît l-am suspecta de subiectivism în aprecierea confracților (Caragiale, Slavici, Delavrancea) și de subestimarea psihologiei rurale, va trebui să recunoaștem că autorul lui *Tănase Scatiu* a intuit bine tipul țăranului român, pe care-l va realiza cu strălucire în roman Liviu Rebreanu. Duiliu Zamfirescu observa că psihologia țăranului de atunci se reducea la două coordonate: iubirea și dragostea de pământ, adevăratul motor sufletesc ce va pune în mișcare acțiunea din *Ion*. De asemenea, el subliniază importanța ideii de masă, de colectivitate, idee pe care o va traduce în scena uciderii lui Tănase Scatiu și care va rodi uimitor în *Răscoala* lui Rebreanu : „în desfășurarea întâmplărilor, țăranii se mișcă numai ca mase colective, fiindcă așa îi cred eu interesanți, așa sunt ei o putere și numai așa psihologia lor poate da nota caracteristică a *unui* țăran.* Duiliu Zamfirescu este primul scriitor român după N. Filimon, dar poate mai conștient decât acesta, care descoperă semnificația documentului autentic (el, clasicul armonic și neînțelegătorul cititor al lui Stendhal și Flaubert, pe care-i minimaliza!): „Ordinul de zi dat de generalul Cernat în preziua lui 30 august — îi explica lui Titu Maiorescu, anticipând una dintre principalele direcții ale romanului românesc interbelic — nu e pus de mine ca detaliu ostășesc, ci ca documentul cel mai sugestiv, artistic sugestiv, din toată campania. El e scris prost, redactat în pripă ; dar proza lui copilărească dă detaliile cele mai emoționante ale organizării atacului.”

Pe aceeași linie a realismului se dezvoltă opinia scriitorului despre stil și limba literară, cărora le acordă o mare însemnătate în caracterizarea personajelor. Autenticitatea vorbirii i se pare esențială, iar atunci când Maiorescu îi reproșează vulgaritatea modului în care se exprimă/ Tănase Scatiu, romancierul se explică, invocând profilul moral **31** eroului: „E adevărat că limba lui Scatiu e cam bădărană, dar eu socotesc ca asta e vina lui Scatiu, nu a limbei”. Că stilul autorului trebuie să se

diferențieze de acela al personajelor este pentru Duiliu Zamfirescu de domeniul evidenței: „în adevăr, pe cît e vorba de descrieri de lucruri în afară din noi, sau chiar de pornirile noastre sufletești, limba cea mai literar românească, cea mai sugestiv românească se poate întrebuița cu succes. Cînd însă va fi vorba de dialog, cînd va fi vorba de a da unei adunări de 5 persoane în jurul unei mese de ceai sau unei convorbiri de afaceri, sau unei destăinuirii de amor o atmosferă proprie, limba asta nu mai e îndestulătoare. Vine acum întrebarea : se cuvine să ne interesăm de cele 5 persoane din jurul mesei cu ceai ? Eu cred cu tărie cX. da.”

Notabile, deși întâmplătoare, sînt opiniile lui Duiliu Zamfirescu despre „arta pentru artă” și „arta cu tendință”, asupra cărora conchide în baza bunului-simț, ca și Caragiale („...orice subiect, cu sau fără teoremă [demonstrație, tendință, n.n.], este după cum îl face autorul: interesant, dacă e bine scris; prost, dacă e rău scris”), și mai ales în privința raportului dintre național și universal, pe care-l vede în chip realist și lucid, și nu cu un patriotism îngust, rău înțeles. Trebuie să recunoaștem, susține el, împotriva unor poziții exclusiviste și provinciale, că „nu tot ceea ce e românesc e frumos și sunt foarte multe lucruri frumoase care nu sunt românești”. „A crea o literatură națională, care să păstreze ceea ce este specific românesc, limba românului și sufletul eroilor”, înseamnă a o integra universalului, adică a o „pune totodată în legătură cu ceea ce este omenesc și deci etern”. Ideea nu era nouă, dar mai cu seamă în epocă apărea uneori minimalizată în literatura poporanisto-sămănătoristă, contra căreia frînge scriitorul atîtea neîndemânaticе săgeți.

Oricît de „revoluționar” în materie de roman, prin teoria procesului-verbal și mai ales a documentului autentic, Duiliu Zamfirescu rămîne un clasic (va spune-o și el nu o dată), un om al secolului al XIX-lea, care nu-l gustă pe „decadentul d'Annunzio” și care se pronunță tăios contra „aberațiunii simboliste”. Paradoxal, modernității văzuseră în el un aliat. *Vieața nouă* îi luase apărarea, cu ocazia discursului de recepție pentru antipoporanism, în timp ce *Vieața românească* îl blamase pentru același motiv. Se înșelaseră, cel puțin în parte, ambele tabere. Noul academician nu agreea poezia cultivată de Ovid Densusianu și nu combătea realismul, teoretizat de G. Ibrăileanu. Dimpotrivă, îl prefigurase, pe linia obiectivității și a „creației”, așa cum îl anunțase pe E. Lovinescu, prin pledoaria pentru romanul urban și, într-un fel, pe Camil Petrescu, prin evidențierea semnificației documentului autentic. Estetica lui Duiliu Zamfirescu s-a dovedit, pentru literatura noastră, în cîteva direcții fundamentale, precursorare.

După ce se întoarce în țară, în 1906, volumul, precum și interesul corespondenței, cel puțin pentru moment, scad simțitor. Dispăruseră distanțele geografice și, din păcate, se instalau cele spirituale față de mai vechii și mai noii prieteni. Deși locuiește la Galați, fiind o vreme reprezentantul nostru, cu grad Ale ministru plenipotențiar, în Comisia Europeană a Dunării, deși se găsește zile și săptămâni de-a rîndul k Focșani și Odobșeti, unde își cumpăraseră și plantaseră vii, scrisorile **se** împuținează, se oficializează și uneori capătă un ton de progresiva aroganță. Probabil și înaintarea în vîrstă, și demnitățile diplomatice, și anumite nemulțumiri, ca respingerea romanului *în război* de la premiul Academiei, fac să iasă și mai mult la iveală iritabilitatea, infatuarea, duritatea în relațiile literare. Autorul lui *Tănase Scatiu* suferă de mitocanofobie, ce-i vine adesea dintr-un fals aristocratism, de care va face caz în curînd. Directorii și redactorii de reviste, Mihail Dragomirescu, C. Rădulescu-Motru, Sextil Pușcariu, criticii E. Lovinescu (unul dintre puținii care-i consacrase un amplu și laudativ studiu analitic) primesc din partea scriitorului misive confidențiale sau publice, în care le sînt servite aspre lecții de conduită și moralitate. Lipsa de tact a lui Duiliu Zamfirescu — am spus-o — culminează cu discursul de recepție la Academie în 1909 și cu polemicile întreținute cîțva timp după aceea. Relațiile de prietenie cu Titu Maiorescu, ce durau de aproape un sfert de secol, sînt grav zdruncinate, pentru ca în 1913, cu prilejul incidentului Stratilescu, să se rupă definitiv.

Criticul nu îngăduia să fie contrazis, mai ales în idei pe care le susținuse o viață întreagă (ex., valoarea poeziei populare), iar scriitorul care în fond era animat de bune intenții, nu știuse să aleagă nici locul, nici momentul spre a demonstra că poporanismul constituia, în ultimă instanță, o frînă în calea dezvoltării și modernizării literaturii române. Această eroare îi atrage numeroase inimiții și-i îndepărtează prietenia la care ținuse cu neistovită pasiune. Părăsit și apoi chiar persecutat de Titu Maiorescu, care în 1913, în calitate de prim-ministru, îl pune în disponibilitate pe baza unui denunț de antipatriotism, scriitorul se găsește într-o stare de spirit care oscilează între megalomanie și deprimare. Cînd cineva îl **atacă** într-o revistă, el își pierde total simțul măsurii, vorbind **despre sine** în superlative incredibile : „Eu pretind că am dreptul să nu fiu tratat în fugă, de cel dintîi băițaș care își face vîrf la plumb. Și aceasta nu pentru **că** ocup un loc însemnat în societate, ci pentru că de 20 de ani dau o lucrare organică, *ce nu are seamăn nici în literatura noastră și nici în alte literaturi* (s.n.), aceea a studiului unei societăți

întregi" (către Mihai Dragomirescu). Excesiva măsură administrativă a iui Maiorescu îl mîhnește adînc, îl îndurerează : „Nu pot admite ca un om pe care l-am adorat 25 de ani — i se plîngea lui S. Mehedinți — să-mi nege beneficiul probei, cu alte cuvinte, ceea ce nici Ignățiu Loyola nu refuza victimelor sale, fie chiar sub formă de apă fiartă". Scriitorul fusese de-a dreptul calomniat, punîndu-i-se la îndoială patriotismul, fără posibilitatea de a se apăra, fapt care-l făcea să sufere o dată mai mult. Retras în pacea viilor de la Odobști, el își mistuie durerea într-o singurătate orgolioasă și meditativă, străjuită parcă de umbra fostului prieten: „Cîteodată mă duc la bisericuța unde e îngropat tată-meu și mi se pare că nu mai sunt așa de singur. După tatăl meu adevărat, am iubit pe un alt om, care m-a rănit adînc și pe care aș vrea să-l pot ierta" (către Simion Mehedinți). Cel mai bogat și mai interesant capitol din viața spirituală a scriitorului se încheia acum într-un chip dramatic.

Ruperea, relațiilor de prietenie cu Titu Maiorescu face parcă să iasă și mai mult în evidență petele de umbra ale personalității lui Duiliu Zamfirescu. Acum se poate vorbi, într-adevăr, de aristocratismul afișat ostentativ, de comportarea distantă, care ascundeau sub înfățișarea lor țanțoșă un suflet obosit, resemnat și într-o anumită măsură neînțeles. Puținele scrisori din această epocă accentuează nota de filozofie (de ex., către Margareta Miller-Verghy), respiră o nostalgie ce nu se sfiește să se comunice public în cuvinte de remarcabilă forță evocatoare a primei tinereți, apuse între stejarii meleagurilor natale :

„Răspund scrisorii d-tale (a lui P. Locusteanu, n.n.), prin care-mi ceri colaborarea la *Flacăra*, în numele culesului viilor, că toamna în adevăr se culeg viile, iar poezia *culesului* se face în alte anotimpuri, în genere în al tinereții.

în tinerețea mea cea mai neprihănită, eram vîntor de sturji și mierle. Plecam de-acasă la răsăritul soarelui și mă întorceam către asfințit, umblînd pururea singur, călcînd sfios pe haturile viilor sau așteptînd ceasuri întregi, alipit de trunchiul vreunui nuc, pînă ce auzeam zgomotul aripelor sturzului sau fluieratul mierlii din hîgiu.

Am văzut tot felul de păsăruici căzute ca o săgeată pe cîte o ramură deasupra capului meu și privindu-mă nedumerite j am văzut gaițe cu pieptul arămiu și aripele albastre, țipînd șui, am văzut nevăstuici prin garduri, verigi prin stejari, ghionoi prin gîrnet; am văzut codrul mușcat de brumă, cu lăurușca roșie și ghiara-găii albă, aninată de mărgeanul gherghinului; am văzut și cîrduri de cucoare alunecînd pe albastrul cerului și țipînd a jale.

Astăzi sînt următor de fiare sălbatic, cu pușca cu repetiție cu termofor, în care se păstrează ceaiul cald și apa rece ; cu gonaci și tabieturi. Dar nu mai împușc mierle, stimate d-le Locusteanu."

Scriitorul nu mai avea seninătatea, buna dispoziție și entuziasmul anilor din Italia. El, care detesta politica, revenit în țară, SP avîntă (lără nici un fel de talent) în politică. Junimist (literar) de o viață, se înscrie acum în partidul conservator; despărțirea de Titu, Maiorescu avea deci încă un motiv, în afară de cele lietrare. Despre această perioadă, dintre 1913—1914 și sfîrșitul vieții, nu se știa prea mult, în afara amintirilor lui N. Petrașcu și ale altora cîțiva, oarecum întimplătoare.

Surgerea timpului a făcut ca alături de scrisorile către Duiliu Ioanin, în care descoperim portretul tînrului Duiliu Zamfirescu, să apară în ultima vreme și un alt lot considerabil, acelea către fiul său Al. Duiliu Zamfirescu, din care luăm cunoștință nemijlocit de frumosul sexagenar, totuși mai puțin sever decît ne-au lăsat să credem memorialiștii. Sînt etapele extreme pe care le-a recuperat, din punct de vedere epistolar, istoriografia mai nouă.

Cum ni se înfățișează, prin urmare, autorul *Vieții la țara* spre vîrsta senectuții ?

Bolnav de ficat, din care cauză a și murit, el face crize destul de frecvente, o dată fiind pe punctul de a se supune unei operații chirurgicale, își propunea mereu să se ducă la Karlsbad (Karlov-Vâry) pentru o cură de ape minerale, însă timpul nu-i îngăduia și se pare că nu va ajunge acolo niciodată. În acești ani, 1918—1922, sănătatea lui rămîne încă destul de robustă, fiind mereu pe drumuri, la Odessa și Iași, în refugiu, la Galați, la Focșani și la București. În capitală, închiria la „Hotel du Boulevard”, ce se mai poate vedea și azi la întretărirea dintre Calea Victoriei și bulevardul Gheorghe Gheorghiu-Dej, un apartament cu luna și pierdea sume considerabile la jocurile de noroc, fapt care se solda cu dese împrumuturi de la diverse bănci. Era, probabil, o compensație a singurătății, care nu-l părăsește nici acum și de care cînd vrea să fugă, cînd o cultivă ca pe o supremă formă a orgoliului : „*Je n'ose pas te dire h charme toujours plus grand de la solitude. Cest peut-etre la derniere forme de l'orgueil*”. Orgoliu care-l îndeamnă adesea să provoace pe careva la duel, unul avînd loc chiar, în 1918, cînd două gloanțe îi fluieraseră pe la ureche. De aici și numele pe care i-l dăduseră cu anumită maliție contemporanii: *Duelius Superbus*. „Orgoliosul” anunța apariția la Iași a revistei *Îndreptarea literara*, singura publicație condusă de el (din care, din păcate, nu ni s-a păstrat decît un singur număr), printre altele, cu scopul de a-i ajuta

pe cei cîțiva scriitori tineri și săraci, aflați în refugiul primului război mondial. Tot acum intenționa să publice un nou volum de versuri, avînd sentimentul că acestea reprezentau o întoarcere a tinereții poetice. Volumul va fi *Pe Marea Neagră* (1919) și va încheia între copertile lui ultima dramă sentimentală a infatigabilului Don Juan. Sexagenarul se îndrăgostise de o foarte tînră fată, numită simbolic Malvina, căreia îi va închina un întreg ciclu de poezii.

Faptul, oarecum ieșit din comun, dată fiind marea diferență de vîrstă, alarmase familia scriitorului, care își îngăduise să-i atragă atenția. Duiliu Zamfirescu răspunde fiului său printr-o scrisoare de dureroasă confesiune, semnificativă și pentru scurtul episod biografic, dar și din punct de vedere al psihologiei artistului. Deși nu poate respecta întotdeauna conveniențele sociale, deși viața lui frămîntată de contradicții i se pare un infern, el continuă să fie stăpînit de același orgoliu, de mîndria sălbatică de a nu se plînge. Singura mîngiere era frumosul, în cazul de față frumosul feminin: o muză. De aceea dorea să nu mai fie sîcîit: „*laissez-moi ma muse. Cest si rare, une muse!*”

În aceste scrisori către Al. D. Zamfirescu, unele simple *Jettres d'affaire*, poetul se străvede cînd și cînd cu privirea lui visătoare. După ani și ani de la plecarea din Roma, are nostalgia peisajului meridional, a capodoperelor de artă italiene, chiar și a acelora pe care nu le văzuse. Îi plăcea să respire aerul tomatnic și aromitor de la vie și să evoce „zilele frumoase, cu vederea întinsă pînă la Dunăre”. Condeiul este al autorului care a scris *Viața la țară*. Dar poetul ne apare mai rafinat și mai adîncit în sine, ceea ce accentuează nota de melancolie, dacă nu și de blazare. „E prea multă melancolie în viață”, notează în finalul unei scrisori, primăvara aduce și ea o „bucurie melancolică”. Sub acest semn, descoperim cîteva reflecții, intru totul remarcabile la un poet care, totuși, după publicarea ciclului *Comăneștenilor*, n-a mai scris versuri decît ocazional. Cînd citim asemenea propoziții: „*Cest beau parce que ca ne dure pas*” sau : *Cest une forme nouvelle de ce triste bonheur, d'attendre quelque chose qui ne vient pas*”, realizăm o stare de spirit pe care nu cred că greșim prea mult numind-o inefabilă. Fericirea, vrea să spună autorul, e fulgerătoare, aproape imperceptibilă, himerică.

Sentimentul estetic nu l-a abandonat pe Duiliu Zamfirescu niciodată. Și ca să-l păstreze nealterat, singurătatea viilor lui de la Faraone i se părea cea mai prielnică. Deși personaj monden, aproape prin deformație profesională, scriitorul revenea în București fără plăcere, la gîndul că era silit să reia contactul cu politica, cu Academia, cu claturile — care „toate nu aduc decît dezamăgiri”. Mult mai bine se

simte în postura de bunic, adorîrîdu-și nepoțica și imitîndu-i copilărește gunguritul: „Tata male o așteaptă la Falaoane”, fiind în stare să se ducă după ea la Polul Nord, dacă micuța, din întîmplare, ar fi fost un pui de pescăruș. Estetul dorea s-o crească în mijlocul cărților% și al muzicii, într-o atmosferă de artă și rafinament, plănuiind construcția unui adevărat turn de fildeș.

Bunicul, care tot mai credea în descendența sa din os domnesc, fapt, pentru care ar fi dorit ca primul său nepot să fie un *masculus*, ca si poată continua „familia Lascarilor și a altor împărați...”, e în același timp și un tată cu sufletul sfîșiat de durere, în urma pierderii celui de-al doilea fiu, Lascar, ucis în duel. Veșnic nrîrul și chipeșul Duilia-Zamfirescu îmbatrînește dintr-o dată: „*Avec la mort de mon fils, JWj vieillesse est entree dans mon âme, puisque la mort" tue Tefort*”. Și \$ neputînd parcă suporta bătrînețea, scriitorul se sfîrșește peste șase luni din momentul cînd așternea aceste rînduri.

Scrisorile adresate lui Al. Duiliu Zamfirescu ne furnizează și o serie de știri despre proprietarul și omul politic, lansat chiar în timpul războiului. Cînd se găsește la Focșani, podgoreanul se preocupă direct de tăiatul și stropitul viei, de cules, de producția de vin, precum și de vînzarea lui. El apreciază rezultatele culesului (într-un an, în Ioc de \$fa 30 de butoaie de vin roșu, nu s-au obținut decît 14), degustă diferitele sorturi și se tîrguiește cu negustorii, repară casa devastată de ocupația germană (cînd s-au pierdut numeroase manuscrise și scrisori), angajează oameni de serviciu, uneori portretizați în cîteva linii, și perfectează tranzacții bancare. Prețuri, calcule, contracte, procese, împrumuturi ni-l înfățișează pe Duiliu Zamfirescu într-o situație de erou balzacian. Dar ambițiosul proprietar de vii se angajează ferm și în politică, fiind unul dintre colaboratorii apropiați ai generalului Averescu, în partidul acestuia, numit la început liga poporului și apoi partidul poporului. Pentru Duiliu Zamfirescu se deschide acum o veche rană, antipatia liberalilor. Aceștia îl vor acoperi de acuzații și calomnii, mai ales în chestiunea „Reșița” (scriitorul era președintele consiliului de administrație al numitei societăți, post pe care-l rîvnea Vintilă Brătianu) și vor izbuti, cu ajutorul regelui, sa răstoarne guvernul Averescu, deși acesta ajunsese la conducere cu o mare majoritate de voturi. Fără să aibă vocație de orator și om politic, Duiliu Zamfirescu va deține cîteva luni portofoliul Ministerului de Externe și mai multă vreme funcția de președinte al Camerei deputaților. Scrisorile acestor ani sînt adevărate pamflete anti-ferătfeniste. În același timp, ele sugerează atmosfera politică * momentului și ne dau indicații utile despre lumea pe care o frecventa diplomatul și omul politic. Succesele lui electorale, unul încununat de un

banchet de 50 de tacîmuri, sînt, folosind propria lui expresie, de scurtă durată, lăsînd după ele, mai totdeauna, un gust amar. Nu aici va trebui să căutăm partea de rezistență a acestor scrisori, ci în latura lor care ne sugerează portretul omului și mai ales pe al scriitorului, parcă mai reflexiv ca altădată, mai melancolic și mai dezamăgit de societatea vremii și de politică. O singură erupție de sentiment îl smulge uin păienjenishul deziluziilor de tot felul : emoția unirii Transilvaniei cu țara. Era fericit ca român și fericit -ca scriitor, pentru că ciclul Comăneștenilor se găsea în deplin consens cu țelul suprem al națiunii române.

Interesul corespondenței lui Duiliu Zamfirescu — s-a spus de mult — stă nu numai în excepționalul ei caracter istorico-literar (pentru' perioada „Junimii” de după 1885), psihologic, de revelare senzațk*-nală a omului și a scriitorului, în ideile ei estetice, deloc neglijabile. Prin autoportretizările și caracterizările umane pe care le conține, prin stil, variabil de la un destinatar la altul, ea ne promite și alte satisfacții decît cele strict documentare. Încă din epocă, s-a observat farmecul narați?, sensibilitatea și bogăția de senzații a scriitorului, prin însuși faptul că o lungă epistolă către N. Petrașcu era publicată ca o însemnare de călătorie în *Convorbiri literare*. Dar chiar din primă lui tinerețe, Duiliu Zamfirescu își dovedea instinctul de prozator (epistolar), descriind o berărie de provincie cu nu știu ce penel impresionist, o scenă în" barcă pe Dunărea învolburată, cu dramatism și totodată cu simț al umorului. În scrisorile de la Roma către N. Petrașcu și Trandafir Djuvara, izbitor este tonul degajat, spontan, străin de coristrîngerile vreunei retorici. Relatînd, el povestește cu nerv epic, pune farmec și dă viață unei simple și nostime peripeții, unui gest sau unei atitudini, ce sugerează fie o situație, fie un personaj. Comentariul său către prietenii de aceeași vîrstă, mîi ales cînd vine vorba de vreo aventură galantă, e de-a dreptul savuros, neocolind expresia ștregărească și chiar licențioasă. Sîntem foarte departe de portretul diplomatului rigid, acreditat de contemporani.

. Duiliu Zamfirescu este un confesiv sentimental (în scrisorile către omonimul Ioanin), un bonom, cu libertăți de familiaritate (în dialogul cu Elena Miller-Verghy), un pasional ce nu depășește pragul lucidității (în prea puținele scrisori de dragoste), un părinte plin de tandrețe, în a căruia vorbă dojana abia se strecoară, uh polemist cu idei novatoare, dar și cu malignități, uneori mai reușit decît cel exprmiat public (în scrisorile către Titu Maiorescu), dar și un observator de atmosferă și de tipologii sociale. Oarecum timid în perioada Hirșova, el are un ochi

ager și o mm! sigura mai tirziu, cînd se afla în salonul parizian al prințesei Machilda Bonaparte-Demidow, unde nu strălucirea interiorului îl impresionează, ci figurile umane, eboșe pentru un virtual roman. Puterea de a le individualiza este absolut remarcabilă: „Iată doamna de onoare a reginei, femeie de 40 de ani, frumoasă, fină, cu niște mîini calde, ce par pururea arse de friguri, zîmbind vecinie (fiindcă e cam surdă, cred); iată stăpînul de casă, flăcău tomatic, plin de spirit (și, socotesc, vechi amant al doamnei în chestiune); iată cardinalul, șiret lunatec, un amestec de misticism și grosolănie neînțeleasă; iată marele om, Brunetiere, în fond sceptic ca toți latinii erudiți, devenit apostolul catolicismului; iată contraste și antiteze; iată suflete în goană după glorie sau fericire, toate muncite, toate subiecte de roman*.

Sigur că în scrisorile către Titu Maiorescu, diplomatul adoptă un stil, așa după cum, cu totul altul, exclusiv oficial, în misivele către D. A. Sturza, C. Esarcu, Vintilă Brătianu. Fără a fi debutonat, el nu este mai puțin lipsit de spontaneitate și naturalețe, chiar de un anume ton „amical”, atît cît îi permite diferența de vîrstă și de situație socială. Și prin conținutul lor, foarte variat, scrisorile către Titu Maiorescu degajă un aer de eleganță formală, au o anume „ținută”, care, însa, nu ajunge nicînd să le artificializeze. Paginile de jurnal de creație și de discuții literare sînt mai sobre (ca limbaj), pe cînd acelea de confesie și de „cancanuri” nu ocolesc nota de umor și chiar de tachinerie. Reflectîndu-se în atîtea oglinzi, Duiliu ajunge un erou al propriilor sale scrisori — nu fără o alură romanescă — mai veridic decît cel pe care l-au cunoscut contemporanii.

Arta lui epistolară, vizibilă de la modul de a nara în chip reliefat evenimentul și de a se autoanaliza (să mai cităm încă o dată paginile de confesie sentimentală și de jurnal de creație ?) și pînă la stil, subzistă, poate și mai pregnant, în însemnările lui de călător și de asiduu vizitator al muzeelor italiene și flamande. După A.I. Odobescu, dar fără vastul orizont de cultură al acestuia, întîlnim-un al doilea caz în literatura noastră cînd scrisorile devin, cel puțin în parte, jurnal de călătorie. Il vedem acum pe Duiliu Zamfirescu formîndu-și gustul în chip nemijlocit, contemplînd peisajul meridional și pe cel nordic, și probînd, în același timp, o sensibilitate și o bogăție de senzații care se exprimă cînd lapidar, în fața picturii, cînd portretistic, în galeriile de sculptură, cînd cu vervă descriptivă și nu o dată poetică sau ironică în fața atîtor aspecte ale îndrăgitei Italii și ale Țărilor de Jos.

Vizitează, firește, mai întîi Roma și apoi, în repetate rînduri, cu întinerită bucurie, Napoli, Florența, Veneția. Nu avea în materie de artă o pregătire de specialist; avea, în schimb, o mare disponibilitate

de a contempla preferînd emoția nudă: „Caut să mă las pe cît oi putea mai mult emoțiunilor directe ce-mi vin de la lucruri, *fără școală și fără muncă* (s.n.). Mă duc înaintea tutulor lucrurilor celebre și mi simt cu adevărat fericit cînd dau de cîte ceva care mă mișcă.” La Villa Borghese admiră o *Venere* de Canova, la Basilica San Pietro în Vincoli, se duce, o dată, cu Titu Maiorescu, să vadă *Moise* al lui Michelangelo, la Vatican rămîne înmărmurit de frumusețea uriașă a Bazilicii Sf. Petru : „Apoi ieșind pe jos, m-am speriat de micimea mea față cu puterea liniilor Sfîntului Petru, văzut despre grădini. Ce armonie e în arhitectura aceea de piatră, ce cochetărie de om de geniu, care parcă vrea să arate că are și mușchi frumoși, nu numai suflet mare.”

Duiliu Zamfirescu pare amețit, ca atîția alții, în fața comorilor artistice ale Italiei, manifestînd ca și Titu Maiorescu, în *Însemnări zilnice*, o surprinzătoare incapacitate de exteriorizare a impresiilor. În galeriile Florenței, la Pitti, Bargello, Uffizzi, Palazzo Vecchio, fusese pentru a zecea oară ca să-și mîngîie privirile cu Botticelli, Donatello, Jean Bologne, Lucea della Robbia ; la Veneția, unde-i lăsase „o amintire nepieritoare” Lido și Canal Grande, admirase pe Tintoretto, Tizian, Veronese, dar totul este comunicat oarecum în grabă, cu un comentariu în care se simte proaspăta lectură a lui Taine (*Voyage en Italie*), a lui Vasari și Gregorovius.

Scriitorul e mai bine orientat, cel puțin în primii ani după sosirea în Italia, în materie de istorie și arheologie, domeniu în care își alcătuiește o adevărată bibliotecă de specialitate. Studiază în versiuni franceze și italiene pe Th. Mommsen : *Imperiul Cezarilor*, pe Edward Gibbon : *Histoire de la decadence et de la chute de l'Empire romain*, pe V. Duruy : *Histoire romaine jusqu'à l'invasion des barbares*. Nu-i lipseau Tucidide, cu *Istoria războiului peloponezic*, Cezar, cu *De bello Gallico*, Pliniu cel tînăr, cu *Panegiricul lui Traian*, și Curtius Rufus, cu *Viața și faptele lui Alexandru cel Mare*. Ca un Leconte de Lisle, el trăiește poezia relicvelor, pe care o va transpune nu o dată în hexametri sau amphibrahii. La Vatican, în palatul Borghese, în Capitoliu, în Muzeul San Ferdinando din Napoli, abia așteaptă să intre în sala statuiilor și busturilor imperiale. Cînd ajunge în fața divului Traian, i se umple pieptul de mîndrie pentru descendența noastră latină: „...pentru mine cel puțin e un nespus farmec și o sfîntă emoțiune de a sta într-o sală rece, sub statuia împăratului nostru, și a-i privi capul gmditor și brațul vînjos — și o bucurie aproape copilărească, dar întrucîtva artistică, de a constata că te cobori ca popor din contemporanii acestui om”. Columna lui Traian devine un adevărat obiect de

cult, Ungă care scriitorul se oprește adesea, călăuzit de studiul lui W. Froehner, *La coïonne trajanne*.

Emoția arheologică și istorică a lui Duiliu Zamfirescu generează câteva caracterizări portretistice succinte, ce ne atrag atenția mai ales prin deducerea dominantei morale, într-un limbaj familiar și mucalit, obișnuit în scrisorile către prietenul* și colegul de generație N. Petrașcu. La muzeul napolitan San Ferdinando, Eliu Adrian i se pare cam „mătă-hălos”, „cu un cap mare de cioban”; Antonin Piui, „surizător ca un papă și'cam bleg”, iar la Capitoliu, vestita Messalina îi sugerează tipul femeii ușuratică și ușernice: „Dacă ai văzut vreodată la țară o leliță a dracului, cu testemelu pe-o ureche, cu buzele senzuale și pomeții -brazului ridicăți, astfel de parcă râde la toți flăcăii, cunoști tipul. Parcă o aștepți să cînte ibovnicului:

Las' să vie, Domnu-l știe,
Calea-n trandafiri să-i fie,

iar lui bietu Claudiu ;

Calea-n măcăcini să-i fie.”

În cei aproape douăzeci de ani cît a fost diplomat în străinătate, scriitorul a călătorit în permanență, făcîndu-și din aceasta o adevărată satisfacție morală și estetică. Muzeele și relicvele arheologice îl atrăgeau deopotrivă cu peisajele, cu viața și moravurile locuitorilor. Duiliu Zamfirescu avea un suflet de poet, care vibra spontan, și care simțea nevoia? să-și îmbospăteze neconținut emoțiile. De aceea, îl vedem revenind la scurte răstimpuri în vestitele cetăți ale artei italiene și în orașele din Munții Umbriei, din apropierea Romei, sau din golful Napoli. Scriitorul nu era deloc sedentar, și putem spune că închidea în sine, ca și Alecsandri, un mic demon al călătoriei.

La Roma îi plăcea să se plimbe pe jos înspre Villa Pamphili, să admire grădinile și fîntînile arteziene pînă la San Pietro în Montorio, de unde se așterne întreaga panoramă a orașului. În același timp, e > atent și la spectacolul străzii, al cărui pitoresc i se impune mai ales în zilele de carnaval, ce-i redeșteaptă pentru moment imaginea vie a circuitului roman. Ca de obicei, antichitatea își trimite ecourile, care se întîlnesc acum în povestire cu o savuroasă notă umoristică:

„Pe aici, Carnaval și soare — îi comunică lui Iacob Negruzzi, la 4 februarie 1891. După vreo zece zile de frig, cu două de ninsoare, vremea s-a-ndreptat. Mascaradele umplu ulițele, în zdrențe medio-evale, călări pe hîțe de cai în trei picioare, or sprijiniți pe tocuri scîlciate. Ieri și azi *il g-Jto dei coriandoli* (pe românește, improscătură de gloante

de var) pre Gorso, într-un câmp de bătaie de zidari. Femei în toata firea, de pe la balcoane și ferestre, își aruncă praf în ochi cu iscusință minunată.

Băieții care trec pe sub balcoane vor ei să ridice privirea spre partea locului, dar îi orbesc hăpurile de gips. Și se zice că, în aprinderea luptei, sunt multe de văzut.

Mă rog, geantă latină nu-i ?...”

Duiliu Zamfirescu vizitează în Tepetate rînduri Florența, „orașul florilor”, „patria lui Dante, Michelangelo, Amerigo Vespucci, Machiavel, Benvenuto Cellini, Cimabue”, copleșit de grandoarea vechilor ei tradiții de cultură și artă. La Veneția, numele de rezonanță istorică al dogilor, Urseolo și Marino Faliero i se par ca „niște poeme întregi”, celebrul San Mărc îi oferă motivul unei poezii (*San Marc*), iar Canal Grande, cu gondolele ușor legănate în amurg, îi trezește amintirea lui Eminescu, care în pragul sfîrșitului trecuse pe sub zidurile fantomaticului oraș. Vine adesea la Napoli, unde, pentru prima-oară, îl impresionează aspectele contrastante ale geografiei locului și ale civilizației, îmbinînd luxul cel mai costisitor cu mizeria cea mai sordidă. Întregul tablou e dominat de flăcăurile amenințătoare ale Vezuviului, la care călătorul privește uimit, ca la un peisaj ireal de gheenă. Lîngă Napoli se găsește faimosul Pompei, orașul dezgropat de sub lavă după aproape 2000 de ani, pe care Duiliu Zamfirescu îl vizitează purtînd sub braț *Istoria romană* a lui Th. Mommsen și romanul istoric *The last days of Pompeii* al scriitorului englez Edward Bulwer Lytton, foarte citit în epocă. Impresiile comunicate lui N. Petrașcu, destinatarul care se bucură de cel mai minuțios reportaj, îmbină obișnuitul ton mucalit și sentimentul de surpriză cu acela de insatisfacție față de arhitectura romană, depri-mantă prin aglomerarea construcțiilor private, care, spre deosebire de temple și monumentele publice, aveau prea puține deschideri spre aer și lumină. Clădirile acestea îngrămădite și meschine vorbesc parca de condiția fundamental terestră a omului de atunci. Relatarea se desfășoară în același stil Oral și familiar, în țesătura căruia cuvîntul necăutat are o prospețime și o vigoare ce atestă una din marile calități ale romancierului Duiliu Zamfirescu, simțul limbii: „Bre omule, să vezi lupanarele, să vezi niște chiliuțe de odăi infame, cu fel de fel de mășcări zugrăvite pe ziduri; să vezi grămada orașului înghesuită, strîmtă, fără un palmac de pămînt liber or de grădiniță; să intri în interiorul băilor și să le vezi pardosite de marmură, dar joase, întunecoase — se degajă sentimentul unui fel de *bien-etre*, surprinzător că trăiești astăzi în lume cu aer mult, larg — și ai nota exactă a celor 1800 de ani de distanță, care, ca formulă filozofică, s-ar putea desfășura

într-un lanț lung, a cărui o extremitate să fie vîrîtă în pămînt, iar cealaltă să se ducă în văzduh : de cea dintîi ar ține oamenii trecutului, iar de cealaltă, ai viitorului."

În timpul verii, Duiliu Zamfirescu mergea în cîteva din localitățile muntoase din apropierea Romei: la Frascati, unde se păstrau ruinele vilei lui Cicero și de unde trimite *Convorbirilor literare* poezia *De la Villa Tusculana*, la Albano, unde e lacul Nemi, cîntat de Lamartine, la Tivoli, evocat în poezia *Jos la Tholi*, ascultînd muzica celor o sută de fîntîni din grădina feerică a Vilei d'Este. După ce se căsătorește, îl găsim la Oriveto, în Umbria, la Varedo (proprietatea socrului său) și la Bellaggio, lîngă lacul Como. Asupra acestor locuri scriitorul nu insistă, mărginindu-se de obicei la date extrem de sumare. Emoția sporește însă pînă la entuziasm pe țărmul însořit al Mediteranei, la Ostia și Porto d'Anzio și apoi în golful Napoli, pe care Duiliu Zamfirescu, în pofida faptului că suferea de „rău de mare", îl colindă insulă cu insulă și localitate cu localitate. De pe litoral, de la Sorrento, Amalfi și Castellammare di Stabia, ajunge în larg la Capri, Ischia și Procida. Poezia antichităților se unește acum cu aceea a naturii, ce ni se pare a se fi păstrat pe alocuri mai bine în corespondență decît în volumele de versuri. Scrisorile devia adevărate reportaje lirice, comentînd peisajul <u>o în suflețire și o vioiciune pe care le vom întîlni mai rar în *Imnuri păgîne* și *Alte orizonturi*, unde stilizarea clasică produce uneori o senzație de răceală și de căutare pedantă.

Porto d'Anzio îi prilejuiește un scurt poem vitalist, aproape de necrezut la „recele" și echilibrat neoclasice : „O, Doamne, de ce n-ai mers și la Porto d'Anzio ? — i se adresează lui Maiorescu. A înnebunit natura. Curge seva în vinele arborilor și a florilor cu o putere de viață extraordinară. Tot malul mării e așternut cu un fel de planta grasă, care s-a ascuns toată sub flori, roșii, violete, azurii, de cînd treci cu drumul-de-fier printre ele îți pare că vor să-ți intre pe fereastră, atîta sunt de vesele și de ștîngărite. Marea se desfășoară la orizont, pe sub bolta seninului, ca o lungă iluzie de cîmpie, și aici, «proape, pe nisip, se joacă cu sutele de copii, ce rîd valului pitulați și plecați înainte ca niște boboci de gîscă. E viață, și s-a isprăvit." Peisajul emană o „atmosfera poetică", de voluptate și eleganță, pe care un senzual ca Duiliu Zamfirescu nu putea să n-o recepteze : „E pace, smerenie pe ape și-n văzduh; florile atîrnă de ramuri cu o lene grasă, parfumată, ca o mină de femeie ieșită din baie. Lămîile par de ceară. Trandafirii prin brazde zîmbesc ca niște fete prietene și așteaptă degetele fine ale necunoscutelor zîne să-i rupă de pe crăci..."

Locul cel mai tipic meridional, care a trezit în sufletul poetului vechi elanuri romantice, cristalizate sub semnul eternului feminin, este insula Capri, a cărei imagine de eden stilizat și exotic reprezintă una din cele mai frumoase pagini de călătorie ale corespondenței: „Revenind la Capri, nu știu cum o fi Olympul, dar știu că eu dacă aș fi însărcinat să aleg o reședință zeilor, aici i-aș pune să locuiască. Inchipuiește-ți o stîncă sălbatică și goală ca un cap de vultur, care la mijloc ar fi strînsă ca o talie de femeie, toată cioplită, bănci, bănci, pe care cresc cu îmbelșugare măsline, smochinii, lămîii, vița cea răstignită, scorușii și un soi de smochini, ziși de India, cu foaia grasă și ghimpoasă ; apoi, ici și colo, magnolia, floarea cea mai delicată și mai ideală ca parfum, care crește cîteodată în pomi mari și stufoși ca merii noștri; pune în acest peisaj vilele pompeiane, elegante, discrete, fără o seîndură de acoperiș ; populează insula cu o rasă de femei greco-romano-sarazină, cu ochi imenși, pielea obrazului bronzie, dinții ca laptele, mergînd drepte ca niște trestii — și peste toate revărsă lumina soarelui Italiei, și poate te vei apropia de adevărul realului."

Entuzismul călătorului se temperează și scade pînă la dispariție cînd vine în contact cu realități în care natura și legile frumosului i se par ofensate. Atunci bucuria se transformă în indignare, iar frazele, uneori învăluite într-un abur de poezie, dobîndesc tonuri sarcastice de pamflet. Ajuns la Monaco, de astă dată în voiaj de nuntă, după ce consemnează foarte sobru localitățile văzute în treacăt (Nissa, Beaulieu, Bordighera, San-Remo), descrie capitala micului principat, care i-a lăsat o rea impresie prin vulgaritatea mediului și spiritului mercantil: „Faimosul Monte-Carlo, care de pe cornișe pare așa de frumos, văzut de aproape e oribil. Stilul cazinului și al hotelurilor e degradator pentru un ochi civilizat, grădinile sunt pripite și nefirești; lumea, interlopă; cafenelele, scîrboase, așa că, dacă n-aș fi convins că organizatorul acestei necuviințe era un samsar ordinar, aș fi tentat a crede că era un om de geniu, atît e de bine reprezentat în aerul din afară sufletul dinlăuntru."

Transferat pentru puțină vreme ca secretar de legatie la Bruxelles (1892—1894), Duiliu Zamfirescu vizitează Belgia și Olanda, admirînd în muzee pe Rubens, Ruysdael, Wouwerman, Fr. Hals și Memling. Comentariul urmează aceeași manieră telegrafică. În mod mai deosebit par să-i fi reținut atenția peisajele lui Breugel și celebra *Lecție de anatomie* a lui Rembrandt. Deprins cu azurul Mediteranei, scriitorul se plînge la Bruxelles de ploaie și de urît. „Dacă n-ai trăit niciodată la Bruxelles — i se adresează Elenei Miller-Verghy — să nu trăiești: e frig și umed, fără a fi iarnă. Evviva Italia!" Cețurile îl țin închis în casă, împrejurare, dealtminteri, fericită pentru creator, care lucrează

acum înfierbîntat la cea mai bună operă a lui: *Viața la țara*. Totuși, demonul călătoriei nu-i dă pace și-i vedem continuându-și notele de drum. Un alt peisaj, mîi neobișnuit, îl atrage cu farmecul său misterios și tăcut de îmbătrînit ev mediu. Epistplierul, pîndit uneori de o anumită convenție, prin cultivarea excesiva a eleganței și distincției, a unui sentiment de *bien-etre* ce i-l dădea mediul turistic internațional jde pe Riviera italiană, dovedește acum un spirit de observație parcă mai apli» cat, care țintește esența, și anume, atmosfera de vechime și solitudine, de gravitate reflexivă și melancolică a nordului flamand: „Dacă n-ați fost la Bruges — îi scria lui Titu Maiorescu — vă rămîne de văzut un lucru interesant. Niciodată, nici chiar în catacombele romane, nu am simțit trecutul filfiind pe deasupra noastră cu atîta putere de evocațiune; cum ți se întîmplă cîteodată să visezi că zbori și să ai senzațiunea aproape reală a zborului, așa aveam eu senzațiunea trecutului în mine, cînd trăsura mă ducea de-a lungul canalului, pe un drum cam rău, sub umbra ulmilor plecați pe cale. Din distanță în distanță, porțile monumentale ale orașului, cum erau în veacul al 14-lea; cîte o moară de vînt, pe maidanele pustii, ațînînd drumul norilor; cîte un colț de *beguintge*, de o nespūsă originalitate, legat de lume printr-un pod de cărămidă, o alee de sălcii, o poartă pustie; iarbă crescută printre pietrele caldarîmului, pe acoperișuri, pe fața apei; lume bătrîni, rară; o tăcere solemnă, în care răsună muzica clopotelor (*carillons*) cu tonuri albe ca a cîntureșilor de la Sfîntul Petru.”

În Olanda îl impresionează civilizația materială, abundența, o puternică pulsație a vieții. Pagina de reportaj epistolar, destinată lui Maiorescu de asemenea, prefigurează cartea lui M. Sadoveanu de mai tîrziu: „Aș vrea să vă pot spune impresia mea în total, desfăcută de orce șiretenie de stil, francă și întregă, așa cum e țara ce mi-a dat-o. Nici un loc din cîte am văzut pînă acum nu mi s-a părut așa de original: de la o frontieră la alta e o idilă neînteruptă, livezi și numai livezi, înconjurate de apă, de enorme cantități de apă, ce se desface în ramuri, în crîngi, în fire, pînă la șipote fugătoare pe sub ierburi. Escoul, Rinul, Amstel, gîturi de mare intrate adînc în uscat, sunt arterele ce aduc sîngele belșugului pe acest pămînt... Supînul, sau mai bine stăpîna acestor locuri (fiind doamnă), este *vaca*. Liberă, ea colindă în pace pajiștele verzi, îmbrăcată într-o scurteică de țol, ca o persoană de considerație.”

Forfota străzii și a locurilor de petrecere are sub condeiul scriitorului român ceva din violența de colorit, din vitalismul exuberant și comic al pictorilor olandezi:

„În sfîrșit, pe la vreo 10 descălecăm, într-un *café chantant*. Aici, dă, Doamne, bine... femei dropicoase, îmbrăcate ca baletistele; un nenorocit de italian care cînta în franțuzește «z'ai vou des brounes, z'ai vou des blondes» (*j'ai vu des brunes* etc.) și mai presus de orice expresie, publicul beat la cataramă, de o beție mută, dîndu-și pe față veselia numai prin jocul mîinilor, cu niște mișcări atît de comice, cu niște obrazuri așa de bete și de strîmbe* încît numai un alt bețiv și olandez, ca și publicul, Adrian Brouwer, a putut să-i zugrăvească.”

Asemenea pagini îl divulgă de la distanță *pe scriitor* și încă unul înzestrat cu un viu simț al observației și cu un dar al descripției nuanțate și caracterizatoare. A le trece la subsolul documentar, cum se mai obținează partizanii exclusivismului ficțional, ar fi o eroare. Căci în afara calităților pe care le detectează criticul, aceste note de călătorie oferă *plăcerea lecturii*, senzație pe care ne-o dau majoritatea scrisorilor lui Duiliu Zamfirescu. Avînd dinainte fixate cîteva repere biografice, corespondența lui se citește ca un roman, care e cînd pasional, cînd confesiv, cînd de moravuri, cînd pitoresc și colorat, într-un limbaj colocvial, cînd, și mai cu seamă, de idei literare, cînd artist și de inițiere muzeistică. Mai presus de orice, el este romanul unei admirabile prietenii, una dintre puținele celebre din literatura noastră, al unei iubiri intelectuale, încheiate spectaculos și dramatic. Prin puternicii fermenti de modernitate, mai ales în privința lărgirii orizontului tematic, a teoriei romanului și realismului, care, toate, au fost cu prisosință confirmate în timp, această corespondență merita să intre în circulație mai devreme, fragmentar, chiar în timpul vieții dialoganților, cînd ea ar fi contribuit într-o și mai mare măsură la emanciparea prozei noastre. De aceea, din acest punct de vedere, ni se pare o descoperire oarecum tardivă. Dar alcătuită acum într-un corp unitar, ea nu ni se impune mai puțin ca o altă operă fundamentală de o largă rezonanță a lui Duiliu Zamfirescu și în același timp a literaturii române.

AL. SANDULESCU

NOTA ASUPRA VOLUMELOR VII-VIII - CORESPONDENȚA

Ediția noastră vrea să fie o ediție de *correspondență generală*, cum spun francezii, adică pe cât posibil completă. Ea reia, firește, confruntându-le încă o dată cu manuscrisele, în cazul când acestea există, scrisorile către N. Petrașcu, Iacob Negruzzi, Simion Mehedinți din colecția I. E. Torouțiu și scrisorile către Titu Maiorescu din ediția Ema-
 • *iune* noil Bucuța. Cu excepția unei selecții (*modest*) efectuată de noi în voi. *Cele mai frumoase scrisori* („Biblioteca pentru toți”, 1975) majoritatea epistolelor din edițiile citate n-au mai fost tipărite de 40 sau 50 de ani. Lor li se adaugă acelea publicate de noi în voi. *Scrisori inedite* (în 1967), și în sfârșit un lot considerabil de scrisori inedite, adresate unui numtr de peste 25 de corespondenți, nume noi, necunoscute m edițiile anterioare. Chiar și la cei ce figurează acolo, sumarul se îmbogățește cu scrisori descoperite sau publicate recent (către Academia Română, Trandafir Djuvara, Mihail Dragomirescu, Al. Macedonski ș.a.). Astfel, relațiile politice, literare și de familie ale lui Duiliu Zamfirescu apar mai aproape de realitate, mai complexe. Înainte de a i se fi adresat lui Al. Macedonski, debutantul îi scrie lui Gr. H. Grădeanu, directorul *Războiului*; atât de hulitul scriitor în Ardeal (mai cu seamă după discursul de recepție, la Academie) întreține o corespondență cordială cu Ilie Dăianu, redactor al ziarului *Răvașul* și cu Sextil Pușcariu de la *Luceafărul*; scriitorul prea irascibil se supără (epistolar) nu numai pe Mihail Dragomirescu, dar și pe Eugen Lovinescu, diplomatul și omul politic trimite misive protocolare nu numai lui C. Esarcu, dar și lui D. A. Sturdza, B. P. Hasdeu, Vintilă Brătianu, Ion Kalinderu, Al. Tzigara-Samurçș. Omul extrem de devotat familiei scrie neîncetat alor săi: tatălui (Lascăr Zamfirescu), soției (Henricette), fratelui (Constantin), copiilor (Al. Duiliu și Lascar).

Când am descoperit și răspunsurile (semnificative) le-am reprodus în note, ca în cazul cel mai revelator, al acelora venind de la Titu Maiorescu, dar și de la Iacob Negruzzi, D. C. Ollănescu-Ascanio, Mihail Dragomirescu.

În cadrul ediției noastre, scrisorile au fost orînduite alfabetic, după numele destinatarilor, și cronologic în cadrul fiecărui compartiment. Atunci când am avut elemente suficiente pentru a determina data unor scrisori nedatate de autor, le-am inclus în cronologia obișnuită; când n-am deținut aceste date (în cazuri foarte puține), scrisorile „fără dată” au fost așezate la sfîrșitul compartimentului respectiv.

În reproducerea textului ne-am străduit să păstrăm cât mai fidelă icoana lexicală, parfumul de epocă și acela ușor dialectal moldovenesc al limbii scriitorului. Astfel, am respectat formele gramaticale și de pronunție specifice, formele alternante și chiar unele forme grafice a căror actualizare ni s-a părut hazardată.

Exemple :

— Păstrarea sufixului — *iune*, — *iuni* în neologisme ca: *afirmațiune*, *explicațiune*, *emoțiune*, *intențiune*, *indiscrețiuni*, *legațiune*, *ocasiuatiuni*.

— Întrebuințarea desinenței — *e* la nominativul substantivelor și adjectivelor feminine cu tema *ș* și *i* ; în exemple ca: *birje*, *cenușe*, *coaje*, *drăgălașe*, *grije*, *lașe*, *loje*, *papușe*.

— Păstrarea formei de plural a substantivelor feminine de tipul: *mașine*, *pagine*, *strade*, și feminine și neutre, mai ales în formele, articulate : *delițiile*, *discuțiile*, *domeniile*, *intențiile*, *judecătoriele*, *limbele*, *liniele*.

— Folosirea nominativului singular articulat fără — /, la substantivele neutre și masculine : *fesu*, *raportu*, *domnu* etc.

— Genitiv-dativul substantivelor și adjectivelor feminine terminate fie în — *ei*: *depărtărei*, *finei*, *imprimărei*, *întregei*, *legațiunei*, *limbei*, *lungei*, *naturei*, *originei* etc, fie în — *ii*: *corespondenții*, *depeșii*, *Elizii*, *intelligenții*, *planeții*.

— Genitiv-dativul plural al unor substantive cu terminația — *elor*: *contrariilor*, *economiilor*, *originalilor*, *premiilor*, *pălăriilor*, *soldelor*, dar *operilor*.

— Pronumele relativ plural: *cari*.

— Pers. I singular și pers. III plural de la verbul „a fi” : ***sunt***.

— Articolul genitival *a* invariabil, în exemple ca : „Dreptul este *a* lui Popovici”.

Alte **forme** gramaticale, lexicale și de pronunție specifice : *acopere-mint, aqueducunie, adeseaori, aniversară, comerciu, coprinde, congediu, conferență, compta, comptabilitate, consenuență, curagiu, descuagiare, dezavantiagiu, dezesperante, discolorat, dischide, disfacere, distăinuirea, diștept, ieu (a lua), lacrimi, mahometan, meziu, ministeriu, miragiu, îiiniic, mine, musteți, niscariva, novele, obicinuit, orcite, orunde, oșel, pacinică, paserea, pui (eu), puie (a pune), rămii (eu), sălb^tăcie, simți-minte, sințenie, scbinteia, seri, stinge, șurup, turbure, tutulor, țiu, țifără, vâz, vecinie, viu (eu), videa, zadarnic, zbor (a zbura, pers. III pl.}*

Formele alternante : *cetit-citit, complecta-completa, dentii-dintii, fe-bruarius-februarie, ianuarium-ianuarie, iunium-iunie, prieteni-prietini, rădicau-ridicau, trimit-trimet.*

— Păstrarea grafiei influențate de limbile italiană și franceză a unor nume proprii de localități: *Nizza, Venezia, Constantinopl* (dar și *Constantinopoli*), ca și de persoane: *Rascolnicoff* (dar și *Rascolnicov*), *Neklioudoff*, *Turgheneff*.

Întrucât ni s-au părut simple forme de grafie, am adoptat ortografia | actuală, scriind în loc de *ași*) *aș*, *așea*) *așa*, *cbiemat*) *chemat*, *crayon*) ' *creion*, *consciință*) *conștiință*, *quantitate*) *cantitate*, *quitanță*) *chitanță*, ! *quartierelor*) *cartierelor*, *equilibru*) *echilibru*, *filosof*) *filozof*, *gymna-ziul* > *gimnaziul*, *polyloghie*) *poliloghie*, *psychologie* > *psiologie*, .-; *răsleț*) *răzleț*.

Deși în majoritatea cazurilor Duiliu Zamfirescu scrie *țeară* și *resboi*, ; am adoptat formele de *țară* și *război*, potrivit grafiei din scrisorile ultimei perioade și a edițiilor *Viața la țară* și *În război*. «>

În text am folosit paranteze drepte [] în următoarele împrejurări: ' a) când am reconstituit un cuvânt în cazul în care înțelegerea sa era dificilă : *Card[ucci]*, *M[aiorescu]*; b) când am indicat ani probabili la scrisorile fără dată și cuvinte probabile în scrisorile-bruioane conținând cu- K vinte nedescifrabile ; c) când am indicat însemnările făcute de Titu Maiorescu pe scrisorile primite de la Duiliu Zamfirescu ; d) când a trebuit să omitem o propozițiune, o frază sau un pasaj, din cauza caracterului prea intim, licențios.

Construcțiile gramaticale sau logice greșite din text le-am notat chiar acolo cu [sic].

Am corectat punctuația defectuoasă.

Notele conțin indicațiile bibliografice, sursele de arhivă și publicările succesive și încearcă să precizeze fapte de istorie literară (evenimente biografice, identificarea unor opere sau persoane la care se raportează textul, a publicației în care a apărut o anumită scriere), să explice fapte de istorie politică (ex., afacerea Văcărescu), să dea referințe biografice

despre anumite personalități politice, culturale și literare. De asemenea, ele argumentează datările, în cazul scrisorilor nedatate, și menționează omisiunile din text făcute de noi din motivele arătate mai înainte. Când ni s-a părut necesar, spre a elucida o anumită împrejurare biografică sau o anumită opinie mai deosebită a scriitorului, am extins nota la dimensiunile comentariului (ex., atitudinea lui Duiliu Zamfirescu față de Caragiale, «drama de la Veneția», prototipurile din *Viața la țară* și *Tănase Scatiu*, respingerea de la premiu a romanului *În război*, istoria și ecourile discursului de recepție la Academie etc).

În cadrul notelor, grupate pe destinatari la sfârșitul volumelor, am tradus și expresiile sau textele în limbi străine, în special din italiană, de care limba epistolarului a fost influențată, fapt explicabil prin lungul său stagiul diplomatic la Roma.

Alcătuirea acestei ediții se întemeiază pe cercetări pe care le-am întreprins, desigur cu intermitențe, de-a lungul a două decenii, timp în care am fost ajutați în depistarea surselor și studierea unor probleme • biografice controversate de descendenții direcți ai scriitorului, ca Al. Duiliu Zamfirescu și soția sa Lucia Zamfirescu, ca Henriette Mândrea, de rude colaterale ca Ștefan Slăvescu și Marin Simionescu-Rîmniceanu, către care se îndreaptă omagiul nostru postum. De asemeni, un sprijin constant ne-au dat colegele de Biblioteca Academiei R. S. România și Biblioteca Centrală de Stat din București, unde se conservă principalele fonduri epistolare Duiliu Zamfirescu. Manuscrisul a beneficiat de lectura atentă și de observațiile totdeauna la obiect ale redactorului de carte, Margareta Feraru. Tuturor le exprimăm încă o dată sentimentele noastre de gratitudine.

AL. S.

Către Academia Română

|

D-le președinte,

Am onoare a trimite Academiei un Codice latino-moldav,¹ găsit de mine în Roma, cuprinzător de 85 de versiuni [sic !] din Sfînta Scriptură, date pe românește de călugărul Silvestro Amelio² din ordinul Minorilor conventuali de la Foggia (Provincia St. Angelo din fostul regat de Nearjole), trimis de Propaganda ca misionar în Moldova, Valahia, Tartaria și Transilvania, în anul 1725.

Importanța acestui codice stă în încercarea de a scrie românește, în prima jumătate a veacului al XVIII-lea, cu litere latine. Deși limba nu e totdeauna gramatical corectă, ea e totuși interesantă din punct de vedere lexic și glotologic, prin aceea că ne dă graiul viu al timpului, prins de auzul unui italian și notat cu semne latine.

O încercare schiloadă de a scrie românește cu litere latine o face Psaltirea calvinească din 1697 „a lui Szvent David”, din care d-l Bianu reproduce cîțiva psalmi în interesantul său studiu asupra Psaltirei lui Dosoftei.³ Nici nu se poate închipui ceva mai comic și mai trivial decît această biată limbă românească, mestecată de ungurii calvini:

Ferikat jeszt' kuj de sziromanul
Si de nistotosui
E; mile, ke Domnul pre jel enke
Iare el va czine,
fn nevoia sza si en czara sza
Lafe bune v'ave...

Față cu această caricatură, traducerea franciscanului Amelio devine aproape frumoasă : „Szy le dzysa lor o ăse-mănătură : Kăutaz smokynul szy tozy kopaczyi : ka kand aduk roda den syne sztyzy ka ieste vara aproape...”

Spre a înțelege mai bine însemnătatea codicelui de față trebuie să ne aducem aminte că primele încercări de a se nota limba pamîntească cu litere latine se fac în Ardeal, de către Samoil Micu, care, scriind în latinește asupra idiomului daco-român, însemnează textele românești cu litere latine.

Samoil Micu, profesor de morală și etică la seminarul din Blaj la 1772, scrie, prin urmare, cu 50 de ani mai târziu. După dînsul, mai mulți alți români uniți, iubitori de neam, ca Gheorghe Șincai și Petru Maior, scriu cu caractere latine, după întoarcerea lor de la Roma ; dar toți aceștia se depărtează în timp de încercarea noastră.

Interesant este că chiar în literatura noastră bisericească, dacă lăsăm la o parte *Psaltirile* istorice și lucrările mitropoliților Varlaam și Dosoftei, nu erau multe cărți traduse înainte de 1700. Părerea istoricilor români și în special a d-lui Bianu (în discursul său de recepțiune la Academie)⁵ este că pînă pe timpul lui Constantin Brâncoveanu întreg serviciul bisericesc se făcea în slavonește.

Așa, în Muntenia, mitropoliți și episcopi însemnați ca Daniit (contemporan cu autorul nostru), Grigorie, Filaret al Rîmnicului, Dosoftei Filitis traduseră și publicară pe rînd *Rînduiala săptămînei patimelor*, *Octoiul*, *Slujba sfinților din toate zilele anului*, *Cazania*, *Molitfelnicul*, *Psaltirea* etc. după anii 1720 și cele mai multe după 1750.

În Moldova, mitropoliții Iacob, Gavriil, Stamatî, Veniamin, însemnați în cultura bisericească, lucrează după anii 1750.

Codicele de față e scris pe vremea papei Benedict XIII și a domnului român Mihai Racoviță în a 3-a sa domnie asupra Moldovei, cu aproximativ 77 ani după Codicele Bandinus,⁶ care începe a fi scris la 2 martie 1648, la Bacău,

Papa Benedict XIII (Fra Vincenzomaria Orsini, din ordinul Dominicanilor) era napoletan de origine, fiind despre tată Orsini-Gravina, iar despre mamă, Frangipani, așa încît s-ar putea crede că ar fi o corelațiune între napoletanul dominican devenit papă și napoletanul franciscan trimis misionar. Dar cu toată modestia și umilința lui Benedict XIII, cine nu știe ce depărtare este, în ordinea ierarhică a bisericii

romane, între un papă, ieșit din una din cele mai ilustre familii ale lumii, și un biet misionar franciscan !... Afară de asta, Codicele amelian a fost scris în 1725, dar el a fost desigur pregătit înainte, căci în 1725 autorul era deja *olim Praefecto*, în toate cazurile a trebuit să stea destul timp în țara Moldovei pentru a-i învăța limba. S-ar putea presupune că a început a învăța românește în Transilvania (deoarece epoca răspunde perfect cu năzuințele iezuiților de a atrage la catolicism pe toți românii de peste munți), dacă limba sa nu ar fi dialectal moldovenească, după cum era a mitropolitului Dosoftei, spre deosebire de a mitropolitului Varlaam.

E, prin urmare, probabil că franciscanul S. Amelio a trecut sau a trăit prin Moldova ca misionar încă din a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat, pe vremea papilor precedenți, Inocențiu XIII și Clement XI. Cu nici unul din aceștia nu pare a fi fost în legătură. Inocențiu XIII (Michelangelo Conți) era roman ; Clement XI (Gianfrancesco Albani) era urbinat; nici unul, nici altul nu aparțineau ordinului franciscan al Minorităților Conventuali.

Cercetările făcute de mine pînă acum la direcțiunea generală a Ordinului (Conventus Generalis Sedalium terții ordinis S. Francisci Assisensis, Piazza S-ti Apostoli, Roma) au dat acest rezultat că franciscanul Silvestro Amelio, bachelat în teologie, a fost trimis în misiunile din Moldova la 6 septembrie 1719, ca prefect, sub administrațiunea părintelui general Carlo Jacobo Romnilli din Bergamo.

E curios că memorialul bisericii catolice din Iași (publicat de V. A. Urechîă în studiul asupra *Codicelui Bandinus*)⁷ nu înscrie numele lui S. Amelio în seria episcopilor. La epoca corespunzătoare găsim, la nr. 26, pe un Iosaphat Parysiewicz, min. conv., 1717 ; apoi, la nr. 27, pe un Thomas Szklubic Zaleski sau Raleski, dominican, 13 aprilie 1732. Nomenclatura aceasta este însă plină de lacune, căci, după cum o recunoaște memorialul însuși : „*costretti dalle orribili vicende da quel Paese sofferte, i Vescovi dimoravano per lo piu in Polonia*”.

Omul nostru însă nu pare a fi fost dintre episcopii ce locuiau în Polonia, căci el învățase limba moldovenească și, după cum o spune în prefață, voia să îndemne și pe alți confrăți a o cunoaște.

Ar fi de cea mai mare importanța de a se găsi, fie în arhivele Ordinului, fie în ale Propagandei, corespondența acestui misionar relativă la Țările Române. Dar arhivele Propagandei au fost absorbite de Vatican și nu se mai pot cerceta decât cu învoire specială și cu mare greutate.

Nu trebuie uitat că tocmai atunci se începe în Principate epoca fanarioșilor, cea mai tristă stăpânire străină ce a căzut vreodată peste români; nu trebuie iarăși uitat că tot atunci ieziuiții dau cele mai aprige asalturi la conștiința românilor din Transilvania.

Între preoții greci, cari prigoneau limba, și preoții catolici, cari turburau sufletele, bietul popor rămânea nedomirrit.

Limba liturgică oficială, în epoca fanarioșilor, rămâne cea românească, dar atât de redusă, încât în mănăstiri, sub înrîurirea egumenilor greci, aproape nu se mai aude, iar în orașe e gonită aproape din toate bisericile bogate și, ca tot ce era băștinaș, fuge spre țară și spre cei săraci.

De aici a luat-o, probabil, franciscanul Amelio.'

țiune constitutivă a statului, pe care-l ajută pe de o parte în cercetarea originilor sale, documentându-i trecutul, iar pe de alta, în formarea caracterelor și îndrumarea lor către studii serioase. Ea are, prin urmare, un rol impulsiv și moderator. Ea apreciază meritele și încununează pe poeți, iar tot ea înlătură pe cei nechemați.

Cu sfială și recunoștință viu dar să iau loc printre domniele-voastre. Deși ajuns dincolo de culmea vieții, vă aduc o inimă curată și o mare năzuință către idealitate. Cu aceste foarte modeste însușiri, vă făgăduiesc să vă fiu un bun coleg.

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
SECRETARUL GENERAL
[imprimat]

[1908]

D-le președinte și d-lor membri,

Am primit comunicarea oficială de alegerea mea în Academie,' Va trece timp pînă ce voi putea să vorbesc de prietenul scump pe care soarta m-a chemat să-l înlocuiesc ;' iar eu simt nevoie să vă spun chiar de acum ce mare preț pun pe această alegere.

Ga tot ce naște din necesitatea organică a unei societăți, Academia a crescut puternică și s-a dezvoltat ca o institu-

Către Alcalay

Odobești, 11 septembrie 1909

D-le Alcalay,'

Îți trimit aci o nouă prefață la ediția a 3-a a *Vieții la țara*. Te rog să-mi dai o corectură după ea.

Prin altă scrisoare îți restituiesc corecturile textului, pe 1 cari nu am timp să le examinez.

Al d-tale,

Duiliu Zamfirescu '

Către Ion Bacalbașa '

Odobești, 15/28 iulie 1912

Stimate amice,

O idee care mă muncește de anul trecut începe să ia formă, și cred că pot să ți-o anunț, deoarece două acte sunt gata. Vreau să biruiesc eu pe public, iar nu el pe mine.

E vorba de o piesă în 4 acte, care se va numi, probabil, *Poezia depărtării*.² Cred că pe la 15 august so pot pune la dispoziția d-tale, copiată pe curat.

Dacă repertoriul permite, aş dori să binevoiești a o înscrie, pentru a fi jucată la începutul stagiunii. Îmi datorești această compensație.

Am văzut din ziare că te-ai întors sănătos din străinătate, și m-am bucurat: trebuie fier tare, ca să reziste la Direcțiunea teatrelor românești.

Cu afectuoasă strângere de mână,

Al d-tale,

Duiliu Zamfirescu

Davila' mi-a cerut autorizare să joace *O amică'* la Constanța și la Sinaia. I-am dat-o. Am făcut rău ?

Către Ioan Bianu'

LEGATION ROYALE DE ROUMANIE
[imprimat]

Roma, 14/26 mai 1897

Dragă Bianule,

Părintele Don Niccolo Franco, grec unit, amic al părintelui V. Lucaci,² adresează Legațiunii aci-alăturata cerere, din care reiese că părintele Franco este apucat să plătească suma de 700 frs., valoarea unei litografii comandată aici de părintele Lucaci, pentru care Liga,³ pare-se, a dat aprobațiunea sa.

Fiindcă știu că ești în Ligă, te rog să fii așa de bun și să te interesezi de această afacere. Aici, oficial, nu putem să-i dăm nici un curs, iar pe de altă parte, părintele Franco, fiind om sărac, trebuie să fie scos din bocluc.

Așteptînd un cuvînt din parte-ți, îți strîng mîna cu veche și cordială prietenie.

Devotat,
Duiliu Zamfirescu

Roma, 4/16 septembrie '98

Dragă Bianule,

Am primit ieri ultimele publicațiuni ale Academiei, și mă grăbesc a te înștiința și a te ruga să exprimi cui în

drept mulțumirile mele, cu rezerva părții ce ți se cuvine personal.

Lucrarea d-tale asupra bibliografiei românești vechi mi s-a părut de cel mai mare interes. Pînă acum n-am putut să mă bucur decît de icoane.

Profit de ocaziune ca să-ți mărturisesc că nu cunoșteam lucrările folositoare ce ai publicat pînă acum, decît în mică parte. Dealtfel, experiența vieții îmi dovedește pe fiecare zi că oamenii cari în adevăr lucrează nu se cunosc îndestul. Psaltirile sunt foarte interesante pentru studiul formării limbei noastre de astăzi.

Îmi rezerv plăcerea de a citi studiul d-lui Hîjdeu' cînd voi avea puțin timp. Se pare că e plin de lucruri noi asupra originii statului nostru și coprinde scînteii divinatorii geniale ; așa cel puțin mi se scrie. Adevărat e ? Curioasă este însă prefața dedicatorie.

La revedere, dragă Bianule, cu sănătate și tinerețe.

Al d-tale,

Duiliu Zamfirescu

VIA CONDOTTI, 6
[imprimat]

Roma, 17/30 iunie 1902

Iubite amice,

Nu am avut noroc să te găsesc la Academie astă-vară, spre a mai vorbi și a-ți cere oarecare lămuriri. Dă-mi voie să ți le cer acum prin scris :

Aș dori să am lista din urmă cu adresele exacte ale membrilor Academiei.

Apoi, pentru frate-meu,' aș dori să am publicațiunea în care se coprind premiele ce urmează a se da în anul 1903.

Rogu-te a mi le trimite pe amîndouă.

Te-am felicitat, îmi pare, de numirea definitivă în Academie. Sunt, personal, fericit că ceea ce am vorbit adesea cu d-l Maiorescu și cu alți amici, în privința meritelor d-tale pentru a intra în Academie, s'a adevărit.

Cu o amicală strîngere de mînă,

al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

Odobești, 1/14 iunie 1911

Iubite amice,

Plecînd vineri seara din București, nu am putut veni la d-na Bianu. Te rog să te faci interpretul sentimentelor mele de grațitudine, pentru onoarea ce mi-a făcut, invitîndu-mă la dejun.

Vei binevoi a comunica d-lui Bianu tînrul că băieții mei se întorc în țară la răstimpuri diferite, — Lascar pe la 12/25 iunie, Alexandru pe la 12 iulie stil nou. Cred că pînă la 1/14 iulie nu veți fi la Predeal (mai cu seamă dacă ține frigul de acum), așa că o întîlnire între flăcăii noștri nu e cu puțință decît dacă ai mei vor veni, de aici, la Sinaia și Predeal, ceea ce e probabil.

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

COMISSION EUROPEENE DU DANUBE
[imprimat]

Galați, 13/26 mai 1912

Măi Răule,

Mă gîndesc la Academie cu dragoste și părere de rău că nu sunt statornic în București. Am însă o sesiune foarte încărcată, iar pe turbații ăștia nu pot să-i las singuri, că te pomenesci că votează într-o bună dimineață să mute Dunărea în Norvegia.¹

În schimb însă lucrez la raportul lui Murnu.² Cînd te înhami la o asemenea lucrare, nu știi niciodată unde are să iasă, și numai acum văd limpede munca depusă de traducător, după munca depusă de raportor.

Ți-am fost vorbit de îndoiala mea, în urma unei convorbiri ce avusesem cu acel blînd și simpatice autor ce se numește Brătescu-Voinești. Nu știi dacă a ajuns la vreo înțelegere cu Murnu? în răstimpuri, am recitat și unele novele din volumul său,³ care sunt bune. Îți mărturisesc, însă, că nu pot sta alături de lucrarea lui Murnu, fiind dat, mai cu seamă, caracterul premiului nostru și o infinitate de alte considerente specifice românești, precum lipsa de elemente clasice în tînăra noastră literatură, aberațiunea simboलिष्टilor * (pe care Omer îi ucide) etc, etc.

Iată acum ce pot face eu pentru tine : sesiunea Comisiunii europene se încheie sîmbătă 18 mai stil vechi; a doua zi, duminică (și poate și luni), mă duc la țară, unde am treabă; la 21 e sărbătoare. Prin urmare, în mod sigur, miercuri 22 mai voi veni în București, unde voi rămîne pînă la finele sesiunii Academiei. Dealtminteri, ești un infam, care verși lacrimi de crocodil, deoarece fiecare zi lipsă reprezintă 30 lei noi economie pentru venerabila damă numită Academie.

Fii om de treabă, dacă poți,

și nu uita pe amicul tău,

Duiliu Z.

COMISSION EUROPEENE DU DANUBE
[imprimat]

Galați, 16/29 mai 1913

Dragă Bianule,

Nici într-un caz nu pot veni înainte de 21 (Sfinții Constantin și Elena), când probabil nu se ține ședință. Dacă ne J întrunim în ziua de 22, vom lua chiar atunci o hotărîre și f'' deci vom avea tot timpul să citim rapoartele premiilor. i în ședința publică de la 24, vineri. 1

Fii bun și convoacă pe domnii membri ai Cornisiunet marelui premiu Năsturel' pentru 22, la orele 3, când vom | discuta pînă seara, dacă va fi nevoie. Eu cred însă că lucrurile sunt destul de limpezi.

Al tău cu veche prietenie,

Duiliu Z.

Către Vintilă I. Brătianu

Roma, 19 mai 1891

Domnule Bratiano,

în numele lui socră-meu' și al meu personal, te rog să primești un omagiu depărtat de condoleanță, pentru moartea părintelui dumitale. Lui Ion Bratiano,' ca cetățean, toți românii îi poartă doliul,' și avem nevoie să ne mîngîiem unii pe alții.

Fie-i țarina ușoară cum i-a fost sufletul mare.

Duiliu Zamfiresco

Către D. Caracostea'

B-DUL. COLȚEI, 35
[imprimat]

20 mai 1909

Stimate domnule,

Vă rog să mă iertați dacă răspund cam târziu telegramei ce ați binevoit a-mi trimite în numele colaboratorilor revistei *Vieața nouă*.² Am fost lipsă și, întors în București, m-au luat nesfârșitele treburi zadarnice, de care nu poți răsufli.

Vă mulțumesc cu recunoștință și vă rog să fiți interpretul acestor simțiminte pe lângă colegii d-vstre.

Telegrama ce mi-ați adresat mă răzbună de atâtea articole pătimase ce se publică pe socoteala mea.³ Prostia omească este insondabilă. Până și veterinarii s-au emoționat, probabil fiindcă Miorița e oaie... Vezi Locusteanu.

Vă rog să primiți, stimate domnule, încredințarea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfiresco

Către Ercole Carini

Roma, Palazzetto Doria
le 17 Mars 1892

Cher Monsieur Carini,

Sitot que je suis arrive de conge, j'ai envoye appeler M-me Silvain, la maîtresse de piano dont je vous ai parle. Cette dame etait absente: elle est a Palerme visiter l'Exposition. Je ne manquerai pas, à son retour, de Pinteresser à votre oeuvre, en lui disant tout le bien que j'eri pense. Elle est plus a, meme que moi de vOus mettre en relation avec le magasin et un editeur de musique.

Chez moi, votre composition a ete trouvee charmante et on la joue souvent.

Mes hommages respectueux à Madame Carini et une bonne poignee de main pour vous,

de votre devoue,

Duiliu Zamfiresco

Către Carol I

[1913]

Sire,

Maiestatea-voastră a fost indusă în eroare când a iscălit decretul prin care sunt pus în disponibilitate pe temeiul unui raport al colonelului Stratilescu.² Nu am proferat nici un fel de injurie la adresa iubitei noastre armate, în care am doi frați și un copil sub drapel, ci, întâmplător, și fără nici un gând rău, am constatat că rechizițiile s-au făcut în mori sălbatic.

Servesc pe majestatea-voastră de 28 de ani în corpul diplomatic : sunt ministru plenipotențiar de cl. I ; sunt membru al Academiei Române, prin urmare s-ar fi convenit să fiu tratat cu oarecare blîndețe. Eram în drept să cer ca șeful meu să mă apere, sau cel puțin să-mi comunice raportul d-lui colonel Stratilescu, ca să mă apăr eu. Cel din urmă om din societate când este acuzat are drept să cunoască actul de acuzație și să fie ascultat.

Vin cu cel mai profund respect să rog pe majestatea-voastră a-mi face dreptate. Știu că momentele sunt grave, dar lucrul cel mai grav, pentru fiecare om, este onoarea sa.

Către Cristu Cridim (Cr. I. Dumitrescu)'

Galați, 19/26 octombrie 1912

Stimate domnule,

Răspund scrisorii d-vstre din 10/23 oct. că voi face tot posibilul să trimit ceva de publicat *Ilustrației naționale*.² Nu mă pot însă opri de a dezaproba despărțirea în două a puterilor ce lucrau la *Ilustrația română*. Sub forma nouă, veți muri și unii și alții.

Interesul meu pentru o asemenea publicație stă tocmai în lipsa politicii — prin urmare, într-o înțelegere mai ușoară a tuturor scriitorilor — și mai cu seamă într-o conlucrare comună pentru a da icoane originale din viața artistică și din pitorescul țării noastre.

Primiți, vă rog, salutările mele,

Duiliu Zamfirescu

Către Ilie Dăianu '

ACADEMIA ROMANA
[imprimat]

Bucureștif imprimat],
11/24 decembrie 1909

Prea onorate domnule protopop,

Avînd nevoie de o informațiune sigură, recurg la bună-tatea d-voastre, în urma recomandării colegului meu, dl. Bianu.

Aș dori să obțin un certificat de naștere al femeii Maria Morar, care actualmente se află în serviciul meu și pe care vreau s-o cunun cu bărbatul cu care trăiește nelegitim astăzi.

Pe foaia aci-alăturată veți găsi indicațiuni precise de data nașterii, biserica unde a fost înscrisă etc.

Sunt gata să suport orice cheltuială pentru scoaterea certificatului.

Vă mulțumesc foarte mult și vă rog să primiți încredințarea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

B-DUL COLTEI, 35
[imprimat]

București, 23 dec. 1909/5 ian. 1910

Stimate domnule protopop,

Răspund scrisorii d-voastre din 1 ianuarie st. nou, mulțumindu-vă = de osteneala ce v-ați dat. Vă voi trimite în curînd informațiuni suplimentare, pentru a găsi, în Registrele bisericii greco-catolice, actul femeii ce servește la mine.

Întru cît privește cealaltă chestiune, a colaborării mele la numărul comemorativ al *Răvașului* pentru părintele Buna,' surit gata a vă servi, deși, în general, nu prea mă amestec în asemenea promiscuități literare. Vă rog să-mi spuneți cam ce doriți de la mine — dacă bunăoară numai un aforism literar, sau un întreg articol. Pentru aceasta, vă rog să-mi comunicați de cîte pagini de tipar dispuneți.

Graba cu care răspund este datorită faptului că revista *Răvașul* a fost mi se pare singura care, în discuțiunea ridicată de discursul meu de recepțiune,' a păstrat o notă demna în presa din Transilvania.

Primiți, vă rag, încredințarea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

Bulevardul Colței, nr. 35

B-DUL. COLȚEI, 35
[imprimat]

București, 24/6 ianuarie 1910

Onorate domnule părinte,

Mi se pare foarte greu a răspunde la apelul d-voastre, acum, când iau condeiul, spre a mă ține de ceea ce am făgăduit, în adevăr, caracterul revistei d-voastre este semibisericesc, iar eu nu sunt popă nici de doi bani.

Pentru a mă conforma indicațiunii ce mi-ați dat, pregăteam o mică novelă de 5 pagini, care se petrecea la Roma, în Villa Borghese.¹ Am citit-o tinerilor scriitori de la *Convorbiri*, în adunarea lor de acum 8 zile, cari mi-au luat-o cu forța pentru revista lor. M-am lăsat a fi violentat fiindcă, în adevăr, povestea mea nu era deloc bisericească, fiind vorba de sărutarea unei americance...

Vă trimit, prin urmare, versuri.² Dacă vi se potrivesc, le veți primi ; de unde nu, îmi veți scrie din nou, și voi căuta altceva.

Primiți, va rog, respectuoasele mele salutări,

Duiliu Zamfirescu

B-DUL COLȚEI, 35
[imprimat]

București, 25/10 martie 1910

Stimate domnule protopop,

Firește că poeziile ce v-am trimis nu se potrivesc cu publicația ce vreți să faceți. Asta am înțeles-o și v-am și

spus-o. E însă peste puterile mele a scrie lucruri de ocazie — mai cu seamă când nu cunosc *ocazia*. Pe părintele Bunea nu l-am cunoscut, nu l-am auzit vorbind, nu l-am citit. Cum voiți dar să vorbesc despre el ?

Ca să vă dovedesc toată bunăvoința de care sunt însuflețit, vă trimit o mică schiță¹ în care Roma, Traian și seminariștii români se împletesc cu vremurile noastre.

Eu nu pot lua model pe nimeni. Bun sau rău, sunt așa cum sunt.

Dacă nici acum nu ne potrivim, vă rog să-mi restituiți paginile ce vă trimit, rămânând ca altă dată să ne înțelegem mai ușor.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfirescu

Pentru orice întâmplare extraordinară, vă înștiințez că peste câteva zile plec din țară, pentru o lună. Adresa mea va fi Paris, Rue Mozart, 72 (Passy).

Către Trandafir Djuvara'

1

București, 30 iunie j 12 iulie 1887

Dragă Trandafire,

Pe o temperatură de 40 grade la umbră și apăsător de 1
conștiința neliniștită a unui om care nu și-a făcut datoria de
amic, iau condeiul să-ți scriu :

Uf ! cald mai e !...

De-abia ieri am isprăvit examenele ;² deci vei[^] pricepe
în câtă fierțură am fost și de ce nu ți-am scris până acum.

Bre omule, halal de d-ta că ai lăsat cuptorul ăsta de
orașiu și te-ai dus pe malurile bătrânului Istru.³ Tot trebuie
să fie mai răcoare pe-acolo. Și unde pui norocul că ai căzut
într-un moment important din viața blioților. Să te videm !...

De pe aicea am grămadă de noutăți să-ți comunic. Mai
întîi, ministrul⁴ pleacă mîine spre Constantinopol „pentru
tratări comerciale” zic telegramele ce le-am expediat astăzi;
pleacă cu expresul, via Roustchouk-Varna. Ce-o mai fi în
sacul său de drum, Dumnezeu știe. Printre altele va căuta,
desigur, să vadă mai de aproape și poziția amicului ministru
din partea locului, precum și va inspecta consulatul,
spre a se convinge prin sine de isprăvile ce le-a lăsat pro-
tegiatul său. Partea aceasta din urmă a spus-o lui Romalo,
cînd l-a expediat de aici. Romalo⁵ a plecat din București
săptămîna trecută, și în locul său a rămas aici Esarcu,⁶
în aceeași cameră cu mine ; morga și vechile apucături ale lui
de care vorbeai cu toții par foarte scăzute : poziția lui e
orcum nedefinită, dar totuși e o poziție. M-am gîndit ade-
seori dacă ar fi făcut cineva din noi comediele lui, desigur

astăzi i-ar zăcea oasele la umbra Văcăreștilor. Îți închipuiai
vreodată să mă știi nas în nas cu amicul ? *Jamais!* Ce-i și
roata lumii acesteia ! Întru cît ma privește, îți spun drept
că oftaturile lui și smerenia ce i se impune aci mă fac să-mi
fie mai mult milă decît scîrbă. *En fin* /...

Despre noi, am vorbit personal cu ministru, și mi-a spus
că nu face nici o mișcare pînă după întoarcerea sa din con-
gediu, cînd are să facă o învîrtire mai importantă între
secretari.

În locul ministrului nostru, va veni interimar probabil
dl. Sturdza,⁷ deși Tomescu mi-a spus că decretul e făcut
în alb. ^

Congediele sunt regulate cam cum dă Dumnezeu. Singur
Mavrodi a plecat. Eu nu am libertate decît de la 15 iulie.
Petrașcu⁸ tocmai la 1 august. De la divizia noastră, Zam-
firescu pleacă mîine spre străinătate.

Voinescu de la Odessa cere un interpret fiindcă actualul
ar fi înnebunit. Cred și eu : cu un așa șef !...

Încolo, pace. Ghica, cu aceeași indiferență, fumează, cu
țigara pe-o margine de buză ; Papiniu e de-o urgență
fffffortisimjă ; conu Costache, hărțăgos în formă și bun în
fond, umblă după vechea sa tradiție, cam hăisa ; Rossi își
căneste părul ; Pavidelli, mustățile ; Petrescu, prostia — și
la toți se cunoaște căneala, și așa Ministerul Afacerilor Stre-
ine continuă a fi cel mai al dracului și mai ștrengar dintre
toate.

Viața noastră, încolo, cum o știi : cu crailicurile ce ne
mai luăm și noi. [...]

Portretul celor doua surori gemene ce mi l-ai trimis a
fost foarte apreciat de cunosători. Tocmai în ziua în care
am primit scrisoarea, m-am întîlnit cu Hajdeu, care, fără
nici o vorbă, l-a pus în buzunar, zicînd că vrea să-l arate
lui Sefendache, cu care una din ele seamănă la cap.

Sunt silit să mă opresc, că nu mai am unde spune la
prostii. Tot ai noroc.

Pe la mititei n-am putut să mă duc, tot din cauza ne-
voilor cu examenul ; mă voi duce însă desigur. Pe Alecu⁹
l-am întîlnit o singură dată la gară. E tot așa de opozant,
ba mai foc. Prin Minister toată lumea amică te dorește și
te salută. Esarcu, care m-a văzut scriînd, mă însărcinează
să-ți spui complimente din parte-i și-ți dorește să nu te plic-

tisești; Petrașcu te salută cu dorința de a te revedea *Ceriul meu* ! Să te vad la serboaice ! [...]"

Te sărut ca un bun și devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

București, 18/30 sept. 1887

Dragă Trandafire,

Trebuie să încep și eu ca d-ta, cerîndu-ți iertăciune[^] că de astă dată am întîrziat a-ți răspunde. Trebuie să știi însă că literalmente nu am vreme să răsufliu de munca la care sunt înhămat, și acum numai printr-o fericită încurcătură, care ne silește să așteptăm pe d-nu Sturdza, pot să-mi scot nasu din dosar și să-ți scriu.

Prin minister de-abia se așezaseră lucrurile pe șearțul lor, cînd deodată ordin de concentrare pe toată linia : Mavrodi, Th. Zamfirescu, Petrescu, Lenș, Georgescu, Andronescu și nu știu mai care trebuiesc să plece... Din divizia noastră pleacă și Maioru în congediu, așa încît în curînd voi avea s-o duc singur pe umerile falnice (!) ce stau sub capul amicului ce-ți scrie.

Ceea ce urmează este, negreșit, „vino !”

Lucrarea la care sunt înhămat acum ^{este} proiectul de Convenție de delimitare a frontierei româno-austro[^]-ungare. Chiar azi am isprăvit prolegomenul, sau, cum s-ar zice, expunerea de motive, care are 40 pagine (coală întreagă) de copie. Și cu toate astea îți spun că lucrez cu trageră de inimă, fiindcă știu că ministru se interesează direct de această lucrare, și, în definitiv, tot e mai bine să știi ce ai de făcut decît să nu știi ceea ce nu ai de lucru.

Mă pregăteam (ca să sai de la una la alta) să-ți trimit *Independența* în care se zice că reprezentantul Rîmîniei, d-nu Djuvara, la Belgrad, se pare că este acreditat și pe lîngă Administrația băilor de la Mehadia, fiindcă foarte des

îl întîlnește lumea prin partea locului. Eu, care știam din crisoarea d-tale cauza, nu m-am mirat deloc. Ceea ce însă ai uitat să-mi spui, ca un mizerabil și crai ce ești, este un lucru pe care chiar acum, întorcîndu-mă de la dejun, l-am aflat de la un oarecare fante de treflă — alias Minovici — anume că o pereche de ochi negri, cari stau pe un fond de obraz alb, nu ar fi tocmai străini de acele vizite pe la băile reumaticilor. Mă rog, zi-i crai și lasă-l ! Dacă așa ne-a făcut părinții, ce-o să-i faci ?... [...]"

Pe aici, cum ne știi. Am avut plăcerea de a auzi într-o seară pe secretarul Legației serbe, Marinovici (cu care stau la un otel), spunind că Ristitch e încîntat de d-ta, și sub auspiciile d-tale convenția cu Serbia are multe șanse de izbîndă. Se părea că complimentul e sincer, fiindcă trebuie să-ți spui în parantes că junele, deși foarte de treabă om, pare cam naifle, deci nu poate fi bănuît de pișicherlîc.

Pe acasă pe la d-ta, am fost de mai multe ori în timpul vacanței, dar m-am lovit nas în nas cu porțile de fier. De cînd s-au întors,[^] am fost în ziua de Sf. Alexandru și i-am văzut pe toți sănătoși. Alecu e concentrat. Lunea trecută l-am văzut apasă pe dînsu. Era furios că-l lua de la treabă, avea ghinduri pe gît, jse temea de umezeală, înjura și cînta cu harmonica. Le făgăduia să-și răzbune pe concentrare cu un discurs fulgerător la viitorul mesagiu. Apoi își trăgea ciocul pe sub ferestrele vecinei, înjurîndu-i băiatul de tată — și, în sfîrșit, cum îl știi pe Alexandru : inteligent, crai, vorbăreț și cu haz la toate. [...]” Scrie-mi cînd vii precis.

Ministrul nostru se zice că sosește săptămîna viitoare de la Aix. Eu îl aștept, fiindcă a făgăduit că după întoarcere se ocupă și de noi. în vederea aceasta n-am putut să ma mai angajez la școală. [...]"

Te îmbrățișez. Răspunde.

Duiliu

Roma,¹ 27 septembrie 1889

Iubite Tafirel,

Nu mi-e rușine obrazului sa las să treacă atîta vreme fără a-ți scrie — îmi zic, ori de cîte ori mă gîndesc la d-tă. Dar ia așa, dau zi după zi, fără să știu bine cum, și mă pomenesc spre toamnă cu scrisoarea nencepută. Nădăjduiesc că mă vei ierta.

Știu că ai fost în concediu, sau mai bine îmi închipuiesc, fiindcă am văzut că evenimentele însemnate, de familie și de interese, s-au petrecut de la plecarea mea : Alecu² s-a însurat, Eforia vă caută gîlceavă etc, etc. De altă parte, slujba trebuie să te ție vrînd-nevrînd, priponit în Balcani³ : așa că, cu tot concediul, cred că acum ești întors la post.

Eu nu m-am mișcat din Italia de un an și jumătate. Vara asta am petrecut-o pribeag pe la Castellammare, Sorrento, Amalfi, bătînd golful de Napoli și Salerno ca un pescar ; apoi m-am apropiat de Roma, prin castelele romane : Anzio, Albano și Frascati, gata de a veni în capitală la orice moment.

Am tot nădăjduit că poate să veniți vreunul din vechii mei prieteni pe tărîmurile astea, dar așteptarea mi-a fost zadarnică. Alecu a fost prin Roma, dar incognito. Eu nu l-am întîlnit, și-i atît mai bine pentru el, căci nu m-aș fi putut opri de a mă repezi spre el, cu toată discreția firei mele. Ministru însă l-a văzut la Pincio. Dacă care cumva te vei hotărî să ieși din burlăcie, nu uita că Italia e drumul care duce la Roma mai de-a dreptu, și dacă ai vroi să vii burlac, ar fi și mai bine, căci am fi craii dracului prin țara soarelui.

Romalo, care fusese numit prim-secretar aici, a fost mutat la Constantinopole, iar Gr. G. Ghica de acolo vine la noi.

Dintre bucureșteni, am zărit pe aici astă-iarnă cîte unu, doi, dar tot niște ramoliți. Singur bietu Maioresco cu ne-

vasta a venit om întreg. Am petrecut o săptămînă împreună ca în vis, în aprilu.

De două luni sunt singur cuc. M-am năpustit asupra literaturii, vai de ea. Lucrez fel de fel de fleacuri, dar mai cu seamă un roman, care se uita țintă la nemurire.⁴ în vremile din urmă mă bîntuie clasicismul. Mă măgulesc cu credința că ești abonat la *Convorbiri*, și deci ai cetit hexametrele *La Villa Tusculana*.⁵

Despre crailicuri, cum mă știi: n-are dracu pe altu. La Sorrento, bunăoară, situația mă obligă s-o iau pe coarda sentimentală.]⁶

La revedere, Tafirel. Pe la 15 st. vechi cred să plec în concediu.

Al d-tale devotat amic,

Duiliu Zamfirescu

Focșani, 22 decembrie '89/3 ian. '90

Dragă Trandafire,

Am primit scrisoarea d-tale de cîteva zile, dar aici și bolnav. Influența m-a onorat cu prezența sa, și chiar s-a instalat la mine pe mai multă vreme. Acum sunt mai bine, dar în locul meu au căzut ceilalți : tată¹-meu, mumă²-mea și toți copiii. Noroc numai că la ceilalți cazurile sunt mai ușoare.

Cît am stat în București, de-abia am avut vreme să-mi revăd toate cunoștințele. Și cînd zic toate, e o vorbă în vînt; fiindcă de-abia am putut da cu ochii de cele mai tinere și de cele mai oficiale. Multe comedii se mai pregăteau pe socoteala corpului nostru, dacă mai sta guvernul trecut.³ Am aflat de o mulțime de persoane, din cei ce s-au scobit 12 ani în dinți pe la Capsa, ca mergeau pe la femei (din cele prietene și nouă) cerîndu-le să li se dea demnități de miniștri plenipotențieri, agenți, secretari etc* etc. Și lucrul era deja făcut în parte, dacă nu se schimbau treburile.

Acum parcă s-au mai moderat lucrurile. Despre cei *numiți* de vechea noastră excelență⁴ pîne a nu îndrăzni să

se mai lege nimeni. în special de dumneta n-am auzit vorbindu-se absolut nimic. Maioresco numai m-a întrebat dacă ești tot la Sofia și ce faci. La care am răspuns ca un vechi prieten ce-ți sunt.

Despre piesa lui Mitică,* tot stau și mă mir dacă e cu puțință, la o vîrstă matură, un scriitor de talent să mai caute a plagia. Eu cred că este o simplă ușurință flin partea sa că n-a pus „localizare”, și sunt sigur că, dacă îl vei în-*
treba, îți va spune. în toate cazurile, lucrul nu merită să
fie relevat, chiar dacă el ne-a prelucrat pe noi într-un timp
în care de-abia ne cunoștea.⁶ Sunt sigur că acest sentiment
îl împărtășești și dumneta.

Am văzut cu vie plăcere că ții sus *stindardele* patriei;
cel puțin așa spui dumneta. De o categorie de stindarde,
acele ale demnității și ale renumelui țării, m-am convins eu
însumi, din rapoartele publicate și din reprezentațiunea ce
ai dat-o, că merg bine ; să vedem însă cu celaltă categorie
cum stai. [...] ⁷

Pe la 13, stil nou, de ianuarie plec la Roma. Congediul
mi-a fost de scurtă durată și n-am înțeles nimic de el, fi-
ind bolnav. Acum trebuie neapărat să plec, fiindcă ministrul
e singur cuc. *Â propos.* Am văzut pe m-me Bruzzesi de vreo
două ori în București. Nostimă e, nostimă cu foc, dar tot
bine ai făcut că n-ai luat-o. Te îmbrățișez frățeste. Cîte o
dulce gnuflă lui musiu Marcel și Radu.⁸ Scrie-mi la Roma.

D. Zamfiresco

LEGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 2 martie 1890

Dragă Trandafire,

Ca vechi și neprețuit prieten ce-mi ești, mă cred dator
să-ți comunic înaintea altora apropiata mea căsătorie. Iau,

bre omule, o italiancă. Se numește Henriette Allievi și e
fiica senatorului și director gl. al Băncii Generale din Roma,
Allievi.¹ E o persoană bună, cuminte (și cu oarecare dare
de mînă, ceea ce nu strică).²

Căsătoria va avea loc sîmbătă, 8 martie st.nou.

Iartă-mă că nu ți-am mai scris și că chiar acum îți scriu
așa de puțin, dar îți poți închipui cîte am de făcut. După
ce mă voi întoarce de la Nizza, unde ne ducem pentru
foarte scurt timp, îți voi scrie mai lung.

Ministrul³ meu, cu care adesea vorbim prietenește de
dumneta, e bolnav de un picior.

Te doresc din toată inima și sper să ne vedem cît mai
curînd la Roma.

Duiliu Zamfiresco

Un baccio și cîte o gnuflă lui Marcel și Radu, precum
și domnișoarei — mai puțin *baciul*.

Roma, 24 decembrie 1890

Dragă Trandafire,

Dacă nu ți-am scris imediat după primirea stihurilor, nu
e fiindcă te-am uitat. Noua mea calitate de babac de fami-
liune îmi impune sarcini și îmi acordă privilegii pe care
holteii sau văduvii nu le au.

Dar iar bine că mai aveți de unde scoate versuri. Am
scris lui Ollănescu¹ că mă bucur din inimă de acest certifi-
cat de neramolițiune. în ambele scrisori sunt lucruri nostime.
Muza de la Sofia, fie Sfetcă, fie Cetă, e încă vergură,² după
cît văd. Ar trebui să vie subiscălitul pe acolo ca să o „pă-
pădească”.

Din inspirațiunile dumitale am văzut însă un lucru ne-
drept ce s-ar fi pregătind la minister, anume : înaintarea lui
Kretzulescu în caz de eventuală vacanță la Constantinopol.

Nu găsești ca ar fi necuviință să-1 treacă înaintea mea ? Dreptul este a lui Popovici. Dar din momentul ce-1 lasă la o parte și ia seria noastră, cu Mavrodi la Bruxelles, nu pricep pentru ce o a doua nedreptate cu mine. Îți spun drept că de n-aș fi eu în jbc, aș scrie verde ceea ce gîndesc amicilor de la București. Dar fiind vorba despre tine însuși, știi ce greutate e să te adresezi la oameni cu care erai prieten dezinteresat.

Dar, în fine, să lăsăm vremea să netezească drumurile și ea nivelează totul în lumea asta.

Mă întrebi de roman. Ce să-ți răspund ?... Am sfîrșit și trimis la București o lungă dandana, pe care o chibzuiesc și scriu din '88.' Dar cine știe ce-o ieși din ea. Probabil că au să mă înjure criticii și criticaștii cum le-o veni la gură, mai cu seamă cei radicali și socialiști. Dar eu le-am dedicat mai dinainte un capitol de drag. E bine înțeles că lucrurile astea sunt scrise de la prieten la prieten.

Ești abonat la *Convorbiri* ? Ai văzut că, din nenorocire, foametea literară dă viață la poezii ca a lui Șoimescu și proză ca a lui Sulioti ; dar alături e o critică ca a lui Petrașcu, în privința căreia chiar de ar fi ceva de zis, rămîne totuși o lucrare care vrea să spuie ceva și cu tendință originală.

Te îmbrățișez din inimă. Sărutări copiilor.

Duiliu Zamfiresco

Doresc să știu dacă ai vreun portret de-al meu.

Iubite Trandafire,

Mă gîndesc de atîta timp să-ți scriu, ca să-mi descarc sufletul în jiletca unui amic, însă vremea trece fără să-i

prinzi de veste : pe de o parte venirea noului ministru,¹ pe de alta indispoziția fetei,² așa că de-abia acum pot să reiau firul corespondenței.

Ai văzut înaintarea lui Kretzulescu, și sunt încredințat că te-a supărat și pe d-ta. Eu înțeleg toate lucrurile ome-nești și chiar călcările de lege, cînd sunt făcute în sprijinul unei cauze nobile, sau cînd cel ce le face e un om *sans foi ni loi*; dar cînd le face fratele Esarcu,³ care totdeauna umbla cu dreptatea și legea în gură, îți pare rău de lume că e așa de goală și de falsă. Și chiar pe actualul ministru l-aș fi înțeles, dacă mi-ar fi zis curat „uite, măi frate, nu știu ce să mă fac de conu Make ; dar îți făgăduiesc că voi căuta să-ți dau ce ți se cuvine îndată ce voi putea”. Însă nimic.

Eu i-am scris foarte cuviincios, dar foarte limpede, că fapta aceasta o pricep în Insulele Sandwich, la guvernul reginei Tananaramacapipilau, — dar nu la ministru unei țări civilizate.

În fine, asta ne e lumea. Colegul Mavrocordat,⁴ care s-a întors din concediu alaltăieri, îmi spune că ministrul i-ar fi zis că la cea dintâi mișcare mă va înainta.⁵ Să vedem.

Pe aici am ajuns de ne pipăim în fiecare dimineață mădularele, ca să vedem de nu cumva ni s-a întîmplat ceva. Ba prăfărie care saltă în aer cu 265 000 kilos de pulbere, ba 1 Mai cu morți și răniți [...],⁶ greu e să-ți păstrezi pielea în veacul ăsta negăurită ! Dealtfel sănătate, mila Domnului. Numai fata e cam bolnăvicioară, din cauza dinților. Spune, te rog, lui Radu și lui Marcel, că o să le trimit portretul domnișoarei în curînd.

Răspunde-mi și spune-mi cum îți pare începutul romanului din *Convorbiri*.⁷

Cu frățească dragoste,

Duiliu Zamfiresco

Încă o vorbă : azi am trimis pe adresa d-tale o sută franci, o veche havalea cu care te supărasem mai acum cîtiva ani, și îmi pare că tot mai e încă ceva, nu știu 15 ori 20. Dacă îți aduci aminte, te rog frățește spune-mi fiindcă pot și sunt fericit să mă achit de un așa dulce amic.

LEGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 26 mai 1891

Iubite Trandafire,

Două cuvinte spre a-ți spune că am primit telegrama, și a-ți mulțumi de buna amintire ce-mi dovedești. De-abia ai venit la Minister,¹ și am înțeles că am acolo un prieten. Fie ca împrejurările să prelungească cât mai mult starea d-tale în București.

Sărutări de mâini d-nei Periețeanu și cu bine, poate chiar la revedere,

Duiliu Zamfiresco

Roma, 8 iunie 1891

Dragă Trandafire,

Am stat mult la îndoială dacă trebuie să-ți scriu sau nu. Cred însă că e bine s-o fac, spre a lămuri câteva lucruri.

Înțelegi chiar de la-nceput că e vorba de numiri și mișcări în corpul nostru diplomatic. Știi cum mi-a trecut înainte Kretzulescu : mă tem să nu-mi mai treacă acum și altcineva, fiindcă văd că jurnalele vorbesc de noi mișcări.

În contra mea, dragă Trandafire, nu poate să existe nimic, sau poate să existe un singur lucru, pe care probabil l-au exploatat inamicii mei, acela anume că am avut câteva datorii în țară. Lucrul este adevărat ; dar, afară că am plătit cea mai mare parte și voi plăti tot pînă într-o para, aș vrea să știu dacă cei ce mi s-au trecut înainte nu să găseau în condițiuni identice, ba mai rele. Eu de cînd sunt în străinătate n-am făcut un ban datorie, nici n-am jucat cărți, nici nu mi-am făcut țara de rîs cu scandaluri dezgustătoare. Treaba mi-am făcut-o tot așa de bine ca un altul,

dacă nu mai mult; și în această privință, dacă vrei să te interesezi, îmi pare că sunt rapoarte confidențiale dar oficiale ale d-lui Plagino ;¹ de asemeni poți lua informații de la actualul șef.² M-am însurat în străinătate, dar nu cred că asta să fie o vină. Am luat pe fata unui om care are cea mai înaltă poziție în finanțele Italiei și care în orice împrejurare îmi poate face, mie și țarei mele, servicii serioase ; dar presupunînd că n-ar fi așa, trebuie să dau socoteală de viața mea privată ? Faptul că sunt însurat nu mă împiedică de a merge la alt post: mă duc orunde mă veți trimite.

Sunt lucruri serioase, pe cari mă cred dator a le spune unui prieten. Cred că trebuie să mai adaog că socotelile mele de la Legațiune cu d-nul Eustațiu sunt în perfectă regulă.

Acum mi-am ușurat sufletul, și rămîne să aștept mai departe.

Te rog să nu-mi iai în nume de rău explicațiile acestea. De cînd sunt la Roma, n-am scris nimănui despre înaintarea mea, decît numai ^ d-lui ministru Esarcu,³ cînd mi-a trecut pe Kretzulescu înainte.

Dacă poți și ai vreme să-mi răspunzi, îmi faci mare plăcere, — dacă nu, nu-i nimic.

Cu dragoste și prietenie,

Duiliu Zamfiresco

În telegrama ce mi-ai trimis din București îmi spui că ai primit scrisoarea ce-ți adresasem la Sofia. Sper că vei fi primit și o sută de lei ce-ți datoram.

10

Roma, 2 septembrie 1891

Iubite Trandafire,

Primesc chiar în acest moment scrisoarea dumitale, care îmi face o deosebită plăcere. Eu însumi îți adresasem o epis-

tolie în stihuri, mai acum câteva zile, care trebuie să fie la București.

Negreșit că nu m-am ofuscat de lunga tăcere de pînă acum și mi-am închipuit că erai ocupat pînă peste cap. Îmi părea numai rău că vechii prieteni erau răzlețiți prin toate unghiurile lumii și că firul corespondenței, el însuși, se rupea sub viforul depărtării și al indifferenței. Cel cu care dm fost J în mai regulată corespondență — deși rară și aceasta — a fost d. Maiorescu. Eu mă aflu într-o epocă de prisos de producțiune și am nevoie de contrazicere. „Gheniul” literaricesc suflă în barca mea cu o ghidușie nespusă.^ Vorba lui Effendi: am vreo trei romane gata, pe cari încă nu le-am început.

La Venezia am fost în două rînduri : prima dată la sosirea reginei și a doua oară la trecerea lui Pierre Loti,j care a venit să salute pe suverana noastră. În amîndoua rîndurile am fost împreună cu Mavrocordat și, firește, m-am plimbat în gondolă (aceasta fiind singurul mijloc de pîimbarej cu regina și cu cealaltă lume ce mai era. Mă miră și îmi displace că jurnalele mă citează numai pe mine ; aceasta fiindcă are aerul unei supărătoare reclame.

Eu primesc *Lupta* și *Independența*, dar nu am văzut nimic.

Noi ne-am dus la Venezia dintr-un sentiment de înaltă datorie către suverana țării, pe care dumneata ușor îl vei înțelege. Nu am a mă ocupa eu de ceea ce s-a petrecut la București ; pe cît timp Carmen Sylva este regina României, iar eu un mic funcționar al statului, în Italia, socotesc că nu pot face altfel. Spun aceasta fiindcă^ mi se pare *ca* la București au fost văzute lucrurile cu plăcere. Dealtminteri, în amîndoua rîndurile am avut ordin telegrafic de la ministru. Nu-ți mai spun că nu am cerut ministerului să mă despăgubească de cheltuieli de drum, ceea ce eram în drept a o face, nefiind eu însărcinatul cu afaceri.

Acum, părerea mea asupra întregii situațiuni... E greu să ți-o spun, fiindcă nici eu însumi nu o am clară. Dar fiindcă faci apel la mine, ca la un frate, frățește îți voi spune și eu ceea ce mi se pare. ^

Regina e bolnavă, și cu mult mai serios decît se crede în general. Picioarele aproape nu o mai slujesc : de pe scaun o duc feciorii pe brațe pînă în gondolă și tot așa o readuc.

Nu mănîncă decît lapte și cîte o smochină. În mijlocul conversațiunei generale a celorlalți, adoarme de osteneală. Cînd eram eu la Venezia, suferea de dureri groaznice la ceafă și de palpitații, provenite probabil din anemie. Dealtfel, își păstrează tot spiritul, cu formula lui transcendentală caracteristică. Citește clar, cu aceeași expresie dureroasă pe chip ; are aceleași îngrijiri, ca de cea mai dulce mamă, pentru d-ra Văcărescu ;' vorbește încet și cu bunătate... Iată cum am cunoscut eu pe regină la Venezia.

Cît despre d-ra Văcărescu, e o persoană sănătoasă, de spirit, dar mai mult pot eu să știu asupra unei ființe pe care o vedeam pentru întâia sau a doua oară ?

Era în general un meziu ambiant de descurajare și nenorocire, o notă de exil, o frică perpetuă de spionaj, care ma revolta. Bine, frate, se poate să fie cineva vinovat pînă la crimă, — dar cînd acest cineva e o femeie, ca regina, și cînd e suverana țării dumitale, trebuie tratată ca suverană, — or atunci sfîrșește-o într-un fel. Îți închipuiești că în primele zile se temea de noi că am venit s-o spionăm în numele guvernului ?... și cu asemenea încredințare era sau se credea silită să ne admită la masa ei. Auzi dumneta, eu spion ! Eram atîta de indignat, încît nu m-am putut opri, a doua oară, de a lăsa să înțeleagă regina că asemenea infamii nici cînd împrejurările m-ar aduce să sap pămîntul ca să-mi cîștig viața nu le-aș comite.

Despre rest nu știu absolut nimic. Știu numai că e o nenorocire, pentru noi românii, și pentru cei ce suntem în străinătate mai mare decît pentru cei din țară, de a vedea continuîndu-se acest scandal.' Ai dreptate să zici că ar fi timp să se sfîrșească, — sau, dealtfel, străinătatea are cuvînt să ne puie în aceeași ciorbă cu sîrbii, a căror dinastie a făcut delițiile presei europene atîta vreme...

Basta. Acum la ale noastre. Fii bun și spune-mi cînd treci pe la Milan. Eu, între 8 și 10 curent, îmi voi duce familia la o proprietate a lui socră-meu, Varedo, care e la 1/2 ora de Milan. Telegrafiază-mi la Legațiune data trecerei dumitale pe acolo, dar telegrafiază-mi cu două zile înainte, și-ți promit

că ne vom întâlni. Salută pe Alexandru⁴ și pe doamna sa din parte-mi, și nu uita pe bunul d-tale amic,

Duiliu Zamfiresco

11

Roma, 20 septembrie 1891

Dragă Trandafire,

Sunt foarte nenorocit că nu pot veni să te văd, dar nu pot.

Cînd ți-am scris la Paris, nu știam încă despre venirea regelui, și, în toate cazurile, credeam că o să meargă singur Mavrocordat înaintea suveranului; am primit însă ordin să mergem la Venezia amîndoi. După 5 zile, m-sa mi-a poruncit să mă întorc la Roma, avînd nevoie de cineva care să se găsească pe lîngă guvernul italian, deoarece Mavrocordat rămînea acolo. Așa că, techer mecher, a trebuit s-o pornesc înapoi. De-abia am avut vreme să mă opresc o zi și jumătate la proprietatea lui socră-meu, unde se află nevastă-mea și copilul; închipuiește-ți că e la o depărtare de 40 de minute de Milano ! Cu cîtă plăcere îți promiteam să-ți ies înaintea și să stăm o zi, două, de vorbă... Sunt aproape 4 ani de cînd nu ne-am văzut.

Însă împrejurările nu vor.

M-am gîndit chiar un moment să viu, fără a-ntreba pe nimeni. Dar mi-am luat de seamă : dumneta știi să nu sunt *trh en odeur* pe lîngă excelențele de astăzi,¹ fiind bănuț de junimist. E o enormă gogomănie, fiindcă eu nu fac politică, dar, în fine, așa e.

Prin urmare, dragă Trandafire, iubite și vechiule prieten, rămîne să ne vedem prin noiembrie la București.

Fii sănătos și scrie-mi cînd ai vreme.

Cu frățească dragoste,

Duiliu Zamfiresco

12

Roma, 25 noiembrie 1891

Iubite Trandafire,

Îți poți închipui cu cîtă vie plăcere am primit scrisoarea dumată. Credeam că erai supărat că n-am putut veni la Milano pentru ziua fixată. Văd însă că ești și rămîi bunul prieten de altădată.

Am fost atît de fericit că am văzut pe Alexandru¹ și pe madame Djuvara ! Eu n-am făcut nimic, dar absolut nimic, pentru d-lor, nici chiar n-am putut exprima toată plăcerea ce simțeam de a-i ști că sunt la Roma. *Mon cher ami*, cînd ești peste nouă mări și nouă țări de obîrșia ta, chiar faptul de a ști că mai sunt de ai tăi cari trăiesc sub același cer cu tine îți face plăcere. Dealtminteri femeia mea nu era în stare să sărbătorească îndestul pe amicii mei, fiind indispusă.

Văd din scrisoare că Radu și Marcel² sunt la Berlin. Nu știam, și-mi pare bine că i-ai trimis să se facă oameni într-o țară cumsecade. Chiar astăzi răsfoiam niște fotografii și am dat de portretul lui Duduie & Comp. O mulțime de prostii plăcute mi-au venit în minte, între altele ascuțirea cuțitelor spre a-l claponi. Bietul Duduie, avea conștiință de însemnătatea operației și mai cu seamă de utilitatea socială a mădu-larului amenințat, fiindcă se opunea foarte categoric la orce știrbitură a persoanei sale. Timpul trecut pare o demult poveste. Noroc că suntem cu toți în picioare, și încă drept în picioare. Te rog să arăți respectuoase sărutări de mîni doamnei Periețeanu și complimente afectuoase domnului Periețeanu.

Despre restul lucrurilor, în cari intră politica și celelalte, ce să-ți spun ?... Dumneta ești deasupra, fiindcă ești atît de trebuitor Ministeriului, încît nu pricep că te-ar putea înlocui cineva. Chiar mai ieri aveam nevoie să consult culegerea de Convenții ce ai publicat și mă uitam cu plăcere la suma de muncă și de inteligență ce e pusă în acea lucrare.³ Orcîte intrigi s-ar face în contră-ți, ar fi inutile. Cît despre mine, văd că lucrurile stau altfel. Îți mulțumesc de tot ce ai

binevoit să spui ministrului.⁴ Te rog să-i mai repeți, în numele meu, că fiind stăpîn, e liber să facă ce-o vrea cu mine, dar îl rog o dată pentru totdeauna să se încredințeze că n-am scris prin gazete, că jiu sunt autorul, nici inspiratorul faimoaselor corespondențe, că n-am trampat în nici o intrigă. Măi frate, cînd o să ia sfîrșit comedia ăsta?... E adevărat că n-am scris nici în contra Văcăreștilor. Dar aș dori să știi cine ar fi primit să se facă, în locul meu, din secretar de legație, spion? Din mila lui Dumnezeu, astăzi s-au mutat din localul Legațiunei. Sper că domnul Esarcu o să vie la Roma, și-o să vadă d-lui însuși ce delicată pozițiune avem noi, între familia fostului ministru și Minister — și aceasta cu atît mai mult cînd steteau chiar la Legațiune.⁵

Despre restul intrigilor, mă scîrbesc, dar le găsesc naturale. Ziditorul lumii a lăsat pe pămînt atîtea nulități, încît arma obicinuită cu care se parvine în societate e natural să fie hula și calomnia. Credeam însă că actualul ministru își cunoaște țara și oamenii. Atît pentru acum.

Te rog, dragă Trandafire, să mă ierți că m-am zbîrlit; la vorbă bună, vorbă bună se cuvinea. Dar am fost atît de mîhnit să văd că toate gazete[le] guvernamentale, pînă și *Independența*, mă acuzau pe nedrept, și Ministeriul a tăcut.

Mai fii bun și scrie-mi ce se face Mavrocordato. Am auzit că se desparte de femeie, — adevărat e? Eu doresc absolut să viu în concediu, atît pentru afacerile mele particulare cît și pentru dorul de țară.

Cu frățescă dragoste,

Duiliu Z.

Despre publicarea traducerilor lui Mitică, am văzut o bibliografie de Maiorescu, în *Convorbiri*, care, sub o formă cumsecade, îl omoară.⁶ Eu am scris două rînduri în privința aceasta, spunînd că era mai bine să nu se publice nimic decît astfel de laudă.

LEGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 19 decembrie 1891

Iubite Trandafire,

Aci alăturat trimit o cerere de concediu către Minister, de o lună și jumătate. Cred că o să mi se acorde cu înlesnire, deoarece de la noiembrie 1889 n-am avut o zi de libertate. Atît interese de familie cît și nevoia de a-mi revedea țara și părinții mă fac să nu întîrziez mai mult.

Trebuie însă să-ți explic un lucru: fiindcă nevastă-mea e în ultimele luni ale sarcinei, voi fi silit să mă găsesc la Roma în ultimele zile ale Iul februarie, așa că va trebui să plec de aici cel mai tîrziu pe la 15 ianuarie '92, stil nou. Dacă pînă atunci e speranță să vie noul titular, d-l Esarcu, sau d-l Mavrocordato, bine; de unde nu, rămîne să viu de Paște.

Cred că d-nul Esarcu e destul de grăbit să revadă Roma, *on revient toujours à ses premiers amours*. Ce zici?

Fii bun și răspunde-mi mai cu de-amănuntul, dacă ai vreme. Sper că de astă dată n-o să te mai mancarisesc Patru ani, sapristi, de cînd nu ne mai vedem.

Dacă ești destul de mărinimos, mai adu-mă aminte din cînd în cînd cucoanelor că mult mi-au mai fost dragi, bată-le vina lor.

Cu dragoste frățescă. O să mai cetim ceva cînd ne-orr* vedea.

Duiliu Z.,

Roma, 26 dec. 1891

Dragă Trandafire,

Sper că vei fi primit cererea mea de concediu. Am absolută nevoie să vii în țară : mama e de doi ani bolnavă și mereu îmi scrie că vrea să mă vadă.

D-1 Esarcu a venit ieri dimineață.¹ D-lui nu pare dispus să rămîie singur. L-am rugat să ceară pe cineva la minister, fiindcă eu mai mult decît pînă la 10, maximum 15 ianuarie stil nou, nu pot să stau.

D-sa mi-a spus că d-1 Mavrocordato e transferat la Constantinopol. Cred că de astă dată îmi vine și mie rîndul.² Îmi ești prieten, spune-mi ce crezi ?

Sărbători fericite, ani mulți și sănătate,

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfiresco

- Roma, 10 ian. '92

Iubite Trandafirel, pardon dragă de atîta tăcere, însă pînă ieri nu știam dacă și cînd vii. Trebuie să știi că am luptat cu ministru parcă aș fi avut de subjugat cetatea Ibrailei, pe cînd era cetate. Hain bărbat !... Să-ți spun drept, tare e la voință.

În sfîrșit l-am biruit, și astă seară plec, calea Pontebba-Viena. Mă duc de-a dreptul la Focșani, din cauza mamei, care e bolnavă. După vreo săptămînă, adică pe la vreo 20 stil nou, sper să fiu în București, spre a-mi revedea vechii

și bunii prieteni, dintre care cel mai bun și mai nostim este Tafirel.

Treaba slujbei îmi pare că se pune pe cale bună. Ministrul mi-a scris că cel dintîi loc vacant e al meu. Cam tîrziu, dar în fine... Despre d-ta, sunt indignat. Deja am schimbat cîteva păreri cu d. Maiorescu, știi în ce direcții de idei. La mulți ani, cu bine,

Duiliu Z.

Bruxelles, 1/13 iunie 1893

Dragă Trandafire,

În grabă, cîteva rînduri. Îți trimit o poezioară de patru strofe, din recolta din '92, și, ca un negustor de vinuri cinstit (lucru rar !), îți spun că mai toată *talía* anului acesta a fost bună. Atena și starea sufletească în care mă găseam eu acolo m-au predispus la o înțelegere intimă, și aș îndrăzni să zic chiar personală, a priveliștelor ce înfățișează natura Greciei vechi. După cum vezi, e un simplu tablou pe care ți-l trimit pentru singurătatea munților în cari te afli. De ți se pare bun, dă-l la revistă ;² de nu, rupe-l.

De se va publica, te rog să atragi luarea-aminte a corectorului asupra exactei punctuațiunii și mai ales asupra vorbei *tragudie*, care, după cum știi, înseamnă cîntec. Mă aștept ca zețarul să culeagă *tragedie* și atunci tot sensul dispăre.

Înțelegi, fără îndoială, ce-am vrut să zic prin triremele ce visează la izbînzile lui Hermes Demiurg (5nuaoupY6c; = Creator) : toată istețimea grecilor vechi se manifesta pe mare, unde triremele și quinquerele purtau făclia geniului lor național, personificat în zeul Mercur (Hermes). Și așa mai departe. Cine o ști ce reprezenta Hermes o să înțeleagă sensul ; cine nu, o să zică „asta e o frază confuză”. Și punct.

îmi faci o nespusa plăcere scriindu-mi. Ești singur, și
vorba cu un vechi prieten e dulce.

Îți urez de dregere complectă a balamalelor, spre răpu-
nerea sexului, și te doresc, îmbrățișându-te cu afecțiune,

Duiliu 2.

A m u r g ³

Se lasă noaptea, limpede și caldă,
Răsare luna palidă pe cer
Punînd pe valuri brațe ce se scaldă
Și-n toată firea aer de mister.

Pe-un soclu rupt o veselă bacantă
Și-nvăluie, de două mii de ani,
În haina umbrei, pururi elegantă
Splendoarea umerilor diafani.

*

Mișcînd din flamuri, vechile trireme
Adorm în pacea lungului amurg,
Infiripînd un vis din altă vreme :
Izbînzile lui Hermes Demiurg.

*

La umbra lor, pescarul trage-o plasă
Și cîntă-ncet cu glas adormitor,
Duoasa lui *tragodie* de-acasă,
Visînd și el un vis în viitor.

Duiliu Zamfirescu

Atena

17

Bruxelles, 11/23 iuliu 1893

Dragă Trandafire,

Mii de mulțumiri pentru afectuoasele cuvinte ce binevoiești
a-mi trimite de departe. Nici o felicitare nu putea să-mi fie
mai scumpă decît a bunului prieten ce-și aduce aminte de
mine or de cîte ori are să-mi spuie ceva plăcut. Din parte-mi
vei ști că nu uit ospitalitatea frățească ce-am găsit în inima
și casa bunului meu amic. Te rog să exprimi aceste senti-
mente și d-lui și d-nei Periețeanu.

Nu mai puțin sunt mulțumit că-ți place sonetul.' Dar
mai frumos decît sonetul am un băiat, și mai frumos decît
băiatul o fată, cari amîndoi' îți trimit *bezeuri* pe vîrfurile
degetelor lor trandafirii.

Spune, te rog, lui Radu și Marcel, că nenea Duilie le
trimite sărutări.

Îți adresez rîndurile astea la București, fiindcă nu pot
ceti numele moșiei. O fi Ezna ?' o fi Iazma ?... Domnul știe.

Cu bine și frățească îmbrățișare de la amicul

Duiliu 2.

ÎS

Bruxelles, Joseph II, 76,
10/22 ianuarie '94

Dragă Trandafire,

Trece vremea și ne ia la vale !... Cîte lucruri mi-au adus
aminte prieteneasca duminică scrisoare, lucruri dispărute,
uitate, parcă n-ar fi fost trăite de mine...

Ai dreptate să mă socotești prieten de inimă. Dacă toate
s-au schimbat împrejurul meu, cred că sufletul a rămas, cu
liniele lui fundamentale, bune și rele ; o adiere parfumată
vine din trecut și mișcă pînza pe care viața prezentă a

lăsat-o să cadă pe impresiunile de atunci; la această amintire regăsesc viața trecută și mă întorc la dînsa, cu sfială, dar totodată cu plăcere.

În strada Primăverei am petrecut ceasuri fericite între un acord de vioară, o gnuflă Duduei sau lui Radu, o respectabilă plăcintă cu brînză și un venerabil pahar cu vin. Discuțiile omerice de la masă îmi sunt încă vii în memorie, cu răposatul Brătianu¹ (pe care nu îndrăznea nimeni să-l cheme decît *domnul Brătianu*, chiar în lipsă) ; vorba de la minister, cu Mitică Ollănescu;² glumele, hazurile, amorurile; telegramele cifrate anapoda; un flașnetar care trecea regulat la același ceas, cu aceeași tiroleză, pe sub ferestrele ministeriului; prietena din față, moartă sărmana; prietenele celelalte, cum dă Dumnezeu — știi, o imensă pată de cerneală, strînsă în îndoitura unei scrisori, cu contururi adeseori *îru-moase*, mai totdeauna stranii, pe care timpul ar fi discolorat-o.³ Pe mine, împrejurările vieții m-au dus în altă direcție: noi afecțiuni, nouă legături, acestea temeinice și pentru tot restul zilelor, copiii, cu farmecul încîntător al noii lor existențe; pe dumneata cariera, creșterea băieților, interesele, te-au purtat pe calea lor firească, dar au făcut astfel că în timp de aproape șase ani (la aprilie) nu ne-am văzut. E mult, dragă Trandafire. Oare să ne vedem în curînd ?...

La spune-mi, rogu-te, prin ce împrejurări moșia dumitale nu se mai cheamă Perişorul, ci Ezna? Ai cumpărat vreun petec de pămînt? În caz afirmativ, halal. [...]

Nu mă îndoiesc că prodigioasa dumitale activitate trebuie să fie apreciată după cum merită, mai ales în chestiunile economice, de convențiuni internaționale, tarify etc. Publicațiunea ce ai făcut, pe cînd erai la Minister, asupra Convențiilor,⁴ ne servește și acum de călăuză. Acesta este cel mai frumos elogiu ce se poate aduce carierei d-tale, demna din toate punctele și inteligentă.

Cît despre publicarea unei reviste ateneiste,⁵ nu am primit nici un apel. Dumneata cunoști de mult părerile mele asupra noilor foi literare: eu nu cred în temeinicia lor. De aceea am concedat un fel de monopol *Convorbirilor*, tacit și gratuit, de la care nu mă sustrag niciodată. Însă apelul ce binevoiești a face la mine, într-un mod atît de insistent și de prietenesc, nu-mi permite să mai rămîi în aceasta stricta

rezervă ce-mi impusesem. De aceea îți răspund că-ți voi trimite ceva, pentru unul din numerile viitoare ale revistei.⁷ Deocamdată nu am nimic, fiindcă am fost cufundat pînă la gît într-un roman,⁸ pe care *Convorbirile* vor începe să-l publice în februarie, cred.

Cînd scrii băieților, trimite-le sărutări de la nenea Duilie. Pentru un bun ginere îți pregătesc o noră ce seamănă pînă acum mai mult cu un înger decît cu o fetiță. Dar îți fac concurență și la băieți, că am un flăcău de să dă pomina.⁹ Să-l auzi vorbind românește și zicînd „tiu mama drachili !”...

Cu bine și afectuoase îmbrățișări,

Duiliu Zamfiresco

19

Bruxelles, 11/23 februarie '94

Dragă Trandafire,

Ca să nu rămîi de vorbă, îți trimit aici alăturat o impresie de călătorie, sub titlul *în carantină*.¹ E o schiță ușoară fără de nici o pretenție, pe care o supun la aprecierea dumitale, de ți se pare că merge, public-o; de nu, la coș.

Te rog să nu pui numele meu întreg sub articol chiar, fiind vorba de niște impresiuni așa de personale. La sumar poți să-l pui, dacă socoti că e bine, fiindcă acolo dumneata faci ce vrei. Citește schița și vei înțelege de ce să mă sfîiesc să o semnez cu numele întreg.

Am primit primul număr al Revistei Ateneului și îți mulțumesc că nu m-ai uitat. Trebuie să mă socotesc ca abonat sau ca ateneist-colaborator? În cazul dintîi, mă voi grăbi a plăti abonamentul.

Acesta este primul manuscript pe care, de ani mulți, îl trimit la altă revistă decît la *Convorbiri*. E o dovadă că te iubesc și că nu uit serviciile prietenești ce mi-ai făcut.

Cu prietenească dragoste,
al d-tale devotat,

Duiliu Zamfiresco

Bruxelles, 2 iunie *94

Dragă Trandafire,

Te rog să arăți d-lui și d-nei Periețeanu, precum și Hodorului și d-nei Chabudianu, partea vie ce iau din durerea d-lor, cauzată prin moartea d-nei Alexandrina Chabudianu. Dumitale îți strâng mîna cu căldură.

Sper să-ți pot scrie în curînd mai lung și mai cu spor la toate. Pînă acuma am fost foarte, dar foarte ocupat. Dacă dumnetă ești mai liber, îmi face mare plăcere scriindu-mi și dîndu-mi noutăți literare. Eu trebuie neapărat să sfîrșesc zilele astea halimaua mea de roman,¹ și după aceea vom răsfoi împreună prin *documenturi* ca să dăm peste vreo poezie mai cilibie pentru revistă.

Cu bine și prietenească dragoste,

D.Z.

21

[iunie 1894]¹

...Deocamdată fii bun și spune-mi dacă tipograful Revistei Ateneului este om de omenie, dacă are caractere noua și[^] proprii imprimării de poezii. În caz afirmativ, te-aș ruga să-i scrii dumnetă sau să-i vorbești, spunîndu-i intențiile mele și invitîndu-l să-mi comunice aici la Bruxelles două lucruri : a) prețul de coală (hîrtie bună) ; b) timpul în care ar putea imprima zece coli de text. Nu voi să te angajezi la nimic ; îți fac această rugăciune în speranța că venind prdpu-nerea de la dumnetă, negustorul de litere o să fie mai primitiv și mai cinstit. În sfîrșit, răspunde-mi [ce] crezi¹.

46

În momentul de față eu închei o nouă încercare de roman, care se va publica sub titlul *Viața la țară*.² Sper că o să găsești într-însul icoana credincioasă a unei părți din viața noastră cîmpenească, și tocmai de aceea deosebită de a celorlalți autori, ai căror țărani sunt așa de extraordinari. Să vedem.

Mii de mulțumiri pentru modul cum s-a tipărit *Amurgul*: nu numai fără de nici o greșeală, dar cu ortografia și punctuația păzite cu o sfințenie rară.³

Spune-mi acuma, dumnetă ce lucrezi ? La Mehadia, ochii albaștri, muzica popei, singurătatea și munții nu te-au ridicat deloc de la pămînt ?...

Ce-ți fac copiii ? S-au întors sănătoși ? Cînd te gîndești că și eu am un flăcău !... Eheu !... Postume, Postume : fugaces labuntur anni (așa îmi pare că zice Horațiu).⁴

Te rog reaminteste-mă lui Alexandru⁵ și doamnei sale, cînd se vor întoarce de la Paris. E, în adevăr, de admirat hotărîrea cu care și-a disciplinat el viața. Face bine. Sunt sigur că lucrează acum cu mult mai multă seriozitate decît ar fi lucrat la 24 de ani. Are să devie un avocat dintre cei mai remarcabili. De asemenea, nu mă uita pe lîngă d-l și d-na Periețeanu, a căror amintire recheamă atîtea momente de fericire intimă, atîtea discuții omerice, atîtea minunate baclavale și alte bunătăți.

Și acum fii fericit la țară, în faptul zilei, cînd ciocîrlia saltă în aerul limpede al dimineții, iar din brazda de cositură se ridică roua cu miresme către sfîntul soare, — fii fericit și nu uita pe cel ce atîta dorește de țară și de prieteni,

Duiliu Zamfiresco

Rogu-te, Mitică Ollănescu e încă în București sau a plecat la băi ? Dacă-l vezi, arată-i afectuoase complimente și spune-i că aștept discursul de la Academie⁷ și că-i voi scrie. Mulțumesc.

47

Bruxelles, 3 septembrie 1894

Dragă Trandafire,

Îți mulțumesc din toată inima de osteneala ce ți-ai dat, trimițându-mi prețurile și modelele tipografiei Basilescu. Deocamdată am renunțat la ideea de a tipări volumul de versuri pe[^] cheltuiala mea, atît pentru cuvintele și îndoiala ce-mi exprimi cît și mai cu seamă pentru că d-l Maiorescu a binevoit să se însărcineze de a vinde romanul meu *Lume veche și lume nouă* lui Miiller librarul. Dacă această publicare, în volum, va avea succes, voi ceda tot lui Miiller și versurile, precum și romanul ce apare acum în *Convorbiri*; dacă nu, vom vedea. La aparițiunea acestui prim volum, te voi ruga să mă sprijini cu publicitatea revistei și cu autoritatea d-tale personală; pînă atunci, tăcere absolută, ca să nu am aerul de a vinde pielea ursului din pădure.

Aici alăturat, vei găsi o traducere din *Odi barbare* de Carducci, pe care o trimisesem la *Convorbiri*, împreună cu alte traduceri din Leopardi, și care îmi pare că s-a pierdut.³ Orcum ar fi, cred că pot s-o dau la Revista Ateneului, deoarece *Convorb.* au acuma, în curs de publicare, *Viața la țară*. Te rog să dai ordine să se publice așa cum e scrisă de mine întocmai, adică: să nu se schimbe ortografia; să se lase loc mai mult între strofe; să se puie nota din pagina *a* în josul poeziei, căutînd a o întinde pe două sau trei pagine (ca să nu ia loc prea mult pe una singură) și a o tipări cu litere foarte mici; a nu mă iscăli, fiindcă nu țiiu să trec la nemurire cu traduceri, ci a pune numai inițialele în josul notei.⁴ Sper că vei gusta farmecul acestei poezii, cum l-am gustat eu, mai cu seamă dacă ai volumul lui Carducci⁵ și dacă vei citi textul italian (foarte greu) alături de cel roman.

Am citit cu vie plăcere cele ce-mi scrii despre băieți: copiii mei sunt mici, dar totuși pot să înțeleg, grație lor, emoțiunile dumitale părintești. Să trăiești și să-i vezi mari.

De la Mitică Ollănescu⁶ am primit o lungă și bună scrisoare din Plombières, unde s-a dus pentru îngrijirea nevastei. De acolo avea de gînd să se oprească în Austria și apoi să meargă la Sinaia.

De la mine nu pot să-ți dau știri multe. Am petrecut vara în Bruxelles, făcînd mici excursiuni la Anvers, la Bruges și prin Olanda. Am întîlnit puțini români, fiindcă n-am voit să mă duc nici la Spa nici la Ostenda.⁷ Am văzut cu mare plăcere pe d-l și d-na Păucescu.⁸ Mie mi-e dor de țară, așa sucită cum este, și orice amic vechi mă emoționează numai prin prezența sa.

Â *propos* de țară: te rog să-mi spui cum ți pare pînă acum noul meu roman din *Convorbiri*. De asemeni, fii bun și dă-mi impresiuni asupra cutremurului (care pare că a fost foarte violent).

*E questo e quanto.*⁹

Cu frățescă dragoste,

D. 2.

Cine este poetul Lecea,¹⁰ autorul imenselor alexandrine din ultimul număr? Amintirile d-lui Kretzulescu¹¹ sunt interesante.

Bruxelles, 10 octombrie '94

Dragă Trandafire,

Îți scriu puțin, dar îți scriu fără cea mai mică întârziere, spre a împiedica publicarea poeziei *Au mai fost*,¹ tipărită în *Convorbiri* încă din 1888.

În schimb, îți trimit o traducere din Leopardi.² De-ți place, public-o; de nu, la coș, fără umbră de supărare din parte-mi. Te rog însă, pentru Dumnezeu, nu mă mai iscăli cu un nume de un kilometru, nici chiar pe copertă, cînd e vorba

de traduceri. Dă poruncă tipografului să puie la sumar *mu-mele* lui Leopardi, fără să mă menționeze pe mine.

Înțelegi bine, dragă Tafirol, că nu dorința de a mă ascunde după deget mă îndeamnă la asta, fiindcă nimeni nu mă poate sili să colaborez la 'Revista Ateneului, dacă n-ar fi plăcerea mea, ci o simplă pudoare de a-mi vedea, numele sub fiecare traducere, în fiecare număr, din fiecare revistă. Când îți voi trimite vreo poezioară mai cumsecade, a mea, atunci voi pune eu însumi numele întreg.

Ne-am înțeles, da ?

Cît despre Dimitrie¹ în loc de Duiliu, lucrul n-are nici o importanță. Răul e că traducerea din Carducci a ieșit cu o mulțime de erori.

Dorința mea de a veni la București e atît de mare, încît aş vrea să fiu adus chiar la Minister (unde cu toate astea n-aş avea destulă vreme să lucrez pentru mine), numai să pot trăi cîtva timp în țară. îmi pare însă că voi fi trimis în curînd la Roma.⁴ Te rog să nu vorbești nimic de lucrurile astea, din cauze pe care ușor le înțelegi.

Te îmbrățișez din inimă și în curînd sper mai lung.

Al d-tale bun amic,

Duiliu Z.

Spune-mi cum găsești romanul *Viața la țară*

24

Roma, Via Arenda, 4 — 3/15 ian. '95

Dragă Trandafire,

Cu toate tribulațiile mele, n-am putut nici măcar să scriu amicilor de Anul Nou.

Deși cam tîrziu, îți urez cu sinceritate ani mulți iericiți, împlinirea dorințelor, noroc etc, etc. și te rog să arăți felicitările mele d-lui și d-nei Perietzeanu. în scurta mea trecere prin București n-am putut să văd pe toată lumea pe

care o doream, și dumnealor sunt printre aceștia. La viitoarea mea venire în țară îmi voi face o plăcută datorie de a-i vedea. De asemenea pe d-l dr. Chabudeanu cu doamna.

Îți mulțumesc dinainte de ceea ce vei zice în revistă despre microscopicul volum de versuri.¹ Cea mai deplină libertate în aprecieri, dragă Trandafire, fără teamă că opiniile literare vor putea influența prietenia noastră. E mai rău cînd prietenia influențează literatura. Dacă-mi vei scrie, te rog să-mi spui ce socotești despre *Viața la țară*.

Eu nu sunt încă instalat,² familia mea e tot la Bruxelles, din cauză că copiii au avut cor și nu pot ieși.

Adresa mea în capul cartonului. Te îmbrățișez frățeste, dorindu-te.

Al d-tale devotat amic,

Duiliu Z.

25

Roma, 13/25 martiu 1895

Draga Trandafire,

îmi închipuiesc că te-ai întors sau că te vei întoarce în curînd din Paris. Sper că Alexandru e bine, fiindcă am văzut că a publicat o lucrare importantă asupra chestiunii noastre naționale.¹ Scrie-i din partea mea complimente și spune-i că doresc să am broșura.

A venit vremea să mă țin de cuvînt; iată trei sonete pentru Revista Ateneului. Dacă îți plac, publică-le, dar pe cîtetrele deodată.² *E mort poetul* cred că se înțelege și n-are nevoie de proza autorului spre a fi tălmăcit. în celelalte două, intitulate *Către Donna Măria*, e un nume de floare, *gagia*, care nu se poate traduce în românește, fiindcă nu avem obiectul. Obiectul este o floricică mititică, rotundă ca o cireșă, grozav de parfumată, care în adevăr că îmbată, pe cine mai cu seamă stă alături de o femeie frumoasă. De asemeni,

în sonetul al 2-lea, din *Donna Măria* e vorba *seră*, une *serre*, pe care am subliniat-o spre a nu fi citită *seară*.

încolo... ce-o fi o fi.

Mulțumesc de abonamentul la gazetă. Mă voi executa în curînd cu costul. Pentru mpment sunt valvîrtej cu casa; aștept să-mi vină familia săptămîna asta, spre a duce copiii la mare numai decît, să se întremeze de influența co au avut în două rînduri la Bruxelles ; apoi să intru în mobilele mele și noul domiciliu din Roma.

Scrie-mi, dă-mi nuvele de Alexandru, despre copii și de cele ce se mai aud.

Dacă vezi pe Mitică Ollănescu arată-i dulci îmbrățișări și dorința ce am de a-i scrie în curînd.

Cu bună și veche prietenie,
devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

26

Roma, Via Condotti, 61,
2* sept./5 oct. 1895

Dragă Trandafire,

Te rog sa ma ierți că n-am putut să răspund numai decît bunei d-tale scrisori, spre a-ți mulțumi de cuvintele amabile ce ai publicat la adresa *Novelelor romane*.¹ (După cum vei fi văzut — dacă ai avut vreme să le citești — trei din ele au subiecte de prin lumea asta : prin urmare, *romane*, cu ^, — nu *române*, cu â, cum s-a imprimat.) Cauza că nu ți-am putut scrie e tot scrisul : aveam de finit un al doilea roman din cele trei, al căror început este *Viața la țară*. Înțelegînd stăpînirea ce pune pe noi o lucrare de imaginație, sper că mă vei ierta.

Doresc mult să cunosc părerea dumitale, scriitor și proprietar rural, asupra *Vieței la ț.* Cetit-o-ai ? Știu cît e de

plicticos să urmărești un roman, crîmpei cu crîmpei, și de aceea nu-ți fac nici o vină dacă nu l-ai cetit. Sper în curînd să-l public în volum.

Aș fi dorit să-l citești, atît ca să-ți poți da părerea, cît și ca să poți înțelege pe *Tănase Scatiu*, al doilea roman din serie, a cărui sfîrșit îl apropii.

În aceste condițiuni îmi este cu neputință să încep altceva. Dar îți făgăduiesc că luna viitoare, noiembrie, să-ți trimit o novelă umoristică,² care mă muncește de cîtva timp și pe care sper s-o *dau la lume*, după cum zice sfătosul Anton Pann.

Altfel, dumneta ce mai faci ? Ce-ți fac băieții ?

Am văzut cu plăcere că Alexandru a terminat licența la Paris. Sper că acum va rămînea definitiv în țară, unde îl cheamă firea sa activă și minunatul talent oratoric cu care e înzestrat. Dealtminteri, și momentul în care vine îmi pare interesant.

Te rog să-mi scrii cu mai multe tereremuri la vorba. Eu, de aici, n-am nimic interesant de spus, fiindcă trăiesc o viață lăuntrică al cărui simbur este totdeauna țara, iar viața exterioară n-are importanță pentru noi.

Pînă acum Revista Atfeneului] n-a pomenit nimic de *poezelele* mele și nici despre romanul publicat de Miiller, *Lume nouă și lume veche*.

Unde ai fost vara asta ? Ce-ți face *Esna* ? Știi că numele moșiei dumitale îmi place. Are ceva Tolstoi cam așa : las-naia Poliana, și e tocmai moșia lui.

Cu bine și veche prietenie frățească,

Duiliu Zamfiresco

27

Roma, 12/24 oct. '93

Dragă Trandafire,

Două rînduri, ca să-ți mulțumesc de trimiterea volumului *Români și unguri* cu *Bibliografia ches+iuenei naționale*¹ :

foarte gentil că nu m-ai uitat. Fii bun și spune același lucrul lui Alexandru (care nu știu de e definitiv instalat în Bucu- | rești spre a-i mulțumi direct). Cetisem și pe una și pe alta în Revista Ateneului, și îmi pare rău că nu am nici o autori- \ tate, ca să mă văd la ediția^ a doua printre oamenii însem- nați ai Europei. însă aprobațiunea mea din toată inima nu cedează nici unuia dintre sus-pomeniții oameni miri. Cred J că volumul va întâmpina aceeași primire de la toată lumea, I mare și mică ; asta trebuie să fie răsplata unei lucrări dez- ^ interesate, pornită dintr-o simțire caldă. |

Rogu-te, mai rămâi la direcțiunea Rev. Ateneului sau nu If Adevărat e ce zic jurnalele de venirea d-tale în străinătate ? ' J Luminează-mă cu un cuvânt și vei intra într-o împărăția ce->J rurilor.

Cu bine și veche prietenie,
al d-tale devotat,

Duiliu Z. 1

28

Roma, 19/31 decembrie 1895

Dragă Trandafire,

Sorcova, morcova, să trăiești, să-mbătrânești, ca un măr,'] ca un păr, ca un fir de *Trandafir* (ce ești) etc.

Îți scriu în fugă câteva rânduri ca să-ți urez toate ferici- , rile dorite, socru mare, noroc și veselie, precum și ca sa-țt-J fac cunoscut venirea pe lume al unui al 3-lea copil al meu»:] un băiat voinic și frumos.'

Ai primit ultimele msle strofe ?

Cînd îmi vei putea răspunde, te rog să-mi spui cine este autorul articolului *O săptămîlnă la Tîrnova*.² Î«ii pare lipsit de sarea atică ce se cere unor încercări de spirit. Dumneta ce zici ?

54

Doresc să am numărul în care se va publica articolul d-tale asupra proprietății industriale ; de aceea te rog să-mi spui unde apare colecțiunea : la Berna, da ?

Cum merge tramvaiul la urcuș ? Ce face Alexandru ?' Am văzut că a intrat în Cameră. Nu am nevoie să-i urez succes, fiindcă pentru dînsul succesul e obligatoriu.

De orice informațiuni îmi vei putea da, îți voi fi recunoscător.

Cu bine și frățească dragoste,
al d-tale,

Duiliu Z.

29

Roma, 28/9 sept. 1896

Dragă Trandafire,

Văd din jurnale că ai plecat la post;' îmi închipuiam aceasta chiar și fără jurnale, dată fiind situațiunea politică din Constantinopole. De aceea îți scriu la rezidența oficială, iar nu la Esna.

Scrisoarea dumată din urmă e plină de sentimente gen- tile și nu-ți pot mulțumi îndeajuns pentru liniștea morala ce mi-au adus asigurările ce-mi dai. Vei conveni că pentru un om care, de 9 ani aproape, trăiește în afară de luptele și emoțiunile politice ale țării noastre ; care a văzut prefirîndu-se pe la Minister diferiți șefi, din care mai toți au co- mis cîte o mică injustiție sau cîte un *passe-droit* în paguba mea ; care știe că are actualmente ca șef pe d-l Sturdza,² din a cărui voință am căzut de trei ori la Academie, pentru un nenorocit loc de -membru corespondent' — vei conveni, zic, că, pentru un asemenea om, ultimul refugiu este resem- narea, îți spuneam că aștept de la timp, dreptul judecător al oamenilor, să niveleze toate cele și să pună, ca în columbariele antice, pe fiecare în firida sa. Aceasta nu numai pentru ca-

55

fică, ci pentru tot, și mai cu seamă pentru literatură.⁴ Prin urmare, oarecare melancolie se explică, iar povețele și* amabila mînă de ajutor pe care mi-o întinzi le primesc, punînd în practică povața de a lucra neîncetat și rezervîndu-mi să recurg la sprijinul dumitale prietenesc atunci cînd mi se va părea că e nevoie urgentă. Pînă atunci, încă o dată : mulțumesc.

Scrisoarea dumitale m-a găsit la țară, lîngă Milano, unde» mă dusesem pentru cîteva zile să-mi văd familia. Cele ce-mi spui despre băieți mă ating, atît ca amic al tatălui lor și al lor, cît și ca părinte al băiatului meu,⁵ pe care, peste doi ani, va trebui să-l duc în țară. Vezi cum se schimbă rolurile ! Dumneta îi trimiți în străinătate — eu în țară. Dar lucrul se explică : al meu nu știe o boabă românește, și înțelegi ce monstruoasă ar fi, pentru copilul unui scriitor, să ajungă la terminarea studiilor fără să cunoască bine limba părintească ! Cred dar că sunt dator să fac sacrificiul de a mă despărți de el și a-l trimite la Focșani să facă școala primară de-a valma cu fiii de tăbăcari, ca să ia caracterul limbei și al poporului lui, pentru totdeauna. Poate că pînă atunci să mă mai apropii și eu de țară, fie spre Pesta, fie altfel. Despre fată⁶ nu-ți vorbesc, fiindcă dumneaei este deja o domnișoară de aproape 6 ani, și nu voi să am aerul că îți fac curte, în predmetul junilor. Cît despre Mutzili — poate» nu-l cunoști : este d-I Zamfirescu Prîslea⁷ — despre Mutzili» trebuie vorbit cu cel mai mare respect, chiar cînd cineva *el* ambasador ca d-voastră, deoarece Mutzili nu e un pisic, cum s-ar părea după nume, ci copi'ul cel mai frumos de pe celer 5 continente, Java și Sumatra coprinse. Deocamdată, d-sa e> ocupat cu dinții ; ceea ce nu-l împiedică de a fi foarte nostim*

în fine, văd că devin și eu plicticos, ca toți părinții cu, progenitura lor.

în noiembrie mă duc în țară. Am în tolbă manuscrisul unui volumaș de poezile.⁸ Sunt bine hotărît să nu-l cedez»* deși sunt bine încredințat că nu mi-l va cere nimeni. Voi să-L tipăresc eu, cu grija și durerea de inimă a tatălui.

Nu-ți mai vorbesc de perlele ce le coprinde. Este mai cu seamă una, care ar fi mai drept un colan, sau o beltea, prin lungime, foarte a dracu'ui !⁹ Negreșit, vei fi printre cei dintîi a primi broșura.

Dacă drumul pe mare, în noiembrie, nu m-ar costa o săptămînă de suferințe, cu icnituri și alte neajunsuri, aș veni prin Constantinopole, ca să te pot vedea și să-ți strîng mîna.

în toate cazurile, te îmbrățișez, de acum, cu veche prietenie și frățască dragoste. Poți compta că pe mine nici politica, nici vreo maladie teribilă nu mă va desface de prietenia noastră.

încă o dată, cu bine, al d-tale,

Duiliu Zamfiresco

30

Roma, 11/23 dec. 1896

Dragă Trandafire,

Nu am răspuns numaidecît la telegrama dumitale din urmă, sperînd să pot găsi ceva în jurnalele italienești cu privire la chestiunea mitropolitului aromânilor ; pînă acum însă, presa de aici s-a mulțumit a înregistra depeșile laconice din Constantinopoli, fără comentarii. în asemenea condițiuni, am crezut că n-ar fi de nici un folos a-ți comunica lucruri știute și răsuflăte.

îmi închipuiesc cît trebuie să fii de ocupat și preocupat de afacerea asta. Nu cunosc pe turci de aproape, dar îi cunosc de departe, și îmi pot închipui necazurile și palpitațiile ce ți-au pricinuit. Dumneta însă ai avut, pe lîngă satisfacția ce o dă lucrul în sine, mulțumirea de a fi aprobat în public, de la tribuna Parlamentului, de către ministrul Afacerilor Străine și șeful partidului liberal. O asemenea încurajare e neprețuită pentru cine lucrează cu elemente de acestea imponderabile, cum e politica externă, patriotismul, naționalitatea, a căror efecte se manifestă în general după lungă scadență. Din parte-mi, ca amic al dumitale și ca român a cărui adîncă iubire de țară merge în raport direct cu pătratul dis-

tanței, nu pot decât să-ți urez cel mai deplin succes. în patriotismul pur, ca și în artă, eforturile noastre își găsesc răsplata în însăși manifestarea lor. Așa este. Dar când te gîndești cē mare este viitorul nostru; cît de mult avem de cucerit, în tăcere și pe cale pacinică ; **cît sunt de mari greutatea ce ne Jj stau în cale, atunci un cuvînt de încurajare este un îndemn | mai mult spre a nu pierde din vedere nici un morlănt idealul nostru național.

Trebuie să-ți spun, cu părere de rău retrospectivă, planul -J ce făcusem de a te vedea la Constantinopoli. Cu ocazia închirierii și probabil a cumpărării vasului *Ignazio Florio* (afacere în care cred că am adus oarecare servicii), speram < să pot veni în țară pe mare, tocmai cu *Florio*, deoarece,, congediul meu, cum era hotărît atunci, corespundea cu pte>>£ carea vaporului. Lucrurile însă s-au petrecut altfel. Minisv| trul,' plecat pe 15 zile, nu s-a întors la timp, ca să poț pleca, și nu s-a întors nici pînă acum, reținut de afaceri personale, pare-se. Știi ceva despre intențiile guvernului și des<| pre situația miniștrilor noștri plenipotențieri cu privire b^ Roma ?

Mai adaog că, cu toată groaza mea de mare (deoai sufăr ca un nenorocit), aș fi înfruntat tot, numai să plăcerea de a te vedea în pașalîcul dimitale din StambuJ^c Nu-ți voi ascunde că o vagă speranță de a te găsi instalșt|v^ cu tot aparatul oriental, ciubuce de iasomie, narghilele și mărgăritare, sofale de polen de flori, plus un harem, doua, mă atrăgea cu atît mai mult. Fiindcă știu că în fiecare di-l plomat este un înțelept, epicurian sau stoic, după cum lociil^ oferă cadîne sau pustietate și pietre.

Eu, dragă Tafirescule, aștept cu nerăbdare pe ministrul spre a pleca în congediu. Duc cu mine fetița, ca s-^j arăt părinților, și un vraf de poezie. Nu știu care e nușt.! poetic dintre amîndoua ; mă tem însă că fata e mai fmV-3 moașă decât poeziele.

Cu bine și mare dorință de a te revedea. Răspunde-fr* \$ și primește o frățească strîngere de mînă de la^ devotat>! l* d-tale amic, , %

Duiliu Zamfiresco

Dragă Trandafire,

Te rog să mă ierți că n-am putut răspunde pînă acum scrisorii dimitale, plină de haz, din Constanța. Plecarea în congediu e pentru mine ca mergerea la Ierusalim a hagiilor, iar petrecerea în țară atît de plină de vizite, de literatură, de publicăciune de hîrțului, încît îmi neglijez și prietenii cei mai scumpi din străinătate. Cu toate astea, nu te-am uitat, și din puținele numere ale *Imnurilor păgîne'* ce am avut de la editor, unul a fost pentru d-ta.

Acestea zise, dă-mi voie să te întreb ceva confidențial : acum o lună și jumătate, la Minister, Mișu m-a întrebat dacă aș primi să merg la Constantinopoli în calitate de consul general. După cît am înțeles, la Minister voiau să-ți fie plăcuți dimitale, iar nu altcuiva. Am răspuns că nu primesc, pentru multe cuvinte, din cari două de căpetenie : a) contractul chiriei la Roma expiră numai în aprilul '98 ; b) nesiguranta vieții la Constantinopoli, în împrejurările de față, mai cu seamă pentru cine are copii. Singurul lucru care m-ar fi atras ar fi fost plăcerea de a servi lîngă dumneta, sub ale cănr prietenești povețe am început cariera.

Dacă ating chestiunea asta, o fac spre a mă asigura de adevăr întru cît privește dorința dimitale de a schimba titularul de astăzi al postului, precum și a avea un consiliu prietenesc. Deși interesele mele mă țin la Roma încă pe un an, atît din cauza contractului casei, cît și mai cu seamă din cauza lungi lichidări a succesiunii lui socru-meu, — totuși, fiindcă alții pot avea mai mult sprijin decât mine în împrejurările actuale, și aș putea fi mutat fără să fiu întrebat, te rog să-mi spui, ca un bun și sincer prieten, care este părerea d-tale. Cum e casa consulatului ? e mobilată sau nemobilată ? ce avantagii aș avea și eu și ce dezavantagii, primind un asemenea schimb ? care e situația consulilor într-o țară ca Turcia, unde sunt încă în vigoare capitulațiile, dar unde sunt și ambasadori, tari și mari ca niște împărați ? Îți mărturisesc că, din acest punct de vedere, la Roma sun-

tem foarte bine ; nu se face nici o deosebire între secretari de ambasadă sau de legațiune, și în tot timpul cât am fost însărcinat de afaceri, n-am putut să mă pîîng de nimeni.

Dă-mi voie, dragă Trandafire, să repet încă o dată că nu cer și nu doresc să fiu mutat de la Roma pentru moment ; că îți scriu în privința asta numai pentru lămurirea J lucrurilor *et pour mon gouverne*. Nu mă îndoiesc «ă-mi vei și răspunde cu toată sinceritatea și-mi vei spune, confidențial, tot ceea ce poți spune unui prieten, pus în cauză de împrejurări. Sub ordinele d-tale aș fi bun bucuros să servesc orunde, dacă și interesele mele s-ar potrivi cu dorința de a fi împreună.

Poimîine, 2 aprilie, mă duc din nou la București. Da* i că-mi poți răspunde numaidecît, adresează-mi scrisoarea la Boulevard³ sau și mai bine la Minister. Stau în București pînă duminică sau luni (6 sau 7 aprilie), apoi mă reîntorc în Focșani, unde stau pînă după Paște.

Cu veche și bună prietenie,
de la devotatul amic,

Duiliu Zamfiresco

32

Roma, 1/13 decembrie '97

Ce zici, dragă Trandafire, de groaznica știre a omorîrii bietului Georges Lahovary ?' Cu tot dorul meu de țară îmi vine cîteodată să o dau dracului. Sălbăticia trecutului s-a transformat într-un precipitat politico-social de o violență de spadasi.²

închipuiește-ți că împrejurările au făcut astfel ca eu sa anunț ministrului³ dureroasa știre... A plecat bietul om valvîrtej.

Doream să-ți scriu mai lung și-mi rezerv plăcerea de a o face cît de curînd. *En attendant*, aș dori să citești romanul meu din *Convorbiri, în război*. Dacă nu-l ai, abonea»

ză-te sau cere numerile în care se publică. Țin să cunosc părerea dumitale — părerea nefățarnică a unui vechi amic, pe care de atîția mari de ani nu l-am văzut.

M-am gîndit de asemenea să-ți scriu în momentul nimirii lui Pacleanu la Constantinopoli, spre a recomanda afecțiunei dumitale de șef și compatriot pe vara mea Mărie Pacleanu⁴ precum și pe Mihai. Ceea ce n-am făcut atunci, fac acum, deși sunt încredințat că amabilitatea dumitale a știut deja să aprecieze calitățile amîndurora.

Cea mai afectuoasă strîngere de mînă

de la devotatul amic,

D.Z.

Duiliu Zamfiresco

Premier Secrétaire de la Légation de Roumanie

Via Condotti, Pal. Caffarelli

33

Roma, 4/16 decembrie 1897

Dragă Trandafire,

Viu chiar în acest moment de la Consulat, unde mersesem pentru satisfacerea dorinței ce ai exprimat în nota d-tale din urmă. Malvano mi-a afirmat în modul cel mai absolut că în anii '96—'97 nu s-a publicat decît o singură Carte Verde asupra chestiunei Orientului, aceea pe care ți-am trimis-o. în anul '96, guvernul italian a prezentat Camerelor documentele re^tive îa Africa, și nimic mai mult. Dealtfel, din actuala Carte Verde reiese că acțiunea g[uvern]ului italian începe chiar de la discălicătoare, primul document purtînd data de 24 mai '96.

Dacă citești italienește, îți pot trimite numărul din 1 decembrie al revistei *Nuova Antologia*, în care se publică un interesant studiu asupra chestiunii, așa mi se spune, un fel

de rezumat anticipat al actualei Cărți Verzi. Te previu» spre știință, să studiul acesta a fost trimis și d-lui Sturdza. '-i Eu (cum zice prietenul turc) nu l-am citit, deoarece voi să-mi dau seamă prin mine însumi de documentele guvernului italian. Ceea ce reiese ^ mai evident pînă acuma din studiul acestor documente sunt următoarele două lucruri: a) o bîjbîială a politicei Marilor Puteri, care, prin eufemism, se cheamă Concert european ; b) o acțiune calmanta a mi- J nistrului Visconti-Venosta, a cărui amicitie pentru greci este: | evidentă. S-ar mai putea adăoga o a treia observațiune, și J anume : hotărîrea cu care guvernul german ji sprijinit pe | turci chiar de la început, avînd viziunea clară a împrejură- A rilor ce aveau să se desfășure. Sunt încredințat, astăzi mai ^ mult ca orînd, că dacă Marile Puteri ascultau povețele ^ guvernului german, repetînd blocul din 1886 și reconducînd la Faler cele trei rîșnițe de cafea ale grecilor, s-ar fi evitat războiul. Dar, cum se zice, *del senno di poi son piene le ^ fosse.* ' 2

Trecînd la un alt ordin de idei, ce zici, rogu-te, de drama Lahovary-Filipescu' din București ? Cu cît cunosc mai multe 1 detalii, cu atît duelul acesta îmi apare mai condamnabil: I disparitatea în defavorul victimei reiese limpede ; de aceea | nu înțeleg pozițiunea luată de ministrul nostru de Interne. | Negreșit că guvernul nu trebuia să-și piardă capul ; pe de A altă parte însă, un membru al guvernului nu poate faoe/3 declarațiuni de cavalerm medieval față cu mormîntul des- i chis al victimei și mai cu seamă față de dispozițiunile insu- , ficiente ale codului nostru penal. Le-am recitat într-adins % aceste dispozițiuni (art. 258—260). Ele sunt ridicule pentru timpurile noastre. Art. 259 și 260 stabilesc deosebiri într* cine se bate avînd martori și cine se bate fără martori, pu- .• | nînd în primul caz un maximum de pedeapsă de 4 ani * ; 1 recunoscînd astfel existența oficială a duelului. ||

Pentru ca să se pună o îngrădire acestei nebulii (care t>iM e scuzabilă, social, decît în cazuri grave), Codul penal tre ^ | buie să asimileze omorul în duel cu omorul pur și simplu, iar tentativele de duel cu tentativele de omor. "Să vezi atunci cum ar dispărea insanele procese-verbale cari umplu S

jurnalele astăzi. Poate că lumea tot s-ar mai zgîria, dar noi am fi scutiți de fanfaronada de acum.

În specie, articolul lui Lahovary pentru care a avut loc duelul nu poate nici într-un caz să fie primit ca o ofensă adusă onoarei cuiva.

Pardon de atîta vorbă lungă asupra acestei triste și scandaloase drame; crede-mă însă că sunt emoționat de atîta barbarie, prin aceea că împrejurările m-au apropiat de familia victimei.

Îmi dai voie să te felicit că te-ai întors cu bine la Constantinopoli ? În această delicată împrejurare, îți mărturisesc că noțiunile mele asupra prieteniei omenești erau într-o regretabilă confuziune. Numai atît, că nu erau pentru în- tîiași dată.

Cu veche prietenie îți strîng mîna și aștept să-mi scrii.

Al d-tale devotat amic,

Duiliu Zamfiresco

34

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 10 martie 1900

Dragă Trandafire,

Te rog să mă ierți că răspund așa de tîrziu bunei d-tale scrisori din 27/8 febr. ; dar am lipsit din Roma, umblînd după vînturi, cum e în firea mea : am fost la Paris, ca să mă ocup de publicarea romanului *în război*, tradus în fran- țuște, pe care-l editează casa Ollendorff.'

Prin urmare, la sfîrșitul lunei aceștia, stil nou, cere-1 la un librar din București și citește-1. Să mă ierți că nu pot să îți-1 trimit: nu-l am, fiindcă nu m-am gîndit să-mi rezerv un număr de exemplare.

Negreșit, îmi vei spune impresia ce-ți va face, cu libertatea absolută de apreciere, care singură garantează funcționarea prieteniei literare. Eu știu cât face lucrarea mea pe românește, — dar în limbă străină nu mai sunt bun judecător, deoarece dispăre farmecul* graiului în care a fost concepută. Romanul în franțuzește se cheamă *Temps de guerre*.

Am văzut fotografia lui Radu, și mare minune m-ă prins. Va să zică, omule, în curînd socru-mare și bunic !... *Je n'en reviens pas*. Parcă-l văd pe voinicul călăraș de astăzi cînd se bătea cu Duduia și primea de la venerabilul său unchi sfirleze. E o adevărată pacoste tinerețea asta, pe care n-o bagi de seamă decît cînd a trecut. Cine va zice că astăzi, 10 martie, sînt 10 ani de cînd m-am însurat ?... Dar o zic copiii ; o spune chica pe jumătate albă. Încolo, îți spun drept, mă simt tînăr și tot cu iluzii. Oamenii nu pot să prefacă sufletul nostru decît în ceea ce a venit de la oameni. Nu am să mă plîng de nimic. Micele neajunsuri și mizerii ale carierei sunt lucruri trecătoare, și, chiar acolo, vremea, *Il gran galantuomo*, pune pe fiecare la locul lui. [...]¹

Acum să fim serioși și să trecem la Galibardi : fii bun și spune-mi mai limpede ce dorești : testamentul însuși sau un volum critic asupra valorii și autenticității lui ? Fiindcă, despre Garibaldi, în Italia, toate pietrele, și mai cu seamă pietrele, vorbesc.

Îmi va face deosebită plăcere lucrarea d-tale asupra valorii istoriei diplomatice.³ Nu mă îndoiesc că va deveni evanghelia, ca și colecțiunea tractatelor de comerț cu introducerea sa.

Familia amicului nostru comun Argetoianu a fost foarte serviabilă la bunele d-tale cuvinte și mă însărcinează să-ți transmit salutările lor. Generalul Argetoianu a fost și d-sa aici pînă mai zilele trecute.

Arată, te rog, fiului d-tale (pe care nu mai îndrăznesc să-l chem Radu, de teamă să nu mă străpungă cu sabia) salutările aceluia ce era „nenea Duiliu” și care acum e numai d-l Zamfirescu ; de asemenea lui Alecu, fosta și viitoarea excelență. Iar d-tale o afectuoasă strîngere de mîrjă din partea vechiului amic,

Duiliu Zamfiresco

35

VIA CONDOTTI 61
[imprimat]

4 iulie 1900

Dragă Trandafire,

Am primit și citit broșura d-tale asupra conflictului vamal cu Turcia ; citisem, dealtfel, o parte dintr-însa în *Constituționalul*. Nu am destule elemente ca să judec fondul însuși ; îmi place însă forma măsurată, discuțiunea obiectivă.

Îți mulțumesc că ți-ai adus aminte de mine și profit de ocazie ca să te întreb de ai cetit sau nu *Temps de guerre*. Din nenorocire, nu am avut destule exemplare pentru a trimite la toți prietenii.

Mi-a părut rău că nu te-am întîlnit la a 2-a trecere a mea prin București. Te-am căutat și nu te-am găsit.

Salutări tinerilor Djuvara, iar tatălui lor o prietenească strîngere de mîna de la bunul amic

Duiliu Zamfiresco

36

EXCELSIORHOTEL—ROME
[imprimat]

Miercuri 19 ian./1 febr. 1911

Dragă Trandafire,

Am primit „urarea” precum și „randevusul” aici la Roma, după ce a umblat pe la Galați,¹ Odobești² etc.

Astă-seară plec la Paris (prin Milano, unde mă opresc o zi), iar peste 15 zile sper să fiu întors în țară. Adresa mea permanentă : *Odobești* (Roumanie).

Cred ca *dama* ce mi-a dat întâlnire *à l'heure du berger*
are să-ți mulțumească în curînd de serviciul ce i-ai făcut.
Cu veche și buna prietenie,

Duiliu Zamfiresco

37

COMISSION EUROPEENE DU DANUBE
[imprimat]

Galați, 13/26 noiembrie 1911

Dragă Trandafire, mulțumesc foarte mult de urările ce;
binevoiești a face fetei mele.¹ Aștept ca unul din băieții
d-tale să se însoare, ca să-ți înapoiez amabilitatea. Pînă:
atunci, îți strîng mîna, cu vechea prietenie ce ne leagă și
aștept să te revăd în țară.

Al d-tale devotat amic,

Duiliu Z.

Către N. Docan'

Focșani, 13/27 februarie 1919

Domnule ministru și iubite coleg,

Profit de corespondența oficială, spre a vă adresa următoarea îndoită rugăminte personală :

1. Fiul meu, Alexandru Duiliu Zamfirescu,² atașat de legățiune la Roma și actualmente detașat cu serviciul în Minister, dorește să meargă la post. Însurat de curînd și pe punctul de a deveni tată, a fost împiedecat de împrejurări familiale și de greutățile călătoriei de a-și lua postul în posesiune. Cred că peste o lună și jumătate ar putea pleca.

Vă rog să binevoiți a-i acorda puternicul d-vstre sprijin, considerîndu-l ca pe fiul unui amic, care vă va rămîne recunoscător de orice atențiune veți avea pentru acest tînăr.

2. Din aprilie 1918, de cînd am demisionat,³ nu am avut nici timpul, nici sufletul să mă gîndesc la regularizarea drepturilor mele la pensie. Acum, cînd ne apropiem de luna martie, dată la care se examinează cererile de felul acesta, aș dori să binevoiți a însărcina pe dl. Popescu, directorul comptabilității, cu adunarea actelor mele, rugîndu-l să-mi scrie ce formalități trebuie împlinite și cui trebuie să adresez actele.

Vă rămîn foarte îndatorat și vă rog să mă credeți al d-vstre devotat coleg și amic,

Duiliu Zamfirescu

67

CABINET DU
MINISTRE DES AFFAIRES ETRANGERES
[imprimat] *

București, 28 martie 1920

Domnule secretar general,

Chestiunea strîmtorilor¹ avînd o importanță capitală pentru țara noastră, și fiind de actualitate, doresc să formeze una din tezele ce vor fi date în scris la examenul de secretar ce va avea loc mîine 29 martie.

Vă rog să aduceți aceasta la cunoștința Comisiunii.

Doresc de asemeni ca a doua probă scrisă să aibă un subiect de protocol.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfirescu

Către Mihail Dragomirescu

Roma, Via Condotti, 61,
20/1 noiembrie 1899

Domnule Dragomirescu,

Apelul redacției *Convorbirilor* m-a încurcat.¹ Nu știu ce să spun despre d-l Maioreescu, care să nu fie sau prea mult, pentru o lucrare destinată publicului, sau prea puțin, pentru mine. De aceea, desfac astăzi acest fragment dintr-o încercare de mai demult (încă de cînd eram la Bruxelles), pe care n-am publicat-o, atît fiindcă nu e sfîrșită, cît și mai cu seamă fiindcă era dedicată, în gîndul meu, d-lui Maioreescu. D-ta vei fi băgat de seamă că pînă astăzi eu n-am închinat nimănui nimic, deși adesea eram îndemnat s-o fac, fie dintr-un sentiment de iubire, fie din gratitudine sau altă pornire sufletească.

Al d-tale,

Duiliu Zamfirescu

Roma, Via Condotti, 61,
3/17 noiembrie '99

Domnule Dragomirescu,

Doresc să schimbăți ultimele trei versuri din poezia către d-l Mfaioreescu¹ astfel :

în loc de :

Și fi'fîie în juru-ți, purtînd cununi de flori,
Ce-n apa ta curată, bătînd* ușor din valuri,
Plutesc spre alte timpuri, cu alte Aurori.

Să se pună :

Și filfîie în juru-ți, purtînd mînunchi de flori,
Ce-ți scriu cărare albă pe liniște de valuri,
Spre alte timpuri bune, cu alte Aurori.

Mi se pare că metafora din versurile dîntîi e prea bruscă.
Dacă așa vi se pare și d-voastre, puneți pe cele din urmă.

Al d-voastre,

Duiliu Zamfiresco

VIA CONDOTTI, 61
[imprimați]

Roma, 17/29 noiembrie 1899

Stimate domnule Dragomirescu,

Nu puteți să-mi faceți o mai mare plăcere decît scriindu-mi așa cum mi-ați scris, cu inima deschisă. Știți că de aproape 12 ani viața noastră românească eu o trăiesc singur, vorbind cu persoanele imaginare ale romanelor și cu copiii mei, cari însă nu înțeleg mai nimic din limba lor.¹ Orce atențiune, cît de mică, e binevenită cînd vine din țară, fiindcă adesaori am impresia că sunt uitat.

Binevenită e dar scrisoarea d-voastre, plină de sentimente gentile. Dau toată aprobarea alegerilor ce ați făcut, cu adăogarea tocmai a portretului lui Traian din *Lydda*,² dacă mai e loc. O singură obiecțiune — de oportunitate — cred că s-ar fi putut ridica împotriva publicațiunii de 5 ani;

vine prea curînd și vine aproape în același timp cu publicațiunea pentru d-l Maiorescu. Înțeleg și împărtășesc sentimentele d-voastre față de d-l Negruzzi, dar manifestarea lor s-ar fi cuvenit să apară la termenul de 10 ani de viață al *Convorbirilor* tinere,³ sau la o aniversară personală a d-lui Negruzzi, care însă să nu corespundă cu aceea a d-lui Maiorescu.

Cum însă lucrul pare deja hotărît, gata sunt să subscriu și pentru acoperirea cheltuielilor de tipar ale acestui volum. Țin mai cu seamă să reamintesc ceea ce am scris d-lui Evolveanu,⁴ că dacă banii pentru tipărirea lucrării ce se publică în onoarea d-lui Maiorescu nu se ajung, mă ofer să împlinesc lipsurile.

Vă mulțumesc încă o dată și vă rog să prezentați respectele mele d-nei Dragomirescu.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfiresco

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 2/14 decembrie 1899=

Scumpe domnule Dragomirescu,

Ultima d-voastre scrisoare¹ *recere* un răspuns.

Astfel prezentată chestiunea *numărului Convorbirilor*, se schimbă cu totul. Înțeleg foarte bine că vrînd să prefaceți și să îmbunătățiți imobilul, țineți să vărsați în sinul proprietarului gestiunea ultimilor cinci ani literari. Dar aceasta nu mi-o spuseseți în scrisoarea d-voastre, în care rămînea să se înțeleagă tocmai ceea ce era esențial.

Foarte bine.

Părerea mea despre Caragiali — fiindcă doriți s-o cunoașteți — este aceeași ca și acum 11 ani, cînd am insistat

atîta pe lîngă d-l Maiorescu să-l numească director g-ral al teatrelor, adică : sunt bine încredințat că orunde va fi' pus, *il ne fera pas long feu*; cu toate astea, trebuie pus. Acesta este omagiul pe care-l aducem inteligenții sale, foarte curioasă, ce e drept, și, pînă la 4in punct, neromânească, în sensul că este atinsă de mobilitatea sceptică a raselor bătrîne, — dar, în fine, *inteligentă*. Stima mea pentru talentul lui de scriitor începe de la publicarea novelelor, și anume de la *Făclia de Paste*;² fiindcă — și aici mă despart de d-voastre toți — teatrul lui este compus din ceea ce se cheamă franțuzește *maquettes*, și e lipsit de calitatea fundamentală a operilor de artă : reprezentarea însușirilor caracteristice ale neamului. Căci cu mitocanii din Dealul Spirei și cu nerozii care iscălesc telegrame anonime, nu s-a definit nimic din fondul sufletesc al românilor. Iar *Năpatea*, care ar fi o încercare în acest sens, este (și aici iar mă despart de d-voastre toți) falsă.

Asistam mai zilele trecute la reprezentarea operei *Mefisto* de Boito.³ Convingerea mea adîncă despre cele ce spun mai sus a fost pentru un moment zdruncinată : *Faust* este așa de puțin specific german încît cei ce l-au pus în muzică au fost doi latini. Dar eu și cred că Goethe este cel mai puțin național dintre scriitorii germani. Problema dorului de viață tînă, de iubire și viață tînă este esențialmente latină, sau, mai bine, mediteraneană. Întru aceasta, Goethe iese din sfera reprezentativă a însușirilor poporului său și intră într-a altor popoare. Firea lui ea însăși era foarte puțin germană, iar dorul de Italia (după cum o spune însuși în notele de călătorie) atît de mare, încît devenea o patimă neînfrînată.

Caragiali trebuie dar primit cu brațele deschise și rugat, dacă se poate, să lase fleacurile și jocurile de cuvinte, spre a scrie ceva trainic.

Trecînd acum la altele, — dacă pentru numărul reformat⁴ al *Convorbirilor* de la 1 ianuarie vă pot fi folositor, sunt dispus să vă trimit începutul din partea a 2-a din *Lydda*. Ceea ce am voit să fac din acest roman se va vedea numai cînd va fi sfîrșit. Răul e că se sfîrșește greu de tot.⁵ Cele 11 pagini ce sunt scrise de mult mă emoționează încă

și acum, și nu știu de voi mai regăsi atmosfera caldă din trecut, spre a le continua.

Știrile ce-mi dați despre viitoarea serbare a d-lui M[aiorescu]⁶ mă umplu de bucurie. Orce s-ar zice, parcă o opinie publică există și la noi, care, cu cît e mai inertă, cu atît poate deveni mai puternică, atunci cînd o forță superioară ajunge să deștepte și să pună în mișcare conștiințele adormite. Trebuie făcut tot pentru ca mișcarea de acum să devie națională, spre a răsplăti astfel pe bărbatul care, de 4C de ani, personifică geniul românesc în tot ce are el mai luminos, *il fulgido genio dei latini del Danubio*,⁷ ar zice un italian. Talentul, onoarea, cultul pentru frumos, echilibrul facultăților sufletești, vigoarea vieții, un anumit entuziasm juvenil plin de farmec, pe care mulți dintre vechii junimiști nu l-au înțeles sau l-au confundat cu iubirea de femei, fac din d-l Maiorescu tipul rasei noastre !

Evohe!

Cu bine și toate cele dorite de anul nou.

Al d-vstre,

D. Z.

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 20/1 ian. 1900

Scumpe domnule Dragomirescu,

Cîteva rînduri în grabă, spre a vă trimite începutul din partea a 2-a a *Lyddei*. Sper să pot urma mai departe *Însemnările bătrînului*; în toate cazurile, pentru numărul reformat al *Convorbirilor*,¹ voi fi și eu de față.

Deocamdată numai atît. Sunt turburat sufletește de boala unui copil, care-mi e foarte drag.

La mulți ani, toate cu bine în familia d-vstre, și în cele literare și universitare,

Duiliu Zamfirescu

[1907]¹
Strada Negustori, 16

Domnule Dragomirescu,

Ajuns seara acasă, ostenit, am deschis revista d-tale și am dat de poeziile d-lui C. Pavelescu. Mi-au părut foarte frumoase, dar,^ fiindcă băiatul meu² cânta menuetul din *Sonata 18 a* lui Beethoven (adică cea mai divină frază muzicală), mi-a fost teamă să nu s-amestece geniul mortului în poezia vinului — și am recetit.

Ei bine, *Risipa*, *Veneția* și *Amfora* sunt adevărate poezii. *Veneția*, mai cu seamă, e o perlă.

Sunt fericit că ți-o pot spune : ca cea din urmă diademă pe-o frunte de regină moartă !'...

Al d-tale,

Duiliu Zamfirescu

Joi seara

Luni, 4 iunie 1907

Domnule Dragomirescu,

Am citit cuvintele ce publici în *Convorbirile* d-tale asupra romanului *Tănase Scatiu*,³ și, fiindcă te cred om cumsecade,

îți răspund. Eram în drept să mă aștept, mai cu seamă de la d-ta, la o dare de seamă complectă și serioasă. Zic „mai cu seamă de la d-ta”, fiindcă eram deprins să văd că nu vorbești în pripă și după cum bate vîntul de lucrările prietenilor sau dușmanilor personali. Așa mi se păreau lucrurile din lucrarea d-tale asupra lui *Manasse*, pe care am urmărit-o număr cu număr în *Epoca*.⁴

Nu-i este iertat unui bărbat ca d-ta să vorbească de *Tănase Scatiu*, fără să fi citit chiar atunci *Viața la țară*, în care se pregătește în mare parte caracterul lui Tănase și se vede acela al lui Dinu Murguleț, după cum se vede, în embrion, firea lui Mihai și a Tincuței ; nu se poate să vorbești de *Tănase Scatiu*, fără să fi citit romanele ce urmează, în *război*, *îndreptări* etc, cari, toate, alcătuiesc ramurile aceluiași trunchi.

Ți-am fost spus cîndva, mi se pare, că cetesc tot ce se scrie în românește, despre mine și despre alții, și, în general, îmi pare rău de a constata întinderea prostiei omenești, care la noi ia un caracter specific militant, de necuviință personală. D-ta ești una din victimele acestui mod de a fi, și s-ar cuveni, prin urmare, cînd te atingi de lucruri serioase, să^ nu fii ușurel și să nu dai cu praftorița în cărbuni, ca să aprinzi focul mai tare.

Te rog să iai cele ce-ți spun aci ca expresiunea unui mod de a cugeta franc și leal. Nu pot să continui ceea ce am vorbit cu d-ta, fiind foarte ocupat. Dacă, după 15 iunie, ai un moment liber, te rog să-mi faci plăcerea a veni să deju-nezi sau să prînzești cu mine, ca să putem vorbi în tihnă. Sunt multe lucruri interesante asupra cărora socot că ne putem înțelege.

Adaog că sîmbăta și duminica sunt la țară.

În speranța de a te vedea în curînd, te rog să primești salutările mele amicale,

Duiliu Zamfirescu

STRADA NEGUSTORI, 16
[imprimat]

Duminică, 13/30 iunie 1907

Domnule Dragomirescu,

Te rog să-mi faci plăcere a veni să prînzim împreună
marți, 19 iunie, la ora 8 seara. Mi-ai făgăduit.

Să vii cum te afli. Vom fi numai amîndoi.

Al d-tale,

Duiliu Z,

Răspuns.

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
SECREȚARUL GENERAL
[imprimat]

Vineri, 3/16 aug. 1907

Domnule Dragomirescu,

Am văzut din ziare că ți s-a întîmplat o nenorocire și
am fost la d-ta acasă pentru a cunoaște adevărul și a-ți
exprima părerea mea de rău. Am găsit însă totul închis și
nimeni să-mi spună unde și cum te afli, atît d-ta cît și
soția d-tale.

^Adresez, prin urmare, scrisoarea mea cam în vînt. Țiu
însă să știi că am fost foarte mișcat de întîmplarea d-tale
nenorocită, care ar fi putut să devină o catastrofă...

Bine că a fost cu bine sfîrșitul.

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

Duiliu Zamfirescu
MINISTRE PLENIPOTENTIAIRE
SECRETAIRE GENERAL AU MINISTERE
DES AFFAIRES ETRANGERES
[imprimat]

35, Bulevardul Colței,
2/15 mai 1909

Mulțumesc foarte mult d-lui Dragomirescu pentru articolul
publicat în revista sa.¹ Dacă d-sa va binevoi a ceti al 5-lea
roman, *Ceea ce nu se poate*,² va găsi răspuns tocmai la ne-
domiririle sale și la problemele ce rămîn nedelegate.

Mizeria morală în care trăiesc criticii români mă lasă
rece. O vorbă bună din partea unui om de gust este mai
atingătoare decît toate nedreptățile celorlalți.

*D. Z.*³

GRAND HOTEL DU BOULEVARD
BERTOLA
[imprimat]

București, 8/21 mai 1910

Stimate d-le Dragomirescu,

Doream să scriu un cuvînt pe exemplarul lui *Miriță*¹ ce
vă trimit. Cum însă pachetul era legat, de la Academie, și nu
se putea adăoga nimic, profit de împrejurare spre a vă scrie
aparte.

Am cetit, din întîmplare, o parte din definiția ce dați
poporanismului în *Luceafărul* și m-am mirat foarte de

spiritul bănuitor cu care îmi cercetați intențiile. Dacă nu aş fi ocupat la Galați,³ v-aş fi rugat să veniți ia prînz la mine, ca să ne mai explicăm. Oamenii în general şi scriitorii în particular nu sunt niciodată mai aproape unii de alții decît cînd sunt mai departe ; fireşte, vorbesc de *oameni* în înţelesul demn al cuvîntului. >

Cred, domnule Dragomirescu, că este un teren pe care trebuie să ne înţelegem cu toţii: acela al gîndurilor» curate, în artă şi literatură. Suntem cu toţii de acord că a face poezie, ca să ajungi subprefect sau medic de plasă, este o pehlivănie. Încolo, fiecare cu dramul de talent pe care i l-a dat Dumnezeu.

Sper că în luna viitoare, cînd s-o termina sesiunea generală a Comisiei Europene, să vă pot vedea.

Vă rog să primiți încredinţarea înaltei mele consideraţiuni.

Duiliu Zamfirescu

12

GRAND HOTEL DU BOULEVARD
BERTOLA
BUCAREST
[imprimat]

22 oct. 1910

Stimate d-le Dragomirescu,

Venind astăzi la Bucureşti am dat peste revista d-tale, cu articolul d-lui Răsmeriţă¹ asupra stilului şi romanelor mele.

Acest articol, cu citații trunchiate, zvîrlite cu lopata ; fără plan, fără legătură între părți ; cu afirmațiuni nedovedite ; cu dovezi nesuşținute — este nedemn de revista d-tale şi, dă-mi voie să o spun, nu este demn de mine.

Înţeleg că libertatea tiparului îngăduie fiecui să âiba păreri şi să le publice.

Credeam însă că în revista d-tale eu aveam dreptul să fiu judecat cu oarecare seriozitate.

Dacă nu aş fi foarte ocupat şi dacă nu aş pleca astă-seară, aş veni la d-ta să vorbim. În toate cazurile, aş dori să ştiu dacă articolul în chestiune a fost văzut de d-ta.

Cu bună prietenie,

Duiliu Zamfirescu

Adresa mea : *Odobeşti*².

13

Galați, 4/17 noiembrie 1910

Stimate domnule Dragomirescu,

M-ați înțeles rău, probabil, și de aceea scriți trei pagine ca să stabiliți buna-credință a tînărului Răsmeriță.¹

A fi cineva de bună-credință e ca a fi îmbrăcat cînd umblă pe Calea Victoriei; cu alte cuvinte, un lucru normal și curent. Am zis că articolul [este] *nedemn*, în înțelesul că *nu e demn* de o revistă literară *critică*. Și mențin cuvîntul.

Eu pretind că am dreptul să nu fiu tratat în fugă, de cel dintâi băițaș care-și face vîrf la plumb. Și aceasta nu pentru că ocup un loc însemnat în societate, ci pentru ca, de 20 de ani, dau o lucrare organică, ce nu are seamă nici în literatura noastră și nici în alte literaturi, aceea a studiului unei societăți întregi.² *Viața la țară, Tănase Scatiu, în război, îndreptări* și astăzi *Ceea ce nu se poate* au, fiecare, personalitatea și năzuințele sale ; fiecare trăiește cu căldura și elocvența sa, și toate se confundă în bizara unitate a sufletului nostru românesc. Rolul criticii ar consta în descoperirea izvoarelor individuale ale fiecărei creațiuni. Aceasta ar fi critica obiectivă.

Cînd însă cineva face de la început o afirmațiune neînte-meiată și după aceea caută să grămădească crîmpeie de citații spre a exemplifica afirmațiunea, se dedă la un exercițiu șco-lăresc mediocru, iar nu face critic^.

Afirmațiunea falsă este (pe cît îmi aduc aminte) că eu prind foarte bine unele tablouri ale naturei, precum și 'psi-hologia *lucrurilor*, dar nu pricep sufletele omenești.

Este știut, este aforism estetic, că psihologia lucrurilor neînsuflețite este mai grea de înțeles și de redat decît a celor vii, pentru cuvîntul elementar că lucrurile *tac*, pe cînd fiin-tele *vorbesc*.

D-vstră, care sunteți estet și critic, știți mai bine decît d-l Răsmeriță că sentimentele estetice pe care le produc în noi ființele vii sunt de ordin aristotelic (obiectul artei este imitațiunea naturei), pe cînd sentimentele estetice pe care le produc ființele neînsuflețite [sic !] sunt de ordin platonician (curat subiective, în înțeles că frumosul nu stă în operă, ci în noi înșine). Acesta este un postulat de la care plecînd, ajungem neapărat la dovada făcută, că scriitorul care pricepe psihologia unei *pietre* sau a unei *porți vechi* și o redă în scris nu se poate apriori să nu priceapă psihologia unei *cucoane cu nervi*. O dă cu mai mult sau mai puțin talent; asta e altceva. Dar o *înțelege*.

Mi-aș permite, prin urmare, să cred că d-l Răsmeriță e de bună-credință, dar nu e serios ; sau că e și de bună-cre-dință și serios, dar foarte tînăr, — rău ce se va îndrepta, desigur, deoarece tinerețea trece și cu dînsa și... răzmerița.

în grabă, al d-voastre devotat prieten,

Duiliu Zamfiresco

Correspondența la *Odobești*.

14

[August-septembrie 1918]

Stimate d-le Dragomirescu,

Vă rog să binevoiți a trece pe la mine astăzi, dimineață, după orele 9.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Z.

Vineri

15

Luni, 3 sept. 1918
Str. Toma Cozma, 7'

Stimate d-le Dragomirescu,

Sunt fericit a vă vedea mîine, marți, 4 sept., la orele 2 p.m. la mine acasă.

Al d-vstre coleg și amic,

*Duiliu Zamfirescu*²

16

[Septembrie 1918]¹

Stimate d-le Dragomirescu,

Fii bun și treci pe la mine astăzi la orele 9V2 dimineața dacă se poate ; dacă nu, la orele 2.

Aș veni eu, dar mă tem să nu deranjez.
Mulțumesc și la revedere.

Al d-tale,

Duiliu Z.

Marți

17

Duminică [septembrie 1918]'

Stimate d-le Dragomirescu,

Mîine, luni, dau la tipar materia primului număr.² Te rog să-mi trimiți manuscrisul astăzi dacă se poate, sau, și mai bine, să-l aduci d-ta.

Amic,

Duiliu Z.

Către C. Esarcu '

Rome, le 17 Juin 1891

Monsieur le Ministre,

Je viens de recevoir le brevet et les insignes de Chevalier de la Couronne, que Votre Excellence a bien voulu me faire accorder,² et je m'empresse de vous remercier. Je le fais avec d'autant plus de plaisir, que j'ai à vous exprimer aussi les sentiments d'affection que mon beau-père³ porte à notre pays et à Votre Excellence, qu'il a eu le plaisir de connaître chez mon ami, le tres regrette M-r Correnti.

Veuillez agréer, Monsieur le Ministre, avec tout mes remerciements, l'assurance de ma plus haute consideration.

Duiliu Zamfiresco

LEGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Personală și confidențială

Roma, 29 noiembrie 1891

Domnule ministru,

Primesc de la domnul Papiniu, secretar gl. interimar, o scrisoare prin care binevoiți a-mi spune că excelența-voastra dorește a avea de la mine un raport amănunțit asupra conferinței interpalamentare a păcei, precum și asupra rolului

ce au avut reprezentanții noștri. Socoteam, după cum am văzut lucrurile, că chestiunea nu comporta o mai mare dezvoltare decât aceea pe care i-am dat-o în raportul meu no. *

Cu toate astea, fiindcă domnia-voastră, domnule ministru, doriți o dare de seamă complectă, vă rog să binevoiți a-mi acorda câteva zile, după care voi avea onoare a vă trimite un raport detaliat. i

În general, caut a nu nesocoti chestiunile însemnate, atât de natură politică cât și economică. Fiindcă, însă, cea mai mare parte din aceste chestiuni, atât prin natura lor, cât și prin indiscrețiunea oamenilor, intră în domeniul publicității, m-am temut a nu păcătui prin exces de zel, scriind lucruri j trezite și expunându-mă astfel la ironii nemeritate. Fiindcă însă acum știu că în capul Departamentului Afacerilor Străine se află o persoană care acordă o binevoitoare atențiune tuturor rapoartelor agenților săi, voi căuta pe viitor a scrie mai des și mai amănunțit.

Tot prin aceeași scrisoare, d-nul Papiniu îmi comunică că atât majestatea-sa regele cât și excelența-voastră doresc să fie ținute în curent cu ceea ce face la Legațiune, și în general J în Italia, d-nul Văcărescu și familia sa. Iată pentru întâiași dată întrebarea neted pusă, pe cale oficioasă.

Un moment de digresiune, domnule ministru, chestiunea, fiind delicată.

În această afacere eu am, fost categoric acuzat de a fi corespondentul foilor de opozițiune, trăsând astfel secretul profesional, fără ca nici *Monitorul oficial* și nici unul din jurnalele guvernamentale să fi dezmințit insinuările ce se făceau la adresa mea. Am scris și telegrafiat excelenței-voastre \ cerându-i voie să-mi permită a mă apăra. Mi-ați făcut onoare de a-mi răspunde, împiedicându-mă de la orice apărare. Eram în drept să cred, după aceasta, că ziarele oficioase, care-și ,| permiteau să mă amenințe cu înlocuirea, vor reveni, dezmințindu-se singure. Nici una din aceste foi n-a revenit. Prin urmare, mă vedeam rămas acuzat, sau cel mai puțin bănuit și mă întrebam dacă, neavînd încrederea guvernului, chiar într-o funcțiune subalternă ca a mea, mai puteam continua J a servi la Roma. Am fost pe punctul de a vă ruga să bine- | voiți a mă transfera, dar la ideea că trebuie să explic familiei

* Incomplet în manuscris.

și în special socrului meu' că în țara mea, un om, absolut, dar absolut nevinovat, poate să fie acuzat fără a fi apărat de cei în drept, îmi repugna cu desăvîrșire. Prin urmare, nu puteam decât să mă mărginesc într-o absolută rezervă, așteptînd ca timpul să puie lucrurile la locul lor.

Aceasta este explicațiunea tăcerii mele.

În acest interval, d-na și d-rele Văcărescu au venit la Roma. Guvernul, după cîte mi s-a spus, le-a autorizat a rămînea în localul oficial al Legațiunii, atât pe cînd d-nul Văcărescu era încă, nominalmente, șef, cât și după ce a fost rechemat. În timp de două luni, atât colegul meu cât și subsemnatul ne-am găsit între familia ministrului titular, pe de o parte, și guvern și țară, pe de alta. Negreșit, întîlnindu-se cineva în toate zilele cu aceleași persoane nu se putea să nu se vorbească și de chestiunea ce le interesa mai presus de toate; dar convorbirea aceasta era o luptă continuă, de ambele părți, între dorința de a afla și, la rîndul său, a nu spune decât generalități, așa încît, în fond, era o paralizare reciprocă a oricărui fel de confidență.

Rămînea, prin urmare, controlul oficial, convorbirile cu d-l Văcărescu și, în fine, opiniunea publică, mediul ambiant al localității.

Încît privește controlul oficial, modul de a fi al doamnelor Văcărescu, după venirea de la Milano, se rezumă în cea mai desăvîrșită rezervă, fără a primi și a merge la nimeni altul decât la noul ministru portughez, contele și c-sa Macedo, fără a primi corespondenți de ziare, fără a scrie sau a autoriza pe cineva să scrie prin foile italiene. Cred că pot afirma cu aceeași siguranță că corespondența d-lor în Italia și raporturile cu Pallanza erau nule. Foarte adesea am găsit pe d-na Văcărescu plîngînd și tînguindu-se asupra soartei. O caracteristică curioasă era frica de ziarele românești și teama de a nu vedea pe d-nul Văcărescu pierzîndu-și capul și făcînd declarații publice compromițătoare. Mai cu seamă după ce a fost rechemat și pe cînd se afla încă în București, temerea familiei sale părea și mai mare.

După ce d-nul Văcărescu s-a întors, am încercat să-i conving că ar fi bine să se mărgă la Florența sau în altă localitate, spre a nu trăi în același oraș cu reprezentanții guvernului. D-sa părea a împărtăși acest mod de a vedea, dar roai tîrziu a decis altfel, pentru a nu fi expus să se mute

de doua ori într-un an, adică de la Roma într-un alt oraș al Italiei și de acolo în țară. L-am găsit, personal, foarte calm ; cam abătut, cu toate că nu voia să mărturisească starea sa sufletească ; mirându-se că a fost rechemat țară să se știe vinovat întru ceva. Se pare, dacă am înțeles bine lucrurile, că intențiunile sale sunt de a trăi retras, de a nu face nici un fel de demonstrație pe cât timp a.-s.r. principele moștenitor nu se va căsători.

Încît, despre opiniunea publică, am avut satisfacția, ca 4 român, de a vedea că nu s-a ocupat mai deloc de această-1 chestiune și mai cu seamă nu a pus acea indiscreție răutății cioasă cu care, în genere, se tratează romanurile împînzuite ;| la curțile regale. în raporturile cu foștii săi colegi de aici, 1 am aflat că d-nu Văcărescu ar fi declarînd că rechemarea sa 1 e datorită- situațiunei sale politice.

Iată, domnule ministru, ce știu.

De cînd s-au mutat de la Legațiune, am fost o dată la d-lor, dar mi s-a părut că sunt și mai puțin expansivi decît în trecut. Un motiv absolut față de care orce fel de insistența ar lua caracterul unei incalificabile indiscrețiuni, cu care, dealtminteri, nu pot și nu voi a mă însărcina.

Sper, după cum am văzut prin unele foi politice, că j excelența-voastră o să vie la Roma. Atunci veți putea vedea..! în persoană, ce grea situație se face membrilor Legațiunei p*f cît timp fostul ei șef se găsește încă aci.

Iată ce am a vă comunica, domnule ministru, rugînd pf| excelența-voastră să considere această scrisoare³ ca fiind c#J totul personală și confidențială, și să binevoiască a primi m^* credințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu, Zamfiresco

Excelenței-sale

Domnului C. Esarcu,
ministrul Afacerilor Străine

Către Gr. H. Grandea'

[1878, iunie]

Domnule redactor,

Vă sunt necunoscut și cu toate acestea vă scriu. Un redactor vede multe curiozități în viața sa de ziarist, dar un redactor însă care este și poet, acela desigur trebuie să vadă și mai multe, dar acela și iartă multe.

Mulțumindu-vă pentru publicarea celor dintâi versuri, vă rog a citi și pe aceasta.²

Duiliu L. Zamfirescu

Către B. P. Hasdeu

LEGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 20 februarie 1889

Domnule Hîjdau,

Cercul filologic de la Florența, sub presidența marchizului Ricci, a ținut să aducă omagiul său de admirație Iuliei Hasdeu, și în seara de 18 curent a convocat pe toți iubitorii de frumos să asculte pe contele Angelo de Gubernatis, * care vorbește, în franțuzește, despre *Julie Hajdeu, femme poete de la Roumanie*.²

Printr-o atențiune delicată, ministrul nostru, d-nu Plagino, a fost invitat să asiste la conferință, dar, din cauza 1 primei sărbători ce se da anul acesta la Curte, tocmai în 1 seara de luni 18, n-a putut părăsi Roma. În adîncă sa părere | de rău, d-nu Plagino a telegrafiat cercului următoarele: | „Permettez au représentant de la Roumanie en Italie de | vous exprimer toute sa gratitude d'avoir bien voulu le con- I vier à la conférence du 18 courant de Peminent professeur | conte Angelo de Gubernatis. Le sujet auquel il consacre 1 aujourd'hui son noble talent denote aussi un grand coeur. 11 1 cherche à faire revivre même les plus humbles parmiceux | qui sont tombés victimes de leur amour pour la science.

Julie Hajdeu appartient à la grande famille latine. Il est doux pour mon pays de constater que les illustrations de l'Italie ne perdent pas de vue leur sœur des bords du Danube.

Je me serais rendu avec empressement à Florenoe, mais au jour fixe je suis retenu à Rome par mes devoirs auprès de L.L.M.M. les très gracieux Souverains d'Italie."

La această telegramă, d-nu de Gubernatis a răspuns psintr-o scrisoare, din care extrag următoarele :

„Monsieur le Ministre,

Hier soir, avânt ma lecture, le marquis Ricci, president du Cercle Philologique de Florence, a donne lecture de votre noble et sympathique depeche que le nombreux public a accueillie avec les plus vifs applaudissements. Certes, votre presence aurait donne plus d'eclat et d'importance à notre demonstrations; mais, vous etiez pour nous present et je vous en sais, Monsieur, un gre tout particulier.

...Nous sentions bien tous que Roumains et Italiens, nous etions une seule famille, et que nous avions à pleurer ensemble une creature d'elite, fleur poetique de notre belle et puissante race, trop tot tombee, sur son chemin douloureux.'

Am crezut, domnule Hajdeu, că-mi împlinesc o pioasă datorie către cei ce nu mai sunt, transmițîndu-vă prinosul acesta de admirație.

Binevoiți, vă rog, a primi încredințarea inalterabilelor mele sentimente de respect.

Duiliu Zamfirescu

Către „L'Independance roumaine”

VIA CONDOTTI, «1
[Imprimat]

Roma, le 15 Novembre 19C

Monsieur,

Vous voulez bien faire appel à moi, au nom de la direction de *L'Independance*, afin de connaître mon opinion sur la littérature roumaine.

Je ne vous cacherai pas mon embarras. Si j'étais simple lecteur, je n'hésiterais pas à vous dire mes préférences et mes opinions; mais mon cas est autre: je compte moi-même, parmi les écrivains roumains et il me serait bien difficile d'être sincère sans manquer de modestie ou le contraire. En tout cas, je devrais prouver mes affirmations ce qui serait trop long pour les résultats de l'enquête succincte que vous voulez entreprendre.

Mais voici ce que je pourrais faire pour vous : les *Conversations* commenceront prochainement la publication d'un roman, *Indreptări*,¹ où il est parlé de littérature roumaine précisément. Je serais disposé à vous envoyer les deux chapitres y relatifs. Seulement, je vous préviens que c'est long et surtout difficile à traduire, à cause de nombreuses citations baroques qui y sont insérées. Si cela ne vous effraie pas, je réponds-moi, je tâcherai de vous être agréable.

Je profite de cette occasion, un peu tardive, pour exprimer mes remerciements au directeur de *L'Independance*, ainsi qu'au critique qui signe „Diogene” pour le bienveillant article publié sur mon roman *Temps de guerre*.

Veuillez agréer, Monsieur, l'expression de mes sentiments les plus distingués.

Duiliu Zamfirescu

Către Duiliu Ioanin

1876 august 12, Bălești¹

Draga Duiliu,²

Gândindu-mă la imensitatea golului ce există în sufletul tău nu m-aș încerca niciodată a te consola cu vorbe banale, sau a te ruga să uiți fatalul trecut, căci a impune tăcere sufletelor în durere este — mi se pare — a le răpi ultima și adevărată consolatie. E ceva straniu, dragă Duiliu, pentru mine de a nu putea crede în moartea surorii tale ; ori de câte ori privesc sau ating un lucru care a fost al ei, și cari aci sunt păstrate cu sfințenie datorită unui dulce suvenir, îmi apare acest talent precoc, stins cu mult înainte de a străluci și... mi se pare că o văd, o aud întonând (întono) note de acelea pe cari numai ea știa să le scoată, și apoi... iarăși picire.

Înțelegi că-ți scriu de la Bălești, — unde portretul Marii înconjurat de foi de stejar cari deja s-au uscat... e pus pe piano, de draga ei Lina³ — și unde am venit sătul de zgomotul orașului să-mi petrec câțva timp ; dacă ai veni și tu aicea, poate ți-ar trece mai ușor orele cu toții.

Arată, te rog, inconsolabilului tău părinte sincerele și afectuoasele mele salutări. Rezervându-mi dreptul de a te felicita de luarea bacalorfeatului, la venirea ta, primește din parte-mi o strângere de mână frățească, te sărut, la revedere,

*Duiliu L. Zamfirescu*⁴

Focșani, în 24 iunie '79

Draga Duiliu,

Nu-ți poți închipui câtă deosebită plăcere mi-a făcut seri- I soarea ta, Eram tocmai în pragul uși; priveam niște picături mari de ploaie ce cădeau de sub un cer negru și întunecos, iar cu ochii minții priveam departe... foarte departe; | priveam acolo unde mi-am lăsat inima cu toate atenanțeltj dumisale. Eram jalnic, fără să mă văd însumi și fără să-mt dau socoteală pentru ce. Scrisoarea ta m-a făcut să mă uit, în fundul sufletului și să văd bine. Pentru ce din rîndurile tale se rădicau raze călduroase cari goneau răceala spiritului meu ? Pentru ce, chiar plătind 30 de bani, m-am simțit fericit ? Nu pentru că-mi povestești de pietronisi [sic!]; eu. cred așa de puțin în pericolul care te amenință ! Mi-a pro^ dus plăcere scrisoarea ta fiindcă-mi vorbea de tine, de eWj și de toate suvenirele mele.

Ajungînd acasă, cele dintîi momente de expansiune ait| fost dulci : întrebări intime, îmbrățișări, bucurii etc. ; după, dînosele au urmat întrebări serioase, cuvintele cumpănite șiți după toate acestea, odihna de care eu aveam atîta trebuință; A doua zi, cam același lucru, cu deosebire că, la sfîrșit, îri locul odihnei a venit tristețea...

în privința Slănicului, sunt foarte îneîntat că s-a găsit un doctor să-ți spuie ceea ce eu ți-am spus totdeauna.

Despre conu Dumitru' nu cred să-și trimieată copiii, deoarece a doua zi după venirea mea au plecat cu toții la moșia lor Rîmniceni. Tu vino și cît de curînd. Tata pare dispus a-mi da parale pentru Slănic ;² și, mai ales, în cazul cînd ai fi și tu, cred că lucrurile ar merge mai lesne.

Răspunde-mi cum te decizi. Răspunde repede și mult; Dacă atît de curînd și-a început să îmi fie dor de voi, dar mai tîrziu ?

Al tău,

Duiliu Zamfirescu

Focșani, în 14 iuliu 1879

Dragă Duiliu,

Mă așteptam la o scrisoare jalnică, dar la atîta melancolie, la atîtea negre gînduri nu mă așteptam. în adevăr, trebuie să dau o turnură grotescă răspunsului meu, pentru ca să nu deviu eu însumi și mai jalnic.

Dragul meu, să-ți spun o poveste : era odată la Milet un filozof grec care toată viața lui își bătuse joc de femei și de sentimentul omenesc cel mai cultivat pe atunci, de amor. Thaîsa, o curtizană milesiană, își propuse să facă pe filozof a-și schimba părerile asupra acestui capitol și reuși. După cîtăva vreme, ceru filozofului să-i scrie un tractat asupra s:mțămîntului ce încerca pentru dînsa. Sărmanul grec descrie toate pasiunile omenești și întrebuița toate cuvintele cîte le cuprindea limba lui Omer, numai pasiunea de care-i era plină inima n-o descrie, și cuvîntul ce-i zbură veșnic pe la ureche nu-l întrebuița de frică să nu cadă și el în rîrtdul simplilor muritori. Faci și tu tocmai ca grecul : îți scrii impresiile, ți Je dragostești, simți că-ți lipsește ceva și, tocmai^ cînd să-ți mărturisești ce-ți lipsește, spui că-ți lipsește sănătatea ; *allons donc !* Că ai fost indispus, că ai dureri de cap, că poți să ai chiar friguri, nu-ți spune nimeni altfel ; drumu te face și mai bolnav decît toate boalele ; dar să spui într-un mod atît de sentențios că-ți lipsește sănătatea !... Să-ți spui eu ce-ți lipsește? (încet să nu ne-audă nimeni.) Grădina cea mare, șoseaua și... Jenny.

Nu-mi scrii nimic despre cura pe care o urmezi; nimic despre ape, despre societate. *Â propos!* Moșea a mers la Slănic ? Cum i-ai răsplătit socoteala pălăriilor din baie ?

Este adevărat că la început, pînă să faci cîteva cunoștințe, pînă să te deprinzi cu locu, cu aeru, ți-e urît de moarte, îndată însă ce te vei deda cu noua-ți viață, o să vezi ce mult o să-ți placă. Așa am pățit și eu.

Ia spune-mi, oare dacă ar fi acel cineva care îți lipsește, sa alergați împreună pe vîrfurile Pufului, Surei etc, nu ți-ar părea Slănicul locașul cel mai dumnezeiesc ? S-asculți acolo,

umăr de umăr, obraz de obraz, zgomotul cascadei și sa strigi cât ai putea spre a fi auzit: Gom ?

Să-mi scrii dacă te-au lăsat frigurile, dacă ai primit scri-soarea lui nenea Hristache, dacă au început balurile, dac>;* sunt niscaiva ființe bele, dae*ă s-a terminat sala de cură și dacă e frumoasă etc, etc.

Trebuie să fii foarte vesel de cohabitațiune cu'BovonisJ Spune-imuîte-nchinăciuni.

Caută de fă cunoștință cu un profesor din Focșani, CcÂ dreanu ; e nătărăul cel mai diștept din tot corpul profesoral*! E lung de vreo 4 metri.

Ce să-ți mai scriu ? Copiii, or de câte ori văd diligent trecînd seara, încep a striga : Vine Duiliu Ioanin ! vi Duiliu Ioanin ! Astfel că, în toate serile, regulat, vort de tine.

Scrie-mi ce ți-o trăsni prin cap, că eu nu știu ce sa-ți mai spui.

Cocobus, știi că nen'tu iubește cu frenezie pe guvernant cu drîmba !

îmbrățișări frățești,

Duiliu Zamfirescâh
*41

Virtișcoiîn 8 octombrie 187

Dragă Duiliu,

Îți scriu de la domeniurile noastre. Miercuri, cu treitilf de seară viu. Aduc cu mine o respectabilă damigeana. Fiindcă, s-ar putea întâmpla să nu găsec birje la gară, ceea ce m-âit^ ambarasa mult, te rog vino cu o trăsură. Aceasta ne-ar scuti, poate de boclucurile axizului. în sfîrșit, tu ai mai avut fericirea să călătorești în compania unei damigene și/ai căpătat învățătura ce o dă experiența. Eu pentru prima oară fad acest voiagiu. Facă cerul ca nimeni să nu mă supere !

Aș mai avea multe să-ți îndrug, de multe să te-ntreb. îmi rezerv acestea pentru viul grai. Pot să-ți spun numai, dumitale bun, că rău ai făcut de nu ai venit la vie. între alte multe plăceri, ai fi avut și pe aceea de a vedea prietenul tău vîînd. Ba lasă șaga, dar m-am făcut un pușcaș prima-ntăi. Pîn'la revedere, te îmbrățișează

Duiliu Zamfirescu

Focșani, în 5 iuliu 1880

Scumpul meu Cocobus,

Scriindu-mi, deschizi spiritului meu poarta unui cîmp nemărginit, pe care o să călătoresc adesea.

Mă tot gîndeam ce să fac ca să-ți pot seri. Nu știam dacă ești în București sau la băi. Credeam că poate dorul ți-o fi pus vreun par între roate, cînd ai dat să pleci de acasă, și astfel ai fost silit să rămii. Acum, cînd știu unde ești, să te-ații.

Ai dreptate să mă osîndești de plecarea mea din București ; dar am fost silit să fac astfel : mi-am cumpănit zilele după paralele cîte le aveam. Că nu te-am întîlnit, sunt iarăși vinovat; dar aici ești și tu nițel : te-am căutat peste tot, dacă nu te-am găsit pe nicăieri... Să lăsăm, în sfîrșit acea și să trecem la inimă și gînd.

De cînd trăiește lumea și cît o mai fi lume, inima o să fie, totdeauna, lozinca stereotipă a tuturor veacurilor și a tuturor societăților ; o să fie un etern monocord, pe care cei ce nu simt au să cînte fals, iar cei ce simt au să scoată, din această singură coardă, o lume întreagă de note, de glasure, de strigăte armonioase ; o să fie totdeauna acel nu știu ce, fără început și fără margini, care adesea îți umple ființa întreagă de o simțire curioasă, tremurătoare, vie, nebună, și de care nu-ți dai niciodată socoteală ; o să fie, în sfîrșit, mima, astfel cum o simțim bătînd în piept. Și trebuie să

vedem noi, mai bine decât oricine, că cuvîntul acesta nu este o aberațiune, nu este o abstracțiune, precum nu este nici I acea bucată de carne cu 4 cavități ; căci, poți să zici inimă fără să implici iubire ? și poți să zici iubire fără să implici abstracțiune ? Atingerea a două cărnuri de sexuri diferite este atingerea a doi poli încărcăți cu electricități de semne contrarii : pozitivul și negativul se atrag ; dar, după* ce schin-teea s-a produs, corpurile rămîn fără electricitate, adică fără I viață. Aceasta o cunosc dintr-o experiență foarte convingă- | toare, și o cunoști și tu. Deci aceasta, în lumea noastră, nu e iubire ; or, iubirea nefiind în carne, nu poate fi în inima pe care ne-o descrie anatomia, deci e mai mult în cap, e mai mult în suflet, dacă vrei. Caută să-ți explici și tu aceasta cum vei ști ; sau mai bine nu mai căuta. Simte și te mul-țumește. Noi suntem deja trecuți de vîrsta despre care Rousseau vorbește astfel : „Si sa vivacite se rend trop im-patiente, si son emportement se change en fureur, sil s'irrite et s'attendrit d'un instant à l'autre, s'il verse des pleurs sans-sujet, si la main d'une femme se posant sur la sienne le fait' frissonner, s'il se trouble ou s'intimide aupres d'elle ; Ulysse, 6 sage Ulysse, prends garde à toi ! les autres que tu fermais I avec tant de soin sont ouvertes ; les vents sont déjà dechaînés : J ne quitte plus un moment le gouvernail, ou tout est perdu"... J —_ și totuși, simțim acele bizare fiori ce ne coprink adesea f chiar cugetul.

Și iarăși, ești mai nenorocit cînd nu simți nimic decât cînd simți. E curios ! Cînd simți, ai un gol în suflet; ar trebui ș tocmai atunci să ai ceva în plus. De-aci-ncolo încep să pui puncte... umple-le tu, căci ai atîtea de zis.

Ba, zău, măi, cum am face s-o silim să nu mai umble ca o caracatiță pe uscat. Știu că toată viața o are în ochi, dar, la dracu ! ar putea să și umble bine. Dar Gebauer ? numai Domnu s-o ia sub aripa sa ocrotitoare și să-ți facă parte de ea.

Dar biata Eliza,¹ Duiliu ? Dacă ai ști cît aș vrea s-o văd de fericită... Cînd aș afla că porcul de Dan² i-ar face vreo măgărie, oricît i-ar fi de bărbat, aș fi în stare să-i tai mustățile.

îmi spui că mă aștepti la Slănic. Dacă ar fi numai do-rința mea care ar fi de ascultat, înțelegi că aș fi fost demult

cu voi. Sper, pe la 15, să viu cu conu Fănica,³ pentru o zi, două. Nu mă duc nici la țară.

Aștept descrierea vecinilor. Complimente lui Ghițică. Spune salutare stîncilor din parte-mi.

Cu totul al tău,

Duiliu Zamfirescu

Focșani, în 13 iulie 1880,
unsprezece ceasuri noaptea

Cocobus dragă,

Ți s-a-ntîmplat vreodată să simți o trebuință neapărată de a seri, de a seri cu furie, de a-ți pune sufletu în litere, și literele în 15 coli de hîrtie ? Dacă ți s-a întîmplat, precum nădăjduiesc, o să rîzi puțin și o să citești întreaga scrisoare pînă la sfîrșit; dacă nu ți s-a întîmplat, precum nu nădăj-duiesc, e vai de tine.

Se zice că noaptea aduce sfaturi bune. Se poate. Pentru mine noaptea e o prismă prin care trecînd toate simțurile și toate gîndurile mele se răsfrîng în mii de feluri, și se colo-rează în felurimi de chipuri. Mă apucă cîte un dezgust de totul, dar de totul, începînd de la Calea robilor de pe cer și pînă în adîncimea mormintelor de pe pămînt, și văd că robi sunt toți și toate de sus și pînă jos și nimic e totul de jos și pînă sus. Mă apucă iarăși cîte o furie de poezie și de macrocosmism, în care-mi par toate lucrurile cu mult mai im-portante de cum sunt, cu mult mai demne toate ființele, cu suflet și fără suflet, de o considerațiune oarecare. Vin apoi ceasurile de urît, în cari spiritul, neafectat de nici o influ-ență exterioară, judecă și cîntărește tot, pune în paralel microcosmosul cu macrocosmosul, realitatea cu imaginea, ni-micul cu totul, pămîntul cu nemărginirea, și ajunge a găsi un

termen de mediocritate pentru toate, termen care este ştiut
rupul pe care se-nvîrteşte întreaga existenţă universală. >T

Am voit adesea să mă opresc de a mai gândi la toate
aceste negîndibile lucruri, dar n-am putut şi nu mă pot oprî
E dar cu atît mai rău pentru mine, şi pentru tine, că eşti!
condamnat să-mi citeşti toate prostiile ; e cu atît mai fău dac
avem această scînteie deosebită, care este destul de puternică!
ca să nu se mulţumească numai cu ceea ce pricepe. Dar nu
poate decît atît: se mulţumeşte a nu se mulţumi. Numai!
atît pentru mintea omenească ? Dacă aş fi fost eu puternic
creatoare i-aş fi dat ceva mai mult decît o scînteie ;
nu i-aş fi dat nimic.

Fiindcă, însă, nu sunt decît un biet individ care mă îa*
torc de la grădină, blazat pînă în adîncimea *eului* meu, şip
mai greu cu două oca de praf decît altădată, las aceste n«h'
bunii pentru cîtăva vreme, şi trec la lucrurile de pe pămînt

Astă-seară am băut două beri şi am mîncat o-nghet
Vecinii mei de prin prejur mînceau ţiri şi beau care ce-i
rea stomacu, sau mai bine, care ce-i cereau ţirii. O mare
pălării, stacojii, vinete, negre, galbene, verzi, albe, îşi plirnt
valurile sale multicolore ; înţelegi că sub fiecare pălărie tr.,
buie să se adăpostească proprietarul său, care fiind de gen«
femenin ridica un uragan de nisip cu rochia şi ni-l transporta
prin buzunare, prin pălării, pe pălării, şi peste întregel
noastre fiinţe. Asta-i petrecerea de seară. Ziua îmi bat capul j
cu *Hematii*.¹ Voi cu orice preţ să-l găsesc pînă la octombrie»!

Pe cînd scriu, o buhă geme pe-o ruină de-alături. Ntl
aşa că-i teatral ? Ce vrei, aşa este, dar nu-i mai puţin adevă
rat că buha geme. Ea pare că înţelege mai bine decît ndî
toţi pentru ce suntem pe pămînt. Dar, iarăşi, prea-i laşejj
Prea plînge vecinie. Era să iau o puşcă şi s-o ucid — ştii,[^]
cum sunt eu bun vînător ! dar am iertat-o. A ierta este deja*^l
o virtute, şi o mare virtute.

Noapte bună. Mă culc. Era să-ţi vorbesc de multe, datfi
dacă somnu nu-mi dă pace !... Vezi cît suntem de supuşi tre-
buiţelor corpului ? A... corpule, corpule, de ce nu "sunt
forţa şi tu numai materia !¹ Să vezi cum te-aş ţine acum
pe scaun, şi eu, forţa, m-aş culca.

Viu de la masă. Acum sunt om ca toţi oamenii. Am
mîncat şi am băut bine. în curînd o să vie stăpînî-me lenea
şi n-o să mai fiu în stare a-ţi îndruga două vorbe.

Această stare de beatitudine gastrică mă face să mă
gîndesc, nu fără oarecare dezgust, la starea noastră de oameni
însuraţi; cînd ne-om vedea cu cîte 7—8 scîrbe de copii
împrejurul mesei, unii plîngînd, alţii bătînd în farfurii, alţii
trăgîndu-ne de barbă or de musteţi (la aceasta din urmă
nenorocire n-o să fiu expus eu) şi, mai presus de toţi, con-
soarta, scobindu-se-n măsele, or cîntînd *Poriretu* iui Sion
„tu vezi, portretu me-he-heu" !

Iată un tablou care n-are nici o perspectivă. Placă-i cui
i-o plăcea această stare de fericire casnică ; pe mine mă dez-
gustează. Toate ideile mari, toate aspiraţiunile frumoase şi se
îneacă într-o mare de untură sau într-o vijelie de ţipete şi de
orăcăieli. E mult mai bun sistemul american, în privinţa asta :
îţi iei o *lady*, ca şi cum ţi-ai închiria o fabrică de copii ;
îi plăteşti cît îţi cere, ca să-ţi fie credincioasă, pe termen
de un an ; îţi face un copil şi apoi călătorie bună.

Dacă ţi se-ntîmplă însă să-ţi ia inima foc vreodată, atunci
faci apel la minte, care, în cazul acesta, joacă rol de pompier,
şi ea, dacă poate, ţi-o stinge ; dacă nu, aspiri pe cîtva timp
cea mai dumnezeiască fericire ce se poate simţi şi în urmă
rămii ca într-o casă în care a fost un parfum, şi-n care
actualmente nu mai e decît amintirea oifactică a celui de-
licios miros. Inima, în cazul acesta, îţi e ca o cădelniţă în
care ardea odată smirnă sfîntă, dar care acum nu mai co-
prinde decît nişte cărbuni. Cărbuni, dar cărbuni sfinţiţi î
Dacă însă şi cărbunii, urmînd legea universală a distrucţiunii,
se prefac în cenuşe şi cenuşa se pierde în vînt, rămii cu un
nemărginit gol în suflet, cu un pustiu care-ţi îmbătrîneşte
spiritu înainte de timp. Rămii în mijlocul oamenilor, în
mijlocul acestei deşerte lumi, întocmai ca lacul Asfaltit în
mijlocul deşertului : eşti un lac, eşti o mare, care ai putea face
ceva pentru locuitorii pămîntului, ai acestei mari stepe, dar
eşti un lac sărat, o mare moartă ; toată viaţa şi s-a evaporat
cînd ţi-a murit inima şi deci rămii un... un ce ? Vine lenea...
Iat-o ! O văz. Vine. A venit...

În aceeași zi, seara

Mă întorc iarăși de la grădină. Am vorbit cinci ceasuri cu Pruncu¹ despre tot ce poate vorbi un om : despre poezie, despre filozofie, despre voiagiurj, despre mare, despre Italia și despre Castelar,² sunt ostenit.

Nu știu dacă cunoști opera lui Castelar : *Amintiri de Italia*. E în adevăr cea mai splendidă creație a secolului nostru, o operă titană, vie ; un gigant care trăiește din oasele cimitirelor, din ruinele monumentelor, din viața trecutului, dar un gigant atât de gigantic, atât de mare, încît, în adevăr, ești mîndru gîndindu-te că creierul omenesc în al XIX-lea secol poate să producă astfel de colosale lucruri. E credința brahmanilor asupra nemuririi sufletului, unită cu cugetarea lui Platon și elocința frazei lui Bossuet; este poezia lui Lamartine scrisă pe lespezile înnegrite ale Coliseului ; este melancolia exilului șoptită visătoarei Veneției și nălucrelor mării ; este, în sfîrșit, cea mai mare și cea mai frumoasă poemă care s-a scris vreodată în proză.

Ți-am spus că sunt ostenit. Aș dori să-ți mai scriu, dar nu mai pot, și nu știu dacă mai ai și tu răbdare să citești.

Sărutări,

Duiliu Zamfirescu

Pe dînsa tot o mai iubești ? Tot mult o iubești ? Și dacă o iubești, de ce nu faci explozie ? de ce nu-mi scrii ?

Oare n-ai muri tu cînd ai vedea-o venind ? Dar ea ? Noroc că are nasu prea mare Gebauer.

Noapte bună.

Focșani, în 3 august 1880

Duiliu dragă,

Am primit depeșea și scrisoarea ta după o săptămîră de la sosirea lor la țară. M-am dus la Bălești cu scop de a seri mai în tihnă ; am terminat actul întăi.¹

Am luat condeiu ca să-ți scriu mult, mult, dar iată-mă la al cincilea rînd și deja nu mai pot. Ți se întîmplă adesea să te cuprindă un zgomot depărtat, care seamănă cu osteneala, dacă osteneala se poate auzi, care-ți înfășură creierul într-o Regură de suferință nesimțită, greoaie ? Aceasta mi se-ntîmplă mie adesea, și-acum mai mult ca totdeauna.

Dragă Duiliu, mă culc, sperînd că somnu o să-mi dea pacea cugetului poate și... și a inimei, dacă inimă oi mai fi avînd.

Te-mbrățișez de o mie de ori,

Duiliu Zamfirescu

Scrie-mi tu cît ți-o lua condeiu. Complimente băieților.

Focșani, în 16 august 1880

Dragă Duiliu,

Știu că cea din urmă călătorie a unui om pe lume e, totdeauna, de natură a-ți inspira triste reflecțiuni. Și îți voi observa asupra acestui punct că frumoasele tale *triste reflecțiuni* mă bucură cu atît mai mult cu cît cuget că-mi sunt adresate mie ; pentru că : trăind între oameni, este natural să avem diferite feluri de prietini, după diferitele stări ale spiritului și ale inimei ; acei cu cari ne bucurăm de bucuriile noastre nu sunt aceiași cu cei cu care ne întreținem de durerile noastre. Și adevărații prieteni sunt cei pe care-i leagă durerea. Tot astfel îmi aduc aminte, și trebuie să-ți aduci și tu aminte, că cugetă Arnould¹ într-un frumos sonet al său, pe care m-am încercat să-l imitez. El, în tristețea sa, preferă să se adreseze rozelor de iarnă, amicii cei ca și dînsu triști :

Iarna, printre ceață deasă, se deschid dragele flori,
Ca și ochii triști ce-n lacrimi se deschid adeseaori.²

Etc. Etc.

Asupra credințelor tale religioase iată ce gîndesc eu : un Dumnezeu care nu poate să fie perfect nici înaintea creațiilor sale nu mai este un Dumnezeu. Dumnezeu suferă în suferă de cea mai mare boală a omenirii, suferă de egoism ! Deci el nu mai este pentru noi acea vagă concepțiune, mare ca și nemărginirea, eternă ca și universul^ sublimă prin însăși depărtarea sa de noi; acel calculator divin care a aruncat stelele în spațiu tocmai în marginea sferei atracțiunii și gravitațiunii universale, ca să poată sta atîrnate ca lampe de bolta cerească ; acea diafană ființă care stă în contemplațiune dincolo de sticla cerului albastră, și a cărui liniște, a cărui seninătate se reflectă și în seninătatea cerului nu mai este nimic din toate acestea. Este un Dumnezeu sfîrșit, supu* la aceleași legi dureroase ca și omenirea, este o ființă neperfectă. Tu vrei să crezi că Dumnezeu a făcut pe om după chipul și asemănarea sa ; eu cred tocmai dimpotrivă, că omul a făcut pe Dumnezeu după asemănarea și chipul său, deci l-a făcut imperfect, precum însuși este.

Cu religiunea mea, mi se pare că poți mai lesne și mai bine să-ți explici și pe om și puterea creatoare... Sper să te fac ateu.

De la prima coajă a pămîntului, de la cele dintîi învîrtiri ale sale, de la primele raze de căldură, s-au născut unele ființe, unele infinități dacă vrei, imperceptibile, fără o formațiune completă, un fel de ființe nebuloase, cari, urmînd învîrtirii generale și razelor de căldură din ce în ce mai puternice, au început a se completa, a se mări, a se mișca» a se nutri, a lua diferite forme, pînă în sfîrșit au luat forma unui gîndac, de exemplu. După aceea, urmînd aceleași legi, într-o trecere de ani, pentru cari mintea omenească nu poate pași o tifră, s-au perfecționat, luînd alte forme, altele, ajtefe. Această ființă, ca cea mai veche pe pămînt, a trebuit să fie cea mai dezvoltată în inteligență, după cum omul cel mai bătrîn printre oameni este cel mai cuminte. Iată-ne dar noi. Explicațiunea este prozaică, dar este justă. Iată-ne noi, cu egoismul nostru, pe care ni-l putem explica astfel, fiindcă nu ne datorim decît nouă ceea ce suntem !

Dacă este o ființă, un ce, în afară de om, care tir trebui să fie adorat, desigur ar trebui să fie soarele. Iată întru ce religia budistă este cea mai corectă prin toate religiunile lumii.

Trec acum la alt ordin de idei.

Citind zilele astea un voiagi în Palmira, capitala reginei Zenobia, am dat de portretul autorului, o damă rusă, care era Aristița în picioare, adică, mai bine zicînd, Aristița stînd jos, drapată de o haină cutată care-i cădea peste picioare în modul cel mai grațios, ținînd în mîna dreaptă condeiul și în stînga jurnalul de impresiuni, cu^ o privire vie, francă, care însă promitea în unele ceasuri să se piarză atît de încet, atît de afund în umbra genelor, încît mai mult decît o idee profană mi-a trecut prin cap la vederea acestui portret. Dacă ar fi al meu jurnalul, ți l-aș trimite să-l vezi și tu.

Nu-mi mai spui nimic de fericirea ta de a respira aerul aceluiași oraș pe care-l respiră și dînsa. Dînsa, nu cea de la casa de sănătate. Aceea, pentru tine, nu mai este^ decît umbra unei alteia. Zic pentru tine, fiindcă pentru toată lumea cealaltă ea e mai mult decît o umbră : e un volum.

Eu ? Eu trăiesc neafectat de nimic, nici de bucurie, nici de durere. Dacă ar fi ceva în sufletul meu, n-aș îndrăzni s-o spui, fiindcă ar fi sau prea mare sau prea mic în raport cu lumea din afară. Așa, mai bine nici nu voi să știu ce mai este. A trăi sau a nu trăi, în Focșani, e totuna.

Mă-ntrebi de ce nu m-a numit în locu lui Rădulescu :^ fiindcă n-am avut pe nimeni cine să stăruie la Minister.

Am scris lui EconOmu, secretam Universității, să-mi trimeată diploma. Fii bun și treci într-o zi pe la facultate de vezi ce face. Voi să mă-nscriu ca avocat pînă m-o numi.^

Am fost zilele trecute la vînat. Zău, nu știi ce farmec deosebit are liniștea pădurilor, ce șoaptă lungă s-aude în căderea fiecărei frunze și ce mărturie tristă găsești la fiecare pas, sub picioare, despre destinata lucrurilor pe pămînt. Și iarăși, cînd bate vîntul, ce zgomot asurzitor, cîte glasuri multiple ies din îmbătrînitele piepturi ale plopilor uriași !... Prin mijlocul pădurei trece Rîmna, o gîrlă frumoasă, pe a cărei prund am stat cu pușca-n mînă cîtăva vreme, uitîndu-mă cum curgea apa încet... încet.^ Și am gîndit în cîteva ceasuri la cîtiva ani ! la Herești,^ la Măgurele și la multe încă.

Mi s-a întîmplat însă o aventură. Vrînd să trec gîrla în spinarea unui om, s-a cufundat nisipul pe care călca și

a intrat pînă la genunchi, astfel că eu am fost silit să sai în apă, încălțat cum mă aflu, ca să poată ieși omul.

Complimente de la Hernani.

Sărutări,

t Duiliu Zamfirescu

Hîrșova, în 22 sept. 1880

Dragă Cocobus,
îți scrie nen'tu de la Hîrșova.'

Hîrșova e frumoasă dar e tristă : ziduri de stînci la poalele cărora apa sună monotonul cîntec al călătoriei, ruine prin ferestrele cărora vîntul și singurătatea se sărută ca doi amanți ; bărci cu pînze albe, veseli fluturi ai Dunării și pescari, păsări de apă ce trec țipînd pe deasupra noastră, toate acestea sunt frumoase, dar sunt triste și de tristețe aș vrea să fug ; în mine am destulă. Aici egoismul de a vedea natura formînd o oglindă a sufletului nu-l mai am delcje. Voi să mă distrez, să mă ocup, să citesc dosare, să mîi bărci, dar să nu mă gîndesc. Gîndul e caprițios : zboară unde vrea el, nu unde vreau eu. Încolo e o mizerie dormind pe malul unei ape.

Am găsit arestu într-o stare ticăloșească, am pornit rapoarte în privința aceasta și sper să se facă îndreptățiri. Funcționarii, afară de administrator, sunt rebutul societății: proști, invidioși, cu procese unii contra altora, parcă sunt într-adins aduși ca să strice lumea, nu s-o îndrepteze.

Azi mă duc cu barca la o vie.

Dacă ați fi unul din voi, aș uita că sunt la Hîrșova, am vorbi, ne-am plimba, am forma împrejurul nostru o lume întreagă de închipuiri, care ar înlocui pe cea absentă.

Scrie-mi tu și Neculachi.

Al tău,

Duiliu Zamfiteșcu

Adresa : Supleant pe lîngă Tribunalul Hîrșova.

Duiliu dragă,

„Pentru că este dat unor oameni să nu aibă niciodată ceea ce au dorit și au iubit totdeauna", acei oameni vor suferi ; și fiindcă a suferi este a trăi, noi vom trăi : ne vom purta în inimi amorțite dorul cel mai viu și vom aștepta ca niște viori uitate care copriind sub coardele și sub lemnul lor de roză cele mai dumnezeiești accente, vom aștepta arcușul care să ne atingă sufletul ca să țipăm, arcușul care va fi ținut de slabele mîini ale morții.

Nu mă crede într-un moment tragic cînd scriu. Nu cuget deloc să mor. Dimpotrivă ; se zice că legea cea mare a omenirii este uitarea ; și eu credeam aceasta și o cred încă. Dacă este adevărat că totul moare în uitare, de ce eu și tu nu ne-am adînci în această negură a vieții care șterge, prin umiditatea sa, durere și plăcere, lacrimă și surîs, senin și nor dupe cerul fiecăruia ? De ce n-am primi cu supunere această voință a soartei, cînd știm că ea este crudă regină a fiecărui muritor ? Cînd, bun sau rău, drept sau nedrept, mergem pe drumuri diferite către același țel : uitarea ?...

Vezi numai : dacă nu m-aș fi înșelat și eu ; dacă n-aș fi luat o utopie drept un adevăr ! Dar iarăși, e mai bine să nu mă fi-nșelat.

Această coincidență între destinurile noastre mă leagă cu atît mai mult de tine cu cît vom avea adesea să ne strîngem mîna într-o tăcută înțelegere, să ne privim și să le privim într-o adîncă contemplare, muți, totdeauna muți!... Și apoi, dragă Duiliu, lumea, viața, viitorul, fericirea, poate, sunt sigur că o să le schimbe. Cunosoc îndestul de bine pe Eliza și nu mi-aș permite să-i fac această insultă, nici chiar către tine, cînd aș ști că m-a iubit vreodată. Dar cînd această presupunere este departe cît o nemărginire de adevăr, de ce nu mi-ar fi permis să-ți spui ce cuget ? Și cu toate astea mi se strînge inima cînd gîndesc că ea poate nu m-a iubit niciodată. Rupe această scrisoare, căci mai tîrziu, cînd vom fi dat tot ceea ce aveam mai bun în noi, cînd vom deveni oameni maturi și ele mame cărora copiii să le ceară socoteala

trecutului, vom roși de aceste rînduri, primele pe care le scriu în felul acesta. Ce vrei ? Face ceva ce poate. Simte cum simte și vrea numai ce-i este permis.

Cel puțin dacă va fi fericită. Știu că Dan nu e-n stare să facă fericirea unei adevărate femei, dar printr-o onestă iubire, prin partea pe care i-o' cunosc de înclinare către bun și frumos, va putea deveni un bărbat aproape demn de o femeie ca Eliza. Și apoi, cînd visurile vor trece, cînd din femeia nobilă și ideală a tinereții va rămînea numai femeia onestă a maturității, poate va fi pe deplin fericită.

Vezi tu, această idee de o fericire posibilă mă indignează ; și cu toate astea i-o doresc din suflet, din adîncul inimei.

Singura mea părere de rău este că din vârful acestei stînci aveam o speranță, priveam prin zare o lume viitoare, trăgeam luntrea vieții la un mal curat. Acum rămîi singur și trist, cu deosebire trist!

Scrie-mi cît vei putea de mult.

Dunărea trece printr-un întuneric adînc, pe albia-i de piatră, către alte țărmuri, și valurile-i zgomotoase fac cu vîntul^ un duo sălbatic. E un întuneric spăimos. Sunt 11 ceasuri.

Mi-am adus aminte ceva : cînd să fie și la noi un obicei ca la francezi, ca toate rudele și cunoscuții intimi să ureze fericire mirilor sărutîndu-i.

Al tău,

Duiliu Zamfirescu

Spune complimente din parte-mi oricui îi vrea...

11

Hîrșova, 11 oct. 1880

Dragă Cocobus,

Sunt atîtea zile de cînd mă duc la poștă or de cîte ori vine vaporu și asist la desfacerea tuturor pachetelor, din toate orașele, pînă să vie rîndu celor din București, în spe-

ranță de a găsi o scrisoare din parte-ți. Să nu ți se para deloc curios și exagerat ceea ce-ți spui... Dacă ai sta ca mine toată ziua să primești la plîngeri și să ascuți pe toți nebunii spunînd de gînd a urzit Dumnezeu pămîntu ; dacă ai fi silit să-ți petreci cea mai mare parte din vreme afundat cu nasu și cu spiritu în dosare, ai înțelege ușor cu cîtă bucurie primesc scrisorile tale și cu cîtă nerăbdare le citesc. Hotărîtor, nu sunt făcut să fiu procuror. Nu-ți mai vorbesc de penibila îndatorire de a asista la disecarea cadavrelor, îndatorire pe care mi-am împlinit-o alaltăieri cu multă conștiință, asistînd la măcelărirea unui cioban omorît de bătaie ; am fost bolnav puțin, dar mi-a trecut.

Duminica trecută m-am dus la Brăila ca să-mi împlinesc o altă datorie către persoana mea, sau mai bine zicînd, către cea de-a doua persoană a mea. Scîrbă, scîrbă m-a coprins ! m-am întors acasă cu un neam întreg de ființe după mine : neamu d-lui Boldur. Miserație !

Aș vrea să-ți mai vorbesc și alte lucruri, dar prea sunt dulci pentru mine, și prea le am ascunse departe, ca să le pui după aceste frivole și murdare aiurări.

Scrie tu și pentru tine și pentru mine.

Al tău,

Duiliu Zamfirescu

12

Hîrșova, în 12 oct. 1880

Dacă te-am iertat, dragă Duiliu !... Și oare dacă ți-aș spune că nu te-am iertat, ți-ar fi permis să crezi ? Oare nu există în fundul inimei fiecărui om o secretă dorință de a ajunge cu toate cugetele lui pînă la acea *dînsa* la care se închină ? O, da, te-am iertat, și simt că te voi iubi pentru aceasta mai mult, cu mult mai mult.

Noi am rîs de amoruri cu situațiuni dramatice ; am rîs de lacrări ; am rîs de plîngeri și de aceea mi-i frică să plîng

cînd citesc, mi-i frică să plîng cînd scriu. Dar sunt singur și nimeni nu-ți va mărturisi ce sufăr.

Mintea, da ! precum zici tu, îmi spune și mie că ai făcut rău. Va urma, ca consecință, că nu o să o mai văd înaintea de a se mărita.

E trist, dragă Duiliu, e trist

Ți-am scris ieri că meseria mă ostenește. Am văzut acum» cînd deschideam tremurînd scrisoarea ta, cei cinci omorîtori» despre care ți-am vorbit, aduși în fiare, din ordinul meu, osteniți, suferitori, nenorociți ; tocmai mă dam jos de la tribunal, cetind sfîrșitul scrisorii tale, cînd ei, văzîndu-mă» se sculară cu un respect plin de frică, iar femeile lor mă priveau ca pe un gîde. Ah !... mi s-a umplut inima de milă și de dezgust. Dacă aș fi putut să le dau drumu, aș fi făcut-c* fără remușcare și fără temere de păcat.

Seara

Am stat la masă nas în nas cu cucoana d-lui judecător. Am cugetat cît trebuie să fie de dulce viața între doi, dar între două inimi, nu între două corpuri. A respira, a gîndi, a simți, a suferi, a plînge, a trăi, în fine, sub același acoperămînt, la aceeași masă, pe același cîpătîi, două ființe într-o singură respirație, într-o singură gîndire, cu aceeași lacrimă, iată ce am pierdut pentru totdeauna, și ce nu voi mai găsi.

Non, je n'etais pas ne pour ce bonheur supreme
De mourir dans vos bras et de vivre â vos pieds
Tout me la prouve, hélas ! jusqu'à ma douleur meme...'

Și astfel vom trece regretînd și vom regreta murind.

A doua zi de dimineața

Îți scriu încet căci vaporu trece tocmai poimîine. Și apoi pauzele cari le fac crezi că nu sunt pentru voi, sau mai bine pentru ea ?

Aseară am recitat scrisoarea ta. în adevăr, ai trăsuri de maestru pe unele locuri.

„Credeam că ar fi o crimă a nu-i spune și eu ceea ce-i spunea inima ei, ceea ce i-o spusese de atîtea ori, ceea ce i-ai spus-o și tu poate.” — Nu, dragă Duiliu. Dacă a spune acestea e a vorbi, a declara, cum se zice în termeni vulgari, prin expresiuni frumos întoarse, că-ți arde inima, n-am făcut-o niciodată. Poate că i-am spus-o fără să i-o fi spus. Pentru aceasta nu sunt răspunzător, precum nu ai fost nici tu zilele trecute. O singură dată era să mă uit. Adu-ți aminte la Măgurele casa aceea din colțu grădinii părăsite, în care ați intrat și voi mai pe urmă ; acolo era să fac explozie, dar spre mulțumirea mea actuală m-am calmat se vede. Vai ! dar cînd am lovit-o cu umbrela în piept de-a îngălbenit ? Dacă aș fi putut să sărut de-o mie de ori sinul rănit, mi-aș ierta-o. Vezi cît sunt de egoist ? Ce preț scump pui ca să-mi iert © nedibăcie a mea. Și bagă de seamă, un preț plătit de dînsa...

Iată-mă trăind într-o lume trecută. Mi se pare, dacă nu mă-nșel, că această viață trecută o să fie bucuria vieții viitoare.

Acum spune-mi tu ce faci cu examenul ? Nu cumva ai de gînd să scapi și sesiunea asta ? Scrie-mi mult. Scrisori ca cea de ieri le plătesc de cinci Ori pe zi.

îmbrățișări de la

Duiliu Zamfirescu

Nu-ți mai spui să nu-i citești scrisorile. Aș avea aerul unui *prud'homme*. Știu că aceasta a fost o slăbiciune care nu ți se va mai întimpla.

13

12 oct, [1880]'

Dragă Duiliu,

Îți voi scrie tot ce voi încerca în aceasta luptă cu inima mea : cît voi putea, cînd voi putea, ce voi simți, tu totul vei

cunoaște. Știi tu că în mine poetul a murit ? Nu știu de ce mi se pare că nu voi mai putea scrie nimic ; ar trebui, tocmai din contra, să strig, să țip, să plîng prin fraze. Am început să-mi răscolesc caietele cele vechi și să scot bucăți de prin» tr-insele. Caut să mă înșel singur. Deviu impacient. Mi se pare așa de absurd a scrie versuri, a-ți pune gîndu în ram, a-ți încadra inima în rime... îmi trec deodată prin minte un șir de idei, ca niște bande sălbatice de pasări, fug îndată ce voi să le prind. Vai, imprudent ce ești, de ce mi-ai scris cu atîta foc ? Vezi, sufăr, simt că mă doare ceva și că cu toate astea cel mai mare dușman al meu ar fi cel ce-ar voi să-mi răpească, să mă ușureze de această suferință. Suferința e un cuvînt. îl scriu mulți și poate că mulți îl cunosc ; dar puțini îl înțeleg cum îl înțeleg eu, puțini îl aspiră cu voluptatea cu care-l aspir eu. Ea a plîns; și eu ? eu ce-am făcut ? M-am* bucurat, căci am văzut că m-a iubit. O... egoist! Oricît ar fi de sănătoasă mintea cuiva, sunt ceasuri de sminteală în care facultățile intelectuale și inima își fac funcțiunile lor aparte. Niciodată n-am înțeles pe Hamlet mai bine decît acum.

E o furtună dezlănțuită ; plouă. Simt că-mi revin iarăși impresiunile de acum cîțiva ani: o frică de totul, o înrădușare pentru cel mai mic lucru, o concentrare absolută în mine însumi. O... asta trebuie să treacă ! Noapte bună.

13 octombrie-

Vezi cum înnebunește cineva ?

E destul o furtună, un dor mai viu, un miez de noapte,] pentru ca admirabila alcătuire a minții omenești să nu mai dureze.

14 octombrie-

E frig. Să vezi o negură curioasă : tot spațiul pare un tablou vechi, printra cărui culori șterse se mai văd urmele unor desene minunate, în cel mai admirabil contur, cu cele mai curioase scene. În față, un mic noraș negru are forma unei bărci fantastice, ridicînd și coborînd valurile unei mări închipuite ; la dreapta, bătrîna stîncă a Hîrșovei

apare ca o frunte gînditoare plecată spre apă ; colo și colo se ivesc prin negură catartele văpsite a cîtorva corăbii vechi ce odihnesc cu rostra pe mal. Încet, încet, negura se^ ridică ca o cortină, cu desenele sale, spre a lăsa să se vadă scena cea adevărată, pămîntul. Soarele aurește cu razele sale toate variațiunile acestui mare tablou, văile ca și dealurile, mizeriile ca și fericirile.

15 octombrie

Aseară, după ce am asistat la despachetarea scrisorilor și am văzut că nu am nimic, m-am suit într-un mic yacht și m-am dus la un bîlci din apropiere, care se cheamă Gura Ialomiții. Era un timp splendid : raze de soare toamnatice, formînd în valurile Dunării un miragiu de cel mai curios efect, cu seînte de lumină fugitive, cu reverberațiuni nemărginite ; în dreapta și în stînga, vegetațiunea malurilor cu frunzișul galben ; la distanțe depărtate bărci ce fugeau în josul apei ca niște rîndunele, și prin spațiu cîrduri de gîște sălbatice ; pe lîngă toate acestea adaogă oarecare tristețe naturală pe care o ai cînd ești de 22 ani, cînd ai iubit și cînd ai uitat sau cînd trebuie să uiți, adaogă compania unui om care nu te înțelege, a unei femei care nu-ți place, și vei fi tocmai ca mine cînd mergeam la bîlci. *A propos* de asta ! închipuiește-ți o poezie care ar fi intitulată : *Cînd mergeam la bîlci*.

Să-ți spun ceva : este aici o fetiță a unui bătrîn foarte de cînst, fratele profesorului Circă ; am găsit oarecare asemănare în vioiciunea și umbletul ei cu acela al Elizei. Cînd ai ști cum mi-a bătut inima văzînd-o de departe !... Păcat că nasul îl are în miniatură numai.

16 octombrie

Sunt supărat, dragă Duiliu. Avem un administrator aici de a cărui întregime mintală am ajuns să mă-ndoiesc adesea. Poate să mă puie în oarecare discordie cu Opreanu. După ce am făcut tot ce-am putut ca să asigur mersul în armonie a instituțiunii lui cu instituțiunea mea, luîndu-mi însărcinarea

de a-i comunica toate lucrările relative la darea în judecata a funcționarilor administrativi, a ajuns să-mi ceară a-i sacrificia drepturi fără de care un reprezentant al Ministerului Public nu poate să-și mai ție sus prestigiul funcțiunii sale.

16 octombrie, seara

Am început să-ți scriu cu creionu fiindcă-ți scriu din pat. Când ai ști tu ce tablou măreț am văzut azi pe Dunăre ! Ascultă numai : Era cam pe la 5 ceasuri. O liniște și o pace sublimă. Cerul, cu razele soarelui în apus, reflecta seninătatea sufletului unui copil murind ; pământul avea gravitatea unui bătrîn mort. Cerul privea pământul și pământul dormea... Dunărea părea un mare lac, pe fața căruia penumbra sălciilor de pe malul opus da apelor dulcea culoare a seninului, albastrul, mult iubitul albastru al mărilor. Pe malul nostru, câteva bărci piezișe își tăiau în lumina apei grațioasele lor contururi, completînd acest tablou în cel mai fericit mod.

17 octombrie, seara

Mă culc. Sunt ostenit. Am lucrat mult și am avut vreme să uit. Da, am uitat. Aceasta însă m-a făcut să sufăr mai mult. Când mă gîndesc la dînsa, iubirea, regretul, tristețea se amestecă așa de frumos, încît mi se pare că ea e încă *acea* de altădată, nefăgăduită nimănui, tăcută, fericită, privind, sub razele lampei sale, cum trecem noi toți cu micile noastre pasiuni ; mi se pare că aș putea s-o iubesc încă, să mă uit la ea lung, să-i vorbesc cu indiferența prietenoasă cu care îi vorbeam, să mai simt acea inteligență deosebită înțelegîndji-mă or de cîte ori îi spuneam ceva. Dar cînd uit... ce pot să mai simt ?

Vezi, dragă Duiliu, după ce se va mărita, ea nu va putea să mă mai iubească decît ca pe un amant, sau să mă uite de tot. Rolul cel deîntîi nu-mi place ; pe cel de-al doilea îl urăsc. De aceea voi căuta să fiu totdeauna departe. Astfel, căutîndu-ne unul pe altul prin depărtările vremii și ale timpului, ea va ajunge să-și formeze din visul juneței ei o vedenie dulce, care să aibă oarecare asemănare cu mine, și

eu să tot umblu căutînd ceea ce nu voi mai găsi. Ai văzut că pe toate ruinele cresc mușchiuri ; pe ruinele inimilor noastre va crește iedera.

Noapte bună,

Duiliu

18 octombrie, dimineața

Astăzi vin amîndoua vapoarele : și din sus și din jos. Toate aceste nebunii ți le trimet.

Auf wiedersehen.

14

Hîrșova, în 18 oct. 1880

Dragă Duiliu,

Ți-am primit cea din urmă scrisoare și sunt sigur că și tu ai primit pe cea din urmă a mea. Scrisoarea volum, sau mai bine scrisoarea poemă, să nu te mai neliniștească : ea e frumos închisă și pusă la un loc cu altele ale tale. Am închis-o căci mi-era frică să nu se evaporeze scumpele lacrimi ce par că sunt strînse într-însa.

Îți trimit o catagrafie generală a gîndurilor mele, pe care ești liber s-o citești sau să n-o citești, căci e cam lungă.

De la Hernani' aș fi foarte fericit să-ți pot trimite cîteva complimente, dar de vreo lună nu m-am mai întîlnit nici cu el. Acum mintea mea are rendez-vuuri ; le cunoști bine.

Eu cînd viu în București ? Aceasta e greu de precizat. Aș fi voit să viu în noiembrie, dar după cum n-am lucrat nimic, n-am nici un cuvînt cu care să mă-nșel. Astfel cred că voi veni în ianuarie ; cel puțin atunci o să stărui să mă mute sau să mă-nainteze.

Cocobus dragă, după ce se vor hotărî lucrurile în mod definitiv asupra jertfei Elizei, scrie-mi cînd va fi ziua de

cununie ; aş voi să fiu şi eu de faţă, mai nainte nu, căci nu voi să fiu umbră pentru nimeni.

Cred că acum nu te vei mai plînge că nu-ţi scriu.

Te-am întrebat în scrisoarea cealaltă ce faci cu examenul. Nu mi-ai răspuns. De ce nu-i mai dai zor, Duiliu, să fim la un tribunal amîndoi; gîndeşte-te numai ce am fi în stare să facem împreună. Lumea am mişca-o !

Ministru, îmi scrie judecătorul meu, care acum e în Bucureşti, are cea mai frumoasă părere despre mine, şi a fost cel dentăi care i-a vorbit de concediu ce mi l-a promis la plecare.

Cel ce va fi totdeauna al tău,

Duiliu Zamfirescu

Â propos! îţi deschid cîteodată pe acasă scrisorile ? Spune-mi ca să ştiu ce rezervă să păstrez în privinţa ei.

15

18 oct., noaptea [1880]

Către prietenul meu

Duiliu Ioanin

Dragă Duiliu, încep prin a te ruga să-mi păstrezi aceste J
scrisori. Ele sunt destinate a închide într-însele toate senza-
ţiunile şi impresiunile trecătoare ale unui mare sentiment! Să
nu cauţi în ele nici literatură, nici calcul, nici sofisme.

Cu cît trăieşti mai mult, cu atît mă conving că viaţa nu
este decît o mare comedie, scrisă de o mîină nevăzută, pentru
a cărei interpretare oamenii sunt creaţi actori. Unii dintre
dînşii îşi iau rolul în serios, şi îi vezi personificîndu-se şi
suferind ca nişte nebuni; alţii, mai cumini, nu-şi dau tocmă
multă osteneală şi se ataşează mai puţin de ceea ce le este ;|
scris să facă. Printre cei deîntîi sunt şi oamenii cari iubesc.

Mintea care a lucrat această piesă a fost o minte de J
Dumnezeu, fiindcă ea a scris rolul iubirei, şi cei ce ştiu sa f

joace bine acest rol, să-1 simtă, aceia sunt artiştii, dar ca toţi
artiştii, mor nenorociţi.

19 oct., noaptea

Iubirea este, precum spunea sărmanu Niculescu, o scînteie
smulsă din razele cereşti. Această scînteie mi-a încălzit inima,
şi tremur, şi plîng, şi voi muri ducîndu-mi dorul cu mine.

Simt că încep să scriu nebunii, dar sunt aşa de departe
de dînsa, am atîta viaţă care trebuie să moară în această
nebună pasiune, încît aş voi să-mi scriu cu linii de foc focul
meu, ca să-1 simţi, ca să mă-nţelegi, ca să mă ierţi.

Astă-seară am vorbit mult şi mă cam doare pieptu. Se
discuta eterna chestiune a sentimentelor. Fiindcă eu rîdeam
de tot ce se spunea şi de toţi, a trebuit să mărturisesc că
n-am iubit încă pe nimeni. Şi am minţit, da ! am avut
curajul să mint. Şi sunt revoltat contra mea şi contra acelor
imbecili care mă sileau să-mi fie ruşine a mărturisi cea mai
dumnezeiască şi mai dulce durere omenească : iubirea.

Simt, dragă Duiliu, că astă-seară nu voi putea să-ţi scriu
nimic. Tremur, mi-e frig, mi-e somn.

20 oct. 1880, seara

Acum, ca totdeauna, înainte de a mă culca îţi voi face
raportul inimei mele.

Răsfoind prin Musset am găsit şi am cetit pentru a o suta
oară acest frumos *Adieu* :

Adieu ! je crois qu'en certe vie
Je ne te reverrai jamais.
Dieu passe, il t'appelle et m'oublie;
En te perdant je sens que je t'aimais.

Pas de pleurs, pas de plainte vaine
Je sais respecter Pavenir.
Vienne la voile qui t'emmene !
En souriant je la verrai partir.

Tu t'en vas pleine d'esperance
Avec orgueil tu reviendras;
Mais ceux qui souffrir de ton absence
Tu ne les reconnaitras pas.

Adieu ! Tu vas faire un beau reve,
En t'enivrer d'un plaisir dangereux ; i
Sur ton chemin l'etoile qui se leve
Longtemps encore eblouira tes yeux.

Un jour tu sentiras peut-etre
Le prix d'un coeur qui nous comprend,
Le bien qu'on trouve à le connaître
Et ce qu'on souffre en le perdant.

Ce crezi tu ? Nu așa că aceste câteva strofe spun tot ce-aș vrea să-i spun eu dacă aș fi lângă dînsa ? Iacă întru ce poezii sunt inima omenirii. Ei nu sufăr numai pentru dînșii, sufăr pentru fiecare om care știe să simtă, pentru fiecare femeie care știe să plîngă. De aceea nu trebuie să ne mirăm cînd vedem amanți convinși de datoria lor de a iubi, copiind o poezie întreagă a unui om de talent și trimițînd-o pe la cele în drept, și femei răspunzînd iarăși, cu vorbele altui poet, iubiților d-lor. În aceasta și unul și altul cîștigă : 1) că nu-și mai pierde vremea cugetînd la expresiile poetice pe care ar trebui să le găsească, și 2) că cele găsite de poet sunt totdeauna mai frumoase decît ale lor.

21 oct., dimineața

Astă-noapte a căzut o brumă de două degete. Această manta de toamnă, la primele raze ale soarelui se prefăce într-o lume de diamante. Pe Dunăre se ridică încet aburii, semințele norilor, și prin văi doarme trista noapte, molatică ca cugetarea unei asiatice înamorată.

21 oct., noaptea

Iată, dragă Duiliu, de 10 zile, cea deîntîi seară în care am trăit. Am fost în societatea unor oameni instruiți, cu

cari am alergat prin cer și pe pămînt. Speranța și încrederea în mine însumi, cari începuseră să mă părăsească, au revenit iarăși. Cred să-ncep actul III din *Hernani* cu o ardore tot atît de mare ca mai nainte.

Și oare, dacă fericirea nu va mai exista pentru noi, glorie nu mai există ?... O, da ! ți-o spui eu, cel care sunt setos de glorie, că fericire nu poate fi acolo unde nu se conjugă dulcele verb „a iubi”.

Îți mărturisesc că am momente de o furioasă dorință de a deveni celebru. Ele trec însă ca niște gînduri străine îndată ce-mi aduc aminte de tristul glas al inimei mele.

Eu am iubit. Cum ? Deja am iubit ? Deja trebuie să vorbesc de inima mea ca de un mormînt ? Deja am plecat pe lunga cale a vieții, fără ca să-mi mai fie permis a întîlni alba floare de crin pe care am privit-o fără s-o sărut ? Eu am iubit!... Minți, inima mea î Tu ai iubit singură, tu ai sperat singură, tu ai murit singură. Ființa mea trăiește în urmă-ți cum trăiește vasul în urma unui parfum evaporat. Spusu-mi-ai tu vreodată cînd ai sperat ? Spusu-mi-ai cînd ai iubit ? Mi-ai spus numai cînd ai suferit și-ai plîns. Atunci te-am înțeles.

In 22 oct. 1880

Ah, dragă Cocobus, cînd ai ști cîtă fericire am strîns în această inimă nebună, vecina unei alteia ! Eram la Viena. Visul mă făcea să intru pe poarta unui otel imens. Treceam la braț cu o vieneză elegantă, veselă, disprețuitoare. Mi se părea așa de frumoasă, așa de potrivită cu mine, încît o duceam ca în triumf. Tocmai ajunsesem la capătul unei scări cu rampe aurite, cînd, în urma mea, aud fișîitul unei rochii de mătase trecînd din treaptă în treaptă și-mi simt obrazul ars de o respirație fierbinte, întreruptă, tremurătoare, care mă chema pe nume încet, adînc, pasionat; în același timp, o mîna mă apucă ușor de braț și mă ținu în loc. Era ea. Am văzut-o, dragă Duiliu, mai aievea decît cum o vedeam cînd stam lângă pianul ei. Era ea, cu surîsul acel dulce, cu privirea ei liniștită, cu buzele ei cele tremurătoare, numai puțin mai galbenă, mai ostenită. Ea mă ținea în loc, și eu

aş fi voit să rămii; cealaltă mă ducea după dînsa cu o putere irezistibilă, neînvinsă. O... atunci am lăsat-o. Parcă o-văz încă stînd căzută pe o bancă şi privind în urma mea cu o tristeţe omorîtoare. ~*

în lupta aceasta m-am deşteptat ca după o noapte de orgie. în casă era frig. M-am sculat şi am făcut focu. în' flacăra, dulcea mea vîdenie mi s-a mai arătat, dar mai con-fuză, mai depărtată.

23 oct., dimineaţa-

Bonjour, ami !

25 oct

Iată două zile de cînd nu ne-am văzut. Am fost în? constatarea unui omor şi acum reviu ostenit, dar nu aşa^ de mult ca să nu-ţi pot spune şi ţie impresiunile mele. „

Nu-ţi vorbesc nimic de cadavru. Am ajuns să am o milă^ un dispreţ pentru această biată fiinţă vieţuitoare care se numeşte om. Un om, după moarte, e mai puţin decît ceva* e- mai, puţin decît nimic, e un cadavru ; şi pentru această ; admirabilă alcătuială, care are drept rezultat sufletul, a deveni cadavru este a deveni nu mai puţin decît nimic.

Am fost la un sat aşezat pe nişte coaste şi rîpi în Balcani.² Nu ştiu pentru ce aceşti munţi au ceva misterios' într-înşii, măreţ, impunător. Este o vegetaţie cenuşie şi peste tot bogată, care-ţi înfăţişează tabloul unui deşert. La rari-intervale se zăresc căşerii mocăneşti, cu turme de oi, imense^? formînd nişte adevărate oaze în mijlocul singurătăţii. în'', munţii Babadagului, unde e aşezat satul Topologu, pădurel*¹ sunt aproape neumblate, virgine. Căprioarele locuiesc singur* aceste vîrfuri. Satul, compus din 3 cătune, reflectă prin în-^ treaga sa construcţiune acea fatalitate ce se citeşte pe figura» fiecărui mahometan şi care formează farmecul trist al fru-moşului oriental. Garduri vii sau garduri de trestie, înălţate-'^ împrejurul fiecărei case, păstrează acestor muritori cu turban comorile lor, nişte comori îmbrăcate în şalvari şi ade-

seaori de o frumuseţe sălbatică. Deşi d-lor nu le prea este dat de Coran să se lase a fi văzute, însă nouă muritorilor far' de fes adesea ni se permite să le vedem coloarea ochilor, cari, dealminterea, sunt plini de foc, şi să le admirăm părul, scurt ca la copii, ce le cade pînă în dreptul umerilor, în bucle negre ca ale nopţii.

La Topolog am găsit un turc cu multă omenie, pe care-l avusesem la instrucţie, şi care se chema Sadîc. M-a cîstit, m-a sărbătorit, mi-a povestit de la socru lui, Mahomet. E singurul turc pe care l-am auzit vorbind de femeia sa, sau mai bine zicînd de femeile sale, căci are două. Se plînge sărmanu că n-are copii; deci înţelegi pe ce gamă se aranja destăinuirea lui, mai ales că era şi doctoru de faţă.

în adevăr, cînd te gîndeşti la degradarea intelectuală în care e ținută femeia turcă, te revolti contra tuturor legilor lor, şi-ţi vine să zvîrli cu fesu după Mahomet. Atîta egoism nu s-a mai văzut la nici un profet pămîntean ! Femeile sunt nişte adevărate maşine de copii, nişte rîşniţe, care îndată ce se hodorogesc puţin trec în cămara vechiturilor.

27 oct., noaptea

Iata-mă reîntors iar de la Topolog.

Vei fi auzit poate de crima comisă în Brăila asupra unui oarecare Urseanu. Cu văduva d-sale am călătorit. O femeie cu nişte ochi cum n-am mai văzut de cînd sunt. De ar fi ciopliţi în carne de Canova³ nu ar fi putut fi mai ficşi, mai bine modelaţi, mai visători ; irisul pluteşte într-o vapoare violetă, nedefinit de dulce, care se umbreşte de genele cele mai brune cari au umbrit vreodată un ochi frumos. Şi cu toate acestea aceşti ochi sunt stupizi ! O figură palidă şi foarte interesantă, dar care face tristă figura pe umerii unei sărmane femei, crescută în frica lui Dumnezeu şi a bărbatului său, cu 3 copii î la 20 de ani şi cu 13 fraţi împrejur. Măi, 14 copii! [sic !] nu-i jucărie.

Astăzi, la Topolog, cînd m-am dus s-o văd, tocmai tăia nişte tăieţei. Nu tac ? Mă pune dracu să-i fac un compliment ; o dată-mi răspunde : „Bată-te să te bată, cum îţi

dete prin gînd asta?" Această dușe mi-a micșorat cu totul entuziasmu.

Înainte de a pleca de-aici, cu cîteva momente, am primit o scrisoare de *faire part*, prin care mi se anunță fidanțarea Elizei cu Ion Dănescu^ Aș voi mult să știu cine mi-a trimis această scrisoare, căcf adresa este de mîna femeiască.

28 oct., dimineața

Dragă Duiliu, astăzi m-a apucat o nouă furie de a lucra ceva mare, frumos. Poate pentru asta nu am decît furia, decît dorința. Mă tem să nu mi se-ntîmple și mierea la toți cei'alți oameni, mă tem să nu fi avut prea multă dreptate Sainte-Beuve cînd a zis :

Il existe, en un mot, chez les trois quarts des hommes
Un poete mort jeune, à qui l'homme survit.'

Dar iarăși prietenul lui și prietenul nostru la toți, Musset, i-a răspuns :

...Souviens-toi qu'en nous ils existe souvent
Un poete endormi, toujours jeune et vivant.

Poate că și unu și altu au dreptate, și că nu depinde, de cele mai adeseori, decît de circumstanțele în cari trăiește cineva, de timpul în care s-a născut, de viața pe care o duce, spre a împlini zisele lui Sainte-Beuve sau pe ale lui Musset.

Orcum, e trist a fi cineva omul unei epoce, după cum e frumos a forma epoca sa.

Aceeași zi, seara

Astă-seară am avut un apus de soare minunat. Am găsit o barcă rusească ușoară și cochetă ca o trestie cu care am mers pînă la o moară în vecinătate, eu numai, și Șaachir, credincioasa mea slugă. În josul Dunării, curentul te duce ca pe o frunză. Nu se vede decît o tremurare azurie mișcînd toate umbrele cari se întind în ogînda apei și cari formează o altă lume diafană, transparentă, platonică.

În 29 oct., seara

Mergînd la braț cu o femeie, noaptea, prin întuneric și tăcuți, mintea a apucat fantasticul drum al viselor, și, printr-o surescitare de imaginațiune, am uitat cu cine sunt la braț și am trecut cîteva minute strîngînd mîna Elizei în mîinile mele. O, dragă Duiliu, dacă ar ști ea cîte ceasuri trăiesc eu dimineața cu dînsa, făcîndu-mi țigările, sau cîntînd, sau privind albele pînze ale bărcilor, sau urmărind norii pe cer cum zbor duși de vînt; dacă ar înțelege cum mi-am făcut din acest vis cel mai scump companion al singurătății mele ; cum i-am închinat, astăzi, și pentru totdeauna, tot ce am mai superior, mai deosebit în mine ; dacă ar ști toate acestea, desigur, Eliza m-ar iubi mult.

În 30 oct., noaptea

E atîta vreme de cînd tu nu-mi mai scrii. Se vede că ești fericit. Orcum însă, ai face fericirea la doi inși spunîndu-mi și mie fericirea ta.

31 oct., seara

Sunt, dragă Duiliu, la masă, singur în camera mea și cu umbra mea. Iată un început de fericire cum adesea am visat noi, tăcută, modestă, departe de orice zgomot lumesc, poate chiar prea departe. Dacă la această masă cu mine ai putea fi cel puțin tu, am uni dorurile noastre într-unui singur și am suporta cu mai puțină greutate sarcina care ne apasă pieptu. Vezi tu, inima omenească e întocmai ca un izvor pe care copiii se-ncearcă adesea să-l oprească. Izvorul "s" trebuie '* "g^> inima trebuie să sufere, și apa gră-mădită prea multă la zăgazul copiilor trebuie să treacă pe deasupra. Astfel e și cu noi : am simțit prea mult, simțim mea prea mult, și trebuie, dacă nu să strigăm și să țipăm ca-n romanuri, cel puțin să lăsăm, curs liber pasiunii de care suntem coprinși ; trebuie să ne spunem unul altuia, sau eu

trebuie să-ți spun cât mă gândesc, cât mă bucur, cât trăiesc printr-însa și pentru dînsa.

Ți-aduci tu aminte astă-iarnă, cînd eram coprins de acea nervoasă trebuință de a ajunge pînă la Ida, cînd nu-ți vorbeam decît de dînsa ? Mi-ai spus o data s-o las la naiba, ca te-am plictisit cu atîta dragoste. Trebuie să știi că mi-a trebuit toată afecțiunea, marea afecțiune care o-iam pentru tine, în acest moment de rea umoare în care ai putut să spui că ești plictisit de distăinuirea celui mai adevărat prieten pe care îl vei avea vreodată. Iată cea dintîi și din urmă oară cînd îți vorbesc despre această chestiune și despre afecțiunea mea pe care o ai vecinică și neschimbata.

Sunt departe de a stabili, prin aceasta, vreun raport între ceea ce simt astăzi și ceea ce am simțit atuncea, și știu iarăși că vorbindu-ți de Eliza nu voi putea niciodată să te ostenesc ; această amintire de rău gust mi-a venit fără voie și am voit să ți-o spui ca să nu mai am dreptu a avea în inimă contra ta nici cel mai neînsemnat regret.

Dragă Duiliu, recitind după o pauză cele ce ți-am scris pînă acum am încercat o deosebită plăcere găsind numele ei, acest nume dulce, care nu se va mai despărți de gîndul meu. Vai, și cînd cuget că niciodată nu-mi va fi permis să-i strîng mîna în mîinile mele decît cu indiferență ; cînd cuget că nu voi putea să-i vorbesc decît cu indiferență, ca nu voi trece pe același drum cu dînsa, drumul suferinței, decît cu indiferență, că nu-mi va fi permis nici chiar \$5 mor decît cu indiferență ; cînd gîndesc că nu-mi este iertat să-i zic niciodată „Eliza”... și că va trebui totdeauna să păstrez acest ceremonial rece, stupid, al bunei-cuviințe ; cînd cuget că nu-mi este permis să-i sărut nici umbra, fără a călca, fără a dezonora pe un om care mi-a trecut drept prieten ; cînd cuget la toate acestea, mă mir de ce smintita mea inimă nu moare în această furtună a soartei, de ce nu îngheta în acest rece vînt al fatalității, de ce nu adoarme la acest trist cîntec al speranței pierdute... Vezi, singurătatea îmi rătăcește mintea.

Al tău pentru totdeauna,

Duiliu Zamfirescu

Hîrșova,
întîi noiembrie [1880]

Dragă Duiliu,

Să-mi citești totdeauna scrisorile de două ori. Eu pe-ale tale le știu pe dinafară. Îți cer aceasta nu din egoism, ci din temere că poate nu vei înțelege cât e de grozav a strînge în inimă, într-o inimă de 22 ani, suferințele unei frunți încrețite, durerea unei inimi care deja a murit într-un piept gîrbov de ani. Ba nu. Știu, știu bine că tu mă-nțelegi, dar mi-e frică de mine singur ; mă tem că nu voi putea ajunge să-ți spui ceea ce aș voi să-ți spui ; nu voi putea niciodată să scriu aceea ce înțeleg din mine însumi. Duiliu, trebuie să știi că mă doare ceva. Ce ? Nici nu știu ce. Adesea îmi vine să cred că mă doare mintea, că mă doare un lucru care e în afară de mine, sau care e atît de mult în mine încît este peste tot, în firele părului, în fibrele cugetării, în moleculele aerului care mă-nconjoară.

Ea, desigur, dacă mă iubește, o plîng, o plîng, căci e tortură iubirea pentru care corpul sau sensibilitatea ome-nească nu are o măsură... Ea !... Vai, cât aș da pentru ca să nu mai plîngă. Vezi, aș minți dacă aș spune că doresc să mă uite. Nu. Dar roag-o, Duiliu, roag-o pentru mine să treacă încet pe lîngă acest foc al juneței, iubirea, să-și ostenească inima cu înșelăciuni, cu plăceri, cu dezgust chiar, să se supună soartei cu eroismul unui martir, și să facă tot, tot ce va voi, dar să nu mai plîngă. Aceste lacrimi ale ei îmi cad pe inimă ca niște picături de foc. Nu, Duiliu, să nu mai plîngă și eu să nu viu s-o văd cu mîna în mîna lui, sub cununile de portocali, căci aș muri.

Iată prima oară cînd îți vorbesc de dînsu. Tu mă cunoști destul de bine ca să știi că nu pot fi gelos de Dan. Dar dacă vreodată ai iubit, dacă știi urma pe care o lasă o lacrimă iubită în viața celui ce o face să curgă ; dacă cunoști aureola de mărire și atmosfera de fericire în care aș voi să ții vecinie acest nobil suflet, sufletul Elizii, dacă mă înțelegi bine, bine, roag-o să nu mai plîngă.

125

Hîrșova, în 16 noiembrie 1880

Duiliu dragă,

**

Sunt sub farmecul scrisorii tale, pe care am citit-o de 15 ori, și-ți răspund tot cu același foc cu care-mi scrii tu.

Am un prieten de 70 de ani, doctor. Dacă poartă părul etății lui pe frunte, în piept poartă o inimă ca a noastră, tânără, entuziastă, bună. E polonez și prin urmare e republican. Locuiesc cu dînsu. Visînd și discutînd împreună despre libertate, despre fericire, despre Dumnezeu, am ajuns, fără voie, să-i spui aceea ce aveam prea mult în inimă : iubirea mea. Despre tine i-am vorbit adesea și te cunoaște aproape ca și mine. Astfel ieri, primind scrisoarea ta, nu m-am putut opri de a-i citi o parte dintr-însa spre a-l pune în stare să te judece bine. După aceea am vorbit mult împreună. Și el a fost în vîrsta noastră, și el a iubit, însă el a fost mai fericit și mai nenorocit poate decît noi.

— *Mon ami*, îmi zice el, adevărata și cea mai mare iubire este aceea pe care căsătoria își pune pecetea nedespărțirii sale. Vei trăi și vei vide. Cît suntem tineri suntem ușurei și dorim amoruri tragice, amante disperate, situațiuni interesante. Nu, amicul meu. Sufletul iubirii e în sufletul omului și sufletul omului e mai presus de aceste scene din cărți.

Vai, cum îmi repeta el aceea ce am gîndit și eu de mii de ori.

— Ascultă-mă, doctore, i-am zis, pentru ce vrei să-mi mărești întristarea probîndu-mi aceste lucruri pe cari le știi, vai ! destul de bine ?

— Pentru că ai viitor înaintea dumitale și ai să întâlnești multe femei. Din acestea îți vei alege una cu care vei merge pe cărarea vieții pînă la capătul ei.

— Văd că nu mă cunoști, i-am răspuns, și am tăcut.

Dreptatea cuvintelor lui am înțeles-o, dragă Duiliu, prea mult. Nu este iubire, cum înțelegem noi acest cuvînt, decît cînd înaintea oamenilor și a lui Dumnezeu, două inimi făcute să se-nțeleagă se unesc. Dar cînd aceste două inimi sunt despărțite pentru totdeauna ? Atunci, desigur, ele mor ca două paseri rătăcitoare, departe una de alta.

Noi eram făcuți să fim patru fericiți sub același acoperămînt. Acum nu se mai poate sub același acoperămînt să fie decît doi : tu și Jenny. Cînd îți vorbesc aceste lucruri, ți le vorbesc nu ca să fac poezie sau ca să-ți arăt un vis de aur care e menit să piară cu venirea luminei; nu. Îți spui aceste lucruri fiindcă astfel le simt, astfel le înțeleg. Jenny e încă destul de tînără ca să aștepte. Un an îți ajunge să-ți treci licența. Pentru mine acest titlu nu prețuiește cît o inimă mare și un spirit deosebit, dar lumea și tatăl ei nu-i tot de părerea mea. În vremea aceasta poți să te convingi dacă simțirile tale pentru Jenny sunt preludiul unei mari pasiuni, sau numai o scînteie din vechiul foc, care va li-cări o minută și va dispărea în cenușa uitării.

Dacă vei continua a o iubi tot astfel peste un an sau doi, îmi voi însemna cu aur în cartea vieții mele ziua în care voi putea să te cunosc eu, dar eu, mă-nțelegi ? cu Eliza ; și la masa ta voi fi ca la masa mea ; sub lampa ta voi trece ceasuri lungi și fericire încălzindu-mă la focul iubirii voastre; copiii tăi vor fi copiii mei și nimeni, nimeni nu va ridica mîna asupra lor înainte de a mă cunoaște. Cine știe, poate într-o zi voi ajunge și eu să uit și să te urmez pe această cale ; dar, desigur, această zi va fi departe. Crede-mă că, scriindu-ți, am lacrimile în ochi. Această fericire, posibilă pentru tine, îmi lasă o rază de speranță în inimă ; o tristă bucurie mă coprinde și plîng, plîng cu adevărate și calde lacrimi.

Duiliu Zamfirescu

Iartă-mă dacă nu-ți mai scriu, căci nu mai pot.

În 26 noiembrie 1880, Hîrșova

Dragă Duiliu,

^Negreșit că scrisorile mele în alte vremuri te-ar face să sunzi. Tot așa m-ar face și pe mine dacă n-aș seri sub

dictarea celor mai vii impresiuni, sub ascultarea celei mai poruncitoare inimi. Când îmi aduc aminte că scriindu-ți rîndu trecut am plîns ca o femeie, îmi vine să regret acest exces de simțire. Și, cu toate astea !... iată-mă astăzi scriind o poezie pe un portret... Dar ți-o jnărturisesc că în viața mea nu am improvisat mai repede decît aceste două strofe. Dacă vrei, arată-le ; dacă nu, păstrează-le. Orce vei face, »va fi bine făcut.

Cînd am văzut-o sau, mai bine, cînd le-am văzut, tot trecutul nostru a patru inși a trecut ca un vis caprițios prin mintea mea și am rămas, cîteva secunde, privind flacăra; luminării, care galbenă și tremurătoare, pocnea în pacea, unei nemărginite camere.

Despre portretu pe care l-ai refuzat Elizii îți repet iarăși : fă cum crezi și ce crezi. Ești prea mult amicul meu psntru ca să n-o iubești și pe ea.

Te rog, dragă Duiliu, nu-mi mai seri de la Cameră. Politica înăbușe frumoasele sentimente.

Fiindcă-ți vorbesc de politică, trebuie să-ți spui că am un președinte nebun, dar literalmente nebun. Alaltăieri l-am dat afară ca pe un porc ce e.

Zilele trecute am avut un proces în care se zice că am vorbit admirabil. Cuvîntul exact, în loc de admirabil, ar fi binișor.

Pe fiecare zi nu fac decît să-mi număr zilele și ceasurile cari au mai rămas pînă la ianuarie. Atunci vom trăi împreună tot timpul cît voi sta acolo, și cine știe dacă nu voi și rămînea pentru multă vreme cu tine. Dacă nu mi se va da un loc care să-mi convie, mă-nsorîu ca avocat în București. Această hotărîre o am definitivă. Mă mîngîi cel puțin că toți oamenii care au ajuns departe au început ca simpli advocați și au plecat de jos. Aceasta e și natural: cînd ai să sări un deal sau un șanț mare trebuie să te rezezi de departe.

Iată visuri de ambițiune. Ce vrei ? M-am indignat de atîta slăbiciune. Îți mărturisesc că de cînd sunt aici nu am gîndit și nu am trăit decît pentru dînsa. Chiar aceste proiecte au început tot în pasiunea mea ; și cînd te hotărăști să-năbuși acest strigăt al juneții și al inimei, îți vine să-ntrebî toate celelalte ambițiuni și zadarnice dorințe întocmai ca

Marieta lui Octav pe cei de-mprejurul ei... Știți voi cît de mult trebuie să suferi numai pentru ca să-1 taci ?

Scrisoarea ta am primit-o aseară. Privind astăzi figura Elizii mi-a părut așa de frumoasă, așa de vie, încît, orcît de donchișotesc ar fi, nu m-am putut opri a o săruta. I-am strigat ca Michelangelo : „Paria ! per che non ” dar ea, vai, întocmai ca Mose, a tăcut. Are pe față umbra dulce a fericirii care s-a oprit o minută lîngă dînsa și i-a spus : vei iubi și vei fi iubită dar vei suferi ! Ține sub mînă o draperie, draperia de pe poarta viitorului ; spune-i să nu o ridice, căci, dincolo de această poartă cine știe ce va vedea...

— Acum mă uit la Jenny. Copilul de altădată astăzi e o frumoasă fată întrebînd cu curiozitate zodia sa dacă pentru dînsa destinatele i-au cules vreo floare de pe gura raiului. Tu îi vei răspunde.

Așteptam să-mi trimeți o lungă scrisoare, cum știi tu sa scrii, în care să-mi spui și să-mi povestești toată nunta, toate impresiile, toate valsurile cari au zburat într-o noapte de doliu pentru o inimă care bate sub un piept de mireasa.

Ah, și cînd mă gîndesc la nătărău ăla ales de oameni ca să fie nedespărțitul companion al biete Eliza ; cînd cuget cît spirit are ea și cîtă prostie are el, cîtă distincțiune are ea și cîtă vulgaritate el, mă indign și mă răscol contra tuturor societăților stupide și murdare cari vîrîd un biet suflet celui mai bogat corp. Se pare că acești oameni sunt uniți în tot numai prin legea contrariilor. Iartă-mi aceasta revoltă. Îmi propusesem să nu vorbesc niciodată de Dan, dar... nu ești totdeauna stăpîn pe cele ce-ți propui. Sărutări,

Duiliu Zamfirescu

20

In 27, aceeași lună [noiembrie 1880]

Duiliu dragă,

Fiindcă poșta pleacă tocmai mîne seară, și fiindcă stau astăzi în casă tremurat de niște afurisite de friguri, voi să

mai stau cu tine de vorbă. Iți scriu cu creionu fiindcă-ți scriu culcat.

Am auzit că măria-sa are de gînd să introducă inamovibilitatea în magistratură. Iacă o măsură foarte stupidă. Principiile mele sunt foarte liberale, tu le cunoști, și sub acest guvern îmi place să slujesc mai mult decît sub oricare altu, însă, această măsură nu o pot admite, căci, sub pretext de a face magistratura independentă, o leagă pentru totdeauna de oamenii cari introduc această dispoziție. Pentru ce ? tocmai pentru introducerea ei. Este prezumațiune că magistrații cari vor fi aleși vor fi oameni de treabă. Orce om de treabă e recunoscător ; și, după cum cea mai mare parte dintre guvernării de astăzi sunt advocați, va fi foarte natural cînd judecătorii cauzelor vor înclina puțin către dînșii. Și aceasta este atît de adevărat, încît iată guvernul cel mai liberal de astăzi, guvernul Republicii Franceze, simțind absolută trebuința de a dizolva Curtea de Casație numai pentru cuvîntu că membrii ei sunt toți regaliști și prin aceea adesea fac greșeli de inimă, de simpatii, spre a o reînființa, J după cîtva timp, cu republicani. în fine, chiar numai titlu de roșu, în țara noastră va fi de ajuns ca, la venirea celeilalte partide, să se simtă nevoia de a modifica legea actuală. Las la o parte prejudiciul care se aduce tinerilor cu merit j de a nu putea să intre în magistratură decît cînd vreun coleg al lor va binevoi să moară. Unde pui apoi lipsa de oameni capabili și conștiincioși ; unde pui frica magistratului de astăzi, potlogar prin natură, de a nu fi dat afară ? Toate | acestea sunt considerațiuni cari, dacă aș fi în Cameră, m-ar face să strig din toate puterile mele contra acestei măsuri.

Vezi tu, cum ești prietin cu de-alde nenea Fusea, Alexandru Popescu e *tutti quanti*, afirmă-ți părerea, căci sunt 1 sigur că și o admiți ; caută a convinge și pe Otulescu : strigați împreună și poate cauza noastră va triumfa, dacă nu în Cameră cel puțin în cancelaria Camerii. Iată că te-am i plictisit destul cu politica mea. Dar trebuie să mă^ierți : am un delir care mă face să simt trebuința de a convinge pe cineva.

Eliza ce face ? Spune-i că o iubesc mult, mult de tot. Cîte ceasuri i-am privit portretu, numai portretu știe. Ea pare mai frumoasă decît cum era înainte. Tu de ce părere ești ? Eu sunt de părere că Jenny are cei mai frumoși ochi din lume după Eliza. Ha, tîlharule, nu-ți place asta ! Da' ce-i fi crezînd, că-i mai frumoasă ? Tot ce pot admite este că e cel mult egală cu Eliza. Dacă-ți place.

Nu mai pot, dragă Duiliu : se-nvîrtește casa ca un scrînciob. Totdeauna al tău,

Zamfirescu

Â propos ! Argumentu pe care ni î-ar aduce adversarii, cu necesitatea de a avea jurisprudență constantă, îl combat cu însăși nestatornicia firei omenești. Fii impozant și convingător în argumente. Mustățile la lucru.

In 28 noiembrie 1880

De ieri și pînă astăzi am fost, dragă Duiliu, în cel mai surd delir. Se vede că steaua mea bună a făcut să stau la un loc cu un bun doctor care e în același timp excelent camarad. „Nu te teme, eu nu te las să mori", îmi zice el într-o românească schimonosită ; și, în adevăr, dacă voi fi scăpat cu atît, astăzi sunt mult mai bine.

Îți trimet portretele, după cum mi-ai zis în scrisoarea ta. Unul aș fi voit din suflet să-l opresc, dar nu am îndrăznit. Dacă se poate, într-o scrisoare viitoare, strecoară-I și îmi vei îndulci mult amarul zilelor de astăzi.

Zamfirescu

Hîrșova, în 5 decembrie 1880

Cocobus dragă,

Îți scriu din casa unui prieten unde suntem adunați toată colonia română. Am jucat câteva minute cărți, am piardut tot ce aveam în buzunar, și acum, foarte filozofic, privesc restul universului cum râde, cum strigă, cum soarbe din pahare lungi și nesfârșite sorbituri de ceai, luînd viața astfel cum trebuie luată, ca o povară care trebuie ușurată prin toate felurile de protestații și de strigăte vesele.

Și cu toate astea, dragă Duiliu, iată-mă în mijlocul lor, trist, cuprins de o melancolie dulce, care mă face să visez aceea ce nu am : fericirea. Fericirea e departe, sau nu mai e nicăierea pentru mine, sau dacă mai poate fi e lângă mine.

A fost nedrept cel ce ne-a croit sufletul cu astfel de capriții, cel ce ne-a modelat inima dintr-un gips atît de moale, atît de impresionabil. Ești într-un cerc vesel, și sub aceste impresii, printr-o refracțiune de simțire, devii trist. Ce curioși suntem ! ce mistere suntem !...

Iată eterna mea întrebare : Ce face ea ?

Urmărește, dragă Duiliu, *România liberă* și mai curînd sau mai tîrziu vei găsi ceva ; nu voi să-ți spui ce, ca să-ți las impresia lucrului nou. Trimete-mi și mie numerile, probabil două.

Sărutări și mii de îmbrățișări din partea prietenului tău,

Duiliu Zamfirescu

În 15 decembrie '80, Hîrșova

Scumpul meu,

De două zile tac și nu-ți răspund, fiindcă mi-e frică să nu zic prea mult sau să nu zic nimic. Hotărîtor lucru,

m-me Ioanid e foarte departe de-a fi aceea ce am crezut-o. Se pare că orcît de bine s-ar lustrui arama cu aur, aliaj nu se face, și, mai curînd sau mai tîrziu, extracțiunea ordinară, reiese. Atîta ajunge.

Cel puțin sunt sigur că Eliza are un prieten cu o inimă, mare. Dragă Duiliu, ai o inimă mare. Aceasta nu ți-o voi spune des, și poate că-i bine nici tu să n-o știi; astăzi însa nu mă pot opri de a-ți strînge mîna de departe și de a-ți spune : ai o adevărată inimă. Caută și mută pe Eliza de lângă această bălărie cultivată în seră. Suferința care are o cauză vulgară este vulgară însăși. Și a plînge pentru m-me Ioanid mi se pare astăzi a se înjosi. Cu ascendentul pe care-l ai asupra nătarăului de bărbat-su o vei păzi de noroiul Că-latoridinilor și a neamurilor lui. La trebuință, se poate domnu lua și de urechi dacă nu va voi să-nțeleagă că ființa pe care oamenii au pus-o alături de dînsu e mai sus, e mult mai sus decît nivelul la care plutește el. Și mai, în sfîrșit, contra ta și a Elizei el nu poate să aibă o opinie rebelă. Învață pe Eliza a rămînea totdeauna aceeași, adică totdeauna nobilă,, cîștigînd însă voința de a-și exprima clar și categoric intențiunile. Cît pentru bietile fete cari rămîn acasă, ar trebui să. fim alături noi amîndoi ca să ne tragem un adevărat plan de bătaie contra acestui rău geniu întrupat într-o mamă. vitregă. Bietul bătrîn e incapabil de a avea o idee a lui proprie. El e mai mult de plîns decît de blamat. Sărmanul Hamlet ! cît de multă dreptate avea cînd striga ameninînd cerul : „O Doamne, Doamne, de ce răul există în opera ta !” Acesta este strigătul pămîntului, strigătul planeții noastre virgine către universul bătrîn și stricat; acesta este strigătul tuturor sufletelor nevinovate către sufletele dezmoștenite și perverse : este glasul Elizei, este glasul Jennyei. O... dacă. îți fiecare om există un Prometeu, el este numai Prometeul rebel, și cer iertare mării-sale pentru sentința pe care a decretat-o, în Paris-Murcie, dar aceasta este o axiomă, nu o sentință.

Acum la alt ordin de idei.

Ai cetit nuvela mea din *România liberă* ? Spune-mi în scrisoarea viitoare cîte lucruri nu ți-au plăcut și ce ți-a plăcut-Sfătuiește pe Giurescu din parte-mi să se lase de logosuri-E o tristă și banală alegere aceea a discursului funebru și

pentru publicitate ea nu poate fi scuzată decât când pornește dintr-o adevărată și vie durere și când este simplă, simplă ca moartea. A lui nenea Hristache cred că-ntrunește pe cea dentăi și văd că-ntrunește pe cea de-a doua. Am observat însă un singur cuiânt străin de tot, care m-a făcut să presupui că este o improvizație adevărată, netrunchiată, neobservată și nescărmănată de tine. În începutul bucății mele sunt o grămadă de greșele de tipar, ce vei vedea și tu.

După ce ți-am cetit scrisoarea, am stat multă vreme pe gânduri, și cum stăm, pe dinaintea mea treceau pilcure de cucoare aduși de primăvară în țară, crînguri cu stejarii în aer și cu viorele pe pămînt, moara de pe Dîmbovița cu spuma roatelor sale, drăgălașa persoană a d-lui Șabechea, Pastele țiganilor de la biserica din deal, Neculache beat, Dan în papuci umblînd prin noroi, Baronu vîînd ciori, tu viînd, eu răsîndu-mă, și toată panorama de la Lămotești cu variatele sale tablouri s-a desfășurat în mintea mea ca pe o hartă. La tine însă, această vie amintire este populată de o figură scumpă, care te-a făcut să resimți cu atît mai mult goliciunea și singurătatea pustiului de ieri. De ce nu am avut și eu această fericire, ca să am astăzi același regret>

Ton ami toujours,

Duiliu Zamfiescu

Scrie-mi cînd luați concediu de la Cameră ca să-ți adresez scrisorile acasă.

24

Hîrșova, în 26 decembrie 1380

Dragă Kocobus,

Nu mi-ai scris de-o mie de ani. Cartea de vizită cuprinde o scrisoare de-a ta, dar prea puțină. Nu știi tu cîtă nevoie am de a citi rîndurile tale pline de viață ; cîtă plă-

cere încerc cînd zăresc printre teancurile de pachete pe cari le aduce poșta scrisoarea ta ; cu cîtă adevărată emoțiune rup plicul, și cum nu respir decât la pagina din urmă, cu cel din urmă rînd ? Nu le știi acestea ?

Ieri am fost la un prieten al lui tata, peste Dunăre, și la întoarcere puțin a lipsit să nu mă-nec. Era un vînt, o zăpadă, o furie de apă cum știu bine că tu n-ai văzut încă. Aveam o luntre sigură și trei lopătari, cu cari în alte vremuri m-aș fi dus pe Stix : acum mi-era frică pe Borcea !

Îți mărturisesc că niciodată n-am făcut cunoștință mai de-aproape cu moartea. Și cu toate astea, cîteodată eram silit să închid ochii de tot din pricina zăpezii, și atunci simțeam lîngă mine o ființă căreia îi era frică mai mult decât mie și pe care trebuia s-o-nvelesc în șuba mea. O... ce frumos ! Cît e de dulce să fii fericit cînd ești aproape de moarte, sau să mori cînd ești aproape de fericire ! Zic aproape, fiindcă nici moartea nici fericirea nu-i completă. Nu știu dacă ai observat cum, în unele momente supreme, imaginația îți e vie și cugetările toate se personifică cu o repeziune surprinzătoare. Cînd am dat însă-n Dunăre, am trebuit să las și visurile și imaginația și să pui mîna pe cîrmă ca să treacă la lopeți cîrmaci. Trebuie să fi fost drofesc cu căciula pînă în umeri îndesată, cu mînuși englezești în mînă și cu cîrma, un fel de lopată scurtă, trăgînd cînd înainte, cînd înapoi, spre [a] ține luntrea în contra valurilor. După ce ploaia și zăpada m-au murat frumos și după ce mi-au înlemnit mîinile de frig, m-am retras iarăși în șubă. Alături de mine era un curcan pe care-l aduceam de la țară și care nu-nțelegea deloc ce însemna acel zgomot drăcesc de apă și acea legănare fără sfîrșit. Într-un moment, un val răsfrînt de maluri l-a făcut să-nțealegă, printr-o dușe foarte demonstrativă, natura zgomotului. Să fi văzut de-acolo protestații pe bietu curcan.

În sfîrșit, am scăpat numai cu o durere de ochi.

Gheorghe ce face ? l-a numit sau nu ?

Peste 15 zile, dragă Kocobus, o să fim împreună, o să privim flacăra aceluiași foc, o să văd !

Urmează a ceti *România liberă* și cînd vei mai găsi ceva cu numele meu' trimite-mi și mie.

Aș voi să-ți mai scriu, dar mi-i foame. Răspunde-mi pînă la a doua scrisoare a mea, în care îți voi face cunoscut data venirii.

Al tău,

•*

Duiliu Zamfirescu

Uit să te-ntreb ce faci cu examenul. Răspunde-mi.

25

Hîrșova, în 2 ianuarie 1881

Cocobus dragă,

S-ar cuveni să fiu supărat pe tine și să nu-ți scriu. Fiindcă însă altfel m-am învățat, altfel voi face.

După ce vei primi scrisoarea mea, tu să nu mai scrii, îmi fac socoteală astfel : trei sau patru sau poate cinci zile pînă vei primi-o, trei sau patru pînă voi avea eu răspunsul, fac 10 ; pînă la 12 ianuarie sper să fiu în București, și înțelegi că nu aș dori să citească altcineva ce e scris numai pentru mine.

Fiindcă pe zilele astea ai sărbători, întreprinde o campanie prin ulițele capitalei în scop de a face cunoștință cu vreo cameră pentru respectabilul tău prieten sau, mai bine, pentru noi amîndoi. Principalul e să fie curată și să aibă o dormeasă pe care să visăm dinaintea focului. Pentru rest, gustul tău va alege. Pot plăti pînă la 50 fr. dacă o fi frumoasă sau dacă-or fi două, ceea ce mi-ar plăcea mai mult, 60 sau 70 fr. Ai deplină imputernicire. O mică condiție însă : aceea de a avea toată libertatea unui om în casa lui.

Acum, ca să te pedepsesc pentru tăcere, mă opresc aici.

Ba am uitat, nu mă opresc :

Sărutări de mîini doamnei E.D.' Spune doamnei că astăzi cerul plînge, căci afară plouă. Mai spune-i că plîng pe lume

multe inimi ca cerul, dar nu tot ca dînsul pot să-și spuie durerea în picături mari de lacrimi.

îmbrățișări pentru tine,

,

Duiliu Zamfirescu

26

În 3 martie '81, Tîrgoviște

Cocobus dragă,

Îți scriu cu creionul, fiindcă-ți scriu din pat, și-ți scriu fiindcă simt trebuința să-ți vorbesc. M-am apucat să continui din bucățile începute, pe cari le-am găsit prin cartoane, dar n-am putut să adaug două rînduri. Voiam să te văd. Cu ce să-ncep ? Dacă ar fi să ascult glasul inimei, aș începe prin a-ți vorbi de Eliza. Am plecat fără să-i strîng mîna mai mult decît altă dată ! fără să îndrăznesc a mă uita în ochii ei mai lung decît de obicei ! fără să-i spun o vorbă ! fără să-mi facă o întrebare... La șose i-am dat o floare de ghiocel ; are so păstreze ?

Vezi că fără voie înscriu în capul acestor rînduri numele ei. Am iubit-o și o iubesc din tot sufletul. Atît pot să spui.

Am ajuns la Tîrgoviște, dragă Cocobus, prăpădit de oste-neală și în seara dintăi am mas la otel. Acum mă găsesc cu domiciliul la cucoana Marița Sardareasă, un fel de smochină omenească cu colți pe frunte, care la fiecare vorbă te drăgostește ; maică-n sus, maică-n jos, domnule procuror mamă, la dreapta, băiatu mami la stînga ; în sfîrșit, un putinei de bunătați. Important e că alături de camera mea este un ie-tăcuț, pe care o să mi-l dea în curînd. Te așteaptă nen'tu ca pe al doilea suflet al lui. Mi se pare că venind tu, mă apropii de Eliza.

Pozițiile din prejurul Tîrgoviștei sunt în adevăr admirabile, în momentele în care-ți scriu, trompetele de la Mănăstirea Dealului cîntă ceasurile de culcare, și accentele lor dulci

și depărtate parcă invită somnul să ne adoarmă. Cîntecul zorilor seamănă cu glasul uitării; de aceea îți dișteaptă în suflet o tristețe inexprimabilă, un regret dulce, o simțire poetică, care moare cu tăcerea lor. Trebuie să știi că la Mănăstirea Dealului astăzi nu mai sunt decît vreo patru călugări, ultimele rămășițe ale unei generații care a cunoscut pe Cîrlova tînăr ; ceilalți au murit, iar lăcașul cel sfînt azi e cazarmă pentru școala divizionară. Mai jos e Mănăstirea Viforîta, unde se zice că ar fi iubit Cîrlova pe maica Elisabeta, pe iubita lui Lina. Această mănăstire e încă locuită de maici, și încă bine locuită, căci are vreo 80 de călugărițe. Cît oi putea de curînd o să mă duc să le vizitez.

Îți închipuiești tu un amor într-o mănăstire ? Trebuie să fie așa de sfînt și așa de dulce !... A !... tu ți-l închipuiești, fiindcă tu ai iubit într-o mănăstire.

Încolo, lumea, caraghioasă ca toată lumea de provincie. Sunt atîtea partide cîți indivizi. Cucoanele nu le cunosc încă, fiindcă n-am făcut vizite.

Răspunde-mi și în răspuns trimite-mi îmbrățișările pe care ți le trimet închise în această scrisoare.

Duiliu Zamfirescu

27

In 18 mars *81, Tîrgoviște

Iată, Cocobus neică, că-ți trimite nen'to ție : o procură i frumoasă, frumoasă, cu care să iei paralele.

Din 70 franci vei opri 15 pentru tine și-mi vei cumpăra , o pereche de mănuși și o sticlă de eau de Lubin.

Mănușile ca ale lui Ot[ul]escu. Restu trimite-mi-l. Dacă ; ai nevoie, oprește mai mult decît 15 fr. Eu găsesc orcînd aici.

Ex imo corde, *

Duiliu Zamfirescu

Focșani, în li iuliu 1881 '

Dragă Cocobus,

Leneș și ticălos precum sunt, aș fi îatîrziat și de astăzi a-ți răspunde, dacă nevoia de a-ți destăinui ceva nu m-ar fi silit la aceasta.

O seară înainte de a mă culca, am cetit scrisorile mele pe cari le scrisesem Elizei din Dobrogea, și am adormit sub impresia lor. Peste noapte, visul m-a făcut să trăiesc cu dînsa cîteva ceasuri; o dată mă aflu într-un palat de construcția gării noastre, și pe cînd urcam o scară lată, măreață, spre a mă sui la dînsa s-o văd, o întîlnesc coborînd treptele cu capul în jos și tăcută. Cum mă vede, mă apucă de mîină, fără a-mi spune nimic, și mă duce pînă jos. Acolo se făcea o mică odaie goală, ale carii uși erau închise pe jumătate. Eu o trag spre mine ușor, încet, și ea întinde brațele ca să m-apuce de gît, rămînînd însă cu figura înapoi ca să n-o pot săruta. Dragă Duiliu ! o fericire mai mare, o durere mai dulce decît cea pe care o simțeam cînd o țineam în brațele mele, cînd mă lipeam de sînul ei ca s-o sărut, o mai mare fericire nu am gustat în viața mea. Și ea atunci își lipi obrazul de mine și o sărutare, și a doua sărutare... dulce ca viața mea, îmi spuse că ea tot mă iubește. După aceea, ce s-a mai întîmplat nu știu, dar a doua zi, deșteptîndu-mă, mi se părea că am o bucurie, o cauză de fericire pe care am uitat-o și numai stînd cîteva minute pe marginea patului mi-am adus aminte de dînsa.

E multă vreme de cînd o simțire atît de platonice nu mi-a încălzit sufletu ; e multă vreme de cînd nu mi-a bătut inima. Dar acum, scriindu-ți, o dulce tremurare îmi dă speranța de a aștepta timpul cînd voi putea să-i spui ei ceea ce-ți spui ție. O... dacă n-aș muri pînă a o mai vedea, sau dacă n-ar muri ea...

Acum trec la alte lucruri.

Lina e la țară pînă marți. Conu Fănică' mi-a spus că de mîine într-o săptămînă e liber și poate să venim. În acest moment, profesoara și cu eleva cîntă o sonată divină

și-mi dispun gândirea tot spre lucruri poetice. Cu toate astea, la realități!

Conu Dumitru' mi-a dat un proces, pentru 15 sept. în care Ghica' îi pretinde 10.000 fr. despăgubiri. Sper în curînd să am și altele.

Ieri a venit Alexandru' legat de o sabie cît a lui Damocles.

. îmi pare grozav de rău că nu pot fi cu tine. Să dea Dumnezeu să cîștig para'e, dragă Cocobus, și dacă n-ora merge la vară prin străinătate să nu-mi zici d-le avocat.

De cele mai multe ori mă duc la gară și privesc trenurile venind și plecînd și adesea îmi pui gîndu în. cîte-un vagon care merge spre București, iar de la București îi ieu trăsura cu chirie ca să-l duc pînă la moșia ei, unde o vede, îi sărută urma pe unde trece și se întoarce înapoi ostenit. Adeseori îl așez și în vagoanele cari vin spre Adjud, ca să vă-ntîlnească și pe d-vs. și să vă zică la revedere.

Duiliu Zamfirescu

Complimente de la ai mei toți.

29

Octombrie 30, 1881, Focșani

Dragă Cocobus,

Aș voi să știu scrie cu mult mai bine decît știu, pentru a-ți spune ce senzațiuni curioase îmi tulbur pacea vieții de provincie; ce stranii mișcări de cugetare și de sînge mă stăpînesc; ce tristeți și ce veselii mă apucă cîteodată! Aseară, Fany Martens, care e la Focșani de cîtăva vreme, cînta cu glasul ei simpatic, o romanță a cărei început e cam acesta:

Cu mai se ridică
Zăpada din munți
Și-apar ghiociei
Cu vesele frunți.

*

Fany Martens, cîntăreața și curtizana, m-a făcut să plîng, și atunci am întrebat pe conu Fănică,' cu care eram în loje: „Ia spune-mi, simți cîteodată în suflet o pornire duioasă, neînțeleasă, care te face să tremuri, să suferi, să plîngi, fără cauză, fără existență sigură, fără cuvînt de a fi și care cu toate astea este, căci plîngi?” — „Da, simt, dar nu pot să-ți spun ce simt.” Iată cum a răspuns el.

Am ajuns la Focșani ostenit de un drum lung și monoton. Acasă au început toți să mă discoase, a mă cerceta, a risca pe ici pe colo cîte o observație de întîrziere, toate lucruri care nu erau deloc de natură a mă mulțumi. În sfîrșit, somnul i-a liniștit pe toți. Pentru mine a fost mai nemilos: eu am visat încă mult, și am suferit încă mult de despărțirea noastră. Tu și ea sau ea și tu, iată ce am lăsat în urmă.

O, zi, dragă Duiliu, ce prăpastie nemărginită și neexplicată e inima omenească! Pleci nepăsător și ajungi la București vesel și mai nepăsător; pleci din București trist și ajungi la Focșani și mai trist; ai inima goală și sufletul liniștit, ți se pare că trăiești zadarnic; ți se umple inima, ești adesea fericit, te simți nenorocit, ai vrea să mori. Astfel, vecinie oșcilînd între aceste două extreme, ajungi să te încredințezi că poate cei mai fericiți oameni după lume sunt aceia care nu se ridică niciodată cu sufletul la un grad de simțire mai înalt. Și încă fericiți aceia cari au ca mine un prieten, prietenia, caldă reverberațiune a razelor focului celui puternic, a amorului. Negreșit, dragă Duiliu, toți au cîntat, toți poate că au simțit, toți au declarat amor precum ar fi declarat război, dar mi se pare că noi am înțeles într-un chip cu totul deosebit acest mare și prea mare sentiment.

În tristețea care m-a coprins întoreîndu-mă acasă, am scris această mică poezie,' atins de poetica frumusețe a unui biet trandafir pe care mama mi l-a adus dintr-o glastră. Fii bun și treci pe la *Literawru* spre a o lăsa să se publice.

Îmi scrii despre *dînsa* că vrea să treacă la Iași să se angajeze pentru nu știu cîte mii de fr[anci] pe lună. Tu ai uitat se vede că la Iași e d. Pruncu' prefect și că se poate propunerea să vie din parte-i pe sub decoru teatrului. Se poate ca Pruncu s-o iubească încă, căci, îți mărturisesc,

e o femeie pe care după ce vei cunoaște-o cu greu o uiți. j
Și în cazul când domnu de mai sus ar intra pe ușa cea 'f
mare, eu n-aș primi un singur moment să intru pe cea
mică. Tu îmi repeți că m-a iubit 10 zile. Și eu îți zic : da,
m-a iubit 10 zile. Dar când o femeie te iubește 10 zile, când j
te iubește în adevăr, nu rămîne din această bogăție de sim-
țire nimic care să se reverse și asupra zilelor ce urmează?
Orcum, ea își va aduce aminte de mine ca de una din acele
flori pe care ai pus-o aproape fără să-ți dai socoteală în- |
tr-o carte. Când mai iei volumul în mînă, floarea o găsești
uscată, dar paginile cari au păstrat-o sunt parfumate.

Tu spune-i aceste lucruri și ei, spune-i-le și iubește pe
cel ce-ți e totuna prietenul tău de suflet,

Duiliu Zamfirescu

30

Focșani, 17 noiembrie 1881

Dragă Cocobus,

De-o grămadă de vreme nu mai am nimic de la tine. Or
că te-ai apucat să-nveți, or e vreo drăcie la mijloc. Caterina'
m-a albit de note. Eu îi spui regulat că desigur au fost note
pe cari nu le-ai găsit în București și le-ai comandat în
străinătate; lucru care n-o împiedică nici pe ea nici pe
mama de a ne face pe amîndoi leneși împărătești. în sfîrșit,
urmărește și tu într-o zi și du-te de le cumpără. Acum, după f|
ce ți-am scris, cred să fiu liniștit pentru vreo două zile.

închipuiește-ți, dragă Duiliu, că în ziua de Sf. Dumitru,
Eliza și cu Dan au telegrafiat conului Dumitru felicitîndu-l.
Această delicatețe sunt sigur că vine de la ea, de la acea
sărmană ființă, poetică și sfîntă, de la Eliza mea. Iartă-mă
c-o numesc astfel și nu mă taxa de nedrept către cealaltă
căci pentru aceea am o altfel de afecțiune, care, te asigur,

e sinceră și aceea, dar ceva mai pămîntească. Am petrecut
cu ea aici două nopți pline de frumusețe, de farmec.

Scrie-mi, scrie-i și ei: Iași, strada Păcurari, 36.

~~

Te îmbrățișează nen'to,

Duiliu Zamfirescu

31

În 27 noiembrie '81, Focșani

Dragă Cocobus,

Tu ești trist. Faci în drumul desfrunzit al vieții o siestă,
care în loc de a te mulțumi, prin aceea că-ți odihnește spiritul,
te ostenește. Spiritul și inima omului să vede că e [sic] astfel
făcut, încît numai o luptă vecinică, o alternație de mulțumire
și de nemulțumire, de fericire și de dezgust îl mai poate mul-
țumi, cu condițiune ca peste toate acestea să împărătească
simțul cel atît de bătrîn și încă atît de tînăr : iubirea. Nu
simți ceva prin aer tu ? Inima nu-ți aduce de departe un
zgomot surd, ca cele cari preced cutremurele de pămînt,
care să fie precursoriul' unei zguduirii morale, a unei crize
de fericire, de sensibilitate excesivă, de iubire ? Jenny, Aris-
tița... care ? Eu simt, prevăd, și dacă vei avea nevoie de
brațul meu, pe la 5 din luna viitoare sunt lîngă tine.

înainte de 5, Anicuța' vine la mine. Mi se plînge că nu-i
scrii. îmi spune să te rog ceva în privința jurnalului ei.
Citește tu însuți plîngerea. O aștept cu multă nerăbdare.
Avem o odaie mare cu un pat și o canapea pe care ne jurăm
iubirea cea mai dulce. îmi aduc aminte de rîndu trecut cum,
așteptîndu-mă, adormise. Eu intram încet, încet, și o sărutam
pe ochi ca să nu se deștepte. Două brațe mă luau de gît și
mă lipeau de un sîn cald, iar un glas somnoros cerea : dă-mi
o țigară. Această eternă : dă-mi o țigară vine în vorbirea
cea dulce a iubirii, ca Pilat din Pont în *Crez*. Când i-o spui,
ea îmi făgăduiește cu jurăminte că n-o s-o mai zică, ceea ce

n-o împiedică ca peste un ceas să repete iarăși : dă-mi o țigară.

Ți-a scris nen'tu că am trimis Comitetului o piesă într-un act și-n versuri.' Nu mi-ai răspuns dacă ai cercetat ceva.

Scrie-mi dacă Pantazi Ghica' e în București, precum și cine se crede să treacă la justiție. Când ai vreme, cercetează o dată de petiția prietenului nostru Stavru Țirrnis despre care vorbeam.

Cu tutunu merg prost de tot: pe fiecare zi câte un pachet. Când mi-l prinde tata câteodată, zic câteodată, căci mi-l prinde rar, mi-l ia jumătate.

Nici eu n-am mai înglindisit nimic de o lună. O lună ! Bree... Dar mare-i Dumnezeu !

Spune lui Colega multe de toate.

Te sărută nen'tu,

Duiliu Zamfirescu

32

[1881]'

Cocobus dragă,

Ieri am primit scrisoarea ta cea prea scurtă și azi îți răspund printr-una îndestul de lungă. Mai întâi să isprăvim cu daraverile notelor și a statelor :

Dacă Sandrovitch convine să le comande pe cele cari nu le are la Viena, dîndu-i arvună o parte din parale, atunci să le comande, după ce-ți va face socoteală de cît costă totul, ca să știm cît să-ți mai trimitem. Dacă nu vrea să le comande decît plătite de mai nainte, atunci e de prisos să-și mai ia osteneala aceasta, căci le comandăm noi direct la Francfort sau la Viena. în cazul acesta, tu ia pe cele cari le găsești la dînsu ca : *Etudes* de Chopin, *Impromptu* și celelalte. în privința statelor, n-am primit nimic pînă acum. Este adevărat că de la *Corierul de Dambovitza*' luasem 450 fr. pe luna iulie, cînd am demisionat. Ție ți-am spus oare despre aceasta, sau am avut aerul de a te trage pe sfoară ? Dragă

Cocobus, crede-mă că dacă știam că o sa ceară prezidentu emiterea mandatului pe numele casierului de-acolo, lăsam pînă veneam eu din nou în București. Tu înțelegi că orcum ți-aș fi cerut parale, dacă aveam nevoie, era să-mi dai ; și deci nu aveam nevoie să-ți spui o minciună. Această afacere o regulăm la începutul lunii viitoare cînd 'ine nen'to la București.

Anicuța îmi scrie că poate să vie la-nceputu aceleiași luni pentru 24 ore. Eu sper s-o ții vreo două, trei zile. îmi scrie la fiecare două zile și se pare că mă iubește ca și la-nceput sau, dacă nu mi-ar fi frică să zic prea mult, mai mult chiar decît înainte. Dacă însă aceste lucruri le-o fi punînd mai mult pe hîrtie decît le-o fi avînd în inimă, face rău, căci eu am o adevărată și sinceră afecțiune pentru dînsa. Sunt momente, dragă Cocobus, în care mă revolt contra mea însumi și contra acestei afecțiuni, care mi se pare adesea atît de rău pusă, încît nu mă pot stapîni de a-i seri și ei, în cuvinte foarte vagi, amărăciunea acestor momente. O femeie care a pasionat atîția oameni după dînsa, care a zîmbit la atîția oameni pe cari poate îi ura ; o femeie care a scris la atîția desigur lucrurile pe cari mi le scrie mie astăzi ; o femeie care trăiește singură, departe de mine, în mijlocul atîtor tentațiuni, e greu să presupui că mai are și mai poate păstra în suflet o rază originală de credință. Și, cu toate astea, eu cred și știu că nimic nu-i mai adînc și mai nepătruns decît inima unei femei, și că e cu puțință ca prin cutele acestei inimi uzate, să fi rămas ascuns amorul cel din urmă, cea din urmă lumină de tinerețe, asupra căreia toată ființa și tot traiul ei să [se] concentreze pentru vecinicie. Vezi, amorul propriu, acel laș care ne stăpînește pe toți, mă face a crede că ea poate iubi încă. Destul.

Am trimes mai zilele trecute Comitetului teatral piesa mea în versuri,' pe care o cunoști și tu pe jumătate. Dacă poți, interesează-te, dragă Cocobus, și vezi ce se face cu ea.

Răspunde-mi și trimete-mi îmbrățișări tot atîtea cîte îți trimete

Duiliu Zamfirescu

Lui Colega multă sănătate.

[1881]

Cocobus,

*

Cu multă durere iau condeiul, căci toată ziua nu fac decît să scriu.

Această scrisoare e începută de o săptămînă. Astăzi o reiau ca să-ți spui că sunt fericit, că am văzut-o, că m-am uitat lung și lung și nesfîrșit în ochii ei. Ah !... o iubesc, dragă Cocobus, o iubesc ca pe lumina sfîntului soare. Dacă în noaptea aceasta ai fi lîngă mine, ți-aș strînge mîna, te-aș săruta, te-aș bate poate ca să ascuți că o iubesc și că e frumoasă, cum n-am văzut-o niciodată. Venim de la Rașca. La Rașca, Colega l-a ținut pe Bovinus de vorbă, și eu am putut să aiurez din stele și din lună, din inimă și din suflet. Și... cu toate astea, n-am vorbit nimic despre noi, am vorbit de tine. Pezevenghiu de autor romanțier, proprietarul moșiei lui Dan, a fost acolo !! Cînd am auzit despre aceasta, m-am uitat în ochii Elizei lung, ca să văd ce vrea să-mi spuie. „De ce vă uitați așa lung la mine ?” „M-me, i-am răspuns, e o persoană care nu s-ar bucura tocmai mult despre această știre.” „Nu vă-nțeleg.” Și cum mă uitam încă adînc la dînsa, ca prinsă de o remușcare îmi zise : „Ba vă-nțeleg, vă-nțeleg, dar nu-i nimic. Casa proprietății e foarte departe de a noastră...” — Și după ce am ieșit de la grădină, am mers cîtetrei, Ea, Dan și eu, și am băut bere, cîte trei sticle de om.

Iartă-mă să fiu egoist, să-ți spun cît era de frumoasă cînd vorbea supărată de m-me Ioanid, cînd rîdea, cînd zîmbea, se uita la mine. A !... sunt un om egoist, dar sunt un fericit. Nu-mi cere nici stil, nici scris, nimic. Citește în fundul inimei mele și vezi cît m-a înălțat această seară. Dragă Cocobus, mi se pare că mă iubește, mă iubește. Chiar pe secul de bărbatu-su îl am acum la epolipse. E urît a dracului, dar e băiat gentil, căci pare a nu se supăra. Mîine ne vedem dimineața la șose, unde, spre nenorocirea prietenului tău, vine și m-me Mihăilescu. *Â propos* de dînsa. Mi-a propus să mă prezinte la m-selle Keun, cea cu tatăl chior... Dar să-i ia dracu pe toți ! Eu îmi simt inima plină cu prisos de mult adorata mea Eliza ; Eliza ! sufletul meu, viața

mea, ajung un om vulgar vorbind despre tine și spunînd cît îmi ești de dragă, dar îmi ești dragă, crede-mă...

Iată trei zile de cînd nu-ți scriu. Nenea Hristache e foarte neliniștit. Stai ca un porc ce ești de două săptămîni acolo și nu te-ai îndurat să-i scrii cinci rînduri. Aseară m-a făcut de m-am jurat de o mie de ori că ți-am trimis scrisoarea ce-ți scriu și că aștept în curînd răspuns.

Altele. Ieri dimineață am fost la șose. Am văzut-o. O iubesc. Vreo trei ceasuri, cît am stat acolo, n-am făcut decît so apăr cu pălăria de țințari, eu pe de-o parte, bărbatu-său pe de alta. Era și Mihăileasca. M-a prezentat d-rei Keun. M-a primit foarte rece. Chioru însă părea încîntat. D-na de mai sus avea aeru să fie geloasă de gentila d-ră Keun, și făcea niște farafasticuri de-ți venea greață. Am trecut o dată cu dînsa pe dinaintea Elizei și, fiindcă ea nu bănuia nimic, continua de a se furlandisi ca de ordinar. Trebuie să știi, dragă Cocobus, că s-a uitat Eliza la dînsa cu o privire cum n-am văzut în viața mea, atît era de adîncă și de cerce-tătoare. Dar Ja teatru, cu o seară mai nainte ! Se juca o piesă în care o fată iubea pe unu și o da părinții de pe altu. Dobitocul era plouatus. Eu, într-un moment atît de critic, nu puteam face decît ceea ce am făcut : să taxez piesa de stupidă și pe actori de idioți (aici era și nițel adevăr). Lucrul acesta m-a înaintat groaznic în stima lui, dar asupra Elizei a produs o impresie penibilă. Se pare însă că a înțeles și ea cînd l-a văzut pe el cît era de vesel. Efectul a fost că a adus-o a doua zi la șose, și eu am putut, la despărțire, să-i sărut mîna, mîna ei !

Altele. Bietul Colega a înnebunit de toată isprava. Tot așteaptă niște parale, care nu mai sosesc, ca să plece după dînsa la Cîmpulung. Așteptînd, se ține dupe Anicuța. A adus pe Bonifaciul să-i facă confidențe. [...]

Am dat ordin să ți se trimită *România liberă* regulat. Primitu-o-ai ?

J . . . ^ c i ? Ai să-mi scrii pe 15 foi, sau altfel ești păpădit. Ai *ce-mi* scrie. Spune-mi dacă sunt femei frumoase peacolo, și dacă se prinde curtea.

Partea sufletului, în tot ce-mi vei scrie, să fie mare, căci vorbind tu mi se pare că vorbesc eu. Pe fete nu le-a adus niciodată la moșie, de frică să nu le oprească m-me Ioanid. Mai zilele trecute, a făcut alte noi mizerii Elizei. Nu știu

cum se face, dar am ajuns iar la ea. Aș voi să nu-i spui numele pe aceeași foaie de hîrtie cu cei de sus, dar... Scrie-mi mult. Te sărută nen'tu. Eliza era să-ți scrie și ea dar n-aveam cum sa-i arat scrisoarea.

Duiliu

34

[1881]

Dragă Cocobus,

împreună cu nenea Fănică îți scriu cu rugămintea de a ne trimite pentru paralele astea note.' Bucățile vor fi cele subliniate din alăturatul catalog. Vei observa că pentru exercițiile lui Chopin există o ediție mică, format *in octavo*, ca cele pe cari le-am luat noi fetelor acum doi ani, cu mult mai ieftine decît *in folio*. Poate că această ediție să existe și pentru celelalte bucăți. Cu ghetele tale cele noi du-te întăi la Sandrovitch, * cu acesta te tocmești pînă la o para, și dacă nu găsești toate bucățile la dînsu, tot cu ghetele tale englezești, te duci la Ghebauer. După ce-ți isprăvești cumpărătoarea du-i c... la Dacia și i-l asigură.

Conu Fănică zice c-am făcut ca povestea țiganului care a dat o măslină unui român și după aia i-a pus burdufu la partea pe care vrei s-o asiguri lui G-bauer ca să curgă untdelemn. Îți cerem cam multe bucăți pentru 35 fr., dar tu vei trimite cîte vei putea avea pentru suma aceasta. Bagă de seamă că bucățile pentru piano solo sunt lăsate la alegerea ta.

O să-ți trimeată nen'to ție în curînd o altă scrisoare.

Sărutări de mîni pe la cei de-acasă. Te îmbrățișează,

Duiliu Zamfirescu

Aici trebuie punct și virgulă (n. D. Z.).

35

In 15 martie [1882]

E atîta vreme de cînd nu ți-am mai scris nimic. De ce, nici eu nu știu. Cu toate astea, dacă nu ți-am scris, m-am gîndit îndestul la voi. Zic la voi, fiindcă tu însumezi în tine, pe tine și pe ea... Mi se pare că scriindu-ți ție îi scriu și ei; că trimetînd scrisoarea la București închid într-însa gîndirea și inima mea, pe cari te las stăpîn să le împărți cui vei voi. De cînd mi-ai scris că Eliza e bolnavă, mi se pare că nu mai am nici un scop în această deșartă lume. Mă gîndesc adesea dacă s-ar întîmpla să moară ea ce-o să fac cu mine. Tu nu poți să-nțelegi, dragă Duiliu, cum mărește depărtarea și nenorocirea acea dumnezeiască scînteie a iubirii ce fiecare muritor o are într-însul. Se pare că singură Cate-rina' a înțeles cauza lungelor mele tristeți, căci mă întreabă cîteodată cu un interes plin de delicatețe dacă m-me Dan e tot bolnavă sau merge spre bine, lucru care mă cam ambara-sează, căci neștiind nici eu ce să-i răspund, mă mulțumesc a da din cap. Aceste întrebări poate că le face și numai pentru frumoasa amintire ce o păstrează de ia dînsa, căci, vezi tu, e cu neputință să o atingă cineva pe această cerească femeie fără să nu-i păstreze îndată imaginea în inimă. O iubesc ca un pierdut. Mă duc. Te îmbrățișez de mii de ori.

Duiliu Zamfirescu

36

In 9 mai, noaptea [1882]
Focșani

Koco dragă,

Nen'to stă de un ceas în pat, alergînd cu mintea după cine știe ce rimă, și-atît am alergat încît m-am pomenit la

București. Iată-mă dar venit la tine. Ce mai faci ? Mă tot țineam să te-ntreb cum stai cu examenul. Sesiunea de aprilie a trecut și mi se pare că tot nu te-ai prezentat. [...] ' Ce ai mai făcut cu înaintarea la Cameră ? Bagă de seamă că mi se pare că o să te înaintez^eu când oi veni în Adunare. O... fii pe pace ! nu va fi tocmai departe, departe. Caută de te fă secretar, ca eu să stărui să te fac în locul domnului care vine în cupeu și are mustățile așezate după nas imediat în linie coboritoare. Ei, ce vrei ! Trebuie să mai rîd de tine nițel, că prea te lași lenii de tot, de tot. Slava lui Dumnezeu, leneș sunt și eu ; dar tu ești din cale afară. [...]'

Mă-ntrebi dacă Georges e aici. Da. Azi chiar a fost Lina la gară și l-a văzut. E bine.

Aș vrea să-ți vorbesc acum de sărmanul meu suflet, dar îmi rezerv această tristă plăcere pentru sfîrșit. Să vorbim acum de tine și de draga ta Jenny.

Speri, speră să fim vreodată strînși sub același acoperă-mînt, cel puțin trei dacă nu patru, adică ea, tu și eu ? Asigură-mă, căci acest vis, dacă se va împlini, va fi pe jumătate împlinirea propriilor mele vise... O... dragă Duiliu. dacă ai ști cu cîtă căldură mă rog ca cel puțin acest frumos proiect să scape din înecul proiectelor noastre... Să știu că în București aș putea să trag la casa ta ca la casa mea ; să știu că Jenny mi-ar ieși înainte cu un mucus de înger în brațe, care ar sămăna cu tine cînd îți rădeam sprincenele și mustățile ; să știu că aș putea să vorbesc de Eliza la două ființe, care, deși ar fi pline una de imaginea celeilalte, totuși mi-ar da și mie un colț din inima lor ca să așez în el icoana acestei adorate Elize ; să știu toate aceste, eu, care mă consideram cel mai nenorocit om, mi s-ar părea că aș putea fi încă fericit.

Sărmana Eliza ! Cînd mă gîndesc cîteodată ce-a trebuit să sufere acel frumos corp, care ascundea un atît de frumos suflet, spre a ajunge în starea în care l-a adus boala, îmi vine să plîng de dezgust pentru sănătatea mea și de ură în contra acestei vieți goală și searbădă ce mă muncește. Ei... dar cine știe ?... Tot ceea ce-mi e cunoscut e că, dacă această ființă se va duce din rîndul celor vii și eu voi rămînea, voi fi un viu mort.

Oh, Elizo ! scumpul meu suflet! dacă niciodată în viață nu mi-a fost dat să-ți sărut vîrful buclelor și să-ți spui cîtă

adorare îți păstrez în altarul credințelor mele, de ce nu-mi este dat să te știu cel puțin trăind, să te visez de departe, să te pot vedea din cînd în cînd și astfel să-mi privesc zilele scurgîndu-se cu ușurință pe prundul obscuri mele destinate !... Ce-mi pasă dacă voi ajunge ceva, sau voi rămînea nimicul care sunt; ce-mi pasă dacă voi fi taxat de nebun sau de rău ; ce-mi pasă dacă noaptea va urma zilei și ziua viitoare nopții,* cînd facla unui ocnaș se stînge, osînditul rămîne în întunericul pămîntului și moare îmbrățișîndu-și bulgărele de sare pe care-l sapă. Tot astfel eu, în urma luminei ce se stînge, voi cădea alături de viața mea, pe care o privesc ca pe o stană de sare ce sunt silit s-o sap. Dacă ar voi Eliza să mă vadă înainte de a... Mi-e frică să scriu cuvîntu.

Poate că, dragă Duiliu, îmi exagerez răul, și ea poate să se facă bine ! Iartă-mă pentru prea lungile mele divagațiuni, dar spune-mi cui aș putea să-mi deschid această prea plină inimă ce mă apasă dacă nu ție ? Răspunde-mi și asigură-mă, căci e grozav, dragă Duiliu, să știi că moare o femeie pe care ai iubit-o ca un nebun, fără să-i fi putut spune o singură dată că ai iubit-o, sau fără s-o vezi.

Al tău ca întotdeauna,

Duiliu Zamfirescu

Dă lui Kolega o strîngere de mîna și spune-mi de ai fost sau ai văzut vreodată pe Anicuța.

Cocobus,

Sai că mă ia la oaste ! î

Nu știu dacă pe tine te-a chemat la exercițiul de duminica. Eu am primit pînă acum două avizuri, și poate că mă

și-nfașcă, dacă domnu căpitan nu ar avea nițică temere de eventual viitorul deputat și de-a pururea candidat la asemenea treburile.'

Drept aceasta, ca să nu mai fiu supărat, fii bun și fă o cheltuială de un franc, pentru timbru, cu care du-te la doctorul Ștefanescu și roagă-l din partea mea și a. ta să scrie pe dînsu că medicamentele cari le iau mă-mpiedică» de a sta la cîmp, în noroi și ploaie, pentru fericirea patriei. De-ți stă prin puțință, caută de-ți legalizează certificatul și trimite-mi-l.

Mai alaltăieri mă apucase patima trecutului, și era să-ți scriu o lungă și sentimentală plus filozofică scrisoare. A trecut... ca toate-n lume...

Cum mai stai cu ambele dureri ale sufletului ?... și ale trupului ?...

La mine se ține gînjiu.

Scrie-mi. Complimente de la ai mei la ai tăi și urări de Crăciun.

Altău,

Duiliu Zamfirescu

Dacă te-o mîna condeiu, după cum sper, pune pe scrisoare *personală*.

38

Roma, 23 octombrie 1890

Dragă Duiliu,

Te-ai făcut un mare ticălos despre partea scrisului. Iată mai bine de 2 ani și jumătate de cînd sunt în Italia și n-am primit un rînd de la tine. Și cîte întîmplări s-au urmat de atunci!

E drept că nici eu nu te-am afanisit cu scrisorile, dar, oricum, te-am înștiințat, ba chiar te-am ținut în curent cu evenimente însemnate din viața mea.

Dar, în fine, ce să-ți mai fac proces degeaba... Eu îți scriu fiindcă simt o absolută trebuință de a sta cu tine de vorbă, or de cîte ori un lucru nou turbură curgerea vieții, sau oricînd se redeșteaptă din trecut amintirile. E probabil că tu simți mai puțin această nevoie, sau că, fiind în țară, ești într-o continuitate de impresii cari slăbește pe nesimțite și tot mai mult pe cele trecute.

Deci să lăsăm recriminările.

Eu am un copil. O fetiță. Sunt la Roma de 6 zile, așteptînd pe ministru să se-ntoarcă din concediu, și ard de nerăbdare de a mă întoarce lîngă ea. Noi am petrecut vara la țară, în munții Umbriei, lîngă orașelul Orvieto, unde suntem din iunie, la Villa Napoleoni. Aci a născut nevastă-mea pe Giginella mea. Nu știi, dragă Cocobus, ce simțire puternică și absolut nouă e dragostea de copilul tău. Nimic din egoismul amorului ! Eu acum mă găsesc că am un scop în lume. Momentele de descurajare se răresc din ce în ce mai mult. Enorma cantitate a prejudecăților lumești se reduce la minimum de expresie.

Fetița se cheamă Henriette-Eleonore-Elise-Felicită. Acestea sunt numele înscrise în certificatul de naștere. Dar apoi, cîte altele nu-i dau eu !

Nevastă-mea e bine. Socru-meu e un om minunat.

30 Oct.

A trebuit să mă duc din nou la țară. Acum, reîntors, mă grăbesc a-ți trimite scrisoarea și un portret, rău făcut, la Nizza.

Respectuoase salutări pe-acasă.

Cu frățească dragoste,

Duiliu Zamfirescu

O prietenească strîngere de mînă lui Neculachi Economu. Dacă în iarna asta nu vă însurați nici unu sunteți niște gloabe.

Roma, 4 aprilie [1892]¹

Dragă Cocobus, *

Te anunț cu vie plăcere că am un băiat. Junele s-a născut în ziua de 6/18 martiu iar ieri l-am botezat,¹ cu popa rus, dându-i numele Alexandru (Antonio-Lascar-Cesare). După cum îți poți închipui, sunt foarte mulțumit, fiindcă sper că o să iasă un crai fără de pereche și dacă s-o putea și cevașilea autor.²

Văd că a trecut și iarna asta și tot holtei ai rămas. încep să cred că ții casă la mahala, or te-ai făcut un pesimistru și jumătate. Dar iar mă-ntorc și zic : tu ești om înțelept, și dacă nu te însori încă, trebuie să ai cuvintele tale. însă, crede-mă și pe mine, un copil e mare lucru la casa omului.

Mi-a părut foarte rău că a trebuit să plec fără să te văd. Sper însă că împrejurările vor face astfel încât să ne revedem în curând.

Sărutări de mâini acasă și cu frățească dragoste, al tău,

Duiliu 2.

Către Nicolae Iorga

Roma, 10/22 octomvrie 1896

Domnule profesor,

Primind ieri carta d-voastră din Viena, m-am grăbit a expune Ministrului dorința ce-mi exprimați, și, părăindu-mi-se chestiunea interesantă, am fost împreună cu d-l Al. Em. Lahovary,¹ să vizităm Spitalul San Spirito.

Vă răspund numaidecât, spre a vă da timpul de a vă gândi și a decide asupra îndoielii ce s-a născut în spiritul nostru cu privire la importanța și autenticitatea subiectului din frescă.

În adevăr, la stînga altarului, într-o sală imensă, la o înălțime de 15—20 metri se urmează o serie de picturi pe zid, purtînd fiecare, în litere mari, legenda sa. Unele sunt bine conservate, altele înnegrite de fum și de tăria doctorilor (deoarece sala a servit întotdeauna de spital), astfel încît nu se poate desluși subiectul. Cred însă că referitoare la noi nu e decît fresca despre care legenda grăiește astfel:

Bosniae et Valachiae Rex
Licet senio confectus
Apostolorum limina visit
et Sixtum IV.
Pedum osculo
Submitte veneratur.²

Nedumerirea noastră este următoarea :

Albescola de la Rovere, ales papă sub numele de Sixt IV, s-a urcat pe tron la 1471 și a murit la 1484 ; Ștefan cel Mare a domnit de la 1458—1504³ (dacă datele mele sunt exacte).

Știți d-voastră că Ștefan a venit la Roma, după cum ar reieși din inscripția de mai sus ? și, dacă a venit, de ce *senio confectus*, când domnul român a mai domnit încă 20 de ani după ce a sărutat piciorul papei ? Apoi de cine sunt zugrăvite frescurile ? De Palladio nu, fiindcă acesta era arhitect, născut la 1508 și moft. la 1580, prin urmare n-a putut cunoaște nici pe papă, nici pe Ștefan, ca să-i facă portretul. Se pare că de Palladio e desinat proiectul altarului capelei, iar spitalul a fost ridicat de Inocențiu III, mărit de Lueme IV, căzut în ruină și reedificat de Sixt IV-a la 1471 prin arhitectul Meo del Caprino, care construi sălile frescurilor. Zic, se pare, fiindcă Vasari, vorbind în volumul al XIII-lea al operei sale ie *vite de piti eccellenti pittori, scultori e architetti*, pag. 105, despre lucrările lui Andrea Palladio, nu menționează capela de la San Spirito.

Despre Meo, Vasari de-abia-l numește. Pe de altă parte, Gregorovius istorisește că după moartea lui Mohamed al III-lea (1481), pe când fiii săi Bayazet și Djem se luptau pentru tron, papa Sixt IV, solicitat să urmeze lupta împotriva turcilor, refuză, preferind să facă o pensie de 8 mii de ducați lui Andrea, ultimul dintre Paleologî, după cum, nu voi să pună stăpînire pe Bosnia, a cărei nefericită principesă a lăsat țara prin testament Sfintului Scaun (această principesă, fugită la Roma în 1466, muri aici în 1478, pensionară a papei). Tot în acest an, veni din nou la Roma și regina Carlotta di Cipro, care la 1487 muri.

Aceasta este singura mențiune pe care o găsesc în Gregorovius cu privire la Bosnia din inscripții.

Să fie o regretabilă confuzie între Rex și Regina ?

Știți d-voastră, că în titulatura domnilor noștri (mai cu seamă ai Moldovei) intra și Bosnia ?

Nu poate să fie vorba despre un domn al Valahiei, și care ?

Vă rog, despre toate acestea să-mi răspundeți, chestiunea fiind interesantă din toate punctele de vedere. S-ar putea face cercetări în arhiva spitalului.

În așteptarea răspunsului d-voastră, vă rog să primiți, domnule profesor, încredințarea prea distinsei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfiresco

Roma, 2/14 sept. 1897

Domnule profesor,

Spre răspuns la scrisoarea d-voastră din 27 aug./8 sept. '97, am onoarea a vă informa că arhiva Vaticanului rămîne închisă pînă în primele zile ale lui noiembrie, iar Biblioteca pînă la 1 octombrie.

Aici alăturat vă înapoiez cererea adresată Prefectului Arhivelor, cu însemnările puse pe dînsa de un amic, cunoscător al regulilor, din care rezultă că această cerere trebuie adresată de-a dreptul papei și consemnată d-lui subarhivist, și că trebuie însoțită de im certificat al Legațiunei, prin care să se constate că petiționarul este persoană sigură ; aceasta, pare-se, din cauza unor îndelicatețe ce s-au comis cu documente de valoare.

Astfel stînd lucrurile, îmi pare că ar fi bine să mai așteptăm cu transmiterea cererei.

Dacă sunteți hotărît să veniți în Roma, îmi voi face o deosebită plăcere de a vă cunoaște personal și de a mă pune cu totul la dispoziția d-voastră.

Primiți, vă rog, domnule profesor, încredințarea distinsei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

Roma, 7/19 sept. '97, Via Goito,
Villino de Renzis

Domnule profesor,

Sunt de părere să nu facem nici un demers pentru obținerea autorizațiunii de a fi admis în arhivă înainte ca d-voastră să aveți concediul în mînă. Vă promit că într-o zi sau două, la venirea d-voastră în Roma, vă voi obține per-

misiunea necesară, mai cu samă pentru Bibliotecă, unde admisiunile sunt ușoare.

Orcînd veți veni la Roma, veți fi bine venit și bine primit.

Am onoarea a vă reînnoi, d-le profesor, încredințarea prea deosebitei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

Roma, 8/20 octombrie 1897

Domnule profesor,

Nu am de adăugat nimic la cele ce am avut onoarea a vă scrie rîndul trecut, cu privire la permisiunea de a vizita arhiva și biblioteca Vaticanului.

Abatele Duchesne e cu adevărat director al școalei franceze din Roma. Dacă v-a fost profesor și credeți că intervențiunea sa vă poate fi folositoare, Legațiunea nu are nimic de obiectat.

Primiți, vă rog, domnule profesor, încredințarea distinsei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

București, 21 mai 1911

Stimate domnule Iorga,

Am primit și cetit lucrarea ce mi-ați trimis, *Breve storia dei Rumeni*.' Deși nu împărtășesc toate părerile dv. din capitoul I (fiind, acestea, *părerî*, iar nu dovezi), totuși, găsesc cartea foarte interesantă *în întregime*, din punctul de vedere

al relațiilor noastre cu Italia, și venită la vreme. Subscriu cu amîndoua mîinile concluziunile conținute în paragraful 21 din cap. VII. Mențin părerea că cel mai bun mijloc de a face cartea cunoscută în Italia este acela al trimiterii ei la toate bibliotecile și institutele ei culturale, unde se citește foarte mult.

Dacă vă pot da lămuriri în privința asta, sunt la dispoziția dv.

Al d-voastră coleg,

Duiliu Zamfirescu

Odobești, 21 noiembrie 1911

Stimate coleg,

Academia face o glumă nesărată cînd îmi mulțumește mie de dania unui document la care nici n-am visat. Cine mă cunoaște știe bine că nu umblu după astfel de reclamă.'

Dacă m-am amestecat în afacerea documentului prezentat de d-ța,' am făcut-o îndemnat de un simțimînt cam naiv, de mija, *et j'ai fait de Vhistoire, en voulant faire de la charite*.

Tot meritul este al d-tale, și, prin urmare, îți trec mulțumirile ce pe nedrept mi le aduce Academia mie.

Al d-tale devotat coleg,

Duiliu Zamfirescu

MINISTERUL AFACERILOR STRĂINE
SECRETARUL GENERAL
[imprimat]

Către dr. C. Istrati'

București, 16/29 noiembrie 1906

27 iunie 1887

Iubite doctore,

Să te păzească Dumnezeu să intri pe mîna prietenilor !
Sunt mai ai dracului decît chiar gazetarii !...

Iaca eu, bunăoară, te plictisesc mereu.

După cum mi-ai poruncit, m-am interesat de notele fe-
țiței Eustațiu și am căpătat asigurarea că a ieșit bine la toți;
prin urmare, astăzi, cînd vă veți aduna, am buna nădăjde
că-i vei da nota trecătoare, nu doar spre a urma în drumul
scripturei, „de unde dai Domnul îți dă”, ci spre a te păw de
cîini turbați (făcînd această milostenie) ca cei de la *Lupta*.
Adică, la drept vorbind, prost articol ! îți spui drept că
mie mi-e scîrbă să mai citesc zoile duhului — acestor domni,
socialiști, vă rog !¹ Să nu iei această indignație de ocazie ca
o *captatio benevolentiae*. Eu insist pentru fată ca să fac
bine unui om cumsecade, care adesea m-a îndatorat. Altfel...

Mîine viu să te calc ca să-mi comunici rezultatul. îți voi
fi foarte îndatorat.

Al d-tale devotat,

Duiliu Zamfirescu

Iubite domnule doctor,

Domnul Silvestre Tomsa a fost decorat, prin decret regal
no. 186 din 19 ianuarie 1906, cu ordinul Coroana României
în gradul de Comandor, care i s-a remis la Viena la 12 mar-
tie 1906 (chitanța la dosar).

Binevoiți, vă rog, iubite d-le doctor, a primi încredințarea
prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

STRADA NEGUSTORI, 16
[imprimat]

București, 26 febr. 1907

Domnule doctor,

Zilele acestea mi's-au remis însemnele de Mare Ofițer al
Coroanei, ce mi-au fost conferite asupra propunerii d-voastre.¹

Primesc acest semn distinctiv cu recunoștință și sunt fe-
ricit că vine de la d-vstră, care, în timpurile noastre, sunteți
o figură curată și sănătoasă, a cărei imagină va trece dincolo
de ziua de azi.

Binevoiți, vă rog, domnule doctor, a primi încredințarea
înaltei mele considerațiuni!

Duiliu Zamfirescu

MINISTERE DES AFFAIRES ETRANGERES
SECRETAIRE GENERAL
[imprimat] *

Buc, 1 mai 1908

Iubitt domnule doctor,

Am onoarea a vă prezenta pe d-l Ștefan N. Popescu, șef de birou în Ministerul Afacerilor Străine. D-sa are nevoie de protecțiunea d-voastre pentru a fi primit în Spitalul Brâncovenesc, unde urmează să fie supus la o operație.

Dacă lucrul e posibil, vă rog să ajutați pe d-l Popescu.

Binevoiți, vă rog, iubite d-le doctor, a primi încredințarea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

COMMISSION ETJROPEENE DU DANUBE
[imprimat]

1/14 ianuarie 1910

Iubite domnule doctor,

Să-mi dai voie să-mi amintesc că d-ta ai fost primul membru al Academiei care mi-ai anunțat la telefon alegerea mea.¹ Această dovadă de simpatie, unită cu propria mea pornire pentru caracterul și știința d-tale, mă fac să-ți urez de Anul Nou toată fericirea dorită, ani mulți, ca să-ți vezi fiul devenit un bărbat demn de părintele său.

Să trăiești la mulți ani,

Duiliu Zamfirescu

Galați, 29 martie/11 aprilie 1914

Iubite doctore,

Am cetit în ziare știrea privitoare la creațiunea unei Bănci franco-române, în capul căreia figurează numele d-tale, îmi închipuiesc că trebuie să fie opera d-lui Protopopescu.

Țin să te înștiințez că la înfăptuirea acestei idei lucrez și eu de mai mulți ani. Ar fi prea lung să-ți istorisesc prin câte faze a trecut această afacere ; e destul să-ți spun că astăzi unul dintre cei mai buni amici ai mei, care se găsește în fruntea a o mulțime de instituțiuni financiare franceze și dispune de o avere personală considerabilă, ar fi dispus să intre într-o afacere românească. El mi-a scris chiar zilele trecute, înștiințându-mă că pleacă într-o călătorie de 4 săptămîni, iar la întoarcere vom relua firul corespondenței. Eu aveam de gînd să merg la Paris, pe la finele lui mai (stil vechi), în acest scop.

Marți mă reîntorc în București, cînd voi veni la d-ta să vorbim. Chestiunea mi se pare foarte interesantă, și, dacă este bine înjghebată, vă pot fi de mare folos relațiunile mele.

Inutil să-mi răspunzi, deoarece diseară plec la țară, iar marți dimineața sunt în capitală.

Al d-tale cu afecțiune și devotament,

Duiliu Zamfirescu

*Către Ion Kalinderu*¹

Roma, Via Condotti, 61,
8/20 aprilie 1898

Onorabile domnule Kalinderu,

Cu ocaziunea alegerii mele ca membru corespondent al Academiei,² dați-mi voie să-mi amintesc convorbirea ce am avut-o acum un an sub umbra palmierilor de la Abbazia : sunt încredințat că mi-ați acordat puternicul d-vstre sprijin, de aceea vă rog să-mi permiteți a vă exprima toată recunoștința mea și a vă asigura că voi căuta să fiu demn de încrederea Academiei.

Binevoiți, vă rog, onorabile domnule Kalinderu, a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfiresco

VIA CONDOTTI, 61
[Imprimat]

Roma, 14/27 aprilie 1904

Scumpe domnule Kalinderu,

V-am trimis opera lui Ferrero,¹ nu ca să găsiți detalii relative la îmbrăcăminte și obiceiurile romanilor, ci pentru

vederile originale ale autorului cu privire la întreaga viață a acelei epoci care, din legendară și clasică, devine istorică și umană, micșorînd pe unii, reabilitînd pe alții, și punînd peste tot un suflu de viață reală ce farmecă.

Întrucît privește lucrarea d-voastră în sine, cunoașteți desigur opera lui Guhl și Koner, *Viața grecilor și a romanilor*² (cu 864 de inciziuni), *Dicționarul de antichități grece și romane* de Rich,³ precum și *Dicționarul de antichități*, idem, idem, de Daremberg⁴ și Saglio.⁵ Eu am pe cea dintâi tradusă în italianește și din cea de a treia am o bună parte din broșurile tipărite pînă acum din 1877. Le țiiu la dispoziția d-voastre, dacă din întîmplare nu le aveți.

Am primit cele 4 volume românești, pentru cari va mulțumesc foarte mult. N-am putut să le citesc pe toate, dar iar bine că se lucrează și se tipărește !...

Am frunzărit prin volumul lui Nenițescu⁶ asupra Dunării și sunt de acord cu d-voastră că, deși e o lucrare de compilațiune, totuși e folositoare și se cuvine să fie răsplătită.

Chestiunea Academiei față de literatura românească modernă e foarte importantă și foarte umilitoare, și ar putea forma obiectul unui studiu care s-ar chema *scandalul timpului*. Cînd te gîndești că cei mai mari scriitori ai neamului nostru, Eminescu, Creangă și Caragiale⁷ nu au fost și nu sunt membri în Academie ; cînd mie mi se neagă un premiu⁸ ; cînd se face politică de sectari din fiecare numire, din fiecare sprijin ; cînd totul este organizat pentru susținerea și încurajarea mediocrităților — te întrebi dacă n-ar fi drept să se revizuiască întreaga alcătuire a acestei instituțiuni, care, desigur, nu mai răspunde astăzi pioaselor gînduri ale donatorilor, acelor ce și-au lăsat averile pentru crearea unui institut de onoare, de litere și științe, iar nu pentru crearea unei arhive moarte și a unui azil de invalizi intelectuali.

Cînd am văzut că ați fost ales președinte al Academiei, negreșit m-am bucurat, căci, cu d-vstră, cel puțin politica și sectarismul vor dispărea, și un sens de dreptate, de estetică și de pudoare va lua locul bunului-plac.

A fost o vreme cînd eu disprețuiam asemenea lucruri. Azi însă nu le mai disprețuiesc. Vreau să intru în Academie, pentru că cred că este dreptul meu și pentru că sper, cu timpul, să întoarcem această instituțiune la adevărata ei menire, chiar dacă va trebui să așteptăm ca Domnul Sfînt să

cheme în sînul său pe acei ce n-ar fi trebuit să iasă niciodată de acolo.

Dar să lăsăm aceste triste lucruri.

Zilele astea, Președintele Rep[ublicii] Franceze e în Roma. De mult n-am fost de față la o demonstrațiune publică atît de sinceră. Este evident că amîndoua popoarele se întorc la legăturile lor de prietenie de înainte de 1870, ceea ce nu poate decît să bucure pe toți amicii păcii — căci apropierea dintre Francia și Italia nu însemnează ieșirea acesteia din urmă din Tripla Alianță, după cum acordul dintre Anglia și Francia nu însemnează ieșirea Franciei din Dubla Alianță.

Binevoîți a primi, scumpe domnule Kalinderu, încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

Roma, 10/23 sept. 1904

Scumpe domnule Kalinderu,

întors la Roma de 20 de zile, nu mi-am dat pace pînă n-am cetit lucrarea d-voastre *Din viața romană* de la un capăt la altul, și sunt fericit de a vă scrie în fine, pentru a vă mulțumi că mi-ați procurat ocazia de a mai învăța cîte ceva din viața strămoșilor noștri.

Luna lui septembrie este în general pentru mine o lună de pace și meditațiune, cînd întors singur la Roma, trăiesc de dimineața pînă seara numai între cărți.

Nu vă veți mira dar dacă vă voi spune că am cetit lucrarea d-voastre înconjurat de texte originale, de dicționare și reviste, parcă aș fi fost chemat să-i acord un premiu.

Vă spun numaidecît că atențiunea mea a fost de la început atrasă de partea a 2-a și cetind, am constatat ca, în adevăr, aci stă partea organică a lucrării, aceea adică asupra căreia se poate discuta cu opinii proprii. Partea întâi este interesantă ca informațiuni, dă acel „sentiment particular de satisfacțiune ce ne procură contactul cu antichi-

tatea", cum ziceți d-vstră în prefață. Prin urmare, sa-mi dați voie a insista asupra părții a 2-a.

Nu înțeleg de ce exclamați „Trist rod al tiraniei !" la pagina 192, acolo adică unde se vede scopul moral al lucrării d-vstre. Adică explicați la pagina următoare, dar nu destul de convingător. Nu ca rezultat al tiraniei și ca dovadă de nesiguranță în stat erau aduse scheletele la mese, ci ca un concept filozofic de nimicnicia vieții : *cârpe diem!*²

Nu mă unesc în toate cu concluziunea lucrării d-voastre că tirania a ros și a dărîmat tîria neamului roman. Mommsen³ afirmă cu drept cuvînt că Caesar a răsturnat republica, fiindcă ea se clătina de la sine și era putredă. Tirania este rezultatul, iar nu cauza decadenței. Causa stă tocmai în acele detalii studiate de d-vstră în partea întâi a lucrării, în po-doabele, toaleta și petrecerile unei elegante, în molipsirea caracterului roman de putrezele obiceiuri orientale, în îmbogățiri colosale pe calea cuceririi și a fraudelor proconsulare, în vîtiarea singelui.

Dar în schimb toate citațiile sunt de o exactitate ce face onoare erudițiunei d-vstre. Din întîmplare, eu sunt un foarte vechi amic al lui Pliniu cel tînăr,⁴ fiindcă avusesem cîndva ideea de a scrie o monografie a împăratului Traian (idee de care m-a curarisit dușmănia neexplicabilă a d-lui Sturdza)⁵ și aveam nevoie de mărturisirile lui Pliniu, mai cu seamă pentru a răsturna acuzațiile ce Tertulian⁶ aduce lui Traian, cu privire la ordonanțele sale contra creștinilor. Am început a-l ceti din nevoie și am sfîrșit a-l ceti de plăcere, ca pe cel mai amabil, cel mai echilibrat om al timpului său. Așadar, am vrut să controlez traducerea d-vstre și am luat scrisoarea către Genitor : e perfectă și ca interpretare a ideii pliniane și ca frază românească, și mai bună decît a traducerilor franceze (Sacy-Pierrot, Cabaret-Dupaty), cari pe *quia nequam me ut inexpectatum festivumve delectat* îl dau cu *cela ne me fait aucun plaisir, parce que cela ne me cause aucune surprise*, pe cîtă vreme este corect așa cum puneți d-vstră : *nici o plăcere, nici o mirare*, deoarece *ve* din *festivumve* este alternativ, iar nu argumentativ, ca în traducerea franceză.

Ce minunată activitate aveți ! Eu mă socotesc pe mine ca un neobosit lucrător — și cu toate astea nu fac nimic pe

lîngă ceea ce faceți d-vstră. Aș putea zice cu Pliniu : *Vi[vum] remittere aliquid ex rugis ?*

Dar înțeleg prea bine că omul în puterea facultăților sale sufletești ar vrea să îmbrățișeze universul (mai cu seamă că s-ar putea să fie și blonda Ontia pe acolo), și ce păcat că nu trăim în medie o sută de ani sănătoși!... Așa să fie !

Binevoiți, vă rog, scumpe domnule Kalinderu, »a primi încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

Către George Em. Lahovary'

[Septembrie 1891] *

Monsieur le directeur,

Depuis quelque temps, la presse me fait l'honneur de s'occuper de mon nom, à propos d'une ou de plusieurs correspondances de Venise publiées par le *Constitutionnel*,³ en affirmant que je serais le mâlin conteur de toutes ces nouvelles. Dans son dernier numero, *l'Indep[endance]* elle-meme la repete, et demande meme mon remplacement „si le fait etait vrai”.⁴

Je regrette beaucoup pour *VIndependance*, mais le fait n'est pas vrai. Il est meme faux, absolument faux, et si je me tais depuis si longtemps, c'est precisement parce que j'ai conscience de mes devoirs et ne voulais pas entrer en correspondance avec les journaux à propos d'une question politique. Mais puisque meme votre journal, que je croyais; tenu, à cause de ses attaches politiques, [à exiger] de plus amples informations de qui de droit, enregistre ce canard et le prend au serieux, je me crois autorise à sortir de ma reserve. Je prie donc Votre Excellence de m'accorder la permission de demettre toutes ces „serenades, conspirations et correspondances”, qui forment un tissu de mensonges dont je ne comprends pas le but.

J'espere que Votre Excellences voudra et pourra me repondre quelque chose à ce propos.

Veuillez etc.

Maintenant meme je n'ose repondre que si Votre Excellence me donne l'autorisation de la faire. J'espere, qu'elle me fera l'honneur de me repondre.⁵

Către „*Literatorul*”

In 24 iunie 1881, la Tîrgoviște

Domnilor redactori ai *Literatorului*

Domnii mei,

Trebuie să-ncep prin a va cere iertăciuni pentru lunga tăcere ce am păstrat pînă acum. Pricina a fost că n-aveam nimic terminat cu care să mă prezint domniilor-voastre. Astăzi vă trimit aceste trei pagini pe cari le veți publica în numărul viitor. Sper că le veți pune în capul jurnalului, nu atît pentru meritul lor, cît pentru cuvîntul că sunt adresate lui Macedonski, colegul nostru ; și iarăși vă rog să credeți că nu sunt adresate lui Macedonski' pentru ca să aibă locul de onoare al jurnalului, ci pentru că voiam să fac o scrisoare de natura aceasta.

Primiți, domnilor, expresiunea viilor mele sentimente.
Duiliu Zamfirescu

Către *Eugen Lovinescu*

Odobești, 21 noiembrie 1911

Stimate domnule Lovinescu,

întorcîndu-mă la țară, am putut citi în liniște studiul d-voastră asupra a patru din romanele mele. îmi pare rău că nu v-ați întins și asupra celorlalte, *Anna* și mai cu seamă *Lydda*.

Așa cum e pusă chestiunea — adică dovada de făcut contra oamenilor de rea-credință sau pentru cei ce nu au citit lucrările mele, că aceste lucrări nu sunt nici antinaționaliste, nici antiardeleniste — ea e tratată cu mare competență. Bine că se mai găsesc și oameni de treabă care să nu fie terorizați de comitetul ariviștilor' de la Iași !...

După cît am înțeles, însă, dv. ați dat dovadă nu numai de curagiu față de oameni nesinceri, ci și de dezinteresare față de naivii de la *Românul*, respingînd colaborarea remunerată la ziarul de peste munți.

Eu apreciez foarte mult această bărbătească hotărîre de a nu ceda din convingerile noastre atunci cînd simțim că se comite o nedreptate sau se atacă adevărul. Dacă ar fi mai multă lume curată la suflet, s-ar trăi mai ușor. Dar mincinoșii, ariviștii, toți acei ce au înțeles că prin teroare se poate ajunge încă departe în țara românească, sunt legați între ei, și cu atît mai strîns cu cît sunt mai lipsiți de talent. Firește că talentele adevărate străbat întotdeauna ; dar uneori ele străbat tîrziu, și adesea le iau înainte îndrăzneții fără talent, ce sintetizează un moment politic sau economic.

Eu, personal, nu mă tem de nimeni decît de propria mea conştiinţă. Cîţi oameni pot zice acelaşi lucru? Din nenorocire, foarte puţini. D-1 Stere se ascunde după_Nicanor¹ şi muşcă de unde poate. Pantelimon e mai subţire la obraz.

Mă uit împrejur şi mă înspăimînt de cîtă laşitate văd. Laşitate, platitudine, încovolare de şira spinării, minciună şi lipsă de lealitate. Asta este marfa cu care se speculează în piaţă. Aşa că, chiar atunci cînd cineva nu împărtăşeşte în toate politica unui bărbat ca primul-ministru de astăzi, d-1 Carp răsare deodată din mulţimea asta de *pleutres*, ca o raritate şi o frumuseţe morală incomparabilă.

Vă rog dar să ştiţi că eu pun foarte mare preţ pe un om care mai degrabă renunţă la o leafă decît la o convingere ; să ştiţi şi să luaţi notă.

Al dv. foarte obligat,

Duiliu Zamfirescu

Către Al. Macedonski

Focşani, în iunie 1880

Domnule Macedonski,

Îţi scriu din Focşani,² adică dintr-un oraşiu tip printre oraşele de provincie, care-şi are Tribunalul său, foişorul său de foc, cazarma sa, Curtea sa de apel — şi, prin urmare, şi un batalion de avocaţi — teatrul său : o miniatură, în seîndură şi cărămidă, a teatrului de Bucureşti, cu două rînduri de loji, parter şi galerie; în sfîrşit, provincia în toată puterea cuvîntului.

Lumea, cu excepţiune de cîteva familii, lume de provincie : caraghioasă, pretenţioasă, săracă de spirit şi de gust, în care cîtiva nătărăi de membri de curte, or de tribunal, se învîrtesc ca nişte păuni, admirîndu-şi unii altora penele, cînd sunt de faţă, şi rîzînd, toţi de fiecare şi fiecare de toţi, cînd îşi privesc picioarele. Cei ce se deosebesc niţel stau mai la o parte.

Cîteva femei frumoase, care ştiu prea mult aceasta, sunt punctul de tragere la semn a tuturor graţiilor domnilor membri. Noroc că şi dumnealor sunt bine apărute prin convingerea cea mare pe care o au despre datoriele femeii creştine, prin citirea, de* două ori pe săptămîină, a psalmilor lui David şi a celor 10 porunci.

Iată cercul care mă aşteaptă.³

E natural ca această societate care arată spiritului perspectiva unui trai hibernatic, să mă facă să trăiesc mai mult în mine însumi. O să vă scriu cît oi putea mai des, ca să am cît s-o putea mai multe răspunsuri.

Chiar a doua zi după ce am venit în Focșani, am făcut cunoștința domnului Pruncu.⁴ Am afectat o complectă neștiință a soartei versurilor dumisale trimise *Literatorului* și i-am spus să cugete la noi, căci tot ce se va găsi bun se va publica. Avea aeru de a fi foarte-ncântat de această scrupuloasă supraveghere. Puteți să-i publicați ceea ce va mai trimete, avînd în vedere, între altele, abonații cari ar putea să vi-i facă în Focșani, deoarece d-lui trece în localitate de autoritate. *Literatoru* îl citea pînă acum d-l Pruncu în serate literare.

Scrie-i cîteva rîriduri, ca confrate de arme, și sunt sigur că-ți va face abonați.

Sper în septembrie să viu în București spre a aduce manuscrisul meu.

Îți trimet a doua scrisoare din romanul început.⁵

Scrie-mi cînd se pune în repetiție piesa⁶ dumitale și cum te-ai învoit cu Ghica.⁷ Ai bunătate și-mi dă no. casei just. Adresa mea e foarte simplă : *Duiliu Zamfirescu, Focșani*.

Comunică te rog lui Florescu⁸ și lui Le Roho complimente din parte-mi.

Aștept răspuns, sunt al dumitale bun prieten,

Duiliu Zamfirescu

Fiindcă nu știu ce dată o fi pus Florescu la cealaltă scrisoare a mea, te rog pe aceasta dateaz-o dumneata după cealaltă.

Focșani, în 2 august 1880

Domnule Macedonski,

Nu v-am scris de mult. Am fost la țară. Am citit cu multă plăcere numerele *Literatorului* 21 și 22. *Poema* "poemelor" este o adevărată poezie, demnă de pana unui maestru. Am observat genu plăcut a d-lui Dâmboviceanu² și-i fac

complimentele mele pentru o parte din poezia sa. Poezia *Fără titlu*³ îmi place, dar aș avea de observat autorului o prea mare străduință spre a găsi cuvinte. Dacă această lăudabilă muncă ar fi, cel mult, egală cu aceea de a căuta idei, am avea mult de sperat de la d-nu Bacalbașa. Nu știu care e părerea dumitale.

Scrob' văd că nu mai scrie. De ce ? — *Âpropo!* Am auzit un doctor în Focșani entuziasmat de mica d-tale poezie : *Erai tu fără-a fi tu*¹.

Te-am rugat rîndu trecut să-mi scrii. Dacă această mică osteneală nu-ți poate procura nici o plăcere, nu te silesc deloc ; îți mărturisesc numai că mi-e atît de urît, încît, cînd primesc cîte-o scrisoare de la prieteni, îmi fac sărbătoare.

Îți trimit o poezie,⁶ și cu dînsa complimente colaboratorilor *Literatorului* cunoscuți mie.

Cu totul al d-le,

Duiliu Zamfirescu

Vă voi trimite urmarea la scrisori în curînd.⁷

În 20 august 1880, Focșani

Domnule Macedonski,

Îți trimit o poezie¹ asupra căreia am stat mult la-ndoială dacă trebuie s-o dau publicității sau nu, din cauza genului său prea intim, și poate prea expresiv și prea expansiv. Te rog citește-o, cu puțină atențiune, și vezi dacă simți ceea ce am simțit eu scriind.

Am observat că, în poezia din numărul trecut,² ai făcut o îndreptare. Atențiunea aceasta îmi arată că ții serios să nu treacă nimic slab. Îți mărturisesc însă că cuvîntul „sumbru” nu-mi place deloc. Aceasta e o chestiune de gust fonetic. Nu am pretențiunea a impune nimănui gusturile mele, dar iarăși țiiu să nu mi se impună gusturile altora. De aceea, fii

hun și or de câte ori ți se va părea că e ceva de-ndreptat, scrie-mi. Prefer chiar să se întârzie publicarea bucăților mele, decât să se treacă astfel.

Sfârșitu din *Logica poeziei*² dumitale e prea bine, atât ca stil, cât și ca idei : plină de spirit și adevăruri, e una dintre rarele bucăți de critică aleasă.

Sper, în curînd, să-ți trimet un tablou în proză. »

Nu-ți voi ascunde că unele strofe din *Mîngîierea dezmoș-tenitei*¹ nu mi-au plăcut, precum iarăși altele m-au încîntat sau, mai bine zicînd, m-au descîntat prin sălbatica lor frumusețe.

Salutări,

Duiliu Zamfirescu

Hîrșova, în 11 oct. 1880

Domnule Macedonski,

Nu ți-am scris mai demult, fiindcă nici nu puteam. Toată ziua îmi bat capu cu petiții, cu dosare, cu apeluri și cu tot felul de lucruri displăcute.¹ în astfel de companie, înțelegi bine că muza nici legată n-o mai poți ține.

Îți trimet o mică proză. Și-o mică poezie. în privința titlului celei dentii am avut puțin de cugetat; însă fiindcă a ajuns prea comun *Orfelinele* și fiindcă nu-i nici destul de corect, am preferat *Orfanele*.² Acestea, lucruri scrise din trecut. De ce nu mai scrii ? Lă revedere.

Duiliu Zamfirescu

Am auzit că un jurnal a vorbit ceva de *Hernani*.³ Ce ? și care ? *

Scris pe marginea filei.

£1881]'

Domnule Macedonski,

După cum vezi, nu mă supăr deloc și prefer, dacă găsiți cu toții că e slabă poezia mea, să n-o publicați. —

‘V-aș trimete altceva, dar n-am nimic terminat. Fiindcă mi-n [sic!] gînd să-mi dau demisia, sau, cel puțin, să plec în concediu, o să am timp mai mult și o să pot lucra cu mai multă atențiune. „

Vă rog numără viitor al *Literatorului* să mi-1 trimeteți la Focșani.

Primiți salutările mele.

Duiliu Zamfirescu

Cred pe săptămîna viitoare să ne vedem în București. *

Domnule Macedonski,

Pînă acum n-am primit jurnalul.

Odată cu trimiterea lui, fii bun și-mi răspunde dacă nuvela *Cum a iubit Depârățeanu*,¹ pe care am terminat-o, se poate publica, în întreg, cu partea care mai e o dată publicată, ca să fie un tot complet. Am nevoie de 15 sau 20 de pagine de-ale jurnalului.

Totodată doamna Simionescu² trimete 10 fr. pentru prelungirea abonamentului pînă la sfîrșitul anului. Administrația jurnalului va binevoi a-i trimete chitanța.

Așteptînd răspuns, sunt al dumitale cu totul,

Duiliu Zamfirescu

în 27 iulie '81,
Focșani

Notat pe colțul din stînga, jos.

[Martie-aprilie 1882]

Iubite domnule Macedonski,

Îți scriu aceste linii spre a-ți spune multe de toate și, printre ele, spre a-ți cere și un serviciu.

Să-ncepem cu începutu. Știu că ești în foarte buni termeni cu d. Ureche.¹ La gimnaziul de aici e o catedră vacanta de limba franceză și, fiindcă cursurile se fac dimineața, astfel că orele de tribunal îmi rămân libere, aş putea să mă-nșărcinez cu predarea lor. Cu acest chip, aş fi cu totul la adăpost de fluctuațiunile politice. Fiindcă însă nu știu pînă la ce punct ești intim cu ministru, te rog precizează-mi aceasta, ca să văd dacă pot veni în București. E chestiune de numire provizorie, pînă la publicarea concursului și afacerea nu pare tocmai greu de rezolvat, deoarece acest concurs a fost de mai multe ori publicat, fără să se prezinte cineva. Aștept să-mi răspunzi, ca să-ți mulțumesc prietenește.

Trecem la alt șir de idei. Tot cu această scrisoare am trimis la redacție abonamentul d-nei Simionescu pe un an și poezia mea² de care-ți vorbeam cînd eram în București. Judec-o cum crezi și dă-i locul ce vei socoti că i se cuvine în credincioasa noastră revistă. Am cetit cu cea mai mare luare-aminte splendida dumitale *Noapte de martie*³ și cu toată sinceritatea te asigur că e tot ce ai făcut mai frumos printre frumoasele dumitale lucruri. Știi că n-am obicei să spui ceea ce nu cred. În schimb, ai permis la o mulțime de platitudini și de nume ordinare să stea lîngă al dumitale pe picior de egalitate.

In 20 mai [1882]

Domnule Macedonski,

încep sus ca să sfîrșesc foarte jos.

Mi-ai făcut, cu scrisoarea d-tale, o deosebită plăcere : I. fiindcă mi-ai dat noutăți despre d-ta și al II-lea, fiindcă mi-ai făcut cunoscută traducerea lui *Levante* în grecește.

Astăzi îți scriu spre a te ruga să-mi spui ce ai mai făcut cu ministru Cultelor. Știu că vei întâmpina oarecari greutăți pînă la izbîndă, dar tocmai de aceea m-am adresat dumitale : cred că Ureche nu-ți va refuza un atît de mic lucru. Ca să ai mai multe lămuriri, trebuie să-ți spui că astăzi, la catedra de franceză, e suplinitor profesorul de matematici, și, dacă i s-ar lua această însărcinare, nu l-ar nedreptăți întru nimic, căci el tot și-ar păstra catedra lui. Afară de aceasta, s-au ținut pînă acum mai multe concursuri și nu s-a prezentat nimeni. Te rog întrebuințează toată trecerea dumitale pe lîngă ministru, și fă-mi treabă, ca să-ți rămîi pentru multă vreme îndatorat. Concursul mi se pare că e în iuliu ; va fi foarte ușor să mă prezint, dar mă voi prezenta mai ușor fiind deja numit provizoriu. Am auzit că e un supleant de la curtea de aici care s-ar fi coșopenind după același lucru.

Aștept răspunsul d-tale ca să văd ce trebuie să mai fac.

Pînă acum încă n-am primit *Literatorii*. Iar a întîrziat mult. Mi-ai făgăduit să-mi trimiți jurnalul cu traducția. Dacă odată cu aceasta mi-ai face cunoscut și adresa traducătorului, m-ai îndatora.

Dacă aveți nevoie de materie pentru numărul viitor spune-mi, căci am un act din *Hernani*⁴ (act. I) gata de tipar.

Am văzut ieri în *Românu*⁵ că era să se declame *Harpista* la Teatrul Național. Dacă a asistat careva de la redacție, roagă-l din partea mea să-mi scrie cum a ieșit.

Iată-mă, după cum ți-am făgăduit, ajuns foarte jos.⁶ Mă vei ierta de atîta poliloghie.

Al d-tale prieten,

Duiliu Zamfirescu

Roma, 15 decembrie 1890

Către Ana Maiorescu

Roma, 21 octombrie 1888

Madame Maiorescu,

Veți primi din Venezia o ladă cu 12 pahare de șampanie. Vă rog să iertați această indiscreție unui om care a fost primit a împărți cu atîta prietenie și de atîtea ori masa dumneavoastră.

Forma paharelor am ales-o eu însumi de cînd am trecut prin Venezia. Sunt niște cupe cari încearcă să imiteze un potir de Sansovino, naiv și elegant. Zic încearcă, fiindcă fabricantul modern n-a putut să copieze decît naivitatea modelului, fără să dea și noblețea inimitabilă a originalului, care, în definitiv, nici eu nu știu în ce stă, dar care există. Dealtminteri, meșterii de astăzi ai Veneziei nu merită renumele ce-l au decît pentru calitatea cristalului, care, în adevăr, e minunată. Veți vedea că cupele dumneavoastră, atinse, sună ca un clopot.

Pentru formă, patru probe am făcut pînă acuma, și tot n-am putut dobîndi pe cea care o vroiam. Monogramul de asemeni nu e cum ar trebui. Paharele de Bohemia or fabricațiunea Baccarat sunt mult mai fine, dar... nu e Venezia.

Sper că veți privi aceasta ca un semn de amintire de la un bun și devotat prieten,

Duiliu Zamfirescu

Madame Maiorescu,

îndată ce am primit scrisoarea d-voastre,¹ am mers cu nevastă-mea de-a dreptul la Castellani, faimosul amator de antichități și giuvaergiu de pe antic *à ses moments perdus*. Și iată isprava :[^]

E bine mai întîi să lămurim chestiunea următoare : doriți acest colan pentru d-voastră personal sau pentru cineva de aproape ? sau e vorba de un dar ceva mai original din partea d-nei ministrese către o persoană indiferentă ?

în primul caz trebuie rămas la Castellani, și atunci iată ce am a vă spune :

1. collier numit *anti-fisse*, epoca siculă, anterioară lui Archimede, 1000 frs. (frumos).

2. collier cu amfore lucrate (filigrană cu saillie, aceeași epocă și stil), 1200 frs. (superbă).

3. collier cu atîrnători rotunde (stil etrusc, cam greoi, însă caracteristic), 900 frs.

4. collier cu amfore nelucrate (aur mat), prea frumos. Etrusc.

5. collier cu mășci, etrusc (aur lucrat).

6. collier cu crini răsturnați (aur lucrat), aceste trei din urmă de la 400—500 frs.

Toate acestea, copii admirabile de pe originalele acestui maniac (foarte interesant prin cultura întînsă ce o are în materie), pe cari le-am văzut. Dacă voiți să cheltuiți mai mult e de recomandat nr. 2 ; dacă mai puțin, nr. 4. Mie personal îmi plac toate ; însă plăcerea trebuind fi în bună prietenie cu mijloacele, parcă m-aș opri la nr. 4.

În al doilea caz, se pot găsi lucruri mai slăbuțe, imitate de pe imitațiile lui Castellani, — dar și acestea tot cam prin prejurul lui 400.

Nevastă-mea are o garnitură (o brațeletă, un colan și o broșă) ca cea de la nr. 1, însă nu de Castellani ci de Civilotti, un imitator de gust, care însă costă aproape mai scump ca celălalt.

Așteptăm să ne porunciți. Castellani zicea că autorul desenului trebuie să fie de 2 ori ministru, — după detalii.

Duiliu Zamfiresco

încă o vorbă : Am voit să vă trimet fotografiile colanelor, dar proprietarul nu le dă, pentru a nu fi copiate», — o copilărie, fiindcă cel ce cumpără e stăpîn să facă ce vrea.

Roma, 24 decembre 1890

Madame Maiorescu,

îndată ce am primit scrisoarea a doua' cu cecul de 400 frs. am și luat colanul indicat la nr. 4 din precedentă mea scrisoare. Sper că vă va plăcea. Mie îmi place foarte, dar foarte mult.

Modul de transport nu e cum l-ați indicat d-voastră, adică prin pachet postai, deoarece nu avem convențiune cu Italia relativă la acest mod de transport. De aceea am adoptat sistemul scrisorii recomandate, sigur fiind că cu chipul acesta cutia nu va fi deschisă la frontiera austriacă.

Vă rog să-mi răspundeți de primire.

Vă urez să-1 purtați cu bine și fericire.

Duiliu Zamfiresco

Madame Maiorescu,

N-o să mai zic niciodată că aveți lucruri frumoase în casă. Vă sărut minile de mii de ori pentru tava cea minunată și cu psalmul zic : „dă, Doamne, toate din belșug în

casa cea darnică" * Femeia mea va fi foarte mulțămîtită și vă va scrie. La revedere cît s-o putea mai curînd.

Duiliu Zamfiresco

Joi [5 noian. 1892]'

[1892]'

Madame Maiorescu,

Țigaretă mea cea nostimă s-a rupt în două, din greșeala unui junimist, care m-a lovit peste mîină. Vă rog să-mi spuneți de la cine e cumpărată, ca să încerc a o lipi la loc.

Vorba lui conu Petrachi' : Gogomani!

Soarele ăsta mă desperează, — așa că, țigaretă ruptă, zăpadă nu, dacă n-ați fi dumneavoastră pentru ce să mai stau în București ?

Cu respectuoasă dragoste,

Duiliu Zamfirescu

Martî

[1892]

Madame Maiorescu,

Aseară am uitat să vă spun că mîine, duminică, la 2 ore, am audiență la palat, și, prin urmare, nu pot dejuna la d-voastră. Dacă însă de la 4 în jos, domnul Maiorescu nu iese și nu e ocupat, putem face ceva ; la din contra, miercuri.

Cu *frumosul* de aseară n-am putut dormi toată noaptea, și, ce e mai ciudat, am visat lucruri foarte urâte. Dar noi avem dreptate. Sper că de atunci și pînă acum nu v-a cucerit adversarul. Femeia datorește ascultare bărbatului, da, dar nu și în estetică.

Din întâmplare, aveam cu mine cartea aci alăturată, care nu are nici o originalitate, dar care dezbate chestiunea cu îndemînare. Hrăniți-vă cu puținul cel dă, ca să aveți forță de rezistență, fiindcă eu, vă spun drept, de mai continua aseară d-nu Maiorescu cu susținerea părerii sale, eram un om pierdut pentru cauză, cu toate că simțeam că nu are dreptate.

Dumnezeu cu noi și înaintea !

Sărutări de mîni respectuoase

de la devotatul

Duiliu 2.

Simbătă

Bruxelles, 23/5 oct. '94

Doamnă Maiorescu,

Sper ca, odată cu scrisoarea mea, veți primi și pe a lui Rosei, cu desenele și schițele promise.'

Am fost la dînsul ieri. N-am găsit pe bătrîn, care e dus în Italia, după lemn de nuc și altele. Fiul lui însă mi-a arătat modelele de scaune, atelierul, felul de a lucra, și din toate mi s-a părut că aveți a face cu o casă serioasă. Am putut vedea, din atelier, că mai tot lucrul se face în lemn masiv, adică nu se *reportează* (adaogă) decît numai sculpturile prea proeminente, cum, spre exemplu, statuete, chipuri omenești etc, ceea ce este totdeauna o garanție de soliditate.

Casa Rosei lucrează mai cu seamă pentsru export. în Franța și Englitera.

Iată ce pot să vă spun, deocamdată, despre fabricant. Socotesc că puteți să trimiteți banii cu încredere ; de nu voi fi eu aici, ca să îngrijesc, cum aș fi dorit, de comanda d-voastre, va fi ministrul, care, în caz de neajunsuri din partea fabricantului, sunt sigur că se va deranja cu plăcere spre a vă servi.

Rosei fiul este el însuși desinatorul Casei, aș putea zice mai bine *el singur*, astfel că lucrul merge încet. Cu toate astea mi-a făgăduit că astăzi chiar va trimite desenele mobilelor comandate, precum și a celor două măsuțe în plus, și tot astăzi vă scrie, dîndu-vă lămuriri asupra termenului expedierii, precum și al ambalajului.

Sunt foarte fericit că vă pot servi. Sper, pînă la întoarcerea curierului, să fiu încă aici; vă rog, prin urmare, să-mi dați orice însărcinare veți dori. Mîine mă voi duce din nou la Rosei, spre a mă încredința că s-a ținut de cuvînt.

Văd că domnu Maiorescu e foarte ocupat. îmi pare rău că l-am bombardat cu trei scrisori, de la întoarcerea sa în țară. îl rog să nu se ocupe de cele ce i-am scris decît cînd va putea și cum va putea.

Am primit de la d-nui și d-na Negruzzi o carte poștală din Sorrerito. Cred că în curînd se vor întoarce.

Vă rog să primiți respectuoasele mele sărutări de mînă și să mă credeți al d-voastre

foarte devotat,

Duiliu Zamfiresco

[1894]»

Iubită doamnă Maiorescu,

Va rog să-mi împrumutați ultimele două numere din *Convorbiri* în care se publică *Viața la țară*. Voiam să vi le cer aseară, dar am uitat.

Oare să ție soarele ?

Fumez cu bocchinul¹ de la d-nul Maiorescu, și tutunul îmi pare minunat... O dragoste în felul ei, pe care d-voastră nu o puteți împărtăși, — afară numai dacă nu vă veți hotărî să fumați.

Foarte respectuos și devotat,

Duiliu Z.

[București, 12/24 fevr. 1899*]

Scumpă doamnă Maiorescu,

Fiindcă v-am recunoscut slova, dați voie să vă răspund d-voastre. Primesc cu cea mai mare plăcere, pentru mine și pentru traducere. Mai mult: vă rog să-mi permiteți a vă prezenta pe însuși traducător, pentru ca, pe la 9 ore, să citească *el* traducerea celor vreo două capitole ce sunt gata.² Și, spre a nu complica lucrurile cu răspuns la răspuns, vă rog să lăsați vorbă feciorului, *da* sau *nu*.

Voi trece eu astăzi pe la d-voastră.

Cu toate omagiele respectuoase ale
devotatului

Duiliu Zamfiresco

10

Frascati, Villa Patrizi, 21/2 august '99

Scumpă doamnă Maiorescu,

Scrisoarea d-voastre nu m-a mirat deloc ; mi-a făcut însă mare plăcere, atât pentru dovada de simpatie ce cuprinde și pentru care vă sunt foarte recunoscător, cât și pentru că este pur și simplu o scrisoare de la stația Maiorescu.

Cutremurul de pământ a fost urît de tot; dar, în fine, a trecut, fără a lăsa urme decît în pereții casei. Băiatul meu mai mare a fost zdruncinat sufletește, dar, cu inconsecvența copilăriei, a uitat. ^ ^

Mulțumesc încă o dată de gîndul bun al telegramei, atît în numele meu cît și al nevastei.

Crîmpeiul din scrisoarea lui Rădulescu¹ e foarte bine venit, pentru a mă scoate din îndoiala în care mă aflu cu *Scrisorile romane*. Eu credeam, la început, că erau bune. D-voastră mi-ați spus astă-iarnă la București că nu vă plac ; și, cum eu am încredere în judecata d-voastre personale, m-ați pus la grea încercare, cu atît mai mult că mă și osteniseră prin încordarea minții la lucru, lîncchipuiți-vă că eu credeam, nici mai mult nici mai puțin, că am scos o umbră de idee nouă cu privire la știința moralei, umbră numai, nebuloasă, încurcată, dar care, cu timpul, s-ar fi luminat. Temelia ei este în *etica* lui Spinoza, pe care eu o văzusem atît de apropiată de datele științei moderne. În aceasta și stă umbra de idee nouă, în expunerea unor noțiuni morale, de cel mai pur optimism, care să se lege de o parte cu intuițiunile lui Spinoza, iar de alta cu dovezile experimentale moderne. Dar ce-i faci omului prost și nervos !... Observația d-voastre era ca ecoul propriei mele îndoieli : ce te apuci, tu, scriitor de poezile și romane, să plictisești lumea cu necazuri de astea !... Este adevărat că întreaga mea viață actuală este guvernată de ideile expuse în prima parte a *Scrisorilor romane*, și că acest fel de *îndreptar* m-a liniștit și m-a așezat în scaunul de a trăi pentru tot restul zilelor. Așa cred cel puțin. Dar, de la a simți tu lucrurile așa, pînă a le împărtăși și altora, *corre un bel pezzo*.²

Vă rog, prin urmare, să mulțumiți lui Rădulescu, în numele subsemnatului, de cuvintele simpatice dedicate *Scrisorilor*.³ Nu-mi aduc aminte bine de dînsul. Cred că nu face parte din generația Dragomirescu-Negulescu⁴ etc. Parcă am o depărtată imagine de un chip care ar răspunde la numele asta. N-o fi traducătorul lui *Imineu-imineu* ?!...

Despre Petrașcu, trebuie să vă spun că problema sufletească a acestui om este poate singura care să mă fi făcut să sufăr, nu ca lovit în interese sau în amor propriu, ci ca individ care vede și înțelege pe semenii săi. Cum de pot în-

căpea atâtea contradicții într-un singur ins e unul din^ misterele firei. Eu știu tot ce știți și d-voastră despre dînsul. Dacă sunt mai rezervat în judecată, o dătoresc poate faptului că eu l-am văzut de aproape în unele feluri de a fi, înecări entuziasmul artistic se ridică mai presus de toate. L-am văzut acum cîțiva ani la Roma, l-am văzut acum un an la Sorrento, și tot mai mult mă încredințam de sinceritatea unei Jaturi a firei sale. Astăzi pare că aruncă și asupra mea indignarea sa politică, fiindcă nu-mi mai scrie. Orcum, e o curioasă halima de om, și eu rămîn în rezerva mea față de dînsul,¹ după cum, dealtfel, am rămas față cu foarte mulți din amicii de altădată ; e o măsură de poliție sanitară sufletească, care te scutește de multe părerii de rău.

Acum, la altele.

Bachelin⁶ nu mi-a trimis încă traducerea *Războiului*, deși termenul contractului nostru era pe la mai. Contracte de literați !...

La iarnă sper să public o broșură de poezii⁷ inedite. Dacă la *Convorbiri* e lipsă, v-aș putea trimite textul lor să alegeți și apoi să-l retrimiteți tipografului.

Văd cu părere de rău că nu treceți granița spre Italia. Ne vom vedea însă la iarnă, desigur, în casa cea frumoasă din str. Mercur, unde ospitalitatea este pentru mine atît de dulce, cu sensul intim al siguranței prietenești statornice.

Și dar, îmbrățișînd din inimă pe *cel ce aprobă*, scump d-voastre și îndrăznesc să zic și mie, vă rog să primiți toate omagiele mele respectuoase și, dacă Trifoi⁸ vă inspiră, să-mi mai scrieți.

Duiliu Z.

S/20 sept.

Această scrisoare sa primblat prin Tirol, la Trafoi, de unde a fost respinsă. De ce ?... Ați lăsat din Jtinerar Tirolul ?

Am primit de la d-l Rădulescu (îmi închipuiesc) o foarte gentilă rugămintă de a continua *Scrisorile romane*. Vă rog să-mi dați adresa sa la Lipsea. Am zis *îmi închipuiesc*⁹îmdez rugămintea nu e iscălită. La 1 oct. stil nou mă întorc la Roma ; prin urmare, îmi scriți acolo.

Către Titu Maiorescu¹

i

Hotel Metropole

Domnule Maiorescu,²

îmi iau libertatea să vă fac o rugăciune :

De cîtăva vreme a sosit în București o familie de artiști italieni, cîntăreți de mandoline, de o forță cum rareori se-n-tîlnește. Șeful ei, d-nu P. Armanini, s-a prezentat la redacție,³ rugîndu-ne, între altele, să-i dăm mijlocul prin care ar putea să obție o audiență de la m.-s. regina. Ne-am gîndit întîi să vi-l prezentăm d-voastră. Artistul a primit cu bucurie să vă dea o probă de ceea ce e în stare să facă cu instrumentul său, pentru favoarea de a fi recomandat reginei. Deci, dacă sunteți în dispozițiuni de a asculta muzică, vă rog să-mi răspundeți ca să^ vi-l înfățișez.⁴ V-asigur că veți trece un ceas de adevărată desfătare sufletească. Familia se compune din cinci persoane : tatăl, muma și trei copii. Ceasurile în care pot fi la dispoziția d-voastră sunt: după prînz oreînd și seara de la zece ore în sus.

Totodată^vă trimet și un album de autografe, în care, mai cu seamă, o mărturisire a lui Gounod⁵ e foarte măgulitoare pentru dînșii.

Vă rog să-mi iertați aceste linii și să puneți interesul ce li-l port pe dragostea ce mi-a inspirat-o talentul extraordinar al întregii familii și mai cu deosebire virtuozitatea tatălui. Știu în același timp că la d-voastră muzica e slăvită,⁶ ca tot ce e frumos pe lume, și de aceea cred să nu fiu supărător.

Duiliu Zamfirescu

19 august '84

Domnule Maiorescu,

Iată novela mea.'

Am schimbat și am adăugat într-însa tot, după cum ne-am înțeles în ziua citaniei, — numai de vorba *tigresă* nu m-am putut despărți. Am căutat o grămadă, și nimic n-am găsit care s-o înlocuiască cu felurile calități ce are. Cusurul ei de vorbă prea franțuzească trebuie să i se ierte, față de slujba ce ne face.

Dealtminteri, dacă găsiți ceva mai bun, vă rog să ștergeți fără milă și să înlocuiți.

Al d-voastre,

Duiliu Zamfirescu

16 octombrie 1885

Domnule Maiorescu,

Am comis o novelă' pe care, înainte de a o ceti soborului, aş dori să v-o arăt d-voastre. E cu putință ? Mi-e cam frică de oarecare lucruri îndrăznețe ce am pus într-însa și aş vrea să le vedeți.

Vă rog să-mi răspundeți la ce ceas vă dau clienții pace, ca să viu să vă asasinez eu.

Două vorbe de răspuns și multă sănătate.

Duiliu Zamfirescu

26 august [1886]

Rog pe domnu Maiorescu să binevoiască a-mi spune când are un moment liber. Am comis o nouă crimă' și aş vroi s-o cunoască și d-sa.

Orce oară — mai cu seamă duminica — e bună.

Duiliu Zamfirescu

20 febr. '87

Domnule Maiorescu,

Vă mulțumesc foarte mult pentru cartea lui Tb'pffer,' și mă[^] grăbesc (?) a v-o înapoia. Să nu care cumva să credeți că trilogia lui Grillparzer' v-am... hipnotizat-o. O să mă grăbesc în curînd să v-o înapoiez și pe dumneaei.' Dar cînd citești nemțește cu dicționarul,' tot îți trebuie ceva mai multă vreme decît dacă ai ceti fără... Și unde mai pui că în vremea asta mai poștești și la scris de *noveale*... Cumulard ! cumulard !

Dar, dacă nu v-ar supăra, eu aş avea să vă spui o vorbă : Am comis *alta* !'... Vorba d-lui Stolojan.'

Știu că e teribil, dar ce să vă fac ? Trebuie s-o înghițiți și pe asta. Dați-mi poruncă : în ce zi de sărbătoare să viu, sau, dacă sărbătorile le petreceți la Sinaia, în ce seară ? Aștept două linii.

Devotat cu totul,

, Duiliu Zamfirescu

-VI7 iuniu '87

[7 sept. 1887]¹

Iubite domnule Maiorescu,

Cu slavă, cu cinste, cu fericire și cu împlinirea tuturor poruncilor date de domnul Rebeicu, amin !

Rău îmi pare că n-am putut să vii să vă văd la Curtea de Argeș.² Funcțiunea de mire, care îndeobște e grea și comică, trebuie să fie dulce și senină când leagă pe un *Om* cu o atît de fină și delicată persoană ca d-ra Rosetti.³

Nu prea am talent la felicitări, dar nici nu vă scriam anume ca să mi-l arăt. Voiam numai să vă explic cauza bufonă care m-a împiedecat de a veni.

Vineri dimineața, am rugat pe șeful diviziei politice să înștiințeze pe ministru⁴ că sîmbătă o să lipsesc, și am făcut greșala să-i spui anume în ce scop. Răspunsul a fost un imens dosar mîncat de șoareci, asupra căruia am primit poruncă să meditez vreo 36 de ceasuri și să mă pătrund de importanța ce o au tratatele turcești în materie de conflict de graniță. Bună dimineața am dat și beleaua mi-am găsit. Ce e mai dureros însă e faptul că această chibzuire de dosar mi-a luat și duminica de ieri și probabil să-mi ia și S-ta Măria de mîne, cu cetania lui, de o perfectă inutilitate. Trebuie însă să am aerul solemn. Vorba lui Laurent 17-a din *Mascotta*⁵. * „*Ayons l'air de ne pas avoir l'air*”.

Deci, după o matură chibzuire, am transformat și telegrama pe care voiam să v-o trimit ieri într-o urare mentală și, cu o părere de rău mai mult, am rămas aci.

Sunteți prea cunoscător de lume și prea bun, ca să nu înțelegeți și să iertați.

Cel ce nu știe ura bine decît în gînd,

Duiliu Zamfirescu

Domnule Maiorescu,

Avem o tolă plină.

Dacă duminică vă dau treburile răgaz, vă cer voie să vă prezint pe autorul criticei¹ de care v-am vorbit, care a făcut o lucrare meritorie din toate punctele de vedere. Aseară am cetit-o întreagă și mi s-a părut că trebuie, neapărat, s-o yideți și d-voastră. Aș aduce-o eu, dar slova e foarte încurcată, așa că trebuie s-o ascultați, ca și mine, de la autor.

Apoi, subiscălitul v-a dedicat și el un ceas de tortură : sunt pe isprăvitul episodului lui Longin, care, în loc de a ieși o încercare de teatru, s-a întrupat în chip de roman sau novela mai lungă,² din cauza detaliilor, foarte frumoase, care nu puteau intra într-o piesă.

Dacă duminica viitoare ieșiți din București sau o aveți prinsă altundeva, vă rog să-mi dați o seară, din care însă sexul sa fie exclus și să fim numai cu d-voastră, spre a nu speria pe noul critic și spre a trece lucrările prin filtrul d-vs. mai întii.

Vă rog să-mi răspundeți și să-mi iertați această rețetă.³

Duiliu Zamfirescu

8/20 oct. '87

[București, noiembrie]¹

„ Vă trimit, domnule Maiorescu, aceste două „luni”,² ca sa nu fac altfel de cum mi-ați zis.

Negreșit că nu sunt destul de bune și că le lipsește mult. Dar și ceea ce au nu a fost înțeles de mulți din domnii ce erau vineri de față. Cu Caragiali m-am explicat, între două

pahare de bere, și aproape m-am convins că el e nevinovat de o mulțime de comedii ce spune cu haz pe socoteala unor lucruri bunișoare. Ceea ce mă supără și ceea ce-l face pe el să trăncănească e partea ce o iau ceilalți la o mulțime de trivialități care, cu toată hotărîrea mea de a nu mă lăsa să fiu influențat, mă supără, mă supără de o sută de ori.¹ Apoi, domnule Maiorescu, să faci poezie cu dr. Neagoe, Remușiu și alți doctori în cîte ceva, revine a face arhitectură cu Dobre Nicofău.⁴

Vă rog să-mi iertați această supărare copilărească, dar știți că nu e rasă mai ciudată decît a autorilor și amor propriu mai vulnerabil decît al poezilor. Desigur că nu am dreptate în unele, dar tot așa de sigur e că puțini oameni înțeleg poezia.

Acolo deasupra (*lâ-dessus*) »o încheiem, și să rămînem cii această mîngîiere.

Fiți bun și prezentați omagiele mele doamnei Maiorescu.

Duiliu Zamfirescu

Duminică

[4 mai 1888]

Domnule Maiorescu,

Cîțiva prieteni binevoitori s-au strîns astă-seară la G-d Hotel spre a-și lua rămas bun de la mine.²

Nu mă lasă inima să nu vă înștiințez și pe d-vs. Dacă puteți dispune de un minut între 9i/, și 10, aş pleca fericit știind că mi-ați urat și d-vs. drum bun.

Cu noi sunt : St. Michăilescu,³ Caragiali, Petrașcu,⁴ Djuvara,⁵ Mincu⁶ ș.a.

Să aștept ?

Duiliu Zamfirescu

10

LEGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 25 iunie '88

Iubite domnule ministru,¹

Abia astăzi am găsit în *Monitorul oficial* decretul prin care ați binevoit a mă decora cu Bene-Merenti, — și de aceea am întîrziat atîta a vă mulțumi.

Acu mă grăbesc a vă exprima via mea recunoștință și a vă asigura că, pe cît voi fi sănătos și cu mintea întreagă, voi căuta să învăț și să lucrez.

Binevoiți, vă rog, domnule ministru, a primi asigurarea inalterabilului meu devotament.

Duiliu Zamfirescu

11

Roma, 20 ianuariu 1889

Iubite domnule Maiorescu,

Sunt cîteva zile de cînd știu că ați fost în Venezia, și pînă ieri am păstrat în suflet părerea de rău că n-ați vrut să dați decît un semn anonim de trecerea d-voastre pe acolo. Cînd am primit sulul de heliotipii, vă mărturisesc că nu mă gîndeam la d-vs. Credeam că, sau consulul nostru, prins de un acces de poezie, îmi făcea un pean de vin, sau vreun trecător (ori trecătoare) prieten își trimetea această carte de vizită artistică. Am zis și *trecătoare*, fiindcă vrabia mă-lai visează și fiindcă aveam în favorul visului meu un precedent (foarte neconstituțional) de la Olivia cea din scrisoarea mea de acum opt luni¹ care, trecînd prin Florenza, mi-a trimis un bust de *terracotta*, urît și caraghios pe cît ea era

de nostimă și hazlie. Toate bănuielele astea mi-au trecut prin minte foarte repede, și după ce-am privit minunatele copii ce mi-ați trimis, am reluat coperta sulului să recitesc adresa. Atunci am recunoscut scrierea și am și întrebat pe consul dacă sunteți în Venezia. Alaltăieri am primit răspunsul lui că ați plecat; ba îmi adaogă că aveți și o telegramă pe care nu știu unde să v-o trimită.

Acum să-mi dați voie să vă spun, excelență,² că n-aș fi crezut niciodată că o să veniți în Italia și să nu mă înștiințați și pe mine. Așa e firea omenească: tot ce dorește i se pare natural. Aș fi căutat să nu fiu obositor și indiscreția mea ar fi durat 24 de ceasuri. Dar să nu mai vorbim.

Despre Venezia să-mi dați voie. În urma scrisorii d-voastre am reluat pe Taine³ și de la prima filă m-am dus iar pînă la ultima; fiindcă, afară de însemnătatea celor ce spune, nu e pagină în toată literatura acestui om (adică, vorba d-vastră, din ce-am citit eu) mai caldă și mai sănătoasă: îți face bine so cetești. Și, curios. Deși eu credeam că m-am înțeles cu Taine, căci am găsit note pe margine în care îmi ziceam mie însumi: bravo, ai gândit ca un om mare — totuși, recitind, am văzut cu mirare că parcă e mai mult de părerea d-voastre decît de a mea. În detaliuri are aceeași impresie stranie și colorată, și vorba *vîs* vine și la el de mai multe ori. Unde însă îmi pare că gîndește altfel, e tocmai în substanța lucrului. Pentru el Venezia nu este discordantă și nelogică. De unde o ia, de la colonia padueză, de la rămășița unică și adevărată a miezului vieții romane, pînă unde o lasă, e un acord perfect, cu nota dominantă originală, vie, dar acord. Bunăoară, pentru el impresia pa'atului ducal este rezultanta omogeneității stilului venețian, și, deși constată că regulile sunt răsturnate, că e pus plin peste gol, că goticul și bizantinul se amestecă cu o îndrăzneală nebună, formula personală și armonică nu numai că nu se pierde, dar reiese măreață și nouă, nouă de o mie de ori. Ce nu poate fantazia omenească cînd e pusă în niște condițiuni de fermentare ca la Venezia! Căci logic în frumos ce e? Ce e bunăoară logic în natură? Afară de fatalitatea chimică, totul înnoată în întîmplare. Ce e logic într-o pădure?...

Acum, partea în care impresia mea a fost osebită e aceea a rezu'tatului mecanic ce a produs în suflet. La mine înrîu-

rirea colorilor, a liniilor arhitectonice, a canalurilor s-a pre-schimbât în liniște, în cîteva crîmpeiuri de idei senine, în niște arcuri lungi ca de curcubeu, sub care treceam ca fiind parcă altul și uitîndu-mă eu la mine ca la un arhanghel, fără durere, fără patimi.

În sfîrșit, ce să vă mai spui. Hai s-o luăm fiecare cum ne vine mai la-ndemîna.

Rămîne însă bine înțeles că treaba nu-i pe convenție. Și îmi pare că d-vs. socotiți că a admira Lido⁴ și Canalul mare, or serenadele lor e convențional. Credeți-mă că mie viele de la Lido și nisipul dinspre Adriatica, cu priveliștea cea de-a pururi nouă a mării, precum și, de altă parte, su-tele lor de gondole, pe o noapte ideal de clară, mi-au lăsat o amintire nepieritoare. Atîrnă mult și de epoca în care vezi Venezia. Eu am văzut-o în mai; d-vs. în ianuarie. Dar e probabil că pe mine mă încîntă și cuvintele. Lido nu știu ce-mi spune, de ducă și de uitare, după cum în istoria Veneziei nume de dogi ca Urseolo⁵ și Marino Faliero⁶ îmi par niște poeme întregi. Om prost...

Orșicum ar fi, printre multele cuvinte de dragoste ce am pentru Venezia, o să intre și acela că ea v-a făcut să-mi scriți.

De pe la Roma, puține noutăți. E și greu să dai noutăți din orașul vechiturilor. Ar trebui să reviu veșnic la cîntecul meu. Ca să vă mai anin, pe ici, pe colo, cîte un crîmpei de soare în ceața în care trăim. O iau adesea pe jos și mă duc în sus spre Villa Pamphili, pînă la San Pietro in Montorio, de unde se vede toată Roma în panoramă. În zilele cu soare, pe la trei ore, e cea mai minunată sărbătoare ce se poate da ochilor. După cîte înțeleg, d-vs. fugiți de impresiei lucrurilor prea mult cîntate și căutați chiar în originalitate colțuri personale. Eu, dimpotrivă: caut să mă las pe cît oi putea mai mult emoțiunilor directe ce-mi vin de la lucruri, fără școală și fără muncă. Mă duc înaintea tuturilor lucrărilor celebre și mă simt cu adevărat fericit cînd dau de cîte ceva care mă mișcă. Printre lucrurile cunoscute, cari nu s-au dezmințit, e și ținta ciudată ce o iau zidurile Romei antice și mai cu seamă a Romei papale. E un efect de o bogăție de colori vii, dar stîmse, nemaipomenit, și pe balustrada de la S. Pietro Montorio poți sta trei ceasuri ne-

întrerupt, cu ochii prinși de schimbările tonurilor. Apoi știți ce ușoare și fericite sunt gândurile când ochiul caută mulțimi în fundul depărtării. Când îți ridici coatele de pe marginea zidului și te-ntorci spre apus, dai de Academia Spaniei și de mica biserică sub pietrele căreia doarme Beatrice Cenci. '

La revedere, că mă-mbăt de cuvinte și mă emoționez gratis. Vă doresc sănătate și pace bună.

Duiliu Zamfirescu

12

Roma, 25 martie '89

Iubite domnule ministru,

O rugăminte.

Văd în *România liberă* că e vorba să se numească d-l Rosetti-Solescu,¹ actual consilier de legațiune la Roma, ministru la Belgrade.

Dacă nu pot fi numit eu în locul d-sale, cel puțin ar fi de dorit să nu-mi puie pe cap un alt secretar, care să aibă numai beneficiile vacanțelor și a interimatului de pe vară, fără să fi avut și greutățile de pe iarnă. Interesul real stă în faptul că, în lipsa ministrului, pe vară, pot rămînea în-sărcinat de afaceri (pot rămînea în-sărcinat ? !), ceea ce-mi dă drept la o a treia parte din cheltuielile de reprezentare, în același timp se face și o economie în buget de o mie de franci pe lună pînă la numirea unui titular.

Acesta este interesul meu, spus drept și cinstit. Dacă vi se pare că nu e o enormitate ceea ce cer, vă rog să binevoiți a vorbi cu excelența,² în caz contrar, *n'en parlons plus*.

În curînd voi da d-lui Negruzzi semne de viață... literară.

Vă doresc, și ca întotdeauna sunt al d-voastre,

Duiliu Zamfirescu

13

Roma, 8 april '89

Iubite domnule Maiorescu,

Dacă n-aș fi copil al veacului ăstuia, șiret și cu o mulțime de prejudecăți, și dacă d-voastră n-ați fi ministrul de ieri și poate cel de mîne, v-aș spune curat și simplu cu cîtă dragoste am cetit ironica și italieneasca adresă de pe plicul de azi,¹ cu „Illustrissime” în cap. Dar am toate cusurile de mai sus, și asta mă împiedică de a v-o spune mai pe de-a lungu.

După ce v-am scris rîndu trecut, rugîndu-vă să vorbiți excelenței, îmi părea rău, și acum mă simt ușor și vesel că n-am pe conștiință un hatîr. Încerc și eu cîteodată să fac ca lumea cealaltă, împins de unele neajunsuri ale vieții, dar din fericire încercările nu-mi izbutesc. Cu atît mai bine.

Acum să vorbim un minut de lucruri senine.

Știți că lumea, privită la oarecare depărtare, se reduce la linii, din care fleacurile pier. De aci văd țara fără patimă, cu bunurile și relele ei. Suntem o nație de chiacheroni.² Poporul de la orașe e stupid, iar clasa dirigătoare o gașcă de pehlivani. Mă apucă scîrbă cetind pachetul de ziare ce sosește din țară și văzînd că nimic bun și prielnic nu se face. Atunci, cu nouă furie mă arunc în ale mele. Scăparea e la artă, la lumea trecută, la fantazie, fiindcă din trecut n-a rămas pipăit decît ceea ce e nepieritor : frumosul, în diferețele lui manifestări, iar fantazia personală nu datorește nimic nimănui și astfel se aprinde cum vrea și pentru ce-i place, în acest ordin de idei, mă gîndesc de mult la un lucru de care n-am îndrăznit încă să vă vorbesc. Nu știu dacă la facultatea noastră de litere există vreo bursă specială pentru istorie. În toate cazurile, eu nu știu (cunosc)³ să fi venit vreun laureat de-al nostru la Roma spre a studia epigrafia veacului al II-lea, atît de bogată și de importantă pentru noi. Poate că e pretențios ceea ce spun, — dar să reduc lucru la mai puțin : să studieze cu degetu pe rană vremea de colonizare a Daciei, — și mai puțin : să învețe istoria romană

la fața locului. Căci e o deosebire imensă între documentul de hîrtie și documentul de piatră. Coloana traiană, arcul de triumf al lui Septim Sever, villa lui Adrian de la Tivoli, statuile marelui nostru împărat, busturile, pietrele de la Capitol cu mulțimea inscripțiilor etc, etc sunt atîtea lucruri cari dacă nu pot da o lumină particulară în discuțiunile științifice, pun însă fantazia istoricului în coloarea timpului, îl învață să nu judece lumile trecutului cu falsul criteriu al omului modern. Un exemplu : de cîte ori n-a apropiat oamenii pe Napoleon cel Mare de Caesar. Amîndoi își au istoricii lor : unul pe Taine, altul pe Mommsen. Sarcina celui dinții ar părea cu mult mai ușoară, fiindcă omul lui a trăit alaltăieri. Și cu toate astea... ce splendid și adevărat este chipul și timpul lui Caesar, și ce șters rămîne al lui Napoleon. Căci Bonaparte s-a strecurat din timpul lui în timpul nostru pe nesimțite. Vezuvul n-a erupt și n-a acoperit Parisul din 1800 ; monumentele nu au viața și pecetia unui moment care să facă epocă ; nu există nici un colț de lume care să destăinuiască cu glasul de ruine misterul veacului. Napoleon e analizat cu hîrtiuțe, cu codul civil, cu fitanții, — și poate ceea ce e mai atrăgător și mai însemnat în studiul lui Taine e îndrăzneala cu care-l coboară prin linia maternă din condotierii evului de mijloc și anume din Malatesta. Pe cîtă vreme în Mommsen, ia să cetești descrierea unei vile romane, ia să iei meziul social, finanțele, bancherii, bursele, — ori să te pui în curent cu ceea ce era pancrațiul, — ori să urmărești fapta cu faptă pe Caesar, — și apoi să vii la Roma, să vezi palatele de pe Palatin, or casele de la Pompei, să intri în localul bursei, să vezi termele lui Caracalla, să ieși în campania romană spre a înțelege pe poeți și agrul, să intri în lupanare și în casa lui Diomedea la Pompei, în sfîrșit, să pui mîna pe marmura rece care le-a văzut toate astea, și atunci să pricepi minunat epoca Caesarului și geniul lui Mommsen.

Cu toată admirația ce o am pentru Taine, eu tot nu am prins bine meziul lui 1800, pe cînd din potrivă m-am pătruns de timpul căderii Republicei și, cînd am văzut admirabilul cap a lui Caesar de la Napoli, am zis „ăsta-i”.

Dar m-am întins la vorbă lungă.

Pe scurt. Iată ce vream să vă spun : n-ar fi bine, așteptînd timpuri mai fericite în care să putem comanda copii în gips¹⁰ ori marmură, să fotografiem busturile împăraților de la Capitol, de la Traian pînă la Aurelian, cu alte cuvinte epoca dominațiunii romane în Dacia (104—274) ? Parcă e o datorie pentru Academie ori pentru ministerul nostru sa aibă deocamdată atîta lucru.

Ce ziceți ?

Am putea întreba mai întîi cam ce-ar costa, și-apoi am chibzui. Nu cred să fie treabă mare. Dacă n-o vrea nimeni s-o facă, poate încetu cu încetu s-o fac eu...

Vă doresc și vă poftesc împlinirea visurilor pentru binele literaturii.

Al d-voastre supus și devotat,

Duiliu Zamfirescu

14

LEGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Iubite domnule Maiorescu,

Vă rog să cetiți întîi alăturata încercare.¹

Villa Tusculana e o minunată casă de țară, la Frascati (după cum se vede de pe nume), în ale cărei grădini se află ruinele unei viFe a lui Cicerone. Din fruntea dealului vederea îmbrățișează toată valea Tibrului, pînă la mare.

Impresia mea iat-o în versurile de alături. Acum pentru ce Cicero și nu Cicerone ; pentru ce Tarențiu și nu Terențiu ;² pentru ce toată invocarea asta de nume proprii ; pentru ce hexametre etc. e de prisos să le explicăm. M-am văzut silit să pun vorba „hexametre” alături de titlu, ca să se poată prinde forma metrului. Dealtminteri dacă accentele vor fi lăsate la locul lor, cum sunt în românește, versul își

urmează drumul de la sine. Altfel, după metrica romanească a alexandrinului

Ale turnurilor umbre... etc.

ar trebui să se cetească versul întâi astfel :

Tristețe um/bre se lasă / pe văi de sus / de pe dealuri,

pe când mergerea lui firească e aceasta :

Tristețe / umbre se / lasă pe / văi de / sus de pe / dealuri

Singure, / palide, pline de-o / lume / vie de / basme

Etc, etc.

Lucrul nu e așa de ușor pe cât se pare. Dealtfel, încă o dată, e de prisos orice explicare. Cred însă trebuitoare amintirea că Tarențiu (aproape contemporan cu Cicerone) era poetul cel mai înamorat de timpurile vechi ale Republicei.

Acum, iubite domnule Maiorescu, vi s-a împlinit dorința de a nu mai fi ministru.³ Să vedem pe Schopenhauer.⁴

Al d-voastre cu dragoste și devotament,

Duiliu Zamfirescu

Roma, 14 aprilie '89

15

Roma, 28 aprilie '89

Iubite domnule Maiorescu,

După ce-ați plecat din Roma,¹ am rămas singur și risipit prin lumea asta ca un car răsturnat. Vreo două zile mi se părea că sunt câinele nimănui. Până am reintrat iar în vadul vieții zilnice, vai de om. Acu mi-am reluat iar firul necazurilor, și, ca ucenic supus ce sunt, depăn înainte. Bun e Dumnezeu.

După cum era vorba, azi trebuie să fi ajuns acasă, și, sper, cu bine. Madame Maiorescu trebuie să fi făcut o groaz-

nică consumație de *prosciutto*² și să fi suspinat după *ciocolată* de la cafeneaua del Gesu, pe când d-voastră o mîngîiați cu morala „lasă, că fu bine”. Am bună nădejde că, odată ajunși acasă, amintirile se vor limpezi, impresiile bune vor covârși pe cele rele, și nu va rămînea nimic, nici chiar faimosul Pahod na Villa Adriana,³ care să vă supere. Emoțiunea puternică cu care ne-am despărțit de Mose⁴ se va redeștepta mai clară cînd depărtarea va fi pus peste dînsa lacul transparent al imaginii. Vă va rămînea în minte, cum îi rămîne în casă un tablou de preț, îngrijit și scuturat. Cînd or începe paianjinii să țese deasupra mreaja uitării, să venim la Roma, iar împreună.

Acum *hexametre*.

Iată cum am îndreptat⁵ cele două versuri :
în loc de

Zei, pontificii, frații Arvali și însuși Iupercii

citește

Zei, pontificii, frații Arvali, Iupercii și Sălii

iar în loc de

Ochi-mi, o, Marcus Terențiu Varone etc.

citește

Ochii-mi, o, nobile Marcus Terențiu, cată spre tine.

Cred că așa nu mai e nici o umplutură, și vorba *nobile*, pusă pe lingă numele lui Terențiu, definește natura măreață a poetului înamorat de vremuri bune de demult. *Sălii* prezidau la jocurile ce se dau în cinstea lui Marte.

Acum cred că stihurile mele au să deștepte o amintire fericită, căci va fi a d-voastre personală. Cînd ajunseserăm sus la villa lui Cicerone, de se vedea cîmpul taberei lui Hannibal, iar la stînga grămăjuia de case afîrnate pe piatra de la Monte-Cavo, cu Albano în fund, marea la orizont și vîntul ce cînta în ramurile molifților de la picioarele noastre... Era viață și adevăr în toată această adiere a trecutului ! Astea sunt lucruri cari trebuiesc văzute spre a fi înțelese, și teoria mea că toate impresiile primite de-a dreptul de la lucruri se pot transmite și altora prin scris, suferă, pe ici pe colo, cîte o excepție.

De-acu, la vară, dacă o vrea Cel-de-sus.

Vă rog să nu mă uitați cu desăvîrșire și cînd aveți un moment liber să-mi scriți. — Al d-voastre cu totul,

Duiliu Zamfirescu

16

Roma, 12 mai 1889

Iubite domnule Maiorescu,

Iată-mă intrat acasă, după o lungă plimbare la Porta d'Anzio și după o alta mai scurtă la Villa Borghesa. După vreo patru zile de scirocco și de întuneric, azi cerul a deschis niște ochi mari și senini, și se uită la lume cu bunătate

O, Doamne, de ce n-ați mers și la Porto d'Anzio ? A înnebunit natura. Curge seva în vinele arborilor și a florilor cu o putere de viață extraordinară. Tot malul mării e așternut cu un fel de plantă grasă, care s-a ascuns toată sub flori, roșii, violete, azurii, de cînd treci cu drumul-de-fier printre ele îți pare că vor să-ți intre pe fereastră, atîta sunt de vesele și de ștregărite. Marea se desfășoară la orizont pe sub bolta seninului ca o lungă iluzie de cîmpie, și ici, aproape, pe nisip, se joacă cu sutele de copii, ce rîd valului pitulați și plecați înainte ca niște boboci de gîscă. E viață, și s-a isprăvit.

Eu mă-ntreb cîteodată ce focu e mai adevărat, în coaja asta pămîntească, din ceea ce nu e al nostru absolut și imediat, cînd văd că e destul un cadru înviorat de soare ca să mă schimbe cu totul și să-mi coloreze gîndurile ? Au oare preocuparea spiritelor mari, sau așa-zise, de a intra în fundul lui *pentru ce*, ori de a lăsa moștenire lumii o ladă de file mînjite, nu care cumva e o măreață nerozie, din punctul de vedere a nerodului care le urzește ? A vîna fericirea absolută și eternă e o nebunie. Dar a vîna fericirea imediată și relativă, aceea care vă face pe d-vs. să ziceți faimosul „fu bun”, nu e posibil și mai cu seamă înțelept ? Știu bine că

peste un ceas am să gîndesc altfel, căci simțurile au să-mi fie alte'e, dar ce-mi pasă de peste un ceas !

La Porto d'Anzio era o femeiușcă ca un fulg, și numa ce să vezi : curgea o biată fîntînă dintr-un mal și se strecura pe nisip vreo zece pași pînă în mare.

— Hai să abatem apa, îi zic.

— *Cest une idee, hai s-o abatem.*

Și ne punem pe săpat cu două scîndurele. Dă-i, dă-i, cu săpatu, pînă abatem apa.

— Ei, acu ce mai facem, c-am abătut-o ?

— Acu vin-o-ncoa, îmi zise ; și o luarăm printr-un gît îngust și umed, pînă ieșirăm iar pe plaje, dar într-un loc uscat, pe un nisip binevoitor și discret, de unde se vedeau pe luciu aripele umflate ale bărcilor ca niște fluturi albi. Ne întinserăm jos, singuri între apă și cer, și... o să rideți de mine, și-a scos pălăria cea cu mărgăritărel din cap, s-a culcat pe brațele subscrisului și luîndu-mi mînele și le-a lipit de obraji :

— Acum spune-mi versuri, îmi zise.

Era așa de firesc ceea ce se urma între noi, încît acum cînd vă scriu rîzînd, îmi pare tot atît de natural ca și cînd am făcut-o. Credeți-mă că mi-ar fi fost rușine de singurătatea mării să fiu brutal.

în sfîrșit, așa e.

Noaptea

Iar am intrat acasă, și ceea ce spuneam mai sus s-a adevărit. Nu pot zice că mă simt nenorocit, dar nu mai e vibrația de astăzi.

Am reintrat în nota cea obicinuită, lungă, tristă ca o zi de ploaie. În plafonul de deasupra mea se plimbă o pereche de șoareci. Aud fîntîna din grădina de sub balcon ciripind, și sunt singur...

Reiau volumul lui Gibbon.¹ Dă, Doamne, să vie somnul.

Duiliu Zamfirescu

Iată și un efect de zi cu soare la mare.

Arizi o

Pescar cu luntrea văpsită-n verde
Anină-ți pînza sus de catarg ;
Vîntul ne-a bate și ne vom pierde
Spre larg, spre larg.

Fată cu sînul ars de căldură,
Rămii nebună așa cum ești
Și ia-ți guițară, zi lung din gură
Că mă iubești.

Ce-atîta trudă și-atîtea gînduri
Pe învechitul disc de pămînt
Cînd mai la urmă tot patru scînduri
Îți știu de rînd ?

Rămas în lume dintr-o poveste,
Anzio, marea m-a luminat:
Toată morala vieții este
Un sărutat.³

17

Porto d'Anzio, 18 mai 1889-

Iubite domnule Maiorescu,

Poate că nici vîrsta nici alte împrejurări sociale nu-mi dau dreptul să vă scriu așa, ce mi-o veni sub condei. Dar, afară că ultimele noastre drumuri' prin antichitatea Italiei ne-a dat poate o fibră comună, eu îmi îndreptez glasul către acea vecinică tinerețe ce am văzut că formează caracteristica firii d-voastre.

M-am întors iar la mare. în impresiile mele e un element de-a pururi nou și neostenitor.

Sunt 11 ceasuri din noapte. Viu de la un villino² vecin, unde am petrecut două ceasuri senine, într-un salonaș

simplu, cu lumină multă, cu toate ferestrele deschise pe o terasă ce dă pe țărm și în tovărășia unei femei cu mult farmec.¹ Mi-a cetit un Stechetti⁴ întreg, cu biografie cu tot, punînd acele minunate accente italiene la locul lor și dublînd consoanele cu o nespūsă gingășie ; o adevărată *bocea romana*.⁵ Ce bine e cîteodată să nu cunoști unele lucruri. Acest Stechetti, mort la 30 de ani, nu e un mare poet și nici chiar un poet original, dar e atît de ciudat în chipul cum simte, încît devine interesant. închipuiți-vă pe bietul Nico-leano⁶ bolnav de piept, și puneți la sfîrșitul tuturor bucă-ților lui un blestem la adresa primăverei, a amorului, a co-piilor, și veți avea întrucîtva nota *Postumelor* lui Stechetti. în aceasta e atingător, fiindcă e sincer, și e mai atingător fiindcă știu din prefață că tot ce coprinde acest volum a fost cules de pe la prieteni, de pe la femeile ce i-au fost dragi, și erau scrise (sonete cea mai mare parte) pe cîte o carte de vizită, prin scrisori, cu nepăsarea omului care se știe cu totul nepublicabil. După aceea mi-a cetit faimoasa *Ginestra* lui Leopardi,⁷ cuvînt care îmi pare, după descrierile ce mi le-a dat, că însemnează *sulfînă*. N-aveam nici un dicționar de față ca să știu exact ce e. E o floare particulară Vezu-vului. Ei, aici se schimbă treaba. Eu, care din *Diâloghi* nu eram entuziasmat deloc pentru Leopardi, m-a biruit. în forma lui, devenită cam banală, de a amesteca și a perso-nifica fizicul și metafizicul *à tout bout de champ*, capătă o rotunjitură și o estetică de convingere nespūsă. Descrierea ia niște ținte de lavă ; comparația cînd aseamănă pe oameni față de puterile naturei, de vulcan, cu un popor de fur-nici pe care ar cădea un măr prea copt din copac și l-ar strivi, e frapantă și face să reiasă neputința omenească cu cruzimea unui geniu stors de suferință fizică.

Și marea foșnea mereu cu horbota sa de spumă. Pace în tot ținutul apelor. Luna cea iertătoare umplea seninul văzduhurilor cu armonia sa de argint, întinzîndu-ți parcă sufletului o punte strălucitoare spre etern. în adevăr, ce nepieritoare imagine rămîne în conștiință de la acea fantas-tică oglindire a luminei în fundul apelor ! Colorile cunos-cute pînă azi sunt absolut în neputință de a da adevărata lumină lunară, poate tocmai fiindcă ea e indirectă de la soare Șt nu se mai poate descompune în curcubeu.

O parte însemnată aici e mîncarea. După ce te tăvăleşti prin nisip cîteva ceasuri, încep ideile poetice să se întîinească în stoluri și se pregătesc de plecare, ca rîndunicele toamna : vine proza. Ce mîncăm astăzi ? Și poet ori bancher, începi a mîngîia cu aripa gustul o murenă friptă, or un rizotto de prepelițe, parcă ar fi vorba de șoldurile Venerei Callypige.* Și la deal, omule ! Restaurantul îți surîde ca grădinile Armidei, iar tu, Rinaldo' burghez, dai năvală la a-e foamei. Dar parcă și aici e mai puțină proză ca altundeva. Bunăoară, orcît de necuviincioasă poftă de mîncare ai avea, tot te simți mai nobil, știind că mănînci murene fripte, ca orce senator roman (pardon romAn, nu român), ca senatorul Veditiu Polione,¹⁰ care ucidea sclavii ca să hrănească murenele sale cu carne de om. Apoi, prepelițe cu fel de fel de mirodenii, și apoi fragi de Sicilia, cu o portocală stoarsă deasupra. Și la cafea, aprinde-te țigară și tu fantazie, pe cînd la celălalt restaurant mandolinele zornăie, îngîinate de mare. Cu bine,

Duiliu Zamfirescu

18

LEGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 7 iuliu '89

Iubite domnule Maiorescu,
(y compris le secretaire)¹

Lunga și prea buna d-vs. scrisoare am primit-o foarte la vreme, pe una din acele călduri scandaloase în cari melancolia și urîtul îți brobonează fața de perle (nici mai mult nici mai puțin) lichide și-ți răsfrînge sufletul ca pe 6 umbrelă întoarsă de vijelie pe dos. Am văzut toate cele co-prinse, și răspund sistematic :²

No. 1. Să rămînă numai *Tu parii; e della voce* etc, adică rîndul întîiu.

Convin a schimba, fiindcă nu-mi dau seama de efectul produs de o citație cu care eu sunt deprins, iar alții nu.

No. 2. Palma dată de onorabilul Alessio copilei sale e observația d-vs., și fiindcă eu am o încredere foarte mare în estetica Maestrului, vă rog să faceți cum veți găsi mai înne-merit. Cred însă că observația e discutabilă. Alessio e un personagiu aproape mut. Caracterul său nu reiese din nici un comentariu al autorului, ci se dezvăluie prin cîteva fapte ale lui. Trebuie să nu uităm că un bărbat gelos are momente în care urăște deopotrivă pe femeia iubită ca și pe omul iubit de femeie ; că aceasta e cu atît mai adevărat cînd e vorba de o gelozie de onoare, nu de amor curat, în care instinctele, se înțelege, rămîn în fond tot sexuale, dar iau un fel de aparență de demnitate socială foarte curioasă. Alessio urăște pe conte, însă în fibra lui intimă urăște și pe Nannina. De ce-i dă numai o palmă și n-o ucide sau de ce-i dă o palmă și nu se mulțumește să-i facă numai o lecție de morală — sunt chestiuni de temperament și de meziu social. Un *domn* s-ar fi mărginit la morală ; Alessio la 30 de ani poate că ar fi lovit-o cu cuțitul, Alessio la 60 de ani o bate. Sunt atîtea soluțiuni, care atîrnă de atîtea alte chestiuni. Dar supărarea d-vs. este de rasă divină : estetica ! tonalitatea noiei ! Așa e, domnule Maiorescu, dar vă rog să credeți că estetica este foarte adesea o formulă personală a înțelegerii frumosului aplicată lucrurilor. Mie nu numai că nu-mi face rău, dar, din punctul de vedere al sentimentelor ce trebuie să deștepte în noi, brutalitatea bătrînului îmi pare morală, căci ea este semnul aparent al unei stări sufletești de chin și umilire, care sfîrșește cu încercarea de a ucide pe conte. Dacă pînă la sfîrșit n-ar fi dat nici un semn de această stare sufletească, ar fi avut aerul unui omorîtor, care se gîndește, rece și sigur de sine, la crima finală. Ar fi fost, în toate cazurile, puțin interesant.

Dar cine vrea să probeze prea mult nu probează nimic. Deci, cum credeți.

No. 3. Nu înțeleg, fiindcă n-am scris. Dar dacă e vorba numai de fraze, schimbați cum vreți.

Acum, la observația asupra sfârșitului novelei, *toată lumea* e lucru important. Dacă toată lumea și d-nu Lupu Costache n-au înțeles, hotărât, trebuie schimbat. Dar iarăși : n-am scrisul. Rebusul însă se dezleagă așa : înecăm pe Nannina, scoatem la mal pe conte și*pe donna Giulia, și cu sistemul ăsta rămânem buni prieteni. Dacă care cumva se ivesc iar neînțelegeri în sînul familiei cititorilor, treaba se încurcă, fiindcă cred că nu sunt dispus să mai fac nici o concesie.

Observația însuratului de Caragiali își are socoteala ei. În parte este așa, mai cu seamă cînd e vorba de a zugrăvi ființe vii.

Aici să punem punct, fiindcă îmi e urît să vorbesc mult asupra lucrurilor făcute. Fie ce-o fi cu ele. Zevzecul de Bonifaciu Florescu mă acuză într-un foileton, dragă Doamne literar, al *Naționalului*,³ că am părăsit *Literatorul* și am venit la *Convorbiri*, căutînd să trag un profit social (?) din literatură. Ce-o fi vrînd să zică ? Cine știe mai bine decît d-vs. profitul *social* (!) ce am tras... Dar, în fine, lume nu e ? Latră fiecare cum îl taie capu.

Acum de-ale noastre, mai bune și mai pe-nțelese.

Îmi pare foarte rău că sunteți bolnav.⁴ Asta e cel mai nedrept lucru al firei noastre omenești. Dar, cu cumpăna răbdării d-vs., care ușurează și îndulcește toate nevoile, veți trece și peste asta cu bine. E de dorit să fie cît mai curînd și pentru secretarul particular : dacă durează boala, albește de tot, căci Joe e în cer și Gigi⁵ pe pămînt.

Dar apoi cu Elveția... Simt că-mi cresc aripi. Mă pălește cîteodată dorul de ducă ca pe un beduin al Saharei, și mă uit în cercul strîns de colinele Romei fără nici o nădejde. Ministrul⁶ n-a plecat încă, dar cred că săptămîna în care intrăm se va duce, și parcă lucrurile se aranjează spre bine, fiindcă Romalo nu cred să vie, așa că rămîn de capul meu și ceva mai cu dare de mîină. Nu vă făgăduiesc încă nimic, Ceea ce însă vă rog să știți cu siguranță este că voi face tot posibilul să viu și că sunt fericit numai cît mă gîndesc la o săptămîna trecută împreună.⁷ Negreșit că lucrul e între noi, căci știți că dacă rămîn singur aici (*Ch. a'Affs.*)⁸ n-am dreptul să ies din Italia.

Vă trimit această scrisoare la București, sperînd că o să vă găsească. Vă rog să-mi scriți din Kissingen.

*Dai Signor Tocos ringraziamenti per Signor Secretario particolare.*⁹

Cu sănătate și cu bine,

Duiliu Zamfiresco

19

GD. HOTEL DES SIRENES
ANZIO,
PRES DE ROME
[imprimat]

20 iuliu 1889

Iubite domnule Maiorescu,

Vă scriu astăzi, cam în fugă, potrivit ordinului, și vă scriu iarăși de la Anzio, unde am venit să mă mai umbresc puțin. Mari oameni or fi fost străbunii noștri, dar cald le mai era !...

Alineatul în care intrăm e mai greu de așternut pe hîrtie, fiindcă vremea nu-i de argumentație : e prea cald. De aceea hai drept la țintă. M-am gîndit și răzgîndit dacă pot veni să ne întîlnim, și am conchis că nu. Omu așa e : pentru nici una din adevăratele sale plăceri nu luptă cu hotărîre, ceea ce face că majoritatea oamenilor e nenorocită din neștiință de a fi fericit, iar nu din neputință. Dar ce să fac ? N-am curajul să plec. Sunt lăsat singur, cu răspunderea, multă puțină cît e, pe spinarea mea. Te miri ce fleac se întîmplă la Roma, or cine știe cu cine mă întîlnesc în Elveția, Și boclucul e gata. Apoi, să vă spun drept: nici n-aș fi liniștit.

Dealtfel, totul aveam gata.

Dar suntem încă tineri cu toții, și bun e Dumnezeu, o so |
facem altă dată mai în plin. *

De acum la octombrie ori noiembrie, în țară. O să v-aduc
o lungă tarara de cetit' ^și nădăjduiesc să stau o lună și V2
or două.

Pînă atunci drum bun și fie-vă calea în trandafiri, dacă
nu care cumva veți da de gheață.

Vă rog spuneți-mi unde vă opriți mai lung, spre a vă I
persecuta cu două, trei scrisori, mai pe răcoare. TM

Al d-voastre,

Duiliu Zamfirescu

îmi pare bine că v-a reușit operația. Noroc și sănătate
la drum.

20

Castellammare di Stabia,
11 august 1889

Iubite domnule Maiorescu,

Văd cu plăcere că nu mă uitați. Faceți bine, fiindcă asta
mă încurajează să lucrez și să vă iubesc încă mai mult.

De șase zile sunt la Castellammare, cu marea în față,
cu muntele în spinare și în mijlocul unui stol de contese,
principele, baronele și alte dihanii blazionate, cari ciripesc,
vorbesc sau latră, după cum le e gușa și mintea. În Italia, și
mai cu seamă la Napoli, toată lumea care are de la 100 frs.
pe lună în sus e cel puțin *duce*. Sus, la hotelul Margherita,
un minunat fost palat al regelui celor două Sicilii, viața
aceasta se începe pe la 4 după prînz, în pădure, și se ur-
mează pînă la miezul nopții, pe terasă. SuS niște stejari
bătrîni, cari se urcă drept la deal, pe malul râpelor, curg to-
rente artificiale, ce saltă din treaptă în treaptă, tocmai din

fundul întunecos al Apeninilor, pînă sub un magnolia colosal,
de unde se împrăstie în gîrlițe line pe sub boite de viță, pe
sub lămii și portocali. Aci, pe cînd minorenii' bat turca la
tennis, berbanții stau întinși pe iarbă, la picioarele albelor
lor stăpîne, zîmbindu-le cu surisul plin de farmecul vieții
al omului care vrea să placă, pe cînd ele, cu capul în-
clinat și ochii ficși pe buza umedă a bărbatului, au în pri-
vire taina vițelușei ce-și întoarce nările sîngerate de plăcere
către taurul vecin. Iar peste toți natura întinde cu bunătațe
brațele verzi ale stejarilor, umbrindu-i în geniala iluzie a
fericirii.

Negreșit, subiscălitul nu se deosebește întru nimic de cei-
lalți. Sunt vremuri în care e o datorie să fii *ticălos*, cum
zice Caragiale. Mai cu una, mai cu alta, dă-i înaintea, ca fo-
chistu de la drumu-de-fier care ciocănește toate roatele pînă
dă de cea aprinsă.

Seara, scena se mută pe terasă. A, domnule Maiorescu,
ce minune de frumusețe ! închipuiți-vă un imens balcon de
o sută de metri de lung, cotit și învîrtit în jurul palatului,
la 60' m de înălțime, din care te uiți ca într-o oglindă
răsturnată în tot golful Napoli. La dreapta Vezuul cu gîrla
sa de lavă aprinsă ; în vale, de-a lungul malului, miile de
lumini de la Torre Annunziata, Torre del Greco etc. și la
dreapta de tot ruinele Pompei. Era aseară o lună care ieșea
din gîtul munților și împrăstia un fel de maiestate incom-
parabil de senină pe toată scena asta, încît, cu toată luarea
mea aminte către femei, am simțit că mă răcesc, nu mai
fierb, nu mai tremur. Clarul de sus mă limpezise cu desăvîr-
șire. Liniștea cea mai largă și mai blîndă îmi cuprinsese ori-
zontul sufletesc, și pe nesimțite trecui la a dori imaginea
ideală a vieții noastre, ce se prezintă în toate împrejură-
rile de răsfrîngere întru sine și la mai toți oamenii cu hiper-
trofia facultății de a-și imagina propria lor viață.

Luna, vinovata !

Și cu toate astea luna e cîteodată foarte proastă...

Am cu mine o carte a lui Dostoievski: *Precoces*, grozav
de curioasă ; apoi niște portrete puternic urzite ale lui Bour-
get³ și un fel de tipuri tot ale acestuia numite *Pastels*, care

mă desperează. N-am văzut de cînd sunt un psiholog mai puternic printre critici reunit în același om cu un romancier mai prețios, mai banal și mai ostenitor. Am^aduscu mine și pe Gibbon, dar mai mult de dragostea cărții, căci autorul s-a babalicit de tot printre istorici : e lung, descusut, fără nici o metodă și mai cu seamă nu știe să intereseze. Ce deosebire între colosurile lui de volume, pline de gol, și între *Istoria* lui Jäger, bunăoară, pe care eu nu mă ostenesc nicio dată a o ceti.

Dar vorbă, vorbă pînă la sfîrșit, fără să vă mai întreb și de ghețurile dumneavoastră. Madame Maioreasco trebuie să fie în rai, nu în Elveția.⁴ Cum mai merge pofta de mîncare și... de bere ?

Ei, cu bine,

Duiliu Zamfirescu

21

HOTEL FRASCATI,
FRASCATI,
TUSCOLO
[imprimat]

Frascati,¹ 11 sept. 1889

Iubite domnule Maioreasco,

îmi închipuiesc că pe la 1 sept., stilul nostru, veți fi deja întors de prin corhăniile Elveției, — de aceea vă scriu la București. V-am răspuns la cele trei vorbe de pe cartea poștală, de la Castellammare, adresînd scrisoarea la Geneva, poste-restante. Dacă veți fi primit-o, după cum nădăjduiesc, știți că, pe cînd d-voastră vă umpleați plămîinii de azot și sufletul de răsărit de soare, eu mă plimbam singur pe marginea mării. De la sfîrșitul lui iuliu pînă azi, nu am văzut

Roma decît 6 ceasuri, și în vremea asta am colindat mări și țări, ca un adevărat vagabond. De la Castellammare am trecut la Sorrento.² Aici e seninătate și eleganță. Natura a făcut o risipă de frumos ca nicăieri aiurea : munte, mare, lumină, umbră, verdeață, nisip — le-a aruncat în voia întîmplărei, și a ieșit o coastă capricioasă pe un lac limpede, cu o temperatură de-a pururi egală. Portocalii, cari poartă pe aceeași ramură flori caste și voluptuoase fructe, sunt simbolul cel mai firesc pentru forma de viață ce se trăiește aici. Parcă chiar oamenii sunt potriviți cu locul. Otelurile, mari, comode, se umplu de o societate internațională, care, firește, pune la mijloc ce are mai scuturat și mai bun. Închipuți-vă Quirinulul,³ unde am petrecut împreună acea săptămîna fericită, dus jpe golful de Napoli, la o înălțime de 60 metri deasupra mării, cu lume nostimă, masă bună, muzică, și... o fărîmă cîte curte, ceea ce nu păgubește întru nimic situației. Negreșit nu se petrece nimic în afundul sufletesc al omului; dar ceea ce este la suprafață are atîta farmec, încît nevoia și durerile se duc vîntului. Un cap senin, cu o mare putere de viață lăuntrică, poate înflori în liniște, — nu i se împotrivesc nici una din vînjoasele mizerii ale traiului. Între o svedeză voinică, harnică la vorbă și dreaptă la suflet, și o portugheză spălăcită, dar cu un spirit plin de originalitate, băteam, ca limba unui ceasornic, minute liniștite. Mă rog, tu pasie nu ; tu griji pînă^ pe-acolo, iarăși nu ; crai, crai, — apoi de ce focu să nu dai viața de-a dura pe valea plîngerilor pînă s-o opri la Sorrento ?

Ei, și cu toate astea, de cîte ori nu intram în odaia mea necăjit și gol la suflet... Eu, într-o caraghioasă sistemă a mea de filosofie, am hotărît că una din cele 4 cauze care contribuiesc mai mult la nefericirea noastră este idealul. Cînd voi mai îmbătrîni, vă voi vorbi pe larg despre acesta.

Acum să reluăm firul. De la Sorrento am bătut toate împrejurimile : Capri, Ischia, Procida, Misena, unde s-ar fi aflînd înmormîntat pilotul lui Enea,⁴ Pozzuoli, apoi iar la Napoli și iar Sorrento, — toate astea într-un mic iacht cu pînze, care m-a făcut să-mi blestem ceasul plecării, — căci vai de mine, ticălosul, sufăr pe mare ca un nenorocit. Cînd era liniște pe apă era și-n mine, și viceversa, dar mai cu seamă

215

viceversa. Pe la finitu lui august am plecat spre Roma, unde m-am oprit cele 6 ceasuri de mai sus ; de aci la Anzio ; de la Anzio la Albano⁵ și apoi aici.

Sunt la Frascati tocmai de o săptămîna. Era azi o sfință zi cum n-am mai văzut: te uita în Roma ca-n perspectiva unui tablou. Pe la 6 ceasuri, Tibrul începuse să-și facă aripi de aburi, și-l puteai urmări în tot lungul lui, cum scapă din munții Sabiniei, trece prin cetate printre Janicul și Aventin. ⁶ se lasă la vale și se varsă în mare tocmai în punctul unde asfințește soarele. M-am dus la Villa Lancelotti într-adins, și am stat să mă odihnesc pe aceeași bancă unde astă-primă-vară consultam cîteștrei ghidurile, și de unde am pornit-o apoi la deal pe minunatul drum de la Tusculana. *Cest egal*, Italia e țară unică în lume. Dar cîte sunt încă de admirat, cari ne-au scăpat. Să vedeți, bunăoară, grădina Villei Grazzoli, _ . curată fantasmagorie. Răul e că sunt singur. Azi, uitîndu-mă la bietul vultur de deasupra fîntînei cu păunii, mi-am adus aminte, gîndindu-mă la d-voastră, de vorba colonelului care-și inspecta trupa : „*Pompieri, fen vois beaucoup parmi vous qui sont absents !*”

în sfîrșit. Toate trec în lumea asta. Dar bine-ați^ făcut c-ați venit la Roma. Nu se putea să am o mai clasică fericire decît călcînd pe locurile astea cu așa oameni. De mai am un dor, cum zice bietul Eminescu, e să vizităm și Venezia 1 împreună. Vreau să bem din limpeziciunea colorilor lui Tintoretto, să stăm în arhitectura lui Veroneseși Tiziano, să admirăm împreună luxul de sănătate al femeilor lor, sa colindăm prin incomparabilul Palat ducal, pe la Academie, pe la Madonna dell'Orto, dei Frarri, pe canaluri, pe drumuri, prin aer ; ia așa, să trăim în 1570. 1 *

Asta îmi aduce încă o dată aminte pe nefericitul Eminescu.⁷ A murit. Mai bine c-a murit. Era așa de puțin om, încît ar fi rămas totdeauna străin între noi. Acolo unde s-a dus e loc de odihnă și de răcoare. Natura a făcut două lucruri mari, zice Leopardi : amorul și moartea. Pe mine moartea nu mă sperie ; ba chiar îmi pare uneori o supremă mîngîiere, și îmi deprind ochii cînd vreau să adorm cu un chip fantastic de fecioară a eternității, — fiindcă din nefericire^ știu. că am să mor într-o dimineață fără să pot zice o vorbă, căci anul ăsta sufăr mai mult ca orcînd de neregulate bătăi ale cordului.

Mă opresc. S-a făcut tîrziu de tot, și noaptea mintea ia foc. Am spus deja un număr de prostii personale. E timp să mă opresc.

Dar aș fi voit să mai vorbim cîte ceva de-ale noastre. Ce ziceți de novela⁸ lui Caragiali ? Eu o găsesc slabă, cu o invențiune absurdă și cu o totală lipsă de estetică. Jidanul, dintr-un ridicul hangiu ce e, devine o monstruozitate inaccesibilă formulei mele de etică literară. Vizitiul, dintr-un vagabond foarte posibil ce e la început, se prefăce într-un caraghios sinistru, a cărui miriă ce se prăjește la luminare (cu tot efectul dramatic căutat de autor), e de un comic respingător. Știu că sunt rău judecător, dar vă spun drept că după ce am isprăvit novela de cetit, îmi simțeam mușchii obrazului strîmbați de dezgust.

Odată cu această scrisoare, am rugat pe librarul Bocea să trimită la adresa d-voastre un roman italianesc a unui tînăr scriitor : // *piacere* de Gabriele d'Annunzio.” Cred că înțelegeți bine cetînd. E o carte plină de greșeli și de lungimi, — dar închide în ea o comoară de talent. Mai cu seamă vă poate interesa, fiind o admirabilă icoană a Romei de azi și a societății ei. Descrierile și unele analize sufletești sunt de maestru. Și individul acesta de autor nu are decît 24 de ani și o lungă viață de nebunii mizerabile și eroice. Vă doresc din toata inima.

Duiliu Z.

*Voltate.*¹⁰

Rog pe pnor. domnu secretar să-mi facă o descriere onestă și bine simțită a celor de prin țara brînzeturilor.¹¹

Și încă ceva : cum vi se pare asasinarea lui Paul Bourget ? Pentru mine este semn de o admirabilă dezvoltare intelectuală. Pentru ca romanele acestui om să ajungă a produce asemenea efecte, trebuie ca omenirea (sau mai bine franțuzimea) să fie coaptă pentru orice eveniment al gîndirei.

Chiar dacă s-ar admite că omorîtorul era nebun, scrisoarea lui e încă destul de clară ca să putem constata adîncă impresie a operelor victimei.

LEGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Roma, 1 octombrie 1889

Iubite domnule Maioresco,

Ați sosit or n-ați sosit ? Și într-un jcaz și-ntr-altul eu tot vă scriu, fiindcă simt trebuință de a vă mai spune câte ceva.

Întors din miazăzi, am regăsit Roma cum^o lăsasem, cu aerul ei ostenit și cenușiu, dar cu timpul răcoros. Lumea fiind încă puțină și vremea bună, m-am gândit la muzeuri și galerii, și, cu ghidul lăsat de d-voastră, am revăzut Vaticanul. Am stat lung înaintea lui Mercur, cel ce e în loja din fața lui Laocoon, pe rotondă, și m-am învîrtit în jurul capului lui Joe, din sala rotundă cu mozaică, cea mai frumoasă și mai păgînă închipuire a unui om care ar deveni Dumnezeu. Impresia generală cu care am ieșit de astă dată a fost mai bună decît de rîndul trecut, fiindcă m-am dus anume să văd trei, patru lucruri, fără să-mi încarc mintea cu toți cîinii și alte dobitoace din Vatican. O Venere, din sala specială ce era închisă anul trecut; splendidul Mercur ; Joe ; muza Urania și soră-sa Melpomena, — iată ce m-a atras. V-aduceți aminte de Melpomena ? Ce ciudată mișcare face. Cu piciorul stîng rezemat bărbătește de o piatră înaltă, la prima vedere poza îți pare aproape necuviincioasă ; dar cu încetul, chipul acela straniu și mișcarea îndrăzneată a corpului sfîrșește prin a te impresiona și a-ți lăsa iluzia unei dureri precedente și a unei acțiuni următoare : e muza tragediei.

Apoi, ieșind pe jos, m-am speriat de micimea mea față cu puterea liniilor Sfîntului Petru, văzut despre grădini. Ce armonie e în arhitectura aceea de piatră, ce cochetărie de om de geniu care parcă vrea să arate că are și mușchi frumoși nu numai suflet mare. Fără să vrei, opera te face să te gîndești la autor ; rostești numele lui Michelangelo așa de firesc, încît dacă ar veni cineva să-ți dovedească că autorul e altul, ai înălța din umeri, după cum ai înălța din umeri dacă ți-ar dovedi că autorul fațadei e Michelangelo.

Niciodată profanare mai mare nu s-a comis pe lume decît punîndu-se un astfel de obraz unui asemenea cap. Mai bine decît făcea natura pe JBernini,¹ or pe de Ia Porte,² după Michelangelo, nu mai năștea oameni.

Dar apoi cînd scapeți pe gîtul ulițelor de astăzi!...

Ia scapeți, și te duci la birt, și vii la legațiune, — fiindcă așa e scris *al gener nostro*.³

Dar la legațiune, de vreo patru zile, am cel puțin o petrecere: relațiunile *Monitorului oficial*⁴ asupra călătoriei regelui în Dobrogea. Oare cine o fi Berninul care comite asemenea proză ? Bietul suveran „merge la moschea *Azizic* unde imamul Osman-Tahir, înconjurat de hogi și mulți notabili din localitate, ținură rugăciuni". Apoi regele face „o preumblare *pe stradele orașului* care erau foarte strălucit iluminate" și alte bazaconii asemenea. Conul Alecu Pencovici ar trebui să mai modereze zelul adverbilor de timp, de loc, de mod și de cauză, ca să fie efectele mai puțin de modă. Serios vorbind, nu se scrie astfel despre suveranul țării, cînd ești slujbaş al statului.

Trecînd^{la} un alt ordin de idei, mă tot țin de cîtăva vi-eme să vă întreb ce gîndiți de romanele din urmă ale lui Bourget.⁵ Fac asta fiindcă pe mine m-au pus pe gînduri. Nu mai încape vorbă că Bourget e un om de mare talent și cu o cultură cu totul deosebită de a celorlalți romancieri francezi. Dar efectul asupra mea a fost că, în urma cetirii lui *Disciple*, m-am hotărît pentru totdeauna să nu mai fac psihologie în ^încercările mele. Și mai întîi ce va să zică a face psihologie într-un^roman ? Ce însemnează titlul *roman psihologic* ? E o vorbă goală, — fiindcă orce roman bun trebuie să fie psiholog. Au oare novelele lui Bret Harțe,⁶ au oare *Le Lys dans la Vallee*, sau *Eugenie Grandet*, sau *Illusions perdues* de Balzac, or romanele rusești, nu sunt în felul^ lor psihologice ? Ce este, bunăoară, o mititică novelă a lui Tolstoi, *Histoire d'un musicien*, sau *Les Precoces* de Dostoievski, în care autorul nu se simte un singur moment și nici pomeneală nu-ijie teorii ? Psihologie, studiu de suflet omenesc de Ja. un capăt la altu, și, mai mult decît la d-nu Bourget, artă.

Fiindcă vine întrebarea : ce este un roman și care e scopul unui scriitor ? Eu cred că este de a-ți da iluzia cea mai

intensivă despre realitatea vieții. Dacă în aceasta nu mă înșel, vine a doua întrebare : au oare un scriitor care, după ce ți-a dat o scenă, vine să explice resorturile sufletești ale oamenilor săi, nu ne răpește el din intensitatea iluziei ?

Iată atâtea întrebări cari* de cîtăva vreme mă țin în loc, ba mă dau înapoi, fiindcă m-au făcut să șterg pagini întregi dintr-o încercare cu care mă lupt.

Poate că e mult de zis, — dar eu sunt pătruns. E chip mai frumos și mai omenesc în toată literatura franceză decît al Henriettei din *Lys dans la Vallee* ? e studiu mai adînc asupra unor naturi nevinovate și nenorocite de poeți, decît *Illusions perdues*, cu bietul Lucien (îmi pare că așa se cheamă) ?...

Dar *à propos* de poeți, o să vă trimit volumul lui Tolstoi (intitulat *Chant du Cygne*) în care se găsește *Povestea unui muzicant*, ca să vedeți ce asemănare curioasă cu natura și viața lui Eminescu.

De cîtăva vreme nu mai știu nimic de ce se petrece prin țară — și poate că nu-i nici o pagubă. *Monitorul* e un izvor de noutăți vechi.

Pe la sfîrșitul lui noiembrie sper să ne revedem Așteptînd, vă doresc și vă rog să nu mă uitați cu desăvîrșire.

Duiliu Zamfiresco

Cînd voi veni, voi aduce cu mine mai multe lucrări de cîntec, — între altele cîteva minunate din italienește.⁷

Iubite domnule Maiioresco,

Primind scrisoarea d-vs., atît de binevoitoare, n-am nici m cuvînt să nu fiu mulțumit; și cu toate astea, de mult nu m-am simțit așa de mic și de plouat.¹ Văd că mă credeți

invidios, și această opinie se pare că o aveți de toți scriitorii.

Sunt trist că aveți o asemenea părere de mine. Am procedat la o cercetare amănunțită asupra mea însumi, și vreau să vă supun cu deplină sinceritate rezultatul.

În primele timpuri, cînd „Junimea” de la București păstra încă inutila brutalitate a redactorilor lui Balzac din *Illusions perdues*, care dase atît de puternice rezultate cu 20 de ani în urmă, grosolănia lui Caragiale și naivitatea mea mă făceau să sufăr groaznic, și dacă n-aș fi fost fricos sau aș fi avut aplombul pe care-l dă vîrsta și succesele, aș fi strigat în gura mare or de cîte ori îl auzeam cetind piese slabe cu rîs mult, or masacrîndu-mă cu nedreptate ge mine sau pe alții. Dar mai tîrziu, cunoscînd pe om și vazînd marea lui inteligență, infinita nestatornicie a simțirilor sale, slăbiciunile acestei inteligențe, fondul fără nici un punct de reazim, nu numai sentimentele mele pentru el s-au îndulcit, dar am sfîrșit prin a-mi fi drag și a avea un fel de compasiune pentru o fire atît de fantastică și de muncită, în care arama și diamantul sunt legate împreună spre a da iluzia unui inel ducal. Căci, cu toată aparența calculelor și izbînzilor sale, Caragiale e un mare vizionar — ceea ce e de recunoscut spre onoarea sa. Astfel că, în timpurile din urmă, absolut nici o umbră de invidie nu poate să fie între noi: talentul lui merge într-o direcție, — încercările mele într-alta ; — sau chiar de ar merge paralel, esența firei noastre e atît de deosebită, încît ne vom păstra de-a pururi formula geometrică a paralelelor.²

Acestea fiind mărturisite cu sinceritate creștinească, să nu mai generalizăm.

„Nu-ți^ place novela lui Caragiale. — Mie-mi place foarte mult. Nici lui nu-i place novela d-tale, *Alessio*. — Mie-mi place.”

Ce dovedește asta ? Că d-voastră una vă place mai mult decît alta, iar că lui Caragiale nu-i place *Alessio*. Dar cu asta nu s-a dovedit că *O făclie de Paște* e o bună novelă. Negreșit, opiniunea d-voastre este un început de dovadă în scris, cum se zice în probele de la tribunal, — e mult; dar să-mi dați voie a vă spune ceea ce gîndesc și eu.

Spre a deveni bun scriitor, trebuie o mare experiență de lume; o banalitate ca punct premergător. Dar lumea se

cunoaște intuitiv și direct. Această deosebire se poate mai ușor recunoaște după ce o lucrare e sfârșită. În mai toți autorii cari au studiat lumea direct, se poate constata lucrul următor : pe atât pe cât ei ne dau pe om în afară, lucrurile merg bine și autorul poate dovedi un mare talent de descriere ; de îndată ce intră în lăuntru, firei, apare *cazul*: e un lucru studiat, te interesează, poate chiar din punct de vedere psihologic să fie adevărat, — dar e un *caz*, un lucru care s-a întâmplat, dar nu se poate întâmpla. Și atât cât ici parte cu autorul la desfășurarea lui te miri și îl urmărești, dar după ce ai închis cartea nu-ți rămâne absolut nici o impresie din realitatea vieții. Așa este pentru mine Pierre Loti și apoi în josul paginei Barbu Ștefănescu.’

Și contrariul pentru cei ce cunosc lumea intuitiv.

Acum Caragiale, sau mai bine *Făclia*. Iacă Leiba Zibal, hangiul de la Podeni, și Ghiorghe vizitiul, unul jidan, altul țîlhar, foarte nemulțumiți unul de altul, după cum era dreptul lor, jidanul prins în friguri, Ghiorghe sănătos. Leiba vrea să dea simbria lui Ghiorghe și să se scape de el. Ceea ce se și întâmplă.

Pînă aici nimic mai firesc. Ghiorghe vrea să-și răzbune; iar firesc.

De aici încolo, firesc ar fi fost ca un țîlhar ca Ghiorghe să știe sări peste gard or peste zid, să intre într-o noapte la Leiba, să-l gătuie și să se sfîrșească daravera. Frica și frigurile jidanului tot firești ar fi fost, iar cruzimea lui Ghiorghe ar fi putut să intre în detalii oribile și dezgustătoare pe cale naturală, — după cum intră, pe cale nenaturală, cruzimea jidanului cu Ghiorghe.

Dar nu. Ghiorghe e un țîlhar fantastic. El vrea să vie în noaptea de Paște ; Ghiorghe nu sare peste gard, ci sparge poarta, sau mai bine o găurește etc, etc Totul alcătuiește un caz, care poate să se fi întâmplat așa, căci multe comedii se întâmplă în lumea asta, — dar care nu e firesc. Și băgați de seamă că nu umflu nimic.

Dar apoi feștila de sub mîna lui Ghiorghe. E un mediu fals, care-ți lasă o penibilă impresie de inverosimil, de chinuit, și nimic din iluzia realității.

Apoi, domnule Maioresco, Dostoievski în *Crime et Châtiment* face pe eroul său să comită o serie întreagă și groaznică de omoruri care te înspăimîntă, fiindcă sunt crime, și mai cu

seamă inutile față cu scopul ucigașului. Dar una aduce atât de fatal pe alta, încît logica nu suferă un moment. TSpffer, în *La peur*, cît e de firesc ! Poate numai Poe rămîne fără control și neestetic, dar cu ce putere de impresionabilitate răscumpără aceste lipsuri.’

Așa că, pentru mine, *Feștila* intră în categoria întîia : e nereală și neestetică.

Acum, dacă cunoașteți adresa lui Gavarry,⁵ vă rog să binevoiți a mi-o trimite, și Domnul să vă apere de prea multă politică.

Al d-voastre devotat,

Duiliu 2. ⁶

24

Roma, 20 oct. 1889

Iubite domnule Maioresco,

Viu dintr-o societate în care mi s-a vorbit de d-voastră. Vă puteți închipui cu cîtă plăcere am ascultat, și cu cîtă mulțumire am putut zice „am onoare să cunosc de aproape pe d-nu Maioresco”. Pînă acum eram obicinuit a auzi eternele laude ce se aduc reginei.’ Fiștecăre străin mai scuturat cu care fac cunoștință se crede dator a începe cu „*Vous avez une Reine qui vous fait honneur*”. Negreșit, e o plăcere să auzi vorbindu-se de bine de regină, dar cînd lucrul devine *formulă*, sfîrșește prin a nu-ți mai face impresie ; așa că, în timpurile din urmă, am adoptat și eu pe cea următoare : „*Oui, notre Reine est un grand homme*”. Nu vă mai vorbesc de traducători de opere de-ale reginei, precum este o criminalicească făptură care se cheamă Emma Perodi; de sculptori care vin să ceară portretele reginei spre a-i face bustul ; de variante de Hubsch⁷ care îi dedică marșuri ; de poeți, precum un oarecare Roux, ce vin cu testele de poezii etc, etc. Astea sunt de-ale slujbei noastre.

V-aduceți aminte de San Pietro in Montorio și de Villa Corsicani, sus pe Janicul, de unde se vede așa de minunat

Roma ?... știți că am fost împreună,³ cu birjarul cel care se oprise să vorbească cu un prieten. Acolo, pe clina dealului, se află cea mai fericită locuință omenească, Villa Lautier, prinsă de familia fostului director al Academiei Germane, dr. Helbich. într-o sală cu plafonuri originale de Carracci,⁴ avînd de o parte crîmpeie de statui, vase monumentale de cînd lumea, o Venera și un Silenus, — de alta, un perete întreg cu Teniers,⁵ sub înrîurirea uverturii din *Egmont* — prin urmare, încălzit *à blanc*, am ascultat pe fiica d-lui Helbich, o creatură dezvățată, dar de o rară originalitate, rostindu-vă numele. Am insistat ca să văd dacă vă cunoaște bine, însă am înțeles că numai a auzit vorbindu-se de d-vs., și mi-a și spus că părintele ei vă cunoaște, — iar părintele ei nu era de față.

Am prins prilej a vorbi de țară — bat-o norocu — cu plăcerea cu care vorbesc totdeauna. Mai era de față o d-nă Mingarini, germană de origine, un fel de *bas bleu* foarte inteligentă, doctoreasă în științele naturale, pe care astă-vară am întîlnit-o la Anzio ucizînd la pești. Apoi bătrîna Helbich, un colos cît Gumbo, dar poate una din cele mai extraordinare deșteptăciuni femeiești, care știa pe Frohner⁶ și deci toată originea dacilor pe dinafară. Apoi vreo doi, trei nemțisori, but de carte. Mai apoi, Hebert, directorul Academiei Franciei, și, în fine, vreo trei altoaie uscate de artiste englezești : o societate, după cum vedeți, foarte cultă, dar cu un fond de naivitate, propriu tuturor naturilor alese, ce se putea lesne captiva. Așa încît, încetul cu încetul, vorbind de Sinaia, ba de regină, ba de Bărăgan, ne-am despărțit cu hotărîrea : „*quil faut aller à Bucarest connaître Monsiem Maiioresco*”. Fără logică, dar mai bine : ce s-ar face fantazia și subscrisul ?

Iacă, prin urmare, o mare plăcere pentru mine.

A doua zi

Am primit *Convorbirile*⁷ cu *Alessio*. în numărul acesta, zețarul de la tipografie și-a plătit cheful de a face o farsă de rău-gust, începînd nomenclatura plantelor cu o necuviință.⁸ De asemenea, am primit *Revista lunei latine*, cu traducția lui Gavarry.⁹ E curios. De unde mă așteptam să-mi pară

limba franceză cu mult mai atrăgătoare, substituind pe cea română, — nu am găsit-o decît bizară. Gavarry nu știe destul românește. Sunt părți bune pe ici pe colo, dar sunt altele în care sensul e cu totul schimbat. în sfîrșit, iar bine și atît.

Acum, altceva.

De cînd sunt la Roma am un prieten, coleg, foarte plăcut hăiat, care din cînd în cînd se cam întrece cu vînașurile. Eu, care de cînd sunt n-am fost în așa hal, fiindcă nu pot să beau, am prins un mare interes a-l urmări pînă acasă. Trebuie să vă spui că e un cap luminat, scriitor în țara lui (America), fire dreaptă, iubitor de femei, caraghios, — un om bine echilibrat în afară de capitolul băuturii. Din fericire nu i se întîmpla des să bea.

Iată ce fenomene regulate bag de seamă. Cînd începe a se încălzi bine, comentează pe Shakespeare, pe care-l știe pe dinafară, și înjură pe nemți. După ce s-a chircilit, devine trist, negru la gînduri, oftează și vrea să umble pe jos. într-o seară a trebuit să fac jurul Romei, afară din ziduri, de la Porta del Popolo pînă la Porta Pia ; altfel se ducea singur și-l dezbrăca vreun borfaș. Mergînd, tace, și numai cînd și cînd îi răsare în minte cîte un fapt singuratic. Bunăoară : îți aduci aminte ce diamante avea ducesa d'Aosta în trandafirii de la sîn ? sau : era să mă înec acum un an la Venezia. Apoi, cînd urcă scările, se oprește regulat la aceleași nimicuri : bunăoară, vede întotdeauna o literă care, în loc de a fi *N* regulat, e *H* greșit, din numele unui chiriaș, sau detalii fantastice, precum e umbra unui personagiu desinat pe perețele camerei sale, care umbră i se pare că seamănă cu logodnica lui. De aci începe a rosti o elegie în versuri de Ed. Poe și apoi, pe calea asta, improvizează, cu părul vîlvoiu, cu ochii umezi, și geme.¹⁰

Concluziunea este că pentru mine excitațiunea în genere și în particular excitațiunea alcoolică, la temperamentul nervoase, devine o putere creatoare, prin faptul că conștiința prinde adîncul detaliilor, iar fantazia le colorează într-un mod particular. Și mai departe, mă întreb dacă lucrul acesta nu este comun mai tuturor *talentelor*. *Zic talent*, iar nu *geniu* într-adins, fiindcă geniul cred că se excitează cu de la sine putere.

Domnule Maiorescu,

Venind la Legațiune, găsesc scrisoarea d-voastră din urma."

>

Ce lucruri ciudate ! Prin ce am putut să provoc o asemenea explicare ? Scrisoarea d-vs. mi-a făcut rău de bună ce e, și mă faceți să mă gîndesc la o mulțime de iucruri. Încep să cred că e o mare fericire pentru un om de a vă cunoaște bine, dar în același timp e o primejdie de a vă spune drept simțămintele de dragoste și admirare ce inspirați. Eu îmi impuseam un fel de streajă gurei pentru asemenea efuziuni, dar iată că nu totdeauna mă pot ține de program.

Să nu mai vorbim.

Duiliu Z.

25

Iubite domnule Maiorescu,

Azi am primit *Convorbirile* cu studiul asupra lui Eminescu. '

Pentru ca să exprim toată plăcerea mea față de partea I-a, îmi aduc aminte că primeam odată niște scrisori cari începeau și sfîrșeau cu vorbele acestea „cher, cher” repetate. Așa îmi vine și mie să zic „iubite, iubite domnule Maiorescu”. Să nu vă surprindă aceste declarații, fiindcă eu mă încălzesc repede și prea mult. Trebuie să luați numai partea bună a gîndului meu, aceea adică în care stă ca o lampă veche ce arde de veacuri cu o lumină mititică, și pe care un artist puternic o înalță, aprinzînd-o pînă a-mi umplea tot capul de vibrații calde.

În adevăr. Ați citat pe *Aspazia* lui Leopardi, parca am fi stat de vorbă cînd scriați. E între Leopardi și Eminescu o afinitate atît de extraordinară, încît se pare că simplitatea durerei unuia a fost izvorul pe sub pămînt, care în vadul străin a lui Eminescu a ieșit la lumină, într-o dimineață

naivă de toamnă. Eu cred că nu atît simțirile lor, cît mai cu seamă forma acestor simțiri și pregătirea prin studiu a acestor forme are o infinită asemănare la cei doi poeți. Așa, bunăoară, incomparabila simplitate a lui Leopardi din poezia *La sera del dì di festa* or *Alia Luna*, or *La vita solitaria* devine la Eminescu aceea simplitate nouă și oarecum mai tînără ce o admirăm. ' Și la amîndoi, cînd ne vorbesc, cumînți și senini, de durerile lor, accentele au o putere sfîșietoare. Care este misterul acestei înrîuriri ? Poate raritatea, fiindcă oamenii ceilalți sunt meșteșugîți, și adevărul, care este de-a pururi simplu.

Am încercat să traduc cîteva poezii leopardiene, ' fără rimă și fără ritm, numai spre a păstra forma întreagă și culoarea vorbelor. Veți vedea ce asemănare de nuanțe.

Dar apoi periodul „Născut la 20 dec.” etc. pînă la „Eminescu moare” etc, cu fraza „încălzit de farmecul unor femei de la care au rămas în poeziile lui cîteva urme de păr bălai, de ochi întunecați, de mîne reci, de *un nu știu ce și nu știu cum*” etc ! O minune. Vorbele astea subliniate sunt atît de fericit găsite și periodul întreg e atît de admirabil chintesențiat, încît îmi va rămîne ca model.

Cît despre portretul sufletesc a lui Eminescu, adevărul l-ați făcut așa de frumos, încît orizonturile ce d-voastră le vedeți limpede și le arătați cu curaj vor deveni, pentru multe naturi încurcate în negura lor proprie și pentru mulți nefericiți, o mîngîiere.

Să ne vedem cu bine.

Duiliu Zamfiresco

N-bre, 18, Roma, '89

26

Roma, ianuarie 1890

Iubite domnule Maiorescu,

întorcîndu-mă din Focșani, am voit să vă văd, dar plecașerăți la Fiume, după cît am înțeles, sau și mai bine la

Abbazia, alergînd după soare. Adevărul e că bună țară avem și Domnul să ne-o păstreze așa cum e, — dar la paragraful climatei ar mai trebui adăogat ceva în buget...

Negăsindu-vă, am rămas cam pe jos, fiindcă, deși cînd vă întîlnesc nu pot să vă spun multe și mai ușor vă scriu, aș fi fost bucuros să vă mai văd.

Așa, am plecat și eu. Eram bun hotărît să viu la Fiume, fiind drumul cam același spre Italia ; dar, după ce m-am mai judecat puțin, am luat calea slujbei, supunîndu-mă soartei și împrejurărilor, cari așa vor.

Dar să lăsăm astea.

Ce ziceți de *Năpasta* lui Caragiale ? Negreșit, bine.

Eu nici nu mă mai mir de deosebirea ce există între capetele omenești, fiindcă văd în toate zilele lucruri uimitoare. Am auzit pe excelența-voastră socotind odată pe Leopardi ca pe un om împrejurul căruia s-a făcut gălăgie degeaba ; pe Caragiale găsind că Musset e superior aceluiași Leopardi etc, etc. Naturile cari nu au în esența lor nimic contemplativ nici nu pot ajunge cu privirea la un asemenea zenit. D-nu Carp este un cap politic de înțîia ordine; dar politica teoretică fiind o știință — căci e toată logică — iar politica practica fiind o artă, se produce fatal o disciplină a spiritului pe această basculă, așa încît, ca un marinar care pe vasul lui, clătinat de mare, știe să umble, iar pe pămînt nu, — nu mai are el forță să se afunde în înțelegerea luminoasă a frumosului în sine. Și aceasta e bine. Dacă ar fi altfel, admirabilul echilibru al facultăților sale s-ar rupe, și din ceea ce este ar deveni un simplu om de talent. Dar cu toate astea d-nu Carp nu înțelege pe Leopardi.

Și mai puțin încă îl înțelege și-l gustă Caragiale. O foarte mare inteligență, o mare memorie și un talent muzical remarcabil, dar o totală lipsă de fantezie sunt calități, unele reale, altele negative, cari-l fac impropriu de a pricepe pe Leopardi și nestrăbătuta limpeziciune a seninului său.¹

Tot așa sunt eu față cu lucrările lui Caragiale.

Am citit *Năpasta* cu băgare de seamă. Trebuie recunoscut de' la început că orce piesă *cetită* este o năpastie pentru autor. Ea trebuie *văzută*. Dar din cît se poate judeca de la cetire, iată ce gîndesc :

Cu *O făclie de Paște* și mai ales cu *Năpasta*, Caragiale pare a intra într-o fază nouă, aceea a înfrîurii romanelor rusești; a lăsa amorul la o parte ; a ceti partea lăuntrică a complexului firei omenești, a alege din această parte numai unele excrescențe și a le studia pînă în particularitățile lor patologice. Cu alte cuvinte, *Souvenirs de la Maison des Morts*, *Crime et Châtiment*, cu caracteristicul cap al lui Rascolnicoff, de Dostoievski; *Le Prince Neklioudoff* și *La puissance des tenebres* de Tolstoi, iată genul care înrîurește talentul prietenului nostru. Încercarea e interesantă. Însă trebuie băgat bine de seamă.

Întăi, toată literatura rusească în felul acesta n-a îndrăznit să se apropie de scenă. Singura încercare este *Les tenebres* a lui Tolstoi, în care Nikita cel stupid și incestuos a fost greu înțeles de lume. Lucrarea aproape [puțin] a lipsit să nu fie fluierată. Și notați bine că asta e singura încercare scenara din toată literatura celor trei genii moderne : Dostoievski, Tourghenieff și Tolstoi. Lumea de astăzi și încă mai mult cea viitoare astfel înțelege lucrurile. Tot interesul persoanelor într-o dramă trebuie să stea în acțiunea lor, iar nu acțiunea în interesul ce deșteaptă o persoană, închipuți-vă ce ar deveni Rascolnicoff, ucizătorul, atît de interesant și așa de minunat studiat în roman, pe scenă ?...

Apoi, nici unul din romanele rusești — afară de *Tenebres* — nu are ca persoană de căpetenie un țăran. Rușii au înțeles că e greu să scoți din sufletul unui muncitor de rînd nuanțele atît de fine ale psihologiei moderne, dacă mai cu seamă depărtezi de el amorul și dragostea de pămînt.²

Acum să venim la *Năpasta*.

Anca, Dragomir, Ion și Gheorghe nu sunt țărani decît doar fiindcă se cheamă Anca și Dragomir, și fiindcă își zic *ma* și *fă*. Altfel, caracterele cu natura lor intimă țin de o altă lume. Remușcarea lui Dragomir și dorința femeii de a afla adevărul și a-și răzbuna, după 7 ani; puterea asta de a-și ține sufletul încordat 7 ani de zile ; șiretlicu cu care e adus lucru ca să-l facă pe om să mărturisească crima — sunt meșteșuguri nefirești pentru doi țărani, fie ei chiar cîrciumari. În lumea reală, Anca, care spune lui Dragomir că-i era drag

bărbatul ei dintîi, nu l-ar fi luat, dacă bănuia că el e omorîtorul, și dacă avea, cum se pare, cît de puțin simț moral ; sau dacă-l lua, ori devenea o muierușcă de cele a dracului, care l-ar fi amenințat la orîee dorință neîmplinită cu vorba *tîlharule*, ori își căuta de nevoi. Apoi, ia vă rog cetiți pe *Neklioudoff*, unde numai incidental sunt cîteva figuri țărănești, să vedeți adevărata lor fire, pusă în mișcare de interese ori de amor. Căci încă o dată, afară de acești doi motori, Tesorturile la ei nu pot avea reacțiune. Persoanele astea, așa cum se prezintă, se numesc *Monsieur & Madame Dragomir*. Și chiar cu această carte de vizită, numai Anca se poate prezenta. Ea rămîne în picioare. Dar Dragomir nu. Ridicat în rang social, spre a deveni posibil, tot interesul se poartă asupra lui. Și atunci nu mai e posibil în scenă. Cît e de superior Rascolnicoff asupra lui Macbeth, măcar că e vorba de Dostoievski față de Shakespeare ! Și aceasta numai fiindcă unul e în roman, iar celălalt în piesă ; numai fiindcă unul îți aprinde fantazia, atrăgîndu-ți luarea-aminte asupra a o infinitate de detaieri sufletești, pe cînd celălalt te impresionează plastic.

Dar apoi Ion nebunul, ce fiselă supărătoare ! Ion scapă din pușcărie nebun, și în rătăcirea lui prin lume se oprește tocmai la casa lui Dragomir !... Și n-are nici măcar dreptul de a fi șiret într-un moment lucid, fiindcă el nu știa și nici nu bănuia măcar că omorîtorul era Dragomir. E o copilărie.

Iar din toată piesa îți rămîne un simțimînt de răceală umedă. Nici o emoțiune, nici o vibrație caldă.

Asta e impresia mea.¹

Aș dori să știu ce tonuri ia, jucată. Dar mă credeți că v-am spus în toată sinceritatea ceea ce gîndesc.

Acum și despre altele.

Eu îmi pare că mă însor. Iau o femeie care mi se potrivește, a cărei bunătate și obiceiuri simple mă încîntă. Are și oarecare dare de mîină, ceea ce nu strică. Părintele ei se numește Antonio Allievi ; e senator și director general al Băncii Generale. Ea se numește Henrieta.⁴

Sper, cînd voi avea norocul să vă mai văd la Roma, să vă am la mine.

Pînă atunci, Domnul cu noi.

Al d-voastre ca-ntotdeauna,

Duiliu Zamfiresco-

27

Roma, 24 februarie 1893

Iubite domnule Maiorescu,

Nostim om sunteți cînd vreți să scriți cu haz. Văd că nunțile vă dau o umoare clasică din cele mai astericate, căreia nici pagina, nici rîndul nu-i lipsește. Asta a făcut fericirea socrului meu, un cetățean prea cumsecade, care găsește vreme, între două ședințe de bane și de drumuri-de-fier, să spuie cîteva versuri latinești pe dinafară : *on ne se mîrie pas impunement*.

Aseară, la prînz, am dat cetire cu glas tare urărilor ce ne trimiteți și am făcut să circule cele două fotografii,¹ mîndru de efectul ce produceau. Madame Maiorescu a fost declarată, în contumacie, *Romana di Roma, proprio una bellezza*² — iar d-voastră... la bărbați nu se spune. Adevărul e că amîndoua portretele sunt vii. Aș dori să vă pot trimite numaidecît pe ale noastre în schimb, dar viitoarea mea s-a speriat de românce : le găsește prea frumoase și pe ea prea urîță. Afară de asta la Roma nu e nici un fotograf cu adevărat bun. Cel puțin așa glăsuiește cochetăria femeiască. Astfel că vă rog să ne așteptați pînă vom merge la Nizza sau la Paris, ceea ce va fi pe la jumătatea lui martie.

Am trecut, domnule Maiorescu, prin multe greutăți pînă să ajung aci. Viitoarea mea femeie e văduvă. Aparține unei familii însemnate, și cred că nu mă înșel zicînd că este o fire cum îmi trebuie mie ca să mă atașez de dînsa cu tot devotamentul. Are un tată foarte interesant și nu are mamă, ceea ce și mai interesant.

îmi împlinesc o datorie și încerc să fiu fericit.
Așa că pot zice ca Gil Blas de Santillane³ : *je vis content,*
<tsuiheureux, puisque je crois Vetre.

Cu respect și dragoste,

Duiliu Zamfiresco

28

Roma, 1 aprilie 1890

Iubite domnule Maioresco,

Mai înainte de toate, prezenta epistolă nu e *un poisson a Amil*.

Astfel fiind, dați-mi voie să iau lucrurile de la potop.

Vă aduceți aminte observările ce le-ați făcut astă-iarnă,¹ cetind începutul romanului² ce adusesem cu mine. Cu toate preocupările mele celelalte, m-am gândit de multe ori la ele, și trebuie să vă mărturisesc că mi-au zdruncinat dulcea credință ce³ aveam că începusem a dura un capo d'operă. Am căutat să pun⁴ numele socialistului meu pe obrazurile cunoscute de la noi, și declar că nu am găsit nici unul care să-i vie la măsură.

Vrea să zică e fals?... Probabil.

C⁵, toate astea, eu îl văd așa de bine, astfel precum e croit, încât mi se pare că l-aș falsifica dacă l-aș face altfel. Personagiul acesta nu este un protagonist în roman, prin urmare, în principiu, se poate schimba. Eu însă mă simt incapabil a o face, și aceasta este un semn de inferioritate. A avea putere să dărâmi din propria ta lucrare o parte falsă, este mai greu decât a pune în locul ei o alta bună. Trebuie să fii în stare a rupe pentru moment liniile tale armonice, a păstra în picioare colțurile bune și a căuta să sudezi pe urmă partea reconstruită cu cea construită. E greu, cel puțin, pentru mine.⁶ De aceea viu să vă propui un compromis: să ma lăsați să sfârșesc lucrarea întreagă, așa cum o am eu CT-CeP⁷ ; după « Ceea s⁸vo cetiti » și ce va fi de schimbat să schimbăm pe urmă. Veniamin Stroescu nu e fals ca problemă

sufletească, ci e fals ca problemă socială. D-voastră ziceți: un astfel de om există, e posibil, cu condițiune de a-l face să iasă din Școala normală de institutori, bunăoară ; apoi a-l înainta treptat până la gradul de profesor⁹ secundar ; ¹⁰ a-l însura cu o profesoară ; a-l ține într-o lipsă relativă și în convingerea intimă că omul nu câștigă cât muncește. Cu alte cuvinte, a-l face : sau un burghez ordinar, care strânge câte 50 frs. pe lună spre a-și cumpăra bonuri, — ceea ce nu voim noi ; sau un nemulțumit, în care ideile umanitare izvorăsc dintr-o sugestie de proprie mizerie, — ceea ce e îmi cazul nostru. Dar a lua un om bogat, care a moștenit avere de la părinți, care e lacom de bani, care ține casă deschisă, cu lux pe de o parte, cu mizerie și desculți pe de alta ; a-l îmbiba de idei socialiste ; a-l pune să-și crească copiii cum crește Veniamin pe fiică-sa etc, etc. — e fals.

Și eu zic că e fals, dar tocmai asta vreau să fac eu. E fals, după cum visul e fals față cu realitatea, dar e real de a visa.

A lua pe Mortun,¹¹ pe care eu nu l-am văzut decât de vreo trei ori, când se-ntorsese de la Paris, în casă la Nicu Xenopolu,¹² dar îndestul ca să înțeleg că este un fel de nebun interesant ; a-l presupune cu cultura Nădejilor¹³ și a-l însura cu m-me Sofia Nădejde¹⁴ — poate să fie fals, adică poate să nu fie o soluțiune firească a problemei lui social, dar el este așa și nimic nu-i mai brutal decât un fapt. Părintele său era un agricultor bogat, care își punea mâinile în cap când auzea isprăvile lui fiu-su pe la Paris ; neam de neam lui nu profesase asemenea meserie. Cel mai mult se poate presupune că starea țăranilor la noi să fi deșteptat¹⁵ într-o inimă generoasă simțimente de compasiune și revoltă. Dar socialismul agrar este un socialism *bourgeois*, în care baza este *proprietatea* individuală mai mult ca oricând ; acesta este bun cel mai mult pentru un om de stat românesc. În care caz un asemenea socialist trebuie să înceapă de la el. În socialismul radical, în comunism, există o idee sublimă : ștergerea noțiunii de proprietate, care va ridica de pe capetele¹⁶ omenești pîcla preocupățiunei celei mai meschine, și, ca un imens sac de leș aruncat dintr-un balon, va sălta inteligența omenească cu trei mii de metri în văzduhul înalt.

El însă (care *el* este cu totul impersonal), Mortun sau Veniamin Stroescu sau un altul asemeni, nu e nici un agitator

agrar consecvent, nici un socialist ideolog, care să pregătească omenirii timpul viitor. E prin urmare fals, — dar e.'

4 aprilu

Am întrerupt scrisoarea, și de-abia astăzi pot' să reiau firul. Știți, viața are ghimpi și colțuri în cari gândirea se acață sau se îngrămădește, spre a rămînea omului numai picioarele. Guvernul schimbă tratatele de comerț, și Ministerul cere fel de fel de informațiuni ; apoi, ministrul e bolnav de vreo două luni, de un reumatism articular, — așa că pentru încheierea noilor convenții, Legațiunea de la Roma pune în slujba guvernului trei picioare și probabil două capete.

Săptămîna asta e tocmai un an de cînd erați la Roma. Azi am fost cu nevastă-mea la San Pietro, și intrînd în capela din stînga, unde am mers împreună, am avut impresia că suntem din nou cu toții : efectele liniilor Sfîntului Petru, cari sunt atît de dominante și de personale, încît recheamă toate amintirile legate de ele. De acoîea am trecut la San Giovanni in Laterano,⁸ unde se cîntau *înguirile*, stingîndu-se treptat cîte o făclie, pînă la a 12-a, după care a urmat un Miserere splendid. Anu ăsta toată muzica religioasă a fost minunat cîntată. Între altele, faimosul Stabat Mater a lui Rossini,⁹ pe care l-am auzit împreună anul trecut și l-am găsit așa de slab executat, anu ăsta a fost măreț. Între protagoniști era și Theodorini,¹⁰ și desigur nu era cea mai puțin sărbătorită.

Sfîrșind, un cuvînt : Caragiale ar trebui oprit, în interesul reputației sale de scriitor, de a publica fleacuri. Cele *25 de minute cu Madame Carol*,¹¹ sunt glume de spus între prieteni, și dacă prietenii or fi mai proști, or rîde ; dar de publicat și de iscălit, nu.

Vă rog să aveți încă puțină răbdare pentru fotografii. Zilele trecute am primit trei probe, cîtetrele proaste, dar așa de proaste că nu se pot trimite în schimbul minunatelor d-voastre fotografii.

Cu dragoste și supunere,

Duiliu Zamfiresco

29

Roma, 27 aprilu 1890

Iubite domnule Maiorescu,

Vă cer iertare de a vă scrie cu creionul. Am fost cam bolnav și nu pot trece la masă, unde îmi sunt uneltele civilizate.

Am văzut din ziare că v-ați dus să petreceți sărbătorile afară din țară, după vechiul d-vs. obicei ; de aceea nu am așteptat să-mi răspundeți curînd la scrisoarea din urmă. Acum însă v-aș ruga să pierdeți un sfert de ceas cu mine, spunîndu-mi ce gîndiți de cele ce v-am scris, ca să pot re-începe lucrul. E aproape un an de zile de cînd nu mai fac nimic, pierdut cu gîndu în desfășurarea romanului început,¹ și omul la 32 de ani e viu, simte trebuință să umple golul spațiului cu himere. D-voastră aveți alte păreri : că e bine să lași lucrurile să vie legate prin natura lor, fără a sili nimic, și cînd nu poți sau n-ai vreme să faci ceea ce vrei, faci ceea ce poți. Cu alte cuvinte, te însori, pledezi procese, or aduni notițe statistice, așteptînd un luminiș, în care să răsufli și să faci ce-ți place. Așa e bine să fie. Dar cînd nu poți face așa ?

Știți că nici o luptă nu-i mai zadarnică decît a omului contra lui însuși. Mie îmi trebuie să scriu, cum îmi trebuie să mă hrănesc, să dorm, să iubesc. Trăiesc cu oamenii din mintea mea, ca și cum am fi cu toții acolo, sau cu toții aici ; vă spui drept. Și viața reală actuală e atît de secundară, încît aceasta este un roman, în sensul propriu al vorbei, iar aceea realitatea.

Se poate ca oamenii mari să fi lucrat cu greutate, să fi suferit, lucrînd, dar asta nu probează decît că eu sunt un om mic, iar nu că nu sunt fericit lucrînd.

Prin urmare, dați-mi dezlegare de a scrie. Dacă vă va displace la sfîrșit, vă făgăduiesc să țiiu manuscrisul și să nu-l public.

După ce mi-am sfîrșit jalba (a doua zi, de la masă) dați-mi voie să vă mărturisesc cum mai alaltăieri (la 25), coborîndu-mă de la San Pietro în Montorio spre Via Lun-

gara, ca să reintru în oraș, am dat peste serbarea aniversării lui Torquato Tasso.² Îmi pare că am fost împreună la biserica Sant Onofrio. Când de la Villa Corsini, de pe Janicul, te lași spre San Pietro, dai de un drum sălbatic, ce se înfundă în porticul unei mici mănăstiri, prăfuită, micșorată de timp și de mărimea caselor vecine, în care a trăit cîtăva vreme și a murit Tasso. Din acest sfînt locaș ieșea norodul care venise să prăznuiască moartea poetului (295 ani de atunci). Domnule Maioreescu, eu știu că sunt exagerat în multe lucruri, dar mai exagerată și mai fantastică decît cum e realitatea cîteodată, nu e nimeni. Era o comedie atît de incoloră, atît de burgheză, atît de nulă, această prăznuire a unui om mort, încît te întrebi cum poate să se adune la un loc șapte fuste, 50 de pălării, 4 căței și 20 de copii, fără ca să rezulte un amestec de colori cel puțin, o grupare firească, pe fundul splendid al dealu'ui, și fără ca cea mai mică emoțiune să se vadă pe acele fețe făinoase !... Negreșit, ca să faci *mare* la Roma e greu, fiindcă totul împrejur e atît de măreț încît nu mai sunt proporții. Dar tocmai asta înlesnește mișcările lăuntrice ale sufletului. E destul să stai pe Janicul, să prinzi cu privirea dunga orizontului ce se întinde ca un tăiș de sabie sub acoperișul brazilor de la Villa Pamphili, sau să te întorci cu ochiul spre Roma veche, de unde Palatinul își înalță ruinele palatelor împărătești, ale căror imense ferestre caută spre munții Albani ca orbitele unei gigantice scăfîrlii de mort, spre a avea acea saturație de impresiuni, căreia nu-i mai trebuie decît un acord de vioară, sau o vorbă duioasă la ureche, spre a se manifesta prin lacrimi.

Și lumea asta ieșea de la serbare cu aerul plictisit și nevolnic al negustorilor romani, trecînd pe sub porticul zugrăvit de Dominiquinul³ cu nepăsarea cu care un dantist ar privi luna. D-nul Novelli, un tassist (care nu e membru la Casație), le vorbise de viața și lucrările poetului, dînd cu bătut în Boileau care își permisesese să zică *le clinquant* de Tasso, în Galileu, care intervenise în lupta dintre tassisti și ariostiști, declarînd că-i dispăcea „Pornato eloquio della *Gerusalemme*”,⁴ și din potrivă ridicînd în slava cerului pe Ugo Foscolo,⁵ care în 1819 luase apărarea nefericitului poet. Și cînd se-nfuria mai tare amicul Novelli, studenții-

mea ridică șepcile în bastoane urlînd „ei, bravo, ticălosule” ; panegiristul da să facă citații din Ugo Foscolo în englezește (căci discursul asupra lui Tasso fusese publicat pentru prima oară în *Quarterly Review*) — studenții cereau să le vorbească în italienește; el începea în italienește, studenții cereau englezește; d-nu Novelli bea apă, studenții „bene, bene” — și așa a ținut necuviința asta pînă la coborîrea de pe scaun a conferențiarului, care a fost ajutat cu gravitate de băieți să puie o coroană pe monumentul sepulcral a lui Tasso.

De aci toată lumea a pornit-o la Ghetto „*per una carciofolata*” (prînz de anghinare).

Bisericața a rămas iar liniștită în urmă, cu arcurile sale, line în îndoitura lor, așa cum le-a croit prea fericitul Nicolai de Forca Palena. Tăcerea a venit din naltul boitei să păzească mormîntul. Imaginea lui Torquato Tasso a prins a se îngîna în forme, pentru fantazia mea, iar singurătatea dealului a sfîrșit prin a-mi reda formula exactă a trecutului. Și cu toate astea, singurătatea era cel mai mare dușman a lui Tasso, după cum spune Ugo Foscolo că reiese din corespondența poetului. De această formă de singurătate, în mijlocul lumii, n-am putut să-mi dau seama decît o singură dată : în baptisteriul din Pisa,⁶ cînd păzitorul a înălțat glasul spre a-mi arăta puterea de acustică a bolților. ^Impresia ce mi-a rămas e atît de mare, încît mi-e teamă să nu încep altă scrisoare, istorisind-o.

Dar, revenind la Tasso, nu vi se pare ciudată această frică de singurătate la un om a cărui fantazie îi umplea așa de bine viața. Eu eram băiat de 15 ani cînd am cetit *Ierusalimul liberat*, tradus de răposatul Eliade. Îmi aduc aminte că mă culcam într-o brișcă veche a lui tată-meu, sub niște soci, și rătăceam de pe lumea asta pe cealaltă, bun prieten cu Tancred, cu Rinaldo și pare-mi-se chiar cu Armida ; hotărisem să intru la oaste și mai multe nu, crezînd că în piele de soldat sunt mai bine văzut de eroii sus citați, și poate, cine știe, astăzi m-ar fi dat la pămînt o pană de curcan, dacă înțelepciunea lui tată-meu nu pune pe un argat să tragă brișcă la soare, strieîndu-mi astfel culcușul și despărțindu-mă de Armida.

Bietul Tasso !...

Înainte de a încheia, — cetesc din când în când niște foiletoane în *Lupta* de un domn Iorga, și acum în urmă am văzut în *Convorbiri* portretul Veronicăi Miele⁸ de același. La început mi se părea original, dar când văd că face critica criticilor, îmi pare că intră el însuși între criticii criticați. Cine-i și cum ? căci e aparițiune proaspătă și cu bune dispoziții.

Vă cer iertare de atîta vorbă și cu bine.

Duiliu Zamfirescu

Femeia mea roagă pe doamna Maiorescu să primească în schimbul splendidului său portret, una din copiile cele mai puțin proaste din cîte am încercat să facem.

Iubite domnule Maiorescu,

Iată că mă execut. Suntem chit, ca intenție, căci, ca fotografie, fiecare trimite ce poate. Sper că acum veți lungi vorba mai mult. Cele ce se petrec în politică, la noi, nu cred să vă absoarbă cu totul, fiindcă nu li se cuvine o asemenea onoare.

Voiam să vă scriu într-o zi despre un bal dat la Villa Borghesa, în șalele palatului în care e astăzi așezată colecția de marmure a familiei,⁹ și în care ați văzut desigur pe Venera lui Canova (Paolina Borghese, sora lui Napoleon I). Rareori se văd asemenea lucruri, și într-o zi, când oi fi încălzit bine, o să-mi iau libertatea a vă istorisi impresiile mele din fir în păr.

Noi vara asta o s-o petrecem la Spoleto, probabil, în Umbria verde a lui Carducci, sau ia Orvieto pe linia Florenzei, dacă va trebui să stau în apropiere de Roma ; dacă nu, ne vom duce la Varedo, lângă Milano, unde familia

femeii mele posedă o proprietate. În toate cazurile, nevestă-mea nu cred să poată face drumuri lungi. Eu însă vă făgăduiesc să viu,² dacă mergeți în Valea d'Aosta, dar nu ca anul trecut, ci pozitiv. Nordul Italiei, afară de Genova și Venezia, nu-l cunosc, și se pare că-i foarte interesant. Cu această ocazie putem vizita și Monza, rezidența de vară a Curței.

De astă dată vă cer voie să mă opresc aici. Știți, eu nu mai zic în scrisori „vă rog să arătați doamnei Maiorescu... etc”, căci se subînțelege, și chiar dacă nu s-ar subînțelege, d-voastră amîndoi sunteți ca tatăl, fiul și spiritul (sfînt ?) : una. — Deci, cu dragoste și supunere,

Duiliu Zamfirescu

Â propos, data : Miercuri, 21 [mai 1890]³.

Roma, 1 iuliu 1890

Iubite domnule Maiorescu,

Duminică seara, la 29 iunie, am primit scrisoarea d-voastră la Orvieto, unde stau 2, 3 zile pe săptămîna. Ieri, întors la Roma, am avut atîtea de făcut, încît n-am găsit un minut liber să vă scriu.

Încep a întrevădea cu mare plăcere posibilitatea unei întâlniri. Orariul d-vs. l-am urmărit pe hartă și-l găsesc minunat, topograficește. Aș avea însă de făcut oarecari observăciuni cu privire la date și anume :

La 15 august eu trebuie neapărat să mă aflu la Roma, de la 15—30 pentru afaceri personale, cari absolut nu suferă întârziere. Socră-meu, cu care va trebui să mă duc la Florenza, unde e scaunul Societății Meridionale de drumuri-de-fier, pentru afaceri zestrăle, a ascultat scrisoarea

d-vs. și dorința mea de a veni să vă văd, și mi-a zis sa pornesc pe la 7 august de aici și la 10 să mă aflu la Meran, ca la 15 să fiu înapoi. Eu mă gîndeam în mine ca salahorul popei : „Sfinția-ta știi una, iar eu știu două” ; fiindcă, iubite domnule Maiorescu, împrejurările vieții sunt de felurite naturi și se țin pînză : pe de o parte trebuie să las pe femeia mea mai multe zile singură la țară, și eu să, plec la plimbare (dînsa fiind în condițiuni de a nu putea călători) ; pe de alta, vara asta nemaifiind singur, va trebui să iau autorizarea primului secretar Perticari, care și acela e bolnav de friguri și va căuta să stea la Sorrento sau în altă parte (pînă acum încă nu a sosit, dar scrie că va veni să ia locul ministrului pe vacanțe — morala ?...), — așa că trebuie să ții seama de toate astea. Ca să viu la Meran, cum zice socră-meu, nu se poate, fiindcă nu vreau să intru în discuție cu cei de la Legațiune ; ca să viu la 15 la Milan, trebuie să nesocotesc pe socră-meu și interesele mele. Iată deci ce zic eu : dacă d-vs. puteți mișca datele pe punctele geografice, adică în loc să plecați de la Meran la 12 august, să plecați la 5 august sau chiar la șase, să faceți passo di Stelvio (fiindcă se pare că în adevăr e o minune) și la 8 august să fiți la Lugano — minunată treabă ar fi, eu v-aș aștepta acolo, și am sta împreună o săptămîna or pe unde ați vroi, ba poate, fiind deja departe, aș mai smulge două, trei zile. De la Aosta la Courmayeur se merge iar în trăsură.

Ce ziceți ? Vă rog să comunicați această convorbire directorului *Convorbirilor*,¹ și dacă o va admite, eu mă voi considera plătit pe doi ani de colaborare de-aici încolo. *Amintirile*² trebuie să le isprăvească, fiind foarte însemnate în istoria literaturii noastre, — dar pentru cele 2 capitole ce-au rămas, o lună de zile ajunge cu prisos. Dacă va pleca la 20 iuliu, stil vechi, din țară e tocmai nemerit.

Hai să vedem ! Mă grăbesc să trimit scrisoarea. La revedere cu dragoste pe lacul Maggiore.

Duiiiți Z.

Vă rog să răspundeți numaidecît.³

Roma, 8 iuliu '90

Iubite domnule Maiorescu,

Primesc chiar acum scrisoarea cu noul itinerar, și mă grăbesc a răspunde, spre a vă ajunge la Dresda.

Cu cîtă plăcere aș zice *da...*

După cum ați putut vedea din scrisoarea mea din urmă, nu pot dispune decît de un timp mărginit și la epocă fixă. Femeia mea nu poate călători — cel puțin pentru moment — iar eu sunt un om liber numai într-o sferă determinată. Așa că vă urmăresc cu privirea plecînd și vă zic „călătorie bună și fericită”. Poate că la întoarcere să vă abateți pe la Milano, dacă vă veți încredința că microbul lui Koch nu voiajează anul ăsta, și atunci (fine august) aș ieși cu pîne și sare, și cu două, trei șube înaintea înghețatilor călători ; dacă nu, la revedere, altundeva, la iarnă sau la primăvară, cine știe...¹

Doresc mult să vă văd, și cînd cineva dorește bine un lucru, i se împlinește cîndva, nu indeterminat.

Încă o dată : drum bun, cu sănătate. Poate prin frig să scriți ceva cald.

Duiliu Zamfirescu

Orvieto, Villa Napoleoni,
28 august 1890

Iubite domnule Maiorescu,

Cu mare plăcere am cetit baedeker-ul ce binevoiți a-mi trimite,¹ cu atît mai mare cu cît credeam că o să uitați a-mi împărtăși impresiile din noua călătorie.

Mă interesează mai mult descrierea Stockholmului, fiindcă asupra acestuia insistați mai mult. Restul îl povestiți cu fraze „*de relais*”. E drept că cu chipul acesta am o icoană din înălțime a țărilor ce ați umblat, și, la vremuri, un bun povățuitor de drum.

Eu mi-am închipuit Norvegia așa cum mi-o descrieți d-voastră, după un obraz de femeie. Am cunoscut astă-vară la Sorrento o baronesă Rapp cu fiică-sa. Era iată sănătoasă, naltă, cuviincioasă cât nu se mai poate, cu acel ceva neexplicabil ce-l au odăile de iarnă bine încălzite, cu un accent de j — înmuiat lipit de buze... în sfârșit, Norvegia. Atîta cunosc din țara asta — căci pe vremea mea nu se mergea la Capul Nord. Acum am auzit că fata s-a făcut catolică spre a lua un napolitan cunoscut mie, conte Saluzzo ; chestie de a apropia lucrurile cele mai opuse de pe pămînt : cei doi poli.

Dar în fine, iată-vă îndrumat spre București și procesele sale.

Eu admir mult felul d-voastre de a înțelege viața și sunt pătruns de înțelepciunea lui. E bine omul să-și aibă așezămîntul în țara lui și puțința de a fugi de la el or de cîte ori vrea. Procesele sunt o mare ticăloșie în viața noastră, și pentru mine cea mai repulsivă sarcină ce mi-ar putea da cineva. De aceea, eu v-aș face un venit de 100 000 frs. cu obligația de a scrie, în loc de a pleda.

Toată lumea ar cîștiga — poate chiar împlicinații (vă rog să mă luați de urechi).

Adevărul e că nu mai scriți, și e un adevăr cu atît mai trist cu cît lumea cealaltă scrie mai mult.²

Despre mine ce să vă spui alta decît că sunt la țară, lângă Orvieto, în Umbria, unde mă scol de cu noapte, îmi iau pușca și plec la pădure, hotărît a ucide toate hiarele. Pe la 9 mă întorc, adesea fără nici o crimă pe conștiință, mănînc și mă lupt cu încurajarea industriei naționale, pînă cad alături biruit de numărul și numele, și prețurile, și calitățile mărfurilor, gîndindu-mă în fundul conștiinței la infinitatea instrumentelor de tortură cîte a mai inventat omul pe pămînt. Dar se zice că doctoria asta face bine la carieră. Mai știi ?...

Cît despre carieră, e destul să vă spun că de cînd sunt în Italia am avut 5 primi-secretari: Rosetti-Solescu, Romalo, Gr. Ghica, Perticari și Mavrocordat, și cu toate astea, de la noiembrie 1888 pînă astăzi, eu am rămas tot singur. Ultima numire a lui Mavrocordat (care, personal, e un om prea cumsecade) este o nedreptate, fiindcă a fost numit secretar al 2-lea la Belgrad în urma mea. Dar, în sfârșit, asta e lumea. Iar bine că noul numit e, după cît mi s-a părut la București, un om la locul lui — fiindcă e greu de tot să ai un coleg prost și înfumurat, cum sunt cei mai mulți. Pardon.

Nevastă-mea mulțumește doamnei Maiorescu de aducere-aminte și o roagă, deși necunoscută, să-i păstreze această binevoitoare prietenie, de care va avea nevoie mai tîrziu. În curînd vă voi scrie iar, sper fără industrie națională.

Al d-voastre,

Duiliu Zamfirescu

34

LEGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Orvieto, Villa Napoleoni,
4 sept. 1890

Iubite domnule Maiorescu,

Martor îmi e Dumnezeu că n-a stat în intențiile mele nici de a vă ruga să-mi veniți în ajutor, nici de a deștepta nota^ de nespusă părere de rău ce sună între rîndurile ultimei d-voastre scrisori. Ca orice om, am și eu zilele mele de ploaie — cum ziceți — și m-a înnemerit într-o asemenea zi prima scrisoare de la Reichenhall. Începusem chiar — o am încă alături — o altă lungă poveste, cu soare, cu verde, cum e toamna în Umbria, în care, între alte lucruri, vroiam să vă spun, glumind, o mulțime de prostii politice și literare ; dar mi-ați scris așa, încît parcă v-am văzut îna-

intea mea, grav, înduioşat nu ştiu de ce, şi efectul este că *M* simt, scriindu-vă, aceeaşi reţinere şi lipsă de curagiu pe care *M* am simţit-o or de câte ori m-am găsit faţă de d-voastră. *M* Cu toate astea, dacă aş fi avut a vă cere sprijin în ceva,»! aş fi scris anume ce, aruncînd în voia postii foaia de hîrtie,»! Jfl sigur că nu pot s-o mai reiau, cum am făcut anul trecut, J8 cînd cu venirea lui Romalo. ' \$k

Poate că e nevoie de mai multă lămurire. 'M

D-voastră trebuie să înţelegeţi ce simţimînt penibil se |9 iscă în inimele noastre cînd trebuie să te cobori de la înăl- <m ţimea curată a unei simpatii, a unei puternice şi personale M simpatii, pe pămîntul protecţiei şi al interesului. Vă măr- M turisesc că eu m-am gîndit adesea că poate să vie un mo- m ment în care, ocupîndu-vă de unii şi de alţii, ca critic, să M trebuiască a zice un cuvînt şi despre mine, şi vă spui drept « că m-am simţit rănit numai la ideea aceasta. Vă rog, dacă M aveţi pentru mine puţină prietenie, să mă consideraţi ca J mort sau nenăscut, sub acest raport. Vă rog să mă lăsaţi 1 a mă bucura liniştit şi de departe de ideea unei prietenii I absolut personale. Interesul şi slujba este trecător şi ne amă- 1 răşte sufletul prosteşte. Or de câte ori îmi aduc aminte că a 1 trebuit să fac un contract matrimonial şi să discut alb şi J negru cu socră-meu, mă întristez. Ştiu cu toate astea că 1 viaţa este plină de asemenea momente. Dar, după cum se i întîmpla cu femeile, că adică, trecînd pe lîngă o mulţime m şi supunîndu-ne naturei noastre brutale, rămînem pentru M una, sau — cine ştie? — poate chiar pentru 2 ori 3, curaţi, M cu o impresie de idilă, trăită într-o lume de tinereţe şi de m senin ; de asemenea trebuie să se întîmple cu oamenii ce ne I sunt dragi. Bunăoară, simţimîntul meu faţă de tată-meu: J| nu poate să fie nimic mai bun, mai omeneste bun şi puter- >1 nic. Daţi-mi dar voie să rămîi în această sferă şi să nu | schimb un deget din felul meu de a înţelege unele lucruri. I

Dealtminteri, iubite domnule Maiorescu, lucrul e şi ho- J| tărît. Mavrocordat e numit, şi eu — cel puţin pentru cîtva 1 timp încă — doresc să rămîi în Italia. Socră-meu e senator 1 inamovibil şi Director General al Băncii Generale. Femeia | mea are zestre 110 000 numerar şi a 5-a parte diht-o pro- 1 prietate, numită Varedo, lîngă Milan. Aceasta se ştie. Ce-o 1 mai fi avînd socră-meu eu nu m-am interesat şi nu ma J

interesez să ştiu : ce-o fi are să fie. Ceea ce pot spune e că bătrînul e o fire cu totul aleasă. Văd că nu se mişcă nimic în sferele guvernamentale financiare, nu face Banca Naţională o operaţiune serioasă, fără ca bătrînul să nu fie ascultat. Apoi mai e preşedinte al Societăţii de gaz; vice-preşedinte al Consiliului de administraţie al drumurilor-de-fier, membru în toate consiliile de administraţie etc, etc.

Ca om, e bunătatea personificată. Eu stau într-un apartament din palatul Doria, ' în care stă şi el, astfel că trăim împreună şi-l pot vedea şi judeca zilnic. Venitul meu, cel puţin pînă acum, nu se calculează după interesul banilor, ci după trebuinţele noii familii.

Aşa încît, ducîndu-mă chiar prim-secretar în alt oraş, aş face o nebunie, şi n-aş face-o decît silit, fiindcă nu pot să mă apuc de altă carieră. Aş despărţi pe nevastă-mea de tată-său, aş fi silit să-mi desfac mobilele cari costă o mulţime de bani şi aş pierde înrîurirea lui socră-meu, care nici într-un caz nu poate fi păgubitoare ţarei mele. Plagino poate da lămuriri asupra bătrînului.

Iată dar că v-am spus tot.

Astă-seară mă duc la Roma şi duminică mă întorc. Vă voi scrie cele ce vream să vă spun de-ale literaturii, fiindcă acum mi-am descărcat sufletul.

Al d-voastre cu bine,

Duiliu Z.

35

LEGATION DE ROUMANIE EN ITALIE
[imprimat]

Orvieto, VMla Napoleoni,
6 octombrie 1890

Iubite domnule Maiorescu,
încipuiţi-vă un doctor bolnav de o boală ce nu se poate tămădui, închis la el în casă, dîndu-şi seama de starea lui

și, cu toate astea, simțind trebuință absolută de a consulta pe un alt doctor, mai doctor decât el.

Eu sunt prins de cîtăva vreme de o adevărată furie de a scrie. Am intrat în sufletul romanului,¹ adînc ; îl duc spre sfîrșit cu putere ; e o adevărată vîină care gîlgîie, — și cu toate astea niciodată n-am rost mai neliniștit, mai nesigur, f mai torturat de rezolvirea problemelor sufletești, eș, firește, se ivesc în calea unui roman. Cînd cineva a ajuns să creadă că vede și înțelege multe lucruri din lume, nimic nu-i mai pare cu neputință în dezvăluirea unei patimi omeneste sau a unei simple naturi omeneste. Toți indivizii, buni și răi, sunt posibili ; toate situațiile, naturale ; toate teoriile, false sau adevărate, după cum ies la lumină într-un timp sau în altul. Această convingere în idealitatea noastră vine din practicarea vieții în mod continuu și zilnic, sau din sugestiunea ei. Trecînd de la o emoțiune la alta ; de la un om la alt om ; de la o țară la altă țară ; cetînd un romancier rus, altul francez, un al treilea american, sau neamț, sau englez, ajungi la un fel de religiune posibilistă, în care totul e cu puțință, nimic nu-i bun, nimic nu-i rău, omul fiind același peste tot, și, mai mult, scriitorul fiind el însuși același. Așa încît arta de a scrie drame, romane și nuvele, nu este *arta de a scrie*, ci *arta de a spune*.² Căci Flaubert, ca scriitorul stilist, este superior lui Shakespeare, lui Goethe în proză, lui Tolstoi, lui Edgar Poe, lui Bret Harțe etc. Și cu toate astea, pentru mine și pentru o mulțime de oameni cari au curajul să fie sinceri în impresiuni, *Madame Bovary*, ca și *Rouge et Noir* al patronului sau Stendhal, sunt lucruri lipsite de interes, uscate, o deșirătură de ciorap între degetele unei babe osoase, care caută nodurile firului. Fiindcă pasiunea, vorbind, curge necontrolată ; un dialog între doi oameni cari nu sunt de hîrtie trebuie să cuprindă repetiții ; gîndirile naive sunt foarte aproape de cele banale, și așa mai departe.³

Prin urmare, dacă admitem că totul este posibil în lume, orce scenă, orce situație care să se rezeme pe lucruri cunoscute de pe pămînt, și ca a avea imaginație ca Alex. Dumas și stil ca Flaubert nu e destul spre a scrie un adevărat roman modern, ci pentru aceasta se cere arta de a ști să spui lucruri posibile, — acest „a ști să spui” devine totul. Un flă-

cău la șezătoare, care spune glume ; un soldat în cazarma, care istorisește un fapt întîmplat ; un vînător mincinos care crede că i s-a întîmplat tocmai așa și face și pe alții să creadă ; un avocat care expune cu interes o cauză indiferentă ; un conferențiar care vorbește psihologie la femei și le face să-l urmeze cu luare-aminte ; — apoi, un școlar, între 40, care descrie ziua de Paști cu o notă de viață mai caldă ca a celorlalți ; un zețar de tipografie care răsare cu o notă personală ; un ofițer care își spune impresiile de la Sebastopol etc, etc „, Adesea la aceștia nu e stil, nu e invenție, poate chiar să nu fie o mare urmare logică, dar, la cel ce vorbește, e o intonație, un fel particular de a ține mîna dreaptă în încheietura hainei și a mișca pe stînga, în contra regulilor retorice ; o expresie a fizionomiei totdeauna întinerită de căldura vorbei ; sau, la cel ce scrie, o formă ciudată de a împodobi substantivele cu însușiri plastice ; o repetiție a unei legături (sfîrșit) e[semplu] la Leopardi con-juncțiunea *e* (și)) și o punctuațiune antisintactică, dar plină de efecte ; o vibrație de tinerețe ștregărească, ca la Rubempre (îmi pare) din *Illusions perdues* a lui Balzac etc, etc, cari toate au de efect ațintirea luării-aminte : ascultă sau citești pînă la sfîrșit. Dacă-ți rămîne ceva, bine ; dacă nu, nu — dar citești.

Aceasta este nota personalității fiecărui scriitor.

Iată-ne dar ajunși la chestiunea adevărată : e ceva comun între *nota personală* și *subiectivitate* sau *obiectivitate* f dacă da, ce e comun ?

Și mai întăi : ce e subiectivitate și ce e obiectivitate ? Nu se face oarecare abuz în determinarea acestor două înțelesuri ?

A se vedea pe sine și lumea din afară schimbată întrucîtva și colorată după propria sa gîndire și propriul său sentiment este partea scriitorului subiectiv ; dimpotrivă, a se vedea pe sine și lucrurile ce-l înconjoară mai de aproape ca făcînd parte din lumea externă este aceea a scriitorului obiectiv. Aceasta pare a fi, chintesențiat, definițiunea celor două cuvinte. Căutînd acum să punem în lăuntru acestui coprinis lucrările și pe oamenii ce le-au făcut, putea-vom să determinăm exact pe cei de categoria I-a și pe cei de a doua ? putea-vom să socotim pe unii cu mult inferiori al-

tora ? Scriitorii cei mai senini și mai obiectivi, printre moderni, sunt Shakespeare și Goethe ; dar chiar obiectivitatea lor nu exclude părerea a o mulțime de critici, cari socotesc că ei si-au oglindit în opere persoanele lor, lumea mică în mijlocul căreia trăiau, amicițiile, amorurile, interesele ce aveau. Nu se discută azi, împrejurul sonetelor lui Shakespeare, despre amorul lui cu nevastă-sa, Anna Hathaway ? despre inițialele W.H. puse în fruntea sonetelor, cari, după unii sunt inițialele contelui de Pembroke, după alții ale contelui de Southampton (/Zenry U[^]riothsley), după o a treia serie, ale unei femei, iar profesorul de estetică Barnstorff, german, crede că sonetele fiind o analiză filozofică în care Shakespeare se idealizează pe sine, inițialele W.H. însemnează William Himself (William însuși). Shakespeare să-și dedice sonete sie însuși ! Și cu Goethe nu-i același lucru ? Cine nu știe istorioara de la Francfort, cu fata preotului de la Sesenheim, Frederica, care chiar în primul manuscris a lui *Faust* se chema așa, iar nu Margareta ; apoi la Weimar ? Carlotta de Stein, Lili etc. în ediția franceza a lui Gerard de Nerval' (*Faust*) sunt date lămuriri.

Negreșit că puțin ne importă și W.H. și Frederica și toată lumea din jurul oamenilor de geniu: lucrările lor singure rămân, prin interesul omenesc ce deșteaptă în noi. Dar faptul e fapt. Noi știm că poetul și în general scriitorul obiectiv nu are preferințe : toate manifestările vieții au pentru dînsul, artistic vorbind, aceeași valoare, și adevăratul dar al obiectivității cuprinde în sine pe acela al universalității. De aceea și rămîne Anna lui Shakespeare și sonetele mult mai prejos de tragedii, după cum Margareta, ca simbolizare, e mult mai puțin interesantă decît Faust.

Dar, în fine, unde încetează subiectivitatea și unde începe obiectivitatea ? Cărui poet or scriitor i se poate zice cu siguranță : acesta este albsolut obiectiv sau absolut subiectiv ?

Astăzi încă majoritatea criticilor consideră pe Leopardi ca un poet absolut obiectiv ; d-voastră chiar considerați pe Eminescu ca atare, — și eu nu sunt încredințat defel, cu toată puternica înrîurire ce o aveți asupra mea, ba chiar sunt încredințat de contrariul : Eminescu, ca și Leopardi, e un poet absolut subiectiv, fiindcă el revărsă asupra lumii culoarea gîndirei și a sentimentului său. Lumea din afară

de noi are o existență proprie, și eu pierind, ea nu pier. Dacă voi înveșmînta-o în felul meu de a vedea, sau voi acorda o valoare artistică numai lacrimii ce curge dintr-un ochi lînged de Venera, iar o zîmbire de fată tînără sau ochiul unei mame plîngînd mă va lăsa rece, atunci voi începe a avea preferințe și voi înceta de a fi obiectiv.

Dar în Eminescu există o tehnică particulară : o formă de vers, o rimă, *amîndurora, tuturora*, împărecheri de vorbe, ramuri care bat în geam, patimă pentru trecut, acel nu știu ce și nu știu cum de care vorbește el însuși. Toate acestea constituiesc *nota personală*, nu subiectivitatea, după care, cetînd o singură poezie de-ale lui, poți vedea numai decît că ai a face cu un scriitor care se deosebește de ceilalți. De asemenea, Creangă.

Deci, pentru mine, nota personală este una, și subiectivitatea sau obiectivitatea, alta. Apoi, mai departe, între subiectivitate și obiectivitate se face o prea mare despărțire, înglobîndu-se una alteia cu multă ușurință și adesea pe nedrept.‘

Spre a reveni de unde am plecat:

Eu am multe cusururi, foarte multe. Dar unul din cele mai mari este o pornire firească către a face sa se asemenea indivizii de prin novelele mele și *un fel de a spune* ca stereotip. Îmi dau seama de asta, după cum îmi dau seama de multe alte defecte, și mă lupt cu propria mea aplecare, îmi reamintesc cele de mai sus, și șterg, și iar adaog, și iar mai șterg... în fine, sunt bolnavul care își cunoaște patima și o mulțime de leacuri, dar nu izbutește să puie bine împreună patima cu leacul.‘ Iată de ce aș avea nevoie să fiu mai aproape de București și de d-voastră. Poate m-ați mai scutura puțin.

Însă nu se poate, cel puțin deocamdată. Voi urma deci înainte,‘ și la citania în *Convorbiri* se va vedea. Totuși, dacă mi-ați scrie două rînduri, n-ar fi rău.

Cu bine și supusă dragoste,

Duiliu Zamfirescu

încă o vorbă : am primit de la redacția *Romanului* o invitare de a colabora Ja un Almanah ce apare în '91. Știți ceva ? să trimit vreun rînd sau nu ? Pardon de această prea lungă scrisoare.

Roma, 21 octombrie 1890

Iubite domnule Maiorescu,

îmi închipuiesc că afacerile vă împiedică de la orice fel de altă preocupare mai nelumească, și înțeleg bine pentru care cuvînt treceți granița la fiecare cinci zile de vacanțe, și că sunteți tentat să rămîneți dincolo de ea pentru lungă vreme, dacă împiricinații, postulanții, popii, dascălii și alte asemeni popoare n-ar cere extrădarea d-voastre de pe la împărații.

Cine e I.A.B. cu *Scrisorile găsite*?¹ Autorul nu-i destul de naiv pentru cele ce spune Toni, dar are croială de scriitor și trebuie cultivat.

Eu am lucruri nouă să vă spun : de cîteva zile am un copil — o fetiță.² Unde încetează ideea că trebuia să am un copil și de unde începe faptul că-l am nu-mi dau bine seamă. Știu atît că a sosit în casa mea și s-a așezat în gînd la mine un prunc necunoscut, care întinde două brațe albe și bate aerul cu palmele, străin și el și necunoscător de nimeni. Și mi-e atîta de drag !... mi-e grozav de drag. închipuiți-vă că, înainte de a se naște, eu hotărîsem că trebuie să fie băiat, și, cu puternica, dar cu prosteasca facultate a fantaziei mele de a da forme aproape pipăite creațiunelor sale, îl și vedeam, îl cunoșteam, iar ideea de a avea O fată îmi era insuportabilă. Taina firei a vrut altfel, și cu aceeași putere acum nu-mi pot închipui cum ar fi fost dacă ar fi fost băiat.

Și iată că-mi aduce de la Legațiune scrisoarea d-voastre. îmi rezerv să cetesc cu nouă luare-aminte partea curat de literatură, și atunci vă voi cere voie să vă scriu. Deocamdată, vă mărturisesc că nu am găsit destulă convingere în mine pentru a împărtăși absolut frumoasele detalii privitoare la subiectiv și obiectiv.

E mult mai greu de vorbit de Petrașcu : în urma celor ce mi-ați spus d-voastră, cînd ați venit la Roma, eu, personal, nu am mai putut avea pentru el inima deschisă ca mai nainte. Prietenia bărbătească exclude asemenea tertipuri. Cu toate astea rămîne un fapt: ceea ce lucrează. Că e un

cap inteligent nu mai încape îndoială ; că e și artistic, eu o cred. Pentru aceste calități nu trebuie căutată o explicare a faptelor sale celorlalte ?

Știți că nu e vîrstă mai inconsecventă, în curgerea unei vieți, decît cea de la 20—30 de ani. Se pare că există o disproporțiune între dezvoltarea fizică și etică ; fibra musculară biruiește celula cerebrală ; dorințele, poftele, patimele cresc într-o lăture fizicească aproape bestială ; viața, în afară, pare făcută pentru a fi absorbită prin simțurile noastre în toate felurile. Mai toți tinerii se aseamănă la vîrsta asta ; mai toți nu au personalitate, fiindcă nu au caracter. Ce ție nu-ți place altuia nu face, din morala creștină, e o frază goală. El face ceea ce altuia nu place, cu cea mai mare înlesnire, numai să-i placă lui. Dacă la acestea se mai adaogă și vanitatea, care este o formă dezvoltată a instinctului de conservare, tabloul e complet.

Fiindcă, cum se poate explica pornirea tuturor tinerilor către bestialitățile de tot felul ? Cîți la sută merg pe drumul drept, fără să nu ajungă la maturitate, cu un număr de fapte de care li-e rușine lor înșile ? Unii fac datorii, alții joacă cărți, alții își înșeală prietenii luîndu-le amantele ori femeile, o mare parte beau, o altă parte le face pe toate împreună cu înlesnirea cu care un om își arată caninii, cînd se supără, spre a-și proba inconștient originea sa de fiară. E o stăpînire a cărnei asupra restului.

Negreșit că cine are norocul să fie născut bine și crescut și mai bine, cu o minte înțeleaptă și cu autoritate, alături, acela poate trece toate crizele vieții fără ticăloșii. Dar cîți sunt în asemenea condițiuni ? Și chiar cînd sunt...

Să ne înțelegem bine că eu, vorbind cu d-voastră, rece, nu caut să fac lauda unor asemenea fapte și asemenea oameni ; constat numai. Și dacă este așa, nu trebuie iertat și ajutat un om să iasă din marginea vîrstei, cînd mai ales începe a da dovezi că nu e numai un *jouisseur* (substantiv franțuzesc prost) ?

Eu cred că da.

Ceea ce e trist și unde nu mai găsesc o explicare de cauză trecătoare, este începutul acela de exploatare artistică, în profitul bunei stări. Pînă mai acum o lună nu cetisem *Situația* (îmi pare) din *Convorbiri*, iscălită A.C.³

Fiind la țară și căutînd prin numerele revistei teme de tradus în italienește sau franțuzește, pentru nevastă-mea, m-am oprit la articolul în chestiune. Bine, rareori mi-a căzut sub ochi o mai trivială insinuaare personală, care, sub o aparență științifică, să coprindă atîtea lieadevăruri, atîtea locuri comune. Pînă unde omul nu se încălzește din viața propriei sale lucrări, cînd îi dă ființă (chiar dacă scopul 'imediat este personal), e numai feerie proastă de carton, pe după care se vede mîna lui Mussiu Labo. Vă spui drept, m-a dezgustat.

Dar acum v-a cetit un studiu bun asupra lui Eminescu.⁴ Eu cred și aștept ceva cu adevărat însemnat de la Petrașcu, fiindcă sper că personalitatea sa artistică va ajunge să co-vîrșească pe cealaltă, grozav de puțin artistă.

Ca încheiere : dacă are nevoie de sprijin, în Instrucție sau orunde, nu-l lăsați.⁵ Așa cred eu că e bine. Dealtminteri d-voastră sunteți mai bun judecător ca mine.

Despre celelalte lucruri privitoare la carieră, fie cum o fi, domnule Maiorescu. Am și eu deșteptări de ambiț, dar v-asigur că-mi trec repede.

Și deci cu bine și dragoste,

Duiliu 2.

37

Orvieto, Villa Napoleoni,
26 oct. 1890

Iubite domnule Maiorescu,

Zilele trecute a venit să mă găsească la Legațiune tînărul Bogdan,¹ slavistul, care se află la Roma de vreo 2 săptămîni, cu scopul de a cerceta în Biblioteca Vaticanului o variantă a unui manuscris slav, descoperit de d-sa în Rusia. Mi-a făcut mare plăcere, mai cu seamă cu gîndul cu care venea și îmi pare rău că n-am putut să-l țiu mai mult, tre-

buind eu să mă întorc la Orvieto. Sunt așa de rari românii cari vi%, la Roma cu un scop serios...

Tînărul Bogdan pare bine pregătit pentru cercetările ce face, și, mai mult, a cetit și alte lucruri, cu folos. Nu pot să-mi dau bine seama dacă este și *foarte inteligent*, — dacă are intuițiunea lui Hîjdeu în căutarea firelor istorice. Orcum, e bine că se găsește pe ici pe colea cîte un tînăr închinat cu totul timpului neguros al trecutului nostru.

În convorbirea mea cu dînsu mi-a spus că are încă un frate care scrie critici.² Eu sunt blazat asupra acestui fel de scriitori, cari răsar la noi și se înmulțesc ca iepurii din Canada, — dar fiindcă e autorul unui studiu din *Convorbiri* asupra criticelor Gherea, destul de sănătos în urzeala lui, m-am interesat să știu ce-i și ce-a învățat, *et mal m'en a pris*: se pare că d-sa a descoperit că sonetul meu *Boul* e luat după Carducci, și aceasta v-a spus-o și d-voastre. Sper că ați luat imediat volumul *Rime Nuove* spre a vă încredința. // *Bofue* de Carducci e a cincea sau a șasea poezie. Cînd eu am scris *Boul* nu cunoșteam sonetul italianesc, fiindcă m-aș fi păzit de a-l boteza pe al meu tot așa și a-i da forma tocmai de sonet. Dar, că nu e luat după Carducci și după nimeni e dovadă faptul că sonetul meu e mai bun decît al Lui Carducci. Știți, modestia s-o lăsăm, că ea nu probează nimic pentru sau contra faptului. Orcine a trăit la Frascati, Albano sau Marino, în Campania romană, va recunoaște exactitatea impresinnei mele. Din acest punct de privire, sonetul românesc are defectul de a fi poate prea topic, însă fiecare își ia impresiile unde le găsește.³

Bănuiesc că d-l Bogdan criticul, cînd mă denunța, era față de Carducci în stadiul în care eram eu cînd îmi scriam sonetul.

În curînd noutăți. Al d-voastre devotat,

Duiliu 2.

Â *propos* : Am apucat de-am trimis trei rînduri la *Almanahul Românului*,⁴ fiindcă îmi scriau mereu. Sper că lumea e ceva mai puțin mohorîită la inimă decît atît.

Roma, 24 decembrie 1890

Domnule ministru,'

O rugămintă de funcționar :

Știu în mod sigur că la Ministerul nostru se ^pregătește o mișcare însemnată, în care, între alții, sunt coprinși cojegii mei Mavrodi la Bruxelles, și, în caz probabil de vacanță de prim-secretar la Constantinopol, Kretzulescu de la Viena. Dacă așa este, e o nedreptate. Presupunând că Mavrodi, care era în Minister pe un picior de perfectă egalitate cu mine, ar putea să-mi treacă înainte, nu înțeleg pentru ce, la a doua vacanță, ar fi ales Kretzulescu, care era în Minister atașat de clasa a 2-a. Dacă nu e decât chestiune de post, eu voi merge la Constantinopole în caz de a fi numit. Chiar doresc aceasta, la Const. sau în altă parte.

Pentru a explica mica contrazicere ce exista între rugămintea mea de acum și cea din trecut, prin care exprimam dorința de a rămîne în Italia, ar trebui să vă dau mai multe lămuriri, și cred că timpul d-voastre nu vă iartă să le ascultați.

Închei această jalbă plină de urît, rugîndu-vă să mă iertați și să mă credeți în fond același bun și devotat,

Duiliu Zamfiresco

Roma, 30 ianuarie 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Un prieten al meu din copilărie și omonim, Duiliu Ioanin,' funcționar la Cameră, îmi scrie că v-ar fi rugat să faceți o bursă la Minister surorii sale, care se află acum la Viena, spre a sfîrși Conservatorul, — și că i-ați fi făgăduit

a-i face. Tînărul e în entuziasm pentru d-voastră, fiindcă se parf că ați fost de o amabilitate... rară la miniștri. Eu mă unesc cu el în această rugămintă, dîndu-vă asigurări că d-șoara Ioanin are un mare talent și serioase studii pregătitoare. Dealtminteri e vorba, îmi pare, numai de un an sau un an și jumătate.

Vă rog să-mi iertați intervenirea de față : e vorba de un prieten, — lucru așa de rar. Eu caut să fiu om măsurat, dar nu izbutesc totdeauna. Dealtfel, d-voastră n-aveți nici o idee de feluritele scrisori ce primesc din țară și mai cu seamă de prin Focșani, spre a pune o vorbă bună pe lîngă d-nul ministru. Fiindcă se pare că mă bucur de reputația de a avea trecere pe lîngă d-voastră. Poșta e cîteodată o instituțiune foarte primejdioasă.

Eu, pe aici, o duc bine, și aș duce-o și mai bine dacă n-ar reveni din cînd în cînd un fond de drojdie melancolică, care mă face indiferent la toate. Dar, în fine, e lucru trecător.

În primele zile ale lui ianuarie vream să mă duc în Sicilia, la Paîermo, Siracusa, Taormina, Messina și Etna. Se pare că la Siracusa și Taormina sunt ruine grecești de o mare frumusețe. Dar cu două zile înainte de a pleca, m-am bolnăvit de gît și de friguri, — așa că lucrul a rămas pe altădată, la ianuarie viitor, dacă voi fi tot pe aici. Ia gîndiți-vă și d-voastră, bunăoară, la vacanțele Crăciunului.

Anul ăsta romanii vor să dezgroape Carnavalul papal (?) în toată caraghioasa lui pompă. *En attendant*, mă duc de asist din cînd în cînd la *Caccia alia Volte*,² o petrecere minunată și foarte originală în Campania romană.

Fata mea e cam bolnăvicioară din cauza vaccinului. Altfel crește bine și se face cea mai frumoasă de pe glob. Așa crede tată-său.

Cu bine și fără răspuns. Mizerabilul de Claymoor' n-a menționat colanul.

Duiliu Zamfirescu

Redeschid scrisoarea spre a vă alătura o coloană de jurnal, în care președintele consiliului nostru de miniștri e luat în răspăr. Pentru noi aici, și în special pentru mine, lucrul e mai mult trist decît ridicul...

Roma, 9 martie 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Telegrame din București, reproduse de jurnalele 'de aici, dau, una după alta, formarea noului cabinet și demisionarea lui. O ultimă depeșă spune că regele ar fi acordat dizolvarea Camerei d-lui general Florescu,¹ iar alegerile ar avea loc într-o lună de acum încolo.

Nu știu nimic pozitiv din toate astea.

Dacă în adevăr regele a dat dizolvarea Camerelor și facerea noilor alegeri d-lor Florescu și Catargiu² însemnează că le-a acordat guvernul pentru mai multă vreme. În asemenea caz, pozițiunea mea aici devine nesigură. Reputația de junimist începuse deja să supere pe d. Al. Lahovary;³ vă puteți închipui ce va fi cu d-nii Florescu-Catargiu.⁴ Eu văd, prin urmare, lucrurile în negru: mă văd în foarte scurt timp transferat sau poate chiar înlocuit. Și fiindcă acum nu mai sunt singur, ca să nu-mi pese, voi să știu ce-mi rămîne de făcut.

De aceea vă rog să-mi spuneți cum stau lucrurile și cum le vedeți d-voastră. Dacă puteți să-mi dați oarecare lămuriri asupra alegerilor și termenului lor, ar fi bine.

De departe, lucrurile se înfățișează poate cam exagerate. Un sfat bun, în asemenea împrejurări, face mult.

Cu bine și respectuoase salutări,

Duiliu Zamfiresco

Roma, 21 mai 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Am urmărit alegerile din urmă¹ cu mare nerăbdare. E o curată mizerie. Cunosce seninătatea cu care d-voastră priviți

asemenea lucruri, și n-ar fi cuvînt ca eu să mă înnoiez mai mult. }ar ce-i faci firei! Mi-am scos tot focul pe alegători, în convorbirile cu d-nul Văcărescu. Mai la urma urmei, așa sunt oamenii, și e probabil că dacă Dumnezeu nu le-a trimis un al 2-lea potop, e fiindcă s-a pătruns de inutilitatea celui dintâi.

Orce rău spre bine. Poate că, nealegîndu-vă, să aveți ceva mai mult timp de dat literaturii. E atîta vreme de cînd d-voastră v-ați redus la rolul unei sentinele de pe malul Dunărei, care din cînd în cînd își aruncă ochii pe malul celalalt și cînd vede cîte ceva mai neobicinuit se uită de două ori și apoi își întoarce capul spre căprar spre a-i spune că e pace. Depărtarea malurilor micșorează lucrurile. Trebuie sărit în luntre și mers la fața locului.

Eu socotesc că niciodată societatea românească nu a înfățișat un mai mare interes din punct de vedere literar. Pe temeliele unei idei politico-sociale a răposatului Brătianu, s-a ridicat o lume aproape nouă: lumea arendașilor. La început discuiți, și, prin urmare, liberali, deveneau treptat conservatori, cu cît își măreau averile. În dezvoltarea socială aceasta a dat naștere la reacțiunea țărănimei, care în '88 și '89 s-a manifestat printr-o răscoală agrară; în dezvoltarea politică, ideea aceasta a produs un efect opus scopului ei, adică a întărit partidul conservator, partidul științificește conservator, acela anume care crede că orice măsură care este conformă cu rațiunea de a fi a unui lucru e o măsură conservatoare; în specie a deschis o poartă largă, în viitor, d-lui Carp și junei drepte; în dezvoltarea literară, a dat naștere la clasa aceea curioasă de femei neliniștite sufletește, de bărbați semiculți, care vin la conferințele d-voastre, înțeleg o mulțime de lucruri, discută și mai multe încă, — cred unii că cunosc absolut pe țaran, cred alții că nu-l mai cunosc deloc, fiindcă vor să uite de unde au plecat, și la a cărei bază se constată o lipsă atavică de civilizație (ceea ce se întîmpla și în poporul francez și în alte popoare și mult mai puțin în cel italian).

A studia lumea asta ar fi interesant.² Ați zis altădată, undeva, sau cel puțin eu știu, că povestuci poporane, novelete, ca cea din numărul din urmă al *Convorbirilor*, de d-na Sevastos,³ nu mai răspund lumii cetitoare de la noi; pe de altă parte, genul hibrid al lui B. Ștefănescu⁴ excitează umoa-

rea critică a unor copii precoci (cum probabil e tânărul Iorga), care-l recomandă publicului ca șef de școală.⁵ Oameni culti și inteligenți, cum îmi pare că e criticul Gherea ; talente originale, cum e Coșbuc ; vechiul cîntăreț al limbii Odobescu ; zevzecul, dar inteligentisimul de Caragiale⁶ — și, în fine, rămurele cu muguri noi,*ar trebui din nou aduse la steajer.⁷ Eu pricep că d-voastră, ajuns la plina maturitate a facultăților sufletești, visați poate o lucrare temeinică și absolut personală, și sper că nu numai visați, dar că și lucrați — însă, nu trebuie pierdut din vedere că d-voastră, ca Dombey & Fils,⁸ aveți o casă cu renume vechi, care trebuie dusă înainte : aceea a criticei senine, pătrunzătoare. Aștept, prin urmare, să-mi spuneți, într-o viitoare scrisoare, că alegătorii gorjeni, cari v-au lăsat la o parte, ca să aleagă pe un vechi primar certat cu Justiția, au făcut un mare bine literaturei.⁹

Dealtfel, *ă propos* de alegeri și de politică, ciudate lucruri se petrec în dulcea noastră țară. Vream să vorbesc de actul regelui și de chipul neînțeleș cu care răspund studenții. Oare să fie un sîmbure de sălbatecă neatîrnare, rămas în sîngele^ românilor de la strămoșii daci, or e curat o mojie de bătăranii ? Desigur că și politica se amestecă printre copiii de la Universitate. De departe, lucrurile astea fac un rău nespun. Nimic nu mă miră, nici chiar ideea macabră a liberalilor de a aduce rămășițele bunului român Brătianu¹⁰ în București și a le plimba pe ulițe în ziua de zece mai, — nu mă miră, fiindcă politica într-un stat tînăr e sălbatecă... precum e amorul într-un corp de 20 de ani. Dar mă miră și mă întristează că o faptă generoasă, ca darul regelui, nu găsește un răsunset pretutîndenea în inimile tinerimei.

Domnule Maiorescu, poate să vă par cam burghez în cumpănirea lucrurilor omenești, — mie însă nu-mi plac fleacurile ; nu-mi plac studenții cari lasă cartea, ca să facă demonstrații politice ; nu-mi plac liberalii cari vor să pîngărească pe un mort spre a răsturna pe conservatori ; nu-mi plac apostolii și martirii, — fiindcă în toate și toți aceștia e un dezechilibru suflesc. Lucrurile drepte și lucrurile frumoase sunt armonice.

Se înțelege că un asemenea mod de a fi nu duce pe om departe. Dar nici nu vreau să ajung nicăierea. Sunt foarte fericit că pot sta deoparte, și e probabil că aș rămînea pentru

multă vreme cum mă aflu, dacă tată-meu n-ar fi bătrîn și nu m-ar aștepta alte responsabilități pentru viitor.¹¹

Guvernul m-a decorat cu Crucea Coroanei. Închipuiți-vă ! Desigur că d-nu Esarcu¹² nu mă cunoaște.

Cu bine și respectuoasă dragoste,

Duiliu Zamfiresco¹³

42

Iubite domnule Maiorescu,

Două cuvinte spre a vă ruga să-mi spuneți pînă cînd stați în București, fiindcă aș avea să vă trimet ceva,¹ pe care aș voi să-I vedeți înainte de publicare. De asemeni, aș dori să știu cum merge Madame Bengescu.²

Cu bine și încotro vara asta ?

Duiliu Z.

24 iunie '91, Roma

43

Porto d'Anzio, 3/15 iuliu '91

Iubite domnule Maiorescu,

Doream să răspund mai demult la scrisoarea d-voastre din urmă,¹ însă, trebuind^ să plec din Roma spre a pregăti mica vilă ce avem pe tîrîmurile astea, am mai întîrziat. Acum sunt singur, dimineața, cu tot orizontul mării înaintea ochilor, și mă simt fericit și senin scriindu-vă.

Vă întrebam înainte de plecarea d-vs. din București dacă o să mai stați mult în țară, fiindcă speram să finesc o monografie asupra lui Gherea² și teoriilor sale, și să v-o trimit.

însă n-am sfîrșit-o, și e cu atît mai bine, fiindcă mă osteni-
sem cumpărînd la cărți și scotocind prin toate capetele gîn-
ditoare de pînă aici.

Iată de ce e vorba :

Veți fi văzut concluzia lui Gherea cu privire la pesi-
mism.³ El afirmă că ar fi ex[^]stînd un *nex* intim între mi-
zeria socială a veacului și nota tristă a cîntăreților lui. Adept
al lui K. Marx și al interpretului său Engels în economie, el
își formează teoria sa economico-literară, căutînd formula
sufletească a poezilor în substratul economic al timpului,
după cum un alt critic italian, plin de pătrundere, Loria,⁴
caută formula faptelor politice în același substrat. De aci,
neapărat, cealaltă concluzie, că școala d-vs. critică, cu ex-
plicarea omului prin el însuși, e falsă etc.

întîmplîndu-se să-mi treacă prin mîni volumele lui Gherea
tocmai cînd citeam pe Loria (*La teoria economica della
costituzione politica*) și notam o mulțime de fapte cari do-
vedesc tocmai contrariul acestei teorii, am fost, firește, sur-
prins de ceastălaltă teorie, și mai îndrăzneată, și am prins
a gîndi mai îndelung la cîte fapte contrarii se pot opune ei.
Și începusem a le nota spre a vi le împărtăși d-voastre, însă,
tot notînd, lucrul s-a lungit; așa că acum a devenit o tarara
ostenitoare, din cauza unei mulțimi nenumărate de fapte, cari
trebuie controlate.

E însă foarte interesant de a vedea cum istoria dovedește
la fieștecăre pas că poezii au fost cu totul neatîrnați de
caracteristica economică a timpului lor, și că dacă se poate
trage vreo regulă din învățămintele istorice în această pri-
vință, e tocmai aceea că pesimismul stă în raport invers cu
starea socială, sau, și mai exact, că nu stă în nici un raport,
în adevăr, cercetînd epocile cele mari, epoca lui Pericles, lui
August, lui Laurent de Medici, a Elisabetei (Shakespeare), a
lui Ludovic al XIV-lea și, în fine, epoca modernă, de la
Oedipul lui Sofocle pînă la // *canto del Pastor nel deserto*⁵
al lui Leopardi, totul stă independent de economie și de cele
mai multe ori în opoziție. Așa că, dacă istoria și psihologia
experimentală pot dovedi ceva, teoria lui Gherea e absurdă.⁶
Cu deosebire interesantă e epoca florentină (1300—1450), cu
lupta între corporațiunile industriașilor pe de o parte, greve
ca în zilele noastre, mizerie, bogăție etc, iar pe de alta, cu
scriitori ca Dante, Petrarca și hazliul de Boccaccio și ceva

mai tîrziu cu Macchiavelli și Michelangelo, contemporani:
nimic mai disparat și mai straniu ; de asemeni, foarte însem-
nată e epoca lui Shakespeare și poetul însuși. Din fericire,
există minunata *Istorie a literaturii englezești* de Taine, în
care studiul asupra lui Shakespeare e un capo d'operă, și nu-
mai bun de dedicat lui Gherea.

Aici punct, fiind vremea băii.

Așadar, nu-mi rămîne decît, în octombrie, să vă trimit
notele adunate.⁷ E probabil că o să mă ocup și de unele
date statistice, din zilele noastre, asupra suicidiului și cauze-
lor sale, foarte interesante. Capul serviciului statistic din
Italia, Bodio, care e autoritate universală, mi-a dat statis-
tica ultimilor 12 ani. Asupra a 1000 de sinuciși, de abia
90 și ceva se atribuiesc mizeriei ; restul provine din : maladii
incurabile, pelagră, nebunie, amor contrariat etc. Numărul
cel mai mare este al bolnavilor fără lecuire, ceea ce ar trebui
să modereze entuziasmul nostru pentru progresele medicinei
și să fie o cauză mai mult către pesimism.

De asemeni, foarte însemnat ar fi studiul ce s-ar face
asupra statisticii copiilor cari încep clasele primare și a ti-
nerilor cari ajung să sfîrșească o specialitate ; disproporția e
atît de enormă încît răsare în spirit numaidecît întrebarea :
ce se face cu tinerii cari nu sfîrșesc nici o școală ? oare nu
aduc aceștia în societate un contingent important de declasați
și de semierudiți ? Eu cred că semierudițiunea e una din pu-
ternicele cauze a nefericirii oamenilor moderni, fiindcă ea are
drept rezultat inevitabil și imediat ateismul. Ateismul este
starea firească a omului, cînd individul a ajuns să citească și
să înțeleagă bine: *Biblia, Istoria universală, Elemente de
chimie și geologie și Origina speciilor*. Dar pentru aceasta
se cere : un curs sfîrșit și lectură.

În fine, o ultimă cauză de nefericire omenească este sta-
rea de căsătorie. Să nu trageți din această sinceră observație
nici o concluzie personală pentru mine, fiindcă greșiți cu
desăvîrșire. Mie însă îmi pare că e așa, din cît cunosc eu
lumea. Și aceasta fiindcă starea de căsătorie implică : or re-
nuanțare în mare parte la libertatea individuală, or o viață
de continuă rebeliune. Și cînd te gîndești, cu toate astea, că,
de la cei mai sălbateci barbari și pînă la cei mai civilizați
oameni, toți trăiesc în stare de căsătorie, mai mult sau mai

puțin regulată, o adevărată desperare te coprinde față cu această inconsecvență a naturei omenești, și ajungi să crezi că, în adevăr, starea noastră normală este nebunia, iar cu-mințenia e numai o înnemerire întâmplătoare de cauze dis-parate ale organismului nostru, după cum îmbucătura roatelor unui ceasornic se înnemere^{te} la un moment dat spre a mișca limba clopotului și a suna 7 ore.

Prea lungă vorbă, însă îmi pare că e așa.

Aștept să văd ce-mi scrieți de la Ems. Sărutări de mîni d-nei Maiorescu. Vă rog să-i spuneți că atît de natural că-lătorește, încît cînd pleacă din țară îmi pare că reintră în starea sa de toate zilele.

Și așa cu bine,

Duiliu Zamfiresco

încă un cuvînt de la Roma. Astă-seară plec la Venezia, din porunca stăpînirii, spre a ieși înaintea reginei. Mavr[ocordat] a plecat deja de azi dimineață. Nu cunosc nimic din proiectele majestății-sale.⁸

44

Porto d'Anzio, 31 august 1891

Iubite domnule Maiorescu,

îmi închipuiesc că v-ați întors la bucureștescul domiciliu, și astfel încerc să vă scriu, fără teamă de a mă adresa agentului de la *poste-restante*. Zic aceasta fiindcă o lungă scrisoare a mea¹ trebuie să fie la poșta de la Kissingen.

E scris se vede ca noi să ne găsmi ca soarele cu luna. Dacă știam că sunteți la fruntariile Italiei, veneam negreșit să vă văd, fiind deja în două rînduri la Venezia, prin urmare foarte aproape. Rămîne deci să viu la București ca să vă pot vedea, ceea ce cred că se va întîmpla prin noiembrie sau decembrie. E probabil că Ministerul a uitat că eu trăiesc. Mi-a trecut înainte pe Kretzulescu și pe toată lumea, și cred că e nevoie să înfățișez excelenței-sale d-lui Esarcu

un certificat de viață, cu picioare, mîni, cap și tot restul trebuit, spre cuvenita convingere.

De aici nu pot să vă dau decît nota monotona a mării ce se lovește de uscat cu aceeași gălăgioasă tristețe seacă. În vreme de o lună și jumătate n-am scris un rînd, n-am avut o idee, ci, cu capul pe umeri ca un ciot, am dus o viață animală, scaldîndu-mă, dormind, mîncînd și bucurîndu-mă de fiică-mea, ca un flăcău bătrîn de un mierloi. Dar sunt sănătos și voinic și vă făgăduiesc să reîncep a ceti și a lucra din nou. Vă spuneam în scrisoarea rătăcită,² că vreo trei luni în urmă atîta muncisem la un lucru de nimic, încît nu mai vedeam decît sferturi de hîrtie și note. Din fericire m-am oprit la jumătatea lucrării. Era o monografie destul de curioasă contra teoriilor socialisto-literare ale lui Gherea, pe care vroiam să v-o trimit, ca o urzeală pentru un viitor răspuns ce-mi închipuiesc că pregătiți criticelor sale. Dacă mă înșel, *mettons que je n'ai rien dit*.

Dealtfel vă făgăduiesc un roman (pe care nici nu l-am început), foarte frumos pentru capul meu, care îl coprinde vag, întreg, cum noaptea coprinde toate constelațiunile cerești.³ Sunt de o lipsă de modestie infamă, dar vă spui ceea ce este : eu îl văd foarte interesant, și asta și e, în fond, fericirea de a împînzui nevoi omenești pe firul fantaziei noastre. Acuma bunăoară, că blajinele *Convorbiri publice* Lumea⁴ mea, îmi e cu desavîrșire indiferent ce se întîmpla cu ea. Pe cînd însă puneam cele din urmă puncte din ultima foaie a romanului, eram umflat ca un curcan, și apăsam condeiul în sufletul nevinovatei pagine, zicînd în mine : „stai, d-le Maiorescu, să vedem sfîrșitul, și-apoi să mă judeci!”⁵

Da' vorbă, vorbă, și se face tîrziu.

Mîine plec la Roma, de unde, după vreo 7 zile, îmi duc familia la Varedo, lîngă Milano, iar eu, probabil, mă întorc înapoi.

Sper că m-me Bengesco merge mai bine. Îi doresc grabnică însănătoșire.

De la domnu Negruzzi de asemeni nu mai am știri de multă vreme.

Cuvenitele salutări respectuoase la toți, și cu bine.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfiresco

Roma, 26 septembrie 1891

Iubite domnule Maiorescu^

De mai multe zile îmi făgăduiesc să răspund scrisorii d-voastre din urmă, fiindcă am aștepta să vă spui, dar acum când iau *peana* văd că o să fie vorba de altceva. Și anume : de mai multă vreme ziarele noastre mă amestecă, aproape zilnic, în bucătăria lor nesărată, denunțându-mă guvernului ca autor al unor corespondențe trimise *Constituționalului*.² E o minciună proastă, dar ca toate minciunile și fac drumul înainte. Și eu sunt cu mâinile legate : cum o să dovedești un lucru negativ și anonim ? Însă nimeni mai bine decât cei de la *Constituționalul* nu poate ști cât e de falsă și de absurdă această acuzare, și în urmărire să răspundă cu seriozitate că nu șade frumos să se lege cineva din senin de capul unui om.

Că ar fi mulți domni cari ar dori să vie la Roma nu mă îndoiesc, dar acesta e un alt fapt care nu probează pe cellalt fapt că eu sunt autorul — ticălosul de *Loredan*, cum ar zice Caragiali.

Și barim dacă aș fi scris o iotă, domnule Maiorescu, da' zău nici n-am visat.

În curînd lucruri mai senine și mai calde, dacă nu m-o da stăpînirea afară,³ în care aș fi jenat față^ de socră-meu, căruia ar trebui să-i explic și să-i dovedesc că suntem o țară de canalii.

Dar, în fine.

Cu bine și dragoste,

Duiliu Z.

Roma, 4 octombrie 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Cred că m-am conformat scrisorii d-voastre,¹ trimițându-vă un codice italian și o monografie asupra falimentului, în două

volume, de' Vidări, profesor de Dreptul comercial la Pavia. Art. 710 referindu-se la materia falimentelor, am socotit că nimic nu v-ar fi mai folositor ca această monografie. Cît despre jurisprudența Curței de casație italiene, cred că ar fi a încerca marea cu degetul vroid a găsi un fapt analog, pentru simplul cuvînt că Italia are Casație unică numai în penal. Pentru civil și comercial sunt patru Curți supreme, fiecare cu jurisprudența ei.

Dealtfel, sper că librarul meu, Bocca, vă va fi scris destul de lămurit și cu mai multă pricepere decât mine.

E bine înțeles că dacă cele trimise nu simt îndestulătoare, orice altă poruncă e binevenită. Fericit or de cîte ori vă pot folosi la ceva.²

Despre restul lucrărilor și despre *Cabinetul negru*, dacă există, nu pot să am decât un adînc dispreț pentru ele. A disprețui din fundul inimei și în tăcere este ultima armă a oamenilor sfioși, și aceea care, cînd e descoperită, face mai mult rău disprețuiților.³

Cu bine și din toată inima.

Al d-voastre,

Duiliu Zamfiresco

Roma, 21 noiembrie 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Numărul din urmă al *Convorbirilor* dovedește că ați început din nou să lucrați. Eu mă bucur, fiindcă e totdeauna ceva de învățat din cele ce faceți d-voastră, și, dacă trebuie să-mi spui cu sinceritate ideea întreagă, adesea mă întreb : de ce, cu o așa de armonică și superioară minte, lucrați așa de puțin ? Cunosc teoria muncii pentru proză, dar nu mă îndestulează, și de aceea îmi pui o a doua întrebare : oare ceea ce e așa de frumos armonizat, nu e prea armonizat ?...

Dacă mă socotiți prea îndrăzneț, iată obrazul sa-mi dați părintește o palmă, și punct.

Traducerea din Du Bois' e foarte interesantă pentru felul de stil științific, minunat, în care își spune ceea ce are de spus; iar ceea ce are de spus nu e nou, și mai cu seamă nu e, matematiceste sau astronomiceste, cum zice el, dovedit, față cu adîncimea necunoscutului din viitor. În ș'pecial, cred, sper că dacă o ieși un om cu adevărat ager dintre școlarii d-voastră, n-o să se mulțumească cu cele două porți închise ale lui Du Bois, care în definitiv se reduc la una singură : esența materiei și a forței.

Dar e interesant.

Cu Ollănescu încălzea, e treaba pe circumstanțe atenuante : pledați *din oficiu*, cum se zice la tribunal, pentru traducerile „elegantului și cu multă înțelepciune lumească înzestratului poet latin”. Foarte bine. Dar eu aș fi preferat o sfîntă tăcere în locul acestei neîndurătoare bibliografii. Poate că traducerile nu vă plac mult; mie^cea mai mare parte nu-mi plac deloc, fiindcă poezia e diluată în ele, cu măsura de 1 la 1000. Ollănescu însă rămîne tot Ollănescu : autorul *Basmului japonez*, omul nostim și senin, bunul prieten etc. Știu că d-voastră judecați altfel lucrurile. Aș dori să vă încredințați că omul e mult mai bun decît cum e în general judecat, mult mai de talent și mult mai inteligent. Eu nu l-am văzut de patru ani, și totuși îl am în imagine ca a doua zi după plecare,* atîta viață și interes poartă în sine. Că n-o fi statornic în politică și cam miop în unele mărunțișuri ale traiului zilnic nu dovedește nimic. Cîte lucruri ciudate nu ne e dat să vedem cît trăim ! și ce crude sunt cîteodată împrejurările pentru oamenii cei mai fericiți în aparență !...

Cît despre sfîrșitul articolului, încep să cred că e o nenorocire să fii tipărit la *convenabilul* Socec, căci devii un om desăvîrșit și din acest punct de vedere.

Păreră mea este că ați executat pe un vechi adept, care vă iubea și vă admira.²

Acum, alta.

Petrașcu, către care de mult eram în întîrziere cu răspunsurile, îmi scrie că s-a hotărît tipărirea în volum, tot la *convenabilul*, a criticii sale asupra lui Eminescu. Se pare că d-voastră v-ați ocupat, ați strîns materialul și ați decis pe

Socec să întreprindă tipărirea ; deci vrea să vă închine studiul său. Drept aceea, cu multă încredere, îmi trimite dedicația să o văd și să-i spui de merge.³ Cu o egală încredere am tăiat ceea ce mi s-a părut umflat, și sper că n-o să vă supărați. Fiind dat Petrașcu și Eminescu, dedicația către d-voastră era firească, dar socotesc că adjectivele calificative vă sunt indiferente. Ce bine faceți că sprijiniți pe Petrașcu. E un om, care ca toți și mai mult decît toți, are nevoie de o încurajare militantă, de laudă și vorbe bune : dați, prin urmare, *manibus plenis*.⁴

Trebuie făcut ceva ca să se miște lumea asta literară înaintea. Ce mai știți de bietu Alecu Vlahuță ? Aflu că e nefericit din cauza lipsei, cu nevastă și poate și copii. E teribil lucru să nu ai, și mai cu seamă să nu ai nici o perspectivă de a avea. Cînd veți mai veni vreodată la minister, trebuie neapărat să-i găsiți vreo sinecură ca să poată lucra pentru el. Acesta este, ca om, cel mai bun dintre noi toți. Știu că are o fire greu de mînuit, — dar nu trebuie mînuit.⁵

Despre venirea mea nu vă pot spune încă nimic. Voi veni, dar precis, cînd, nu știu. Deocamdată sunt singur la Legațiune. Am auzit că Mavrocordat se desparte de prea cuvioasa sa cucoană și deci greu va mai veni la Roma. Știți ceva ?

Cu bine și respectuoasă dragoste,

D.Z.

48

Roma, 6 decembrie 1891

Iubite domnule Maiorescu,

Ce ți-e cu omul prost!... îmi vine și mie să rid de gogomăneasca scrisoare ce v-am adresat în predmetul traducerilor lui Ollănescu. Creștinul e mulțumit pe cele ce-i spuneți — bine, frate.

Dumneavoastră trebuie să ma luați așa cum sunt, cu un rest de sentimentalitate alandala, care jnă face^ cîteodată să sufăr pentru nimicuri. Și doar mă hotărisem să nu mă mai amestec, dar absolut nu, în lucruri cari nu, mă privesc personal, să profit de faptul că trăiesc în străinătate, *sa*. lucrez ce-oi putea și să las pe fiecare sadică ce-i place. însă se vede că nu se poate.

«

Dealtminteri friguri nu sunt; muște, da, ca peste tot unde e cald ; scirocco, cînd da, cînd nu.

Scrisoarea d-voastre îmi face o deosebită plăcere^ și am s-o păstrez (cum, dealtfel, fac cu toate), fiindcă dacă vreodată posteritatea vă va acuza că, avînd mijloace cu totul excepționale, ați creat puțin, să fie un inventar autograf cu care să i se poată dovedi contrariul.¹ Eu însă, în marea mea prietenie și admirare pentru d-voastră, socoteam că se poate face mai mult. Fiindcă, să-mi dați voie : din catagrafia lucrărilor ce întreprindeți, primesc cursul de la Universitate și pregătirea unei generațiuni nouă pentru un viitor nou, atît literar cît și mai cu seamă politic ; primesc *Logica* ; primesc *Criticele*; primesc pe Haimann cu *Lascar Viorescu*, clar asta e treaba doamnei Maiorescu. Nu primesc însă pe moștenitorii lui Sturdza-Vodă și altor vozi; nu primesc discursul rostit la Senat (pe care l-am primit și cetit de parcă vă auzeam) ; nu primesc retipărirea lui Eminescu și altor lucrări vechi, deoarece orcine altul poate corecta în locul d-voastre (zic aceasta ca chestie de pierdere de vreme). Pentru ca pledoariile și discursurile politice să aibă o însemnătate imediată, cu alte vorbe mai trainică decît cea produsă asupra auditoriului, ar trebui să presupunem că trăim în România într-o epocă de aur, în care artele, filozofia, limba să fi ajuns un punct de creștere extraordinar. Noi putem avea această iluzie, fiindcă în veacul nostru înlesnirea rapoartelor cu străinătate ne dă o mare închipuire de noi înșine, prin aceea că ne face să trăim din viața altora, — dar e o iluzie și nimic mai mult. în politica țării noastre, în liniamente mari, înțeleg un singur lucru : dobîndirea Transilvaniei. Acesta este unul dintre rarele idealuri ale românilor, — și nimeni nu-l personifică întru sine, ceea ce dovedește că ideea nu are încă puterea fenomenalității, — lucru grozav de trist. De aceea

pricep primirea transilvănenilor și lucrarea în această direcție.²

Dar, domnule Maiorescu, cum ați făcut *Logica*, de ce nu faceți *Psihologia* ? Cum ați întreprins *Criticele* într-o vreme grea, de ce nu întreprindeți alte nouă ?³ fiindcă dacă *pe atunci* era Bărnuz, Maxim și Ceaiul d-nei X, astăzi sunt lucruri mult mai serioase. Trebuie să știți că criticele lui Gherea, sau mai bine concluziunile criticelor sale nu mă lasă să dorm.⁴ Eu socotesc că problema, astăzi, e mult mai grea, fiindcă avem a face cu oameni inteligenți și culți, cari pun frumosul în slujba Economiei politice, lucru discutabil, dar după mine^ fals. Aici e un tînăr profesor, Loria, care a scris o minunată broșură în felul lui Gherea, asupra Constituțiunei politice rezultînd din fapte economice. E un întreg sistem, interesant ca date, dar fals ca sistem. Cînd ne vom vedea o să vă arăt notițe interesante.⁵

Asupra acestor și alte asemenea mișcări socoteam că ați putea fi foarte superior și foarte util față cu ceilalți.

Înțeleg un singur lucru : nevoie de a lucra pentru a cîștiga cei 40 or 50 000 frs. pe an, trebuitori vieții. Aici vorbă nu mai încape.

În fine, știți că nu mai am nici o calitate, decît doar prietenia, pentru a ieși din rezerva ce meritele d-voastre impun unui tînăr. Cred că mă cunoașteți îndestul ca să nu mă bănuieți că prin scrisoarea mea din urmă am vrut să vă pricinuesc o displăcere.

Iar acum, gînd bun la drum. Eu doream să viu chiar luna asta la București, însă sunt singur la Legație și deci nu pot pleca. Dacă în curgerea lunei aceștia va veni Mavrocordat sau un nou ministru, sper să vă pot însoți la întoarcerea în țară, — probabil și la Napoli.

Timpul e de o frumusețe de rai. E nădejde să fie și mai departe, fiindcă italienii zic că

Il tempo di Santa Bibiana
Dura quaranta giorni e una settimana*

sau cam așa ceva. Și această onorabilă sfîntă trecu mai alaltăieri cu senin și pace bună.

Sper că o să-mi scriți din nou și să-mi telegrafiați zina și ceasul sosirii.

Cu bine și respectuoasă dragoste,

Duiliu Zamfiresco

m

întorc scrisoarea lui Ollănescu. *Beato lui i* i

49

Roma, 2 martiu 1892

Iubite domnule Maiorescu,

Iată-mă reîntors la Roma de aproape două săptămîni. Era trebuit să mă întorc, fiindcă mai toți ai casei au fost bolnavi.

Dealtfel, trebuie să mărturisesc cu rușine că revederea Italiei și a Romei, numai după o lună de lipsă, mi-a făcut plăcere. Ce dobitoc melancolic mai e și omul! Cu ce nespasă dorință de țară pornisem! După ce dărimasem o parte din iluziile asupra Italiei, veneam cu imagina țării idealizată poate prea mult, văzînd în minte zăpadă, sănii alunecătoare, vîrfuri de nasuri femeiești ieșind anonime din gulere de blana, și, mai restrîns, prietene, prieteni, strade, case, lume, birjari, pe cari-i cunoșteam și pe care acum or nu-i mai găseam or îi găseam schimbați. Și astfel o nouă operație de distrugere: noroiul dărîma imagina zăpezii, trăsurile și caldarîmul prost pe aceea a săniilor, nasurile întregi iluzia vîrfurilor anonime. Și pe cînd într-o parte se părăgineau toate, în cealaltă se reconstruia din nou: partea frumoasă a Romei, contururile munților Albani, priveliștea de la Pincio sau de la San Pietro in Montorio se încălzeau în fantazie, cu toată puterea dorinței; la Roma era și fata mea, deci o atractivă sentimentală covîrșitoare față cu cele estetice.

Acum, fie zis între noi, și aici plouă. Dacă ar fi să dezvăluiesc toate secretele inimei ar trebui să mărturisesc că locul unde aș vrea să stau deocamdată n-ar fi nici București

nici Roma, ci, ca eroticul prinț Cuza, mi-ar plăcea să rămîn între ele amîndoua, și aș alege — împrejurimile de la Graz. Ce iarnă clasică mai era pe tîrîmurile astea! și cu ce voinicească îndrăzneală se ridicau brazii pe culmi, ațînînd drumul viscolului. Zău că parcă îmi venea să rămîi la o stație de astea, să mă bată vîntul și zăpada, să mă latre cîinii ca pe un adevărat străin. Circumstanță agravantă pentru asemenea gînduri, o companioană de drum, cam copticică, dar încă nurlie, care spuse că se chema c-tesa Kaunitz' și că locuia la Graz după recomandăția doctorilor. Mă gîndeam că am avea de răzbunat luarea Bucovinei, dar zic, mai știi, cu un protivnic de așa rasă să nu mai dăm ceva din ceea ce ne-a rămas de la părinți.

^ Și astfel iată-mă bun platnic la Roma, sub ploaie și în plin carnaval. Tot aștept să se așeze drojdiele drumului, ca să reîncep a lucra. Pînă acum nu numai că nu mi se limpezește nimic în minte, dar încă *Lumea veche* etc. îmi face silă și *Tolstoi* mă descurajează. Eu trebuie să adoptez sistemul de a nu mai da cetire la nimic, care să nu fie isprăvit, fiindcă publicitatea de orice natură mă dezgustează de încercările mele. Mai adaogați că am la Legațiune, drept șef, pe omul cel mai plicticos de sub soare, și veți înțelege cît de gol mă simt de lucruri frumoase.

Cum să vă mulțumesc de prieteneasca ospitalitate ce mi-ați dat la București? Asta e cea mai dulce amintire ce am luat-o cu mine din țară.

Zilele cu pudră, în cari eram cu toții de o așa deplină sinceritate, îmi revin în minte fermecătoare.

Studentii sunt foarte nostimi. Hotărîtor, se ridică o generație serioasă, luminată, față de care celebritățile improvizate nu vor mai găsi trecere. E o mare mîngîiere pentru viitor. Tînărul Brătescu are o naivitate încîntătoare. Dacă nu cumva l-o pune stăpînire să cugete asupra trebuinței într-un stat de a se citi *Monitorul oficial* de două ori pe zi, — ar fi bine să-și mai anine o coardă, două la liră. Negreșit, instrumentul are să rămîie tăiat în nota sa caracteristică, dar s-ar mai întinde gama. D-l Dragomirescu, foarte inteligent. Aștept să văd tipărită poema sa microcosmică, ca să-mi dau seamă de efect. Impresia mea la citanie e totdeauna falsă, fiindcă intervin elemente străine propriei valori a lucrării.

Sfîrşind, rog pe doamna Maiorescu sa primească de la
subscrisul cutioara aci alăturată.

Cu bine şi respectuoasă dragoste,

*

Duiliu Zamfirescu ?

50

Roma, 20 martiu 1892

Iubite domnule Maiorescu,

Scrisoarea d-voastre a sosit în mijlocul celei mai vii emo-
ţiuni : vineri, la 2 ore dimineaţa, mi s-a născut un băiat,¹
voinic, sănătos şi plîngăreţ cît poţesti. Vă puteţi închipui
dacă sunt ocupat. De două săptămîni de cînd îl aşteptăm şi
acum mai cu seamă că a sosit, sunt absolut incapabil să leg
două idei. Realitatea, cu braţele ei vînjoase, îmi leagă fapt de
fapt, de dimineaţa pînă seara, aşa că mă duc să mă culc ca un
wagon de tramways ou *Von est au grand complet*: nu mai
e loc pentru gînduri; iar imagini, una singură : aceea a lui.
Prin urmare, ce să mai vorbim de Tolstoi. Mi-l aduc aminte
numai prin aceea că împrejurările mă fac să trăiesc fericit,
pentru moment, după sistema lui, adică umplîndu-mi existenţa
cu fapte, cu munca materială, ca ţăranii.

Dealtfel, dacă socotiţi că e vreun bine să-nceapă a se
publica mai curînd, materie este pentru 2 sau 3 numere, şi,
cu ajutorul lui Dumnezeu şi voia lui fiul-meu, nădăjduiesc în
luna viitoare să-I reiau şi să-I sfîrşesc.

Mulţumesc de articolul din *Allgemeine Zeitung*,² pe care
e probabil că-l voi pune la contribuţie.

Femeia mea mă întrebă totdeauna de doamna Maiorescu
şi de d-voastră, ca de doi vechi prieteni.

Respectuoase salutări de la devotatul

Duiliu Zamfirescu

Roma, 12 mai 1892

Iubite domnule Maiorescu,

Vremea trecătoare curge la vale şi eu amuţesc. Am vrut
de mai multe ori să vă scriu, dar se vede că trebuinţa sufle-
tească nu era destul de puternică spre a deveni fapt. Şi-mi
explic aceasta foarte bine, prin trecerea d-lui şi d-nei Ne-
gruzzi pe la Roma : d-lor purtau spre mine nu numai per-
soanele proprii, ci un mediu local încîntător, care îndestula
nevoia de a vorbi de-a dreptul cu d-voastră.

Acum însă, cînd scirocco, tramontana şi alte vînturilor
meşti au împrăştiat parfumul ţării ce venise cu d-lor, iată
nevoia redevenind puternică şi eu supunîndu-mă ei.

Şi mai întîi, felicitări pentru măritarea d-rei Livia.¹ Îmi
închipuiesc că trebuie să fiţi mulţumit, fiindcă, din cîte
mi-a spus m-me Negruzzi, tînărul e om muncitor şi inteligent.
Cunosc felul acesta de satisfacere sufletească, din măritarea
surorilor mele.

Pe aici a venit deodată căldura plicticoasă, cu vînturile
arzătoare de la mare. Neputinţa de a lucra continuă, şi eu,
care vă învinuiam pe d-voastră că produceţi puţin, mă simt
ruşinat şi fac amendă onorabilă. Vina e însă în mare parte
a lucrurilor afară din mine : nu ştiu ce face ministrul de vara
(e probabil că rămîne în Italia, dar nu la Roma, ceea ce o să
mă silească să stau eu la Roma) ; nu ştiu ce se face cu mine
la Minister (scrisesem d-lui Lahovary² să mă mute de aici,
ca să se sfîrşească legenda cu Văcăreştii).³ Şi aşa, din nu
ştiu în nu ştiu, nu fac nimic. Citesc jurnale, foiletoane, mai
cîte un capitol din Gregorovius,⁴ fără şir şi fără vlagă. O
veşnică nelinişte mă stăpîneşte. întrevăd nişte crîmpeie de
roman, cu lungi şesuri de ţară, dar toate învăluite într-o
pîclă ca de Bărăgan.⁵

29 mai

Reiau firul întrerupt. Ceasurile trec, pline de huietul
vieţii, şi nimic statornic nu se împînzuieşte. M-am hotărît
să le las să treacă fiindcă altfel ajung la „Cînd n-aveam ce

face", fel de literatură la care îmi pare că s-a oprit Caragiale și Alecu Vlahuță. Văd din jurnale că cel dintîi a ținut o conferință, *Gâște și gîște literare*,* în care pare că s-a ocupat de decadența „Junimei”. În adevăr, ar fi ciudat de^ a asculta o asemenea dizertație ornitologică, ținută de o pasăre așa de curioasă cum e Caragiale. Eu sopt că pe el l-a îndemnat numai împărecherea între cele două vorbe, *gâște* și *gîște*, să se lege de lume, fiindcă altminteri, dacă decadența există, ar fi trebuit să o constate mai întîi la el. Ce păcat că nu se poate face nimic dintr-un asemenea om ! Firea^ l-a înzestrat bine și viața l-a tentat cu toate prefăcătoriele și bunurile ei: a fost sărac, a fost bogat; a avut slujbe, le-a pierdut; o fi iubit și probabil o fi fost iubit, — dar niciodată nu^ și-a uitat menirea pe care cel ce l-a zămislit se pare că i-a suflat-o în ureche, după ce l-a gătit, zicîndu-i, cu un picior în spate : „du-te și să fii trivial !”

Bietu Alecu' e fire mai bună, dar are și el slăbiciunea de a se auzi chemat *cel dintîi poet al României, în viață*. Asta îl face să intre în alcătuiri literare cu doctorul Alceu Ureche, Caragiale și alții.⁸

E însă de notat (și asta de departe se vede limpede) cum elementele noastre se aranjează și se combină pe baza disparității talentelor : Vlahuță face versuri ; doctorul Alceu, medicină ; Caragiale, piese, — treaba merge. Dar cînd Vlahuță comite novele, Caragiale, fiindcă și el comite, face cu ochiul doctorului Alceu, care, în calitatea sa de Ureche, vede, dar se face că n-aude nimic, fiindcă nici unul din cei doi colegi nu fac medicină.

Zi-i lume și iart-o.

Duiliu Z.

Iubite domnule Maiorescu,
independența sosită astăzi dă o mișcare diplomatică prin care eu sunt pur și simplu transferat la Atena. Mă întreb : pentru ce ?

Acum vreo lună scrisesem d-lui Lahovary, după cum rugasem și pe domnu Negruzzisă facă a fi înaintat și, dacă sunt bănuir de uneltiri cu Văcăreștii, să fiu transferat de la Roma. D-voastră știți că toată legenda amestecării mele în afacerea V. a fost o țesătură de minciuni, începînd de la corespondențele prin ziare pînă în momentul de față. Fiindcă însă oamenii sunt ca gîștele : se înspăimîntă toți cînd unul gîgîie, și fiindcă, mai ales, mTse spusese că regele însuși vede cu ochi rău pe orcine dă bună dimineața familiei V. — spre a îndepărta orice bănuială, am scris ministrului că mi-ar face o adevărată favoare, înaintîndu-mă, să mă mute.

D-1 ministru Juiza mă mută fără să mă înainteze, și mă mută după ce Văcăreștii erau plecați de la Roma, iar prințul logodit. Pentru mine, a părăsi Roma este în toate cazurile un sacrificiu ; dar fiindcă așa e cariera, dacă guvernul îți recunoaște drepturile și apoi te mută sau te plimbă de la un colț al lumii la altul, e în dreptul său. Dar a mă vedea transferat de la Roma, Legațiune de I-a clasă, la Atena, Legațiune de clasa^ 2-a în aceeași calitate, pe vreme de vară, cînd se moare de căldură, fără să fiu prealabil înștiințat, fără să mi se dea răgaz de cîteva zile (fiindcă, pe cînd scriu, a sosit ordinul formal de a pleca imediat la post), e dovadă că ministrul nu vrea să fie drept cu mine. Dacă aceasta permutare ascunde alte gînduri, nu pot să știu. În toate cazurile, vă trimit aci alăturata scrisoare a d-lui Lahovary, din 1 ianuarie '91, rugîndu-yă să luați cunoștință de dînsa. După aceea veți binevoi a mi-o întoarce, recomandată, la Atena sau la Roma, după cum vă voi scrie ca sunt aici sau acolo.

Eu, peste cîteva zile, voi fi silit să plec la noua destinațiune, —^ lăsîndu-mi familia la Roma.

Puteți, în împrejurările de față, să vorbiți d-lui Lahovary ? Dacă da, vă rog să-mi răspundeți, fără a lăsa nimic la o parte, părerea d-sale asupra cazului meu. De ar fi vorba numai de cîteva luni, și la *toamnă* (!) m-ar înainta la Roma sau chiar în altă parte, aș primi bucuros să mă răscoc la Atena pe vară.¹

Cu respectuoasă dragoste, iubite d-le Maiorescu, și mulțumesc de *Critici*.² Vroiam să vă scriu despre ele, dar vremea e a drum.

Duiliu Zamfirescu

Roma, 7/19 iunie 1892

Iubite domnule Maiorescu,

Pardon că vă scriu iarăși despre mine, dar[^] socotind ca poate să aveți ceva a-mi răspunde, îmi iau îndrăzneala să vă spui că sunt și rămân încă pe loc toată luna lui iunie.

După ce numirea mea la Atena a venit ca o bombă, cu ordin de plecare *numaidecît* și cu bani de drum trimiși telegrafic, mi-am strîns tărăbușele și am[^]cerut[^]o săptămîna de răgaz ca să-mi reglez afacerile. După două zile de chibzuință, Ministeriul mi-a acordat *o lună* ! M-am întrebat dacă acest semn de omenie venea în urma unei vorbe zisă de d-voastră și mi-am răspuns că nu, fiindcă în ziua în care am primit acest al doilea ordin, d-voastră nu primiserăți scrisoarea mea.

Odată hotărît să plec, nu mai aveam nevoie de luna ministerială, fiindcă voiam să găsesc pe Ollănescu acolo, ca să mă puie în curent cu lucrările Legațiunei și pe cît se putea și cu viața locală ; afară de asta nu vream să mi se considere *luna* în chestiune ca congediu. De aceea am înștiințat Ministerul că la 22 curent plec la noua destinațiune. Răspuns : nu pleca !

Ce este această logică ? Telegrafic : „du-te”, telegrafic : „stai !” Bine, eu sunt cinovnic al statului, dar nu sunt cîinele nimănui, ca să mă poarte astfel.

Explicațiunea se găsește, cum se găsesc toate explicațiunile gogomăniilor omenești, în interesele meschine ale oamenilor : în ordinul meu de plecare se zicea că tot într-o vreme cu mine d-l Ghica de la Constantinopole primise ordin să vie la Roma. Se vede că acestui domn nu-i convenea să pornească numaidecît la Roma și a stăruit să întîrzieze cu o lună ; prin urmare, a trebuit să mi se poruncească și mie a mă conforma intereselor sale. Astfel că o să ajung la Atena în căldura lui iulie ; Ollănescu, cum m-o vedea ajuns, o să plece.

Vă spun toate acestea ca să știți și d-voastră cum se petrec lucrurile.

Din fericire, toți ai mei sunt bine. Ei vor petrece vara la moșia lor de lîngă Milano, așteptînd toamna, cînd poate să se

hotărască ceva mai statornic și cu mine. De venit la Atena nici vorbă nu e, fiindcă acolo nu e post de prim-secretar sau de consul general, ca să zic că pot aștepta o înaintare pe loc. Și a-mi muta casa acum la Atena, ca peste un an s-o mut iar în altă parte, nu e cu putință. De aceea voi merge singur.

Iertați-mă de atîta lungă vorbă, dar ce e de făcut ? Trebuie plecat capul și supus împrejurărilor fără murmur.

Al d-voastre cu totul devotat,

Duiliu Zamfirescu

54

Roma, 20 iunie 1892

Iubite domnule Maiorescu,

Două cuvinte, spre a vă mulțumi din inimă de tot ce-ați făcut pentru mine. Scrisoarea d-voastre mă ajută să suport mai ușor cele întîmplate, și mă îndeamnă să mă întorc senin la Tolstoi' și la un început de roman *Pe arătură*,¹ pe care sper să-l închei la Atena.

Rugăm pe d-na Maiorescu să primească afectuoase salutări de la femeia mea și sărutări de mîni respectuoase de la mine.

Vă mulțumesc încă o dată și vă cer voie să vă îmbrățișez cu respect și dragoste.

Duiliu Z.

55

Atena, 2/14 septembrie 1892

Iubite domnule Maiorescu,

A trecut vara și cu dînsa a trecut vremea. Dintr-o parte a lumii în cealaltă, d-voastră umblați să vă odihniți; dintr-o

parte a lumii în cealaltă, umblu și eu, n-aș putea spune dacă odihnit sau necăjit, fiind și una și alta. Dar, lipsit de copii și de familie, sentimentele mele pentru dînșii s-au clarificat pînă la cea mai diafană transparență, și am trecut două luni de zile într-o singurătate, populată de cele mai ideale videnii. Așadar, nu vă veți mira dacă veți găsi aici versuri, cam șchioape și cam confuze, dar, în fine, sincere, izvorîte dintr-o adevărată nevoie de „a spune ceva”.

Vi le trimit' spre a vă primi cu bine la întoarcere și spre a va ruga sa-mi scrieți.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfiresco

56

Atena, 28 sept.^10 oct. '92

Iubite domnule Maiorescu,

Așteptam cu nerăbdare scrisoarea d-voastre, cu descrierea călătoriei ce, desigur, ați făcut și anul acesta ca-n ceilalți; dar, or n-ați călătorit (ceea ce nu e probabil), or dispozițiunea sufletească nu era către descrieri. Vă rog să-mi istorisiți pe unde ați petrecut vara, fiindcă modul d-voastre de a preciza călătoria, cu ceasuri de plecare și de sosire, are ceva sugestiv, care te face să fii de față la sosirea sau la plecarea trenurilor. Și mai cu seamă să nu vă temeți de a-mi spune lucruri indiferente pentru mine în împrejurările în care mă aflu astăzi: eu nu aștept de la d-voastră să schimbați curgea împrejurărilor, fiindcă înțeleg greutatea pozițiunei, prostia oamenilor sau mai exact patimele acelor cu cari ai a face, și aștept ca vremea să aducă cele bune. Vă rog însă să-mi scriți. Știți de mult cu cîtă nespusă dragoste primesc tot ce vine de la d-voastră, povețe, prietenie, cenzură, orce.

De la mine, deocamdată, puține lucruri. Raporturile politice cu Grecia, încordate atît încît stau să se rupă, mă silesc să trăiesc într-o mare rezervă. Prin urmare, viața actuală, apropiere de lume vie, puțină. În schimb, multă seninătate sufletească, fel de fel de visuri și de planuri *ă dormit debout*, proiecte de romanuri a căror pînză se desfășoară întreagă, așa că, dacă aș avea un mijloc de a le scrie deodată, aș împăna lumea cu comedii pe perete — iar în fund icoana vie și drăgălașe a copiilor. Băiatu meu are acum 7 luni, prin urmare e un domn, cu poziția sa socială în lume, cu un enorm moț pe frunte, de a cărui cunoștință mă bucur numai din auzite, fiindcă portretul ce mi l-au trimis acum nu mai seamănă deloc cu Bubi al meu cel mititel. În familia de la Roma s-au urmat schimbări radicale. Socră-meu' a fost ales președinte al consiliului de administrație al drumurilor-de-fier, al cărui prim vicepreședinte era pînă acum; prin urmare, își va da demisia de la Direcția g-lă a Băncii și va fi ales și aici preș. al consil. de administrație. Dar va părăsi Roma, instalîndu-se la Milan, deși de fapt va trebui mai mult ca orînd să-și petreacă viața în drum-de-fier. El e foarte mîndru, dar ai familiei sunt îngrijați, fiindcă vîrsta nu-i mai îngăduie să lucreze 15 ceasuri din 24 ca pînă acum, ba poate mai mult ca pînă acum. Rezultatul pentru mine este că va trebui să caut alt apartament, căci socră-meu nemaifiind în palatul Doria nu mai am nici un interes să stau acolo. Dar unde și pe cît timp să-l iau? A veni cu familia și toată casa în Atena e mai puțin posibil ca oricînd, din cauza nestatorniciei lucrurilor poliucești. Așteptam să se întoarcă ministrul la post, ca să pot pleca în concediu, dar văd că nu vine și probabil nu va veni așa curînd.

Acestea sunt singurele lucruri care îmi turbură liniștea.

Dar d-voastră ce ziceți de un drum la Atena spre Crăciun? De n-ar fi marea cea pustie, aș îndrăzni să sper.

Respectuoase sărutări de mîni doamnei Maiorescu și cu veche și respectuoasă dragoste,

Duiliu Z.

Bruxelles, rue Joseph II, 76
[decembrie 1892]¹

Iubite domnule Maiorescu,

De la plecarea mea din București, astăzi au venit împrejurările, încât, pînă astăzi, n-am putut să vă scriu.

După cum știți, hotărîrea mea de atunci era de a nu mișca nimic de la Roma, pînă ce Ministerul nu va decide ceva statornic cu privire la mine. Această hotărîre era înțeleaptă, dar nu satisfăcea pe nimeni : nici pe ai mei, nici pe mine. După patru luni la Atena, una în concediu, una și jumătate la Bruxelles, singur, începeam să mă disvăt de jugul dulce al familiei, copiii mă uitau, lumea mă dispărtea, și, vorba italianului: *un fico secco*² pentru lume, cînd ești numai tu în joc, dar cînd sunt și alții, măsura cu care se judecă opinia altora trebuie să urmeze legea comună. Dacă, pe lîngă aceste considerațiuni sentimentale, veți adăoga altele, de un ordin curat material, precum greutatea de a ține două case, viața nesănătoasă de otel și de club, veți înțelege, sper, pentru ce am lăsat hotărîrea cea înțeleaptă, spre a urma pe o alta, a cărei soartă e cu mult mai nesigură.

Cînd am plecat din București, ministrul³ a insistat de mai multe ori să vii la Bruxelles cu familie și casă, și să mă stabilesc, repetînd de cîteva ori fraza : „*Tant que je serai Ministre, personne ne vous fera bouger de Bruxelles*”. Într-o ordine de lucruri cu totul normală, aceasta ar fi îndeajuns ca să nu am nici o temere, și chiar așa cum stau astăzi, vă mărturisesc că nu mă tem mult de o nouă transferare ; totuși, pentru un om care nu lasă nimic capriciului întîmplărilor, firea nestatornică a șefului din București ar fi fost un cuvînt puternic spre a nu veni într-o țară nouă, cu toată familia, decît în urma unui decret regal. Negreșit că nici decretul, în cele din urmă, nu te garantează mai mult, căci și el se schimbă și se înlocuiește cu altele, dar, totuși, pare mai puțin aleatoriu.

Preocuparea mea stă, prin urmare, ațintită către nouăle numiri ce se pregătesc în București, pe de o parte, iar pe de alta, către a pricepe firea șefului⁴ de aici, ale cărui ordine,

dorințe și capricii sunt hotărît să le îndeplinesc cu o desăvîrșită pasivitate. Înțelegeți, domnule Maiorescu, că o nouă mutare m-ar ruina cu totul. Transportul mobilelor, ruperea, repararea și instalarea lor, completarea celor de lipsă, drum etc, etc. ne costă pînă astăzi 9 000 frs.

Iată pentru ce am fost și sunt preocupat. Oarecare seninătate sufletească o găsesc în firea mea, chiar în împrejurările cele mai grele, și mă gîndesc cu plăcere și de mult să vă scriu, să reiau firul întrerupt al citirei și al lucrului; dar pînă acum a trebuit să muncesc materialicește, alergînd după uvrieri, batînd cuie, fixînd tablouri etc. De abia acum vreo zece zile am aranjat cărțile, și pot să-mi mai arunc ochii pe cîte ceva.

Dîndu-vă acest semn de viață, rămîne să vă scriu altă dată mai cu suflet despre cele ale lumii nemateriale. *E questo e quanto*.⁵

Femeia mea, care e aici de vreo 20 de zile, cu copiii, n-a găsit încă timp să mulțumească doamnei Maiorescu de tava cea minunată, din cauza prea multelor trebi. Nu va lipsi însă de a o face de îndată ce va fi mai liberă. Eu îi sărut mîinile doamnei Maiorescu și cu respectuoasă dragoste sunt al d-voastre devotat,

D. 2.

Bruxelles, 2/14 ianuarie 1893-

Iubite domnule Maiorescu,

Știu de la d-l Negruzzi că ați fost la Viena, cu d-na Maiorescu, cu bunul gînd de a consulta doctorii de acolo. Vă rog să mă iertați că-mi iau libertatea de a vorbi de asta, însă eu am de mult impresia că nu vă îngrijiți de auzul d-voastre îndestul : e bine să tratați un început de infirmitate cu dispreț, dar e mai bine să-l tratați cu medici. E drept că, în cariera

d-voastre de om politic și de avocat, a nu auzi bine e un lucru de spirit — dar noi ? cei ce apelam, în convorbirile noastre literare, la d-voastră, ca la înalta Curte ?...

Prin urmare, pentru noi, pentru d-na Maiorescu, pentru muzică și pentru tot ce e armonic în lume, faceți bine că vă îngrijiți. Da' fie Kneipp, fie Matei, fie cine-o fi, să vă facă sănătos și bravo lor.

Sper că ați primit scrisoarea mea, cu legea asupra universităților belgiane, precum și scrisoarea lui Stfurdza].

Eu, de Anul Nou, am trimis *Convorbirilor* întâia jumătate a romanului, pe care mi-o ceruse d-l Negruzzi; în curînd voi trimite și restul. E probabil că voi face cu protagoniștii din romanul de acum, *Viața la țară*, un al doilea, *Viața la oraș* sau ceva asemenea. Ce s-o alege din munca mea nu știu. Dar nimic n-o să mă răsplătească de vremea pierdută și de energia cheltuită, mai mult decît însași această cheltuială. Am trăit un an și jumătate, cu lumea mea închipuită, în așa bună prietenie, încît acum îmi pare rău că ma despart de dînsa. O să faceți cunoștință cu o persoană de acolo, Sașa. Iu am trăit cu dînsa în foarte bune raporturi, așa de bune încît mai de nu mă înamorasem de ea. Și, ciudat: toate celelalte figuri din încercările mele precedente se legau, ca umbrele, de cîte o ființă reală, văzută sau întrevăzută ; aceasta nu are nici un raport, cu nimeni. Ea s-a înfiripat pe paginile albe, cu de la sine putere.

Domniei-voastre poate să vi se pară pretențios ceea ce vă spun. Eu însă sunt foarte sincer. Viața lumească mi-a fost, în vremea asta, așa de indiferentă, de parcă nici n-aș fi trăit într-însa. De cîte ori n-am intrat seara acasă zîmbind de fleacurile ce le auzisem, că bunăoară ministrul Braziliei a avut pasul asupra ministrului Austriei, care e cu o lună și cinci zile mai vechi în grad. Auzi dumneata ! Pînă și înaintarea mea, lucru important pentru interesele mele, mă lăsa oarecum rece. Mă agitam, fiindcă mi se părea nedrept să-mi treacă din nou pe un altul înainte. Dar mă lăsam repede în brațele prostiilor mele din roman, și-mi trecea. în sfîrșit, mare lucru e și nebunia scriitoricească.²

Însă scopul meu era să vă scriu de Anul Nou. *

Ce să vă spun alta decît ceea ce afecțiunea mea v-a dorit întotdeauna : fericire, liniște, viața lungă, pentru d-voastră

și d-na Maiorescu. Și la vară la Kneipp, ca să vă faceți bine de tot.

Al d-voastre,

Duiliu 2.

59

Bruxelles, Joseph II, 76,
22 februarie '93

Iubite d-le Maiorescu,

Căutînd într-un vechi caiet de note și de date, o traducțiune din Leopardi, am dat de manuscrisul novej *Noapte buna* și de două poezioare : *Iulie* și *August*, deja publicate.¹ Pe verso lui *Iulie* sunt mai multe îndreptări făcute de d-voastră și un desen de floare care, pprobabilmente, vrea sa fie *cicoarea*, fiindcă e vorba de sulfina și cicoare în poezie. Nu vă pot spune ce plăcere mi-a făcut descoperirea asta și cu cîtă putere mi-a adus aminte de scenele citanielor „Junimei”, de primele d-voastră încurajări, după *Noapte buna* (căci înainte erați foarte posomorit cu mine, dragă Doamne, pentru politica domeniului coroanei), și mai cu seamă de un dejun pe terasă între noi amîndoi, în care v-ați arătat mie, ca Domnul, pe muntele Sinai. lui Cristos.² Adevărata mea simpatie și admirare pentru d-voastră durează de atunci, și cu cît timpul a trecut și m-am gîndit la asta, cu atît mai mult m-am încredințat că nu era o secretă plăcere de maestru de a înlănțui prin farmec spiritul unui tînăr, ci o spontanee și francă dezvăluire a firei d-voastră calde, prinsă de partea bună a novej, * aceasta cu atît mai mult, cu cît am înțeles pe urmă că tocmai pe atunci erați în supărări de familie, despărțenie, și, dacă n-ar fi fost în d-voastră un fond senin de artist, pe care să-l prindă încercarea aceea de poezie, ați fi avut mii de cuvinte de a nu da ascultare glasului meu.

Vă spun toate acestea, fiindcă se leagă de faptul descoperirii hrisoavelor de mai sus o stare a mea sufletească :

lipsa de expansiune. Sunt mai multe luni de cînd mă simt incapabil de a întreprinde ceva serios. Mi se pare că am o mulțime de lucruri de spus : încep o pagină și numaidecît simt nevoia de a căuta altă foaie, în care sunt alte începuturi. De cîtăva vreme mă muncește vedenia lui Hannibal,⁴ venind ca un zmeu de la Ebru la 'Alpi; arătîndu-se ca o spaimă, pe vîrful munților, închipuire! înfricoșate a romanilor ; întîlnindu-i la Ticin, bătîndu-i la Trebia, exterminîndu-i, aproape, la Trasimen și la Canae ; ajungînd la porțile Romei, pe înălțimile ce le-am văzut împreună ; apoi norocul părăsindu-l în Italia și plecînd să apere Cartaginea ; acolo, poporul moleșit și mercenarii săi neputînd ține piept romanilor ; expatriindu-se spre a nu compromite pacea ; pribegind pe la regii netrebnici ai Antiohiei și Bitiniei, ducînd peste tot sabia și patriotica sa ură contra romanilor, — pînă ce, în sfîrșit, urmărit, strîns, vîndut, ia otravă, și pune astfel capăt glorioasei tragedii a vieții sale. Nici Napoleon, nici chiar marele Cezar nu se pot asemăna cu el, fiindcă nici unul n-a avut de dușman pe romani cu virtuțile lor militare și cetățenești de pe vremea republicei, iar din parte-i o armată de vagabonzi mercenari. Știu că un asemenea subiect e, mai cu seamă pentru zilele noastre, un adevărat anahronism. Dar cu cîtă satisfacție și ce versuri se pot scrie !⁶ Versuri simple, fără acțiune dramatică propriu-zisă, după cum se poate scrie muzică pe un subiect, fără cuvinte, cum e *Coriolan*.⁷

Iată un lucru. Altul, romanul meu *Pe arătură* (sau altfel), în care voi să încerc a arăta geniul, românesc sub toate formele lui, la boier și la țăran, la femeie și bărbat, la cei dintîi fără nici o tradițiune, fără gust, fără disciplină, — la cei deal doilea, de asemeni fără gust și fără disciplină, dar cu o violentă năzuință de formă națională, — avînd ca inspirație morală un realism trist, o viață uniformă, dar senină a muncitorului de pămînt. Cercetarea asupra lui Tolstoi m-a pus în stare de a cunoaște de aproape marea asemănare ce există între firea țăranului rus și a țăranului român, o asemănare absorbantă și aproape primejdioasă din punct de vedere politic, — precum și, pe de altă parte, deosebirea, greu de prins și definit, dar foarte reală și foarte mare ce se ascunde în substratul naturii românului. Pe cînd țăranul jus, și în general slav, este fatalist pînă la disperare, fantastic în pozeștile lui (date de Gogol și Turgheneff) pînă la demență,

amîndoua aceste caracteristice se îndoiesc înlăuntru, se răsfrîng asupra propriei lui firi; pe cînd țăranul nostru, fatalist și foarte imaginativ și el, se răsfrînge deopotrivă înlăuntru și-n afară, mai mult panteist decît monoteist în religiune, cu o înrîurire atavică egală de la romani și de la daci. Aceasta face că echilibrul intelectual este complect la români și incomplect la slavi, și, dacă e mai aprins în închipuire decît mai toate popoarele neolatine, românul o datorește țarei sale, așa-zisului *Confins de VOrient*, care a dat naștere incomparabilei alegorii din *Miorița* și întregii poezii contemplative din legendele noastre.⁸ Dar nu vom întîlni niciodată la români tipuri ca ale lui Dostoievski : un Rascolnikov e cu neputință la noi, printre fiii de țărani ajunși; nu vom întîlni niciodată secte religioase, castrați, băutori de lapte, nihilisti etc. Un fiu de țăran ajuns, la noi, în regulă generală reia caracterul latin, devine boieros, semeț, un adevărat parvenit. Crime groaznice, cazuri de muștrări de conștiință nu se văd la noi decît pe cale cu totul excepțională. Iată întru ce drama lui Caragiali, acolo unde e pusă, e falsă. în țăranul nostru o singură noțiune este clară și se poate ridica pînă la un adevărat motor sufletesc: posesiunea pămîntului. Aceasta va forma unul din punctele de reazim ale romanului meu.⁹

Iată, domnule Maiorescu. Dar despre toate acestea cu cine să vorbești ?... Gîndirea mea se întoarce, firește, către d-voastră, ori de cîte ori am ceva care mă neliniștește, și cu atît mai mult că nu sunteți de față să-mi impuneți prin înrîurirea propriei persoane. Hîrtia e răbdătoare și eu lacom.

Dar, în fine, totul are un capăt.

Am văzut din ziare ședința Camerei, în care junimismul a fost din nou pus în discuție, atacat, necinstit, parcă ar fi fost vorba de creștinism pe vremea lui Neron. E ciudat cum lumea îți pare, cîte o bucată de vreme întreaga, că merge drept, cu bun-simț, întocmai ca unii nebuni atinși de alienațiune mentală intermitentă, pînă ce o cauză de nimic provoacă criza. Atunci, numai, simți ce importantă instituțiune sunt balamucurile, și cum, de fapt, orce adunare de mai mult de zece indivizi, neprevăzuți cu certificate sanitare, poate în oroe moment să devie o casă de nebuni. Ce qu'on decouvre au bout de toutes les experiences pratiques et de toutes les observations accumulees sur Târne, c'est que la sagesse et la connaissance ne sont en l'homme que des *cffets* et des

rencontres... A proprement parler, l'homme est fou, comme le corps est malarie, par nature : la raison comme la sântă n'est en nous qu'une réussite momentanée et un bel accident. — E vorba despre Shakespeare și despre genii în general, îmi pare că d-nul I. Grădișteanu,¹⁰ sub acest punct de privire, are tot dreptul să fie cuminte. Dar, în sfârșit, tot răul spre bine : împrejurarea asta a reușit să scoată pe excelența-sa din liniștea olimpică de toate zilele și să rostească o cuvîntare strălucită. Așa spun jurnalele. Eu aștept *Monitorul* cu nerăbdare spre a ceti întregul discurs. ^

Cu bine și din inimă al d-voastre,

Duiliu 2.

60

Bruxelles, Rue Joseph II, 76
14/26 martie 1893

Iubite domnule Maioreșcu,

Vă mulțumesc din inimă de interesul ce-mi purtați, în literatură, în carieră și în toate privințele.¹ Nu pot să răsplătesc decît prin neclintita mea afecțiune, care, dealtminteri, nu are, pentru aceasta, vreun preț, căci, cu jău fără sprijin, ea ar fi fost aceeași pentru dumneavoastră. Înaintarea în carieră era pentru mine o chestiune de demnitate, mai cu seamă față de socră-meu. E așa de greu să explici unui om care nu cunoaște țara noastră *pentru ce* ^ nu ești înaintat, pentru ce X și Y trece înainte; e^ greu și^ umilitor. Ca în multe lucruri, și aici e mai bine să taci și să aștepți. Din fericire am în femeia mea un sprijin temeinic, cu încredere nețărmurită în mine, ceea ce înlesnește viața și te ajută să rabzi înainte. Cît despre Academie, știrea ce-mi datinii face plăcere și o primesc cu recunoștință, mai cu seamă fiindcă vine de la d-voastră și de la d-nul Negruzzi. Dacă însă s-ar întâmpla ca în ședința plenară să nu fiu votat,² nu mi-ar face nici cald, nici frig, deoarece eram, cel puțin pentru moment, foarte departe de a mă gândi la asta. Revenind

la numire, cred că e bine să știți, *pentru norma d-voastre*, ca ministrul de aici s-a supărat foc pe Pert[icari], din cauză că acesta declarase că renunță la leafă pe timpul concediului de 4 luni ce a avut, iar acum o reclamă. Nervos cum e, l-a preluat într-un raport către Minister, din care o să se tragă pieirea lui Pert.

Dar basta cu noi.

Impresiunea d-lui Negruzzi cu Pentelic și Penteleu poate să fie justă. Eu eram încîntat de tonalitatea vorbei în grecește, Pentelikon (cu accentul pe penultima silabă) și în franțuzește cu *en* făcutjm. Cred însă că, oricum ar fi accentul, ca impresiune topică e exactă, deoarece Pentelicul a dat marmura carierelor sale tuturor monumentelor clasice din Atena, iar Păros mai numai statuelor; apoi Pentelicul e muntele cel mai important al^ Aticei, pe care o apără despre nord, cu Hymetta despre răsărit, Parnasul despre apus, și Salamina, de pe ape, spre sud-est. În mine era așa de imposibilă o rechemare de cașcaval, în înflăcărarea sufletească în care am zis *scrisă într-un bloc de albă marmură de Pentelic*, încît d-nul Negruzzi, astăzi, mă rănește în întreaga poezie a lumii, și e o fericire că nu suntem războinici din fire (cer iertare balafrelor glorioase), căci^s-ar întâmpla duel! Stilizarea de la strofa a doua e, în adevăr ciudată. Dar nu găsiți d-voastră accentul puternic, care hotărăște retorica frazei tocmai în această inversiune:

La priveliștea acestei, unice în univers,
Protestări a omenirii contra timpului ce trece.

Ia vedeți cum ar veni fără inversiune :

La priveliștea acestei protestări a omenirii,
Unice în univers, contra etc.

Unice în univers, astfel pusă, capătă importanță și trebuie să capete, fiindcă atributul cel mai însemnat al acestei protestări este de a fi unică în univers. Citarea lui Sofocle pentru amor este în adevăr puțin clară pentru public; dar atunci^ puțin dară este toată poezia, fiindcă cine nu știe ce erau sărbătorile panathenee,³ ce rol a jucat Eleusis,⁴ Megara⁵ și^ Corintul,⁶ ce raport este între Partenon⁷ și Pericles, de ce rămîne Partenonul criptă de mormînt dacă i se duce Minerva etc. — acela va citi fără nici o plăcere întreaga poezie.

Taine citează pe Sofocle (*Phil. de l'Art en Gr.*)⁸ tocmai spre a stabili conceptul celor vechi despre amor. „Amor, zice el (Sof.), nebiruit în bătălii, Amor, tu care zdrobești puteri și avuții întregi, tu locuiești pe obrajii delicați ai fetei tinere ; și treci marea, și intri în colibele țărănești, și nimeni, nici dintre zeii nemuritori, nici dintre trecătorii oameni, nu pot fugi de tine.”

Înțeleg că toate acestea sunt explicări proaste ; că dacă impresia, la cetire, este că Sofocle nu merge, degeaba viiPcu dicționare și susții contrariul. Dumneavoastră sunteți liber să tăiați și să înlocuiți, cum credeți mai bine.

E minunat că tinerii intră la *Convorbiri*. Dar cum ? îmi închipuiesc că o să se organizeze un fel de comitet de redacțiune, sub privigherea d-lui Negruzzi și a d-voastre ;⁹ că numele d-lui Negruzzi o să rămîie lipit de soarta revistei; că tinerimea o să producă și o să alerge pe la cele patru vînturi, spre a descoperi altă tinerime. Bat-o pustia de tinerime și de tinerețe, ea singură este izvorul a orce poezie, prin chiar aceea că este. Negreșit că nu tot tînărul (după cum nu tot românul) este poet,¹⁰ dar tot tînărul poate să fie. Viața te pradă de toate darurile acelea și mai ales de cel mai de preț : iluziele. Ia vedeți pe Todiriță Șerbănescu :

Sultana lacurilor, Marea,
în moaratul ei iașmac
își leagănă neastîm pararea
întinsă în largul ei hamac !...

Sonete decadente. Sonete nu, dar decadente, vai ! da. Marea într-un hamac e curat ca apa-n ciur. Noroc numai că e sultană. Ce departe suntem de :

Pe la cele patru vînturi
Eu de tine-am întrebat
Și prin lacrimi și prin cînturi
Și prin dureros oftat
Însă ele au tăcut,
Te-am pierdut, te-am pierdut.

Cînd un poet a fost numai poejul amorului, e o condițiune absolută pentru reputația sa să se conforme¹¹ legilor naturii ; altfel îl atinge senilitatea cea mai hidoasă, în literatură ca și în alte întreprinderi erotice. Cultura și arta este singura

scăpare în contra matufirei, arta mai cu seamă, arta altora, fiindcă numai ea¹² mai poate produce, pe cale senzațională, emoțiuni sincere și sugestive.

îmi¹³ vine să rid de vorba *matufire*, fiindcă d-voastră o întrebuițați cu atîta haz. Fiți pe pace. Afecțiunea mea pentru jd-voastră merge foarte departe și ar părea să mă orbească asupra unui declin eventual ; dar fiindcă ea își are izvoarele tocmai în sănătate, în admirabila și armonica sănătate sufletească cu care v-a înzestrat firea, e probabil că ar tresări ceva în mine dacă aș simți că îmbătrîniți. Pînă acuma nu-i nimic. Și dacă o vrea Dumnezeu n-o să fie pînă în ultimul moment, nu-i așa madame Maiorescu ?

Vestea că veniți, de vară, la Bruxelles, ne umple de bucurie. Dacă nu cunoașteți pictura flamandă, o să găsiți lucruri rare și prea¹⁴ frumoase în muzeul național de aici. Chiar dacă o cunoașteți de la Dresda și alte muzee, sunt la Bruxelles exemplare unice, precum *Adorațiunea magilor* și *Venera la Vulcan* de Rubens, *Kermesse flamande*, *le cinq jeux* etc, etc. de Teniers, cîteva splendide peisaje de Ruysdael¹⁵ faimoasele nature moarte, flori etc. ale lui Heem,¹⁶ caii lui Wouverman,¹⁷ cîteva minunate pînze ale lui Memling¹⁸ (cele mai renumite sunt la Bruges), apoi, ca arhitectură, PHotel de Viile din Bruxelles prea frumos ; Palatul d'Arenberg, fosta locuință a lui d'Egmont¹⁹ ; în fine, tot restul Belgiei, Anvers, Gand, Bruges, mai cu seamă Bruges, care s-a conservat întocmai cum era în 1500. Eu însumi nu cunosc celelalte orașe, ca Anvers etc, și-mi propun să mă duc lunile astea. Ca *great attraction*²⁰ aveți Spa și Ostende.

Și punct.

Duiliu Zamfiresco

61

Bruxelles, 4 mai 1893

Iubite domnule Maiorescu,

Viu din Olanda, unde am mers să mă prezint ministrului de Externe (deoarece suntem acreditați și acolo), și de

unde mă întorc încântat. Aș vrea să vă pot spune impresia mea în total, desfăcută de orice șiretenie de stil, francă și încrezătoare, așa cum e țara ce mi-a dat-o. Nici un loc din câte am văzut pînă acuma nu mi s-a părut așa de original : de la o frontieră la alta e o ?idilă neîntreruptă, livezi și numai livezi, înconjurate de apă, de enorme cantități de apă, ce se desface în ramuri, în crângi, în fire, pînă la șipote fugătoare pe sub ierburi. Escoul, Rinul, Amstel, gîturi de tîrare intrate adînc în uscat, sunt arterele ce aduc sîngele belșugului pe acest pămînt. Orașe mari, pline de zgomot de corăbii, de bogăție, de jidovime, se urmează unele lîngă altele, iar între ele umilele căsuțe ale țăranelor. Stăpînul, sau mai bine stăpîna acestor locuri (fiind doamnă) este *vaca*. Liberă, ea colindă în pace pajiștile verzi, îmbrăcată într-o scurteică de țol, ca o persoană de considerație. Nu se vede fir de semănătură, decît rar, cîte un petec de rapiță, ale cărei tonuri gălbii taie uniformitatea verdei ierbei. Lîngă Harlem, din potrivă, o adevărată orgie de colori mîngîie ochiul, ostentiv de verdele cîmpului: pogoane întregi de tulipe (lalele, cred) îți dau iluzia unei scoarțe de țară, cu pătrățelele lor vopsite. (Cu rădăcinile tulpilor se face un comerț însemnat.)

În goana drumului, aceeași icoană se desfășură ochiului minunat, ca o figură însuflețită de-a pururi de același zîmbet bun, cam placid, dar o figură cu totul originală.

Ajung spre seară la Haga, trag la hotelul *des îndes*, curat, gol de lume, prin urmare pașnic, sub streaja ulmilor de pe alee. În fugă mă gîndesc la d-l Negruzzi (otelul e ținut de un jidan) ; cer să mănînc : mănînc prost (mă gîndesc din ce în ce mai mult la d-l Negruzzi). După prînz ieșim (cu ministru B. și un Lahovary, frate al ministrului, statornicit la Paris) și colindăm stradele, în care s-au coborît orășenii de ambele sexe, toți, cu copii, cu căței și alte dobitoace. Nu se vede o trăsură ; nu se zărește un jandarm : lume veselă, jidani berbanți, ciupeală de guși, cu un acompaniament de limbă infamă, așa că par toți bolnavi de jabă. În sfîrșit, pe la vreo 10, discălecam într-un *café chantant*. Aici, dă Doamne bine : o soulographie universală ce se exercita în sunetul unor canțonete guturale, grase, greoaie ; femei dropicoase îmbrăcate ca baletistele ; un nenorocit de italian care cînta în fran-

tuzește „z'ai vou des brounes, z'ai vou des blondes" (*j'ai vu des brunettes* etc.) și, mai presus de orice expresie, publicul beat la cataramă, de o beție mută, dîndu-și pe fața veseliei numai prin jocul minelor, cu niște mișcări atît de comice, cu niște obrazuri așa de bete și de strîmbe, încît numai un alt bețiv și olandez, ca și publicul, Adrian Brouwer,² a putut să-i zugrăvească. În adevăr, *Orgie de village* de la Amsterdam e o minune.

A doua zi, soarele îmi bătu în ferestre de cu vreme. Mă sculat cam de dimineață. O nespusă seninătate de suflet, de care jnsă nu se desparte niciodată umbra tristeței, mă înfășură în blajina sa caldă. Ca și la mine-acasă, și aci, dorința de a face bine, bătaia inimei către ideal, suflarea primăverii prin aer îmi dedeau aceeași senzație de vagă percepțiune a unui ceva nou și mare, și aceeași melancolie de a nu-l fi văzut și atins niciodată. Între o sorbitură de ceai și un fum de țigară, răsărea chipul poetic al Madonei lui Murillo, al cărui copil îmi aducea aminte pe băiatul meu, o oiță blondă și atît de dragă mie ; apoi minunatul cap al lui Rembrandt ; peisajele lui Brueghel, pe cari le văzusem în copii la Bruxelles și aveam să le văd în original la muzeul din Haga.

În acest muzeu, mic de altfel, se află, afară de originalele de mai sus, faimoasa *Lección de anatomie* a lui Rembrandt ; un încîntător Gerard Dou,³ *Leagănul* ; *Paradisul* lui Rubens etc, etc. Dacă n-ați fost în Olanda, și numele acestea nu evocă amintiri plăcute de călătorie, vă cer iertare de a vi le înșira și, răzgîndindu-mă, mă opresc cu totul din povestire. Dacă însă ați fost, o să vă cer voie de a urma, despre Haga și Amsterdă, spre a vedea cum se diferențiază impresiile de la persoană la persoană.

Cum a mers călătoria la Veneția ? Cîte grade de entuziasm la Brătescu⁴ și colegi ? Vederea Veneției determină o criză la toate temperamentele entuziastice, cum determină căsătoria la fizioze.

Respectuoase sărutări de mîni doamnei Maiorescu și cu bine.

Al d-voastre cu totul,

Duiliu Zamfirescu

Iubite domnule Maiorescu,

Perticari și-a trimis dim[^]ia la Minister deja de mai multe zile. Nu știu dacă mai e trebuință să ziceți un cuvânt ministrului, și dacă raporturile d-voastre cu el nu văumpiedecă a o face. În tot cazul e bine să fiți în curent cu mersul lucrurilor, cu atât mai mult că d-na Cretzeanu, mama colegului meu, trebuie să fi pus în mișcare toată mașina protecțiilor, spre a dobîndi pentru fiul său locul lui Perticari. Cretzeanu nu are nici un drept la această înaintare.'

Deși cam nervos, din cauza nehotărîrii la un fel a lucrurilor, pot totuși să lucrez, ba chiar lucrez cu mai multă căldură, fiind literatura o tovarășe care mîngîie de toate.

Respectuoase sărutări de mîni doamnei Maiorescu de la devotatul d-voastre

Duiliu Zamfiresco

17/29 mai 1893

Bruxelles

Bruxelles, 5/17 iunie 1893

Iubite domnule Maiorescu,

Vă mulțumesc din toată inima de buna d-voastre scrisoare, de care aveam mare nevoie, fiindcă viața nu-i împlinită numai de roze. Sper că cel puțin de astă dată au să mă înainteze ;' altfel nu știu zău dacă aș putea s-o mai duc. Cariera mea strălucește de departe ca un diamant, iar de aproape e adesea sticlă colțuroasă, cu toată hotărîrea mea de a răbda multe.

Văd că poezia *Glyceria* 'est manquee. Pe lângă observările d-voastre, mai am eu una de făcut, și anume : Thermopyle este locul unde grecii s-au bătut de trei sau patru ori (contra lui Brennu,' contra lui Filip al Macedoniei,' contra romanilor), dar e celebru mai cu seamă pentru apărarea lui Leonida' contra perșilor cu Xerxe.' Leonida însă comanda o mînă de ^spartani cari veneau din Lacedemonia. Prin urmare, ce căutau *pe sub Acropole f* Și nu se poate zice că aici e vorba de Acropolea Spartei sau altei cetăți (mai toate orașele de căpetenie avînd cîte una), deoarece Glyceria le aduce flori de pe Hymetta. La rigoare s-ar putea susține că spartanii se opriseră în Atena, venind de la sud spre nord, și tocmai apropiat se coborau pe sub Acropole, spre a face plăcere Glyceriei și subsemnatului. Negreșit, istoria și poezia *sunt* două lucruri cu totul deosebite, dar iar așa de boacănă parcă nu merge. Cît despre observările d-voastre, y-aș cere voie să le discut. Hymetta este de gen bărbătesc în grecește și latinește ; și tot așa este în franțuzește și italienește, întrebarea este de a se ști dacă acest nume propriu poate lua articolul definit bărbătesc *ul*, cînd el în limbele neolatine este *l'Hymette* și *lo Hymetta*, sau ia numai articolul nedefinit *un Hymetta*, precum se zice *un Jura*, *un Himalaia*, iar nu *Jur»/*, *Himalaia/*. Exemplul cu Pionul și Ceahlăul nu este covîrșitor, fiindcă avem muntele *Păpușa* (al d-lui Săvescu), *Scînteia*, *Vrancea*, care nu se zic Păpușul, Scînteiul etc. Eu nu contestez sexul lui Hymetta, ci articolul său definit.

A doua observație este exactă ca succesiune de fapte în timp, dar atunci nici o poezie cu subiect istoric, nici o epopee nu mai rămîne în picioare, deoarece mai peste tot autorul împodobește pe eroii săi cu isprăvile ce le va săvîrși în viitor. După cum se întrebuițează prezentul în trecut „el venea, se strecura nevăzut prin mulțime, ajungea pînă la rîndurile dușmanilor, și *iată-l că împlîntă steagul*" etc. și este retoriceste foarte corect, tot așa se poate întrebuița viitorul, se pot menționa fapte neîmplinite pentru contemporani, dar împlinite pentru posteritate, în virtutea dreptului nostru de posterii.

tri sfîrșit, *buba din mușcătura albinelor* mie mi se părea logică, văzut și considerat că muntele Hymett-(d sau *ul*) era

Bruxelles, 6 august 1893

renumit pentru mierea sa. În adevăr, *fraga de pe sin* rămîne pentru vecinicie o expresie trivială ; dar eu socot că dacă o comparațiune e așa de uzată încît absolut nu se mai poate întrebuința, termenii ei rămîn nu mai puțin comparabili: sînul pe socoteala lui și fragile pe a lor. A exclude din literatură un așa de încîntător lucru, cum e obiectul în chestiune, ar fi o barbarie. Dar, în cele din urmă,, excludeți-l din literatură — bine că rămîne sub pieptarele femeilor.

Dar toată aceasta este vorbă de clacă : ziceți d-voastră că nu merge, zic și eu că nu merge. Eu văzusem o făptură nălțuță plină în carne ca o corcodușe, coborîndu-se în zori de la munte cu un braț de flori, avînd inima plină de ură contra perșilor și dînd flori luptătorilor. ^ Tabloul ^ peplului ce se desprindea de pe un umăr și lăsa să se vadă sînurile, mă fermecase. îmi părea că vine natural, că pentarchul Ache-lau este un prost, că albinele erau singurele persoane de spirit și așa mai departe.

Dealtminteri, bună sau rea, poezia pentru mine nu mai are importanță. Faptul creațiunii, cel mai încîntător lucru, a trecut.

Acum trăiesc cufundat în atmosfera romanului* pe care-l scriu, o atmosferă limpede, de țară, în care găsesc scăpare de toate mizeriile vieții. Vă spun drept că dacă n-aș avea copii și obligațiuni sociale de împlinit, aș rămînea al 2-a secretar cu plăcere toată viața mea. Parcă nu știu eu cît plătește gradul prin el însuși. La Ciulniței, unde se mișcă lumea mea închipuită, nu e iertat să intre nici miniștrilor plenipotențieri, nici miniștrilor secretari de stat, nici uneia din gloabele anemice și nervoase ce umplu lumea cu vanitatea lor goală. — Iar bine și atît.

La Paris aș veni cu plăcere, dacă ministrul, care pleacă mîine sa se instaleze la Spa cu familia, mi-ar permite fără greutate să lipsesc din Bruxelles și dacă la acea epocă so-crul meu nu va veni aci. Vă rog să mă înștiințați la plecarea din București, și e foarte probabil că ne vom întîlni.'

Da' o plimbare în Olanda nu v-ar interesa ?

Respectuoase sărutări de mîni doamnei Maiorescu și, încă o dată mai mult, al d-voastre recunoscător" și devotat,

Duiliu 2.

Iubite domnule Maiorescu,

Dacă nu m-aș simți dator să încep cu mulțumiri, mi-aș permite să încep cu reproșuri: Reproșuri pentru că ați trecut pe la Paris fără să-mi dați de știre cînd ; reproșuri pentru că nu m-ați înștiințat unde sunteți, ca să vă scriu mai curînd. Dar trebuie să yă mulțumesc mai întîi, să vă mulțumesc de puternicul sprijin ce mi-ați dat la înaintare. Deși aveam toate drepturile spre a obține gradul de I-iu secretar, cred că aș fi fost încă uitat, și cu plăcere, dacă un umăr voinic nu venea în ajutor. E un capitol mai mult de adăugat la șirul de recunoștințe ce vă port de mult. (O frază rea, spre a spune un sentiment bun.)

Văd că la Cauterets toate sunt mici: trăsurile, umbrelule, cuconițele, pînă și hîrtiuțele de scris, spre mulțumirea d-voastre și paguba mea.' Nu-mi rămîne decît să-mi răz-bun prin respectabila foaie pe care vă scriu, sperînd că poate elvețienii să fie mai risipitori în formatul hîrtiei. Dealtminteri înțeleg că în străinătate impresiile se înmagazinează mai mult decît se cheltuiesc, mai cu seamă cînd ai cu cine schimba două vorbe simpatice.

Aș fi venit la Paris cu mare plăcere. Spusesem ministrului că am nevoie de 3 zile de concediu, și mi le acordase, ră-mînînd ca în vremea asta să trimită aici pe atașatul Lahovary, *qui fait aussi son Ministre*, petrecînd la Spa. Dar în fine, să sperăm că de iarnă ne vom revedea la București.

Aflu cu plăcere că sunteți tată mare, simțămînt pe care nu-l cunosc, dar pe care mi-l închipuiesc foarte cald și mai senin decît al tatălui pentru copiii lui direcți, prin aceea că vîrstele sunt mai depărtate și... grijile de asemeni. Dacă d-na Livia' își mai aduce aminte de mine, vă rog să-i arătați respectuoasele mele complimente. Cum trece vremea !... Parcă mă văd rezemat de colțul bibliotecii, privind peste umerii lui Vlahuță și a unui tînăr Pecus (sau Brăneanu, sau Popescu), în care Laurian' și Michăilescu' descoperiseră un *gheniu*, privind la ciocul lui Konu Todiriță, ori la răposatul Alec-

sandri, care citea cu blîndețe o tragedie spăimoasă a unui oarecare Rusănescu, or la Chibici,⁷ care asculta cum Eminescu îi istorisea, cetind, povestea din război. *A propos* de Chibici : ce mai face omu ăsta ? De cîte ori îl întîlnesc, rar de tot, îmi pare că citesc în ochii lui verzui expresia inteligentă a unei gîndiri ce pare a zice : „nu te mira de tăcerea mea, ai să vezi ce minune pregătesc”. Oare așa să fie r* or contenciosul de la drumurile-de-fier s-a prins de fantazia lui ca un microb distrugător ?... Dar Caragiali ? Ce păcat ! Știți, cu legea privirei înapoi, care stă în raport direct cu meritele reale ale omului, eu ajung să uit caracterul lui și să nu-mi amintesc decît minunata inteligență a omului. Foarte inteligent era și, probabil, este. Noi n-am fost totdeauna de acord asupra talentului lui. Drama lui țărănească, care ar fi fost *une pierre de touche*, e pentru mine supărătoare de mediocră. Dar, în fine, s-o lăsăm. Vream să vă spui că l-am întîlnit astă-iarnă, după ce-i muriseră copilașii, sărmanu, l-am întîlnit în poarta Ministerului de Externe, și nu l-oi uita niciodată din felul cum era răsfrînt gulerul paltonului, a căciulei de imitație de astrahan, din care ieșea cleiul, a ochilor miopi pe care-i supăra frigul, a modului cum mi-a zis „ce mai faci, mă Duilă ?” ; era o așa trivială deznădăjduire în bietul om, încît mi-am zis: haiti, a zburat păsărică și a rămas numai cloșcăria.⁸

Unde te duce b vorbă... Numele d-nei Livia mi-a adus aminte salonul de simbăta de acum zece ani.

De pe aici nu pot să vă spun nimic interesant. Pustietate goală, Bruxelles. Eu scriu romanul cel neisprăvit, care, dacă n-o fi nimic, tot are să fie ceva : o icoană adevărată a cîmpului, sau poate și mai puțin decît atît : o iluzie a mea despre asta.

Vă trimit patru poezele, ca să alegeți. ce vi s-o părea mai bun. Una e de la Atena : *Adio*,⁹ dar toate la un loc nu plătesc mult.

Rog pe soția *sus-scrisului* să aducă aminte cîteodată soțului său de sub-scrisul. Femeia mea îi mulțumește de bunele sale complimente și o roagă a primi pe ale sale, iar de la mine respectuoase sărutări de mîini.

Am primit o carte poștală de la d-l și d-na Negruzzi, de la Cîmpulung.

Cu bine și noi mulțumiri de la d-voastre devotat și recunoscător,

Duiliu Zamfiresco

65

Iubite domnule Maiorescu,

Mă grăbesc a vă răspunde chiar astăzi la ultima d-voastră scrisoare; mîine vine socră-meu la noi, spre bucuria nevastei și a copiilor, și e probabil că vreo 15 zile n-o să mai dau semn de viață. O să mă duc din nou în Hollanda, cu bătrînu și cu femeia, și-mi făgăduiesc să fiu fericit. Cît aș fi vrut să fac o asemenea călătorie cu d-voastră și cu d-na Maiorescu! Socră-meu este un bătrîn cu inimă caldă și, cu toate că se ține de bănci și drumuri-de-fier, cu o enormă cultură clasică. Dar limba, limba și intimitatea sufletească ce mă alipește pe mine de d-voastră, ca pe un condei de fier de un magnet, nu se pot înlocui cu nimic...

Dar, înainte ! Cît o fi hîrtie și cerneală, cred că o să rămîi senin. Vorbesc românește cu oamenii pe cari îi înfiri-pează fantazia în romanul de care vă scriam, — plus cu băiatul meu. Acesta nu poate răspunde decît cu monosilabe, ceea ce-mi păstrează iluzia întreagă, și mi-e așa de drag, încît îmi pare că și el înțelege și o să mă răsplătească vorbind cu mine.

Pardon de prostia cu *grand-pere* în loc de *beau-pere*.¹ D-voastră ați scris exact, eu am cetit greșit. Dealtfel, *beau-pere* știam că erați.

Poeziile sunt cum sunt. Faceți cu ele ce vreți: tăiați, schimbați, și celelalte.

Cu privire la ceea ce scriu acum, am o dorință : aș vrea să se tipărească în volum,² imediat ce s-o isprăvi de publicat în *Convorbiri*, fiindcă socot că are să fie o lucrare îngrijită. Dacă vi s-o părea că merită să vă ocupați de ea, o să mă ajutați, nu-i așa ?

Cu Atena, ca și cu Roma, se întâmpla ceea ce era firesc sa se întâmple: îmi par mult mai frumoase acum decât atunci. Cetesc pe Curtius¹ (Bouche-Leclercq) cu o nespusa plăcere. Știu că d-voastră n-aveți nici un entuziasm pentru istorie; mie însă istoria îmi recheamă realitatea de astăzi pe umerii căreia faptele trecute aruncă mantaua de aur a Fecioarei ateniene (Parthenos). E minunată epoca lui Pericles, viața lui cu Aspasia din Milet,² prietenia cu Sophocle și Phidias, încântătoarea fire a acestui om, care a fost poate cel mai echilibrat dintre geniele omenirii. Cetisem, înainte de a mă duce la Atena, istoria greacă a lui Smith³ și cele 2 volume ilustrate ale lui Duruy⁴ (pe care le-am avut la At.), dar de la nici unul n-am priceput așa de bine caracterul timpului ca de la Curtius. Poate că lucrul depinde și de suvenirile mele personale de astăzi, cari mă ajuta să așez faptele în cadrul lor natural.

Aș vrea să vă rog să-mi răspundeți un lucru: ați băgat de seamă că țărani nu întrebuințează niciodată articolul *ul* întreg; ci zic *omu* iar nu *omul*, *calu*, *băiatu* etc. Cum trebuie să scriem noi, când vorbesc ei? Sentimentul meu este că trebuie scris, în gura lor, fără /.

întoreindu-mă la cele de sus — dacă guvernul m-ar trimite din nou, la reluarea afacerilor, la Atena, m-aș duce cu mare plăcere pentru câteva luni, pînă ar veni Ollănescu sau un nou ministru.

Și astfel, cu bine și cu iertare de lipsa de șir a prezentei.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfiresco

2/14 august '93

Bruxelles

Iubite domnule Maiorescu,

Spre a vă ura întoarcere bună, va primește scrisoarea mea cu versuri.¹

De la ultimele (mele² rînduri, socră-meu a fost pe la noi, spre bucuria generală a noastră a tuturor. Era așa de mulțumit, bietul om ! și ar fi fost complect fericit dacă nu ne venea știre, în vremea asta, că o bonă, care era în casă de 23 de ani, devenită oarecum persoană de familie, a murit la Napoli de holeră. Eu o cunoșteam numai de 4 ani, dar era atît de devotată și de simpatică, încît îmi pare că mi-a murit cineva al meu de aproape.

Asta e nota tristă. Restul încolo e fumuriu, cu pete de soare ici și colo. Ieri și alaltăieri am fost din nou la Haga. Timpul frumos, eleganța anonimă a orașului, pădurea, mare la Scheveningue, mi-au procurat o zi de fericire complectă. Am văzut o mulțime de femei frumoase, lucru rar și totdeauna interesant. Chipuri de caș, cu roșafa tinereții în mijlocul obrazilor, privind cu voie bună spre tine, călătorul... așa că vreo lună, două, de însărcinat de afaceri la Haga ar fi, din punct de vedere estetic, un câștig pentru guvernul român.

Domnul și doamna Negruzzi sunt la Aix. Am primit de la d-lor o scrisoare foarte amabilă ;³ îmi spun ca nu mai știu nimic despre d-voastră ; nu se mai duc la Napoli, de frica holerei; vor sta la Aix încă vreo zece zile. Adresa cred că trebuie să fie : *Cercle d'Aix-les-Bains*.

Al d-voastre cu totul devotat,

Duiliu Z.

1/14 sept. '93

Bruxelles, 3 octombrie 1893

Iubite domnule Maiorescu,

Trimisesem într-o întâmpinare d-voastră două poezioare¹ cari mă tem că s-au pierdut în vraful dosarelor noului an judecătoresc. Dacă s-au pierdut nu e nimic; dar speram

printr-însele sa provoc un răspuns, care, întotdeauna și sub orice formă, e primit la mine cu pompă deosebită.

Nimic nou la Bruxelles, și în special la mine, decât aceleași poveste veche, sub noi forme, a neliniștei sufletești, care aci se face poezie, aci plictiseală și amar, parc-ar fi o picătură de apă în mare, închisă într-o alună, ce-și aduce pururea aminte că făcea parte dintr-un val zbuciumat. Mai mult ca oricând aș avea nevoie să nu fiu așa departe de d-voastră, ca să vă pot cere povește în materie de estetică. Am ajuns cu romanul la o răscruce de drumuri, de unde nu știu bine încotro să apuc. Sunt două căi deschise : una verde, senină, pe care ajungi la limanul fericirii ; alta, tristă, uscată, pe care nu ajungi nicăieri. În câteva cuvinte, e vorba de o femeie care a iubit întotdeauna pe un om, pe tăcute, de departe, — și de un om care, spre a împliniri dorința mame-sei moartă, vrea să ia pe această femeie. Un unchi al Omului, care era prieten și tutor moral al femeii (orfane), pune lucrurile bine la cale, dar caută să întârzie căsătoria, spre a-i lăsa lui timp să se încredințeze că, însurându-se, nu împlinește numai dorința mă-sei, ci și pe a lui proprie. E vorba de a ști dacă îi însor sau nu. Împrejurările sunt astfel încât amândouă soluțiile pot deveni logice. Caracterele sunt rezervate, suflete întoarse spre ele însele, așa încât o lipsă de explicare completă, *le plus petit froissement*, poate împiedica apropierea lor, — deși ea îl iubește și el nu e departe de a o iubi.

Astfel se prezintă problema. După tonalitatea generală a romanului, ar trebui să-i fac să apuce drumul cel verde, fiindcă pînă aci totul e limpede și lipsit de histerism. Scena se petrece la țară. Sentimentul dominant este pietatea filială, dorința de a intra adînc în firea noastră românească, atît ca natură cît și ca psihologie. Femeia care e pe drum de a deveni *femeia iubită* stă și ea la țară, e lipită de pămînt prin tradiții de familie, prin creștere și prin legături de rudenie. Astfel că, însurându-i, nota de pînă aci se păstrează, lucrurile se sfîrșesc cu bine într-o fericire temeinică, serioasă. Dacă nu-i însor, nota se cernește, firea dă în iarnă și se îmbrumează, sufletele se ascut în durere și prind mai cu înlesnire farmecul trist al vieții noastre românești.

Natura mea mă poartă către a doua soluție. Dar eu foarte adesea mă păzesc de natura mea, în estetică. Eu nu trebuie să intru acolo decât numai în proporția în care intră căldura în dinamică, să *fiu* adevărat tot, dar să *nu par* nimic.

Ce ziceți ? E greu să vă roștiți, știu, fiindcă vă lipsește un lucru principal : manuscrisul. Dar astfel cum e pusă problema, care e părerea d-voastre?

Cu bine și cu o nouă poezioară,

Duiliu Z.

68

Bruxelles, 11/23 oct. 1893

Iubite domnule Maiorescu,

Am comis această imprecuație,¹ pe care v-o trimit, ca să faceți și d-voastră haz cu mine. E o luptă teribilă cu forma și cu numele proprii, cărora am căutat să le păstrez accentele originale. Nu am izbutit totdeauna, precum bunăoară cu Sophocle. Socot însă că păcatul e universal, și deci mai mic decât dacă ar fi numai personal mie. De asemenea, Pherecyde. Închipuiți-vă pe Mișu Ferekydi,² cu favoritele dumisale, pus în versuri !... Din nenorocire Pherecyde al meu (historiograf de pe vremea lui P.) e urmat de vorbele *de la Leros* ; Leros e atît de dulce la sunet, încît răscumpără pe celălalt, cu toate datoriile sale.

*Corsarul*³ e o imagine fugară, pe care v-o trimit *a titre de curiosite*.

Am cetit numărul *Conv.* pe oct. din scoarță în scoarță — lucru rar. Dacă o vrea D-zeu, se sfîrșesc, cu vara, studiile d-lui Xenophonte G.,⁴ traducțiile d-lui Aslan⁵ și alte asemenea sporturi literare estive.

Novela d-lui Brătescu⁶ e bună. Limba cîntă, de armonică ce e. Impresia mea cea din urmă e că pare scrisă de un scriitor bătrîn, sigur de sine, care se păzește de exagerări,

ține fraza într-o tonalitate simplă, sentimentală cu măsură. Dacă aş avea ceva de zis, ar fi tocmai în această privință : prea multă dulceață. Trăsnea e prea cumsecade. O pereche de palme enorme pe obraji delicăți ai d-rei Lala ar mulțumi pe multă lume. (În treacăt, ~~nu~~ se explică dușmănia acestei persoane împotriva a tot ce ține de Trăsnea, și în special profanarea florilor mormîntului este antiestetică.) Bunătatea încîntătoare a protagonistului are nevoie de un cadru mai mare, un roman întreg, și de un caracter antitetice alături. (Blackpool și Bounderby din *Temps diffs* a lui Dickens). Dar în sfîrșit, asta-i nod în papură : novela e bună. Încă un lucru : titlul, pentru mine a avut pînă la sfîrșit acest înțeles : *pînă trăsnea Sfîntul*, adică *pînă binevoia Sfîntul să trăsnească*.

Foarte interesantă, foarte limpede traducerea din Spencer.⁷ Ce cap minunat are creștinul ăsta ! Valoarea, curat științifică, a observărilor sale, sinceritatea cu care recunoaște lipsurile actuale, trebuie să supere pe socialiști, fiindcă adevărurile ce le enumera nu pot fi contestate, iar concluziile nu admit replică.

Crîmpeiul din numărul de acum din *Povestea vulpei*⁸ e plin de vervă. Dar eu aștept sfîrșitul, fiindcă vă mărturisesc că în liniamentele ei mari, nu înțeleg bine poema. Parodia sistemului de guvern reprezentativ e diluată în niște așa de lungi discursuri, încît, prin faptul că sunt rostite de porci, de hulpi și alte dobitoace, în loc de a fi de oameni, nu sunt mai puțin plicticoase. Un răutăcios ar putea zice că, în întregimea ei, poema este ea însăși o dovadă că guvernul constituțional e o instituție proastă. Asta însă nu împiedică de a găsi mult spirit în detalii.

Și așa mai departe.

Dar sărmanul Popovici!... Ca unele bătrîne care au trăit mult și au îngropat mult, ochii mei rămîn fără lacrimi față cu o asemenea moarte. A fost un vis străveziu ce a trecut pe frunțile noastre ostenite. L-am lăsat să treacă și numai după ce a trecut am ridicat privirile spre imaginile ce deșteptase în noi.

S-a stins, copilă, focul tinereții
Din ochii lui cu timidă privire.

Am avut mai acum cîtăva vreme o impresie foarte puternică de un asemenea poet mort, pe care nu pot să mi-o explic prin nici o împrejurare a vieții mele reale.

S-a stins. Să-i fie pămîntul mai ușor decît i-a fost viața.

Duiliu Z.

69

Bruxelles, 13/25 noiembrie 1893

Iubite domnule Maiorescu,

Am primit scrisoarea d-voastre din 4/16 curent, și m-am grăbit să iau informațiunile ce-mi cereți, asupra universităților de aici. Pentru aceasta m-am adresat unui funcționar din ministerul respectiv, care aseară chiar mi-a trimis documentele ce vă alătur aci. După cum veți vedea, nu se face nici o deosebire între universitățile libere și universitățile statului ; cursurile sunt aproape aceleași ca la toate celelalte școli din Franța sau de aiurea. Deosebirea de căpetenie, și care pentru mine este cauza slăbiciunii străinilor ce trec prin universitățile lor, e înlesnirea cu care studenții sunt admiși la examene. Orcine are un certificat de liceu se poate înscrie ca student regulat la o facultate de drept; orcine a trecut un examen se poate înscrie, peste zece zile bunăoară, la examenul anului următor, fără să fie nevoie de inscripții anuale, care presupun o frecventare regulată a cursurilor. Această măsură este foarte liberală, este firească, cînd ai a face cu oameni serioși, cu condițiune însă ca examenele să fie riguroase ; după cum însă, în realitate, lucrurile se petrec altfel, că adică ai a face cu oameni foarte puțin serioși, iar examenele sunt foarte ușoare, toți nerozii cari pot invoca necunoașterea limbei trec ca frunza pe apă. Aveți dreptate să vă preocupați de chestiunea asta, fiindcă îmi pare că cea mai mare parte din studenții români cari vin la Bruxelles sunt refuzați de pe la alte universități, sau

fără bacalaureat. Eu, cel puțin, de un an de când sunt aici, n-am cunoscut decât niște ștregari, feciori de bani gata sau leneși fără pereche. (Excețez pe militari și pe bursierii de la Mine.) Anii de studii ar fi ei cinci, pentru cine vrea să se ducă la școală ; examenele, prin urmare, tot atâtea. Teză imprimată nu se cere. Ca normă, cred că numai *gradele legale* ar putea fi admise la echivalență, iar cea ce poartă mențiunea *grade scientifique*, nu.

Iată prima întrebare.

A doua, în privința tînărului N. N. : nu vă pot da deocamdată decât referințe incomplete. Trebuia să trecă un examen mai zilele astea și apoi să plece în țară. Tînărul e slăbuț, și nu cred să soarbă aerul în zbor, ca un vultur, întru cele ale dreptului și filozofiei, însă asta e o impresie a mea, nesustînută de fapte. Peste cîteva zile se întoarce din concediu un amic al său, de la care voi avea toate lămuririle dorite. Apriori, tot ce spune tatăl puteți fi sigur că ține de lumea povestelor : fiul de abia dacă o fi trecut două examene. în afară de aceasta, mi s-a părut un băiat binecrescut, și printre românii de aici trece de om de treabă, îmi pare însă (dacă, după cum socot, e vorba de prelungire de concediu) cu totul straniu ca un om care are o pozițiune de oarecare importanță, ca aceea de șef de cabinet al unui ministru (foarte importantă în alte state), să se ducă în străinătate, fiind în funcțiune, spre a-și complecta studiele : asta se vede la siamezi sau la Howa, unde primul ministru poate veni la Paris să se desăvîrșească întru cunoașterea alfabetului, dar la un popor cu pretenții de civilizație, lucrul e ridicol.

Acum, în privința celor ce binevoiți a-mi scrie despre d-l Sturdza, vă mulțumesc, ca la un părinte, de grija ce purtați de soarta mea. Socot că nu am nevoie să mai insist asupra întregii și desăvîrșitei recunoștințe cu care primesc sprijinul ce binevoiți a-mi acorda. Dar, în fine, ciudată mai este și dușmănia acestui om ! Asta nu a întrecut comedia, cu articolele de la Veneția, din *Constituționalul*. Personal, nu cunosc pe d-l St. Și nu mă cunoaște. *Nu-l cu-nosc*. Tot stau și rnă gîndesc ce să aibă acest creștin împotriva mea. Am scris faimoasele scrisori în contra apanagiilor. Asta era o părere a

mea, sincer, ba chiar copilărește exprimată. Socot Ca am expiat îndestul acea copilărie, care m-a împiedicat de atîtea ori de a face un pas înainte — sau dacă nu am expiat-o, cel ce e mai în drept să mă urască ar fi altcineva, iar nu d-l St. Dealtminteri, eu nu cer iertare nimănui, și cu atît mai puțin d-lui St., de o copilărie trecută, care era sinceră și care n-a făcut rău decât autorului ei. în afară de asta, încă o dată, nu am nimic de împărțit cu d-l St. — nu-l cunosc și nu cred să mă cunoască altfel decât cum m-o fi zugrăvit Barbu dela Vrancea și Bianu. Prin urmare, dacă se poate să scoateți din capul acestui om o așa de stranie opinie asupra mea, vă mulțumesc și primesc, fiindcă nu e de nici un folos să te socotească cineva altfel de cum ești; dacă însă nu se poate, sau trebuie prea mare bătaie de cap, dați-i pace ; de nu e cu totul lipsit de minte, are să vie o vreme în care să mă judece cu o măsură mai dreaptă.' Și, spre edificarea d-voastră, vă trimit aci alăturat o scrisoare a d-lui St. din 1889, cînd a trecut prin Roma. Eu îi făceam cunoscut că-i expediasem corespondența (după cum lăsase vorbă la Legațiune, în lipsa mea) către p-cesa Gortchiacoff ; d-sa îmi răspunde spre a-mi mulțumi. Negreșit, nu e o scrisoare a unui amic intim, dar nu e nici scrisoarea unui dușman. Eu de atunci încoace nu m-am schimbat. Vă rog să-mi înapoiați acest autograf nestimat.

Romanul e la pagina 135 și, încet, încet, merge înainte. Faceți bine că mă deșteptați din cînd în cînd, fiindcă de parte de mișcarea noastră literară, mă coprinde uneori descurajarea. Dacă vă gîndiți cîteodată la straniele împrejurări ale vieții mele, puteți înțelege mai ușor lacunele ei. Sunt foarte preocupat deocamdată de a-mi învăța băiatul românește. Dar romanul merge. Sper pînă la finele anului să-l sfîrșesc. Are să-mi pară rău cînd l-oi sfîrși, fiindcă mă împrietenisem ^ așa de mult cu lumea din el, încît îmi găseam acolo refugiu de toate.'

Vă mulțumesc de *Anuar* și, rugîndu-vă să arătați doamnei^ Maiorescu respectuoase sărutări de mînă și să-mi scriți mai des, rămîn ca întotdeauna,

al d-voastre cu totul devotat,

D.2.

[Nov. — dec. J¹

Iubite domnule Maiorescu,

Cîteva rînduri, spre a vă complecta informațiunile asupra tînărului N.N. Zilele astea trebuia să treacă un examen (singurul de speța sa, de cînd e aici) și, după propriile jale spuse, a fost respins. Era foarte nenorocit și mie îmi părea rău, fiindcă mi-a adăugat că Take Ion[eseu]¹ e amenințat de o interpelare, din pricina congediului prea mare ce i-a acordat. L-am povățuit să rămînă în țară și să-și treacă examenele acolo.

Din cîte am înțeles, examenul la care se prezenta era *candidatura* (ceea ce corespunde cu al treilea examen din cele 5). Îmi pare că pe cele două dintîi le-a făcut: unul în țara, iar altul tot la Bruxelles, la o altă epocă.

Tînărul pleacă astă-seară spre București.

Cu bine și respectuoasă prietenie,

B.Z.

71

Bruxelles, 22/6 martie '94

Iubite domnule Maiorescu,

Sunt mai multe zile de cînd am primit scrisoarea d-voastre.¹ Nu v-am răspuns pînă acum din pricina că am fost tot trist, și de la o vreme încoace mă păzesc de a scrie cînd am o greutate pe suflet, fiindcă lumea, în asemenea împrejurări, e văzută fals.

Vă sunt foarte recunoscător de tentativa de împăciuire cu St. E incontestabil că dușmănia asta are ceva gjoțesc, pare trasă din sufletul de eternă pomenire al celui mai ilustru dintre cavalerii rătăcitori, și eu de mult mă resemnasem

să joc rolul bărbierului care, fără să bănuiască, purta în li-ghianul său coiful strămoșesc al lui Quichotte. Ce ciudate se prezintă dușmăniile acestea nebunești !... îți vine să rîzi și ți se moaie mîinile, fiindcă nu ai nici o putere să te aperi, fiind vorba de o antipatie firească sau de o calomnie. Mai acum vreo trei ani, la Roma, un domn, Vasilescu sau Vasiliu, trimis de Domenii să facă statistică, a venit acasă să-mi sperie copiii, cerînd să mă vadă cu orice preț și amenințînd cu un revolver să mă împuște fiindcă, zicea el, îl hipnotizasem. Eu, în vremea asta, eram în congediu la București. Negreșit că domnul acesta era nebun. Dar uitate așa îți găsești beleaua, ba cu un St., ba cu un Vasilescu, ba cu Loredano,¹ pînă le prinde lumea de veste că nu sunt în toată firea.

În politica văd că treburile se încurcă. E o comedie pe perete și politica asta. Mă bate cîteodată dorul de țară și gîndul de a veni să mă statornicesc pe pămîntul nostru, dar cînd văd incomensurabila rea-credință cu care oamenii de la noi se judecă unii pe alții și faptele lor, mă apucă dezgustul și mă socotesc fericit că pot mucezi în liniște pe pămînt străin. Îmi vorbiți în scrisoarea din urmă de tinerii cari se pregătesc în străinătate și se lasă cu sinceritate trebuinței sufletești de a învăța, de a iubi și a admira. Îndemnul și ajutorul ce le-ați dat d-voastră, întru aceasta, are să fie unul din multele titluri de recunoștință ce va datoresc românii. Desigur că acești tineri au să se diferențieze, cu timpul, după caracterul și unitatea inițială a fiecăruia, dar toți au să poarte semnul înrîuririi spiritului d-voastre, toți au să fie «ânceri și demni în ceea ce vor lucra. Sinceritatea e neprețuit lucru : așa cugetă omul, dar nu cugeta așa numai ca să-ți faci ție rău, iar altuia bine. Un exemplu de această îndreptare sunt criticele din urmă ale tinerilor, scrise cu seninătate¹ cu moderare în expresii, cele mai multe fără personalități, în care se oglindește lucrarea, iar nu autorul. Evloceanu * scutură puțin pe Lazu,¹ dar cu sfială și parca numai fiindcă acesta a fost prea brutal cu Coșbuc. Nu cunosc pe nici unul din trei, dar pînă acum Lazu este cel mai puțin simpatîc; Coșbuc e imobilizat de două forțe contrarii, iar Evloceanu este cel simpatîc. Ce frumos lucru

* Corect: Evloceanu.

e să ieși din umbra necunoscutului, să te înfiripezi pe tăcute și să spui lumii cu modestie ceea ce ai să-i spui !

Cît despre romanul meu din urmă, începe să-mi pară rău că l-am scris, după cum îmi pare rău de multe alte lucruri scrise și publicate. Dacă cel puțin vi-l trimeam întreg, ca să-i înțelegeți structura !... Pare că a ieșit cu totul altceva decît ceea ce voiam eu. Și ce stranii sunt impresiile scriitorului : atît mă încălzise de mult, încît mi se părea că nota sentimentală și a feminității umple toate rîndurile. Iar acum, în urma aprecierilor din zbor ale d-lui Negruzzi,⁴ îmi pare, din potrivă, că acea primă jumătate pe care o aveți e plină de lungimi și de descrieri zadarnice. Și totuși, n-aș fi în stare să schimb nimic, numai cu de la mine putere. Eu văzusem lucrurile foarte limpezi, cu un ochi înamorat de întinsa pace a cîmpurilor, cu silueta încîntătoare a Sașei, cu capul fierbinte al lui Micu ciobanu (a cărui adevărată fire se vede bine în partea a doua) și cu alte fapte, de mîna a doua, ce-mi păreau așa de naturale !... închipuire de sine...⁵

D-na Bengescu⁶ a ieșit din criza acută a maladiei sale, dar nu se poate zice că e scăpată de orice primejdie. Intestinele funcționează cu mare greutate ; se pare chiar că sunt amenințate de paralizie. Toate aceste fenomene depind de leziunea sa de la șira spinării. Ministru e foarte descurajat. O îngrijește cu un adevărat devotament.

Încolo, ploaie și iar ploaie. Cîteodată îmi vine să-mi iau lumea în cap de urît.

Respectuoase complimente din partea noastră d-nei Maiorescu. Sunt tare mulțumit că auzul vă merge mai bine, și doresc să vă văd.

Al d-voastre cu totul devotat,

Duiliu Z.

Â propos. Am fost silit să trimit o schiță de 12 pagini lui Djuvara, pentru Revista Ateneului. N-am avut ce-mi face capului. D-na Negruzzi cunoaște bine cauza, fiindcă a judecat-o. Schița e intitulată : *în carantină*. E probabil că n-o să placă, mai cu seamă fiindcă așteptau versuri.⁷ Așteptau... cu Petrașcu.

72

[Bruxelles, mai 1894]¹

Djuvara insistă să-i trimit o poezie pentru Revista Ateneului. Vă rog să-mi spuneți care din acestea două merge.²

Bine v-ați întors sănătoși din vacanțe ! Pe unde ați fost, ce și cum ? De pe la mine nimic nou : aceeași și iar aceeași sub diferite forme.

D. 2.

73

Bruxelles, 20/1 iunie 1894

Iubite domnule Maiorescu,

A plecat și regele, s-a sfîrșit cu nunta,¹ cu telegramele, cu plictiseala. Acuma putem să vorbim în pace.

Scrisoarea d-voastre m-a găsit în aceeași stare sufletească în care sunt de mai multe luni, și dacă n-aș fi fost foarte, dar foarte ocupat, mi s-ar fi întîmplat ceea ce se întîmpla copiilor necăjiți cînd părinții le zic o vorbă bună : aș fi plîns. Dar prima impresie a trecut. Acuma sunt din nou senin, și cred că enervarea mea nu trebuie să se comunice altora sub o formă zadarnic jalnică. Nu am nimic să vă ascund, dar nici nu voi să vă spun fleacuri.

^ Am fost preocupat mai întîi de mersul afacerilor : so-cra-meu a pierdut mult în ruina financiară a Italiei, și eu însumi am pierdut, în acțiuni, 30 mii de franci. Bătrînul nu poate să ne mai dea decît renta zestreii femeii mele, ceea ce e puțin, mai ales în raport cu ceea ce eram obicinuiți a cheltui. Pe de altă parte meseria mea e așa făcută, încît nu pot încerca pe nici o altă cale să cîștig mai mult decît ceea ce mă plătește guvernul. Astfel că trebuie să ne strîngem în mijloacele de care dispunem. Femeia mea e, din fericire, un suflet neprețuit: cu dînsa orice restriște devine

suportabilă. Dar lucrurile nu rămân mai puțin îngrijitoare.^ Copila' nevestei mele are aproape 13 ani. Peste 7—8 ani o să trebuiască măritată. Socră-meu, care se obligase să înzestreze, poate să moară înainte de a-și agonisi starea la loc. Apoi ai mei îmbătrânesc de tot. Maică-mea e tot bolnavă și dorește mult să vadă copiii înainte de a închide ochii... Și altele, și altele. *

Prin urmare, griji și responsabilități destule.

Mă întrebați cum stau cu familia șefului meu.' JEu n-am vrut să vă scriu niciodată nimic în această privință, fiindcă nici n-aș avea ce să vă spun, dacă mi-ați cere lucruri lămurite. Dar pot să vă asigur, cu toată sinceritatea, că viața cu șeful meu e amară. Și doar făcut-am tot ce mi-a stat prin putință, tot felul de concesiuni, m-am și umilit adesea, numai ca să fie pace și bună înțelegere între noi. Și în aparență și este pace... Cu familia sa suntem în bune raporturi, fiindcă n-avem nimic a împărți.

Mai mult nu pot să vă spun. Ar trebui să intru în detalii supărătoare, care se pot istorisi la fumul unei țigări, dar nu se scriu. Dacă nu m-ar reține teama cheltuielilor enorme de transport, v-aș ruga să stăruieți la Minister să mă transfere. Dar nu se poate (cel puțin pentru moment) și trebuie dus jugul înainte. Un singur lucru ar fi posibil, ca să mai răsuflu : să rugați pe Ghica Brigadier să mă trimită pe vară să fac un interim la vreuna din Legațiunile unde ar lipsi ministrul.

Acesta este adevărul. Negreșit că nu e vesel. Dar când îmi vorbiți de *noua formă a durerii*, mă faceți să tresar și să mă întreb, eu, care socoteam că nimic din sufletul poeziei nu are rădăcini în viața zilnică, de nu m-am înșelat întotdeauna. Și, «cu toate astea, nu ! Luna și ochii ce o simt pe sub gene închise sunt niște tovarăși vechi, fără legătură cu nevoile din lume. Fericirea, sau ceea ce se aseamănă cu această himeră, poate că nu ascute așa de mult năzuința sufletească spre forme desăvârșite, fiindcă o fericire trainică este o stare neîntreruptă de placiditate. Pentru mine, scrisul este, astăzi mai mult ca oricând, un refugiu. Puțin îmi pasă cum judecă lumea lucrările mele. Veți ceti *Viața la țară* și veți vedea că nu are nimic a face cu preocupările în care am trăit când am scris-o, după cum va fi, sper, cu noul roman pe care voi să-l încep : *Viața la oraș*. E destul să strălucească

undeva un ochi cu priviri bune, ca să ai un punct de sprijin sub cer, de care să-ți anini festoanele fantaziei.

Iată, iubite d-le Maiorescu, starea mea sufletească.

V-am spus-o fiindcă ați ciocnit coaja oului tocmai pe unde căuta puiul lumină. Dar vă rog să păstrați totul pentru d-yoastră. Până acum lucrurile se pot încă suferi; o indiscrețiune le-ar face insuportabile.

Vă rog să vorbiți lui Ghica de rugăminta mea.

Cît despre urmarea *Vieții la țară*, veți avea-o în 15 zile.

Dați-mi voie, sfîrșind, să vă mulțumesc și să vă asigur o dată mai mult de toată afecțiunea ce vă port.

D. Z.

74

Bruxelles, 11/23 iunie 1894

Iubite domnule Maiorescu,

înainte de plecarea d-voastre în străinătate, aș dori să-mi spuneți ce părere aveți asupra intenției mele de a publica în volum *Lume nouă și lume veche*.'

Știți bine că atunci când am scris această încercare de roman, nici prin minte nu-mi trecea să o exploatez. Cuvîntul este^ impropriu chiar pentru situația mea de astăzi. Totuși, astăzi aș fi mulțumit dacă deșteptarea în bine a publicului nostru cetitor ar face să se răspîndească publicațiile românești: ne-am face mai cunoscuți și poate am și câștiga ceva. Și eu am fost multă vreme sceptic, și chiar astăzi nu sunt un entuziast al ideii de a face comori prin literatură. Dar dacă este adevărat că s-a dezvoltat gustul cetirei lucrărilor românești în publicul nostru, nu e bine să încercăm ?

Am fost indus a mă gîndi serios la asta de două persoane și o împrejurare. Persoanele sunt: a) tînărul I.N. Roman' (venit la Bruxelles să sfîrșească o facultate), care se crede foarte obligat către mine pentru nimica toată, și in-

sîta din răputeri să public volumul ; b) Al. Vlahuță, care mi-a recomandat pe Roman. împrejurarea sau mai bine zis *faptul* este următorul : Alecu Vlahuță a vîndut, în 6^{le} luni, 4 000 exemplare din romanul, lui, *Dan*. I-am scris să-l întreb dacă era adevărat ceea ce mi se spunea ; el îmi răspunde : „*Dan* s-a tras în 5.200 exemplare, din care s-a yîn,duțpînă acum 4 000. Am cîștigat *net* vreo 7 000 frs., dar pînă să-i scot — cu țîrîita — de pe la librari, vai de capul meu ! E vădit că a început să se vîndă și la noi literatură etc.” Astea mi le scrie ieri.’

Admițînd că Vlahuță este mai cunoscut, că a făcut reclamă volumului său, că are la dispoziție o foaie de luptă literară, totuși rămîne faptul cetirei a 4 mii exemplare în 6 luni, fapt îmbucurător și ispititor.

Tipărirea volumului meu, aici, într-o ediție[^] curată, m-ar costa 1 500 frs. pentru 2 000 exemplare. Punînd prețul la 3 frs. sau 3 și 50, cum sunt romanele franceze, — ar fi destul să se vîndă 500 exemplare, ca să acopere cheltuielile.

în Editura Socec nu cred că se cuvine să mai dăm munca noastră, cînd este dovedit că Socec nu se interesează de lucruri mici. Se pare că Graeve e[^] ceva mai[^] modern în rapoartele lui cu autorii. Vlahuță mă îndeamnă să mă adresez lui, dacă voi să cedez editura.

Despre toate acestea am ținut să vă informez,[^] fiindcă n-aș vrea să vă întristez cu o faptă care e curată în cuge-
tul meu.

Aștept părerea d-voastre,[^] care, ca întotdeauna, va fi covîrșitoare în cumpăna judecatei mele.

Al d-voastre devotat,

D. Z.

75

Bruxelles, 24/6 iuliu '94

Iubite domnule Maiorescu,

Nu mai încape vorbă că voi face așa precum îmi ziceți așteptînd întoarcerea d-voastre în țară, la septembrie.’

în urma insistențelor lui Roman, scrisii lui Vlahuță întrebîndu-l cum merge cartea lui. El mi-a răspuns, precum știți, îndemnîndu-mă să mă adresez lui Graeve (despre care însă mă prevenea că stă cam rău pentru moment). Graeve răspunde prin aci alăturata scrisoare.

Așteptînd toamna, eu nu încetez de a fi pe deplin încredințat că o mișcare spre bine s-a făcut în publicul nostru. Orcare ar fi reclama socialiștilor și nevaloarea lui *Dan*, 4 000 de exemplare în 6 luni de zile e un ideal atins cu degetul. După volumul poeziilor lui Eminescu acesta este cea dintîi lucrare de fantazie ce se prezintă cetitorilor de un scriitor cunoscut, și cetitorii o cumpără. Mai mult: volumul periodic pe care-l scoate Gherea sub titlul de *Literatură și știință* e plătit de editor cu 2 000 frs. numărul. Trebuie să-l cumpere și lume nesocialistă, fiindcă altfel editorul ar da faliment, ținîndu-se socoteală de numărul socialiștilor cari cunosc alfabetul.

Credința mea este că *Convorbirile* ar merge mai bine decît toate celelalte reviste, dacă s-ar ocupa cineva cu stăruință de ele. Primul pas este făcut: scoaterea lor din administrația pașalîcului Socec. întoarcerea tinerilor de cari îmi vorbiți și participarea lor mai directă la redactarea revistei îi va da un nou avînt.

Cît despre venirea mea la București, cu întoarcerea roșilor, dacă observația n-ar veni de la d-voastră, aș crede că e o ironie. Socotiți că, în adevăr, vor veni la putere în anul viitor ? Dacă știți[^] ceva pozitiv (din intențiile d-lui Carp sau ale regelui) vă rog să-mi[^]spuneți, fiindcă într-un asemenea caz aș lua măsuri ca să fiu adus chiar de acum la Minister. Dacă aș cere aceasta lui Lahovary și lui Ghica, “ed că mi-ar acorda-o, poate nu din dragoste pentru mine, ci ca să facă loc vreunuia la Bruxelles. Dealtmintrelea ministrul Lah. îmi propusese să mă oprească la Minister încă de acum 2 ani, la întoarcerea din Atena.

Acum cine e Roman : socialisto-naționalo-liberalo-despotico-confuzo-pehlivan ? Poate... El a venit la mine astătoamnă, cu o scrisoare de recomandăție de la Vlahuță (pe care eu cu toată lunga depărtare dintre noi, în toate sensurile, urmez a-l crede cel mai cinstit și mai de talent dintre adversarii *mișcării noastre*). L-am văzut din cînd în cînd, l-am avut la masă, și întotdeauna m-a interesat; de aceea

trenul acesta de calitative ce-i trimeteți întru întâmpinare mă miră mult. Eu credeam că de toate poate să fie, dar pehlivan nu.' îl cunoașteți bine d-voastră ?

Și în cele din urmă o rugăminte» pe care de multă vreme doresc să v-o fac : aş vrea să am date precise asupra întâmplărilor de căpetenie din viața d-voastre, așa precum *tm* le-ați istorisit câteodată, cu alte cuvinte o autobiografie sinceră (fac apel la d-na Maiorescu în privința controlului), în care să fie deopotrivă expusă viața intimă (întrucât a putut fi pusă în discuție și atacată de adversari politici) cât și viața politică. Socot că nici un timp nu e mai prielnic pentru o astfel de ocupație decât acela pe care-l petrece omul la băi. Voiți și puteți să-mi împliniți această dorință ? Mi-ați face o nespasă plăcere.'

Dacă îmi răspundeți, vă rog să-mi spuneți unde e d-I Negruzzi (la moșia de pe Prut ?) ca să-i trimit sfârșitul romanului. V-ați aruncat ochii pe el ? și dacă da, ce credeți ?

Sărutări de mâini d-nei Maiorescu și petrecere bună,

D. 2.

76

Bruxelles, 6/18 iuliu 1894

Iubite domnule Maiorescu,

Ce nenorocire cu bietul d-nu Negruzzi!... închipuiți-vă că în precedenta mea scrisoare tocmai vorbeam de d-lui, de volumul al 2-a al scrierilor sale complete (pe care mi l-a trimis), și căutam să vă spun, cu cuvinte dulci, ce tristă pustietate am găsit în liricele sale.' Și m-am sucit și m-am învîrtit, pînă am șters tot și am recopiat scrisoarea, fiindcă mi se părea că zic prea mult sau prea puțin. Și spuneam acolo cît îmi era de simpatic, atît d-sa cît și d-na Negruzzi, și cum mă simțeam jenat de a vorbi de greșeala ce făcuse prin retipărirea poeziilor din volumul acesta. Aveam un fel de îndoită sfială de a spune ceea ce gîndeam, atît din

cauza Iubirei mele de liniște, cît și mai ales dintr-o inexplicabilă jenă fața de autor... Ce-i asta ? Sunt fel de fel de nume științifice spre a o boteza. Cel mai nimerit ar fi *prostitie*, — dar asemenea efect de sensibilitate am avut adeseori, un fel de telegrafie aeriană, un curent de simpatie care determina în sistemul meu nervos o adevărată revoluție. Am avut acest fenomen, foarte puternic, în anul 1888, la Roma, cînd o săptămîna n-am putut dormi, așteptîndu-mă la o nenorocire, — pînă într-o zi am găsit la Legațiune o depeșă de la tată-meu, în care îmi spunea că o rudă a mea de aproape, care îmi era și foarte dragă, murise...

Roman. Aveți dreptate să-mi aduceți aminte cazul cu Petrașcu. Dar în asemenea condițiuni eu nu primesc să mai iau parte din viața-împreună a oamenilor. Viața reală, în ea însăși, e grozav de ambetantă, e mai cu seamă rece și tristă. Cînd un om are ceva în el, un grad de căldură mai mult, o linie de personalitate, eu mă las să mă fure cu plăcere, sigur că, chiar de o ieși un pehlivan la urma urmei, tot e ceva în el interesant. Așa e cazul cu Petrașcu, tot cam așa cu Caragiali etc. E posibil ca Rom. să fie cumnat cu Slavici — eu nu știu ; dar nu cred ca rudenia asta prin alianță să înglobeze pe unul celuilalt.' Nu mă pot rosti încă de are sau nu talent, fiindcă am cîțit puține lucrări de dînsu ; are ceva, e o coardă pe care dacă o atingi vibrează. Nu e o insula de cuarț din care vîntul și valurile mării scot sunete prelungi, de o adîncă melancolie, pe cari corăbierii se opresc să le asculte în singurătatea drumurilor ; nu. E însă un om cîstit, asta o afirm. Îmi vine să rîd, fiindcă tocmai în privința celor ce afirm se ivește mai tîrziu contestație. Mie însă așa mi se prezintă. A venit la Bruxelles să-și capete un titlu. A muncit ca un nenorocit tot timpul, trăind cu 150 frs. pe lună, și a trecut prima candidatură. Deja asta e un semn bun. Pentru ca un tînăr să se poată desface de Beldiman' și de cele 3 ori 4 sute de lei ale jurnalismului, spre a veni să-și dobîndească în străinătate un drept la o altă viață, trebuie să aibă un fond de onestitate. Acuma a plecat din nou în țară, bolnav. Medicul nostru, care l-a cercetat cu mare atențiune, m-a asigurat că e etic.

Ajuns acum la mine, socot că trebuie să vă vorbesc cît s-o putea mai clar. După cum știți, n-am pe nimeni care să mă protejeze, nici într-un partid nici într-altul. D-voastră

sunteți singura persoană care s-a interesat de soarta mea, și poate, prin simpatie pentru d-voastră, și d-l Carp. Dacă cele ce-mi proorociți se vor întâmpla așa, cum stau eu ? Pe drept sau pe nedrept, am trecut întotdeauna de junimist. Pentru liberali sunt rău ; pentru conservatorii puri, de asemeni. Dacă d-l Carp se va retrage înainte de alegeri, e probabil că C. C. Lascăr⁴ și cu L. n-au să se retragă⁵ ci împreună cu Mănuș⁶, Păușescu și alții au să facă o concentrare conservatoare și să lupte în alegeri. În asemenea condițiuni, d-l Carp va deveni dușmanul acestora și toți cei ce țin de d-sa, de asemeni. Pe de altă parte, între liberali nu am nici un prieten, afară de Djuvara⁷; dar Dj. *nest pas asssez gros legume* ca să mă ocrotească împotriva poftelor celor ce vor voi să vină la Bruxelles (anume a lui Mărcăciuanu, fost aici și dat afară de d-l Carp). Așa fiind lucrurile, trebuie să stau eu cu mâinile în sân, așteptând să vie apa mare, sau trebuie să mă mișc de pe acum ? Și, admitând că trebuie să mă mișc, — în ce fel ?

Iată o părere : m-am gândit să cer de pe acum să mă aducă la Minister. Mi-aș lăsa deocamdată familia aici și aș veni singur, așteptând evenimentele la București. Poate că în alegerile viitoare focșeneni m-ar alege deputat, dacă le-aș cere voturile.⁸ În vremea asta m-aș ocupa cu tipărirea romanului,⁹ ba aș face și o încercare imprimând pe seama mea o culegere de nuvele¹⁰ din *Convorbiri* (*Un drum greșit*, *Alessio*, *Singurătate* etc). Dumnevoastră sunteți sceptic în privința asta. Eu însă nu. Sunt bine încredințat că în România sunt zeci de mii de cetitori de *romane* (subliniez, fiindcă socot că numărul e mai mic pentru alte feluri de literatură), dispuși să cumpere și să urmărească pe scriitorii de oarecare valoare. Cred că trebuie făcut aici ceea ce a făcut d-l Carp în politică : d-lui a tratat pe români de gogomani, dar când a avut puterea în mîna s-a adresat lor cu tot felul de reforme, bune toate, dar unele îndrăznețe, și gogomanii i-au dat dreptate, primind reformele și considerându-l ca pe un om de o adevărată valoare politică, cum este în realitate. Această înrîurire de sus în jos, această impunere, a avut între altele efectul de a însănătoșa, pe cît se poate, aerul viciat al politicei de pînă acum : se știa că hațîruri și mișelii nu se pot face cu Carp, și arendașii s-au hotărît să nu mai întîrzieze cu plata cîștiurilor, țărani, cari

au putut să se bucure de roadele legilor sale, l-au iubit, și așa mai departe. Literatura noastră trebuie să tîmăduiască pe cetitori de gustul romanelor pornografe franceze, traduse de *Cimpoiul*; de romanele ilustrate de pe la bîlciuri (ale lui Macri, Stoenescu și alții, cari se vînd cu miile de exemplare) ; trebuie să intre în stratul mezin al societății, unde femeile nu știu franțuzește sau știu prea puțin și unde există gustul de cetire, fiindcă trebuie ținut seamă de faptul că azi, în orașe, mai nu mai sunt fete de măritat sau neveste tinere care să nu fi făcut clasele elementare în școlile publice.¹¹ Asta a făcut succesul lui *Dan*, nu reclama socialistă singură ; asta, și în parte calitățile scriitorului și ale romanului, fiindcă eu (cu tot respectul) vă cer voie să nu împărtășesc opinia d-voastre întreagă asupra lui *Dan*: e stupid în început și în dragostea lor la Paris; e brutal și imoral în atentatul cumnatului, — dar e interesantă, în partea¹² finală, psihologia autorului cînd studiază cheltuiala enormă de energie morală și fizică ce o face un om, sub stăpînirea amorului, față de nepăsarea sinceră a femeii, animal pasiv și insensibil, sub toate latitudinile, de îndată ce e fecundat. În toate cazurile limba e bună, stilul corect și curgător. Acuma, sincer, eu socot că încercările mele de romane și romane, fiind inferioare în multe privințe semnelor lor de alți autori, au o singură calitate : sunt calde, se citesc cu înlesnire de la un capăt la altul. Pentru ce, în asemenea¹³ condițiuni, publicul nu le-ar primi bine ? Cu toată conspirația¹⁴ de tăcere a socialistilor, dacă aș fi eu în București, ca¹⁵ să mă poc ocup¹⁶ de ele, cred că ar merge bine. Socialistii sunt plouați pentru moment.

Lungă vorbă...

A doua soluțiune ar fi să stau pe loc, să nu mă mișc, așteptînd ca vremea să aducă cele viitoare, iar atunci... văzînd și făcînd. Această soluțiune e cea mai comodă, deși cam orientală.

Dumnevoastră înlăturați cu o mîină delicată prinosul ce vi-l aduce un om care vă iubește. *C'est un echange de bons procedes*, pe care-l cred de prisos între noi. Aș putea să vă zic ca Heine lui, sau mai bine despre Goethe, că nu vream să vă ridic un monument, fiindcă de acela ați îngrijit d-voastră, fiind încă în viață, ci țineam să am pentru mine date sigure și amintiri scumpe. Dar poate cu vremea...

Cam lungă scrisoare. La băi...

Sărut mîinile doamnei Maiorescu și din inimă al d-voastre devotat,

Duiliu Z.

77

Bruxelles, 2/14 septembrie 1894

Iubite domnule Maiorescu,

Potrivit ce'or din scrisoarea d-voastre din 17/29 iuliu (Kissingen), nu vă răspund decît acum.

Întru ceea ce privește *întîlnirea* mea la o Legațiune mai mare și numirea lui Crețeanu aici, fusese vorba deja de mai nainte ; și mai e și acuma, după cum a mai fost și altădată, cu alții.[^] Eu nu pot face nimic : aștept să curgă vremea și să aducă ceea ce-o aduce. Am scris două rînduri lui Ghica Brigadier, atîta. Dealtminteri, un secretar nou, cu ministrul de aici, *cest une grosse affaire* : afară poate de Crețeanu (care îi este amic), nu cred că ar primi pe un altul în locul meu. Eu împlinesc, cu o aproximație însemnată (dar împlinesc), condițiunile de exactitate și minuție ce sunt trebuincioase aici, și cred că ministrul n-ar voi să mă vadă înlocuit. Toate astea sunt supozițiuni. Personal, n-am nici o afecțiune pentru Bruxelles, și dacă n-ar fi vorba de a cheltui bani cu mutatul, m-aș duce orunde.

Etd'une.

A doua, a editării romanului de către Miiller, e, pentru mine, mult mai delicată. Convingerea mea rămîne neștrămutată asupra înmulțirii cetitorilor la noi : multe s-au prefăcut și s-au îmbunătățit în țară, și nu se poate ca trebuința de a ceti să nu se fi dezvoltat în proporție cu restul. Dar aici e chestiune de interes și de supărare pentru d-voastră, de aceea nu voi să am nici o opinie : or în ce condițiuni veți trata cu Miiller sau cu altul, va fi primit de mine cu recunoștință, încercarea de astăzi poate să fie foarte impor-

tanta pentru viitor. (*Lume vîechă și lume nouă*, s-a publicat în numerile 1—9 inclus, din anul XXV.)

Eu am petrecut vara în Bruxelles, cu mici excursiuni în Olanda și în Belgia (în Olanda am văzut muzeele din Amsterdam și Haga, marea la Scheveningen, am văzut pe Frans Hals' la Harlem, un colorist extraordinar, iar în Belgia am fost la Bruges, trist, dar încîntător rest al veacurilor de mijloc). Dacă n-ați fost la Bruges, vă rămîne de văzut un lucru interesant. Niciodată, nici chiar în catacombele romane, nu am simțit trecutul fîlfîind pe deasupra noastră cu atîta putere de evocațiune ; cum ți se întîmpla cîteodată să visezi că zbori, și să ai senzațiunea aproape reală a zborului, așa aveam eu senzațiunea trecutului în mine, cînd trăsura mă ducea, de-a lungul canalului, pe un drum cam rău, sub umbra ulmilor plecați pe cale. Din distanță în distanță, porțile monumentale ale orașului, cum erau în veacul al 14-lea ; cîte o moară de vînt, pe maidanele pustii, ațînînd drumul norilor ; cîte un colț de *beguinage*, de o nespūsă originalitate, legat de lume printr-un pod de cărămidă, o alee de sălcii, o poartă pustie ; iarbă crescută printre pietrele caldarîmului, pe acoperișuri, pe fața apei ; lume bătrînă, rară ; o tăcere solemnă, în care răsună muzica clopotelor (*carillons*) cu tonuri albe ca a cîntăreților din Sfîntul Petru. E minunat. O asemenea impresie poartă sufletul către reculegere, îi dă o mai intensă viață în sine : cam trist, cam descurajat, te uiți pe vîrful turnurilor, la umbrele lor în apă, și te vezi, nu într-un moment, ci în toate momentele, atunci și acum.² Vă trimit o amintire : portretul lui Memling (1450), pictorul din localitate.

Și, spre a sfîrși, o bună noutate : vă voi trimite în cîrînd un act în versuri, *Thargelia din Milet*.³ Ce-o ieși cu dînsul nu știu. Dar, povestea veche : nu e pentru voi, ci e pentru mine. Thargelia mi-a ținut de urît o vară întregă... evviva Thargelia !...

Respectuoase sărutări de mînă doamnei Maiorescu și cu supusă prietenie și dragoste, al d-voastre devotat,

Duiliu Zamfirescu

Vă rog, care este adresa d-lui și d-nei Negruzzi ?
Aș mai avea de adăugat că Miiller a plătit 1 000 frs.
pentru un mic volum de versuri al lui Roman, după recomandația lui Vlahuță'.

78

Bruxelles, 14/26 sept. '94

Iubite domnule Maiorescu,

V-am expediat ieri, prin poștă, pe *Thargelia din Milet'* — o piesă, doamnă Maiorescu.

Neputînd fi de față la cetirea acestei încercări, aș dori să vă dau cîteva mici explicații.

Nu știu dacă *Sfînta Vinere* nu vi se pare nelalocul ei într-o piesă cu caracter antic. Eu cred că numai vorba *sfînta* ar putea fi rău primită, însă împreună, *Sfînta Vinere*, este o expresie păgînă, deoarece, după cît știu eu, calendarul nu are o asemenea sfînta, iar caracterul creștinesc al zilei vineri este împrumutat de la suferințele lui Christ, care ar fi murit în ziua aceea. În toate cazurile, transmisă cum e pe calea legendelor, *Sfînta Vinere* e păgînă, și *sfînta* trebuie luată în înțeles de *sacră*. Aș schimba versul numaidecît dacă n-ar fi vorba de o rimă grea și de o situațiune așa de potrivită, cum e aceea a Amоруlui cu mama lui Venera.

Apoi, vorba *Iad* merge cu conceptul vechi despre *Infern* ? Eu cred că da. Enea roagă pe Sybilla Cumaea să-i dea voie a se coborî în fundul infernului, pe malurile Acherontului, spre a revedea pe tată-său Anchise, iar aceasta îi face descrierea locului cu colori negre, pomenind vorba *Tar+ar* (bis nigra videre Tartara), de parc-ar fi vorba de iadul creștinesc (V. En., C. VI). Dealtfel, cuvîntul acesta se poate mai ușor înlocui decît cel de sus.

Dar astea sunt lucruri fără mare însemnătate.

Doresc să știu care este impresia d-voastre asupra întregului.² Am fost silit să las să treacă unele expresii prozaice, cum e într-un vers vorba *ambițiune*, pe care n-aș pri-

mi-o într-o poezie. Însă e cu neputință să înlături asemenea cuvinte într-un dialog.

Eu am impresia că acțiunea, atîtă cîtă e, se susține și merge repede către sfîrșit. Caracterul Thargeliei, cu multe contraziceri, dar în fond cu nota de generozitate dominantă (așa cum pare a fi în realitate, — în toate cazurile cum a fost Aspasia) îmi pare că reiese din acțiune.

Istoriceste, cred că toate datele sunt exacte. Toate persoanele (afară de sclava Neotita) au existat, cu rolul lor bine definit. Arthmios fusese exilat din Atena de către Themist,³ din cauză că încerca să cumpere lumea cu aur de-al persilor. Timon era în realitate amicul lui Themist. Simo-nide' este poetul timpului.

Știu că datele istorice au o importanță secundară, — dar cînd sunt exacte, nu strică.

În sfîrșit, bună-rea, asta este.

Ca întotdeauna, d-voastră hotărîți, iar eu sunt de toate primitor și bun și devotat amic,

D. 2.

Thargelia a fost, Thargelia a trecut. Acum reiau, pe de o parte limba engleză, iar pe de alta, urmarea la *Viața la țară*, într-un alt roman, *Viața la oraș*. A *propos*, n-am primit *Convorbirile* pe septembrie. Cum vi se pare *V. la țară* ? Nu vă supere atîtea făgăduieli, fiindcă le voi ține. Altfel viața ar fi și mai tristă.

79

Bruxelles, 20 sept./2 oct. '94

Iubite domnule Maiorescu,

Proorocia d-voastre din lunile trecute s-a adeverit. Prin-tr-o telegramă de ieri, ministrul de Externe informează pe

ministrul nostru de aici despre numirea mea la Roma' și înlocuirea aici prin Em. Kretzulesco.

Vă cer iertare de* a vă întreține exclusiv cu o chestiune personală. Împrejurările însă mă silesc a recurge la povețele singurului om care a binevoit să se intereseze de soarta mea.

Cînd am venit aici, acum doi ani, d-l Lah. m-a invitat să mă așez cu familia și să-mi strămut casa de la Roma, dîndu-mi cele mai formale asigurări *că pe cît +imp d-sa va fi ministru, nu mă va mișca de la Bruxelles*. Acestea sunt propriile sale cuvinte.

Știu și înțeleg că, odată ce am primit a-mi face carieră în ramura asta, trebuie să mă aștept la transferări, cînd interesul serviciului o va cere. Dar este oare un interes de serviciu plăcerea d-lui Kretzulescu de a merge la Paris sau la Bruxelles? După ce am fost maltratat, injuriat (într-o ocaziune de care vă aduceți aminte), după ce tot acest domn Kretz. a fost luat din urma mea și trecut înainte, acum vine din nou pe urmele mele.

Știu că așa e omenirea de cînd e: o luptă de interese ascunse și meschine, ce îmbracă formele cuviinței și ale Legilor spre a da la pămînt pe cel slab și a întrona pe cel puternic — și vă spun drept că dacă aș fi, ca înainte, singur, aș surîde și mi-aș vedea de treabă. Și chiar acum, e probabil că tot așa voi face, deși răspunderea și greutățile sunt cu mult mai mari decît altădată. Dar cel puțin să fie cineva care să cunoască șiretlicul: d-l Kretz. voia Parisul; dar la Paris e Nanu, insinuant, care îngrijește de copilul ministrului, e bine cu fratele ministrului, prin urmare nu Parisul; *alors faute de grîves on mange des merles*: la Bruxelles e Z. a cărui femeie e italiană, prin urmare o să-i facem o nespusă plăcere ducîndu-l la Roma. Trebuie să mai adaog că Kretz. trăia rău cu Em. Lah., ministrul de la Roma, care cu toate astea îi este unchi. Și iată-mă mutat la Roma... Că eu am casă luată pe trei ani (cum e obiceiul locului); că am copila nevastei instalată în școală, de abia deprinsă cu limba și obiceiurile de aici; că mutarea de la Bruxelles o să mă coste alte 12 000 frs. ca în '92 — toate astea n-au nici o însemnătate: așa cere interesul serviciului.

Ar fi, cu toate astea, omenesc, ca un funcționar înșurat și instalat în străinătate să fie și el întrebat, sau cel puțin

înștiințat cu cîteva luni înainte de mutarea sa; ar fi natural ca statul să suporte toate cheltuielile reale ale unei asemenea transferări, cum se face în Franța și alte țări, unde funcționarul este despăgubit pînă la centimă de tot ce cheltuiește. Mie îmi vor da 1 500 frs. și bonsoir.

Dar scopul prezentei era altul. Doream să vă cer o povață: credeți că e bine să mă duc la Roma, sau ar fi mai înțelept să cer a fi mutat la București? Iată care sunt condițiunile acestor două posturi: la Roma aș avea, ca și aici, 870 frs. pe lună în mînă, plus 800 frs. pe an îndemnizare de chirie, dragă Doamne, și în caz eventual geranța Legațiunii (adică pe timpul cît lipsește ministrul, 800 frs. pe lună cheltuieli de reprezentare); la București nu aș avea decît 720 frs. lunar și nimic mai mult. E evident că primul post produce mai mult decît cel de-al doilea; dar are și sarcini mult mai mari. Însă lăsînd sarcinile la o parte, — dacă peste un an sau doi mă mută din nou?... Alți bani risipiți, alte mobile rupte, o adevărată ruină.

Pozițiunea noastră actuală, în urma pierderilor suferite, nu mai îngăduie asemenea cheltuieli. Prin urmare, trebuie să mă gîndesc bine înainte de a hotărî.

La București poate că aș putea trăi mai modest, poate că aș mai face altceva.

Vă rog încă o dată să mă iertați de supărarea ce vă aduc și să mă credeți ca totdeauna,

al d-voastre devotat din inimă,

Duiliu Z.

Dați-mi voie să mai adaog un cuvînt (am deschis scrisoarea într-adins, fiindcă mi se pare important: credeți că orientațiunea politică, în martie viitor, se va schimba așa precum îmi scriați, adică că d-l Carp se va retrage și că vor veni liberalii?)

Într-un asemenea caz sunt hotărît a nu-mi muta familia de aici și a aștepta evenimentele din primăvară. Voi merge singur, la Roma sau la București, cum se va decide.

D. Z.

Roma, 3 februarie 1895

Iubite domnule Maiorescu,

E multă vreme de când doresc să vă scriu¹, chiar de când m-am întors; însă pînă acuma nu m-am găsit încă destul de senin ca să pot vorbi cu d-voastră : tot felul de preocupări și, *par dessus le marche*, friguri. La drept vorbind, nici acum nu sunt așezat pe trai ticnit, dar nu voi să întârziez mai mult a vă scrie.

Am plecat din București cu inima plină de mulțumire. Ultima seară, începută la d-voastră, îmi pare c-am s-o sfîrșesc anul viitor tot la d-voastră, și tot cu muzică. Pînă atunci amicul nostru B. o să-și mai îndulcească acordurile la piano, iar fericirea mea o să fie cu atît mai mare de a vă revedea pe amîndoi, pe d-voastră și pe doamna Maiorescu.

Dacă vă interesează să vă spun cum stau eu, iată : orce rău spre bine : numirea mea aci coincide cu mutarea lui cumnată-meu la Napoli, astfel că socră-meu, care ar fi rămas stînger fără noi, cu noi își regăsește casa pierdută. Prin urmare, trebuie să găsesc un apartament care să se potrivească cu cerințele noastre reunite. Bătrînul continuă a-și petrece viața pe drumuri, între Milan, Roma, Lucerna și ce mai dă Dumnezeu. Însă un astfel de trai nu mai merge cu vîrstă lui, de aceea trebuie să-și strîngă ocupațiile împrejurul capitalei, unde e Senatul, și dacă va trebui, să lase chiar prezența drumurilor-de-fier, al căror scaun e la Milano. Noi lucrăm să-l convingem, dar fibra lui puternică de longobard biruie tot. Vom vedea.

Nevasta și copiii sunt încă la Bruxelles, cu 16 grade de frig. Împrejurările voiesc ca eu să stau despărțit de ei aproape patru luni, și să trăiesc într-o continuă neliniște. Nu vă mai spun nimic de Odiseea strămutării mobilelor ! încă două transferări ca aceasta, și-mi dau demisia ca să deschid o agenție de transporturi.

În asemenea împrejurări, literatura și în general puterea de a trăi cu sine însuși devin neprețuite. Nu am scaunul și masa mea, cei mai statornici prieteni, dar un condei și hîrtie se găsește peste tot spre a te chema la gînduri.

Am primit *Convorbirile* pe ianuarie cu toate prefacerile urmate de la plecarea mea. Precuvîntarea d-lui Negruzzi², care este în același timp duiosul adio cu care se desparte de revista sa, m-a mișcat. Am văzut cum o interpretează socialiiști în ziarul lor ; am văzut (fiindcă m-am abonat la *Lume nouă*, la *Adevărul*, la *Viața*) cum judecă articolele d-lor Dragomirescu și Negulescu. D-lor socotesc că în generația nouă a *Convorbirilor* cresc epigonii. Cred și eu : încă două, trei articole ca cele de pînă acum ale d-lor Drg. și Neg.³ și reputația bonzului Gherea s-a dus!... Nu-i vorbă, pentru mulți ea n-a existat niciodată. *Adevărul* e ceva mai drept cu noi. La^ această ciudată foaie trebuie să fie un om inteligent și răutăcios care zbîrnie în coardele literaturii. Fie, irate, răutăcios cît o vrea, numai prost să nu fie.

Dar poezile, poezile lipsesc ! Bată-le vina lor de poezile,, că greu să le mai găsești^ cu o scînteie de originalitate. Puținii cîți autalent par încă orbiți de lumina lui Eminescu. Dacă s-ar găsi, în literatura noastră, o personalitate puternică, să domine pe ceilalți, dar să deschidă alte zăgazuri, ar fi un noroc. Ar fi un noroc, întîi fiindcă acel cineva ar fi ; apoi fiindcă ar da o altă intonațiune lamentațiilor de astăzi. Numerele literare ale celor două foi de sus sunt pline cu imitații supărătoare din Eminescu.⁴ Nu se poate să scoateți din minunile lui Hillel un poet original ?

Vedeți ca vă vorbesc cu sinceritate, fiindcă eu însumi fac versuri. Eu cred că, în adevăr, la mine este oarecare originalitate, dar nu mă cred în stare de a impune nimic, ba chiar această originalitate mă tem să nu pară căutată, în lipsa adevăratei simțiri poetice.

Basta : ce-o fi o fi — dar la *Convorbiri* cîțiva cîntători n-ar strica.

Cît despre proză, stăm bine. Dacă nu ating susceptibilitatea nimănui, aș dori să știu ce sunt scrisorile d-nei Stratiulescu ?⁵ fiindcă încep să devină povestea lui Cucoșu-Roșu. N-au nici un dram de sare și nici o probabilitate de a se sfîrși.

Am citit articolul d-lui Buicliu⁶ cu același interes cu care l-am ascultat: semn bun. De cele mai multe ori impresia se schimbă de la ascultare la cetire — în rău. Să vedem acuma ce zice Hîjdeu de Harțiburi.

Aci alăturat o poezie. De vi se pare bună, bună să fie ; f
de nu, la coș.

Și astfel cu dragă inimă cer voie doamnei Maiorescu să-i
sărut mâinile și d-voastre să vă îmbrățișez cu respectuoasă ;|
dragoste. *

Duiliu Z.

Legation ; Palazzo Giustiniani-Bandini.

81

GRAND HOTEL NEW YORK — FLORENCE
[imprimat]

Florența, 9/21 martiu 1895

Iubite domnule Maiorescu,

Închipuiți-vă că afară e soare, în aer primăvară ; că ai
văzut colori și iar colori, linii armonice, chipuri ideale ; că
Sandro Botticelli' te urmărește cu formele lui transparente,
fluide, ce par a ieși dintr-un vis încântător ; că ai stat la
Cascine, sub blînda mîngîiere a soarelui, tupilat sub gulerul
imens al unei rusoaice tinere, căreia i-ai aspirat părul, par-
fumat cu venin îmbătător, cu miros de carne blondă, de
carne roșcată, ce ți se urcă la cap ca vinul tare ; că după
ce te-ai îmbătut de violența căldurei, de intensitatea vieții,
de parfumul părului și de fluiditatea privirelor, te întorci
acasă singur, singurel, aproape mulțumit că ești singur, arun-
cînd o privire galeșe către icoana crudei prietene, dar nedo-
rînd-o mai mult...

Acesta sunt eu. Eul acesta se simte ca o paletă de pictor :
plină de colori. Va veni o mîna de copil nebunatic să le
amestice pe toate la un loc și să nu mai lase din ele decît
o pată ? sau va veni mîna discretă a unui artist să-și moaie
penelul în carminul palid spre a desina apusuri de soare ?

326

sau se vor usca pe scîndură, fără ca nimeni să le atingă ?"
Nu știu.

Deocamdată simt nevoie de a spune ceva, și chiar dacă
acest ceva nu va spune nimic, eu tot îl spun. Și cui ? Dom-
niei-voastre, desigur. Puteți să vă supărați, vina nu este a
mea : cine simte mai bine decît d-voastră cîte vibrații sunt
într-o coardă, cîte ondulații într-o dorință, cîtă putere într-o
năzuință, ce se luptă, se luptă cu golul idealității, se strînge
în sine, se concentrează într-o sforțare supremă și irupe în
fenomenalitate ? Cine e mai tînăr în țara românească, mai
senin, mai cald în simțire decît d-voastră ?... Nimeni. Prin
urmare, n-aveți de ce vă supăra.'

Dar poate să mă-ntrebați *ă propos* de ce toate astea. Așa.
Parcă eu știu de ce e cald afară.

Tocmai acum apune soarele, și se răsfrînge o pulbere
viorie în apele ticnite ale Arnului, de simți sufletul că te
îneacă. Iar pe cheul din față, trăsurile aduc trupuri leneșe
de femei, plecate pe o parte, de abia mai rczemînd de vîrfurile
degetelor umbreluțele albe.

Ce caut la Florența ? Nimic. Vin de la Milano, și m-am
oprit să văd Botticelli și pe... rusoaică. Bate vîntul a tine-
rețe, cît o mai bate.

Cu dulce și prietenească îmbrățișare,

D. Z.

82

Roma, 12/24 martiu 1895

Iubite domnule Maiorescu,

Ce-ți fi zis de scrisoarea mea nebunească de la Flo-
rența !... A trecut un vînt de primăvară pe lîngă mine și
m-a făcut valvîrtej. Ca o roată prinsă pe o baghetă, pe care
ai repezit-o pe pămînt și după aceea ai ridicat-o în aer,

32r

eu urmez a mă învîrți mai departe, cu puterea inițială a unui moment fericit. Florența m-a îmbătat, ca un mănunchi de crini, trecut prin gratiele unui castel medieval, de o mînă anonimă, dar tînără, străvezie, poetică.

Ce să mai faci filozofie ! Asta e.

Dar întorcîndu-mă la Roma, am găsit un vraf de jurnale. Le-am cetit pe rînd, după număr și dată, ca sa mă înconjor de o atmosferă românească, și, curios, n-au reușit să mă trivializeze. Dar am văzut că d-voastră sunteți întroienit în comisiuni, rectorate, Senat, pînă peste cap. Bine o să fiu eu primit cu aiurările mele !

Ce e cu *Convorbirile* pe luna asta ? Nu le-am primit încă, deși au apărut, după cum văd din ziare.

Ce e cu poezia mea din urmă ? Nu v-a plăcut. Foarte bine.

Iată o alta.

Și se apropie sărbătorile Pastelor ; prin urmare, geaman-tan, trăsură ! Doamna sub un braț, lord Baedeker sub celălalt și glas, drege-te, spre a intona imnul soldaților. Parcă văd sosindu-mi o scrisoare din vreun colț al Europei, o scrisoare orar : ajungem la 11 și 33 de minute, stăm 2 zile, 2 nopți și trei ore din ziua a treia, în total 51 de ceasuri; la 11 punct plecăm, și celelalte.¹ Dar, cînd să fie, la 11 punct să plecați spre Italia... E drept că eu nu sunt încă instalat, nevastă-mea nu e încă aici (sosește săptămîna viitoare), prin urmare nu v-aș putea primi cum doresc și cum vi se cuvine, însă pomii s-ar îmbrăca în flori, soarele în raze, iar eu... aș fi omul cel mai fericit din lume. Aș veni din nou pînă la Florența, să vedem împreună Pitti, Bargello, Palazzo Vecchio, tot ce e minunat și fermecător, și ce nu e ! Peste două săptămîni mîrgăritărelul acoperă Florența de la un capăt la altul.

Da ?

Cu bine și respectuoasă dragoste,

D. Z.

Poezia nu rimează deloc cu scrisoarea de față. Dumneavoastră bine știți să desfaceți o stare sufletească de alta.

83

Porto d'Anzio, 12 aprilie '95

Iubite domnule Maiorescu,

Două rînduri, spre a vă zice la revedere pe luni. Aș fi dorit să plec chiar de astă-seară, dar e bine să stau de ziua de Paște, cu întreaga familie, la Roma, — cu atît mai mult că nevastă-mea e tristă după moartea unei mătuși, singura rudă ce-i rămăsese de la maică-sa. Pînă mîne seară sunt aici,, cu copiii, fericit.

Pe luni, dar. Cu trenul de dimineață, cioc, cioc, cioc la ușa cu Hristos a înviat.¹

Duiliu

Adaog : la Roma am văzut pe dd. Arion cu doamna,, gl. Budișteanu, Buicliu.

Mîine trebuia să facem o excursiune la Frascati — v-aduceți aminte ? — dar a trebuit să mă *decomandez* din cauza morții rudei de dincolo.²

84

Roma, 27/9 mai 1895 *

Iubite domnule Maiorescu,

încîntătoarele zile de la Florența nu mi se șterg din minte» cu tot praful mutatului. în mijlocul teancurilor de cărți și al scaunelor răsturnate, îmi apare *il viale dei colli* ca un colț de senin printre nouri. Dar Fiesole ! dar englezoaica adormită sub umbrelă ! ! dar pandișpanul ! ! ! (noroc că nu plăcea d-lui Cernescu). Nu mai pomenesc de primblarea de la întoarcere. Ce e drept, n-am dat noi de villa lui Boccaccio,, dar în schimb ce minunată priveliște ne-a însoțit tot timpul !... Două rămurele de flori găsite pe jos, soarele sfrede-

lind prin tufişul unui portal închis, domul Florenţei, amurgul limpede, iar la domiciliu, cele două engleze, care nelinişteau sufletul amicului nostru Cernescu. Ah, mizerabilul de fidan-ţat!... Nimeni nu va şti cărei din două închina el gulerile sale moţate, şi iarăşi nimeni nu va şti care din două se va ivi în geamul ferestrei de la Universitate...

Vă mulţumesc de mii de ori de ospitalitatea ce mi-aţi dat. Florenţa, de când am văzut-o împreună, îmi este mai dragă, îmi pare mai intimă, mai caldă. Aşa este. Sufletul românesc colorează natura cu nuanţele sale personale : totul se mlădiază după înclinările noastre. Frumosul din afară, la care conlucrează în mod indiferent atâtea lucruri neînsemnate, se reintegrează într-un tot armonic, în instrumentul nostru sufleteş, acordat de mai nainte de cauze proprii.

Ce mai zice doamna Maiorescu ? S-a împăcat cu Madonna lui Sassoferrato ? dar cu a lui Carlo Doici ? Ce copie aţi ales din Uffizzi ? unde aţi mai fost fără mine ?

Îmi părea rău că trebuia să plec, ca unui şcolar căruia i s-au sfîrşit vacanţele. Însă nu puteam face altfel : mă aşteptau trei case, ce trebuiau să se mişte deodată, cu infinita varietate a detaliilor. Acuma, slavă Domnului, suntem aproape aşezaţi. Aceasta este întâia scrisoare din noul meu cabinet de lucru.

Nevastă-mea mă roagă să spun d-nei Maiorescu părerile sale de rău că nu a putut-o vedea. De la scurta întâlnire din Palazzo Doria a trecut atîta timp...

Vă cer voie să vă îmbrăţişez cu respect şi iubire.

Al d-voastre,

Duiliu Z.

85

Roma, 1 iunie 1895

Iubite domnule Maiorescu,

Am primit trei exemplare din *Lume nouă şi veche* de la editor, şi din aceste mă grăbesc să vă trimit unul, omagiu.

De îndată ce s-a început tipărirea volumului (care volum, fie zis în treacăt, e alcătuit cu o complectă lipsă de gust)

330

m-am gândit să vă scriu, spre a vă ruga să-mi trimiteţi numerele din *Convorbiri* în care sunt însemnate, pe margine, observările d-voastre de la prima cetire. Aceasta ar fi corespuns cu dorinţa mea de a schimba multe lucruri din roman, atît de multe, încît ar fi ieşit o lucrare nouă.

M-am întrebat însă dacă e cu putinţă o asemenea refontă între Bucureşti şi Roma : evident, nu era cu putinţă. În repede mea trecere prin Bucureşti am fost prins de broşura *Alte orizonturi*, tipărită în zece zile sub ochii mei, — prin urmare, răgaz de a preface *Lumea nouă*, spre a lăsa editorului tot materialul, nu am avut. Aşa că, tiparul a început după *Convorbiri*, rămînînd a face îndreptări, la corectură, prin corespondenţă, cu întîrzieri mari şi înţeles pe dos de protul tipografiei : am renunţat la îndreptări ; ici şi colo mi-am adus aminte de unele observări ce mi-aţi făcut, şi pe acestea le-am întrebuintat. Însă aşa cum este, nu mă mulţumeşte.

Aici însă vine întrebarea : trebuie să mă mulţumească ? S-ar părea că da, şi, vă mărturisesc, aş fi lăsat baltă publicarea de astăzi dacă aş fi încredinţat că, odată schimbarea de acum făcută, va rămîne forma de astăzi definitivă. Dar nu e aşa : dacă ar fi vorba să republic, peste patru ani, ceea ce astăzi îmi pare definitiv, aş schimba din nou. În raport cu mine, nimic din ceea ce am făcut pînă astăzi nu are o formă stătătoare de sine, ci rămîne legat de nestatornicia sufletului zbuciumat, căutător de idealuri.

Prin urmare, să hotărască alţii.

Cu iubire nestrămutată,

Duiliu Z.

86

9/21 iunie '95

Iubite domnule Maiorescu,

Negreşit că nu voi publica *Viaţa la ţară* decît după împreună cetire. Deie Domnul să ne vedem cît mai curînd şi să ne potrivim la vreme liberă, că despre tăiere, cît poftiţi.

331

N-am putut face toate îndreptările cuvenite în *Lume nouă și veche* tocmai fiindcă n-am avut vreme mai multă de stat împreună.

Îmi pare bine că plate *V. la țară* domnilor de la *Convorbiri*. Rezervele d-voastre, cu privire la desfășurarea lă-turalnică a caracterelor secundare, le împărtășesc și ea, ba încă atât de mult le împărtășesc încât am început să lucrez la ridicarea lor : d-nul Negruzzi știe de mult de planurile mele machiavelice de a scrie o urmare la *V. la ț.*, care, atunci, trebuia să se cheme *Viața la oraș*, iar acum se cheamă *Tănase Scatiu*. E vorba tocmai de Tincuța, de Mihai (în parte) și de mitocanul de Scatiu, devenit om grozav. Am să judec pe pîrliții de arendăși, ajunși bogați, deveniți factori politici, falși în întâia și a 2-a generație. Apoi, cu baciul Micu vreau să scriu un al 3-lea roman : *Poetul*. Pe *Tănase Scatiu* l-am împînzuit deja, dar în mijlocul vieții de provincie a junelui Tănase a căzut din văzduh *Doctorul Vera*,¹ un fel de nebun foarte interesant, care m-a chinuit vreo zece nopți, de mă durea șira spinării stînd pe scaun cîte 18 ceasuri din 24. Acest doctor ar năzui să iasă la iveală într-o tragedie în 4 acte, din cari unul și jumătate sunt deja scrise. Dar și tragedia închipuită a fost întreruptă de o alta, reală, petrecută la Napoli, cu nenorocita d-nă Hagi-Theodoraki (despre care veți fi cetit prin jurnalele noastre). Am lăsat totul la pămînt și am alergat la Napoli.²

Însă revenind la *V. la țară* : credeți că toate evenimentele incidentale dintr-un roman trebuiesc duse la o soluțiune ? E vorba de viața la țară, prin urmare de o mulțime de nimicuri, cari rămîn pe planul al 2-a și al 3-a și care stau acolo numai ca să întregească tabloul. Printre acestea trebuie socotită revolta țăranilor. (De fapt, ea va avea o urmare în *Tănase Scatiu*, însă nu fiindcă nu poate rămîne astfel, ci pentru că merge treptat cu desfășurarea firei lui Scatiu.)

Dar asta se cheamă vorbă de clacă. Vom schimba tot ce veți vrea.

Am văzut cum ați lichidat pe Roman,³ și n-am nimic de zis, decît că eu urmez a crede omul superior poeziei sale. Tocmai îmi scrie din Bruxelles, și, dacă nu m-ăș jena a vă împărtăși mulțumirile cam exagerate ce-mi trimite, v-aș comunica scrisoarea ca să vedeți ce simplu și tîcnit scrie. Cît despre atacurile din *Viața*,⁴ ele m-au indignat într-atîta, încît

era să-i scriu lui Vlahuță, aducîndu-i aminte de cîteva generozități ale d-voastre către el, pe care eu nu le-am uitat, însă m-am gîndit că e foarte nenorocit.

Vă voi trimite în curînd // *libro del cortegiano*,⁵ ca să aveți ce ceti pe drum. Și astfel, drum bun la Novorossiisk.

Respectuoase complimente d-nei Maiorescu. Să-mi scrieți la întoarcere.

Cu iubire,

Duiliu Z.

87

Roma, 13/25 sept. 1895

Iubite domnule Maiorescu,

Recitînd scrisoarea d-voastre din mai, văd că la 1 sept. trebuia să fiți în București. Nu știu de ce îmi închipuiam că o să vă întoarceți mai tîrziu.

Prin urmare, mă grăbesc să dau semn de viață.

Așteptînd ca d-voastră să-mi spuneți impresiile din Rusia, eu nu vă pot împărtăși decît lucruri cunoscute. Am petrecut o parte a verei în Toscana, la San Marcello Pistoiese, în munți. Cunoașteți trecerea Apeninilor între Bologna și Pistoia pe drumul Florenței : acolo. Am găsit o vilă în mijlocul pădurilor de castani, cu apă la deal, apă la vale, și ne-am statornicit pe vreo 40 zile în grija unei engleze. Am fost mulțumiți. Eu, personal, am văzut pădurea mai mult prin ochii altora, fiindcă liniștea munților mi-a dat îndemn la lucru.

Sunt pe drum departe în al 2-a roman, din cele trei, al căror început este *Viața la țară*. Se va cheme *Tănase Scatiu*.

Văd că d-voastră vă place *V. la ț.* cu măsură. Așa e și drept, și tot așa îmi place și mie. Cu dragă inimă voi tăia și voi schimba orce. Din momentul ce o lucrare e publicată, ea îmi devine străină. În căldura creațiunei poate că aș fi mai greoi la concesii : înainte de a sfîrși, văd lucrurile într-un întreg armonic, din care nimic nu trebuie să lipsească. Pe urmă mă domolesc și primesc orce observare, chiar cînd

n-o împărtășesc. Cred însă că, în ceea ce privește condu*
cerea unitară a evenimentelor, bine e să așteptăm urmarea.'

Tănase Scatiu e tocmai viața Tincuței cu arendașul îmbogățit și, în al doilea plan, cu Mihai. *Un poet* va fi viața lui Mihai, în fund cu umbra lui Micu, baciul.

În desfășurarea întâmplărilor, țărani se mișcă numai ca mase colective, fiindcă așa îi cred eu interesanți așa sunt ei o putere și numai așa psihologia lor poate da nota caracteristică a *unui* țaran. Altfel, individual, ei nu pot forma subiectul unui roman, decât numai dacă vei face țărani de carnaval sau ființe histerice și neromânești, cum sunt ale lui Slavici sau cum sunt ale lui Caragiali din *Năpasta*, cari vorbesc și se agită ca la țară, dar ale căror resorturi sunt false. Asta e o părere a mea.² Conflictul dintre țărani și arendași se rezolvă, pe altă lătură, în romanul de acum.

Prin urmare, dacă la *Convorbiri* se simte criză de manuscris, am un caiet, de 80 de pagini îndesate, la dispoziție. Pe la sfârșitul lui octombrie sper să fie gata tot.

Ați primit pe Castiglione, *Libro del cortegiano* ?

Vă place *Isprava lui Pandur* ?³ Mie da.

Vă rog să arătați respectuoase sărutări de mână d-nei Maiorescu și să-mi scrieți două rânduri că v-ați întors sănătoși.

Cu tot devotamentul și toată dragostea,

Duiliu Zamfiresco

Am făcut o fotografie, de ziua nevestei. Vă rog s-o primiți ca omagiu.

Aș dori să știu dacă d-l și d-na Negruzzi s-au întors în Buc.

88

Roma, 6/18 octombrie 1895

Iubite domnule Maiorescu,

Vă mulțumesc de buna scrisoare din zilele trecute,¹ cu proorocia celor ce aveau să se întâmple în politica noastră ; tocmai așa s-au petrecut lucrurile, din fir în păr !

Nu mă pot opri de a admira înțelepciunea și demnitatea cu care s-a retras d-l Carp. Vă mărturisesc că în puținul amestesc ce aveam eu cu lumea politică de la noi, n-am plecat niciodată din țară fără să duc în secretul sufletului încredințarea că suntem încă orientali. Afară de mici excepțiuni, toată lumea nu e preocupată decât de căderea sau venirea la putere. Încolo, vorbe date, onoare pusă în joc, dreptatea sunt fleacuri.

Ceea ce constituie obligațiuni elementare, în viața fiecăruia dintre noi, în politică sunt mofturi. Față cu o asemenea stare de lucruri, e o mîngiere să știi că este un om politic a cărui vorbă e vorbă.

Ieri am întâlnit la Minister pe ambasadorul Austriei, venit să-și prezinte scrisorile de rechemare. Baronul de Bruck a făcut elogiul d-lui Carp în termeni plini de admirațiune, deși nu-l cunoaște personal. Foarte bine.

Ce s-o întâmpla cu mine nu știu. Noul prim-ministru și ministru de Externe² nu mă iubește. Nu pot să cer dragoste cu sila, dar sunt în drept să cer indiferență și judecată. Vom vedea.

E bine înțeles că orce se va întâmpla, raporturile noastre rămîn aceleași, fiindcă nu o schimbare de politică va putea să schimbe trecutul meu de admirare și afecțiune pentru d-voastră.

Tot astăzi trimit d-nei Mărie Negruzzi noul roman *Tănase Scatiu*, pentru *Convorbiri*. Va fi mult de zis și în privința acestuia, ca în privința tuturor lucrurilor ce pornesc din fantazia omenească. Sunt cîteva pagini de sentimentalist dulceag, care, probabil, n-au să vă placă. Dar ce poți să faci cu firea omului ? Restul cred că merge.

Respectuoase complimente din partea noastră doamnei Maiorescu precum și doamnei Dymsha,³ dacă își mai aduce aminte de mine.

Cu tot devotamentul și vechea iubire,
al d-voastre,

Duiliu Z.

Roma, 4/16 nov. '95

Iubite domnule Maiorescu,

în vremea asta de restriște și nesiguranță, m-am' apucat de drăcii: după cum orce român este eminentement agricol, așa sunt eu eminentement fatalistru: ce-o fi să se întâmple are să se întâmple. De aceea, mi-a venit dor de ștregării, și, fiindcă onoarea mea de familist nu-mi permite să le fac aidoma, le-am comis în aci alăturata *novea*.

Noveaua este ea menită să vadă lumină în Revista Ate-neului.' însă, fiind ceva cam flusturatecă, înainte de a o trimite lui Djuvara am ținut să o cetiți d-voastră: vă rog să-mi spuneți de nu e prea *Ieste*.

Începusem să vă scriu o scrisoare lungă și miorlăită, cu preocupări, temere de viitor etc, etc. Dar la ce bun să-ți amărăști zilele tale și să dai griji altora, când mai la urma urmei totuna e?

Prin ce reacțiune a spiritului a ieșit comedia asta de novelă ?...

Dacă nu v-o plăcea deloc, deloc, tot să nu rupeți foile, fiindcă îmi pare că în situațiunea dintr-însa ar fi simburile unei piese într-un act. Dacă veți găsi-o *pasabila*, vă rog cu atât mai mult să mi-o înapoiați, ca s-o trimit lui Dj., căruia i-am fâgăduit manuscris de mult.

Cu bine și vechile dragoste pururea nouă,²

D. Z.

Roma, 23 nov. '95

Iubite domnule Maiorescu,

Răspuns la ultimele două scrisori¹:

La l-a) Sunt mulțumit că vă place începutul din *Tănase Scatiu*. Primesc toate observările și le-am notat deja în nu-

mărul *Convorbirilor*, spre a le avea în vedere la publicarea în volum. E adevărat că limba lui Scatiu e cam bătărană, dar eu socotesc că asta e vina lui Scatiu, nu a limbei. Îmi pare că în *Viața la țară* graiul intim e cu totul altul decât în *Scatiu*. Ce credeți? *Au reste: glisser et ne pas appuyer: parfaitement vrai.*

Nanu.² Îmi pare cam confuz, dar altfel zboară în slava cerului. În *Ideal* are ceva de spus, însă nu spune tot. Îmi rezerv plăcerea de a vă vorbi mai lung altă dată.

Întrebare de menaj. Villino, cu patru, 5 odăi nu se găsește la Roma, cum s-ar găsi la Bruxelles sau poate la București. Dar se găsește cu 8 sau 10 odăi. Am cercetat aproape tot ce e de închiriat, eu pe de o parte și Domenico (cunoscutul d-voastre Domenico) pe de alta. Cel mai nemerit îmi pare acela din cartierul de sus, aproape de Legațiune (Piazza dell'Indipendenza, ceva mai la deal de hotelul Quirinal), cu trei etaje în tot și cu vreo zece camere, fără colocatari. Prețul e de 4 500 frs. monetă italiană, nemobilat. Poate l-ar lăsa la 4 000, luat pe un termen de 3—5 ani. Mobilat, ar costa îndoit. *Apartamente* mobilate s-ar găsi mai ușor — așa cum vrea d-l Cantacuzin (4—5 camere, bucătărie etc.) cu 4—5 mii frs. O obiecțiune serioasă: e deprins d-l Zizin Cantacuzin cu clima Romei? pentru unele constituțiuni foarte în-nemerită, pentru altele enervantă.

La a 2-a) Ce bine am făcut că v-am trimis noveleta din urmă spre citire! Observațiile ce-mi faceți m-au deșteptat dintr-un vis. Văd că sunt încă nematur în unele lucruri și că instinctul meu de conservațiune nu biruie plăcerea de a crea literaricește. Aveți toată dreptatea în ceea ce-mi spuneți, și voi urma întocmai sfatul de a pune pe cele două cumnate în saltar. Simt însă nevoie să protestez împotriva acuzațiunii de imoralitate. Numai cine va cunoaște vreodată bine viața mea, *asa cum s-a desfășurat ea în liniile ei reale*, nu cum apare, numai acela va putea să se rostească asupra moralității sau imoralității mele.³

Cît despre observațiunile literare, bune și acelea. Îndreptarea la „Paul va etc”, dragă Doamne, o știam și eu și pare

că o știa și ofițerul, care zice ironic mai departe : „a ținut cu orice preț să-mi arate că știe și franțuzește”.

Iată, în fuga, iubite d-le Maiorescu, ce aveam de răspuns. Rapoartele mele cu „amicul în chestiune” se mărginesc din parte-mi la împlinirea datoriei, cu cea mai mare scrupulozitate. Îndrăznesc să cred că, în împrejurările prin care trece politica externă, dau informațiuni sigure și foloșitoare. Din partea sa, tăcere.

Ministrul L. nu s-a întors încă și mă îndoiesc de întoarcerea sa definitivă. Prin urmare, îndoită răspundere.

În privința lui L.⁴, ce bine e să nu se rostească omul fără o deplină cunoștință a obiectului. Îmi pare acum, ca cel mai gentil ministru pe care l-am avut, un caracter egal, fără asperități, inteligent și la locul lui. Doamne, om și el ca toți oamenii, cu oarecare ambiție al *Coanei Froese*, dar atîta și nimic mai mult.

Sărutări de mîni respectuoase iubitei d-ne Maiorescu și cu cea mai deplină dragoste,

D. 2.

Nevasta mea ar adăoga și ea ceva, dar nu știe românește, biata. Dealtfel, toate cele bune și gentile.

91

Roma, noiembrie '95

Iubite domnule M[aiorescu],

Doresc să scriu al 3-lea roman din seria *Viața la țară* și *Fanase Scatiu*. Se va chema, probabil, *în război*.

Îmi propun două lucruri:

a) Să arăt înfrîurirea binefăcătoare ce a avut războiul asupra claselor conducătoare de la noi, prin aceea că a oprit pentru cîtva timp dezvoltarea caracterului sceptic și zefle-

mist al acestei clase, moștenit în origine de la latini și agravat de fanarioți, punînd-o față cu primejdia și mai cu seamă cu firea puternică a țaranilor ;

b) Să încerc a dovedi cît este de nefirească și neumană instrucțiunea, curat mecanică, ce se dă soldaților noștri, și cît ar fi de folositor, pentru apărarea țării, să se scoată din popor întreaga energie națională pe calea educativă.

Ca să-mi dau socoteală de multe lucruri, pe cari numai le bănuiam, recitesc *Luptele românilor* (pe cari le cetisem acum 2 ani la Bruxelles, după ce am finit comentariile lui Caesar, *De Bello Gallico* (o edițiune franceză cu anotările lui Napoleon I). Nu e aici locul să intru în detaieri, dar totuși nu mă pot împiedica de a spune cît farmec e în Caesar și cum, începînd să-l citesc din datorie, nu m-am putut opri de a-l [ceti] tot, dintr-o dată, ca pe cel mai interesant roman, palpitînd la descrierile asediului din Cartea a 7-a (prinderea lui Vercingetorix), ca și cum aș fi fost eu însumi un legionar din cei de față. Poate că depărtarea cea mare ce curge de [la] vremurile acelea pînă la noi, poate curiozitatea de a găsi în Caesar sentimente moderne de blîndețe, o adîncă cunoștință a inimei omenești, să fie elemente atrăgătoare în descrierea supunerii Galiei. Se poate. Însă nu e mai puțin adevărat că arta, eterna zînă a tot ce nu pierd din cele omenești, de a istorisi simplu, fără umflături patriotice, constituie cel mai mare farmec al cetîrei. Cînd treci la istoricul român, cu tot interesul imediat al lucrului în sine și cu toată distanța, de care ești conștient, dintre Caesar și d-l Văcărescu (lt. colonel în rezervă), simți că intri într-o pîclă groasă, într-o luptă de efecte oratorice, care e grozavă. Și ce să mai vorbești de d-l Văcărescu, cînd însuși Napoleon, pe care nu-l lăsa să doarmă în liniște umbra lui Caesar, îi apare meschin și cîrciogar în notele sale.

Mais voilà bien des 'grandeurs pour une si petite chose !

Un lucru mă neliniștește : să nu fiu bănuir că imitez pe Tolstoi în *La Guerre et la Paix*. Ce să fac ? Nu mă pot despărți de o idee care mă încălzește numai pentru a nu da loc la o bănuială.

Cît despre temerea de a fi acuzat că scriu romane cu tendințe, sau cu *teme*, nu mă preocup. Fiecare scrie ce crede și cum poate. Dealtfel, aș vrea să știu cine s-a încercat să facă ceva serios în proză fără un scop determinat. Desfășu-

rărea chiar a orcarui roman, a orcărei piese de teatru, este o demonstrațiune.

Dacă v-aș întreba pe d-voastră ce credeți, sunt sigur că mi-ați răspunde că orice subiect, cu sau fără teoremă, este după cum îl face autorul : interesant, dacă e bine scris; prost, dacă e rău scris.

Așa fiind lucrurile, îmi rămîne să vă adresez o rugă-minte : am nevoie de *un tractat de șmotru, Școala soldatului*, îmbrățișînd cîtetrele ramurile : pedestrime, cavalerie și artilerie, ba, de este cu putință, și administrație. Aș putea să scriu de-a dreptul lui Socec sau lui Müller, însă mă tem să nu-mi trimită o lucrare incompletă. Dacă sunteți prea ocupat, rugați pe unul din prietenii noștri tineri să-mi facă această îndatorire.

Articolul d-voastre asupra lui Popovici¹ e o grădiniță verde pe un mormînt, ramuri ușurele, cu flori ce atîrnă pe zăbrele albe, un aer de odihnă, mîna nevăzută a unei surori. Sub o aparență de lucru neînsemnat, articolașul acesta e în adevăr de o finețe care parcă îți face rău, prin puterea de identificare, de *immedesimare*, a zice un italian, cu firea poetului. Dumneavoastră ați ajuns la punctul cel mai înalt al artei de a scrie proza românească de astăzi în care fiecă frază în parte este clasică, fiecă cuvînt are o putere de reprezentățiune uimitoare. Mă întreb adesea de nu se cuvine, în stadiul acesta, să vă încingeți la o lucrare mai însemnată, bunăoară la sintetizarea celor 30 de ani de activitate literară și politică a României, de la '66 încoace, sau la o autobiografie,² sau la orice.

Și, fiindcă vorbim despre limbă și despre frumusețile ei, dați-mi voie să vă spun, cu o deplină libertate de gîndire, ce cred eu în privința lui Popovici. O asemenea limbă românească, încîntătoare în adevăr, „plină de miez, care mai ales pe cei deprinși și cu alte limbi îi trezește ca din vis și le dă impresia unei vieți sufletești de cea mai mare adîncime a simțirii” apare ca o piedică pentru dezvoltarea mai departe a literaturii noastre, pentru trecerea mai cu seamă de la starea legendelor, znoavelor și poveștilor la starea novelor și a poeziei lirice și, de la aceasta, la starea propriu-zisă cultă a romanelor și dramelor. Pentru cine să încearcă să scrie romane, cu alte cuvinte să dea viață unor ființe luate

din lumea reală în care trăiesc eu și trăiți d-voastră, piedica aceasta devine evidentă. În adevăr, pe cît e vorba de descrieri de lucruri în afară din noi sau chiar de pornirile noastre sufletești, limba cea mai literară românească, cea mai sugestiv românească se poate întrebuița cu succes. Cînd însă va fi vorba de dialog, cînd va fi vorba de a da unei adunări de 5 persoane în jurul unei mese de ceai sau unei convorbiri de afaceri, sau unei destăinuiri de amor, o atmosferă proprie, limba asta nu mai e îndestulătoare. Vine acum întrebarea : se cuvine să ne interesăm de cele 5 persoane din jurul mesei cu ceai ? Eu cred cu tărie că da.³ Cîte drame, cîte nevoi, cîte lacrimi, cîtă ironie nu se ascunde în lumea noastră bucureșteană, cu limba ei pestriță. Nu numai că se cuvine, dar *trebuie* să ne interesăm de ea. E curios cum s-a adîncit într-un făgaș nefiresc credința celor mai mulți dintre noi că societatea românească n-are caracter. Credința e falsă ; după cum e falsă credința că noi nu avem o arhitectură, un stil al nostru. Negreșit că trăsăturile distinctive ale acestei societăți nu sunt așa de evidente ca cele englezești, bunăoară ; negreșit că zidirile din trecut lasă foarte puține semne de ceea ce au putut fi. Dar totuși sunt. Nu se poate să nu fie. Căci ce alta este caracterul, în psihologie sau în arhitectură, dacă nu dezvoltarea într-o direcție constantă și consecventă ? Dacă luăm în liniamente mari dezvoltarea popoului nostru și a societății noastre, trebuie să recunoaștem că obîrșia, întîmplările politice, nevoile de apărare, natura pămîntului, clima, au imprimat ceva constant și consecvent sufletelor românești, caselor sau cocioabelor în care au locuit românii. Nu se poate să nu fie așa. De aceea, cînd d-voastră ziceți că înțelegeți pe d-l Zizin Cantacuzino că i s-a acrit de București, eu zic : ba nu înțeleg deloc. Sau îl înțeleg, cum mă înțeleg pe mine, că mi se acrește, după lungă vreme de nemișcare, de tot: de București, de Roma, de Atena, de țările cele mai minunate și de lumea cea mai civilizată. Din acest punct de privire, omul mulțumit este numai acela ce știe *că poate* părăsi orcînd vrea locul și lumea în care se găsește, deși, de fapt, nu o părăsește. Dar omul acesta trebuie să-și aibă birlogul lui statornic în țara în care s-a născut și a crescut.⁴

Roma, 15/27 decembre 1895

Iubite domnule Maiorescu,

Nu știu de v-o mai găsi scrisoarea mea în București. Se apropie vacanța Crăciunului și, după vechiul obicei, la drum ! Dar, dacă nu v-o găsi acum, o să vă găsească la întoarcere.

Vă scriu :

a) pentru a vă ura d-voastre și d-nei Maiorescu ani mulți, veselie și tinerețe veșnică ;

b) pentru a vă face cunoscut venirea în lume a unui al 3-a copil, un băiat, sănătos și voinic, viitor apărător al patriei ;

c) pentru a vă întreba ce face d-l Zizin Cantacuzin, cu casa din Roma ;

d) și cel din urmă, pentru a vă trimite versuri.

Am de gând, la venirea mea în țară, de Paște, să public o nouă broșură de poezii,¹ cu deplinul consimțământ al „Junimei”, și aș dori ca cele mai bune să apară întâi în *Convorbiri*. Ca totdeauna, publicați ce vă place ; ce nu, însemnați cu creionul și trimiteți-le înapoi. Mie, pînă acum, îmi plac cîteșipatru cele de față. Dar mai știți!...

Cum vă pare urmarea din *Scatiul* ?

În ale meseriei mele, stau pînă acum pe loc : mare lucru, cînd mai toți primii-secretari au fost permutați ; ba unii, ca Sordony, trimiși la plimbare. E curios însă că, pe cînd Sordony iese, Esarcu intră. Asta e mai curios decît *curiosul* în-suși al făcătorului de gâzometre. *Cest Strânge! cest tout de meme Strânge!*

Djuvara îmi scrie că l-ați întîlnit pe drum și l-ați oprit spre a-l întreba de soarta mea. Recunosc și în această faptă pe nobilul prieten de totdeauna și nu vă pot spune îndeajuns cît vă sunt de recunoscător. Vă cer voie să vă îmbrățișez din toată inima și să sărut mîna d-nei Maiorescu.

Duiliu Z.

Roma, 9/12 februarie '96

Iubite domnule Maiorescu,

Nu v-am scris de mult, și e probabil că nici acum nu v-aș scrie dacă numărul din urmă din *Convorbiri* nu ar veni să mă scoată din toropeala sufletească în care trăiesc.

Cu regula de sinceritate ce ne-am impus în aprecierea lucrărilor noastre, vă cer voie să vă exprim mirarea mea față cu calea pe care se îndrumează bătrîna revistă a „Junimei”. Ce e asta ? Revista lui Stoenescu ? *Literatorul* ?

Ce este corespondența de la finele revistei, cu strîngerii de mîna, în care d-l Dragomirescu pontifică, la persoana a 2-a din singular, „dar nu ești destul de îndemînat în stil, căci pentru asemenea bucăți mici, ușoare, se cere și un stil ușor. Pe urmă, uneori se simte că purtările lui boier Costache nu-ți sunt indiferente — deși nu pretutindeni — ceea ce denotă că nu ai scris cu destulă impersonalitate artistică. În orice caz, noi am vrea să te cunoaștem ; atunci îți voi arăta și îndreptările pe care le-ai putea face etc. Sîmbătă de la 9—II”.¹ Ce sunt astea, domnule Maiorescu? Mie îmi pare că visez. Asemenea corespondență, demnă de Grandea,² de abia ar merge prin scrisoare particulară, cu tonul ei doctoral și nesărat, și cu M. D. în coadă. Îmi pare rău că nu sunt de față, ca să spui verde d-lui Dragomirescu că dacă asta este intonațiunea ce comitetul de redacție dă revistei, încep să regret vremea cînd *Convorbirile* apăreau cu 70 pagini în loc de 150, cu un ușor miros de vechitură, dar cu demnitate. Chiar ironia stridentă de atunci (zadarnică pentru mine) era mai bună decît placiditatea burgheză a acestor povețe.

Dar articolul *Ziaristică și literatură*,³ în care nu zbîmîie o notă personală, o frază de spirit, nimic — ci e un conglomerat de banalități, spuse cu un ton emfatic! Curios lucru, cum un om așa de inteligent ca Dragomirescu să scrie astfel de nimicuri.

Dar cronică literară a d-lui Evolceanu !⁴ care da un *scurt și admirabil pasagiu* din Haralamb Lecca :

... iar tu tristețea
Ai nimici-o, urmărind
Deasupra paltinului verde
Al rîndunelelcr cadril
Și cîntul său cu-al lor s-ar pierde
în *ciripirea* unui *tril*...

Pentru mine asta este negațiunea celui mai elementar simț poetic. *Al rîndunelelor cadril și ciripirea unui tril* sunt aberațiuni pe care poate să le spuie Cincinat Pavelescu⁵ și să le admire Macedonski, nu să le publice și să le laude *Convorbirile*. Nestatornicia judecății d-lui Evolceanu este cu atît mai evidentă cu cît d-sa a fost mai parțial, mai crud și mai antiestetic cu Vlahuță, căruia nici chiar în cronica asupra lui Lecca nu-i iartă în *mănăstire*, cea mai bună poezie din ultimul volum :

Fantastic luna ți-l arată,
Cum l-ai visat cle-atîtea ori,
Un sfînt, cu fața-ndurerata,
Cu ochii mari și rugători.

Ei da ! *Un sfînt cu fața-ndureiata, cu ochii mari și rugători*. E vorba de fantazia unei călugărițe. Ce găsește d-l Evolceanu așa de extraordinar ?

Sonetul iscălit Demetrescu⁶ nu e sonet, e o poezioară care merge, dar cu alt titlu.

În general, tonul dat revistei e antipatic : *cest bourgeois et plat*. O intimitate cu publicul, invadentă, supărătoare, de mitocan boierit, care nu are nimic comun cu tradițiile „Junimei” și cu caracterul de *pere noble* al *Convorbirilor* din trecut. Recunosc că există oarecare vigoare sau mai bine oarecare violență de viață tînără în noua direcție a revistei; însă pentru noi, cari am trecut peste pragul violențelor, cari știm cît e de largă și de încăpătoare lumea pentru toți, veleitățile acestea de combativitate au ceva donchișotesco și vulgar, mai cu seamă vulgar, ceea ce nu poate și nu trebuie să se tolereze într-o revistă literară serioasă.⁷ *

Acuma mi-am vărsat focul.

Aș dori să știu de ce nu mai scrie Brătescu,⁸ care avea înăscut simțul fin al poeziei. S-a pierdut în dosare ? sau J

altă cauză l-a desfăcut de cercul *Convorbirilor* ? De ce nu dă semn de viață Rădulescu ne-Motru (sau nu-Motru) ?

Eu de vreo trei luni sunt ca un ceasornic care s-a oprit de un cutremur.¹⁰ Ce-o mai ieși și din asta !... Numai o singură mînă mă poate mișca, și aceea nu vrea să mă miște.

M-am gîndit la d-voastră foarte mult, de mai multe ori am încercat să vă scriu, dar îri starea mea sufletească nimic nu se ridică la diapazonul dorințelor mele nebunești. Vorbele sunt vorbe mărginite și slabe.

Vă rog să arătați respectuoase sărutări de mînă doamnei Maioreseu și să mă credeți ca întotdeauna,

același respectuos și devotat amic,

D. 2.

94

Roma, 1/13 martiu 1896

Iubite domnule Maioreseu,

De mult nu am știri de la d-voastră. De ce ?

Nu cred să aveți nici un motiv de a nu-mi scrie. Impresia mea despre numerile din urmă a *Convorbirilor* nu cred să fie o cauză de supărare : am spus ce mi s-a părut drept. Dar un fapt nou s-a petrecut de atunci, sau mai bine un fapt nou mi-a fost adus la cunoștință : e vorba despre crearea unui cerc literar la București, cu intenții de a scoate o revistă, în care am fost pus printre membrii fondatori.

În momentul cînd v-am scris despre *Convorbiri*, știam ceva, vag, despre acest cerc și despre intențiile lui de a crea o nouă revistă, printr-o scrisoare a lui Ollănescu. Dar nici prin gînd nu mi-a trecut că ar putea să se apropie în mintea cuiva faptul creării acestui cerc,¹ de observațiunile ce le făceam *Convorbirilor*. Fiindcă însă alaltăieri am primit o altă scrisoare, mai hotărîtă, cu privire la acest cerc, am deschis ochii mari, și m-am întrebat de nu care cumva există vreun raport între tăcerea d-voastre și participarea

mea involuntara la înființarea unei noi reviste. Poate că nu există. Eu însă știu să nu fie între noi nici o bănuială, de aceea nu vă supărați dacă ating o astfel de chestiune.

Am fost pus printre membrii fondatori fără să fiu înțeles. Mitică Ollănescu îmi este așa de bun prieten, încât s-a crezut în drept să nu mă consulte, iar din paște-mi îi sunt iarăși atât de bun prieten, încât nu pot să nu primesc. I-am scris însă că înființarea unei noi reviste îmi pare lucru greu, în toate cazurile un act de ostilitate către *Convorbiri*.

Acesta este adevărul. Nici un moment nu mi-a trecut prin minte, când vă scriam, că ar putea să fie vreo legătură între cele ce vă spuneam cu privire la *Convorbiri* și viitoarea revistă. Intonațiunea dată *Convorbirilor* îmi displace, asta nu pot s-o ascund : e agresivă și copi'aresc parțială. Cred însă că de aproape 11 ani, de când viu cu credință să aduc pe masa *Convorbirilor* tot ce lucrez, de când mă supun la toate criticile, fără vorbă, am dobândit dreptul de a spune ceea ce Cred că se face în interesul sau contra bunului nume al revistei *Convorbirilor*. Da ? Dacă da, atunci vă rog să nu mă bănuieți de nimic. Nu mă voi schimba nici acum, cum nu m-am schimbat niciodată.

Acestea fiind zise, d-voastră puteți să mă muștrați, să găsiți că sunt prostii, că m-a mușcat *tarantula* și celelalte. Primesc tot. Dar eu v-am spus ce aveam de spus. Mai bine o lămurire crudă, decât o tăcere dulceagă.

Iar acum, iubite d-le Maiorescu, ce rău îmi pare că prietenia mea pentru d-voastră nu găsește poarta sufletului totdeauna deschisă ! îmi pare rău, fiindcă văd că nu înțelegeți totdeauna cât e de dezinteresată, de nesupusă vremii și înțimplărilor. Eu nu pot să fac nimic. Mă cuprinde mila și descurajarea față cu firea noastră omenească, care are atâtea unghiuri adinei, în cari nu se poate intra deodată, ba poate niciodată. Știu că experiența v-a făcut sceptic cu genul iritabil al așa-zișilor „oameni de talent”. Dar totuși, parcă o nevoie puternică de a crede în cineva rămîne nebiruită de experiență. Altfel viața n-ar mai fi o vale de 4acrămi, ci 6 vale seacă de lacrimi și de orice alte izvoare curate.²

D. Z.

Iubite domnule Maiorescu,

Nu v-am scris de mult, pentru multe și multe cuvinte, dintre care cel mai puternic a fost maladia socrului meu,¹ mort acum zece zile. Bătrînul a fost bolnav și a murit în casă la mine. Vă puteți închipui ce viață am dus, timp de trei luni, cu toate rudele pe cap, în așteptarea durerosului deznodămînt!

Acum lucrurile s-au limpezit, cu un suflet mai puțin, cu golul și disperarea ce le lasă după sine pierderea unui om iubit. Nevastă-mea pare încremenită. Eu însumi mă simt zdruncinat în unele linii de seninătate, pe lungul cărora mi se strecura viața, ideală *quand-meme*. Ne văzusem încă pe nimeni murind, și murind cu noțiunea clară a neantului ce începe dincolo de bătăile inimei.

Era o înecătoare natură, bătrînul ! Fiu de țaran lombard, cucerise toate rangurile sociale, cu puterea inițială a vigoarei poporului și mai ales cu simpatia secretă a naturilor armonice (care, fie zis în treacăt, e așa de mare în d-voastră), cucerise ranguri și pe soacră-mea, contesă Bonacina-Spini, pe care n-am cunoscut-o și n-am apreciat-o decât zilele astea, din hîrtiele și corespondența găsită pe urma lui socru-meu. Doamne, ce generație interesantă ! Ce simțimînte nobile, ce suflu de patriotism în lumea asta de la '48 și '59, în Italia ! închipuiți-vă c-am găsit țedule și ordine de surghiun ale poliției austriace ; un caiet copiat tot de mina ei, cu scrisori de ale lui Emilio Dandolo,² Luciano Manara³ etc. ; cocarde revoluționare, programe de întruniri secrete, — o mulțime de nimicuri emoționante, care m-au făcut să stărui în reintegrarea figurei interesante a soacră-mei și s-o iubesc, alături de imaginea mortului de ieri.⁴

Niciodată n-am înțeles mai bine ca acum cîte fețe are prisma sufletului omenesc. Pardon, e un crîmpei de gîndire care se leagă pe de departe cu altele din mintea mea.

Deocamdată vreau numai să vă rog să-mi spuneți ce planuri aveți de vară. Aș fi dorit să vă scriu în liniște, și H-voastră sa faceți tot așa, acolo unde veți merge să vă

odihniți, — de nu care cumva sistemul mișcării perpetue nu vă va purta prin toată Europa, Asia și Africa, fără răgaz.

Eu proiecte nu am, deoarece are foarte multe ministri, în toate cazurile, la toamnă ne vedem în țară.

Respectuoase sărutări de mână d-nei Maiorescu și toate caldele simțiminte de devotată prietenie d-voastre.

Duiliu 2.

96

Roma, 4/16 iunie 1896

Iubite domnule Maiorescu,

Ca să mă scoateți din amorțeală nu trebuie decât puțină generozitate. Un cuvânt bun e ca un determinant într-o apă prea încărcată : face să cadă la fund toate precipitatele. Eu sunt încă tânăr și sunt sănătos. Viața își reia împărăția sa, chiar când cauze foarte deprimante încearcă să o doboare. Nici un moment ochii mei nu se închid frumosului — și așa putea să adaog : și comicului; le văd, oricare ar fi starea mea sufletească.

Prin urmare, nu vă veți mira când (am început pagina pe dos) vă voi spune că în mijlocul celor mai disparate sentimente, am legat la un loc crîmpeie vechi, crîmpeie noi, și am pregătit o broșurică de versuri, pe care mi-e în gând să-o public la venirea mea în țară. Vă trimit, din cele nouă, patru, cu vechile drepturi la alegere ; tipăriți ce vă convine, numai tipăriți-le toate la un loc, nu împrăstiate ici și colo în corpul revistei. De e ceva de schimbat, schimbați fără a mai întreba, fiindcă eu știți bine că nu schimb nimic.

Cele două pagini ce mi-ați scris sunt duioase, sunt mișcătoare de bunătate. Vă mulțumesc cu recunoștință, fiindcă aveam nevoie de o mîngîiere de felul acesta, discretă, artistică. În adevăr: labirintică înnodare a firelor vieții ! Am simțit de atîtea ori îndemnul sufletesc de a vă spune multe de toate, dar n-am putut birui jena secretă ce ne stăpînește

or de cîte ori e vorba de a destăinui altora viața noastră sentimentală, — jenă, demnitate, cum veți voi. Cînd va trece cu totul — fiindcă trece deja — va fi mai ușor. Vom vorbi ca despre treburile altuia.

Îmi închipuiesc că pozițiunea mea oficială trebuie să fie relativ bună. Am fost 7 luni de zile însărcinat cu afaceri, în momente grele : revolta în Armenia, afacerile italiene în Africa, pelerinagiul prințului Bulgariei pe la Curțile Europei și în special la Vatican etc, etc. Cred că despre toate am dat nota justă, considerînd lucrurile cu seriozitatea realității. Dacă munca omenească utilă se ia în considerare, Ministeriul trebuie să mă aprecieze.

Cît despre viitor, cred că oarecare experiență și pătrundere de lucruri am, și așa dori să trec prin Secretariatul I al Ministerului ca să le completez. Pozițiunea mea materială nu e strălucită, dar nu e nici mizerabilă : cu marile calități sufletești și administrative ale nevestei mele, cu devotamentul ei la tot ce poate să ne deschidă drumul larg înainte, socot că pot să aspir la o dezvoltare completă a însușirilor mele bune. În toate cazurile, vă mulțumesc, iubite domnule Maiorescu, de mîna discretă ce ați voi să-mi întindeți. Cînd va veni ceasul să primesc ca ajutor, voi căuta-o ; pînă atunci, dați-mi voie să păstrez în minile mele, cu respectul și căldura ce v-am purtat întotdeauna : nimic nu e mai încîntător decât să poți iubi pe cineva fără scop.

Duiliu 2amțiresco

97

Roma, 5/17 septembrie '96

Iubite domnule Maiorescu,

r»J<< 2 • ~" ! " 6/18 septembrie „suntem înapoi la București iată-mă și eu la 8/20 cu d-voastră. Tocmai ați avut vreme să va mai scuturați, să vă deprindeți cu aerul țării,

cu oltenii cari vînd pui de gamă, cu strada Mercur și cu propria d-voastră casă, că așa-i românul cînd vine de pe insula Wight: i se pare că nu mai poate trăi fără Castelul Osborne.

*

Trebuie să vă spun că niciodată nu citesc scrisorile-Bae-decker pe care mi le trimiteți înainte de plecare la» drum, fără ca să nu fiu cîteva zile trist, trist că nu vă pot însoți. Rari oameni am văzut așa nostimi în călătorie, ca d-voastră și d-na Maiorescu. V-am spus îmi pare ce duioasă amintire mi-a rămas de la Florența, și cu cîtă iubire păstrez *Vedele* a lui Fogazzaro,³ știți, volumul de la gară. Îmi aduc aminte de mirarea simpatică a lui bietul socru-meu, cînd îmi vedea aerul de curcă plouată, de care nu mă puteam desface, la întoarcerea mea de la Florența. Stătuserăm prea puțin timp împreună. Același lucru mi se întîmplă și cînd plec din București, însă ceva mai slab, fiind atunci neutralizat oarecum de puterea legăturilor dinainte și din urmă. Între București și Roma, parcă ar trebui să mă statornicesc la Viena.

Așteptînd să-mi istorisiți d-voastră călătoria în „Europa”, să vă istorisesc eu, pe scurt, călătoria mea în Italia. Ieșit din lunile trecute ca dintr-un tunel umed și întunecos, în care aș fi visat numai grozăvii, întrerupte de cîte o videnie albă, — mi-am luat toiagul, și, în ziua de 5 august (stil civilizat), am pornit-o hai-hui. M-am oprit trei zile la Florența, pe care le-am trecut în mare parte la Bargello, cu Jean Bologne⁴, Donatello⁵, Luca della Robbia ;⁶ prin urmare, cum vedeți, o singurătate populată de cele mai blînde iluzii, ca la 15 ani, cînd citeam *Les maîtres mosaistes* de George Sand, și mi se părea, hotărît, că trebuie să mă fac cioplitor de pietricele și să trăiesc, ca Federico Zuccaro, o viață fericită, spînzurat sus pe schele. De la Florența, la Vallombrosa : 1 000 m. înălțime, vreme rea, lume multă, baluri, fleacuri, plus o nemțoaică, tăiată în stil gotic, naltă și unghiulară, căreia îi dam oarecare ocoluri sentimentale : ce să-i faci năra-vului din fire !... De aci, la Gubbio, minunatul și încîntătorul Gubbio, numai de hafîrul lui Mastro Giorgio. Nimic nu se poate asemăna cu Gubbio, decît poate, în alt stil, Bruges. Ploua, am văzut totul în fuga, rău, ursuz, și nu m-am putut duce la Urbino, din cauza diligentei : trei sau patru ceasuri.

într-o cloșcărie, obîrșia tuturilor necurățeniilor ! De aci m-am întors și am pornit-o la Milano, la țară, unde era nevastă-mea cu copiii : zece zile de libertate absolută, cu importanța exagerată a scenelor de familie, cu ochii frumoși ai lui Muțili (Muțili nu e un pisic, cum s-ar putea crede, ci băiatul meu din urmă). De la Varedo mi-am luat nevasta și ne-am dus la Bellagio, fermecătorul Bellagio. Patru zile senine ; apoi înapoi, la țară ; apoi înapoi la Roma, la datorie. *Et voilà ! Adesso tocea a Lei.*⁷

Revenit în singurătatea de la Roma, m-a prins din nou dorul de scris. Voi să urmez cu al 3-a roman.⁸ Am însurat pe Sasa și Matei, am trimis pe lumea cealaltă pe Tănase Scatiu, ne mai rămîne Mihai și baciul Micu. Aceștia au să se miște în cadrul războiului din '77. Vă rog să-mi spuneți ce valoare istorică are cartea d-lui Th. Văcărescu, pe care ați premiat-o la Academie : *Luptele românilor* ? De valoarea ei literară îmi cam dau eu seama. Graeve mi-a trimis acum trei ani, la Bruxelles, ediția din '87. Puteți să-mi recomandați și altă scriere ?

În curînd sper să pot veni în țară. Aștept să treacă nunta și ziafetul principelui de Napoli cu Elena de Montenegro, și pornesc în concediu. Prin decembrie cel mai tîrziu cred că voi avea fericirea să vă văd.

Cu respectuoasă dragoste pentru amîndoi,

al d-voastre devotat,

D. 2.

98

Roma, 28/9 nov. '96

Iubite domnule Maiorescu,

. Vă trimit comedia¹ de față, cu rugăminte de a o citi înainte de venirea mea.

Aș avea să vă spun atâtea lucruri asupra acestei încercări, însă socotesc că e mai bine să-o cetiți întâi și apoi să vorbim.

Eu nu voi veni în țară decât peste o lună — la întoarcerea ministrului (plecat pentru 15 sau 20 de zile). Vă rog, prin urmare, să-mi răspundeți.

»

Vă doresc și aștept să-mi spuneți dacă aveți ceva de adus de la Roma.

Al d-vstre devotat,

Duiliu 2.

99

Roma, 24/6 dec. '96

Iubite domnule Maiorescu,

Dacă nu viu la nevreame cu întrebarea mea, în mijlocul agitațiilor prin care treceți în București, aș vrea să știu de ați primit piesa mea' și ce se face cu dînsa. Nu de alta, dar văd prin jurnale că Sardou' a scris pentru Sarah Bernhardt o comedie intitulată tot cam ca a mea : *Spiritismul*, care se va juca peste două luni. Să nu-mi găsesc beleaua din senin... Noroc numai că încercarea mea e urzită de vreun an și jumătate.

Speram la epoca asta să fiu deja în țară, însă lipsa ministrului mă împiedică de a pleca. Îl aștept pe fiecare zi, și cum o veni, o șterg. Prin urmare, tot ce am de spus mai bun și mai simpatice rămîne pentru atunci.

Vă rog, încă o dată, să-mi răspundeți de nu aveți dorință de nimic din Roma, precum și dacă vă duceți din țară pe vacanța Crăciunului, și, în caz afirmativ, de cînd^pînă cînd.

Cu respectuoasă prietenie,

al d-voastre devotat,

Duiliu 2amfiresco

100

Roma, 29/11 X-bre '96

Iubite domnule Maiorescu,

După cum stau lucrurile pînă acum, eu plec în ziua de 14/26 dec. de-a dreptul pentru Focșani, unde duc și pe fetița mea și unde voi să petrec sărbătorile Crăciunului. Sper să fiu în București de Anul Nou românesc.

Astea sunt proiectele mele, dacă L a h.' se întoarce săptămîna viitoare, cum îmi scrie.

Prin urmare, nici într-un caz nu ne putem vedea înainte de plecarea d-voastre. De aceea, vă trimit fără întîrziere cerceii ceruți pentru doamna Maiorescu.

Mie îmi par cam greoi, așa cum sunt. Dar pas de te înțelege cu Castellani ! Putem să-i oferim o avere de om, și de schimbat nu-i schimbă. Așa scrie la tipicul lui de buchunist—arheolog. Foarte bine. E drept că sunt foarte originali. Amforele sunt întocmai ca acele de la colan, turnate în aceeași formă ; numai *la rondache* e lucrată aparte, cu mîna, și, după nostimul bătrîn, de o perfecțiune și un stil absolut.

Vă urez vreme frumoasă la Bordighera și Nizza, ca să vă întoarceți cu soare și lumină în suflet. Eu știu că nu voi găsi nici una nici alta în țară, — dar totuși, cu cîtă plăcere viu !...

La revedere, cu bine.

Al d-voastre devotat,

Duiliu 2.

Mai adaog că, de vi s-or părea greoi cerceii, puteți să mi-i restituiți sau să mi-i dați la venirea mea. Așa am rămas înțeleși cu Castellani. Bătrînul observă că va fi probabil o mică deosebire între patina colanei și a cerceilor, deoarece aceștia n-au fost scoși din vitrină, pe cînd colana a fost purtată. Ca să-i pună în același *ton*, el roagă să nu fie dați pe mîna nimănui, ci să fie retrimiși lui.

Roma, 24 ian. / 5 febr. 1897

Iubite domnule Maiorescu,

Cîteva linii, spre a vă spune că în sfîrșit plec. Plecarea mea de astă dată, este o halima întreagă : cînd ministru Hmi scria că vine, se îmbolnăvea un copil ; cînd copilul se făcea bine, nu venea ministrul, și așa, de azi pe mîine, din decembrie am ajuns în februarie. Lecția asta a împrejurărilor a servit cel puțin să mă învețe a-mi modera voința, care cîteodată e ca Apostol Mărgărit' în Balcani : inspectează mai mult profesoarele decît școlile, și cînd la o adică, bîz !

Îmi închipuiesc că nu mi-ați răspuns de primirea cerceilor fiindcă nu știați unde sunt.

Plecînd mîine la 12 ziua, voi fi marți noaptea la Focșani (Ancona — Fiume), unde merg de-a dreptul spre a-mi vedea părinții și a lăsa fetița ce aduc cu mine. Peste vreo 15 zile de astăzi, sper să fiu în București.

Prin urmare, la revedere, cu tot entuziasmul unui școlar plecat în vacanțe.

Al d-voastre devotat și doritor,

Duiliu Z.

GRAND HOTEL DU BOULEVARD
[imprimat]

București, 15/17 februarie 1897

Iubite domnule Maiorescu,

Terminînd astăzi cetirea și părții a doua a introducerii la *Discursurile parlamentare*,¹ simt trebuința de a vă vorbi, și, fiindcă acum, numaidecît, nu vă pot vorbi, de a vă scrie.

În această minunată sinteză a unei epoci de nehotărîre, toate calitățile d-voastre de mare scriitor sunt duse la cea mai definitivă dezvoltare. Ideile mele de pînă acum, asupra trecutului nostru de 30 de ani, cam răzlețe, s-au legat unele de altele, sub expunerea succintă a faptelor din Introducerea d-voastre, așa de firesc, încît îmi pare că tot așa am înțeles și eu lucrurile întotdeauna. Negreșit, e numai părere ; după cum e părere, în pictură, impresia că ai putea face tu însuși capul minunat al unei femei ce te privește cu ochi buni din fundul unui tablou. În realitate e artă. Puterea artei îți dă toate iluziile.

În lucrarea de față, frumusețea limbei românești apare covârșitoare, iar forma literară e atît de desăvîrșită, încît devine impersonală. În lucrările d-voastre de pînă acum, parcă tot mai erau unele note personale, de ironie, de căutare de cuvînt adecvat, care nu ridicau nimic din bogăția stilului, dar păreau scrise într-un ton major de combativitate; de astă dată, totul e clasic, și eu cred că de acum nici nu veți mai putea scrie critici numai despre un om sau numai despre un sistem, ci va trebui să îmbrățișați epoci întregi.²

Nu știu cum are să se împace disprețul d-voastre pentru istorie cu marile însușiri ce fac din d-voastră un istoric clasic, îmi închipuiesc (fiindcă n-am vorbit mai adînc asupra lucrului) că nu credeți în știința istoriei, dar credeți în literatura istorică. Dacă mă exprim rău, vreau să adaog că, dacă din punct de vedere al emoțiunilor omenesci, al fericirii sau nefericirii omenesci, cunoașterea Romei din timpul lui Iuliu Caesar, a epocii războaielor lui Caesar nu are însemnătate, cunoașterea formei în care Mommsen și Caesar însuși le istorisesc are o mare însemnătate. Vă spuneam îmi pare că în anii din urmă am trăit la Roma cetînd *Războaiele Pelop.* de Thucydide,³ *De bello gallico*,⁴ pe Sophocle etc, etc. și am rămas încremenit de puterea de evocațiune a unora (ca Caesar și Mommsen) și de nulitatea altora (ca Thucydide). E adevărat că i-am cetit pe toți în traducere franceză sau italiană, cu toate astea cred că originalul n-ar schimba mult din impresia generală. Cu tragicii cam același lucru s-a petrecut. Prin urmare, a scrie istoria timpului nostru, ca Caesar și Mommsen a altor timpuri, este a face o adevărată operă de artă.

Cam încurcat, dar parcă ceva așa aș vrea să spun.

Mă rog, cu darul de ieri, ați râs ? La ce curioase manifestări de dragoste dă loc literatura și prietenia ! Domnul care îmi trimite *Crapi în proțty* din Brăila este un admirator al romanelor mele. Mă iertați dacă mi-am luat libertatea a vă trimite unul.

Cu toată iubirea veche,

al d-voastre devotat,

Duiliu 2.

Simbătă

103

Focșani, 18/30 martiu '97

Iubite d-le Maiorescu,

Fiind aproape de plecare, dați-mi voie să vă spun din nou, atât d-voastre cât și d-nei Maiorescu, cât sunt de fericit că v-am găsit pe amîndoi tot tineri, cu tot aceleași bune dispozițiuni pentru mine. Ce e încolo, e și nu e. Numai din viața puternică curg izvoarele poeziei, ale elocvenței, ale năzuințelor înalte. Anemia e mai aproape de moarte decît de viață.

Acum zece zile am ținut o conferință la liceul de aici. Lucrurile au mers bine. Nu mai vorbisem în public de cînd eram procuror. Prin urmare, era interesant de a vedea dacă maturitatea memoriei și echilibrul sistemului nervos crescuseră cu vîrsta, sau nu. Din acest punct de vedere proba a fost hotărîtoare. Am fost bucuros că mi s-a prezentat o nouă ocazie de a spune tot binele ce gîndesc despre admirabila pagină de istorie pe care o scriți.'

La revedere, iubite d-le Maiorescu, poate în curînd dacă lucrurile se vor mai schimba. Plec din Focșani sîmbătă și voi fi la Roma, marți, 6 aprilie, stil nou.

356

Rog pe d-na Maiorescu să creadă în toată recunoștința mea pentru fina prietenie de care a binevoit a-mi da atîtea dovezi.

Tinerețe, tinerețe, asta-i!

Al d-voastre devotat,

Duiliu 2.

104

Focșani, 26 martiu 1897

Iubite domnule Maiorescu,

Am cerut Ministeriului o prelungire de concediu de o lună, ca să pot petrece sărbătorile de Paște în țară. Sunt informat că e vorba de schimbări și permutări în cariera noastră... Eu sunt *clinele nimănui*, și, prin urmare, toți trecătorii se leagă de mine.

Vream să vă spun că, dacă ați avut vreme să revedeți *Hypnoticii*, e bine să nu-i trimiteți la Roma, deoarece voi reveni eu în București, de îndată ce se va numi titularul departamentului nostru.

Cînd plecați în străinătate ?

Cele mai respectuoase complimente d-nei Maiorescu. Cu tot devotamentul și vechea respectuoasă iubire,

al d-voastre,

Duiliu 2.

105

Roma, 2/14 mai 1897

Iubite d-le Maiorescu,

Iată-mă întors sub acoperămintul meu, la masa obișnuită, unde tot ce mă înconjură mă cunoaște : cărți, hîrtie, portrete

357

și gînduri. Aici, mintea reintră în scaunul ei, fondul firei mele se limpezește din nou, după trei luni petrecute prin hoteluri, agasat, nemulțumit și totuși fericit că la ridicarea perdelelor atmosfera era românească. Această contradictorie stare sufletească, de dorință neînfrînată către pămîntul țarei și de oarecare dispreț pentru oamenii ei, își are explicația, pe de o parte, în reala frumusețe și bogăție a naturei, *pe de alta, în condițiunile psihologice ale clasei zisă cultă de la noi. Cred că nicăieri nu e mai greu să fii un om superior și nicăieri nu este mai ușor să *pari a fi ceva*, ca în țara românească. ^Asta e pentru mine semnul cel mai sigur că avem o civilizație de dată recentă. Ca la toate popoarele noi în cultură, firea românească ascunde un fond de naivitate, pe care s-a altoit scepticismul împrumutat de la rasele străine, un ^scepticism curios, cu o ironie cam trivială, *bon enfant* și fără rezistență, *spanac* (cum îl numesc d-lor) în toată puterea cuvîntului. Fondul de naivitate e exploatat de șarlatani cu mult succes, și pe el se reazăma reputațiile false, în politică, în literatură, în tot. Scepticismul și ironia, din potrivă, par a voi ^să dărîme tot ce e serios. Ca observație de detaliu bunăoară, la noi lipsește o clasă de oameni (cei mai interesați, ca public), aceia pe cari limba italienească îi definește așa de bine cu vorba *bongustai*. ' / *bongustai* se pot găsi în toate clasele sociale, dar mai cu seamă printre oamenii cari nu fac nimic, a căror ^existență e asigurată de un mic venit, cari trăiesc spre a-și crește copiii, sunt culti, citesc tot, se interesează de tot și — lucru important — nu-și publică opiniile la gazete. La noi asemenea oameni sunt numai decît *nuli*. „X, da, e inteligent, dar e nul.” Mai cu seamă lipsesc, în felul acesta, femeile. „D-na X, da, e la locul ei, însă ceva cam gîscă.” Se pare că, în ^adevăr, fiind puțini la număr, în raport cu pămîntul, conștiința noastră că trebuie să facem fiecare cîte ceva nu ne permite să fim îngăduitori cu cei ce nu fac nimic. Dealtfel, asta e și o chestiune economică : formarea unei burghezii, care cu timpul să devie cultă.

D-voastră n-aveți poate aceleași impresii ca mine, și mai cu seamă jiu veți înțelege ușor de ce, cu asemenea impresii, doresc să vin în țară. Permiteți-mi să vă explic.

Lăsînd la o parte că am copii (din cari doi băieți, cari nu vorbesc o vorbă românească și cari totuși trebuiesc crescuți în limba mea) ; că de la moartea lui socru-meu ni-

mic nu ne mai lega strîns cu străinătatea; că de 10 ani de cînd pribegesc, mi s-a saturat de lum2 și limbi străine, —* lăsînd la o parte aceste considerațiuni vage, iată altele mai hotărîtoare :

Eu am 39 de ani, — prin urmare, mai mult decît jumătatea vieții s-a dus. Din jpunct de vedere al intereselor mele de carieră, sunt prea bătrîn pentru gradul meu : de abia în iuliu '98 împlinesc stagiul pentru a fi înaintat la gradul de consilier, și chiar atunci am înainte pe Nedeyano de la Londra, pe Cuciureano de la Berlin, pe Nanu de la Haga, pe Mavrodi de la Viena și poate chiar pe Kretzulescu și Popovici de la Bruxelles. Afară de asta toții miniștrii noștri sunt tineri și mai toți de carieră (Gr. Ghica la Paris, Em. Ghica la Viena, Beldiman la Berlin, Lahovary la Roma, Djuvara la Const[antinopole], Golescu la Petersburg, Papi-niu la Belgrad, Al. Ghica la Sofia), așa că rămîne să aștepți moartea aproapelui ca să înaintezi. Prin urmare, cam în zilele lui Carol II, o să ajung și eu la o legațiune.

Dar mai sunt și alte considerațiuni, de un ordin mai înalt. Pînă la 40 de ani, viața omului bea din lumină printr-o mulțime de ramificații: amorul, dorința de a cunoaște locuri noi și oameni noi, închipuirea de sine, eleganța, petrecerile, în fine, tot cortegiul cu care trece tinerețea ; de la o vreme, năzuințele sufletești se schimbă, afecțiunile se statornicesc, activitatea trece instinctiv de la combativitate la lucrare statornică și cu efecte imediate — parcă viața ar avea o conștiință a ei, ca atare, că nu mai e vreme multă de așteptat. Asta și trebuie să fie explicarea că în a doua parte a vieții, majoritatea oamenilor se așează pe strîns bani, pe zidit case (ar fi mai logic să facă așa ceva cînd au încă mult de trăit) și mai cu seamă pe făcut politică.

Eu am plecat din Focșani însoțit de dorințele tuturilor alor mei de a mă întoarce cît de curînd, de a mă fixa în țară, spre a lua, cu timpul, locul frunțașilor din localitate, cari îmbătrînesc. Dorința lor răspundea dorinței mele, dar vă mărturisesc că nu mă pot hotărî s-o rup deodată cu anii de muncă de la Minister, fără să am făgăduința unui sprijin ; am cu alte cuvinte lașitatea înțelepciunei. De aceea aș dori ca d-l Carp să aibă încredere în mine : să-mi permită, cînd va veni momentul, să mă aleg la Focșani.

Din înceată lichidare a averii lui socru-meu, avem pînă acum (afară de zestrea de 100 000 frs. în hîrtii de drum-de-fier și rentă) 25 000 frs. partea nevesti-mei. Această sumă (de acord cu cumnatul-m&i) ne va servi ca doi ani să putem trăi. în acest interval voi face avocatură, și sunt încredințat că cele 12 000 Jfrs. pe an pe care le cîștig a*stăzi le voi cîștiga orîcînd.

în Focșani, partidul conservator e pus de d-l N. Filipescu' sub șefia unui venetic, anume Gogu Constantinescu, despre care aud spunîndu-se cele mai mari necuviințe. Cu acesta s-au unit gentilul, dar foarte prostul Vasilica Apostoleanu, d-l Nicolescu-Voetineanu, care trece drept nebun, și alți doi, trei necunoscuți. Lumea cumsecade e împărțită în două tabere : junimiștii, cu d-nii Voinov, Simionescu-Rîmniceanu, Cotescu etc. și liberalii-independenți, cu general Gheorghiu. Printre aceștia însă, nu e nici un tînăr localnic, căroră bătrînii să lase moștenirea lor politică (afară doar decît Mincu, care e liberal).

Eu v-aș ruga să vorbiți cu d-l Carp. Dacă d-sa poate nu mă cunoaște îndestul, d-voastră mă cunoașteți, și știți că se poate compta pe mine.

Dacă am fost cam lung, vă rog să mă iertați. N-am putut să vă văd înainte de a pleca, fiindcă v-aș fi spus din viu grai toate acestea.

Acum literatură. Am cetit partea a II-a din introducerea la discursuri (voi. II), pe care o auzisem deja. V-o trimit, «cu mia îndreptări de troar. E o pagină palpitantă de viață și de interes. La cetire mi s-a părut mai puțin obiectivă decît partea I-a. E însă firesc să *fie* așa, deoarece eu, un indiferent, am ajuns la ultimul rînd, vibrînd de indignare că o asemenea monstruozitate s-a putut înscena, acum 20 de ani, într-o țară cu regim parlamentar și cu pretenții de cultură. Aștept urmarea cu nerăbdare. Sunt încredințat că veți simți și d-voastră nevoia de a publica mai tîrziu un volum special pentru paginile acestea de istorie, care vor rămînea, desigur, printre cele mai frumoase ale literaturii noastre.

Cît despre discursuri, v-am spus îmi pare proba la care le-am supus. într-o discuțiune, în București, în care mi se citau, în contra, discursurile lui Macaulay,' am cerut să se aducă traducerea lui Ang. Demetriescu' și am cetit la întîmplare și din Macaulay și din Maioreescu, fără surprin-

dere, fără tranziție, fără, în fine, ca unul să strice celuilalt. Și e vorba de Macaulay, cu alte cuvinte cel mai ilustru reprezentant al elocvenței engleze, în care forma cea mai perfectă e unită cu logica cea mai inexorabilă și cu ironia cea mai elegantă. Modestia d-voastră să nu ia în nume de rău comparația : v-am spus impresia mea : un om superior la noi (consacrat ca atare) trebuie să fie cu adevărat *un homme hors ligne*. D-l Carp în politică, Eminescu în poezie, dacă s-ar fi născut în Franța sau în Germania sau chiar în Italia, erau astăzi celebrități europene.

Hypnoticii. închipuiți-vă că tocmai la sosirea mea aici, se da piesa lui Sardou. Am alergat s-o văd, cu o neliniște și o temere cum nu vă puteți face idee, — și m-am întors triumfător, un triumf *de uno solo*, dar și cam plouat, gîndindu-mă pe de o parte ce falsă, goală și învechită e tema lui Sardou și cu toate astea cum a știut să scoată din^ ea scene frumoase, — iar pe de alta, ce bună este tema la mine, cu firea interesantă a doctorului meu, și totuși cum nu e nici o scenă de teatru ! Voiți să știți ce se petrece în *Spiritismul* lui Sardou ? Un bătrîn doctor (iar doctor !), amorezat de știință, de spiritism și... de nevastă-sa, se muncește pe mesele, pe cînd nevastă-sa îi pune niște coarne cu ramuri. într-o zi, ca să poată petrece vreme mai multă cu amantul, nevasta spune bărbatului că pleacă la țară (sau așa ceva). Se întîmplă însă tocmai trenului cu care trebuia să plece un accident grozav, cu explozii, foc, răniți, morți, carbonizați. Bărbatul aleargă la gară să-și salveze nevasta. Ia-o de unde nu-i. Dumneaei petrecea cu amantul (care e un aventurier și mai de nu român, fiindcă am auzit un nume cam Stoundza sau Sturdza, sau așa ceva). Prin urmare, pentru bietul bătrîn, nevastă-sa e pierdută. în vremea asta un prieten aleargă la ea și-i spune cele întîmplute trenului. Coana Veta, cu ambiț, nu vrea să se mai întoarcă acasă și propune amantului să fugă în lume. D-lui refuză. D-neai se indignează, îl disprețuiește și pleacă. Dacă însă pentru doctor nevasta era carbonizată în forma ei actuală, nu degeaba era el spiritist : nevasta îi revenea sub formă de spirit. Și azi spirit, mîine spirit, pînă într-o bună dimineață dumneaei se întoarce de-a bineia la domiciliu. Bărbatul convoacă pe ceilalți spiritiști și-i pofteste să pipăie minunea. Asta-i. Toată bazaconia asta e spusă cu gravitate, cu știință ocultă prin prejur. Un alt:

franțuz ar fi făcut o farsă enormă, să te tăvălești de ris. D-I Sardou a făcut o piesă serioasă.

Revenind acum la *Hynoŋicii*, — eu vă propun sa-î lăsăm să doarmă. Ce-a fost s'a dus. Un scriitor sincer își poate zice sieși : *non val cosa nessuna Vemozione tua.*⁵ O lucrare poate să iasă mai bună sau mai rea : asta privește pe alții. Răsplata lui stă în însuși faptul scrierii.

De acuma mă aștern pe romanul cel de mult mîngîiat în gînd. Acesta va fi al 3-a și ultimul din lumea *Vieții la țară*, și cîie știe dacă nu și ultimul din încercările mele.⁶ Mă simt ajuns la un moment de desăvîrșita seninătate, și dacă n-aș avea copii și nu aș fi legat cu sănătatea mea puternică de pămînt, aș fi un budhist în felul meu, aș înceta de a mai face ceva, tot ridicîndu-mă în căutarea *cunoștinței absolute*, care la urma urmei este liniștea absolută.

Cu bine, iubite d-le Maiorescu, fără a-mi găsi prea multe contraziceri și fără a mă blestema de atîtea foi înnegrite.

Duiliu Zamfirescu

106

Roma, 6/18 sept. 1897

Iubite domnule Maiorescu,

întors de cîteva zile la Roma, mă gîndesc cu mare plăcere la o lungă scrisoare, parcă veselă și tînără, pe care să v-0 trimit, în mijlocul cuferilor ce revin în str. Mercur din planeta* cu același nume, — că alta de văzut nu cred să vă fi rămas.

Veți primi-o cu aceeași plăcere cu care v-o scriu eu ? Nu ;*

Se pare că o umbră de nor s-a lăsat peste noi în vremu* tite din v>rmă, nor de neînțelegere, de amor propriu — poate exagerat — din partea mea. Eu înțeleg prea, bine ce urît e să fii pretențios, și lupt pururea cu o jumătate din mine, bună și iertătoare, contra celeilalte jumătăți, plină de deprinderi sociale meschine, fără să o pot birui întotdeauna. Scuz* -mea stă în faptul că sunt obicinuit a trăi o viață cumpănita/

în care nimeni nu vine să te lovească cu bățul, nici să te batjocorească prin gazete.

Că este așa ceva între noi, sau a fost, nu se poate tăgădui. Chipul d-nei Maiorescu, carte deschisă, în care se citesc toate impresiile, era o dovadă luminoasă. Eu însă, care n-am nimic pe suflet, tot sper că la o nouă revedere, pagina să fie întoarsă, paragraful norilor să fie sfîrșit și un altul, senin ca cele din trecut, să reînceapă.

Vă spun cu sinceritate toate acestea, fiindcă am prins din nou firul scrisului, care mă ridică deasupra nimicurilor vieții, mă face să văd și să recunosc greșelile mele și să iert pe ale altora.

Așadar, am reînceput să scriu. Romanul⁷ merge înainte. El va trebui să se publice tot în *Convorbiri*, unde au văzut lumină și celelalte două, căroră cel de acum e urmare și încheiere. Deși nu e încă terminat, aș dori ca publicarea lui să înceapă numaidecît. *Convorbirile*, reduse cum sunt acum, vor pune 7 sau 8 numere cel puțin, spre a-l sfîrși ; eu voi pune încă 2 sau 3 luni spre a-l termina, așa că înainte de un an nu aș putea să-l scot în volum.

Vă învoiți ?

Vă mărturisesc că încep a avea oarecare grabă. O mulțime de alte proiecte, alte tipuri, alte gînduri bat la- ușa fabricii. Cu cît merg mai înainte în viață, cu atît ea îmi pare mai bogată în subiecte interesante, în oameni și lucruri demne de studiat. Mă simt încă tînăr, dar firul existenței s-a depănat pînă dincolo de jumătate. Va mai fi ceva pe ghem ? Nu ? Cine știe !⁸

Vara am petrecut-o la Tivoli, la Villa Gregoriană, sub cascade. Vă aduceți aminte de călătoria din primul an, cînd am înnemerit la Villa Adriana, ca Eremia cu oiștea, tocmai în ziua de Paște, singura zi din an cînd villa e închisă ?... Trecînd adesea pe lîngă stația tramvaiului, îmi părea că văd pe d-na Maiorescu, mergînd în vîrfurile unui picior rănît, pe un drum singuratic, iar noi glumind asupra botinelor și altor deprinderi strimte ale cucoanelor. Ce curioase sunt unele colțuri ale memoriei ! îmi aduc aminte de o șopîrlă, verde ca smaraldul, ce se urca pe un zid cu iederă. Ne uitam la dînsa cautînd cîteșitrei numele italianesc : lezard, lezardo, lucerta, în fine *lucertola*. Uf !... Și era cald. Și pe d-na Maiorescu o durea piciorul... Dar apoi colațiunea de la *trattoria* sibi-

lelor ! D-nul Maiorescu se apăra de macaroane ca de niște câini răi.

Prin urmare, aci, în fața templului sibilei, în fundul rîpelor dantești pe care le sapă Annienul, a voit soarta să. trăiesc o lună și jumătate* viața cea mai intensă și mai absorbantă ce se poate trăi pe pămînt, aceea de scriitor de lucruri ce pot fi, dar ce nu sunt. Lumea se miră cum d* e cu puțință ca oameni cu totul lipsiți de talent să stăruiască o viață întreagă în mania lor de a mînji hîrtie și de a publica fleacuri. Eu nu mă mir deloc. E, evident, o lipsă de simțul realității imediate la asemenea scriitori, lipsă comună dealtfel tuturilor oamenilor de imaginație, care însă *este* spre cîntea lor, fiindcă îi face mai buni decît alții; în plus, la roman-cierii fără talent mai este lipsă de orice simț al realității, nu numai al realității imediate și oarecum personale. Dar, cu talent or fără talent, toți cei ce sunt roși în suflet de trebuința *de a crea*, toți sunt fericiți cînd arcul închipuirei se întinde și coarda vibrează. Și vorba d-voastre veche : „lasă-1; de-o fi ceva în el, revine”, e sfînta. Se mai ascunde omul, se rușinează, suferă cînd se vede batjocorit, dar nimic nu-i stîrpește din creier cancerul scrisului. Iar cînd cineva a ajuns, ca mine, la un fel de imunitate, pe care o dă deprinderea cu vorbe bune ca și cu vorbe rele, și mai cu seamă vîrsta, atunci dă Doamne bine !... Numai moartea seacă izvoarele. Ce-i pasă lui Tănase Scăiu, bunăoară, sau lui Milescu (din romanul de acum) că-i lipsește o virgulă la tipar sau un nas-ture la haină, or place unui critic sau nu place Academiei !... Toate acestea se pot vedea pe urmă, cînd autosugestiunea scriitorului a încetat și și-a revenit omul în simțiri.

Trecînd acum la d-voastră, — unde ați fost vara asta ? cum merge *privirea generală asupra situațiunei politice* ?

Eu socotesc, domnule Maiorescu, că e o eroare de a lasă lacuna de la 71 la '75 în *Scurta privire istorică* a ultimilor 30 de ani. Înțeleg că în intervalul acesta, d-voastră ați fost direct în joc ; că e o chestiune de delicatețe, față cu foștii colegi, de a nu-i judeca etc, etc Dar, mai presus de toate, stă interesul istoric și literar al lucrării. într-o operă de valoarea aceștia, o oarecare brutalitate mommseniană e la locul ei: adevărul ! adevărul strigă generațiile tinere.

(Ca observație în treacăt, cred că întregul titlu: *Sub Minister. L. C. 11 martie '71 — 3 apr. '76* trebuie modificat

și înlocuit cu așa ceva : *Primul an al Minist. L. C.*, sau *începuturile Minist. L. C.*, fără a mai pune subtitlul de la atîtea la atîtea, care lasă să se înțeleagă că faceți istoricul întregilor 5 ani).

Discursurile parlamentare au valoare istorico-politică numai ca puncte de sprijin pentru cercetări viitoare și ca idei generale ce stau la temelia lor ; astfel, valoarea lor e pur literară. Ca o piatră aruncată de o mînă îndemîntecă pe suprafața unui lac, ele ating numai apa, din cînd în cînd, de-abia udîndu-se de realitate, iar restul vremii zboară. în asta și stă valoarea lor : în festonul elegant ce-l descriu pe oglinda lacului; cu alte cuvinte, în frumos.

Prin urmare, apa sub dînsule trebuie țesută din nou, întreagă. ‘

Pune, Doamne, îngrădire condeiului meu, că a luat cîmpii. Respectuoase sărutări de mînă doamnei Maiorescu. D-voastre toată vechea iubire

de la devotatul

Duiliu 2.

107

Roma, 10/22 sept. '97

Iubite domnule Maiorescu,

Fiindcă e treaba pe grabă, renunț de a explica mai pe larg cauzele care m-au făcut să scriu romanul de față. Țiu numai să vă spun că, înainte de a începe, mi-am dat seama că se vor găsi oameni cari să zică — cum sunt oamenii — că am imitat pe Tolstoi.

Dar gura lunei cine o astupă ?

Ceea ce a încolțit de demult în sufletul meu și a prins rădăcini puternice nu se poate da la o parte pe o simplă bănuială. Cine va ceti romanul meu din cei ce au cetit pe al lui Tolstoi va vedea deosebirea esențială dintre amîndoua : creațiunea mea e latină, pe cînd a sa e slavă. De vor fi asemănări, acelea vor fi datorite faptului că, la urma urmei, sufletul omenesc este același peste tot. Dar nu vor fi.

O rugămintă: doresc să păstrez manuscrisul. Vă rog, prin urmare, să recomandați celor ce se ocupă cu tiparul, să aibă oarecare grijă de foi, cu atât mai mult cu cât altă copie nu am.

O a doua rugămintă : sunt" vreo 5 luni de când ai mei de la Focșani mă bombardează cu scrisori spre a interveni pe lângă d-vastră în sprijinul unei surori care trece bacalaureatul. Am refuzat. Fata s-a prezentat în sesiunea de iunie și a căzut, anume, a căzut la latină și la română. Nu știu de ce, se pare că eu aș fi de vină.

* M-am socotit mult înainte de a îndrăzni să va scriu. Cred însă că nu mai pot răspunde lui tată-meu cu asprimea de pînă acum.

Prin urmare, vă rog să aveți oarecare interes de mersul lucrurilor, — bineînțeles cu toată binecuvîntarea, din partea mea, de a fi respinsă din nou, dacă nu va fi pregătită.

Fata se cheamă Zoe Z.

Telegramele¹ m-au încălzit ca o strîngere de mînă afectuoasă. Cea cu botoșeii e minunată. Hai să zicem că erau groși (fără nici o aluzie la obrazul celui ce și-a permis a-și aduce aminte că erau strîmți). Aștept să-mi scriți două rînduri, despre unele și altele, și mai cu seamă despre începutul romanului, dacă aveți răbdare să-l citiți în crîmpeie.

Cu bine și: ca întotdeauna devotat,

D. 2.

Ce ziceți de foile de vița ?

Poate c-ar fi fost mai bine să se petreacă lucrurile toamna, cînd frunzele cad și strugurii sunt culeși.

O mînă simpatică a vrut să colaboreze cel puțin la chenar.² Fie frate...

108

Roma, 2/14 octombrie '97 ț|

Iubite domnule Maiorescu,

Nu știu nimic de soarta manuscrisului: a ajuns la destinație ? îmi închipuiesc că da. L-ați cetit ? îmi închipuiesc că nu.

E și mai bine să-l citiți tot, deodată, ca să vă puteți da seama de conceptul întregii lucrări.

În orice moment pot trimite încă 50 de pagini. Cred însă că din cele trimise e materie pentru două numere, cel puțin. Ar fi bine să nu iasă în crîmpeie prea mici.

Sunt acum la pagina 130. Pînă într-o lună sper să-l sfîrșesc.

Cînd voi ajunge la ultima pagină să știți că vă telegrafiez, ca să aflați că s-a liberat robul lui Dumnezeu D. Z. din patimele facerii. Mă rog, dacă nu mai gîndesc, nu mai mișc, nu mă mai bucur decît de hatîrul lui Milescu !... Astăzi a trebuit să mă înham la o redingotă solemnă, pentru vizita obicinuită la Minister : nu mă mai ajunge... în cîteva luni, viața sedentară, de acasă la Legațiune, în trăsură, și de la Legațiune acasă ; pofta de mîncare ; mulțumirea, prin lipsa absolută de orce altă grijă — m-au făcut să mă îngraș cu cîteva centimetre. *En voilà une qui est botine*: efectele terapeutice ale literaturii asupra oamenilor costelivi. Cum voi sfîrși ultimul cuvînt, trei zile nu mă mai dau jos de pe bicicletă. Sper astfel să mă deprind din nou a umbla, să recapăt darul cuvîntului, să rîd, să cînt, ca orce om teafăr. Jur de asemeni, pe onoare și conștiință, să nu mai fumez trei luni, ca să compensez grozăvia de țigarete ce am fumat pînă acum.

Numai, o nouă pacoste se ivește pe orizont : romanul viitor Dumnezeuul părinților noștri ne va feri poate de așa necaz, măcar vreo jumătat' de an, dacă nu pentru altceva, pentru copiii mei, cari au ajuns să zică „*papa escrit*” ca și cum ar zice „*le turc prie*”.

Cu bine, iubite domnule Maiorescu, din toată inima și înainte !

Duiliu 2.

Roma, 4/16 octombrie '97*

Iubite domnule Maiorescu,

Cîteva rînduri, ca să vă mulțumesc de scrisoarea din urmă, care mă îmbărbătează la lucru, și să vă trimit urmarea romanului (pagina 48—109).

Aștept cu nerăbdare numărul din *Convorbiri*, cu lucrarea d-vstre și, în urmă, volumul al 2-a al discursurilor. Trebuie neapărat să scoateți în volum aparte, și complectată, istoria critică a celor 30 de ani ai domniei regelui. Nimeni nu e mai bine pregătit decît d-vstră pentru o asemenea lucrare; cultura întinsă, gustul înăscut, spiritul critic și mai presus de toate admirabilul instrument ce aveți la îndemîna, limba, fac din d-vstră istoricul clasic al timpurilor lui vodă Carol. Ce curios sentiment am eu cu vodă al nostru ! Trebuind să-mi așez schița evenimentelor războiului, l-am urmărit cît am putut, și-mi apare atît de simpatice, așa de bărbat întru toate, încît trebuie să lupt cu propria mea pornire, spre a nu fi bănuir de adulațiune...

Iar celor doi iubii idealști, trimite toate respectele sale idealistului de al 3-a,

D. Z.

Rog răspuns de primire. Nu am altă copie.

Roma, 11/23 octombrie 1897

Iubite domnule Maiorescu,

Vibrînd încă de emoțiune, vă scriu două rînduri spre a trimite sfîrșitul romanului.

Ce-o fi cu el nu știu. Știu atît, că eu nu am fost niciodată mai sus cu sufletul.

Sunt bucuros că l-am sfîrșit, dar sunt trist că mă despart de lumea înfiripată acolo, atît de vie pentru mine. Credeam că o să iasă mai lung. În planul meu, Anna și Natalia trebuiau să ducă *Războiul* mai departe, pe o altă lătură. Însă temperatura la care s-au ridicat sufletele, în acțiunea propriu-zisă a luptelor militărești, nu îngăduie o mai departe dezvoltare, fără scoborîre a căldurei.

Sper că acesta va fi și sentimentul d-vstre. Așa cum sfîrșește acum, sfîrșește de la sine ; altfel, ar fi trebuit să termine cu de la mine voință și pregătire.

M-am crezut dator să menționez de două ori, foarte sobru, numele lui Th. Văcărescu, de la care am reprodus două documente oficiale, ce mi s-au părut necesarii pentru psihologia evenimentelor. Aș fi putut să mă dispensez de a-l cita, tocmai fiindcă sunt documente *oficiale*. Cum însă nu eu le-am adunat din *Monitor* sau de la alte izvoare, e o datorie de cinste literară de a-i pomeni numele în notă.

Și acum cu bine înainte !

Al d-vstre devotat,

Duiliu Z.

Roma, 21 oct./2 nov. '97

Iubite domnule Maiorescu,

Trebuie să vă scriu din nou ; dacă ați avut timp să citiți romanul întreg, îmi închipuiesc că vă așteptați chiar să vă scriu.

Rezultă din studiul d-vstre istoric asupra războiului că telegrama marelui duce Nicolae,¹ așa cum era cunoscută pînă acum, e apocrifă. Vă mărturisesc că și eu am avut impresia asta, și, cu toate că, în scurta mea tramă istorică,

aveam nevoie să o reproduc întreagă, m-am mărginit a da numai o parte dintr-însa ; dar partea asta e esențială : «treci Dunărea, unde vei voi, cum vei voi și sub orice condițiuni vei voi". în urma textului autentic pe care-l dați în studiul de acum, aceste grele cuvinte ar trebui înlocuite cu următoarele : „Turcii ne zdrobesc. Te rog să te unești cu noi, sa faci demonstrațiuni" etc.

înainte însă de a stabili textul pe care ar trebui să-l admitem, îmi pare că se pune pentru mine o altă chestiune j.

Pînă astăzi nimeni nu poseda versiunea oarecum oficială', a depeșii. D-vstră o dați cel dintîi. Studiul d-vstră și romanul meu apar în același timp, în aceeași revistă. D-vstra spuneți lui St.' adevăruri crude ; eu, fără să mă fi gîndit la dînsul, am pus în aceeași bolgie a Infernului lui Dante pe toți cei ce erau potrivnici războiului. Dacă și în încercarea mea s'ar insera textul rectificat al depeșii marelui duce, am avea aerul că am fost în înțelegere. E bine să avem aerul că am fost de acord, cînd nu am fost ? sau mai bine : *ayons l'air de ne pas avoir l'air ?* Știți cum stau cu Stz.

îmi pare mai înțelept să se scoată cu totul din roman rîndurile cu depeșa. Dacă îmi aduc aminte bine, alineatul cu textul telegrammei începe așa : „Atunci, în locul d-lui de Neli-dof, luă condeii marele duce N. și scrise domnitorului nostru acea faimoasă depeșă" etc. Să rămîie așa, fără să se mai pună între ghilimele textul *treci Dunărea* etc.

Cred că tot restul din puțina parte istorică prin a cărei urzeală am țesut stă și după publicarea lucrării d-vstre.

Din această lucrare, foarte importantă îmi pare critica politico-diplomatică a epocii Livadia. Aștept cu nerăbdare continuarea, spre a vedea cum se prezintă epoca tratatului din Berlin ; cum se delenează acțiunea politică a cabinetului liberal în evenimentele ce au dus la protocolul 9 și 10 ale sus-zisului tratat.

Două puncte sunt grele în studiul d-vstre de acum, grele amîndoua, iar cel de-al doilea de cea mai mare însemnătate istorică: a) legătura intimă ce trebuie să se stabilească între prima parte a studiului (voi. I), relativă la marele interes ce aveam a ne alipi de Germania, după 1870 (interes pe care-l recunosc), cu rolul echivoc jucat de pc. de Bismarck' în congres, privitor la noi. A fost mare om principele, — dar,

din punctul nostru de vedere, stă mai bine acolo unde e acum, decît unde era înainte. Cu un Caprivi și un Hohenlohe oarecare la praștie și un bun Biilow' la roată, ne merge mai bine.nouă, românilor, decît cu marele cancelar. Dealtminteri, ceea ce la 70 *se impunea*, astăzi trebuie căutat de noi ;

b) Chestiunea de a se ști dacă am fi putut dobîndi mai mult în Bulgaria, printr-o atitudine conciliantă cu Rusia, — ceea ce ar forma vina cea mai mare a lui Brătianu.

Eu am revenit asupra acestui punct. O cercetare mai obiectivă a trecutului, cum pare a fi fost, nu cum ar fi putut să fie, m-a făcut să-mi împlînzesc judecata, ca, dealtfel, în multe lucruri ale lumii aceștia. Aștept cu cea mai mare nerăbdare urmarea studiului, ca să văd de cunoașteți și dați condițiunile schimbului Basarabiei cu Dobrogea, pe care c-tele Ignatief le propunea în ianuarie 78 guvernului roman în numele g-lui rus. *Acesta este punctul cel mai important al studiului d-vstre de acum.* Nici Văcărescu, nici nimeni pînă astăzi nu a pus în relief chestiunea schimbului de bază practică *do ut des*. Nu știu dacă regele spune ceva în memoriile sale ; mă îndoiesc. Broșura lui N. Kretzulescu' pornește din alte sentimente.

Din protocoalele tratatului de Berlin și din însăși ideea politică a creării unui stat bulgar, rezultă pentru mine că o compensațiune teritorială în Bulgaria, *or cît de mare*, pe care ar fi fost dispuși rușii să ne-o acorde în schimbul Basarabiei, e 6 legendă. Dacă, în contra evidenței, Ignatief aducea propuneri serioase de o mări mare întindere în Bulgaria, atunci și Brătianu și Kogălniceanu au fost mai prejos de misiunea ce le era încredințată, neprimindu-le. Dar aici e nodul: aducea ceva Ignatief ? și ce aducea, dincolo de linia actuală a Mangaliei ? Din cîte știu eu, pe atunci se vorbea de bani, de corăbii și de alte asemenea fleacuri.

De cea mai mare importanță este de asemenea explicarea atitudinii partidului conservator în 78. Oamenii politici ai acestui partid se pregăteau la o luptă uriașă împotriva liberalilor pe tema *cesiunii* Basarabiei în schimbul Dobrogei. Nici un român, dar absolut nici unul nu a avut viziunea clară a situațiunei. înțeleg că e antipatic să subscrii cedarea unui petec de pămînt din granițele țării, dar în asta și stă deose-

birea între Esarcu și un *om*, în a ști să iei răspunderea când și unde trebuie.

Aștept volumul, și sunt al d-vstre din inimă devotat,

•y

Duiliu Z.

Încă un cuvînt: la pagina 918 a ultimului număr din *Convorbiri* e o greșeală de tipar, care nu-mi place deloc : — „Zău, Nicoke, păcală ești!” La mine e clar *Nicule*.

Ar fi de dorit ca dl. corector să puie virgulele la locul lor și să nu mai facă spirit în textul altora.

Dacă e trădare sa știu și eu.

112

Roma, 30 oct. / 11 nov. 1897

Iubite domnule Maiorescu,

Să lichidăm numaidecît chestiunea liniuțelor : mă jur pe ce am mai scump că voi pune *toată energia* a mă dezbăra de liniuțe.¹ Aceasta, ca să vă fac plăcere ; fiindcă altfel nu văd de ce aş avea o dușmănie neîmpăcată în contra lor. „Pauza are și ea rostul ei.* Adevărat. Dar nu cred să fie așa de misterios acest rost, încît să nu între și el, ca al tuturor celorlalte semne, în regulile punctuației. La drept vorbind, în punctuația gramaticală nici nu ar exista un asemenea microb ; cel mult ar intra în punctuațiunea retorică. Iar punctuațiunea retorică nu o va întemeia d-l Manliu,² ci noi, scriitorii.

De ce să mai lungim vorba degeaba : am jurat că nu mai fac.

Acum la mai important.

Admit cîteva din propuneri și anume : reducerea poeziei, înlocuirea cuvîntului *reintegrare* (nu a frazei întregi),* *frigurile infective* și alte cîteva mici detalii. Credeți-mă că, cetind observațiile ce-mi faceți, am tresărit, fiindcă le aveam eu însumi într-un colț al memoriei ca *lucruri îndoielnice*.

Întrucît privește *ordinea de zi*, admit și aci reducerea celui dintîi, așa cum îl cereți. Dați-mi voie însă să nu admit pe cel de al doilea.³

Ordinul de zi dat de generalul Cernat în preziua lui 30 august nu e pus de mine ca detaliu ostășesc, ci ca documentul cel mai sugestiv — artistic sugestiv — din toată campania. El e scris prost, redactat în pripă ; dar proza lui copilărească dă detaliile cele mai emoționante ale organizării atacului.⁴

Sunt aproape 4 ani de cînd citesc și recitesc istoria războiului. Dacă vă aduceți aminte, v-am scris în '93 din Bruxelles (pe cînd pregăteam *Viața la țară*), rugîndu-vă să-mi spuneți ce lucruri însemnate avea literatura noastră militărească asupra campaniei din '77; acum în urmă am regăsit printre hîrțiile mele o altă lungă scrisoare⁵ către d-voastră, din '95, pe care nu v-am trimis-o (cum mi se întîmplă cîteodată) și în care vă expuneam planul romanului. Vă rog să vă încredințați că dacă *în război* e scris dintr-un suflet, de la pagina 1 la pagina 169, — tot ce stă acolo e îndelung pregătit, atît ca invenție a mea proprie, cît și ca substrat de fapte istorice. În plaul de la început, romanul de astăzi trebuia să se cheme *Divizia a 3-a*. Am părăsit titlul acesta, părăindu-mi-se că nu e destul de elastic. Prin urmare, datele istorice, acțiunea propriu-zisă militărească fac parte dintr-un tot, la care nu pot renunța decît în mici lucruri.

^ Mai gravă îmi pare observația privitoare la femeile ce „rămîn de regularisat cu oarecare silă”. În materie de regularisală, face fiecare cît îl țin curelele. Poate că m-aș fi încumetat și la asta, dacă atacul de la Grivița nu mă ridica într-o atmosferă așa de înaltă sufletește, încît să nu mai fiu bun de nimic pe altă cale. Cele două pagini în care trupa așteaptă ora atacului și momentul în care Șonțu face un pas înapoi și pune mîna pe garda săbiei sunt chintesența întregii mele puteri de creațiune. Mai mult decît atît nu pot să fac. Orcum vor fi privite de critici aceste două pagini, ele reprezintă pentru mine cea mai puternică emoțiune artistică ce mi-a dat-o pînă astăzi autosugestiunea de scriitor. Înțelegeți cît de jos rămăseseră femeile, cît de banale îmi păreau cu duplicitatea instinctivă a sufletelor lor. Singura care poate m-ar fi interesat ar fi fost Elencuța, nebună. Dar atunci ne îndrumam spre melodramă.⁶ Nu mai rămînea nimic din gra-

vitătea solemnă a morții eroului, diluată, *stillată* cum s-ar zice italianește, prin toate filtrurile *mai binelui*.

Dați-mi voie să vă spun acum, în oarecare aprindere sufletească, că foarte puțin mă interesează ce o crede publicul și cum so mulțumi el de sfârșitul romanului; după cum foarte puțin mă importă ce vor zice criticii. Vă scriu ej-vstre și vă fac concesii, atît fiindcă vă iubesc cît și fiindcă va cred singurul român, în literatură, pe care îl fură frumosul, independent de alte preocupări. Această cam neroadă închipuire de mine mi-o dă nu conștiința valorii lucrărilor produse, ci conștiința valorii mele sufletești. Că multe din aceste lucrări nu corespund icoanei dinlăuntru, o știu ; că pentru cel ce citește numai icoane din afară există, o știu. Dar mai știu că, pentru mine, numai lumea mea lăuntrică are valoare. Acolo stăpînese eu, și acolo mă simt destul de sus ca să nu ajungă pînă la mine glasurile de pe pămînt.

D-vstră o să ziceți: *genus irritabile vatum*. Așa să fie, numai să fie *vatum*.

Aș mai dori să vă rog să-mi spuneți pentru ce anume |
ați rîs în barbă de înțelesul scrisorii mele din urmă. Eu am J
crezut că o să interpretați rezerva ce-mi impuneam ca un act
de cuminenie personală, la care m-ați îndemnat de atîtea |
ori, și ca o dovadă de disciplină de spirit, cel puțin pe cît J
tîmp sunt funcționar. Un surghiun la Petersburg nu e cu
putință ; or, asta și cu a-mi cere demisia e totuna...

îmi rezerv plăcerea să vă vorbesc despre introducerea |
volumului al 2-a al discursurilor cînd voi avea cartea. E cu J
mult prea importantă, pentru a frunzări acum prin filele |
trimise, fără a avea și discursurile. J

Ca impresie fugară vă pot spune că sunt admirabile pagi-
nile regelui; că e plin de spirit și foarte caracteristic citatul
din *Monitor*, cu *castitatea familielor* lui Holban (cine e acest
nerod potrivit al lui Schopenhauer ?) ; că te apucă un fel I
de rușine retrospectivă de a vedea, astăzi, că cel mai mare
act al vieții noastre naționale l-a împlinit o Cameră compusă i
din Pătarlăgeni, Dimanci, Pantazi Ghici și alții ca cîinșii. 1

O mică rezervă aș avea de făcut cu privire la portul 1
național introdus de regină. îmi pare o nota ceva cam banală
pentru o lucrare așa de importantă. Dacă mă înșel, cu atît I

mai bine. Ar mai fi cîte o neînsemnată observație pe ici, pe
colo ; la pagina 134, „Doamna a organizat alături cea mai în-
tînsă rețea de suplinire” ; pagina 119 : „în zadar d-nii G. Ver-
nescu și P. Grădișteanu, în *corect parlamentarism*, cer etc.” ;
la nota de la pagina 99, „devine una din *ocaziele* căderii lui
Brătianu”. Lucruri neînsemnate.

Am recitit și părțile deja publicate în *Convorbiri*, cu
Lahovary. E, în adevăr, o lucrare magistrală. Cred că va fi
și mai evidentă valoarea ei cînd se va publica aparte și se
va vedea structura întregii concepțiuni.⁷

Go ahead!

Tocmai astăzi împlinesc 39 de ani...

Cele mai respectuoase complimente doamnei Maiorescu,
a cărei înălțare sufletească contribuie la fericirea amîndurora,
a d-sale și a d-voastre. Știu și eu și recunosc cît de mult
ajută ia fericirea bărbatului și la propria sa fericire o femeie
inteligentă și devotată.

Cu toată iubirea,

al d-vstre devotat,

Duiliu Zamfirescu

113

Roma, 30 decembre 1897

Iubite domnule Maiorescu,

Am văzut din ziare că iar ați plecat. V-am spus, cred,
alt'dată ce noțiune pustie am eu despre țară, cînd românii
pe care îi iubesc nu mai sunt în România, și astăzi trebuie să
repet același lucru, cu atît mai mult că mă muncește gîndul
că ați plecat nemulțumit de mine.¹ Așa este ?

Dacă este ceva așa, sunt gata să-mi primesc pedeapsa :
la colț, de urechi sau în genunchi, — dar numai supărare nu.
(Iată o mizerabilă liniuță !!)

Am tot așteptat volumul al 2-a din *Discursuri*. Pace !
Am așteptat *Convorbirile*. A dat Dumnezeu și aii sosit.
Războiul apare în crîmpeie miticele, la ceas la ceas cîte-o linguriță : doctorii bune.

Am cetit articolul d-nei Humpel¹ : bun, scris cu bărbăție j am cetit și pe al d-lui [Basilescu]² slab și fără vlagă. Parcă tipograful a făcut o regretabilă confuziune, punînd numele doamnei sub articolul domnului și viceversa.

De Anul Nou nu se arată nici un nerv, nici o scînteie vie : fraze lungi, gîndire cinstită, o burghezie intelectuală de cea [mai] perfectă platitudine. De aceea, tot la cei mai mari în vîrsta trebuie să ne întoarcem privirile. E o adevărată trej buință sufletească pentru mine de a vă ura să trăiți încă vreme îndelungată, frumos și drept⁴* minte ca o făclie puternică ce arde într-o catedrală. Fraza e pretențioasă, dar sentimentul e bun și e mai cu seamă foarte sincer.⁵ Alături de d-vstră, tovarășa cea întru toate credincioasă și cuminte, pe al cărui păr ninge, ninge.

Da' pe al cui păr nu ninge ? Vremea vremuiește. Am scăpat de multe. Se vede coborișui.văii, imens: un vis plin de farmecul și de melancolia lucrurilor nerealizabile, iubite d-le Maiorescu. Cum o fi, ce s-o mai întîmpla ? Cine știe...

Din toată inima,

al d-voastre,

Duiliu Z.

114

Roma, 7/19 febr. '98

Iubite domnule Maiorescu,

Astăzi am primit în fine numărul *Convorbirilor* pe ianuariu. Dați-mi voie să vă spun numaidecît impresiunea ce mi-a făcut-o *Războiul*. Uitasem cu desăvîrșire ceea ce scrisesem, ca un somnambul, așa încît am cetit partea publicată acum, cu temerea de autor dar și cu impresia de noutate a

unui străin. Ei bine, cinstit, lucrarea e bună. Ceea ce mi s-a părut exagerat în scrisoarea d-voastre,¹ cînd ziceți că romanul de astăzi e cea mai de seamă înjghebare din ultimii zece ani, acum mi se pare natural. Mai ales scena dintre Natalia și Anna, noaptea, e bună de tot.

Credeți-mă că vorbesc ca de lucrul, altuia. Sunt emoționat și neliniștit, parcă de o întîmplare reală. De azi-dimineața, de cînd am cetit *Convorbirile*, sunt nervos, îmi pare că s-a sfîrșit cu mine, că n-am să mai fac nimic bun. Așa ceva trebuie să se petreacă în microcosmul sufletesc al unei insecte care moare după primul act al amorului. E desigur o formă de histerie.

Ar trebui poate publicat în volum cît de curînd. Întrebați vă rog pe Socec în ce condițiuni ar fi dispus să primească lucrarea. Muller publică în „Biblioteca pentru toți”, întîiul roman, *Viața la țară*, dar Muller?e domol, și din neamț cinstit ce era, s-a făcut și el negustor român.²

Tot văd pe d-nul Negulescu³ că mă pune într-o supă cu Slavici și Caragiale. Eu n-am nimic comun cu acești domni. Slavici și-a închipuit toată viața că a dat icoana sufletească a țăranilor, în amorurile și poezia lor vagă, iar de fapt a plăsmuit ființe himerice, false din punct de vedere al asemănării, monotone și neclarificate din punct de vedere al tipului. Caragiale e superior lui Slavici, dar nici el nu se leagă cu mine prin nimic.

Vă mulțumesc de volum. Țineam să-l am de la d-vstră.

Nu știți și nici vă puteți închipui cu ce emoțiune — aș îndrăzni să zic aproape filială — am cetit ultimele rînduri ale scrisorii d-voastre. Că e ceva comun felului nostru sufletesc⁴ încep și eu a crede, mai cu seamă de la impresia ce mi-a lăsat-o astăzi cetirea romanului meu. Eu, acolo, încep să mă văd în liniile mele estetic-morale, și cred că, ridicîndu-mă, mă apropiu de d-vstră, nu cum sunt, ci cum aș putea să fiu.

Dacă mergeți de Paști la Ab.⁵ viu să vă văd, — negreșit, dacă nu va fi și Curtea noastră acolo, după cum spun jurnalele.

Cu toată iubirea pururea nouă,

al d-vstre,

D. Z.

377

Roma, 3/15 martiu 1898

Iubite domnule Maiorescu, ;

Ce ciudat se îmbină lucrurile omenеști!

Cînd am primit carta poștală, citeam pe *Fileb* al lui Platon (*Filebo o del sommo bene*),¹ cu gînd de a urmări ideea platoniciană din cartea III-a a *Lumei* lui Schopenhauer. (Fie zis în treacăt, obiectivarea voinței în pictura scenelor de interior, cu alte cuvinte a întregii școli olandeze (par. 44), e cam trasă de păr la Schopenhauer).

Și din azurul acesta — la Socec !

Hai să fie și așa.

Vă scriu spre a vă mulțumi că ați intervenit cu autoritatea d-voastre pe lîrigă editor.

Tot astăzi i-am scris lui, întrebîndu-l în ce condițiuni primește să publice volumul. D-voastră cunoașteți marota mea: literatura trebuie plătită, ca orice obiect de artă, — negreșit, în raport cu publicul nostru, prin urmare puțin. Dar trebuie plătită.

Dacă nu primește condițiunea asta, nu va edita romanul, iar el va merge, încet, domol, prost tipărit, în „Biblioteca pentru toți” a lui Muler.²

Nu vă supărați pe mine. în fond, caut mai mult să fac plăcere nevastă-mii, care se miră că Belgia Orientului e așa de puțin recunoscătoare scriitorilor săi...

Din toată inima al d-voastre,

Duiliu Zamfirescu

E bine înțeles că intervenirea d-vstre a încetat.

Roma, 9 mai 1898

Iubite d-le Maiorescu,

Aceste rînduri sunt numai pentru d-vstră personal. Veți înțelege din cuprinsul lor pentru ce.

În urma turburărilor din Itali*, guvernul local a luat o serie de măsuri precipitate (precum reducerea taxei griului cu un franc pe quintal; reducerea transportului cu 50% a obiectelor de hrană în urmă, reducerea întreaga a taxei de 7,50 asupra griului); aceste măsuri erau anunțate de Agenția Ștefani adeseori incomplet sau eronat; eu le controlam și le trimiteam guvernului nostru prin *depeșă cifrată*.

Aseară primesc de la dl. St.¹ (ca felicitare de numirea mea la Academie)² următorul bobîrnac : *„Les depeches contenant des nouvelles officielles, comme celles du telhgramme chiffre No. 240, seront à votre charge, si vous continuez à les envoyer chiffrées”*. Trebuie să vă spun, în treacăt, că Lahovary³ a plecat în țară, și, prin urmare, eu sunt responsabil de ce se face la Legațiune.

Am răspuns astăzi la telegrama de mai sus cu următoarea notă :

„D-le Ministru. La telegrama E.V. No. ... cu data... prin care mă înștiințați că pe viitor depeșile conținînd informațiuni oficiale ce vor fi trimise în cifră vor rămîne în sarcina mea, am onoare a răspunde următoarele :

a) Întrucît privește valoarea știrilor date de Agenția Ștefani, ca și de orice altă Agenție oficioasă, am socotit întotdeauna că este de datoria funcționarilor țării în străinătate să le confirme sau să le infirme ; că așa trebuie să fie o dovadă informațiunea oficială a Agenției Ștefani relativă la reducerea de 50% a transportului *obiectelor de aliment (generi alimentare)*, care era în parte falsă, deoarece, în urma explicațiunilor avute la Ministeriul de Interne, reducerea nu privea *toate* obiectele de aliment, ci numai grîul și porumbul ;

b) Întrucît privește cifrarea acestor știri, am crezut pînă astăzi că mai cu seamă agentul care transmite este în drept să aprecieze utilitatea și oportunitatea întrebuintării dicționarului cifrat. Fiindcă însă m-am înșelat, am onoarea a vă informa că am luat măsuri să se scoată din comptul Ministeriului ultimele trei telegrame, între cari și aceea cu No. 240, spre a fi plătite de mine.

Primiți etc.”

Vă explic acum d-vstre, pentru ce dam aceste știri *ci-frate* : 1°) dintr-un sentiment de jenă față de guvernul ita-

lian, ale cărui nenorociri aveam aerul de a le exploata, strigînd la Bucureşti: „trimiteţi griu, că acuma e momentul !” ; 2°) pentru a rectifica unele ştiri eronate ale Agenţiei Ştefani; 3°) pentru a nu da loc la speculaţiune, prin telegrame^ deschise, deoarece Agenţia Ştefam nu are corespondenţă directă cu România, ci ştirile sale vin prin Paris sau Londra la noi, — prin urmare cu 24 de ore mai târziu.

Dar chiar dacă am presupune că nu am deloc dreptate, forma cu care mi s-a făcut observaţiunea denotă o evidentă rea-voinţă.

Vă spun toate acesta ca să nu vă miraţi de urmările pe care ar putea să le aibă incidentul. Eu ştiu că îmi văd de treabă şi îmi fac datoria; prin urmare, nu pot tolera observaţiuni nedrepte sau necuviincioase.

De credeţi că e bine, vă rog să puneţi pe dl. Carp m curent cu cele ce se petrec.

Vă rog să mă iertaţi că^ vă^ răpesc timpul cu chestiuni atît de personale : cred însă că dreptatea în sine are un simbul de interes pentru toţi oamenii cu sufletul la locul lor. Ştiţi că la Academie, cu trei zile înainte de vot, m-a batjocorit din nou, cu toate că anul trecut, la Minister, m-a primit cu braţele deschise, Cine mai înţelege ceva ?^...

Al d-vstre cu totul şi cu totul devotat,

D.Z.

Roma, 13/25 iunie 1898

Iubite domnule Maiorescu,

Vreamea trece fără să-mi mai aducă, la învîrtirea bunurilor şi relelor vieţii, scrisori de la d-vstră. De ce ? Să fiţi nemulţumit de mine ?... M-am tot gîndit prin ce v-am putut fi displăcut, cu dinadinsul, şi n-am găsit nimic. Iar^ dacă v-am greşit prin ceva, fără voia mea, atunci e prostie, iar prostului din naşcare Domnul îi iartă.

Poate v-a displăcut ultima mea scrisoare. Se poate. Disciplina de funcţionar ar fi trebuit să mă facă să înghit hapul fără vorbă. Mi s-a părut însă că nedreptatea era atît de strigătoare, încît ecoul ei putea ajunge pînă la d-vstră.' Dar ştiu eu cum se văd lucrurile de departe...

În sfîrşit, două rînduri de lămurire m-ar găsi gata să mă pocăiesc de orice greşeală.

Le doresc cu atît mai mult aceste rînduri cu cît vacanţele se apropie şi d-vstră plecaţi mai curînd şi mai departe. V-am spus, cred, altă dată, ce sentiment ciudat deşteaptă în mine plecarea d-vstră din ţară, ca şi a tuturilor amicilor : îmi pare că înstrăinarea mea devine absolută. Vara, în general, rămîn singur la Legaţiune şi mă duc în cîte un colţ de provincie română, unde timp de 3 luni nu schimb o vorbă românească cu nimeni. Cîteodată, cînd primesc cîte o scrisoare de la noi sau cînd luarea-aminte mi se aţinteşte asupra rugăciunii rostită de copiii mei, mi se pare că mă deştept din vis. Îmi închipuiesc că la asta se şi datoreşte nota dulceagă şi sentimentală a scrisorilor mele, pe care eu o simt, dar nu o pot împiedeca, deşi, de fapt, ea nu este singura mea coardă sufletească.

Am citit ultimul număr din *Convorbiri* şi am văzut încurcătura amabilă în care se găseşte bietul d. Dragomirescu,^ cînd e silit să vorbească de mine. În definitiv, articolul său fletează vanitatea mea de june : sunt un tînăr plin de viitor. *Meno male.* Cred numai că ar trebui convins omul că eu nu caut ceartă cu luminarea criticilor. Incidentul displăcut dintre noi se datora lipsei de cuviinţă şi de bună-credinţă cu care era scris articolul de acum un an.' încolo, libertate deplină.

Fiindcă însă vine vorba despre critice de felul acesta, privitoare mai cu seamă la originalitatea scriitorilor transilvăneni faţă cu noi, cei din România liberă, vă rog să-mi daţi voie a vă spune următoarele :

Scriitorii bănaţeni stau faţă de noi cam cum stă Bret Harţ faţă de Dickens şi Theophile Gautier faţă de Balzac, cu această deosebire în plus, că scriitorii de dincolo sunt, toţi, dialectali. Eu înţeleg foarte bine farmecul sentimental al limbei lor, mlădierea artistică a unui grai aproape nou, şi totuşi românesc, care, cum spuneţi d-voastră, te trezeşte parcă din vis. Dar, serios, domnule Maiorescu, credeţi

d-voastră că se poate *turna* o acțiune întinsă în tiparul acestei limbi ? credeți că se poate scrie magistrala d-vstre introducere a discursurilor în limba lui Popovici-Bănățeanul ? credeți că *Războiul* meu s-*r* putea încerca în dialectul bănățean ?

Mecanica gândirii noastre este alta decât a gândirii lor. Și ceea ce importă, *astăzi*, pentru rezultatul colectiv al romanismului este ceea ce facem și cum gândim noi, cei din România liberă, nu ce fac și cum gândesc cei de dincolo. Peste o sută de ani, când iritările noastre sentimentale, nimicurile patimelor noastre vor pieri în pulberea uitării, noi, cei de aici, vom fi chemați la judecată. Și, prin urmare, noi trebuie să lăsăm urmașilor o limbă în care să se miște liber, limba vie a graiului nostru, fără expresiuni moarte, împrumutate din cronicari, fără curiozități dialecticale.

Negreșit că noi suntem mai banali decât frații de dincolo, în graiul nostru. Dar tocmai banalitatea aceasta este dovadă de o absolută comună înțelegere între toți românii din regat și din ea va ieși, printr-un procedeu de eliminare, limba clasică a românilor. Limba, în literatură, este cum sunt colorile în pictură : numai după topirea, după repunerea fiecărui ton caracteristic în ființa tonului de alături se dobîndește unitatea coloristului. Cu vorbe curioase, cu locuțiuni singuratece, cu inversiuni prinse din mecanica limbii nemțești, se pot cel mai mult, scrie novele, în care calfa de opincar să zică fetei *Maistorului* „domnișoară Ano” ; dar niciodată nu se va face o lucrare trainică.⁵

Dealtminteri e așa de lungă vorba ! Cred că în viitoarele mele *Scrisori romane*⁶ voi mai insista asupra ei.

Știți care este părerea mea de rău, revenind la d. Dragomirescu ? Este ca, atît d-sa, cît și dl. Evolveanu, cît și alți doi trei tineri, culți și foarte bine înzestrați de fire, se pierd în nimicuri.

Și aici vine în discuție o altă chestiune, foarte importantă ; aceea a felului de a fi și a trăi. A-ți asigura existența cu două-trei catedre, a alerge de la un pension la altul spre a-ți lărgi temelia bunei stări este, după cunoscuta teorie, cea dintîi datorie a omului care vrea să fie liber și stăpîn pe dînsul. Liber ?! Stăpîn pe dînsul ?! Este liber și stăpîn pe dînsul fericitul căruia i-a rămas o avere de mîncat. Și mai este liber și stăpîn pe dînsul nefericitul care își poarta

fantazia aprinsă de la Enache la Cosman⁷ și de la acesta la un altul, mestecînd pururea versuri sau trăind numai cu halucinațiunea viitorului său roman. Cine nu intră cu tot sufletul în opera sa, acela va face critice, fleacuri de haz, dar niciodată nimic durabil.

Cu cîtă emoțiune îmi aduc aminte de unele părți din viața lui Eminescu, pe cînd eram la *România liberă* și-1 cunoșteam de aproape ! Cu cîtă nedomirire mă gîndesc la berăriile lui Caragiale ! Toate aceste sunt lucruri ce nu se potrivește cu firea și deprinderile mele. Ba chiar îmi displac și mă dizgustă, cînd mai cu seamă sunt și șirete.

Dar numai în părăsirea completă (fie chiar și vremenică) a intereselor pămîntești se poate urca mintea în unghiul ascuțit al creațiunei adevărate. Numai prin izolare de oameni, prin singurătate, cultul ideii se întinde stăpînitor pe viața noastră.

Și așa mai departe, — se poate scrie mult și bine.

Eu aș voi să vă spun că literatura, care ne-a apropiat în multele, nu trebuie să ne înstrăineze în nimic. Opiniunile d-vstre asupra mea, care îmi par cam jenate,⁸ să rămîie și chiar să se manifesteze ca opiniuni de scriitor, iar prietenia să fie prietenie.

Oare, se poate ?

O ușoară tremurare de nesiguranță îmi oprește condeiul.⁹

Cu toate astea, cred că se poate, cel puțin de la mine la d-vstră. Eu o știu din experiență.

Terminînd, rog pe d-na Maiorescu să primească, cu veselă și luminată față, respectuoasele mele sărutări de mînă, iar pe d-vstră să mă credeți totdeauna

devotat și supus,

Duiliu Zamfirescu

Iubite domnule Maiorescu,

Scrisoarea de față va călători odată cu d-vstră. *Beata*
lein

Vă scriu așa de repede ca să mă reabilitez, după mutra histerică ce am făcut-o cu ultima mea epistolă. Eram enervat. Vă scrisesem cu aproape două luni înainte,¹ expunându-vă o situație ce mi se părea simptomatică și gravă și nu avusesem nici un cuvânt de la d-vstră, care, în general, răspundeți cel puțin de primire. Eram, prin urmare, în drept să cred că vă displăcusem prin ceva... Nu. Foarte bine.

Acum, să revenim la amicul în chestiune.

Și mai întâi, vă sunt foarte recunoscător de demersurile ce ați făcut în sprijinul meu : toate din lumea asta în lumea asta.

Acum — după ce a primit răspunsul la nesăbuita sa telegramă, a mocnit ce a mocnit pînă ce m-am pomenit într-o bună dimineață cu următoarea nouă bazaconie : scrisesem o notă Ministeriului, fără nici o importanță, rugîndu-l să ia o hotărîre privitoare la un român din Neapoli, bolnav, în această notă erau frazele „cu un moment mai nainte” și „spre a se pune capăt și acestei chestiuni”. Ministrul Afacerilor Străine și președintele Consiliului de Miniștri al României are vreme să citească asemenea fleacuri, cari de regulă trec numai prin birouri și sunt rezolvate cel mai mult de secretarul gl. Veți găsi, aci alăturat, nota în original, cu apostila ministrului (ea fiind astăzi proprietatea mea, pot dispune de dînsa), ce mi-a fost înapoiată ca *necuviincioasă*, precum și răspunsul meu.

Evident, caută cearta cu luminarea.² Vrea, probabil, să mă silească să-mi dau demisiunea. Dar demisiunea nu-mi voi da-o. Sunt atît de sigur de ceea ce fac și mă simt așa de în dreptul meu, încît mă întreb uneori de nu vrea să mă încerce sau de nu e cineva lîngă dînsul care mă zugrăvește. Asta, ca să găsesc o scuză capului guvernului. Altfel, firește, e prostie goală, prostie și răutate.

Îl aștept să se întoarcă din concediu, fiindcă, după cît mi se pare, nu primise răspunsul meu cînd a plecat.

Veștile ce-mi dați despre „Junimea” nouă îmi fac mare plăcere : orcît suntem noi de *terre a terre*, lucrările serioase ne obligă să ne scuturăm pulberea de pe ochi și să le vedem. Despre teza lui Pomp. Eliad³ știam ceva dintr-un rezumat tipărit ce-l avea un fost coleg al său (Dufourc sau așa ceva), astăzi pensionar al Școalei de Roma. Bine, bine.

De ce Juniu ?...

Dar de ce Junie...

Or *Giuno* or *Junius Brutus* par a fi nașii săi. Dacă e *Giuno* nu merge deloc, admițînd nestatornica formațiune românească de la genitivul *Giunonis*; apoi: grecește *iounios*, italienește *giugno*, frîncește *juin* (masculine ca gen și cele două dintîi ca terminațiune). Dacă e *Junius* ar ieși mai ușor *Junie*, de la genitiv ; dar atunci de ce *Junius*, nume de om, să se facă *Junie* în 15 și nu și *Junie Lecca* ? de ce *Julius Caesar* să nu se facă *Iulie Cesar* pe românește, ceea ce ar fi foarte *Iulișca*

în sfîrșit, pe mine asemenea lucruri nu mă privesc.

Dacă țineți la Iunie, așa va fi anul viitor, și mulți și foarte mulți alții, în cari tinerețea d-voastre vecinică să ne scuture pe toți din melancolie și scirocco, precum iedera lui Carducci cu trunchiul copacilor... *l'ilice nera, a cui d'allegro giovinezza il tronco Iedera veste*.⁴ Nu-i așa, m-me Maiorescu ?

Dar, mă rog, de ce la Ems ?... Sper că nici o cauză serioasă de cură.

Noi, la Tivoli, ca și anul trecut. Să vedem ce o mai aduce Annienul. Apoi, la iarnă, în țară.

Vă doresc foarte mult și vă cer voie să vă îmbrățișez.

Al d-vstre devotat,

Duiliu 2.

*Important. Vă rog să-mi restituiți documenturile !*⁵

119

Roma, 5/17 septembrie 1898

Iubite domnule Maiorescu,

Bine v-ați întors de la Ems, Flims și alte monosilabe, la București ! Sper că drumul printre munți, viața în aerul transparent al înălțimilor v-a repus sufletul în strana idealismului, din care clienții îl coboară cîteodată în jilțul *opo-*

lițelor și al apelului. Ce vești despre volumul al III-a ?¹ și ce alte imagini s-au mai împânzuit în Elveția ? Cum se întoarce doamna Maiorescu cu innominabila tuse ?

Aștept să-mi scriți câteva pagine fulgurante. Știți că eu vă păstrez scrisorile; fca, câteodată, când mi-e dor de d-vstră, le și recitesc, chiar dacă mă *tractați* de histeric, — *ma parole d'honneur!* E atîta sugestionanta tinerețe în unele dintr-însele, încît, după ce le citesc, îmi vine să cînt sau să scriu, ceea ce pentru mine e totuna. *Une fontaine de Jouvence, quoi!*

Noi ne-am întors de la Tivoli de zece zile. E ceva cam cald la Roma, dar e frumos. Toamna trece pe sus, senină. Fug turlele în limpeziciunea albastră, cu o îndrăzneală nepusă, — pînă ce vine scirocco ; iar atunci, crac ! oameni și turle au aerul blejdit.

Ce am făcut la Tivoli...

O să vedeți în eurînd : o comedie pe perete, un fel de zahariseală pesimistro-optimistă, din care nu se înțelege decît că Lydda e femeie, iar nu cetate și că romanul ar vrea să fie scris în formă epistolară. Sper să vă pot trimite pe la sfîrșitul lunei partea I-a pentru *Convorbiri*, care sunt reduse, biete, la cea mai simplă expresie. Lucrarea se cheamă :

Lydda

(Scrisori romane)³

ceva cu două titluri, a la *Ștefan cel Mare sau furtuna marelui rău*, tragedie de dl. Ardeleanu.

Cu guvernul, mai mult stau decît merg. După ultima d-vstre scrisoare, mi-a administrat o *muștrare* în toată forma, sub cuvînt că nu știu să fiu respectuos cu superiorii. Cum dracu să fii respectuos!... Am crezut că e de prisos a recurge la protecțiunea d-lui Carp deocamdată, și m-am mărginit a face scuze cui în drept, urmînd astfel povețele d-vstre.⁴ Mă mîngîi cu ideea că fondul pînă acum stă în picioare: cred, în adevăr, că serviciul Legațiunei se face cu toată seriozitatea și că informațiunile mele, mulțumită încrederii guvernului italian, sunt printre cele dintîi și cele mai sigure.

Dați-mi voie, sfîrșind, să vă îmbrățișez cu iubirea de totdeauna și să vă rog a exprima doamnei Maiorescu respectuoasele mele omagii.

Al d-vstre,

Duiliu 2.

120

Roma, 28/10 oct '9S

Iubite domnule Maiorescu,

Vă trimit aci alăturat 64 pagine din viitorul roman.¹ NU știu de veți putea înțelege ceva din ceea ce e scris pînă acum. Gîndurile mele sunt multe și sucite, și numai cînd lucrarea va fi întreagă, se va vedea ce am vrut să fac și ce *portee morale* va avea.

V-aș ruga deocamdată să nu schimbați nimic, — decît numai erori de date și de fapte, dacă veți găsi. Încolo, toate curiozitățile mele să rămîină cum sunt.² Ce spun eu acolo, și mai cu seamă ce voi spune în urmarea scrisorilor romane ale tînărului, este o convingere a mea, puternică și definitivă, ca *mdreptariu* al vieții.

Partea a II-a, care se va prezenta sub forma unor însemnări zilnice ale bătrînului de la Costieni, va fi urmarea logică, în fapte, a celor enunțate în partea I-a.

Deocamdată atît, așteptînd să vină vremea congediului. Cînd ? Nu știu. Probabil prin ianuaru viitor.

Vara asta am prefăcut încercarea de piesă de acum 5 ani, *Thargelia*,³ și am trimis-o lui Grădișteanu,⁴ prin Ollănescu. Vom vedea de se poate juca.

Vă doresc și vă aștept scrisorile cu cea mai mare bucurie.

Al d-vstre foarte devotat,

Duiliu 2.

Roma, 30 oct./11 nov. '98

i

Iubite domnule Maiorescu,

împlinesc astăzi 40 de ani, — zi solemnă între toate, în cercul restrâns al familiei, am simțit că farmecul vieții trecute a dispărut, și un altul, nou, i-a luat locul ; în ochii băieților mei mi s-a părut că renaște tinerețea și se pregătește gândirea viitoare, — în ai fetei, că se înfiripează blîndețea senină, echilibrul sufletesc al unei rase latine moderne, în care toate virtuțile sunt cu putință. Aș putea să adaog că am avut, limpede, noțiunea unei răsplăte morale ce stă în împlinirea datoriei.

în depărtarea aceasta, în care firea mea și-a făcut o învelitoare cu o culoare nouă, ca la unii gândaci țesători, hrăniți cu frunză străină, socotesc că am rămas același, cu fondul sufletesc moștenit de la părinții mei, români. Ce-a fost pînă acum acest fond ?

Cred, hotărît, că a fost bun, fiindcă m-a păzit de greșeli care mînjesc bolta lăuntrică a conștiinței; a fost poate cam lung în evoluțiune, *e le cose lunghe diventano serpi;* a fost violent în unele năzuinți, iubitor de sine și vano-glorios. Putea-voi să mă tămăduiesc de ceea ce a fost rău ?

Patruzeci de ani!

Mai mult de jumătatea vieții s-a dus. Parcă imaginea individualității noastre abstracte surîde la o parte. Subiectiv, așa și e : suntem eterni în clipa noastră. Asta și formează marea dificultate în noua mea credință, despre care vă voi scrie cîndva.

Nu vă veți mira că mă adresez d-vstre în ziua aceasta solemnă pentru mine. Ați înțeles, cred, de mult, cît de mare preț pun pe stîm d-vstre. Trebuie să adaog astăzi că imaginea d-vstre a fost ca „*il mio buon Duce*”², cum zice Dante, în acest sens că niciodată n-am luat o hotărîre însemnată fără să mă întreb „ce ar zice d-l Maiorescu”. E, în adevăr, așa, și cred că e bine și drept s-o știți, fiind ascendentul acesta moral asupra unui om ca mine, care trece peste va-

loarea medie a românilor, cel mai sincer omagiu ce vi se poate aduce.

Acestea țineam să vi le spun.

Cu cei 40 de ani ai mei, mă închin respectuos d-nei Maiorescu, care poate n-a ajuns încă la această înaintată vîrstă și nu cunoaște durerea de a mărturisi a timpului ireparabilă vină. Nici eu n-aș mărturisi-o dacă n-ar exista infamul de buletin al Ministerului, în care stă scris, negru pe alb, cînd și unde. Dar, despre timp, eu am o teorie care se apropie de cea kantiană, prin aceea că-l neagă, obiectiv, și merge dincolo de cea kantiană prin aceea că, și subiectiv, îl reduce la spațiu. Sunt gata a o pune la dispoziția orcu are nevoie de o asemenea rețetă.

Vă doresc și mă gîndesc cu bucurie să vă revăd în curînd, — poate prin ianuarie sau februarie.

Al d-vstre devotat,

Duiliu Z.

Iubite domnule Maiorescu,

Redeschid plicul. Găsesc la Legațiune o lungă scrisoare din partea lui Ollănescu, prin care mă roagă să intervin pe lîngă d-vstră în sprijinul lui Petrașcu, în următoarea chestiune : prin noua lege a învățămîntului se prevăd la Universitate cursuri libere ce se pot ține de persoane pe care le recomandă ministrului corpul profesoral. Petrașcu doarește să facă un curs de istoria literaturii române moderne, dar se teme că va găsi în d-vstră o puternică opunere.

La asta se reduce scrisoarea, în puține cuvinte.

Vă mărturisesc că nu știu cum să pledez cauza, fiindcă ea are două laturi bine caracterizate :

1) Una omenească, văzută de pe pămînt, de unde, privind-o, e greu să vă cer influența sau chiar numai votul în favoarea unei persoane care s-a făcut reprezentantul unor idei pe care d-vstră nu le împărtășiți.

2) Alta înaltă, văzută de sus, de unde lucrurile mici dispar și rămîn numai liniile mari. Sunt singur că aș putea

sa vă vorbesc în numele acesteia, dacă aş avea toate elementele la îndemână ; dar nu le am. îmi aduc aminte numai că d-voastră aţi sprijinit pe Gherea, în Cameră, la indigenat, — ceea ce mi s-a părut foarte frumos ; *mutato nomine*, e cam aceeaşi situaţie.

Credeţi că ar fi ceva de făcut, cu multă înălţime sufletească ? Oamenii se schimbă în bine, când au un fond bun, şi cred că Petraşcu s-a schimbat în bine. Mai mult nu pot spune, fiindcă vreau să rămân cinstit şi să nu leg pe nimeni cu obligaţiuni la care nu sunt autorizat.³

122

Roma, 20/2 dec. 1898

Iubite domnule Maiorescu,

Cu Caterina II-a este o evidentă eroare de redacţiune. Ştiam şi eu că numele este citat la pagina 134 ; dar nu voiam să spun că nu e citat *undeva*, ci că nu e citat printre femeile „*qui peuvent etre une Elisabeth, une Debora, une Jeanne d'Arc*”. îmi pare rău că acest echivoc s-a putut produce. Fireşte, ambiţul Frosei este de a nu fi prinsă *en faute*, pentru bunul renume al *Convorbirilor* şi pentru al său. Eu nu am deloc memorie mecanică ; de aceea nu afirm nimic fără să mă controlez.

Aş ruga să nu se publice deodată prea multă materie din *Scrisori*.¹ Am rămas cam în urmă, din cauza treburilor de la Legaţiune : lucrările pregătitoare ale conferenţei anti-anarhice mi-au luat tot timpul, iar acum fac pe ghidul, pe scribanul şi pe junele secretar (la 40 de ani!) în dorul lelei, gândindu-mă pururea şi peste tot la lucrarea mea. Ce curios e de a trece prin lume ca un lunatec, răsfrînt asupra ta însuşi, fără ca, totuşi, să se bănuiască preocuparea lăuntrică !

Vă mulţumesc foarte mult că aţi primit propunerea şi rugămintea mea privitoare la Petraşcu.² Trebuie să vă măr-

turisesc, acum, că mă temeam grozav să nu răspundeţi *nu** Mă temeam ca, în numele unei discipline cam rigide, să nu refuzaţi a da cea mai luminoasă dovadă de înălţare sufletească. N-aş fi zis nimic, fiindcă ar fi fost omenesc să respingeţi propunerea, dar aş fi rămas cu o umbră de nemîngiere.

Înţeleg enorma afinenţă de la cursuri. Ani, ani mulţi! pentru pregătirea unor vremuri bune.

Să nu mă uitaţi cu un exemplar din volumul III al discursurilor.

Cele cîteva rînduri ale d-nei Maiorescu (cu paşpatru de ani) mi-au făcut nespūsă plăcere. Va să zică tot aşa trăiţi, în cea mai deplină înţelegere sufletească... E, în adevăr, atîngător, şi doresc să vă revăd în curînd, la masă, cu o bună halva turcească la mijloc şi un pahar de vin. Evohe !...

Al d-vstre,

Duiliu Z.

123

Dumineca, Crăciun nemţesc, 1898"

Iubite domnule Maiorescu,

Mă grăbesc a vă trimite urmarea şi sfîrşitul părţii I din *Lydda*, sperînd că va ajunge la Bucureşti înainte de plecarea d-vstre în străinătate. Cu partea a 2-a se va desfăşura adevăratul roman, sub titlul *însemnările bătrînului*. Din mila Domnului, conferenţa s-a terminat, iar la Legaţiune au sosit 2 ataşaţi; astfel voi putea fi mai liber şi voi putea lucra în pace. Țiu să nu se întrerupă publicarea romanului.

Vă urez sărbători fericite, viaţă lungă şi tînără. Minunat, minunat discursul de la Senat! Un suflu de activitate rod-

nică pare a trece peste d-vstră de la o vreme încoace, a cărei elaborare lăuntrică trebuie căutată, desigur, în fericirea casnică. Aceasta va fi un^titlu de glorie a d-nei Maiorescu, căreia îi sărut minile.

Cu bine și sănătate, al d-vstre.

Duiliu Z.

124

Roma, 12 ian./31 X-bre '9*

Iubite domnule Maiorescu,

Am înaintea mea cartea poștală a d-nei Maiorescu, cu vederea Abbaziei. Cunosc localitatea și-mi place, dar găsesc încântătoare fotografia, poate pentru că dă într-un spațiu restrîns o priveliște întinsă, poate pentru că, și aici ca și peste tot, lumea e mai frumoasă în reprezentarea ei decît în realitate. S-ar mai putea adăoga un *poate*: poate pentru că sunteți d-voastră acolo.

De la întoarcerea mea din Veneția, adică de 2 luni, nu mai știu nimic de la d-voastră. Ați fost foarte ocupat. V-am -citit discursurile cu bucurie, ca întotdeauna, cu bucurie și cu mîndrie. Am vorbit de d-vstră cu Catargiu (sosît de vreo 5 zile), care vă admiră și pare chiar a vă iubi. Prin urmare, nu se poate zice că nu ați fost de față în viața amicului de la Roma.

În vremurile din urmă am primit mai multe scrisori de la Dragomirescu' și o foarte frumoasă scrisoare de la Rădulescu' din Lipsea. Începe parcă a se statornici o frăție de gînduri între dînșii și mine, ceea ce-mi face plăcere.' Pînă acum trăiam cu toții într-o pîclă de neîncredere (sau așa ceva), care, ca multe lucruri în lumea asta, mă rănea.

Poate că veacul nou să aducă mai multă dreptate în sufletele oamenilor.

Urîndu-vă ani mulți și tineri, atît d-vstre cît și d-nel Maiorescu, aștept să-mi scriți, cînd și cum veți putea.

Al d-vstre devotat și bun amic,

Duiliu Zamfiresco

125

Focșani, 15 martiu 1899"

Iubite domnule Maiorescu,

Înainte de a pleca, dați-mi voie să vă exprim sentimentele mele de grațitudine pentru caldă prietenie ce și de astă dată ați binevoit a-mi arăta. Cum v-am spus întotdeauna, silința mea se îndreaptă către bine și frumos, și, prin chiar aceea, către d-voastră, cu stăruința cu care plantele se îndreaptă spre lumină. Plec liniștit, cu liniștea intensă a oamenilor ce-și fac datoria din plin, și sper să vă regăsesc tot așa de tînăr, tot așa de generos ca și pînă acum.

Sper să fiu la Roma duminică viitoare, adică tocmai în ziua în care îmi expiră concediul. Situația de aici m-ar fi îndemnat să mai amîn întoarcerea mea la post; dar am făgăduit lui Lahovary să plec, și deci trebuie să plec.

De cînd am venit în Focșani, am avut vreme să mă bolnăvesc de ochi, să mă lecuiesc și să țin și o conferință, despre *Psihologia războaielor*,¹ — subiect potrivit cu soldații-me de aici. Îmi pare rău că nu m-ați auzit niciodată, ca să-mi spuneți de știu vorbi sau nu.

Rog pe doamna Maiorescu să primească omagiile cele mai devotate și respectuoase, iar pe d-vstră să credeți încă o dată în recunoștința unui bun și respectuos prieten,

Duiliu Zamfiresco[^]

393

Roma [1/13 aprîl 1899]¹

si consistam adversum me castra non timebit cor meum² =
petronius³.

Personal și confidențial

Iubite domnule Maiorescu,

Urmăresc de cîteva zile cu cea mai mare nerăbdare soluțiunea crizei de la noi, și, trebuie să vă mărturisesc, numai astăzi încep să respir, astăzi, cînd văd din jurnalele noastre -că d-l Carp nu cedează.

Eu nu am nici o autoritate ; cu toate astea, nu mă rabdă inima să nu spun, să nu strig de departe : „nu ceda ! nu ceda !” Pe cît trăia bătrînul, situațiunea junimismului și a d-lui Carp în special era penibilă ; prin moartea lui Catargiu, această situațiune s-a limpezit: nimeni, afară de d-l Carp nu poate lua direcțiunea afacerilor. E o logică ineluctabilă : d-sa a fost steajerul în guvernele de la '88—'95 ; d-sa a provocat căderea partidului de la putere ; d-sa a anunțat în mod profetic prostiele lui St. și căderea liberalilor ; acțiunei junimismului în Senat și Cameră și acțiunei d-vstre, plină de tinerețe, în reuniuni publice, se datorește căderea lui St. ; prin urmare, e fatal ca d-l Carp să fie chemat la putere. Toate acestea, fără a mai socoti că d-sa este singurul om politic cu destulă autoritate morală ^ spre a schimba deprinderile mizerabile de pînă acum. Este dar în interesul țarei ca d-l Carp să nu cedeze. Altă ocaziune, în care ideile fundamentale ale junimismului să fie puse în apli-

care, nu se mai prezintă. Să nu o pierdeți, Azi, sau peste 2 luni, sau peste 2 ani, d-l Carp trebuie să ajungă prîrîh-ministru nediscutat.¹

Înainte de a sfîrși, iată o opiniune pe care e bine să o cunoașteți.

Textual. Saurma : Vous aurez un Gouvern Carpp.

Lah. : Ou Cantacuzene.

Saurma : Je ne crois pas: entre les deux il n'y pas de comparaison possible. Vous aurez Carpp au pouvoir.

În fugă, cu dragoste și deplină speranță,

*Petronius*²

9/21 april '99

Roma, 16/28 aprilie 1899

Iubite domnule Maiorescu,

Presupunînd că nu ați plecat nicăieri, v-am trimis un volum italianesc, *Quo vadis*,¹ spre a petrece vacanțele de Paște în cetirea scenelor creștinești de pe vremea lui Nerone.

Astăzi am primit și pe Rudyard Kipling.² Mă voi da afund în cele senine ale fantaziei. Bine că s-a format cabinetul la un fel, ca să scap de neliniștea politicei. Închipuiți-vă că de cînd m-am întors din concediu, n-am mai avut zi albă : ba cade, ba nu cade ; ba vin unii, ba vin alții. În sfîrșit, au venit alții. Bine, frate.

Cumnatu-meu, întors astăzi de la Napoli, îmi zicea : *il partito composto di giunimis ti per non essersi mis ti, sono rimasti digiuni*.³

Joc de cuvinte. I-am răspuns cu un „evviva Carp!” strigat din toată inima, încredințat cum sunt că numai un astfel de șef de partid rămîne în picioare, numai neștirbind prin nici o concesiune autoritatea sa. Spectacolul pe care-l prezintă Italia, a cărei politică de compromisuni și promis-

cuități face că partidele nu mai pot da guverne statornice, se repetă întocmai și la noi. Alianța conservatorilor cu radicalii, în România, îmi amintește conubiul Rudini-Cavallotti (cel dintîi șeful dreptei, cej de-al doilea șeful demagogiei milaneze). Rudini a căzut de la putere din această cauză, și doar Cavallotti nu intrase în minister.

Acum, o mică întrebare, cu relativul ei răspuns. Astăzi am luat un abonament la *Constituționalul*.⁴ Ce faceți cu *Constituționalul* ? între noi fie vorba, jurnalul e cam prostuț în mersul lui de toate zilele. Nu credeți că un ajutor, *pe arena publicității*, ar fi folositor ?

în actualele împrejurări politice, *L'Independance*⁵ a rămas fără orientare. Lahovary⁶ crede și el cu putere în viitorul d-lui Carp și aplaudă rezistența sa. Eu am impresia că un semn din partea junimismului ar fi destul spre a atrage la sine foaia franceză. Cred că Lahovary va veni curînd în țară, fie demisionar, fie în congediu. Ia vedeți.

Cu toată respectuoasa iubire de demult și un „Hristos a înviat!”

Duiliu Z.

129

Roma, 27 mai/8 iunie 1899

Iubite domnule Maiorescu,

V-am scris zilele trecute spre a vă recomanda pe d-l Pavoncelli, care vine în România să ia socotelile reprezentantului său din Brăila și, la rigoare, să-l toarne la pușcărie. Confirm scrisoarea dată în mîna d-lui Pavoncelli : fost ministru în cabinetul Rudini, om avut și om cumsecade, deși napoletan. L-am adresat d-voastre, spre a-l sustrage de la adesea neomenoasele exploataări ale avocaților noștri.

Vă mulțumesc de nostima scrisoare-jurnal din tîrmă.¹ E însă urgentă nevoie de o a doua, spre a mă scoate din încurcăturile în care mă aruncă citirea zilnică a jurnalelor noastre. Mă rog, Petrașcu este sau nu este junimist ?

D-voastră ziceți *nu*; *Constituționalul* zice *da*. Vodă ori Hîncu ?

Tot în *Const.* mai citesc unele articole de fond ce-mi par primejdioase. Ar fi bine ca chestiunea transilvana să fie atinsă numai de acele persoane ale partidului care o cunosc astăzi și știu cum au s-o trateze mîine.

Aș dori să-mi răspundeți dacă Lahovary a dat ochi cu vreunul din domniele-voastre. Mie îmi pare că *Independența* e gata să îmbrățișeze cauza junimistă, ceea ce nu ar fi de disprețuit. Personal, Lah. e om cinstit, om de ordine și conservator înăscut. Mergea cu Sturdza în ultimele vremuri, fiindcă acesta fusese foarte gentil cu el după omorul lui frate-su.² Am vorbit adesea cu Lahov. despre situațiunea partidelor de la noi. El vedea în d-l Carp, încă de pe cînd trăia Catargiu, pe adevăratul șef al partidului conservator, iar în urma alegerii d-lui Cantacuzino,³ nu-și încăpea în piele de necaz. Părerea mea este că el va da jurnalului său direcțiune în sens junimist, fără nici o condițiune, numai să nu fie maltratată sau luat peste picior. Vă rog să luați în considerațiune vorbele mele. Lahov. e personal bogat, nu aspiră să joace rol politic ca răposatul său frate, fiindcă atunci h-ar fi avut decît să fwnînă în partidul liberal, unde, 'a o viitoare formațiune, ar fi devenit desigur ministrul Af. Străine.

Despre mine, cum mă știți : stau liniștit și aștept ziua de mîine cu încredere. Am închiriat pe vară o casă la Frascati, unde voi încerca să lucrez cîte ceva. Vremile din urmă le-am trecut coordonînd niște note relative la unele curioase cuvinte românești ce se găsesc aidoma în limba italiană. O ieși vreodată ceva, sau nu, asta e altă socoteală.⁴ Cîteodată mai bate vîntul a poezie, apoi a roman, apoi a nimic, și trece vremea. Am început a simți bucuria vieții prin ochi : a o vedea cum se desfășură pe dealuri, în caldul verei, arsă de patimi, tînră sau caducă. O instinctivă temere de moarte parcă mă face să cred că n-am trăit destul de din plin. E o copilărie, fiindcă la urma urmei, n-am de ce mă plînge ; dar asta e nestatornicia firei noastre.

Fleacuri, ziceți d-vstră, și sus inima ! Bine, așa să fie. Cu multă și statornică iubire a nestatornicei firi,

Duiliu 7.

Iubite domnule Maiorescu,

Zece/22 iun-ie !... fiindcă așa ați poruncit.

Regăsesc scrisoarea d-voastre din noiembrie '95, cu novela aci alăturată. Recitindu-le pe amîndoua, le găsesc: scrisoarea, nu se poate mai dreaptă, ca sens critic și ca sentiment de oportunitate : „fii prudent și lasă novela în saltar, pînă după epoca puritanilor” ; novela bună, cu schimbările indicate de d-voastră.

Este evident că chiar așa, schimbată și îndulcită, ea e totuși foarte erotică. Are însă o calitate : pare adevărată. Socotesc că pe vară și cu trei stele drept semnătură poate merge.¹ Publicul inteligent va bănuî că autorul e Hîjdeu² sau poate Sturdza,³ — mai știi!

Acestea zise, dați-mi voie să vă cer o povață : la 15 iulie, împlinesc 6 ani de prim-secretar. Colegii din promoțiunea mea sunt ajunși miniștri și consilieri vechi (Mavrodi, Kretzulescu și alții), iar Mișu, din urmă, e secretar gl. și probabil va trece ministru. Credeți că ar fi bine să scriu lui Jean Lahovary,⁴ expunîndu-i drepturile mele și cum Sturdza a șters din buget un loc de consilier, ce era vacant, ca să nu mi-l dea? Sentimentul meu e că nu trebuie să scriu, ci să aștept ca timpul, *il gran galantuomo*⁵, să pună pe fiecare la locul său ; dar cei din prejurul meu cred contrariul. Vă spun drept că simt o nespūsă repulsiune de a *cere* fiindcă orcît de mare dreptate să am se stabilește numaidecît o pozițiune de inferioritate umiltoare de la cine cere la cine dă ; și o asemenea pozițiune nu-mi convine. E poate o închipuire de sine ; dar, dacă alții mă judecă pe mine, judec și eu pe alții și nu găsesc îndreptățită această pozițiune de inferioritate de la mine la mulți.

Dar acestea, cum zic, sunt poate imagini despre sine, nejustificate. Dați-mi o povață, și voi urma-o. Ațocmai.

Ce proiecte pe vară ? Unde, cu ce gînduri literaricești și pe cîtă vreme ?

Noi, la Frascati, în căldură, cu speranță ca ale anul vi-surilor să treacă pe la ochi, aducînd videnii albe în horbote de versuri pe poale.

Toate cele mai bune ale sufletului amic,

Duiliu 2.

Iubite domnule Maiorescu,

întors acasă de la Frascati, unde am stat trei luni încheiate (cu dese venituri la Roma, între 2 trenuri), mi-am regăsit casa, cărțile și liniștea, cu bucuria unui copil venit în vacanțe, care-și regăsește jucăriile. îndemnat de o curioasă nevoie sufletească de a schimba două vorbe bune cu un prieten, am deschis teancul de scrisori... Și, în adevăr, ce comoară de lucruri încîntătoare în corespondența d-vStre! Zilele astea sunt hotărît să așez în ordine toate filele, de la cele mai demult pînă la cele din urmă, mai cu seamă cele din urmă, în cari parcă ceva statornic s-a prins de la d-voastră la mine : încrederea în om. Doamne, ce bine și ce frumos e să simți pe cineva deasupra ta. Sunt cîțiva ani buni de cînd eu știu ce voi și ce fac ; și cu toate astea, o blajină întoarcere înapoi mă face să caut pe cineva deasupra mea. Un rest de sentimentalism copilăresc, de care cu greu mă dezbar, a rămas în bărbatul de astăzi, și aceasta se duce către d-vstră cu o așa de delicată simțire, cum nu știu eu să mă exprim decît atunci cînd în haina din afară sunt puse să se miște persoane imaginare. D-voastră poate zîmbiți. Zîmbesc și eu, fiindcă e curios, dar e așa.

Ia, mă rog, să citim :

„Coborîșul văii ? — D-ta cobori; eu am și coborît. La 50 de ani, omul e în vale, dar atunci se mișcă *liniștit* în vale, și tot se mișcă, și dacă nu s-a obosit prea tare, se mai mișcă

elastic. S-a dus farmecul *acut*, dar s-a dus și melancolia, pe care o înlocuiește răbdarea, iar din farmecul înflăcărat au rămas raze senine și impersonale pentru frumos și adevăr. Mare lucru, mai aproape de fericire decât stările anterioare, care au fost întotdeauna prea zbuciumate."

„Ce ne va aduce anul '98 ? Pre cât îmi pare : căderea guvernului liberal și ultima domnire «junimisto-conservatoare», de astă dată cu accentul pe «junimista»."

Ei, vedeți cum sunteți !... Mai întâi cochet cu 50 de ani; apoi profet, cu accentul pe *junimisto*. Dar ce minunate sunt rîndurile astea ! așa de minunate, că eu o să rămîn pururea cu dorul de a vă vedea scriind o novelă, un roman, ceva în care să scapere scînteia *farmecului acut, care s-a dus*. Nu s-a dus ; cel puțin literaricește nu s-a dus.

Dar apoi altele : una în care mă muștrați că am lăsat fetele din *Război* fără bărbați ; alta în care îmi spuneți că sunteți fericit în căsătorie; o a treia cu boala prințului Ferdinand: atîtea încîntătoare pagini, ce vor rămînea copiilor mei ca cea mai scumpă amintire.'

Prin urmare, este ff. urgent să-mi scriți. îmi pare rău că n-am făcut nici o neghiobie, ca să mă luați de scurt; dar n-am făcut: mi-am împlinit datoria în chestia Dunării; salut superiorii ; mă port bine cu damele, — așa că sunt un june foarte model. D-vstră nu prea sunteți model. în vreme de 3 luni m-ați onorat cu o scrisoare, prin Nunțiul apostolic, fiindcă papa lucrează la o enciclică...

Acum altele...

Ce e, mă rog, cu junele C. C. ? I s-au aprins călcîiele a Berlin, sau sunt știri de ale gazetelor ? Are binecuvîntarea șefului ? Eu, o singură grație cer Domnului Dumnezeuului nostru : să nu mi-l aducă pe cap. O fi el om mare la sufletul lui, dar îmi este urît. Numirea lui Floflo¹ (dacă se adevărește) ca secretar gl. la Externe e de asemenea o bazonie. Ce știți, mă rog, despre postul de ministru la Roma ? Noi aici avem impresiune (dacă este adevărat că d-l Catargiu nu-l primește) că guvernul îl păstrează pentru Flea.²

În chestiunea Dunării, doream de mult să-vă consult, pentru a mă lumina personal. Am impresia că presa noastră îft general *prende un granchio*,³ cum zic italienii. Nenorocirea este că ungurii sunt proști, și dintr-o chestiune de politică

internațională fac o chestiune de șovinism și de protecționism economic. Altfel, nu știu pînă la ce punct libertatea deplină a Dunării răspunde intereselor Europei și poate chiar intereselor noastre. Este evident că tratatul de Berlin, în spiritul său, a fost îndreptat în contra Rusiei. Sub masca rectificării Porților de fier, Europa a voit să pună în mîna Austro-Ungariei o cortină ca de teatru, care să se ridice și să se lase după trebuință, spre a împiedica plimbările rușilor pe Dunăre. Așa că propunerea guvernului român de a răscumpăra lucrările de la Porțile de fier și a lăsa navigațiunea cu desăvîrșire liberă, iar administrațiunea canalului a o da unei comisuni în care să fie reprezentată și Rusia, nu va fi primită de Tripla Alianță cu nici un preț. Lucrurile astea nu se pot scrie oficial, dar se simt. Nu pot spune mai mult, fiindcă vreau să rămîn corect. Dacă însă mai tîrziu ar veni lucrurile așa încît junimiștii să aibă a se ocupa de această afacere, ca oameni de guvern, vă rog să mă întrebați, fiindcă socotesc, că chestiunea întregă trebuie altfel pusă, dacă voim să obținem sprijinul Germaniei, hotărîtor în ceea ce privește Tripla Alianță.⁴

Nu mă uitați de tot și dați-mi voie să vă îmbrățișez cu cea mai sinceră afecțiune.

Al d-voastre devotat,

Duiliu 2,

132

VENICE, GRAND HOTEL BRETTANIA
[imprimat]

Venice, le 23 oct. 1899

Iubite domnule Maiorescu,
în grabă, cîteva cuvinte, spre a vă mulțumi de scrisoarea din urmă.¹ Sunt la Veneția, din porunca stăpînirii, pentru

a lichida succesiunea nenorocitului sculptor Vasilescu (un cirac al lui St.). Nu am vreme nici să mă bucur de privilegiștea feerică și puru/ri noua a lagunei. Cine știe când va răsări o rază tîrzie în suflet, din grația melancolică a luni...

Deocamdată, proză, — proză, dar treabă. Voiesc să scot la lumină încurcătura asta, făcînd astfel pentru alții ceea ce adesea nu fac pentru mine.

Deocamdată vă trimit indicele miciei broșuri de poezii.² Scriu tot astăzi lui Gobl să vă prezinte o corectură, după care să alegeți, pentru *Convorbiri*, bucățile ce vă plac.³ Veți binevoi să controlați materia după indicele aci alăturat, notînd că titlurile însemnate astfel au fost deja publicate. Celelalte sunt inedite.

Toate omagiele mele respectuoase d-lui secretar și toate cele bune și afectuoase d-voastre. Mă rog, am văzut cu plăcere pe d-l Eliade. Interasant și altă dată mai lung despre d-sa.

Duiliu 2.

Prostul de neamț a vrut să se facă englez cu hîrtia lui !...⁴

133

Roma, 13/25 nov. 1899

Iubite domnule Maiorescu,

După o riguroasă cronologie a scrisorilor, *tocea a me.*¹ D-voastre, într-o scurtă, dar foarte prietenească înștiințare despre numirea la Roma, ați întrerupt prescripțiunea. Vă sunt cu deosebire recunoscător de modul delicat cu care vă interesați de soarta mea. Deși am intrat, de la iulie, în al 7-a an de prim-secretar, totuși aștept cu răbdare evenimentele, și un cuvînt bun de la d-voastră mă răsplătește de toate.

Dealtfel, așa e viața : cine găsește mulțumiri într-un fel de a trăi, cu mintea prin vînturi, nu poate spera să le găsească în toate felurile. Vă asigur însă că-mi împlinesc datoria cu scrupulozitate ; aceasta, ca să știți că nu v-ați pus încrederea într-un histeric.

Nu știu nimic despre poezii. îmi închipuiesc că ați spus lui Gobl să nu pună încă în librării broșura,¹ pentru a lăsa timp *Convorbirilor* de la 15 nov. să apară. Dacă este așa, prea bine ați făcut: nu am nici o grabă. Am telegrafiat lui Gobl, rugîndu-l să-mi trimită 100 broșuri pentru mine.

Cred că prima poezie, *Bucovina*, e bună, sau, mai exact, răspunde unei stări sufletești a tuturilor românilor. La mine cel puțin a ieșit dintr-o adîncă indignare și face parte din visul vieții mele mature, din aprinderea închipuirii bărbatului întreg, care nu vede alt ideal în viitor decît al unirei. Nu știu dacă ne despărțim sau nu în simțimîntul acesta. El este însă, pentru mine, un izvor de limpede veghere a sufletului, și cred că în partea asta are să se îndrumeze adevărata literatură a românilor. Eu mîngii de multă vreme un roman² prin Bucovina sau Transilvania. Din nenorocire nu le cunosc decît foarte puțin, și dorul meu cel mai mare, cînd voi ajunge cap de misiune, este de a putea pleca vara în concediu și a lua în șir munții noștri, din Bucovina pînă la Severin.

Nu voi ascunde că mă simt vexat de entuziasmul pe care-l dezvăluie gazetăria noastră față de *Istoria unei coroane de oțel*,³ carte convențională scrisă într-o limbă moartă, jumătate de cronicari și jumătate de provincialisme. Bietul meu *Război* a trecut nebagat în seamă, deși parcă aci oamenii sunt vii și întîmplările adevărate.

Mă rog, *a propos* de literatura, să nu uit : ați citit în numărul din urmă al *Paginelor literare* un articol asupra perfecției lui Ionescu-Gion ? Mi s-a părut foarte subțire. Tot așa de cu haz, ultima novelă a Primarului, și bunișoare aiurările pesimistre ale unui Teodorescu oarecare.⁵

în așteptarea unei bune scrisori de la d-voastră,

rămîn același devotat și ascultător amic,

Duiliu 2amfiresco

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 18/30 ian. 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Am făcut cunoștința lui Brunetiere¹ la un amic comun, unde erau adunați (cum se întâmplă adesea la Roma) oameni și femei de cele mai nepotrivite păreri și condițiuni sociale. Inchipuiți-vă un cardinal francez, papalin intransigent; o doamnă de onoare a reginei; Brunetiere; ministrul Suediei pe lângă Curtea italiană; un ziarist anarhico-comunard; stăpînul casei și subsemnatul.

Domnul la care eram adunați este el însuși tipul cel mai interesant de observat: italian despre tată, francez despre mamă nepot al principesei Mathilda Bonaparte-Demidow² prin urmare legat cu toți scriitorii și artiștii franceji, de la Renan³ pînă la Bourget, inteligent, plin de amintiri, de hîrțulii, de note, de romane începute și neisprăvite, de colecțiuni de opere de artă, de colecțiuni de timbre; posedînd fel de fel de curiozități, cum bunăoară toate publicațiile lui Stendhal, anotate de autor; locuind într-o casă unică în felul ei, în care nu sunt 2 camere la același nivel; om de lume, epicurian în aparență și în adîncul sufletului nefericit.

Ce interesantă e lumea! de cîte ori n-am ieșit eu de la întîlniri de felul acesta, întrebîndu-mă care este forma cea mai apropiată de realitate pe care o îmbracă fericirea. Dacă lăsăm la o parte pe femeile frumoase, dar *puttane*, a căror fericire este oarecum militantă; dacă excludem pe oamenii de știință, creatori; pe oamenii mediocri, sănătoși și avuți, — restul cel mare rămîne plutitor între vis și realitate, între nevoi și doruri, căutînd, aiurit, himera fericirii. Și de cîte ori nu-mi pare rău că împrejurările vieții au făcut ca eu să trăiesc într-o limbă și să gîndesc în altă limbă; de cîte ori nu mă mir de sărăcia de invențiune a romancierilor moderni, cînd viața pe scena orașelor mari e atît de plină de

lucruri interesante! Iată doamna de onoare a reginei, femeie de 40 de ani, frumoasă, fină, cu niște mîini calde, ce par pururea arse de friguri, zîmbind vecinie (fiindcă e cam surdă, cred); iată stăpînul de casă, flăcău tomnatic, plin de spirit (și, socotesc, vechi amant al doamnei în chestiune): iată cardinalul, șiret, lunatec, un amestec de misticism și grosolănie neînțeleasă; iată marele om, Brunetiere, în fond sceptic ca toți latinii erudiți, devenit apostolul catolicismului; iată contraste și antiteze; iată suflete, în goană după glorie sau fericire, toate muncite, toate subiecte de roman.⁴

Arunc în fugă aceste impresii.

Sper că v-ați întors odihnit și senin de la mare și sfîrșesc, cerîndu-vă voie să vă îmbrățișez cu respect.

D.2.

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 7 febr. 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Domnia-voastră răspundeți sau nu răspundeți, eu îi dau înainte. Țasta e simțimîntul meu.

Astăzi vă scriu ca să vă dau o bună știre și să vă cer o povață. Știrea bună este că *în război* e tradus în franțuzește. Traducătorul e Dem. J. Ghica, secretar II-a la Legațiune, cunoscător al limbei franceze mai mult decît al limbei române. Impresiunea mea e mai mult rea decît bună; dar nu face parale, deoarece autorul e alipit de gîndurile sale românești, pe care nici un grai altul nu le poate exprima cu valoarea proprie a cuvintelor noastre. De aceea, sunt foarte îndatorat colegului care și-a dat osteneală să traducă. Luna viitoare mă duc la Paris, să-1 public.

Povața pe care v-o cer este următoarea : credeți că este bine să pun cîteva vorbe de introducere, prin care sa explic geneza lucrării, sau nu ? Eu cred că nu, dar un amic de aci, căruia i-am cetit cîteva paragrafe (Contele Primoli, cel ce a ajutat pe d'Annunzio și alții în publicarea traducerilor lor) e de părere să explic lucrurile.

Eu socotesc ca literatura nu se explică, mai cu seamă nu de autor.

Aștept părerea d-voastre hotărîtoare.

Cu bine și nestrămutată dragoste,

Duiliu Z.

136

HOTEL CONTINENTAL,
8, RUE CASTIGLIONE,
PARIS
[imprimat]

Paris, le 20 Fevrier 1900¹

Iubite domnule Maiorescu,

încep prin a mulțumi grațiosului secretar² că nu m-a făcut să aștept prea mult.

După cum vedeți, sunt la Paris, venit pentru a mă ocupa de publicarea romanului.³ Începusem a trata prin corespondență ; cum însă nu mergea deloc, am lăsat toate baltă și am venit eu însumi aci. Și am făcut bine, fiindcă în 10 zile am sfîrșit. Lucrarea se va publica în editura Ollendorff, deocamdată în 1500 exemplare. Volumul va apărea la finele lui martie, cu titlul *Temps de guerre*, fără introducere, fără vorbe goale.

D-na Maiorescu e mulțumită că traducătorul nu mai e Bachelin.⁴ Dar eu !... Dacă ați ști ce stranie purtare a avut domnul ăsta cu mine, v-ați cruci. Trebuie să v-o spun odată,

cînd s-o prezenta ocaziunea, deși nu intră în firea mea să vorbesc rău de oameni. Am impresiunea că e la mijloc Sturduza. Nerodul de Bachelin trebuie să fi intrat în coteria de la palat ce are în frunte pe d-na Ies, care doamnă lucrează pentru întoarcerea aceluia la putere. Bach. este traducătorul *Chestiunei Dunării* și al ultimului volum al lui St. asupra regelui. Prin urmare, neapărat, tot ce vine de la junimiști, bun sau rău, este rău și nu se cuvine să fie tradus. Dar dacă va îndrăzni vreodată să sufle, acest trivial șoacăț, îl iau de urechi.

Și cînd mă gîndesc că vi l-am prezentat ca pe un om cumsecade !... Se vede că tot mai sunt naiv în aprecierea oamenilor.

Parisul trăiește viața intensă a mulțimilor anonime grămădite la un loc. Punct de întîlnire al celor mai disparate stări sociale, parcă într-însul se oglindește firea națiunii franceze, vioaie, zevzeacă, bogată, avară, vano-glorioasă și nestatornică. O notă specială, de astă dată, e lipsa de eleganță. Niște capete la Comedia Franceză, de să fugi (și doar era într-o zi de abonament) ; tot așa la operă (ceva mai spălate, dar era vinerea, zi aleasă !) ; și mai grozav la alte teatre mai mici. Doar un miros enervant de umeri tineri de femeie te face să intri acasă cu muzică prin gînd, parcă ar veni primăvara. Noroc cu războiul burilor,⁵ că adormi cu nasul într-o depeșă a generalului Cronje, — și astfel se salvează onoarea de familist.

Dar, mă rog, cînd vine ziua cea mare ? Știu că e în februarie, numai că nu știu la ce dată.⁶ Dacă a trecut sau dacă va veni, *cento di questo giorni*.⁷ Eu vă spun, în curățenia sufletului meu, că aș da restul de tinerețe ce-mi mai rămîne, ca d-voastră să fiți pururea tînăr. Doar natura, cînd prinde în așa fericită alcătuire o fire omenească, poate s-o arunce pe luciul existenței cu o mai mare putere !...

Ura !...

D. Zamfiresco

Adaog că poimîne, joi, plec acasă la Roma, unde orce vorbă bună de la d-vstră face un fericit.

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 25 martie 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Cu nispus de mare plăcere vă scriu, fiind duminică dimineața, prin urmare zi de odihnă, lăsată de Domnul pentru îndeletniciri sufletești. Răsfoind volumul *Poezie și proză*, am dat peste o noveletă (care, nu știu cum, îmi scăpase din vedere la citirea *Convorbirilor*) intitulată *Emma*.¹ Minunată, minunată !... Nimeni nu s-a apropiat mai mult de Bret Harțe, cu formă de melancolie ștregărească, ce atât de bine răspunde uneori la o stare specific românească, de rușine de sentimentalism, ca autorul, necunoscut mie, Ioan A. Bassarabescu. Cine e acest domn ? Mă interesează foarte mult să știu cine e, fiindcă acesta va deveni un mare scriitor. Echilibrul perfect al novelei, valoarea comică a cuvintelor, verva descrierii dezvoltă un talent parcă ajuns la maturitate. Dacă pe ici pe colo s-ar îndulci unele expresii mitocănești ale venerabilei doamne Sita, noveleta aceasta ar fi, pentru mine, cea mai bună din câte s-au scris până astăzi, în felul scurt al lui Bret Harțe.

Și e o așa de mare mulțumire să citești în românește o lucrare bună, tinăra mai cu seamă și vie ! De un ceas de când am citit-o, sunt într-o ilaritate care mi-a pus voie bună în suflet. Lumea îmi pare frumoasă.

Artă, artă !...

Pe la începutul lui aprilie (stil nou) sper să vă văd.² Poate că și asta contribuie la fericirea mea, ideea de a revedea țara și a petrece sărbătorile de Paște în mijlocul pomilor, cărora încep a le miji frunzele pe vîrfuri. O fi ea frumoasă vara vecinică (ceea ce, dealtminteri, *est un fagon de parler*) ; dar ce se poate compara cu primăvara noastră, adevărată copilărie fragedă a naturei ? Știu că d-voastră dați din cap la vorbele mele, dar socotesc că vina nu este a naturei, ci a oamenilor românești. Aș dori să mergem împreună la Curtea

de Argeș, prin mai, dacă împrejurările vă vor permite. În anul aniversar al d-voastre, o întoarcere la catedrala în care v-ați cununat ar fi un pelerinaj duios.³

Romanul *Temps de guerre* e aproape gata. În primele zile ale lui aprilie va fi pus în librării. Ce-o mai ieși și din asta ?

La revedere, iubite domnule Maiorescu, cu toată vechea dragoste respectuoasă.

Al d-vstre,

Duiliu 2.

138

VIA CONDOTTI, 61
[Imprimat]

Roma, 4 iunie 1900

Iubite domnule Maiorescu,

întors la Roma de două zile și reintrat în deprinderile mele, gândul se duce, firește, către d-voastră și d-na Maiorescu, plin de grațitudine pentru primirea călduroasă ce ați făcut nevesti-mii. Eu, personal, sunt deprins cu bunătatea d-voastre amîndurora, ceea ce nu însemnează deloc că nu trebuie să vă fiu recunosător ; numai, mă tem să nu deviu banal, repetînd expresiunea unui sentiment înrădăcinat de mult în suflet.

În trecerea pe la Paris, am fost introdus la p-sa Mathilda', unde am cunoscut pe mai toți bonzii literaturii și artelor. Impresiunea cu care m-am întors este foarte curioasă, cum este, socotesc, a tuturilor oamenilor iluzionari, cînd dau cu nasul de realitatea cîntată. Iată : d-na Al. Dumas, o femeie fină, fără vîrstă, cu niște dinți mărunței de păreau a fi 200 ; Lavedan, chipul d-lui Bursan (zis și maître Ghiță), băiat bun, surd toacă ; Henry Houssaye', a cărui descriere de la Waterloo mă încîntase, — un fel de ceva cu

barbă ; Gauderax (directorul de la *Revue de Paris*), cap voinic, umeri puternici, spirit echilibrat; Hebert pictorul; Paleologue' românul (cel cu Dreyfus) ; M-me de Galliffet; un spaniol d'Arcos, mititel și, <răsucit ca o sfirlează, cu o femeie nostimă ; Murat, Trevisi etc, etc. — cîți în Hristos s-au botezat și nu s-au botezat — jidani, turci, comedianți, prinți, academicieni, tot ce umblă după ariplele de licurici ale gloriei, erau acolo, numai ca să se știe că au fost acolo. Și poate exemplarul omenesc cel mai curios, era tocmai stăpîna casei, bătrîna de 81 de ani, cu tot bustul gol ca pe vremea lui Napoleon III-a, — părăind încremenită într-un cadru de acum 50 ani, cu felul de a fi semisuveran pe care-l dă deprinderea și mai cu seamă conștiința că toți cei din prejur se simțeau onorați de a i se închina. Așa ceva am mai cunoscut la Bruxelles: pe bătrîna p-să de Ligne' (născută Lubomirska, la anul mîntuirii 1815), care primea în toate serile cum se primește la Curte.

Negreșit, eu asemenea lucruri văd foarte des la Roma, unde tună și-i adună, dar nu cu nota asta nouă a lumii literate și artistice intrată în societate, așa că nu-mi dau bine seamă de unde vine felul de echilibru nestabil în care mi se părea că-i găsesc. Poate din faptul că-i cunoșteam fragmentar. Orcum să fie, eu m-am găsit în imposibilitate de a mă supune deprinderilor de acolo (în ceea ce privește reclama cărții mele, pentru care mă dusesem la Paris) și i-am lăsat în plata Domnului. Am vorbit numai cu Gauderax, la redacția revistei lui, pentru o viitoare încercare de traducere, dacă s-o putea.

Și, iar vorba noastră, domnule Maiorescu, interesantă e lumea cea purure veche și purure nouă ; și, pentru mine personal, e mai cu seamă interesantă lumea veche, adică cea lipsită de originalitatea exterioară a traiului. îmi închipuiesc că pentru toate spiritele alcătuite ca al meu, și de prinse a căuta tocmai ceea ce oamenii ascund — mobilele sufletești — viața e totdeauna noua, prin varietatea cu care se dă pe față fondul caracterului, care, în general, e unul și singur : iubirea de sine. Și cu atît mai interesantă e observarea acestui fond comun, cu cît parcă toată lumea trăiește numai pentru a-l ascunde și, în aparență, pentru a face bine și a se interesa de soarta aproapelui. Ce s-ar face scriitorul de romane fără o astfel de lume ?⁵

Din țară nu mai știu decît ceea ce spun jurnalele. Am văzut însă lucrurile de aproape, și cred că în 15 zile nu s-au schimbat, decît poate în mai rău. Alegerea de la Olt e însă foarte ciudată, și dacă am putea vorbi, v-aș putea spune mai liber că ea însemnează apropiata venire a liberalilor.⁶ Părerile mele asupra politicii d-lui Carp rămîn nestrămutate : frumosul tip de bărbat politic se cuvine să treacă urmașilor neștirbit. Numai, în opoziție.

Dar d-voastră știți mai multe decît mine.

Sărutări de mînă doamnei Maiorescu, iubire sinceră d-voastră și poate la revedere.

Duiliu Zamfiresco

139

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 21 iulie 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Minunată a ieșit și asta : înapoi de la Viena, că vă poștește la Minister !...¹ Ce e drept, ați fi plătit d-voastră ștreaf, să se fi făcut fuziunea spre toamnă ; dar se vede că tot e adevărat că pentru fuziune se cere căldură.

Eu, personal, sunt fericit, parcă nu știu ce mi s-ar fi întîmplat.

Grozav s-a lărgit, la oamenii moderni, cercul impresiunelor : între oribila dramă de la Peking, pe de o parte, și compunerea cabinetului nostru, pe de alta, ajunsesem² să nu mai dorm. E drept că, prin cel mai bizar concurs de împrejurări, sunt legat de ambele aceste evenimente : de China, prin plecarea căpitanului Allievi³ (cunoscut d-lui și d-nei Negruzzi), numit șef de stat-major al expedițiunii italiene ; de criza din București, prin venirea junimiștilor.

De-ar ieși bine cea dintîi ca cea de a doua !...

înainte ! cu tinerețe sufletească...

Ce-i drept, cam cald ; dar excelența-sa d-na Anna Maiorescu binevoiască a instala o mașină electrică la domiciliu, sub formă de fluture, și gata și aeriseala.

Cu bine și iubire,

Duiliu Z.

140

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 8 august 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Au ajuns *Convorbirile* la adînci bătrînețe cu tineretul de astăzi. *Tuberculoza* ' d-lui Babeș, *Influența* ' lui Șăineanu și mai cu seamă grozăviile de poezile ale lui Volenti, ' din numărul din urmă, sunt dovadă de senilitate. Nici chiar vioiul de Bassarabescu nu se mai ține în picioare cu *Don Bazil* al lui.

În asemenea vremuri grele, socotesc că *la vieille garde* trebuie să intervină. Iată o noveletă, *Furfanțo*.⁴ Eu am făcut mare haz scriind-o. Hai să meargă în lume cu noroc !

O trimit d-voastre, fiindcă Bogdan⁵ mi-a dat o adresă prin Silezia, cu prescurtări din cari nu înțeleg nimic.

Dacă îmi răspundeți un cuvînt, îmi faceți mare plăcere. Știu că vremurile nu sunt prielnice pentru corespondență literară, totuși, cu bunăvoința unui secretar, multe se fac. Nu am nici o orientare de la nimeni.

Peste vreo 10 zile, mă duc în nordul Italiei, unde pleacă nevastă-mea astă-seară (ea a fost mai mult timp bolnavă). Adresa mea va fi : Villa Pirovano.

Frino di Ghiffa (Lago Maggiore-Italia).

412

Cînd ministrul Catargiu,⁶ venit pentru înmormîntarea regelui, va pleca din nou, mă voi reîntoarce în căldura Romei.

Vă cer voie să vă îmbrățișez, sărutînd cu respect mîinile doamnei Maiorescu.

Al d-voastre,

Duiliu Z.

141

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 10/23 august 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Vă mulțumesc de gentilul răspuns și mai cu seamă de graba cu care mi l-ați dat. El mi-a sosit astăzi, aici la Roma, de unde nu am voit să plec în urma afacerii bulgare (și bine am făcut).

Înțeleg foarte bine că Florescu¹ nu se putea îndepărta ; ar fi fost chiar o greșeală a-l îndepărta, pentru multe cuvinte, între altele pentru că e inteligent și pentru că va deveni un bun secretar general dacă se va pune pe lucru.

O idee vagă ar fi fost Comisiunea Dunării. Nu credeți că d-lui g-l Pencovici² îi surîde Casa pensiunilor ? Nu de alta, dar pentru a nu deprinde pe atașaii de legațiune cu ideea că-și pot sfîrși cariera în armată.

Primesc însă cu recunoștință orice legațiune îmi veți oferi³, prefer chiar o legațiune, a la Belgrade, a la Bruxelles sau așa ceva dintre cele ce sunt de mutra mea.

Iar acum la *Furfanțo*.

Domnule Maiorescu, lăsați-l așa. Închipuiți-vă că am rupt vreo 4 pagine în care se întîmpla tocmai ceea ce doriți d-voastră, adică : italianul lua pe fată și devenea proprietarul celor 2 pogoane de vie de la Mănăstirea Dealului, pe care le cultiva minunat. Ei bine, le-am rupt ! Cum se poate să nu ne înțelegem noi asupra unui lucru ce mie mi se pare așa de evident ?

413

Novela mea nu zice că Furfanțo nu și-a deschis prăvălie la Tîrgoviște. Și-a deschis prăvălie sau s-a făcut podgorean, — cum vrea cetitorul. Din scrisoarea d-voastre reiese o greșită înțelegere a Suvîntului „per Bacco”. „Italianul va rămînea pe gînduri (ziceți) nu cumva Venus să fie mai tare decît chiar Bacchus. Și atunci finalul poate fi : per Bacco o per Venere”. Da, negreșit că rămîne pe gînduri, și dacă zice „per Bacco” în loc de „per Venere” (ceea ce nu se zice în vorbirea curentă), asta nu însemnează că-și afirmă beția ca învingătoare a amorului. „Per Bacco” însemnează aici : „Ei, a dracului fată !” ; însemnează cu alte cuvinte tocmai ceea ce voiți d-voastră. în italienește, *per Bacco* este o expresie exclamativă, ce se întrebuințează în momentele cele mai serioase, și mai cu seamă în acele momente, la vestea unei nenorociri sau a unei știri neașteptate, ca și cum ar zice un român „cum se poate, domnule !”.

Rămîne acum să se știe dacă este mai firesc — estetic firesc — să se însoare *terre a, terre*, sub nășia autorului, sau să rămîna așa în vînt, chinuit de gîndurile dragostei.

Ceea ce vreau eu, autorul, este să turbur sufletul cetitorului. I-am dat un tip de bețiv sentimental, un semiascet, cum sunt toți oamenii stăpîniți de o patimă : bețivii, jucătorii de cărți, și cum mai sunt apoi geniele: născocitorii mari, filozofii adevărați etc. Cînd aceștia sunt prinși de împrejurări în lanțurile amorului, par a se deștepta dintr-un vis lung spre a trece la un act de voință violentă : căsătoria sau așa ceva.

Eu am voit de astă dată să aduc autoironia bețivului pînă la marginea dragostei. Asta este operațiunea sufletească interesantă. Că ia pe fata hangiului, sau n-o ia, e un fapt, un fapt, și numai Thomas Grandgrind⁴ vrea fapte și iar fapte.

Zău, domnule Maiorescu, lăsați-1 așa. Cel mult schimbați expresia de la sfîrșit *per Bacco* în ceva cam așa : „*Che destino !*” sau „*Cosa faccio adesso ?*” care să lămurească mai bine pe cetitorul român.

Aștept să-mi dați binecuvîntarea de a vă trimite paginile înapoi⁵.

Și încolo, vă doresc sănătate. Văd din gazete că n-ăți prea fost bine. Sper că numai căldurile sunt cauza și că odată vara dusă, se vor duce toate neajunsurile.

Mulțumesc cu recunoștință secretarului și-l rog, dacă binevoiește a-mi mai scrie, să-mi adreseze scrisorile tot la Frino, unde probabil voi merge peste cîteva zile. Regele a plecat astăzi la Napoli (Capodimonte) ; Visconti-Venosta⁶ pleacă astă-seară spre nord, toți colegii sunt împrăștiați prin Italia, așa că nu văd ce aş face singur la Roma.

Chestiunea bulgară cred că nu va trece peste limitele la care a ajuns. Iată un articol de fond al ziarului *Popolo Romano*, scris probabil de directorul său Chauvet, cel mai ager gazetar italian modern. Nota e exactă și foarte simpatcă nouă și guvernului nostru.

Ieri a trecut prin Roma Waldersee⁷. A dejunat la Palat cu o parte din suită și cu c-tele Castell, însărc. de afaceri german. Apoi a plecat la Napoli unde s-a îmbarcat pe vaporul *Sachsen* și a pornit spre China. Rușii au atașat pe lîngă persoana lui un fel de plenipotențiar militar, colonelul principe Engalitscheff, care a și sosit și s-a îmbarcat cu mareșalul la Napoli. Cel ce va servi de trăsătură de unire între comandamentul italian al trupelor din China și mareș. Waldersee va fi probabil cumnatu-meu, căpitanul Allievi (pe care îmi pare că l-ați cunoscut), actualmente pe drum spre Ta-ku, ca șef de stat-major. Cum vin lucrurile omenești ! Mă preocupă acum și China !...⁸

Al d-voastre cu supunere și iubire,

Duiliu Zamfiresco

142

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 18/31 august 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Trebuie să vă fi părut neroadă scrisoarea mea cu explicarea lui *per Bacco*. Era însă așa întoarsă argumentarea din

scrisoarea d-vstre', încît autoriza presupunerea unei înțelegeri în sens restrictiv dată exclamațiunei *per B.*

Nu sunt convins de necesitatea lungirei ce propuneți ; totuși vă voi asculta, încreșnătat cum sunt pe cale aprioristică de limpeziciunea vederii d-vstre estetice. Lăsați-mi foile cîteva zile încă, și vă voi trimite pe Furfanțo *cu famelici*.

Mă rog, să vorbim un moment ceva mai clar despre carieră. Eu, cu d-voastră, nu-mi impun decît rezerva pe care mi-o impune distanța dintre noi ; dar nu-mi ascund niciodată gîndurile. Veți înțelege numai că, în chestiune personală, omul e mai stîngaci. A numi pe Floflo¹ ministru, chiar într-o legațiune mică, și a mă pofți pe mine în locul său este a mă autoriza să zic : *si stava meglio quando si stava peggio*.³ Nu că nu aș primi : de la hotărîrea d-vstre primesc tot. Dar a bombarda pe Floflo ministru la 32 de ani, cînd în '94 sau '95 era secretar al 3-a, este a proceda cam ca Sturdza cu creaturile sale. Eu nu pot să vă spun alta decît că singurul coleg ce a rămas în carieră din cei ce au intrat cu mine în 1885, Mavrodi, e ministru plenipotențiar de 3—4 ani ; că Mișu, intrat în urma mea, e agent diplomatic și vechi secretar g-1 ; că Nanu e ministru la Atena ; că Mavrocordato e ministru la Belgrad. Nu vă mai vorbesc de alții, tocmai ca Fio, Mitilineu etc. Cel puțin Florescu e inteligent și simpatice, și, grație vioaiei sale mame, a găsit o pepită cu totul și cu totul de aur. Dar pe ceilalți îi cunoașteți d-voastră ? Mai toți aceștia au trecut înaintea mea pentru motive demne de Beaumarchais :⁴ care cu un cancer în familie, care cu o barbă ca a răposatului Carnot,⁵ care cu un cuvînt de spirit al nevestei, așa încît cariera noastră diplomatică e ca împărăția cerurilor : azilul celor nevoiași pe pămînt.

Nu credeți oare că a venit vremea să se mai schimbe lucrurile ? La urma urmei, cine-i junimist verde trebuie să meargă înainte. O, *per Baccho* (cel ne-bețiv), că doar n-o să vă fac de rușine acolo unde mă veți pune !

Vă spun cam în glumă lucruri pentru cari adesea am suferit. Amorul propriu nu mă orbește ; ba cred că am un fond de modestie liniștită, care mă apără de multe deziluzii. Cu toate astea, trăiesc în lume, am o familie, ceea ce mă

obligă să-mi apăr drepturile încălcate sau să-mi deschid drum înainte.

Asta voiam să vă spun cu inimă curată.

Așadar, *din punctul meu de vedere*, o legațiune înainte de orce ; dacă asta nu se poate, Comisiunea Dunării, pînă la o nouă vacanță de legațiune ; și numai în ultim loc, secretariatul g-1.⁶

Acuma să-mi dați voie să vă vorbesc de chestiunea bulgărească.

Ce bazaconie e asta ?

Impresiunea mea, cetind jurnalele românești, este că noi nu mai avem mintea în scaunul ei. Mă rog, ce vrem noi, rege, guvern și țară ? Vrem război ? Atunci să-l facem, și toată acțiunea astfel începută e firească și logică, iar omorul lui Mihăileanu e un incident nenorocit pentru bietul creștin, dar binevenit pentru cine face politică mare.

Nu vrem război ? și suntem sinceri cînd o spunem ? Atunci ce sens au rodomontadele noastre și toată tralalaua asta de acțiune diplomatică ?

D-le Maiorescu, omorul lui Mihăileanu și al lui Fitkovsky⁸ sunt incidente triste și reprobabile. Ele însă nu sunt de natură a răni adînc simțimîntul național, a face să tresalte inima în pieptul fiecărui român ; prin urmare, fac parte din numărul întîmplărilor regretabile ce se iscă între două țări limitrofe, *întîmplări care nu scapă nici un moment acțiunei guvernului* (cum se întîmplă între Franța și Italia, unde Savoia este poeticul fruct hrăpit ; cum se întîmplă între Italia și Elveția, unde contrabanda și încălcările de frontieră sunt pururea la ordinea zilei). Aci sunt eu surprins. Mie îmi pare că guvernul nu mai are acțiunea sa moderatoare asupra sentimentului public, și că e tîrît către un război pe care nu l-a voit și nu l-a pregătit, și pe care nu-l va mai putea împiedica decît compromițînd situațiunea sa de partid.

Cunoașteți sentimentele mele cu privire la război. Nu numai că nu mă tem de el, dar îl chem și-l doresc, și dacă băieții mei ar fi în stare să încingă un tesac, i-aș lua pe amîndoi și aș veni cu ei sub steag. Vă spun lucruri din adîncul sufletului.

Dar văd cu părere de rău că oamenii noștri politici tot mai cred în legendara intervenire a Europei, în efectele mi-

raculoase ale triplei și dublei alianță, ale înțelegerii austro-ruse în Balcani. Un lucru trebuie știut, ca axiomă, anume că Europa nu se mișcă decât pentru cine se mișcă, și parcă cel ce o judecă mai drept decât toți este tot banditul de Sarafoff și cu bulgarii lui, când o desprețuiesc. Așa au făcut ei cu Rumelia și le-a mers bine ; așa au făcut și fac cu art. 11 al tratatului de Berlin, care-i obligă să dărîme fortărețele, pe care nu le dărîmă etc. Mai cu seamă înțelegerea austro-rusă e o glumă de prost-gust, care dovedește că Austria nu mai are oameni de stat, deoarece această înțelegere este numai în avantajul Rusiei. Dovada cea mai bună este în-surătoarea regelui Serbiei. Catargiu, care crede că nepotu-său Milan, cu toate vițiile sale, este un om de geniu, înghite pe dos de data asta : toată influența austriacă în Serbia a fost substituită de influența rusească.

E oare admisibil, pentru un adevărat om de stat, să-ți legi mîinile, astăzi, când Rusia e intrată pînă peste cap în Extremul-Orient ? Desigur că nu, și mai cu seamă nu cînd vezi că chiar în împrejurările actuale, ea profită de orice alt nimic, de Draga sau de orice altă Mașină,¹¹ spre a-și întinde influența în Balcani. (Pardon, anecdota primează : un mot recueilli à Rome : „*Le Roi de Serbie va devenir le Souverain le plus extraordinaire de l'Europe. — Pourquoi ? — Parce qu'il va faire des enfants à la Machine*”).

În situația noastră geografică și în situația politică de astăzi, nici Transilvania nici Basarabia nu sunt pentru noi primejdioase. Primejdia pentru noi e Bulgaria, și, desigur, nici un om de stat român nu a fost mai vinovat (precum prea bine o spuneți d-voastră în Introducerea la *Discursuri*) decât Brătiano cînd nu a avut curagiul să dea Basarabia și să ia în Bulgaria linia Silistra-Varna ; a mai fost iarăși nul, cînd, în '85, după detronarea lui Battenberg,¹² nu a avut puterea sufletească de a îndemna pe rege să primească tronul bulgăresc.¹³

Astăzi, prin urmare, Bulgaria pentru noi trebuie să stea pururi în punctul luminos al conștiinței. Cu dînsa, măsurile pe jumătate nu merg : sau trecem Dunărea, dacă suntem gata, sau, dacă nu, lovim în bulgarii de la noi cît vrem, fără a face o chestiune internațională. Noi, față cu dînșii, suntem ca ofițerul care trebuie să se păzească de a primi o palmă de la un nebun, ca să nu fie silit a-l împușca. A rechema

un agent diplomatic și a întrerupe relațiunile cu un stat limitrof este a admite o stare de război latentă, plină de amărăciuni pentru cel ce o provoacă. Ceea ce s-a putut face cu Grecia foarte ușor nu se poate face cu Bulgaria fără o primejdie continuă în Dobrogea.

Acestea sunt considerațiuni asupra lucrului în sine, independent de considerațiuni de partid.

Știți că eu cred orbește în geniul politic al d-lui Carp și în viitorul junimismului, pe care Marghiloman¹⁴ pare chemat a-l continua sub al 2-a rege român. Ajuns astăzi la Preșidenția Consiliului, d-l Carp trebuie să se împlînteze în putere cu rădăcini adînci, avînd încredere în forțele sale și fiind sigur că nimeni nu-l poate doborî. Pentru aceasta însă se cere să nu faci nici un pas fals.

Iată o scrisoare în 3 hipostaze și mai cu seamă lungă. E bine înțeles că ceea ce va spun aici este adîncul gîndului meu. Față cu străinii altfel vorbesc și altfel lucrez. V-am trimis două articole din *Popolo*, sugerate, dragă Doamne, din P. Lloyd ; în curînd *Popolo* va publica și altele, spre a mișca opinia de la Consulta, unde olimpicul, dar mălăieșul Visconti-Venosta tronează ca un milanez ce este. Știu că bietul socru-meu se mira și rîdea de reputația uzurpată a acestui om de stat, pe care-l chema în dialect „*el noster Emili*”, Am găsit în corespondența politică a bătrînelui o scrisoare a lui Visconti-Venosta, de la Paris, 17 sept. 1860, în chestiunea Veneției, plină de detalii interesante de altminteri, dar tot cu încetineala sa obicinuită. Am găsit de asemenea o scrisoare a lui Cavour,¹⁵ din 23 mai 1859, scrisă întreagă de mîna lui, foarte, foarte interesantă, pe care am să v-o arăt odată. Între amîndoi oamenii de stat, deosebirea firei lor se accentuează pînă și în detalii : pe cînd V. V. e dulceag și încet, Cavour scapără. El nu se teme de a scrie personal și direct lui Decio să pregătească răscularea Lombardiei, unde avea să sosească Garibaldi.

Aller de l'avânt! Asta e, dacă te simți ; dacă nu, las-o mai domol.

Dar ce trebuia să facă guvernul nostru în afacerea omorului lui Mihăileanu ? Înțeleg că descoperirile instrucțiunei erau așa de neașteptate și revoltătoare, încît zi cu zi tonul a fost ridicat fără voie.

Ceea ce însă trebuia evitat cu orice preț era umilința de război pentru care nu ești pregătit îndeajuns, sau să înghiți obrăzniciele bulgărești.

a) să deschidă proces corecțional și să condamne pe cei ce au atentat la viața românilor din Sofia (zic într-adins *corect*, spre a obliga tribunalele să se rostească, iar nu juratii) ; ^

c) în fine, să procedeze la desființarea comitetului macedo-andrianopolitan, ca unul ce amenință siguranța statului bulgar.

Aceasta este părerea mea personală (și bineînțeles confidențială) pe care y-o comunic, ca dreptului judecător și părinte sufletesc, s-o îndreptați dacă nu e buna.

Duiliu Z.

Roma, 2/15 sept. 1900

Primește din partea nevastă-mii, de pe Lago Maggiore, o scrisoare, în care îmi spune că lumea de pe-acolo e indignată

Faptul acesta însă mă hotărăște să vă adresez o rugă-minte, pe care nu îndrăzneam a o formula, spre a nu părea că abuzez de prietenia ce binevoiți a avea pentru mine. Vă rog să-mi acordați două mici decorații, una de comandor al Coroanei pentru d-l Raimondo Brenna, care în toate împrejurările a lucrat pentru noi, fie pe lângă ziare,[^] fie altfel. Acest foarte simpatic domn mai este și socrul lui cumnatu-meu, ceea ce parcă mai mult îi strică decât îi dregă în ches-tiunea de față. Alta, de ofițer, pentru un domn care a scris toate articolele din *Popolo Romano*, apărind punctul de ve-dere românesc în conflictul cu Bulgaria și prezentînd cabi-netul Carp cum merită. Domnul se numește E. de Varda.

Prin urmare, stăpîne, să-mi dați voie să vă spun că vă voi trimite o cerere oficială de a mă autoriza să plătesc 400 frs. unui cioclu. Iată cum devine bazaconia asta supărătoare, pe care v-o comunic confidențial : cînd cu înmormîntarea reg. Umberto,³ misiunea noastră a depus, în numele suveranului nostru, o coroană pe sicriu, care se vede că n-a fost plătită. A fost sau n-a fost, eu nu știu. Faptul e că cioclul cu coroana reclamă prețul în termeni obraznici. Am scris personal d-lui g-l Lahovary,⁴ rugîndu-l să mă auto-

rizeze a plăti eu sau a trimite banii. N-am primit nici un răspuns[^] deși scrisoarea mea era recomandată. Șade rău, cu atât mai virtuos că era numele regelui pe panglică. Fiți bun dar și mă autorizați, chiar telegrafic, să plătesc suma.

Plecarea lui Marghiloman în concediu va fi interpretată (este deja) ca o dovadă de puținul caz ce-l face guvernul nostru de rodontadele bulgărești. Dacă este așa, eu nu pot decât să mă bucur, fiindcă am avut impresia chiar de la început că o luaserăm cam de sus. Nu știu de ați citit raportul meu confidențial, în care spuneam cu moderație modul acesta de a vedea.

Cred că M. este un bun ministru de Externe, cu minte echilibrată și cu noroc. Merge ceva cam departe în unele, ar aerul unui cancelar de mare putere. Așa, bunăoară, în primirea de la Constantinopoli, nota laudelor a fost cam umflată. Pentru un diplomat de carieră, deprins cu salama-lecurile oficiale, era evident că sultanul voise să pună o nuanță de afabilitate specială pentru trimisul nostru; dar atât și nimic mai mult. Trîmbițarea prin gazetele noastre că d-sa a fost pus în frunte, iar bulgarii în coadă, era nu numai o eroare (dacă conflictul voia să se aplaneze), dar și o dovadă de lipsă de gust, ceea ce mă miră. Înțeleg eu vanitatea națională, dar cu chichirezul ei. Vă închipuiți ce dezastru comic, dacă bliotul de Ivancioff va fi decorat întocmai ca ministrul[^] nostru !... Și lucrul nu m-ar mira deloc. Turcul pricepe că de la noi nu-i va veni nici o belea, dar mai pricepe încă și alta : că pe cît timp noi vom căuta să dăm peste labe bulgarilor, iar bulgarii să se înarmeze împotriva noastră, el rîde în barbă, și așteaptă la frontieră cu batalioanele gata. Lui nu-i e frică de bulgari, cum nu i-a fost nici de sîrbi, nici de greci. Lui i-e frică de sfîrșitul în-căierării, fiindcă știe că, biruit sau biruitor, tot el plătește. De aceea, el e încîntat că denunțăm pe bulgari Europei; dar pe de altă parte și cu bulgarii vrea să fie bine.

Asta îmi pare a fi adevăratul sens al lucrurilor.

În afară de asta, acordul comercial cu Turcia este un succes bine definit. Dacă se va obține și un berat pentru un episcop[^] român în Macedonia, politica externă^{*} e asigurată, și e mai cu seamă asigurată din punct de vedere al efectelor interne, față cu „să trăiască sultanul” al lui Sturdza-Stoicescu. În privința asta cred că Kiazim e foarte folositor. În-

sărcinatul de afaceri al Turciei aici, un grec inteligent, care cunoaște lumea de la Const. pe degete, mi-a spus că ministrul turc de la noi e ascultat la palatul lor. E printre rarii diplomați turci care a învățat ceva.

Acum, dacă-mi dați voie, aș trece la ministrul de Justiție, — și aici cu o rugămintă, *anzi con due*.⁵ Am un văr, *anzi* doi veri : unul e I. Simionescu-Rîmniceanu,⁶ junimist prigonit, băiat gentil și cu dare de mîna, ceea ce nu strică[^] V-aș ruga să-l numiți în magistratura judecătorească (adică nu în parchet, fiindcă îmi pare că nu-i disperat la grai), la un loc de cinste. Altul e Ștefan Nedelcu, ajutor de judecător la Tecuci; acesta, foarte inteligent, și-a mîncat starea de la tatu-său (vreo 80 mii frs.), a învățat la Napoli, de unde e doctor în drept a umblat lumea în lung și-n lat, și cînd a isprăvit tot, s-a făcut om de treabă, și, firește, ca orice bun român, a intrat în slujbă. Îl cred bun judecător, absolut cinstit și inteligent.

Dacă elementele sunt bune, atunci, hotărît, mai bine prieteni devotați în locurile ce li se cuvin, decât potrivnici.

Ei, domnule secretar, să vă văd acuma la 2 departamente ! Nu aștept răspuns, dar să-mi protejați protejații, — la din contra, îmi cînesc părul, pe cînd d-voastră veți albi ca florile de crin. Și punct.

D. 2.

Voi trimite cerere oficială și pentru decorații.

Mă rog, încă ceva : *Constituționalul* pare plătit spre a recomanda cetitorilor săi revistele *Artă și literatură* și *Revista română*,⁷ și spre a nu zice un cuvînt despre *Convorbiri*. Eu mă bucur. Dar d-voastră ?

144

Frascati, 5 sept. 1900

Iubite d-le Maiorescu,

Două cuvinte *dai colli laziali*,⁸ unde am venit să răsflu. E o datorie de conștiință să nu mă depărtez de Roma pînă nu so limpezi la un fel conflictul bulgăresc ; cred chiar că

în momentul de față e sfârșit cu bine, adică fără armări și amenințări, așa cum trebuia să se sfârșească.

Mă primblam mai alaltăieri spre Villa Tusculana, urcînd Ja deal încet. Sunt aproape 11 ani de cînd am fost împreună pe locurile astea !...

Și iată schița¹ sfîrșită așa cum ați do?it: duduca de la Vaslui e satisfăcută.²

D. 2.

145

VIA CONDOTTI, 61
[Imprimat]

Roma, 23/5 oct. 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Trebuie neapărat să vă răspund, ca să vă mulțumesc cu recunoștință de dovada de încredere ce-mi dați. E o adevărată mîngîiere sufletească de a servi sub ordinele unor șefi -ce nu te lasă.¹ Veți vedea ca-mi voi da toate silințele să merit încrederea ce aveți în mine.

Și deocamdată trebuie să vă spun că din mulțumirea mea se înfiripează un nou roman.² Sunt vreo 3 săptămîni de cînd s-a legat^gîndul lui de mine, și paginile curg una după alta : o adevărată anghina galopantă ! Nu știu de ce, cred că o să vă placă. Sunt în el 4 oersoane : Anna Villara, Generalul, bărbatu-său, Alex. Comaneșteanu (fiul <Sașei) și fiica unui preot din Transilvania, aflată la învățătură în București. Firul moral al romanului este coeficientul de rectitudine sufletească pe care-l aduce fiica unor oameni săraci în întrigele și complicațiile celorlalți, care-i deșteaptă pe toți ca dintr-un vis rău. Parcă subiectul ar fi bun.

Acestea zise, să închidem cu cheia etajul de sus și să rămînem *au parterre*, — ba chiar *terre à terre*, și să vă spun următoarele :

Suntem astăzi în 5 oct. stil nou. Pînă astăzi, eu aveam de primit de la Minister următoarele sume :

a) cheltuieli de reprezentare pe 35 de zile (de la 17 iunie la 24 iulie), timp în care ministrul era în concediu la București ;

b) retribuțiuni pe august;

c) retribuțiuni pe septembrie.

În ziua de 3 oct. primesc o notă de la Minister, iscălită de Florescu, prin care ini se spune că mi se trimit banii pe august, dar că nu mi se acordă cheltuielile de reprezentare, deoarece dl. ministru Catargiu a fost nu în concediu, ci în *misiune* !! Pentru mine, domnule Maiorescu, asta se cheamă pehlivănie. Era să mi se mai întîmple așa ceva în aprilie trecut, cînd eram în București ; aveam iarăși de luat vreo mie de franci cheltuieli de reprezentare pe trecut. Dl. Cat. le suflase și pe acestea, spunînd la Minister că se răfuiește cu mine. Atunci am insistat la direcția comptabilității, cerînd să mi se dea ceea ce-mi acordă legea, și cum nu se putea face altfel, mi s-a dat. Acum au inventat misiunea. Sunt 15 ani de cînd sunt în carieră, și am avut a face cu tot felul de blestemați : misiune ca asta n-am văzut încă.

Sunt absolut încredințat că d-voastră n-ați fost pus în ctîrent cu afacerea asta, sau ați fost rău informat, dacă ați fost. Este nelegal și inadmisibil ca un ministru plecat în concediu să-și transforme concediul în misiune fără ca însărcinatul de afaceri să fie informat. Ce dator sunt eu să plătesc hîrtia pe care scriu ministerului, iluminatul, încălzitul iarna, trăsura cu care umblu după treburile legațiunei etc, etc. ? Dacă Ministeriul vrea să favorizeze pe un domn, ținîndu-l în misiune pe cînd el își adună orzoaica la moșie, n-are decît să-l plătească din fonduri.

Toate acestea le-am scris Ministeriului oficial, negreșit sub forma modestă a oficialității. Către d-voastră însă nu mă pot opri de a zice că subțire lucru sunt boierii ! Cel 400 lei ai generalului¹ tot nu s-au trimis, deși d-voastră, gentil, m-ați autorizat a-i plăti.

Și, înainte de a sfîrși, fiindcă suntem la paragraful ăsta, ați prevăzut în bugetul d-voastre cheltuieli de reprezentare pentru neobositul secretar ? Colegul său de la Roma îl roagă să primească cele mai respectuoase omagii, pentru d-sa și pentru d-voastră.

D. 2.

Roma, 7/20 octombrie 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Colegul meu Argetoianu' mă roagă să intbrvin pe lângă d-voastră pentru a zice un cuvînt d-lui Marghiloman în următoarea chestiune : pentru a trece de la gradul de atașat la acela de secretar al 3-a, trebuie să fie supus la un examen. Acest examen este impus de lege și drept ar fi să nu se ție decît numai cînd sunt locuri vacante de secretar al 3-a. Cum însă pînă astăzi s-a urmat altfel, cerem să se urmeze tot așa și de azi înainte, adică să fie admis tînărul la examen, să i se confere titlul, rămînînd ca leafa gradului să i se dea cînd un loc va deveni liber în buget.

Dealtminteri, generalul Argetoianu va veni să vă vadă și să vă explice din grai cum stau lucrurile. Eu țineam să pun un cuvînt bun pentru fiul său, care e simpatic, inteligent și *om cumsecade* !! (ceea ce e foarte de prețuit).

Vă rog să binevoiți a primi, iubite domnule Maiorescu, încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfiresco

Roma, 16/29 oct. '900

Iubite domnule Maiorescu,

O foarte respectuoasă rugăminte de serviciu.

Decorațiile pentru d-nii Brenna și de Varda, pe care mi le-ați acordat în principiu, au suferit întîrziere. Florescu mi-a scris că regele ar fi întrebat dacă pentru Brenna n-ar fi^ îndestulător gradul de ofițer. Am răspuns^ lui Florescu că nu e îndestulător, deoarece d-nul acesta e comandor al Coroanei Italiei și comandor al ordinului spaniol Carol III-a ; așa că nu i se poate da un grad inferior gradelor ce posedă.

Vă rog să binevoiți a acorda înalta d-vstre protecțiune acestor domni, cari ne-au adus servicii și de cari putem avea nevoie și în viitor.'

Dar, pînă una alta, putem striga Evviva Fleva ?'

Primiți, vă rog, iubite domnule Maiorescu, încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfiresco

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma 31/13 nov. 1900

Iubite domnule Maiorescu,

Trebuie neapărat să vă mulțumesc de modul gentil cu care știți a fi ministru. Bucuria mea, cînd vă văd atît de scrupulos în corespondență, ca și în restul afacerilor, nu provine numai dintr-un amor propriu satisfăcut, ci mai cu seamă din constatarea faptului ca peste tot, în lucrurile mici ca și în faptele mari, iese la iveală minunata organizare sufletească cu care v-a înzestrat natura. Ceea ce vă spun aci, în fugă, se leagă cu alte gînduri; cu gînduri triste despre starea lucrurilor politicești de la noi, despre care poate vă voi vorbi altă dată.

Ce se petrece cu Fleva ?

Informațiunile mele, directe și indirecte, sunt contradictorii, îmi pare însă că în starea lucrurilor de acum ar fi logic ca tribunul să vină la Roma.'

Dacă acest om amenință să facă opoziție și dacă fuziunea nu este o vorbă goală, atunci un post în străinătate este singurul mijloc de a vă scăpa de el. Aceasta, pentru simplul cuvînt că omul Domenielor de acum un an nu poate fi executat în Parlament fără ca executarea lui să nu atingă și pe Cantacuzino, precum și pe ceilalți foști miniștri, cari se făcuseră solidari în cumpărarea și vinderea finului.

Catargiu' îmi scrie că sacrificiul ce i se cere, de a părăsi Roma, e cam mare, dar că probabil îl va face; nici într-un caz însă nu înainte de martie sau aprilie viitor.

Mie, personal, îmi este indiferent cine va veni aci. Situația politică însă îmi pare că reclamă depărtarea imediată a lui Fleva din țară.

Aștept deschiderea Camerelor cu nerăbdare, fiindcă sper că acolo patimele ascitnse vor răsufla, iar situația se va limpezi. Mi se spune că împrejurul lui Mănu se grupează Panu,³ Dissescu,⁴ o parte din ciracii lui Take, precum și unii mari proprietari, ca diverșii Ghica, Comănești, Budești, Deleni etc. și Sturdzeștii de prin Moldova, hotărâți să facă opoziție, spre a scutura jugul junimist. Dacă este așa, cred că e un bine, fiindcă atunci se va vedea clar pe cine se poate pune temei și pe cine nu.

Două cuvinte de literatură. Sper. în curînd să vă pot trimite prima jumătate a noului roman *îndreptări*.⁵ Vom vorbi atunci de multe lucruri, unele chiar personale. Pentru acum, ce se face cu noveleta⁶ trimisă? Probabil va urma în unul din numerele viitoare. Îmi închipuiesc că vă rămîne foarte puțin timp pentru acest fel de îndeletniciri.

Nevastă-mea roagă pe doamna Maiorescu să primească salutarile sale amicale și respectuoase, iar eu îi exprim viața mea grațitudine pentru modul cum își îndeplinește îndatoririle de secretar.

Binevoii, vă rog, a primi încredințarea înaltei mele considerațiuni și toate cele bune de pe vremea cînd nu sunteți ministru.

Duiliu Zamfiresco

149

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 16 febr. 1901

Iubite domnule Maiorescu,

Am cetit în *Independența* scrisoarea d-voastră adresată decanului avocaților, prin care declarați că sunteți hotărît a nu mai pleda.

Aceste cîteva rînduri de proză, puse de jurnalul francez în coada informațiunilor, au pentru mine prețul celei mai frumoase fapte. E, în adevăr, încîntător de a vedea consecvența unui bărbat politic ca d-vstră în toate actele sale. Eu cel puțin, care de atîtea ori simt că lumea e trivială și că nu înțelege nimic din noblețea sacrificiilor materiale unei idei, mă simt ajutat de o asemenea faptă a fi mai departe bun și modest. Poate că nu pricepeți bine ce vreau să spun, dar lucrul n-are importanță.

D-vstră sunteți minunat, și parcă mi-ați făcut un bine personal cu scrisoarea de astăzi. O astfel de viață rămîne pururea tînără în imaginea generațiilor viitoare.

Vă rog să-mi permiteți a va îmbrățișa cu dragoste și respect.

Duiliu Zamfiresco

150

Anzio, 17 aprilie 1901¹

Iubite domnule Maiorescu,

Sunt singur la Porto d'Anzio, cu o cafea dinainte. Am 15 km în picioare, am mîncat bine, am împușcat patru prepelițe, în camera mea e lumină, căldură, mă simt om liber și sănătos, trebuie, prin urmare, să vorbesc cu cineva care mi-e drag. Nu știu clacă d-voastră cunoașteți felul acesta de libertate lăuntrică, pe care-l dă osteneala fizică... E o nespusă mulțumire de a trăi, o întindere a înțelegerii pînă dincolo de marginea orizontului, o îmblînzire a năzuințelor ambițioase; ceva demn și bun, pe care singurătatea îl pune în suflet cu prisosință. Am stat să mă odihnesc pe malul mării, cu un vîntor din localitate, iar ochii mei căutau dincolo de cele văzute, parcă Adriatica ar fi fost în largul Mediteranei. Ce faceți? Am avut un moment gîndul de a mă repezi la Abbazia, ca să vă strîng mîna și să vă rog a-mi spune ce aveți în suflet, de ați pornit în lume fără preget și fără stea-

jer. E ceva antic, dar și dramatic, în hotărîrea d-vstre de a vă retrage din lume și mișcarea ei. Eu înțeleg înțelepciunea unei asemenea hotărîri, dar parcă mai mult în eroii vechi, în luptătorii Stadiului, ^n bătrînii ce nu mai puteau ține spada în mînă, dar nu o înțeleg într-un om, modern, mai cu seamă într-un om ca d-vstră, a cărui nobilă viață poate fi încă atît de folositoare. A rătăci prin lume, la vîrsta de 60 de ani, e semeț. Fie ca vestala Flavia Epicharide sa cheme asupra iubitului meu Maestru sprijinul austerei Juno Caelestis.² Cer zeilor vechi și noi să vă dea zile senine, iar mie să-mi permită a vă vedea reîntors în Itaca.³

Vara asta mă duc în țară, cu copiii.

Și atît, că se sting luminările.

Duiliu Zamfiresco

151

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 23 apr./6 mai 1901

Iubite domnule Maiorescu,

Merg în țară, cu toată polatia, în primele zile ale lui iulie și trec prin Abbazia — Voi să zic prin Fiume. Nu pot spera să vă întîlnesc, fiind atunci prea tîrziu la Abbazia pentru cine fuge de căldură; dacă, totuși, s-ar putea să vă strîng mîna la trecere, aș fi cu adevărat prea fericit.

Trebuie să vi se pară curios că un român, demn de numele acesta, fuge din străinătate spre a veni în țară, vara* pe căldură, cînd toți românii ceilalți fac tocmai contrariul. Eu însă sunt ahtiat de pămîntul nostru românesc, de căldura lui, de chipurile oamenilor săi, pînă chiar și de mitocănia acestora, cînd se pretind subțiri. De aceea, hotărîrea d-voastre îmi părea inexplicabilă, — inexplicabilă și nerealizabilă. Pe mine, personal, mă doare să știu că nu mai e acasă omul

limpede la chip și la suflet, care a făcut să mijască în noi sensul orientățiunei artistice. Caut să-mi explic resortul sufletesc ce a produs această mișcare, și parcă-l găsesc într-un fel de cochetărie eroică de a nu îmbătrîni în mijlocul acelora pe care i-a condus și i-a dominat, ci de a dispărea într-un nou, ca Zevs. Dar afară că oamenii de trampa d-vstre nu îmbătrînesc, — explicarea mea este mai mult literară decît reală. În realitatea vieții lucrurile se petrec mai simplu: d-voastră sunteți dezgustat de politica românească și de oamenii cari o fac, și sperați să găsiți mîngîiere într-o rătăcire continuă prin lume. Cred însă că vă înșelați și că dincolo de vîrsta de 40 de ani nu este nici un leac la necazurile cele mari ale vieții noastre terestre: le purtăm cu noi fericiți cînd alături de ele crește și bucuria. Eu vă înțeleg, că doar comedie mai bizară ca aceea a partidului conservator nu s-a jucat de mult pe scena putredă a politicei; dar orcît sunteți d-voastră de meșter în a îndrepta piese mediocre, pe aceasta nu o veți schimba în bine, tocmai fiindcă sunteți om de litere, cu alte cuvinte logic și neșiret, pe cînd politica este nebunie, amor propriu și interes.¹

Dar, mai la urma urmei, discursurile parlamentare sunt un port: poate de acolo să vă întoarceți acasă.

Eu am rămas cu romanul meu la jumătate. E un an de cînd sufăr de amețeli și doctorii mi-au interzis orice fel de lucrare mai lungă, — cînd unul mai inteligent, care nu-și putea explica pricina amețelilor, mi-a zis să încerc a nu mai fuma: după zece zile eram bine. Îmi pare rău de instrumentele de tortură ce le am de la d-vstră și cari îmi sunt cu deosebire dragi; altfel, adio, tutun! și rebonjour, roman!

Și ce minunat e să aibi ceva de spus!... Toată realitatea vieții tale de om de pe pămînt se prefăce în fum, iar conturul neclarificat al umbrelor închipuirei ia valoarea realității. S-ar putea zice că plăcerea de a scrie *n'est pas Venfantement mais l'amour lui-meme*. — Unde mai pui că românului nerod i se pare că ceea ce face acum e mai bun decît tot ce a făcut înainte... A fi prost e o condițiune pentru a cîștiga împărăția cerurilor.

Vă urez primblare bună, poftă bună, corectură bună, cu toate accesoriile.

Ne rugăm de doamna Maiorescu, nevasta și cu mine, să ne primească la închinăciune, cu iubire și inimă curată.

Vă doresc, domnule Maiorescu, și vă strâng mîna cu afecțiune.

Duiliu 2.

152

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 9/22 nov. 1901

Iubite domnule Maiorescu,

întoarcerea d-vstre în țară m-a bucurat cu deosebire. Se vede că am ajuns la vîrsta de la care omul începe a trăi și din amintiri, nu numai din proiecte și din speranță. Trecînd astă-vară prin București, casa din str. Mercur, de care atîtea amintiri literare mă leagă, părea posomorită,[^] ca un om supărat ce a adormit. Nu știu dacă d-vstre vă fac aceeași impresie geamurile oblonite, — impresia adică a unor ochi închiși. Spuneam nevesti-mii că primul act ce voi face cînd voi moșteni cele 500 de milioane ce aștept va fi de a vă oferi cîteva din ele și a vă cumpăra casa. Fiindcă, nu știu de sunteți în curent cu proiectele mele, eu sunt ferm hotărît să moștenesc această avere : de unde ? Domnul știe. Pînă acum însă mi-am ales mai multe locuri unde să zidesc palate : unul pe o insulă din lacul de Como, altul pe malul Șiretului, dincolo de stația Sascut, un al treilea la Roma în Villa Corsini etc, etc. *Une fois qu'on y est...*

Pînă una alta, mi-am făcut o căsuță la țară,¹ pe socola mea, și sunt pe cale să cumpăr niște vii mîncate de molii, pe care vreau să le replantez. Ce-o mai ieși și de-acolo vom vedea.

Acum scriu romane,² negreșit foarte gheniale, cum se și cuvine unui bun junimist. Că atîta are omul : ce e azi este al lui, — ce-o fi mîine e totdeauna marginea mormîntului.

432

O desiata verde solitudine
lungi al rumor de gli uomini!
qui con noi due divini amici vengono,
vino ed amore, Lidia.'

Așa vine vorba, că, dealtfel, *vino ed amore* mai că sunt mai frumoase în gînd.

Minunat lucru este a scrie ! Toate poverile vieții se ușurează[^] parcă omul ar purta în suflet un generator de fericire eternă.

Mă rog, sărind de la una la alta, am cunoscut pe Giers, fostul consul de la Iași. Mi s-a părut un rus șiret, dar cu un fond artistic interesant. Dînsul a tradus în românește cîteva comedii rusești moderne, pe care teatrul din Iași le-a jucat, între altele una care, după titlu și subiect, mi s-a părut interesantă : *Floare de pădure*. O să-l rog să mi-o dea și să v-o trimit.

Nu v-arn văzut de mult. Vă doresc și vă cer voie să vă îmbrățișez, sărutînd foarte respectuos mîinile d-nei M.

Dui. 2.

Foarte bun discursul de la Brăila !

Bună poezia lui Ollănescu — *împăratul șoarecilor*. '

153

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 10 dec. 1901

Iubite domnule Maiorescu,

Foarte multă plăcere mi-a făcut scrisoarea d-voastre, prin nota de tinerețe ce cuprinde în rîndurile caligrafice ale pro-

433

fesorului de la Wiesbaden. La urma urmei, asta este : fosforul ce arde în celula creierului.

Din acest punct de vedere, negreșit că e un păcat că d-vstră nu vă puteți da toată activitatea *Istoriilor*. Pun cuvîntul acesta într-adins: zilele astea n-am prea ieșit din casă, carabinat de un guturai infam, și astfel, de la un articol al lui Gaston Boissier¹ în *Revue des deux mondes*, asupra lui Tacit, am prins a reciti *Istoriile* acestuia asupra epocii lui Tiberiu : sunt foarte frumoase. Istoria, astfel înțeleasă, este o adevărată operă de artă. Și trebuie să vă spun în fuga condeiului felul de nedormire ce s-a iscat în sufletul meu cînd, la cetirea admirabilei introduceri la *Discursuri*,² mi-am amintit de felul de dispreț ce profesai în tinerețe contra istoriei. Nu vă spun asta ca să vă pun în contradicție cu trecutul, poate prea influențat de extraordinarul geniu paradoxal al lui Schopenhauer, ci ca să vă exprim admirarea mea pentru felul de independență lăuntrică cu care natura d-vstre, suveran optimistă, a rupt firul dependenței.

Dacă dar din acest punct de vedere este un păcat că nu ați rămas în străinătate, din atîtea alte puncte de vedere este o fericire. Și dați-mi voie să cred că și eu am avut partea mea de influență (foarte, foarte mică) în hotărîrea d-vstre de a vă întoarce în București. Vă aduceți aminte de scrisorile mele de asta-primăvară ?³... La mine nu era atîta interesul partidului junimist, cît imaginea unei patrii românești, personificată, în partea ei topică, în contururile cîmpiilor noastre, iar în partea ei etică, în cei cîțiva bărbați, pe cari de demult m-am deprins a-i considera ca adevărata expresiune a sufletului nostru românesc. Din acest punct de vedere sunt gata să vă urmez totdeauna și oriunde veți fi : junimist sau altceva, îmi este absolut indiferent. Nu știu dacă este lipsă de modestie de a vă spune că junimismul meu, cu totul dezinteresat, a făcut, pe cale literară, mai mult decît a multor altora. Nu am nici un merit: am fost acolo, pentru că acolo erați d-vstră, iar dacă mîine ați deveni *boer* (fie zis fără calambur), aș renunța la admirarea pentru engleji și aș deveni *bur* și eu.

Cuvintele pentru care e așa le veți vedea în romanul⁴ pe care începe a-l publica revista lui Petrașcu.⁵ Cetîndu-l, veți

înțelege de ce nu puteam să-l public în *Convorbiri** și de ce e bine să-l publice *Arta și literatura*.

Dealtminteri, iubite d-le Maiorescu, între mine și *Convorbirile* de astăzi nu e nici o legătură directă. V-o spun curat: nu e acolo nici un bărbat cu sufletul cald.⁷ Nu zic că nu e nici un om de talent, fiindcă oameni de talent sunt mulți în țara românească, talentul fiind adeseori o licărire reflexă, pe care vremea numai o pune în adevărata ei valoare.

Dacă d-vstră prindeți din nou interes pentru *Convorbiri*, sunt gata să reviu la *Convorbiri*. Am scris în *Revista nouă*,^{*} solicitat de un domn Sanielevici⁸ (pe care nu-l cunosc, după cum nu cunosc pe d-l Motru) ; domnul acesta binevoise a declara că eram cel mai mare romanțier al României, opinii pe care o împărtășesc deplin : e așa de ușor să fii cel mai mare cînd ești singur ! Dar, în afară de orice solicitări, în literatura noastră se petrec, de la un timp încoace, o mulțime de nedreptăți, pe care eu sunt hotărît să nu le mai îngăduiesc : cine se scoală mai de dimineață are dreptul, în țara lui vodă, să hotărască despre meritul și soarta scriitorilor, impunînd acestora tăcere, sub cuvînt că ei au vorbit. Simțămîntul de dreptate se răscoală cînd vezi neputincioșii pontificînd, orbii vorbind de lumină și surzii de armonie.

Revenind acum la revista lui Petrașcu și la Petrașcu el însuși, vă cer voie să vă adresez o rugăciune : este la Universitate o catedră de *Istoria literaturii române* (deosebit de *Istoria limbei române*), la care se prezintă 2 candidați: Bi-anu¹⁰ și Petrașcu ; catedra se dă, pare-se, pe proponimente. Fiind vorba de *Istoria literaturii*, este evident că numai veacul XIX este în cauză, și din acesta aproape numai epoca modernă.

Orcare ar fi opiniunea noastră asupra lui P., el e aproape singurul care a lucrat, în sens modern, în materia asta ; în toate cazurile, față cu Bianu, el este superior. Bianu are poate alte calități, pentru care e și bine răsplătit de Academie.

Eu sper că d-vstră veți uita micile neajunsuri de caracter ale lui Petrașcu (care mă măgulesc cu speranța că țin de trecut) și, după cum ați ajutat în Cameră pe Gherea, veți ajuta la Universitate pe Petrașcu. De am pe lîngă d-vstră cît

de mică trecere, vă cer aceasta, bineînțeles, dacă cererea mea nu răstoarnă un sistem sau o linie sufletească prea puternică. :

Dealtfel, îmi pare că ^Petrașcu, Mincu și alții s-au înscris \ la Clubul junimist. La urma urmei, aceștia sunt ieșiți din vechea plămadă a *Convorbirilor*. "

Noul meu roman este altceva decât *Lydda*. Din *Lydda* am vreo 10 pagini rămase în cartoane, pe care aş putea să vi le trimit. Mă tem însă că nu voi fi în stare a urma deocamdată proza atât de îngrijită (din punctul meu de vedere, \ adică al migăliturei) a acestei *Lydda*. Trebuie neapărat să sfârșesc noul roman, ale cărui năzuințe sunt cu totul de altă natură, sentimentalo-eroică. Dacă, în adevăr, e lipsă urgentă de manuscris, aş putea trimite paginile din *Lydda*; dacă se poate aștepta, îmi umblă prin minte o novelletă.¹²

În privința politicei, aş fi foarte fericit de a sta într-un fotoliu, față cu d-vstră, și a vorbi, dar asta mai mult pentru vorba cu d-vstră decât pentru politica în sine. Despre politica făcută de alții sunt dezgustat. Ca să prind interes de dînsa ar trebui s-o fac eu, și asta poate că se va întâmpla peste 3—4 ani, cînd adică îmi voi duce toate afacerile în țară, dacă pînă atunci nu voi fi numit șef de misiune. Acum doi ani, cînd erați la guvern, cînd, prin urmare, puteați și trebuia să mă numiți ministru, nu m-ați numit. Am intrat în al 44-a an al vieții, — prin urmare, în vîrsta în care omul cu sensul singur al realității nu mai poate trăi de azi pe mîine, ci trebuie să-și strîngă hățurile în mînă, ca nu cumva gloaba ce-l duce să se poticnească pe neașteptate.

Vă sunt foarte îndatorat că cetiți pe *Furfanțo* doamnelor. Ce bine ar fi dacă dumnealor ar avea simțimîntul românesc mai puternic și l-ar aplica în mai multe direcții. În privința asta, călătoria mea prin Transilvania și Ungaria m-a pus pe gînduri despre atîtea și atîtea lucruri ce, reunite, alcătuiesc caracterul nostru național.

Ar fi încă multe de zis, dar iată o scrisoare fără sfîrșit.

Vă doresc și vă îmbrățișez, rugînd pe doamna Maiorescu (căreia pe vremea asta de economii i s-a redus postul) să primească afectuoase și respectuoase salutări din parte-ne.

Duiliu Zamfirescu

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 29/11 februarie 1902

Iubite domnule Maiorescu,

Sunt mai multe zile de cînd doresc să vă scriu, dar, vorba lui Bassarabescu din *Emma* : *Phomme propon et Dieu dispon*. Va făgăduisem o novea sau ceva de felul acesta. Trebuie să vă spun însă că nu mă pot ține de cuvînt, pe de o parte fiindcă nu am terminat romanul *îndreptări*, iar pe de alta, fiindcă m-am încurcat în Leopardi, urmărind volumele (7 la număr) ce s-au publicat de la '98 pînă astăzi, plus o tentativă de a traduce pe Machiavelli,¹ plus alte gînduri și crîmpeie, care întind mintea în toate părțile.

Foarte curioasă și foarte interesantă este publicațiunea de acum, atît prin antiteza fundamentală ce mai mult decât orcînd reiese din filozofia lui Leopardi, cît și prin coparticiparea cronologică a anilor la dezvoltarea filozofiei sale. În adevăr, cu cît mergi mai adînc în cele 7 volume, cu atît antiteza apare, mai limpede și mai sinceră. Din poeziile și din gîndurile publicate de autor, ca și din primele gînduri ale manuscrisului ce se publică astăzi și care cuprinde 4526 de foi mari, reiese teza care se poate rezuma în două din versurile sale : „*amaro e noia la vita, altro mai nulla*".² Cu cît însă înaintează în vîrsta (manuscrisul merge de la iulie 1817 pînă la 4 dec. 1832), cu atîta valoarea morală a tezei se slăbește, prin ivirea unei idei nouă : că finalitatea vieții umane este *fericirea* cu succedaneul său plăcerea.

De îndată *ce* problema este pusă astfel, teza este distrusă, deoarece fericirea e o chestiune de sănătate și de temperament, prin urmare o calitate individuală iar nu de specie etc., etc. (ar fi multe de zis).

Aici s-ar prezenta întrebarea dacă în adevăr fericirea este ultimul scop al vieții omului. Fericirea de multe ori stă într-un amestec de poezie și de satisfacere a poftelor senzuale, care nu dă o deplină mulțumire năzuințelor sufletului nos-

tru. Un autor nou, Gorki, crede că sensul adevărat al vieții trebuie căutat în Frumusețe și Energie și că fiecare moment al existenței noastre trebuie să tindă către un scop superior. Care să fie acest scop ?*. Nu știm. Poate continua perfecționare morală a individului.

Sunt foarte interesante probleme. Dar e fir de vorbă lungă...

Aci alăturat, versuri bachice.³ A doua poezioară e *Lena*, nu *Leana*. Nu vă întreb de impresia ce v-o fac *îndreptările*. Când voi intra mai adânc în lumea lor, vom vorbi.

Și astfel, cu tot devotamentul,

al d-voastre,

D. 2.

Mă rog, ați primit de Crăciun un panetone de la Milan ?

155

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, [29 apr.]/12 mai 1902¹

Iubite domnule Maiorescu,

Curios e articolul lui Slavici² din numărul din urmă al *Convorbirilor*, curios și nelogic în tâlmăcirile firei lui Eminescu, — dar atât de interesant, încît parcă de mult nu am cetit o proză românească mai emoționantă. E un accent de sinceritate ce străbate și deșteaptă în conștiință răsunetul unor adevăruri pierdute.

Slavici e pentru mine, de mai mult timp,» o enigma, în toată complexitatea lui sufletească, dar mai ales în felul lui literar de a fi. Trăind așa cum trăiesc eu, resfir adesea în minte pe unii și pe alții dintre scriitorii noștri. Pe acesta mai cu seamă l-am resfirat cînd, cetind la maturitate no-

velele ce mă ademeniseră pe prima treaptă a tinereții, le-am găsit false, fundamental și vinovat false,³ cu o năzuință de a pune în estetica noastră românească nota molcomă, aiurită și străină ce nu stă în etica propriu-zisă, adică în moravurile poporului românesc, cînd el, poporul e pus în acțiune. De-altfel, această vină fundamentală am găsit-o și admirabilei novele a lui Mehedinți: *Buruiană*.⁴

S-ar părea că o miopie colosală face pe toți românii de talent să nu vadă pe semenii lor decît prin cristalul falsificator al poeziei poporane. Nota caracteristică a poeziei poporului nostru, comună, dealtminteri, cu a tuturilor popoarelor bășinașe din Balcani și Carpați, este chintesiențierea sufletului colectiv, cu toate aspirările lui, în forma vagă a dorului, care de aceea și este mult mai bine exprimată în muzică (în care *jal-ul* polonez, perfect asemuior cu *dorul* nostru, a dat pe Chopin). Nenorocul sau nepriceperea noastră de scriitori stă tocmai în aceea că am creat pînă acum tipuri de români derivate din această notă colectivă aprioristica, care face că toate novelele lui Slavici se aseamănă între ele, iar căpitanul Măgură a lui Mehedinți se aseamănă cu ciobanii amorezați ai lui Slavici și cu nici un căpitan real.

E)ar, parcă pentru a zdruncina convingerile mele, în călătoria ce am făcut astă-vară în Transilvania (prin urmare și la Arad), s-a întîmplat să mă găsesc la o masă cu mai mulți români din partea locului: directorul societății de credit „Victoria”, pare-mi-se d-rul Oncu ; locțiitorul de episcop, Mangra ; secretarul Consistoriului, Goldiș⁵ și alți popi și protopopi. Cum oamenii aceștia cetesc tot ce se publică la noi, unii dintre dînșii cetiseră o tarara a mea asupra romanelor românești,⁶ în care tocmai vorbeam despre Slavici și spuneam ceea ce spun mai sus, anume că literatura lui novelistică e falsă. Cu multă cuviință, unul luă cuvîntul și-mi spuse că a cetit cu durere aprecierile mele asupra unicului lor scriitor ; că Slavici oglindește adevărul sufletească al românilor din părțile acelea ; că n-am decît să mă duc pe la țară, ca să intuiesc nota dată de Slavici în firea românului de pe Mureș. (Eu fusesem pe la țară, anume prin podgoriile de la Cuvin și Ghiorok, pe la Păuliș și Măghirat, și nu *intuisem* nimic, dar nimic, din nota lui Slavici. Numai, hai să tac, că doar, zic, nota firei omului n-o s-o vezi în fustele de pantaloni cu care e îmbrăcat, nici în gustul vinului lui.) Și cum

era ceasul tîrziu, ungurimea plecase din restaurantul de la Crucea Albă, și rămăseserăm numai noi, românii, împrejurul unei mese mari. Atunci, lăutarii unguri, care ne amestisera cu balamucul lor de valsuri și de opere cîntate pe ritm de ceardaș, se apropiară de masa noastră și începură să tragă pe gîturile viorilor doine românești.

Ei bine, d-le Maiorescu, atîta erau de frumoase și de nouă doinele acestea, atîta străină melancolie tremura în sfiosul lor grai, încît parcă un vis norocit ar fi venit să-mi mîngîie în zori auzul.

Și atunci mi-am explicat, prin natura muzicii acesteia, concepțiunea aprioristică a lui Slavici despre țărani săi, cum mi-am explicat-o pe a lui Popovici despre țărani lui din Banat: muzica, ca și poezia poporană a unui neam, sunt ca infiltrațiunile straturilor profunde ale pămîntului: insesizabile. Cine vrea să le *capteze*, cum se zice în stil de primărie, își pierde vremea sau face fîntîni artificiale. Negreșit că ceva trebuie să rămînă în natura unei producțiuni literare de felul acesta, și acel ceva e poate tocmai forma cuminte, oarecum sfioasă și nouă a scrierii, care cu timpul devine meșteșug de scriitor (dar niciodată creațiune) și care, probabil, dă astăzi valoare de sinceritate lucrării lui Slavici.

Ar fi încă multe de zis, bunăoară cît sunt de departe, în concepțiunea integrală a tipului poporan, toți scriitorii noștri, de unii scriitori ruși, ca Tolstoi și Gorki...

Eu socotesc că a venit vremea să lăsăm dulcețările artificiale ale țărănilor amorezați și blegi, și să facem oameni vii în literatură, dacă se poate români voinici și cinstiți, dacă nu vițioși sau sceptici, dar vii, cu voință și mușchi.⁷

Vorba asta e lungă de tot.

Mă rog, am fost prin București, și iar nu v-am găsit. Și doar veneam într-adins să vă văd... M-am gîndit un moment, la întoarcere, să mă opresc la Viena, însă nimeni din București nu știa să-mi spună exact unde sunteți.

Nu mai știu nimic de la d-vstră, de multă vreme. Ce se petrece? Sunteți rănit în ceva de mine? Este iar vreo zizanie literaro-socialo-funcționărească la mijloc? îmi vine. să și rîd, că doar acum tinerii inimoși, meritoși etcetera, etcetera, sunt fiecare la casa lui, care în cașcaval, care în Universitate, care în Academie, — prin urmare, *tutti beati e contenți*

Vă rog să observați lui I. A. Rădulescu — care îmi închipuiesc că este foarte simpaticul mie (din scrisori) tînăr de la Lipsea — versul de la pagina 299, începutul strofei a treia :

Alături teiul *vechiu* se deschise.¹⁰

Cuvîntul *vechiu*, pus de d-sa în locul liniei verticale a lui Eminescu, nu poate să fie monosilabic. Versul trebuie neapărat să fie endecasilabic, deoarece așa este corespunsivul său de la nr. 2 :

			I VJ vj	vj / VJ	I
	<i>Amfibrachiu</i>	<i>Trocheu</i>	<i>Dactil</i>	<i>Amfibrachiu</i>	
Nr. K	Alături	teiul	J _ u s e j	deschise	
	La vita	fugg-e	j non s'arres	t'un ora''	
sau					Petrarca
	VJ _/ _	u / u	/ VJ VJ	u / u	
	<i>Iamb</i>	<i>Amfibr.</i>	<i>Dactil</i>	<i>Amfibr.</i>	
Nr. 2	^u J	^{vj} /	^u /	^{vj} J	^u J
	Plu teau	în	la	crămi	o chi-i plini
	S-a stins	viața	falnicei	Veneții	

în versul endecasilabic românesc, emistichul al doilea este totdeauna de 6 silabe și totdeauna dactil și amfibrachiu, — ceea ce nu e totdeauna în endecasilabul italian. Cu alte cuvinte, strofa a treia ar trebui să meargă așa :

Alături teiul, singur se deschise,

Din el ieși o tînără crăiasă:

Pluteau în lacrimi ochi-i plini de vise.

Adică vorba *singur* pusă ca atribut la *deschise*, iar nu la *tei*: se deschise singur. S-ar putea pune orce altă vorbă mai fericit găsită, — dar în toate cazurile de 2 silabe și cu accentul trocheic : _L"

De asemeni, după versul al 2-a din strofa de sus trebuie să urmeze 2 puncte, iar nu punct și virgulă, deoarece versul al 3-a este explicativ.

Aș mai fi de părere să nu se publice ultimul vers al poeziei acesteia :

Se vede trupul *ei* cel alb deplin,
 pentru multe cuvinte, dar mai ales pentru vulgaritatea lui.
 Aș mai avea apoi de adăugat că nu trebuia să se pună
 numele *Veronica* și că nĂ pot fi poporane versurile urmă-
 toare :

La umbră de liliac
 Dragostele ce mai fac ?
 Se sărută pînă zac.
 Iar în vale la izvor
 Se-ntîlnește dor cu dor,
 Se sărută pînă mor.

Sunt prea meșteșugite și prea perfecte pentru forma po-
 porană. Floarea de liliac nu intră în poeziile poporului decît
 foarte rar, — eu cred că deloc.
 Și așa mai departe, cu multă și respectuoasă iubire.

D. 2.

156

Roma, 28/10 iunie 1902'

Iubite domnule Maiorescu,

Răspund numaidecît scrisorii d-voastre din 24, că la
 Milano nu ne vom întîlni, dar că probabil voi veni la St. Mo-
 ritz să vă văd.

Planurile mele sunt, ca de obicei, îndreptate către țară. în
 primele zile ale lui iulie, copiii, bona și cu frate-meu (care
 actualmente face doctoratul în chimie aici)¹ vor pleca în
 România ; nevastă-mea stă la îndoială dacă să meargă de-a
 dreptul în țară sau întîi să treacă pe la soră-sa, care are o
 prea frumoasă villa pe Lago Maggiore ; cu mine, lucrurile
 sunt ceva mai complicate, și anume :

Cum legea asupra concediilor se aplică în mod barbar
 funcționarilor din străinătate (în sens că timpul ce trece de
 două luni nu mai comptează la pensie și actualmente se reține

jumătate din leafă) și cum eu am avut deja o lună în aprilie,
 pentru interese urgente, nu mai am drept decît la o altă lună
 concediu. Presupunînd că aș putea să mă înțeleg cu Fleva²
 să-mi dea o săptămîna mai mult, care să nu compeze la Bucu-
 rești, aș pleca de aici pe la 8—10 august stil nou, aș merge
 la Frino (pe L. Magg.), unde aș sta 4 zile, iar de acolo aș veni
 la St. Moritz pentru alte 2—3 zile și, în fine, aș pleca spre
 țară.

Despre perfecta executare a acestor proiecte vă voi scrie
 la Engadiner-Hof, dacă marea îmbulzeală și frigul de acolo
 nu vor fi o piedică mai mult. Negreșit că ar fi o plăcere
 împărătească să vă văd, să vă ascult vorbind, să umblăm
 împreună pe văi și dealuri, într-un loc civilizat, împreună
 cu doamna Maiorescu (căreia îi urez niște încălțăminte mai
 comode decît cele de la Villa Adriana).

Foarte mulțumit sunt, iubite domnule Maiorescu, de cele
 ce-mi spuneți cu privire la neadmiterea posibilității de a ne
 răni unul pe altul. Sunt ani mulți de cînd vremea a întărit
 încrederea ce trebuie să aveți în calda mea prietenie pentru
 d-vstră, în care se confundă admirațiunea pentru scriitor,
 respectul pentru caracterul omului, simpatia de persoana
 morală în tot complexul ei.

Întrucît privește pe Argetoianu, trebuie să vă spun că
 nu numai nu am făcut întrebarea ce mi-o faceți relativă la
 o posibilă convertire a lui, ci am ținut să i-o comunic, ba,
 mai mult, să-i cetesc și partea ce-l interesa. O scrisoare a
 d-vstre este o armă, o presiune morală puternică, dacă ase-
 menea idei stupide i-ar fi trecut prin minte, — lucru ce nu
 pot admite.

Vă mărturisesc că eu sunt indignat de fapta lui Vladimir
 Ghica.³ Ea dovedește puțină consistență morală a claselor
 noastre stăpînitoare, gata în orice moment-a călca peste tot
 ce alcătuiește fondul de tradiții a neamului. Vă închipuiți
 d-vstră ce s-ar fi ales de poporul nostru dacă la temelia lui
 n-ar fi fost țaranul, credincios pămîntului, limbei și religiei !
 Fiindcă aici nu e vorba de credință : nici d-vstră, nici eu,
 nici Argetoianu — și probabil nici anemicul Ghica — nu mai
 putem crede cu ochii închiși. Dar tocmai la cine nu crede
 din punct de vedere teologic, schimbarea religiunii devine o
 inutilitate, și, din punct de vedere etnic, o primejdie. Diferen-
 țierea fondului nostru sufletesc de a altor popoare trebuie

fatal să se facă pe externarea lui: cum cîntă, cum doarme, cum iubește, cum se închină etc. Cîtă parte din folclorul nostru nu este legată de relaie: cîntecele de stea, vicleim, urările, strigările, botezul, nunta, — toată viața jăranului în cel mai intim nex cu religia ortodoxă română. A. o disprețul sau a o schimba e o crimă în contra românismului, — iar mie personal mi-e scîrbă de oamenii cari își schimbă religia părintească, cum mi-e scîrbă de-o năpîrcă.

Nu vă mai spun cîtă inconsecvență e pentru un coborîtor dintr-un domn românesc, care își pune pe cărți *Prince Ghika*, a se lepăda de religia prințului din care se coboară. Din cîte sunt informat, Vaticanul vrea să-l popească, pentru a face din el mai tîrziu un instrument de propagandă la noi.

Îmi pare rău de biată bătrîna prințesă Alexandrina, femeie cumsecade, care suferă. Dar cine își crește copiii numai prin străini așa pate.⁵

Vă doresc și sper să vă pot revedea,

al d-vstre,

Duiliu Z.

157

Porto d'Anzio, 4/17 august 1902

Iubite d-le Maiorescu,

Am primit scrisoarea d-vstre, plină cu interesante lămuriri și cu injurii.

Nu vă puteți închipui ce bine îmi pare că există un punct pe glob pe care nu l-ați găsit în cărți, fiindcă Frino există, îmi pare rău pentru d-vstră, dar există: Frino di Ghiffa, L. Maggiore, Villa Pirbvano (aceasta ar fi și adresa mea, dacă nu s-au secăt izvoarele insultelor, de Ja 23—28 august).

În ceea ce privește itinerarul, *grand mergi*: să mă întorc la Milano, ca de acolo să reviu spre Elveția... e ceva în stilul „veneratului șef”. Dacă vi so întîmpla să fiți vreodată pe

L. Maggiore și să doriți a merge la St. Moritz, iată drumul: Luino—Lugano—Porlezza—Menaggio—Bellano—Chiavenna.

Cît despre temperatura de la St. M., eu cunosc o pereche de oameni care a ajuns să dezlege o problemă foarte curioasă: ei pleacă vara din țara lor și merg să sufere de frig în Alpi, și pleacă iarna din aceeași țară a lor și merg să sufere de căldură în Egipt; așa că, la urma urmei, ei tot suferă de frig și de căldură ca toți muritorii, dar nu odată cu dînșii.

Cu toate astea, fiindcă perechea în chestiune este foarte dragă subsemnatului, voi veni s-o caut, pe dînsa și pe jiletca tricotată.

La revedere dar,

Duiliu Z.

158

Roma, 9 august 1902

Iubite domnule Maiorescu,

Sunteți așa de drăguț că, dacă aș fi ca în vremea cînd eram copil, v-aș săruta. Șade rău pentru un om de 44 de ani, — dar știți că eu am rămas la 32.

Da, negreșit că o să viu! Numai, să ne înțelegem:

Familia mea e în țară. Eu mă duc să stau acolo o lună, ca apoi să ne întoarcem cu toții în primele zile ale lui octombrie st. nou. Nu pot dispune de mai mult timp, deoarece am avut o lună de concediu în aprilie, iar la Minister sunt foarte riguroși asupra paragrafului acestuia. Prin urmare, aș pleca de aci între 20—25 august stil nou, m-aș opri la Frino (pe L. Maggiore) cîteva zile, iar de acolo, la d-vstră, pentru 2—3 zile; așadar, înțelegeți că sunt un călător echipat de vară. Doresc să știu dacă un asemenea june pirpiriu nu îngheață pe tărîmurile acelea, unde iarna e eternă, berea rece și fetele roșii. Zic asta fiindcă zilele trecute am fost la Val-

lombrosa (care e numai la 1 mie de metri), unde seara tremuram bine. Iar cît despre hainele de iarnă, dumnealor sunt închise în lăzi, cu piper și camforă, ca să nu se emoționeze pe vară.

Aștept dar să mă liniștiți asupra frigului : d^că mă asigurați că nu mă voi face stană de piatră, sunt al d-vstre. Vă rog totodată să-mi dați și itinerarul exact de la Milano la St. Moritz.

La revedere, cu cea mai mare bucurie.

Duiliu Z.

Ca semn de mulțumire, iată trei poezele : ' marfă de vară.

159

VIA CONDOTTI, 61
[Imprimat]

Roma, 14/17 nov. 1902¹

Iubite domnule Maiorescu,

Am primit prin poștă revista-operetă *Scump, dar face*, a cărei adresă, scrisă de doamna Maiorescu, părea că vine de pe malurile Innului, iar nu ale Dîmboviței. A fost acum 4 luni ? sau a fost ieri ? Minunata primblare pe dealuri: apă limpede, filozofie peripatetică, sănătate și poftă de mîncare, și pas de mai fii pesimistru !... E adevărat că Aristot avea numai un elev și o eleavă, [sic] dar cît de mari !... Elevul, aspirant la un premiu al Academiei,² iar eleava la o bancă. Ah, o bancă ! numai o bancă aniversară, și luna, rămasă-n loc, ar fi văzut ea !... Zău, domnule Maiorescu» orcît v-ați redus d-vstră veniturile, atîta cheltuială tot puteți face. Că așa a lăsat firea : să aibă tot omul partea lui de ideal. Unul vrea bogăție, altul tinerețe, un al treilea pe amîndoua, iar doamna Maiorescu o bancă.

De la plecarea mea din St. Moritz,³ m-am gîndit de atîtea ori să vă scriu, fără să ajung a aduce la îndeplinire această dorință. În țară, treburi ; după ce m-am întors la Roma, o serie de metehne : ba copiii, ba nevastă-mea, ba cumnatu-meu, — așa că sufletul s-a strîns ca un arici, lăsînd afară numai ghimpii. Acum, parcă orizontul se mai limpezește...

Ați văzut că am comis nerozia de a prezenta *Războiul* la un premiu al Academiei. Omul, cît trăiește, nu se-nvață minte *et la betise le guette*.⁴ Zic asta fiindcă văd că se pregătește deja o pehliyanie : este un domn maior, Negreanu la nume, care a comis o biografie a regelui. Cartea e proastă la sufletul ei, dar e impusă de St. ca una ce coprinde adulațiuni de lacheu. Noi am primit la Legațiune notă formală din partea Ministeriului prin care suntem invitați a cumpăra opul d-l maior. Iar opul în sine e plin de inexactități, comic și mitocănesc. La sfîrșit el coprinde (pag. 259) următoarea nerușinare : „Și am insistat așa de mult asupra proprietăților și tuturilor bogățiilor Familiei princiare, pentru ca poporul român să prețuiască și mai bine sacrificiul cel mare făcut de M. S. Regele, cînd de bunăvoie a părăsit toate aceste bunuri pămîntești, pentru a veni să lucreze fără preget pentru binele și fericirea unui popor aproape istovit de suferințele unui trecut plin de nenorociri".

Domnul care vorbește astfel este militar, este român și cere aprobarea semenilor săi !... Cîteodată ți se pare, în lume, că visezi, atîta de nelogică și de stupidă se înfățișează viața.

Parcă *războiul* cîntat de toți cei ce au cald sufletul lor românesc nu l-ar fi făcut poporul acesta, pe care un ignobil lacheu îl crede istovit!... Parcă trecutul poporului român nu are pagini de o nespusă frumusețe, cînd, singur, neajutat de nimeni, ținea frunte uraganului de invazii, cum numai peste cîteva veacuri sărmanii buri au ținut frunte invaziei engleze.

Eu înțeleg să respectăm și să iubim pe rege, dar nu cu prețul de a ne mînji trecutul și poporul nostru.⁵

Să se dea premiu oricui, lui Slavici, lui Speranță,⁶ dar nu acestui cavaler de anticameră.

Pardon, — în fuga, cu iubire și poate și ceva literatură.

D. Z.

VIA CONDOTTI, 61

[Imprimat!]

Roma, 18/31 dec. 1902»

Iubite domnule Maiorescu,

Scrisoarea d-voastre cere un răspuns imediat, din cauza nedomiririi în care mă pune nedomirirea d-vstre. Nu v-am înștiințat că prezint *Războiul* la un premiu al Academiei ? !... Apoi doar am făcut drumul la St. Moritz în mare parte pentru asta, și am vorbit, și ne-am înțeles, ba încă eram foarte fericit de a fi găsit în spiritul d-nei Maiorescu ecoul exact al situațiunei mele, față cu o nevestă și familia ei, străină, care nu știe ce este Academia românească. Sunt acestea cuvinte aproape textuale ale d-nei Maiorescu, la care d-voastră ați aderat formal. Trebuie să vă amintesc lucrurile astea, fiindcă altfel purtarea mea nu mai are explicație : cunosc de mult părerea d-vstre asupra Academiei și a membrilor ei, și nu aș fi făcut pasul de azi dacă mi-ați fi zis nu.¹ Atîta este de adevărat, încît, chiar acum, sunt gata să retrag cartea de la premiu, fără părere de rău.

Trebuie să vă fi părut foarte prost cînd v-am scris rîndul trecut de Negreanu și volumul lui. Am făcut-o anume fiindcă mi-ați zis textual : „dacă te prezinți la un premiu, trebuie să reușești”, și cum domnul acesta umblă cu pehlivanii, am crezut că se cuvine să fiți informat.

Dar, dacă în tot ce afirm mai sus mă înșel, să nu mai vorbim : aștept răspunsul d-vstre pentru a scrie președintelui Academiei că retrag cartea de la premiu.

Am citit, în numărul din urmă al *Conv., Oratori, retori și limbuși*² cu aceeași emoțiune estetică cu care cetesc tot ce scriți. Despre Blaremborg³ aveam și eu impresia unui erotic limbut, dar nu atît de trivial și de inconsecvent; cît despre N. Ionescu,⁴ discursul lui e minunat! Nici nu⁵ se poate o dîrdală mai nostimă. Umorismul pe care-l provoacă perioadele discursului său, atît de bine legate prin cuvintele d-vstre, îți dă sănătate, ca toate caricaturile ce prind din zborul vieții caracteristica ridicolului.

Aștept cu nerăbdare partea II-a și înțeleg prea bine ca de hatîrul acelui Basilesc s-o amînați. Dar e păcat: *le jeu ne vaut pas la chandelle*.

Vă urez sărbători bune, sănătate și gînduri de scris.

Al d-vstre devotat,

Duiliu 2.

VIA CONDOTTI, 61

[imprimat]

Roma, 12 ianuarie 1903

Iubite domnule Maiorescu,

Am primit răspunsul d-vstre. îmi pare rău că este sibilin, nu pentru ceea ce am eu de făcut de acum încolo, ci pentru corectitudinea purtării mele față de d-voastră.

Eu, pe adversarii mei hotărîți, despre care vorbiți, îi desprețuiesc, cînd sunt adversari din gelozie sau din alte sentimente josnice, și la nevoie sunt gata să le-o dovedesc. Pe cei nerozi îi are în știre Domnul, că doar aceia sunt iremediabili pierduți pentru orce om cuminte.

Sunt încredințat chiar de acum și fără să scriu lui Ascanio că nu voi fi maltratat în raport: lucrul nu e cu puțință decît numai dacă raportorul va fi ieșit din balamuc.

Dealtminteri, dacă, în contra tutulor prevederilor, voi fi maltratat, mă voi apăra și vom rîde.¹

Și închidem incidentul.

Iată cîteva pagini de istorie diplomatică pentru *Convorbiri*, pe care, negreșit, nu le iscălesc.² Sper că vă vor interesa. Pe mine m-au cufundat cîtva timp într-o lume trecută așa de aproape de noi și cu toate astea care pare așa de departe.

Vă rog să binevoiți a cere să vi se restituiască manuscrisul.

Cu iubire veche totdeauna nouă,

Duiliu 2.

VIA CONDOTTI, 61
[Imprimat]

Roma, 11/24 ianuarie 1903

Iubite d-le Maiorescu,

Vă retrimite ultimele 2 foi, refăcute în sensul întregului articol și în sensul observațiilor d-vstre. Suntem de acord asupra chestiunii în sine : trebuie să ne spunem adevărul, și adevărul este că dacă majoritatea evreilor nu merită drepturi politice, minoritatea lor merită cu mult mai mult decât le dăm noi. Dar nu trebuie s-o spunem decât încet...

Eu socotesc că chestiunea asta are să ne facă mult rău în viitor, dacă nu vom ști să îndulcim unele asperități de astăzi. Să dea D-zeu să fiu prooroc mincinos.

Negreșit că titlul rămâne acum : *Istoria diplomatică a chestiunii israelite în România*.

Deocamdată atât, — cu bine și dragoste,

al d-vstre devotat,

D.2.

Adaog că dacă vi se pare că e mai bine să lipsească partea V-a, — aprob.'

Roma, 11/24 mai 1903

Iubite domnule Maiorescu,

Mie îmi este scris, se vede, să nu vă întâlnesc în țară, ci, ca luna după soare, să sosesc pe cer când astrul zilei s-a dus la Baden-Baden și să plec când el s-a întors.

Înțelegeți însă că în vremurile astea de băjenie liberală,¹ n-am nici un interes să viu în București și să stau mai mult. Mai am 3—4 prieteni, pentru hațîrul cărora trec prin capitală ; dacă n-ar fi aceștia, nici n-aș călca prin București.

Și ce să fac prin București, d-le Maiorescu ?

Cînd văd cine sunt miniștri, cine sunt mai marii mei la Externe,² cine îmi dă sau îmi refuză concediu, cine mă judecă la Academie,³ cine duce țara asta, — pe cinstea mea vă spun că mi se face greață ; și dacă mă vedeți venind și stăruind în țară, o fac din dragoste de pămînt, dintr-un sens moral față de copiii mei, cărora vreau să le pregătesc un viitor hotărît.

Dar să lăsăm tînguirile și să ne veselim, că doară mulțumirea ne ține tineri.

O lună, cît am fost la țară, n-am cetit nici gazetă, n-am văzut nici prieteni care să-mi poată vorbi de Academie. Numai cînd am întîlnit pe Ollănescu, am aflat de cele petrecute.⁴

La urma urmei, dacă cele omenești sunt trebuitoare sufletului pentru a-l ridica, eu mă socotesc satisfăcut : a avea o majoritate de imbecili *contra* și o minoritate de oameni cumsecade *pentru*, e mai bine decât a avea pe cei dinții *pentru* și pe cei de-al doilea *contra*. În special, sunt mișcat de cuvintele ce ați rostit în Academie pentru mine. Atît Ollănescu cît și Negruzzi mi-au spus că intervenirea d-vstre în discuțiune încălzise atmosfera și ridicase dezbaterile la înălțimea cuvenită ; că imbecilul de St. era așa de prost pe lîngă d-vstră, încît făcea milă chiar și partizanilor lui.

Dacă ceea ce mi-a referit Ollănescu este adevărat, eu cred că, în adevăr, St.⁵ este cel mai mare nerod român din cele 6 milioane de ambele sexe. Și este prost în gen și în specie. În gen, fiindcă eu am făcut roman, iar nu istorie, și ca atare nu eram ținut de textul statului-major ; în specie, fiindcă a acordat premiul unei lucrări care e prost scrisă și ridiculă ca psihologie și al cărui fond tocmăi istoric e inventat *di sana pianta*.⁶

Dacă nu aș fi ținut de rezerva ce se impune oricărui concurent bătut, v-aș face să rîdeți cu *Bătrînii* lui Slavici.

Să lăsăm însă mizeriile amorului propriu.

Ce faceți la vară ?

Eu, dacă voi putea să capăt concediu, viu tot în țară, spre a-mi aduce familia și a-mi vedea de treburi, în care caz aş umbla după d-vastră chiar și pe vârful Bucegilor. La din •contra, voi sta în cuptoriu de aici, dispus orcînd a mă rezezi la frontieră spre a vă vedea.

Aș fi mai fericit ca orcînd dacă mi-ar fi dat a vă vedea și a vă strînge mîna.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Z.

Am profitat de întoarcerea ministrului Italiei B. d'Incisa spre a vă trimite niște amintiri pompeiane, pe cari vă rog să le primiți ca omagiu mesei d-nei Maiorescu.

164

"VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 25/7 nov. 1903

Iubite domnule Maiorescu,

Primesc din partea lui Ollănescu o scrisoare prin care îmi referențează convorbirea ce ați avut cu privire la articolul meu din urmă. ¹

întîmpinarea mea e următoarea : lucrarea lui Slavici e atît de nevrednică, încît eu consider hotărîrea Academiei ca o insultă, — și la insulte răspund cu sfîrcul biciului.

Subiectiv, sunt gata să recunosc vanitatea întregii mele acțiuni și regret că de la început m-am vîrît între lupii hămeși ; obiectiv însă, cred că am făcut bine : hotărîrele au să se pondereze pe viitor mai cu luare-aminte. Oamenii sunt proști, vicleni și lași. De prostie nu-i poți leui ; dar îi poți tîmădui de viclenie prin frică.

Pe d-voastră, personal, vă rog să nu mă judecați rău : am fost rănit în fundul sufletului de parțialitatea scandaloasă

452

cu care lucrarea mea a fost primită în Academie și mai cu seamă de persecutarea lui St., care devine monomanie.

Vă mulțumesc de interesul ce mi-l purtați și vă făgăduiesc să m-astîmpăr, deși, drept să vă spun, sunt scandalizat de incoerența, de inconștiența și de ineptiile pe care St. le-a debitat în Academie și pe care *Analele* le reproduc acum. ²

Am încă doi ani pînă ce afacerile mele se vor pune la cale, așa ca să pot părăsi cariera în orice moment. De acolo înainte n-o să vă mai ascult în toate, ³ dar o să vă iubesc poate și mai mult.

Gașca transilvăneană ⁴ trebuie spartă cu pree preț. St. n-a cetit romanul meu, ci i s-a sugerat de cei interesați cum să prezinte lucrurile. Asta se cheamă pehlivănie ; iar pentru pehlivani trebuie bici, nu condei.

Vă doresc, iubite domnule Maiorescu, și îmi pare foarte rău că nu v-arn putut vedea anul ăsta. ⁵

Al d-voastre devotat,

Duiliu Z.

165

Roma, 6/19 dec. 1905

Iubite domnule Maiorescu,

Scrisoarea d-vstre, care vine cam în același timp cu publicarea capitolului al 7-a din *Istoria politică a României*, ¹ îmi dă prilejul, de mult așteptat, de a vorbi despre aceasta și despre altele, — atît pentru a umplea lacuna ce s-a făcut în corespondența noastră, cît și mai cu seamă pentru a vă spune ceea ce am pe suflet.

E bine înțeles, acum ca totdeauna, că sinceritatea condiționează schimbul nostru de vederi.

Am cetit cu cea mai vie plăcere introducerea istorică a discursurilor. Emoțiunea artistică din primele trei pagini este mai mare decît a întregului rest, pentru că aici intervine nota personală a autorului, care, orce s-ar zice, este, la istorici

453

ca și la ceilalți scriitori, cauza hotărâtoare a succesului. Totodată, limba a luat o mlădiere așa de mare în alcătuirea frazelor, încât s-ar putea compara, fără temere de exagerare, cu o corabie ce merge pe ape cu țarmuri înflorite, fără nici o zguduire și pururea cu alte priveliști. Asta mă face, mai mult ca oricând, să regret că nu încercați a scrie povești sau romanuri : îmi închipuiesc că emotivitatea d-voastră personală ar turbura toate sufletele.

Am înțeles, înainte de a primi scrisoarea d-vstre din 1/14 dec, că „ați făcut și refăcut introducerea istorică, din ce în ce mai delicată, fiindcă devine din ce în ce mai apropiată de actualitate”. Asta și este mica vină ce s-ar putea aduce lucrării de față, iar eu cred că mai departe are să se accentueze și mai mult.

E aici locul să vă spun care sunt, după mine, cauzele acestei evidente *jene* în care vă găsiți. Ele sunt două : a) regele Carol trăiește încă ; b) partidul junimist nu a reintegrat încă partidul conservator.

A) — Este evident că întreaga noastră dezvoltare politică de la '66 încoace este strâns legată de evoluțiunea personalității regelui. Nu se poate să te ocupi de una fără să examinezi pe cealaltă. Asta ați făcut-o d-vstră în acele părți ale istoriei politice al căror dosar este închis și care au lucrat asupra caracterului regelui ca stimulente din afară înăuntru ; când însă vine momentul să examinați timpurile noi, acelea adică în care caracterul regal reacționează, pozițiunea d-vstră în stat nu vă mai permite să-l atingeți.

Regele a avut pentru noi multe calități și istoria viitoare 1 le va recunoaște. Dar a avut două defecte, care au trebuit să rănească pe orice român cu sufletul la locul lui : a) disprețul pentru trecutul nostru ; b) catolicismul.

Din disprețul pentru trecutul nostru național decurg o mulțime de fapte de o importanță capitală, din care cele imediate sunt: antipatie pentru partidul conservator și prin a contrario simpatie pentru partidul liberal ; decăderea caracterului românesc ; formațiune artificială economico-politică.

Din catolicism decurge, pe de o parte, disprețul pentru biserica noastră și, prin urmare, nici un fel de tendință de a ridica nivelul cultural și starea materială a clerului, iar pe de alta, protecțiunea evidentă a catolicismului, care face la noi prozelitism pe față.

Să le examinăm pe rând, ca să vedeți greutatea ce rezultă pentru un istoric contemporan, om politic.

La 24 mai 1866 principele Carol rostea extraordinarele cuvinte următoare : „Am venit să creez un viitor, iar nu să fac dintr-un trecut, *pe care nu-l cunosc și nici nu voiesc a-l cunoaște*, baza activității mele”.

Aceste cuvinte, dacă n-ar avea înțelesul că se raportează la trecutul imediat al domniei și detronării lui Cuza, ar fi imbecile și criminale. Imbecile ele rămân în toate cazurile, deoarece nu se creează un viitor din nimic. Prima datorie a unui domn străin era tocmai aceea de a învăța să cunoască trecutul și firea poporului pe care venea să-l guverneze.

Dar aceste cuvinte, rostite la '66, devin infame când ele sunt date ca pildă și repetate la 10 mai 1903, în sânul Academiei, de bătrînul curtizan și incomensurabilul dobitoc Dem. Sturdza, care comite orice act de slugărnicie cu voluptate.

Se înțelege de la sine că un șef de stat care desprețuiește trecutul unei țări nu poate să aibă simpatii pentru reprezentanții actuali ai acestui trecut, pentru boieri și pentru conservatori. Lui îi va trebui o pătură nouă, din care să scoată oameni noi, săraci, flămânzi, pe cari să-i îmbogățească și să-i opună celor vechi. Despre înclinarea regelui către burghezi și faceți d-vstră mențiune la pagina 12, 1° volum al *Discursurilor*.

Guvernul conservator și actul lui Lascăr Catargiu de la 1870 (care împiedică detronarea, garantează siguranța personală a principelui și pune astfel adevăratele temelii ale dinastiei) este repede uitat și devine oarecum chiar o tristă amintire, deoarece este primul act în care noblețea firei unui boier se dă pe față pentru a împiedica o aberațiune politică și poate o crimă.

De la 1876 încoace partidul liberal începe a se constitui în partid burghez și, sub farmecul personal al lui Brătianu, se formează sindicatul economico-politic, care are drept scop îmbogățirea descultilor prin toate mijloacele, coruperea și dezagregarea partidului conservator, decăderea adevărată a caracterelor. De atunci încoace apar institute financiare care sunt coterii politice, milionari mitocani, muieri și fete de parveniți ce-și schimbă religia ca să pară civilizate; de atunci iesă la iveală nulități pomădate, avocați fără scrupul și fără talent, cari umplu provinciile și de acolo vin la centru

să umple Parlamentul, tripourile și saloanele. Deasupra turalor planează personalitatea cea mai extravagantă ce s-a văzut vreodată : un român născut boier, cu instincte de țircovnic, fățarnic, înzestrat de natură cu o încăpăținare de măgar, neavînd nimic din calitățile și cusururile rasei, fără nici un fel de talent, orator prost, scriitor infam, damblaliu înainte de vreme, rezistînd numai cu o jumătate a sistemului, nervos, vindicativ, crud și, mai presus de orice, antiestetic în toate actele morale și materiale ale vieții.²

Iată, în puține cuvinte, situațiunea ce decurge din disprețul regelui pentru trecutul nostru.

Din catolicismul bigot al aceleiași persoane decurge o atingere gravă a instituțiunei strămoșești a poporului. Îmi pare aproape zadarnic a mai atinge acest punct, despre care mi se pare că am vorbit cînd cu conversiunea aceluî nefericit Ghica, nepot de domn român.³ În Peninsula Balcanică, supusă dominațiunej turcești (a cărei religiune dizolvă familia), ortodoxia română reprezintă nu numai tradițiunea străbună ce s-a j)pus^în timp de veacuri mahometanismului, dar reprezintă încă folclorul nostru, prin aceea că este strîns unită cu toate actele solemne ale vieței noastre naționale, cu atît mai jnult astăzi, cînd biserica este autocefală, cu alte cuvinte •desfăcută și de patriarhia din Constantinopoli și de Rusia.

— Vă va fi foarte greu d-vstre să tratați chestiunea caterisirii lui Ghenadie (care, personal, cred că era un personagiu vulgar). Adevărata cauză secretă a acestui act stă în năzuința călugărului de a fi voit să boteze în religiunea ortodoxă o tagmă de țigani vagabonzi, pe care episcopul catolic vroia •să-i boteze catolici. Este astăzi un lucru obștește cunoscut că pe cînd bisericile noastre se golesc, institutele și bisericile •catolice se umplu de români. Majoritatea fetelor de arendași, duse la călugărițele din Iași și Galați, se convertesc. Prozelitismul crește. Eu cunosc multe românce venite la Roma pentru a se catolici: d-nele Bibescu, născută Apostoleanu, Const. Arion, Bilciurescu (născută Bagdat), d-ra Bengescu, d-nele Bassarabeanu și cîte altele, pe care sau bărbații sau împrejurările le opresc. Orce încercare în guvern de a pune un frîu acestei mizerabile tendințe găsește o surdă opunere la palat.

B) — întoarcerea junimiștilor în partidul conservator.

i

i

*

I

*

i

!

I

I

1

I

I

f

!*

!

I

Eu cred că pînă cînd nu vă veți întoarce la matcă,, d-vstră nu veți putea judeca situațiunea actuală, cu întreaga sinceritate a firei d-vstre.

Știți că eu iubesc pe dl. Carp și dacă aş face politică,, numai cu d-sa aş face-o, atras de farmecul său personal.

Cred însă că ceea ce face d-sa astăzi este o eroare. Nicio-dată țara românească n-a trecut printr-o criză morală mai curioasă, în care toate noțiunile ce formează etica unui popor să fie nesocotite sau răsturnate ca acum : a falsifica tragerile-la sorți ale datoriei publice și a contesta falsul ; a da^ în judecată un membru de la Curtea_de Casație^ pentru că a călătorit cu bilet fals, cînd tu însuți ai fost prins călătorind cu știință cu un bilet al altei persoane ; a reduce școlile din Macedonia, calomniind pe ministrul ce le Jnființase, și apoi a le reînființa după doi ani, fără umbră de pudoare ; a injuria ca un surugiu și în public o societate străină care vine să facă afaceri în țara ta, pretinsă liberă, pentru a favoriza pe sub mînă o altă societate, tot străină ; a exercita zilnic și în toate ramurile activității o supraveghere de sectar spunînd minciuni, calomniind sau lăudînd după cum îți vine ; a face toate acestea și alte multele este, evident, culmea cinismului și a inconștienței.

Dacă dl. Carp vede toate acestea și totuși se simte mai aproape de Sturdza decît de conservatori e o nenorocire. Dar d-vstra, ca istoric, sunteți absolut obligat să spuneți adevărul sau să tăceți.

Vorba lui Shakespeare : motivele ca murele !

Dar, în fine, asta e.

Despre articolul meu în contra lui St.⁴ nu-mi schimb părerea.

Poate să fie Sturdza, Bianu și Slavici tari, astăzi, dar nu vor mai fi mîine, cînd vor fi demascați. Trebuie să iasă cineva din pîcla de șiretenie în care trăiește toată lumea și să strige hoților, hoți !

Adaog că despre *Revista idealistă* suntem perfect de acord.

Sunteți bun să cereți lui Florescu a-mi trimite *Epoca* (al cărui abonament îl voi plăti îndată după primele numere) ?

Nevastă-mea e bine. Copiii, de asemeni. Am fost foarte mișcat de interesul cu care mă întrebați de băiat : crește mare, plin de haz și de finețe, un viitor junimist *del vecchio*

*stampo.*⁵ Îl pregătesc ^pentru politică de pe acum, și, dacă voi trăi, voi să-l arunc în lume cu o putere inițială mai mare decît aceea pe care am avut-o eu la început. în toate cazurile,^ sunt sigur că va ieși un om cinstit, care va ști să iubească și să respecte memoria acelor ce au onorat pe tatăl său cu prietenia lor.

Va doresc și vă îmbrățișez, rugîndu-vă să arătați d-nei Maiorescu toate respectele mele.

Al d-voastre,

D.2.

Forma acestei scrisori se explică prin trecerea de la manuscrisul *Lyddei* la răspunsul scrisorei d-vstre. E bine înțeles *ca* totul este personal. — După ce veți ceti pe *Lydda* vă rog să-mi scrieți ce credeți.

166

VIA CONDOTTI, 61
[Imprimat]

Roma, 11/24 febr. 193}

Iubite domnule Maiorescu,

Am primit volumul al 4-a la timp, și am și cetit o parte din discursuri (introducerea o cetisem în *Convor.*), cele mai importante, ce servesc atît de bine la explicarea timpului și a oamenilor de ieri. Tot așa urmasem și cu volumele precedente, și, grație d-voastre, astăzi cunosc binișor istoria politică a ultimilor 30 de ani.

Aș dori să știu de ce litera cu care sunt culese discursurile nu este uniformă în tot volumul (poate fiindcă explicați în introducere că discursurile relative la instrucție nu sunt politice ?) ; de ce, de asemeni, nu ați îndreptat unele nepotriviri ca : „se clădește o întregă atmosferă” sau „s-a sleit lista” etc, ce au putut să treacă în căldura improvizațiunei. Nu știu dacă vorbele din finele introducerii : „suprimări, știrbiri,

modificări, alterează imaginea realității” se pot aplica și formeii literare.

Întrucît privește ideea fundamentală din introducere, că cineva nu poate scrie bine decît istoria propriului său timp, o împărtășesc și eu, dacă vorbim despre istorie ^cronică. Cînd e însă vorba de istorie critică, socotesc că un om de talent, pus în fața unui material istoric sigur, îl judecă cu atît mai bine, cu cît se depărtează de el mai mult, fiindcă numai celui depărtat în timp îi apare legătura cauzală dintre evenimente.

Â *propos* de judecata istoricilor asupra epocii lui Caesar și Cicerone, v-am trimis și volumul al 3-a al lui Ferrero, *Da Cesare ad Augusto*,¹ foarte interesant; totodată am unit și volumul din urmă al poeziilor lui d'Annunzio.

Eu sper să sfîrșesc zilele astea pe *Lydda*.²

Din țară nu mai știu nimic sigur. Văd cum îmi trece pe dinaintea ochilor locul de la Comisiunea Dunării³ (rămas vacant prin moartea lui Pencovici) care mi-ar conveni, din cauza intereselor mele în țară, — și nu pot să fac nimic, deși aș avea toate drepturile să-l cer, ca unul *ce* am 19 ani de carieră, din cari 16 neîntrerupți în străinătate. Și cu toate astea cu Bratiano sunt în foarte buni termeni.^

Răbdare ! și cu bine, iubite domnule Maiorescu, că doar cine vede lucrurile în negru stă pe jumătate la întuneric.

Al d-vstră foarte devotat,

Duiliu 2.⁴

167

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 8/21 martie 1904¹

Iubite domnule Maiorescu,

Articolul d-voastre de zilele trecute din *Epoca*² m-a făcut să răsuflu. Va să zică tot mai sunt oameni cari văd lucrurile în realitatea lor...

Acest articol, apoi, mi-a lăsat impresia ca o apropiere între junimiști și conservatori devine posibilă. Deși departe — sau poate tocmai pentru că departe — eu mă întreb adesea ce misterioasă lacună există în psihologia ambelor tabere ale partidului conservator, care le împiedecă de a înțelege situațiunea lor reală. Cunosk cauzele care, de la moartea lui Catargiu, deosebesc pe d-nii Carp de Cantacuzino : ele sunt cauze de amor propriu personal, reprezentate de miragiul interesului public. Dar mirarea și nedomirirea mea este cu atât mai mare, cu cât sunt încredințat că dl. Carp este un adevărat bărbat de stat; că totuși d-sa nu pricepe că timpul trece și că în istoria politică a micului nostru stat nu poți să joci un rol însemnat în opoziție ; că în Europa și în jurul nostru se pregătesc evenimente grave, cari ar cere să găsească partidele disciplinate. Așa, bunăoară, spre a nu cita decât unul, eu am impresia că Ungaria se îndrumează către separațiune, lucru ce nu se va putea face pe cale pacinică. Chestiunea transilvană este rău studiată și rău cunoscută și, în această privință, dl. Carp nu are decât opinii aprioristice, ca toți românii din regat.

În asemenea împrejurări, mă mir că tinerii din ambele tabere conservatoare nu cer șefilor lor să se apropie, să discute, să se înțeleagă... sau să se retragă. Această idee a înțelegerii sau a disparițiunei șefilor devine o necesitate ineluctabilă față cu acțiunea partidului opus și cu mișcarea vieții propriului partid, care, dacă este un organism sănătos, nu se poate mulțumi să vegezeze în opoziție, fiindcă șefii nu se înțeleg.

Nu mai vorbesc despre rege, care, neapărat, vede lucrurile în sinteză, iar nu în analiză, și care trebuie să regretă că forțele partidului conservator sunt risipite, dar care nu va face nimic ca să le unească și fiindcă, după cum spuneam altă dată, regele lucrează mai bucuros cu partidul liberal, cu care crede că a format România modernă, ceea ce este o eroare, ca apreciere, și o vină, ca intențiune.

Dar și în această privință ar fi multe de zis. Articolul din urmă al unui domn Samurcaș,' publicat tot în *Epoca*, continuă batjocura, admisă ca dogmă, că regele a făcut tot

în țara românească. Slugărnicia asta măjtrînge de gît. Negreșit că regele a fost un om cuminte și că a făcut mult. Dar a găsit un popor cu care să lucreze, a găsit bărbați cari l-au împiedecat de a face greșeli, a găsit tradițiuni naționale și un trecut eroic real. Istoria regelui Carol, imparțială, este încă de scris, după moartea sa.

Aceste deprinderi, de a face curte regelui prin gazete politice, alcătuiesc o nouă școală de slugărnicie, care, cred, trece dincolo de programul dinastic junimist.

Mare lucru este, iubite domnule Maiorescu, a crede cu putere în ceva, chiar greșit, dar a crede cu sinceritate și curățenie de inimă, cum credeau puritanii lui Cromwell ! La noi, zeflemeaua de altădată față de dinastie tinde a se transforma într-o slugărnicie revoltătoare.

Ce păcat că nu poate Craioveanul' să vorbească și despre asta !...

Cu multă dragoste și dor de revedere, fiindcă de la St. M. au trecut doi ani. Trec anii, alergî după himeră, și cînd s-o prinzi, îți fuge pămîntul de sub picioare.

Totuși, dl. secretar ar putea să spună dacă a primit sau nu cărțile trimise.

Al d-voastre,

Duiliu Z.

168

VIA CONDOTTI, 61
[imprimat]

Roma, 5/18 aprilie 1904'

Iubite domnule Maiorescu,

Cu numărul din aprilie al *Convor.* se sfîrșește partea a 2-a din *Lydda.* Începe cu no. 1 al anului '34, apoi sare la no. 10 al anului '37, și de acolo urmează neîntrerupt pînă

astăzi. Aștept cu nerăbdare să cunosc părerea d-vstre asupra ei, cu atât mai mult că, apriori, ar trebui să nu vă placă, din cauza prea multor lungimi și teorii. Și e probabil că nu vă va plăcea. Eu socotesc însă că dezvoltarea logică a caracterelor admite ca demonstrate și posibile toate teoriile și toate extravaganțele, dacă ele sunt în nota indivizilor. Aș dori mai cu seamă să-mi spuneți dacă, închisă cartea la ultima filă, aveți impresia unei opere de artă sau nu, precum și dacă se simte suflul de idealitate ce a hrănit gândurile mele de atunci.²

Pe dl. Filipescu³ l-am văzut foarte puțin, atât fiindcă timpul ce-l avea de petrecut la Roma era restrîns, cît și mai cu seamă pentru că în acest timp restrîns a fost omul indispus. Prin urmare, nu mă pot rosti asupra d-sale decît cu rezervă și pe impresiuni, iar nu pe judecată.

Mai întîi, omul a fost o revelațiune, în acest sens că în loc de a da de un impulsiv, așa cum îl înfățișau evenimentele tragice din viața sa, am dat de un delicat, de un *timore*, de unul din acei oameni rari și atât de interesanți pentru mine, ce admit ca posibil totul și din cari, cred eu, se recrează adevăratele tipuri morale. E curios, nu așa ?

Din puținul cît am vorbit de politică, am înțeles că el a fost atras către grupul junimist, întîi, de puternica d-vstre personalitate, așa precum de mult am fost atras eu și precum sunt atrași astăzi toți intelectualii tineri ; apoi, de interesanta figură a d-lui Carp, care, dezbrăcată de poză, se reduce în fond la același tip moral, în care voința politică este aproape nulă. Ca să mă explic mai bine și ca să definesc situația partidului junimist, — înțeleg prin *voință politică* năzuința instinctivă a omului de partid de a cuceri puterea și a rămînea la putere, năzuință care mai întotdeauna izvorăște dintr-o dezvoltare intelectuală în disproporție cu mijloace materiale, precum și dintr-o viață puternică. Ceea ce ar dovedi (cel puțin la noi) că teoria engleză admisă de dl. Carp, că pentru a face politică se cere să aibi stare, este falsă : năzuința către mai bine, poftele și patimile au legat la un loc pe gregarii lui Brătianu, — ceea ce nu l-a împiedecat pe acesta, la un moment dat, de a se revela om de mare talent și ceea ce nu împiedecă astăzi că mai toate instituțiunile financiare,

create de liberali pentru îmbogățirea lor personală, sunt bine alcătuite în sine și folositoare țării.

Prin urmare, dl. Filipescu, ca toți delicații, s-a apropiat de grupul junimist. Nu știu dacă evoluțiunea sa este definitivă și dacă o nouă criză de voință nu-l va depărta din nou de acest grup. Orcum să fie, era interesant de a cunoaște părerea sa asupra cîtorva puncte. Domnia regelui Carol I se poate considera ca virtualmente sfîrșită. Sub noul regim, oamenii cari par a fi chemați să joace un rol preponderant sunt : mai întîi, viitorul rege el însuși ; apoi Take Ionescu, Marghiloman, N. Filipescu, frații Brătieni etc. Pentru partidul conservator este de cea mai mare importanță de a se ști în ce măsură se pot apropia cele trei elemente de la început. Am întrebat, prin urmare, pe dl. Filipescu dacă este adevărat că între d-sa și T. Ionescu este mare dușmănie. Răspunsul a fost cu hotărîre negativ. Prin urmare, inexplicabilea eroare comisă de dl. Carp, cînd cu injuriile gratuite aruncate celui mai capabil om al partidului conservator, se poate repara.

Întru cît privește pe viitorul nou rege, părerea d-lui Filipescu este bună. Preocuparea mea se înțelege de la sine : dinastia se întărește pe zi ce merge, astfel că Ferdinand I și mai cu seamă Carol al II-a vor putea să-și permită ceea ce Carol I credea că nu poate. Dl. Filipescu are mai cu seamă încredere în caracterul lui Ferd. și mai mult încă în inteligența și tactul princesei Măria. Aceasta, dacă e inteligenta pe cît e de grațioasă și de voinică, atunci caramba ! o să scoatem cu toții săbieie pentru dinastie. D-vstră cunoașteți mania mea : eu pentru Carol II votez. A înjura românește⁴ e lucru mare, pentru un suveran român. Acestuia vreau să-i pregătesc în fiul meu, dacă voi trăi, un om politic, care, el, să nu înjure, dar să înțeleagă farmecul țării și demnitatea de a fi român.⁴

Vorbind despre astea cu dl. Filipescu, am surprins că i s-au umplut ochii de lacrimi. Atunci am fost cu desăvîrșire cucerit!

Hristos a înviat, doamnă, și cu toată supunerea și dragostea, iubite domnule Maiorescu.

Duiliu Z.

VIA CONDOTTI, 61
(imprimat)

Roma, 28/10 iunie 1904

Iubite domnule Maiorescu,

îmi vine să zîmbesc, văzîndu-mă obligat a vă asigura că nimic — nici cineva, nici ceva — *heterogen* nu mă stăpîneşte. Omogeneitatea între felul d-vstre de simţire artistică şi felul meu de simţire artistică urmează şi mai departe, — neapărat, cu diversificarea ce derivă din *inşii* noştri, cari sunt doi, iar nu unul. Eu, cel puţin, mă onorez a crede că sunt — artisticamente — omul cel mai apropiat de d-vstră din toate milioanele de români ce trăiesc pe glob.

Aş fi gata să fac o prinsoare : că aş putea adnota, acasă la mine, *Convorbirile*, întocmai cum le-aţi adnotat d-vstra. De ce atunci nu am lăsat la o parte ceea ce ştiam că nu place ?

Pentru că unitatea concepţiunii romanului meu cerea ca el să se desfăşoare aşa şi nu altfel, — şi aici intervine *insul*, cu acea parte endocardiacă (cuvînt pretenţios, dar just), care trebuie să rămînă a lui şi să nu o schimbe pentru hătîrul nimănui. Aşa, bunăoară, platoniana şi observările asupra lui Shelley vă par d-voastre imposibile, pe cînd ele stau acolo tocmai ca să facă posibilă idealitatea Lyddei. Cine suferă devine posac şi hărţăgos în practica zilnică, iar în teoria vieţii pesimist, chiar dacă este echilibrat de natură în facultăţile sale sufleteşti. Pentru a nu murmura în contra soartei, credincioşii au religia, iar minţile superioare au refugiul în ideal. Pentru asta însă se cere mai cu seamă o deprindere a facultăţii noastre abstractive de a lucra cu materialul sufletesc în aşa chip, încît acesta să se simtă într-o continuă devenire către mai bine.

Acum, că lucrarea e terminată şi nu mă mai interesează, *Lydda* îmi pare *une bonne action*, în înţeles că poate recti-

fica unele conştiinţe femeieşti şi ajuta pe altele să se ridice şi să se consoleze.

Şi, pentru Lydda, Platon şi Shelley erau condiţionarea absolută a binelui abstract.

E curios cum noi ne înţelegem în fond asupra mai tuturor impresiilor literare şi cum în formă adesea ne despărţim.¹ Spre exemplu, îmi aduc aminte de entuziasmul d-vstre pentru Kipling, după cum îmi pare evident astăzi entuziasmul pentru Burnett,² cu *Lordul cel mititel*. Ei bine, cred că dacă d-vstră aţi face o expunere publică a chestiunii literare de astăzi, aţi prezenta şi pe unul şi pe alta ca pe doi scriitori dibaci, lipsiţi însă cu desăvîrşire de emotivitate, pe care o înlocuiesc cu umorism sau ironie. Ceea ce la Bret Harţe este *bărbăţie*, sub care se ascunde cea mai sinceră şi mai intensă emoţiune, atît faţă cu natura în sine, cît şi faţă cu durerea omenească, — la Kipling devine preţiozitate şi extravagantă (*Les freres de Mowgli*), iar la Burnett înşelăciune. Pentru mine romanul acesteia din urmă este fundamental fals. Cedric nu-i copil, Hobbs nu-i băcan, Dick nu-i văcsuitor de cizme, iar singurul care era om pînă aci, bătrînul Dorincourt, pare prostit şi el de falsitatea celorlalţi. Dar este exploatarea unor sentimente care totdeauna au mişcat inima omenească, precum copilăria abandonată către care se întoarce bătrîneţea dominatoare, dar senilă. Cine însă cunoaşte şi iubeşte copilăria, nu va găsi în Cedric un copil, ci o teorie : regenerarea bătrînei rase engleze prin altoiul american. Asta nu-i artă.

Dar ne-ar trebui hîrtie multă pentru a urma astfel mai departe, şi nu asta vreau eu.

Eu vreau să vă spun că voi face tot posibilul să vii la Bucureşti înainte de 20 iunie. Ajung în ţară în ziua de 12, cu alte cuvinte mai devreme decît în alţi ani, tocmai fiindcă am treabă. Voi veni desigur prin Bucureşti, dar după 20.

Dacă, prîm urmare, nu va fi posibil să ne vedem în ţară, vă rog neapărat să-mi scriţi din străinătate (Odobeşti, Putna), comunicîndu-mi numele localităţii în care vă veţi găsi în cursul lui august. Congediul meu deocamdată e numai de o lună. Voi face tot posibilul să-1 prelungesc pînă

la 1 sept. Dacă nu voi izbuti, voi fi silit să mă întorc la post pe la începutul lui august stil nou, cînd desigur aş trece pe la d-vastră, dacă n-aţi fi prea departe. M-aş simţi fericit să vă revăd, să vă strîng mîna şi să vă încredinţez că aceeaşi căldură încălzeşte sufletul meu pentru d-\astră. Prin urmare, nimic heterogen, mai cu seamă în acest sens, iubite domnule Maiorescu.

Al d-voastre devotat,

Duiliu Z.

170

Roma, 22/4 sept. 19C4¹

Iubite domnule Maiorescu,

Cuvîntul d-voastre, din 6/19 aug., St. Moritz, mi-a ajuns la vreme, în ţară. Speram să pot pleca ceva mai nainte, ca să mă abat pe la d-voastră şi să ajung şi la post ţanc la 1 sept. Mi-a fost însă imposibil, din cauza prea multelor nimicuri ce stau în calea omului, iar a prelungi concediul nici vorbă nu era : chiar aşa, adică fără nici o prelungire, ci numai pentru a beneficia de un drept al meu, a trebuit să plătesc 500 frs. drumul (dus şi întors) unui domn din Mi-nister, care a venit să mă înlocuiască, după plecarea lui Flea. Nu vreau să dau nici un pretext amicului meu personal şi dulcelui om Sturdza pentru a mă înjuria sau a mă lovi. Aşa că nici anul ăsta nu vă pot vedea, şi îmi pare rău cu tot dinadinsul, fiindcă înţeleg foarte bine cum la majoritatea oamenilor, viaţa, cu fiecare an ce trece, nu se modifică numai în veriga anului ce trece, ci se prefăce oarecum în întregimea lanţului, parcă lungimea ar schimba aspectul. Eu, pentru mine personal, socotesc că nu e aşa. Nu numai socotesc că nu e aşa, dar parcă mi se pare că cu cît e mai lung, cu atît e mai frumos. Dar aşa o fi ?

Trebuie să vă fac aci o mărturisire : parcă de la un cârd de vreme încep să mă simt ușurat de povara nevoii de a iubi, ceva așa cam cum trebuie să fie la găini când le trece dorul de a cloci. Să fie acesta semnul pozitiv al declinului sau aurora unei liberațiuni sufletești definitive ? Am călătorit acum în urmă cu un popă foarte cu haz, care mă asigură în modul cel mai pozitiv că bătrînețea n-are nici un bun, *nici unul*. Socotesc și eu că la oamenii vulgari nu are. Dar lui Kant ce-i păsa că are 30 or 60 or 80 de ani ? Popa meu însă zicea că ochii unei femei care iubește sunt imaginea poetică a eternității și critica criticelor lui Kant, care a făcut atâtea cărți și nici un băiat. Pentru un popă, *non ce male*.²

Vă trimit scrisoarea asta, plină de nerozii și de ștersături, cerîndu-vă scuze.

Dacă sunteți în vervă de scris și n-aveți corecturi de făcut, aduceți-vă aminte că pentru mine e sărbătoare când primesc de la d-vstră cîte ceva.

Sunt ceasurile 7 seara. Stau la masa de lucru de azi-dimineață de la 8, — așa că am dreptul la o ușoară ramolițiune. Am: făcut un raport asupra treburilor Legațiunei (și l-am copiat) ; am scris lui Fleva ; am dejunat singur, cu un roman plin de scînteia afurisită a talentului ; apoi am descurcat niște socoteli ; am scris nevesti-mii și copiilor ; am prins în fugă o strofă care a trecut printr-un luminiș de imagini ; acum, în fine, va scriu d-vstre, ca cea din urmă mulțumire a unei zile bune.

Vă cer voie să vă îmbrățișez, rămînînd al d-vstre totdeauna devotat,

Duiliu 7..

Adaog : doliu,³ am pierdut un cumnat, frate al nevesti-mii, gentilă fire trunchiată la 45 de ani.

Am întîlnit la București (și am putut vorbi mai îndelung) pe dl. Carp. Mi s-a părut tînăr, vioi și mai cu seamă inteligent, foarte. E o nespusă plăcere cînd descoperi înălțimi sufletești în oamenii ce-ți sunt dragi.

Romi, 18/1 dec. 1904¹

Iubite domnule Maiorescu,

Ca țărani care n-au fost de mult la biserică și vin în ziua de Sfintu Ilie cu mere, ca să-i ierte Domnul, — viu eu la d-voastră cu novela aci alăturată (*Petrică*).²

Vă rog să binevoiți a o da lui Bogdan,³ cu rugămintea din parte-mi de a o publica în numărul de la 1 ianuarie 1905.

Aș dori să vă scriu mai mult; deocamdată însă nu pot. Sunt sănătos și eu și toți ai mei; deși nu vă scriu des, totuși mă gândesc adesea la d-voastră, cu dragoste, aproape cu emoțiune: timpul trece și nu vă văd cu anii.

Dacă d-voastră puteți să-mi scriți mai lung, v-aș fi foarte îndatorat, mai cu seamă dacă ați binevoi a mă pune în curent și cu situațiunea politică.

Am avut de la dl. Carp o foarte interesantă scrisoare, ca răspuns la două ale mele. Cine știe! poate să mai găsească mijlocul de a-l interesa prin ceva...

Respectuoase complimente doamnei Maiorescu. O rog să spuie lui Max⁴ că m-am topit de râs de scrisoarea unui mahalagiu din *Epoca*, scrisoare care trebuie să fie a sa.

Vă îmbrățișez cu mare și nestrămutată dragoste.

Al d-vstre,

Duiliu Z.

Roma, 28/11. X-bre 1904

Iubite domnule Maiorescu,

Dacă n-aș fi scriitor, adică un om cu nervi și țicun, aș ceda la tot, pentru a mă ridica în atmosfera caldei d-vstre

scrisori. Dar sunt plin de păcate, în acest sens că tot ce stă acolo (în novelă) e scos din însăși alcătuirea mea sufletească, în care așa s-au oglindit oamenii aceia, și nu altfel. Și când cineva crede că oglinda e bună, îndreaptă frizura, iar nu oglinda.

Prin urmare, pentru a răspunde pe rînd propunerilor d-vstre, nu pot scoate pe trivialul „hai sictir și hai sictir”; nu admit suprimarea cuvintelor „totul este transformare etc”, „masa unui electron de hidrogen” și nici fracțiunea pedantă—Acestea sunt elucubrări care au o logică

30.000.000

în mintea bețivului, și caracterizează atît tipul în sine cît și neputința creatoare a multor capete românești.

D-vstră mă întrebați dacă nu mă dezbar de *Lydda*. Eu primesc scrisori din țară în care mi se spune (negreșit, cu multă exagerare) că literaturile tuturilor țărilor nu au creat un tip ideal mai frumos ca acesta. E o vorbă umflată, și nu v-aș cita-o dacă n-ar dovedi diversitatea judecății omeniești. E inutil să adaog că eu pun pe a d-vstre mai presus de toate.

Nu admit de asemenea ștergerea complectă a frazei „încercarea de a-și prinde *personalitatea* rămasă fără izbîndă”, ci numai schimbarea vorbei *personalitatea* în *gînduri*; prin urmare, fraza va deveni: „încercarea de a-și prinde *gîndurile* rămase fără izbîndă”. Nu pot admite înlocuirea lui *suav* cu *dulce*, căci, deși în latinește *suavis* și *dulcis* au aproape aceeași valoare de înțeles, în neolatina românească, *suav* a rămas diafan, pe cînd *dulce* s-a materializat.

Și, din potrivă, admit tot restul, cu ștergerea lui *timp și spațiu*, înlocuirea lui *lealitate* cu *cinsti*, a *punctului luminos al conștiinței* cu *sufletul lui*, al *bustului* cu *pieptul*, al lui *fraternă* cu *frățească*, a *externării proprii individualități* cu *asemănare* (deși nu e totuna și *asemănare* nu spune nimic).¹

La toate mai am de adăogat că bunicul se îmbătrînește pe sine prea mult și uită că Ianinei i-a crescut de mult păr alb. Cu toate astea, este o suavitățe de cuvinte în cele ce-mi spuneți, atît de atingătoare, încît parcă de mult timp n-am cetit ceva mai frumos. Că doar, ce suntem noi toți, scriitorii, dacă nu făuritori de cuvinte, ce caută să prindă sufletul, cum prinde un fagure lichidul parfumat al florilor.

Mai am apoi de adăogat — și asta cu oarecare părere de rău — că d-vstră aveți aerul de a nu găsi în romanele și novelele mele decît pe gentilul poet de acum 25 de ani.² Eu socoteam că de atunci încoace am creat oameni reali, români mai cu seamă, și că în novela de față interesul nu stă atît în atingătoarea istorioară a întîlnirii tînărului cu fata tenorului, ci mai cu seamă în înfățișarea unui grup de oameni reali, în cari vițiul, talentul și poezia se contopesc atît de curios, spre a întocmi cadrul în care au trăit mulți scriitori români de acum 25 de ani, Eminescu și Caragiali, spre a nu cita decît pe cei mai de seamă, — cadru prin care eu m-am strecurat și pe care d-vstră nu l-ați cunoscut deloc. Balalanschi a existat; Niță de asemenea ; tenorul cred că există și astăzi ; Petrică de asemeni, poetizat de mine. Dacă vă pot interesa, vi-i citez. Știu că adevărul istoric în romane nu trăiește decît dacă e verosimil și scris cu talent. — Asta-i asta !

Orcum, lăsați pe Petrică să ia guturai pe răspunderea mea.

Sărut șoșoneii și băsmăluța copilei,³ precum și mîinile secretarului, iar d-vstre vă trimit expresiunea devotamentului și întregii mele afecțiuni.

Duiliu 2.

173

Roma, 2/15 mai 1905

Iubite domnule Maiorescu,

După cum ușor vă puteți închipui, poeziile trimise¹ sunt pentru *Convorbiri*, dacă plac, sau pentru coș, dacă nu plac. Ce faceți în vara asta ?

Eu, pînă pe la 15—20 iulie stil nou, nu mă pot mișca de la Legațiune. Nevasta și copiii mei vin în țară pe la 28 iunie.

Dacă v-ați tipărit Baedekerul de anul ăsta, comuniaa-ți-mi-1 și mie, — că foarte mult doresc să vă văd ; și eu, cînd doresc de cineva, sunt în stare să mă duc după el pînă în iad (sau rai, unde, dealtminteri, trebuie să fie mare ste-nahorie de lume). Am fost odată pe mare după niște prieteni, de era să mă înec, însă, pardon, era la mijloc o cu-coană. Că, deși părul alb îmi scoate sufletul, tot se mai țin blestemățiile de capul meu. Român păcătos, domnule Maiorescu !

Cu veche și totuși pururi tînără afecțiune,

al d-voastre,

Duiliu 2.

174

GRAND-HOTEL BEAU-HIVAGE,
GENEVE
[imprimat]

Le 24 Juillet 1905

Iubite domnule Maiorescu,

Spre a nu lăsa telegrama mea¹ din Roma ca o neînțeleasă încercare de întîlnire, trebuie să vă explic că data șederei d-vstre la B. Baden o cunoșteam din răvășelul de plăcintă al d-nei Maiorescu ; dar speram că doamnele, ca doamnele, se mai înșeală la numărătoare cîteodată. Văd însă că mă înșel eu și că 28 iulie stă scris în tablele lui Moise.

Socoteala mea de la început era de a pleca în congediu la 15 iulie ; de a sta la Geneva timpul necesar treburilor

mele ; de a veni la d-vstră pe două-trei zile ; de a trece de acolo la Niirenberg, apoi la Viena, apoi acasă. S-a întâmplat însă că înlocuitorul meu, J. A. Lahovary, nu s-a întors din țară decît la 20, iar eu nu* am putut părăsi Roma decît la 22 seara, — ceea ce mi-a încurcat socotelile cu 7 zile.

Sunt la Geneva cu gînd de a cerceta orașul, viața și școlile, pentru o viitoare probabilă instalare a familiei mele. Băiatul începe să se facă mare, și nu mai merge cu cîrpelele de școala de la Roma. Pe de altă parte, la 28 sau 29 cel mai tîrziu urmează să fiu la Viena, unde am treabă, așa că nu îndrăznesc a spera să sfîrșesc aici în 2 zile, ca să pot trece pe la d-vstră.

Și cu toate astea, doresc atît de mult să vă văd !

Trece vremea, se ridică nourii, se întunecă. Ce adînc omenesc este Goethe cînd întinde brațele după tinerețe. Cred că noi nu plîngem pe cea trecută, dar pe cea ideal viitoare, fiindcă, în adevăr, sufletul întrevește puțința unei renașteri, cu de la sine putere, ca la acele focuri de artificii care fiecare se aprinde de mai multe ori în spațiu, pînă se sfîrșesc într-o stea fugară pe cer.

Ați băgat de seamă cît de simplu lumea colectivă rămîne tînă, cît de multe femei frumoase umblă pe drumuri, ce vecinică reînnoire de dorințe se propagă în spațiu.

Ei bine, pot eu zice că toate astea nu mai sunt pentru mine ?!

De cîtva timp așa gîndesc, și tot degeaba, că n-ajung la B. Baden la vreme.

Cu cea mai caldă strîngere de mînă și cu mii de respecte doamnei Maiorescu (și tot atîtea iertăciuni că am adus vorba de una-alta).

Al d-vstre devotat,

Duiliu Z.

Dacă poate voiți să-mi scriți un cuvînt,

Odobești
(Putna-Roumanie).

175

GRAND HOTEL DU BOULEVARD,
BUCAREST
[imprimat]

Bucarest, le [19 oct./1 nov. 1905]¹

Primesc cu cea mai mare mulțumire invitarea la prînz pentru astăzi 7i/.

Atîta am alergat după d-vstră prin Europa, încît v-am ajuns, dar asta fiindcă v-ați oprit.

Sunt fericit la ideea că în curînd vă voi revedea pe amîndoi.

Duiliu Z.

Miercuri

176

VIA CONDOTTI, PALAZZO CAFFARELLI <
[imprimat]

Iubite domnule Maiorescu,

Cîteva rînduri numai, pentru a vă exprima toată grațitudinea mea de buna primire de la București și a vă cere știri despre doamna Maiorescu. Sper că d-sa se va face bine cît de curînd, pentru ca amîndoi să puteți urma mai departe acea tinerețe înțeleaptă a maturității cu care v-a înzestrat natura, atît de rară și de minunată, în care omul se purifică și se înalță neîncetat.

Eu, personal, sunt fericit, fiindcă de data asta mi-am regăsit prietenii. Toată lumea la București a fost caldă și

binevoitoare, așa încît am plecat cu adîncă mîhnire că mă j
despart încă o dată de țară.

Cu cel mai sincer devotament,
al d-vstre,

Duiliu Zamfiresco ;

S/21 nov. 1903

177

VIA CONDOTTI, PALAZZO CAFFARELLI
[imprimat]

15/28 dec. 1905

Iubite domnule Maiorescu,

Am fost bolnav cîteva zile și deci în imposibilitate de a
răspunde scrisorii d-vstre.

La București, am întîlnit în fugă pe Bogdan,¹ care mi-a
spus, cu disperare, că nu mai poate duce *Convorbirile*,
deoarece toată lumea l-a părăsit. I-am făgăduit că eu nu-l
voi părăsi și că voi contribui cu aceeași dezinteresare ca și
în trecut la ducerea mai departe a revistei în care s-au
publicat lucrările mele cele mai de seamă.²

Cu atît mai mult mă voi ține de cuvînt, cînd îmi scrieți
d-vstră.

Dacă este mare lipsă de manuscris, pot trimite chiar
acum începutul romanului ;³ la din contra, sunt mulțumit
să începă publicarea cu numărul de la 1 martie.

Ce este el ? E, direct, urmare la romanul *Îndreptări* (și
indirect, la celelalte : *Viața la țară*, *Tănase Scatiu* și *în
război*) și veriga ce va lega pe toate acestea cu cel" din urmă,
care *cel din urmă* va fi ce va fi, adică lupta pentru scoate-
rea Transilvaniei de sub jugul unguresc.⁴ Acolo va fi locul
„Furfanțului" idealist.

474

Romanul de astăzi se rezumă în următoarele rînduri,
scoase din manuscris :

„Ceea ce o muncea era pîngărirea sufletească a omului
care o iubea pe ea și iubea și pe altele. Un asemenea om
mințea pururea.

Cu toate astea, Anna simțea cît de netemeinice îi erau
gîndurile, din însăși dorința ei de a se înșela. Elena îi spu-
nea, cu blajina ei îngăduire, că așa sunt bărbații, că adică
pot să iubească deodată mai multe femei și că, totuși, nu
sunt mai fericiți decît femeia care iubește un singur bărbat;
că, din potrivă la cei ce au inimă, asta este izvorul neferi-
cirii lor. Cu alte cuvinte, trudă și nedomirire."

Eroul meu de astăzi (un Comăneștean, nepot al celui
mort în război) își desfășură facultățile sufletești în răsfi-
rarea dragostei, împrăștiind în jurul lui, ca un generator dt
lumină, căldura simpatiei lui personale (de care am nevoie
mai tîrziu, cînd va merge să răscoale Transilvania).

Găsesc, în planul romanului, ultimul paragraf astfel
schițat :

„Iar Elena Milescu. Comăneșteanu la Elena. Discuțiune
și disperarea lui Comăneșt. de a voi să fie om cumsecade
și de a nu putea. Povețele Elenei de a-și aplica energia în
altă direcție, de a face politică. Liniște și fericire deplină
nu se poate decît atunci cînd cineva a fost foarte nenorocit.
Elena se emoționează și cade pe pieptul lui Comăn. Nedomi-
rirea acestuia și revenirea în sine a Elenei. Cuvintele ei.
Nevoia de poezie și de ideal în omenire. Bărbații ce repre-
zintă poezia și idealul. Melancolia și nefericirea lor cînd au
inimă. Ultimul îndemn al Elenei către Comăneșteanu de a
se duce să-și aducă nevasta înapoi și a-și închina viața unei
cauze nobile, bunăoară dezrobirea românilor."

Acesta va fi romanul de acum, iubite d-le Maiorescu,
și se va chema : *Ce nu se poate*. Am început a scrie cu o căl-
dură în care se topesc mizeriile vieții (amorul propriu rănit
de domnii de la Minister, cari scot favoriți din coadă și îi
pun în frunte, și altele asemenea).

Ce păcat că nu trăiește omul mai mult, ca să fie tînăr
mai lungă vreme !... Sau că, trăind atîta cît îi este dat să
trăiască astăzi, nu se știe desface de reprezentarea lui în
ochii altora !...

475

Cred însă că nu e departe ziua în care să pot trimite stăpînirii expresia dezgustului meu de mutrele ce o reprezintă, și atunci o să viu în țară să îndreptez lumea cu umărul...

Cu multă și curată dragoste,

al d-vstre,

Duiliu Z.

178

Roma, 28 X-bre/10 ian. 1905

Iubite domnule Maiorescu,

Ultimele numere ale ziarelor românești, care vorbesc de înființarea unei noi societăți pentru rafinarea petrolului, al cărui vicepreședinte sunteți, mă fac să adresez aceste rînduri, spre a vă recomanda pe fratele meu Const. Lascar Zamfirescu, doctor în chimie.

Tînărul acesta este nu numai fratele meu, dar oarecum opera mea, în acest înțeles că eu l-am luat acum 5 ani de la primăria din București, unde era un fel de chimist-expert, măsurînd laptele iaurgiilor și ciupercile precupeților, și l-am adus la Roma. Aci, sub direcția lui Cannizzaro și a lui Helbig, a lucrat admirabil, trecîndu-și în vara asta un doctorat strălucit. Asupra lui și a modului cum a învățat, vă poate informa Fleva, căruia Helbig i-a făcut complimente că are un asemenea compatriot.

Astăzi fratele meu este în București, unde, de două luni, face practică la Ministerul Domeniilor, sub direcțiunea doctorului Edeleanu, pentru a cunoaște petrolurile noastre. Eu doresc ca dînsul să nu se facă funcționar, nici profesor, ci să intre în industrie. Am avut un moment intențiunea să-l recomand lui Take Ionescu, spre a-l admite în distileriele americane, dar cuvinte ușor de înțeles m-au oprit de a scrie noului ministru.

Cu d-voastră cred că pot să-mi iau libertatea a vă vorbi despre fratele meu și a vi-l recomanda. I-am scris să se prezinte domniei-voastre.

Vă pot asigura că orunde-l veți pune vă va face onoare. Eu chezășuiesc pentru el sub toate formele. Adaog că astăvară a fost în Galiția să studieze instalațiunile de petrol de acolo.

Iar acum, pentru a încheia, nu-mi rămîne decît să vă urez la amîndoi an nou fericit, cu bună dispoziție sufletească și mai ales cu sănătate.

Al d-vstre devotat,

Duiliu Zamfirescu

179

VIA CONDOTTI, PALAZZO CAFFARELLI
[imprimat]

Roma, 4 iulie 1906

Iubite domnule Maiorescu,

Guvernanta copiilor mei, întorcîndu-se de la Predeal, mi-a spus că a călătorit cu d-vstră pînă la Pesta. Norocul cade pe pietre și pe lemne. Nu doar că ea ar fi așa de nesimțitoare (din contra, e o femeie cum se cuvine), — dar, dacă aș fi fost eu în trenul de la Predeal, d-vstră cu d-na Maiorescu ați fi fost în vremea asta la Trondhjem.

Era foarte nostimă explicația : ea căuta numele d-vstre, care ieșea Iosipescu, Moisiescu etc. Cînd am înțeles de cine era vorba, am învîrtit un portret care stă pe masa mea și am întrebat :

— Ăsta e, Madame ?

— Ăsta !... Numa, ceva mai... blond.

— Așa e românul la maturitate. Acum, eu, care tot mai rămîn cîteodată fără soție, și tot am albit, dar domnul

acesta, care nu se desparte în vecia veacului de doamna sa, mă mir că n-a devenit verde.

— O fi om delicat, fiindcă am băgat de seamă că doamna sa, deși tânără la obraz, era cu totul albă : poate că un sentiment de solidaritate conjugală...

— Rău înțeleasă, Madame...

— Bine... Dar așa sunt bărbații delicați.

Enfin, je crois que vous lui avez tape dans l'oeil, mon cher Monsieur Maiorescu, ce qui et toujours une consolation et un plaisir, — une consolation parce que, vous êtes mon aîne et un plaisir, parce que une femme en admiration devant un homme est un hommage à toute l'humanité masculine.

Dar, iubite domnule Maiorescu, ce fericită întâmplare să știu unde va găsiți !... Era să vă telegrafiez zilele astea. Și iată de ce. Am primit de la băieții din Viena o scrisoare în care mi se spune că Jacques Lahovary, trecînd pe acolo, ar fi manifestat o vagă intențiune de a-mi oferi secretariatul g-1 al Externelor,¹ în locul lui Nicu Ghica, demisionat. Eu m-am mirat, fiindcă știu că Bedecu este totdeauna la dispozițiunea ministrului. Dar, în fine, admițînd așa ceva, doream să știu ce ziceți d-vstră și ce zice dl. Carp. Eu, personal, sunt comme l'âne de Buridan, solicitat de Roma, unde am interese însemnate, și de țară, unde am și interese și gânduri. O vorbă cuminte de la d-vstră mi-ar face mare plăcere.

Dar cu romanul din *Convorbiri*... Caspita ! Devine o pupăială universală. Îmi trebuie însă un erou care, în romanul viitor, să ia Transilvania ; un ștrengar, care deocamdată ia cu asalt toate hainele femeiești...²

Eu stau aici pînă în primele zile ale lui august stil nou ; apoi mă duc la țară, unde sper să pot rămîne cît de tîrziu, adică prin octombrie. Nevastă-mea e la Lausanne, în cura d-rului Bourget. O familie împrăștiată pe glob, cu cheltuală și mintea împărțită în optusprezece.

Aștept o vorbă bună din munții Taunus.³

Cu veche și pururi tânără dragoste către amîndoi;
al d-vstre,

Duiliu 2.

180

de Mylano. Mr et Madame Maiorescu, strade Mercur 1, Bucarest. Ma pauvre chere femme n'est plus de ce monde.

2amfiresco

[Primită 25 nov./8 dec. 1906]'

181

VIA CONDOTTI, PALAZZO CAFFAKELIJ

[imprimat]

Vineri, 7 dec. 1906,
Monfalcone (în drum spre Milano)

Iubite domnule Maiorescu,

în dureroasa mea călătorie către Ghiffa, am avut ocazie să întîlnesc pe un amic de carieră, care mi-a comunicat următoarele informațiuni autentice :

Baronul d'Aehrenthal are pentru dl. Carp cea mai mare stimă. În convorbirile sale cu Al. Em. Lahovary îl recomandă cu insistență ca pe cel mai remarcabil bărbat politic al țării. Mi s-a spus că Al. Em. a telegrafiat aceasta guvernului, acum două zile, adică după plecarea mea.

Este evident că dacă aș fi știut aceste lucruri direct din serviciu, m-aș abține de a vi le comunica, dintr-un sentiment ușor de înțeles. Cum însă ele îmi vin pe altă cale, mă cred liber de a le împărtăși d-vstre, de care mă leagă o atît de lungă și statornică prietenie, cu atît mai mult, cu cît, din convorbirea ce am avut zilele trecute cu d-vstră, mi s-a părut a întrevădea puțința unei reintegrări a partidului conservator.

Dacă dl. Carp ar consimți să renunțe la chestiunea de persoană a șefiei partidului, care este numai aparentă, iar

nu reală (fiindcă în toate tovărășiile din lume, devine șef real cel ce domină de fapt prin puterile sale sufletești), și ar primi să ia rolul dominant de leader al partidului, poate că înțelegerea s-ar face.

Dacă dl. Carp respinge mîna ce i se întinde, își ia o răspundere mare. Toate elementele bune ce-l înconjoară se pierd în nelucrare, — fiindcă viața nu admite sohițiuni de continuitate și nici un om nu este absolut _indispensabil decît în măsura interesului ce poartă pentru viață. Cine stă la o parte, la o parte rămîne, iar politica unui popor mic, ca noi, este știința concesiunelor de detaliu. Un om de geniu, în timpuri normale și de pace, trebuie să învețe a deveni un om echilibrat și aproape mediocru.

Spre deosebire de mulți tineri din partidul conservator, socotesc că unirea, dacă se face, nu trebuie să se facă jără Take Ionescu. Acesta este un bărbat de o enormă valoare politică, și orce s-ar face astăzi în contra lui, în partidul conservator, e caduc.

Ar fi interesant să se știe dacă opinia lui d'Aehrenthal ; a fost comunicată regelui.

Eu mai sper că unirea partidului-liberal se va face, în adevăr, pentru ca nici partidul conservator să nu mai rămînă fracționat.¹

La revedere, cine știe cînd,²

D. Z. •

182

București, 7/20 aprilie 1909

Iubite domnule Maiorescu,

Am primit scrisoarea d-vstre cu mare părere de rău. Nu înțeleg acest scrupul, venit tîrziu. El mă întristează ca om și mă ambarasează ca membru al Academiei. Mă întristează,

1

•

fiindcă ne desparte în intimitatea unei lumi curate, în care cred că trăim amîndoi, lumea imponderabilului ideal ; mă ambarasează, fiindcă mă obligă să caut un domn în Academie care să fie în apropiere sufletească cu mine.¹

Dacă partea întâi a discursului este riguros exactă, — partea a doua este consecuența ei logică.

Dar, orcum ar fi, eu primesc ca d-voastră să răsturnați toate afirmațiunile mele și să dovediți că nu am dreptate cînd cred că poezia poporană, ca produs estetic, nici nu există la națiunile civilizate. A face aceasta nu ar fi a reedita toate cele zise de 40 de ani, deoarece nimeni nu a pus chestiunea etnico-literară a românilor astfel cum am pus-o eu.

Dacă nu reveniți asupra hotărîrei luate, nu voi rosti discursul anul acesta. Lucrul nu are importanță, cu atît mai mult că, regele Bulgariei fiind recunoscut, voi fi poate silit să plec din iubita noastră țară românească.²

îmi pare foarte rău că nu pot prinzi sîmbătă cu d-vstră și cu d-na Maiorescu, deoarece nu voi fi în București. Dacă nu vă este peste mîna, aş primi să prînzim și să vorbim miercuri 15 curent, la ora indicată.

Al d-vstre foarte devotat și bun amic,

Duiliu Zamfirescu

183

[aprilie-mai 1909]¹

Iubite domnule Maiorescu,

Printre picături (de ploaie și de praf) vă trimit textul discursului. Ca să mă țin de cuvînt, trebuie să vă trimit paginile vechiului manuscris, fără a le fi trecut pe curat. Mai am cîteva rînduri despre Ollănescu, la început, pe cari nu le găsesc acum, în vălmășagul mutatului.

Fericit cel ce are casa sa, căci acela nu se mută !...

Astă-seară plec la țară și mă întorc luni dimineață.
Devotatul d-vstre,

Duiliu Z.

Vineri, 24.
Bulevardul Colței, 35

184

B-DUL COLȚEI. 35
[imprimat]

15/28 mai 1909

Iubite domnule Maiorescu,

Doream să viu la d-vastră, dar sunt chemat în altă parte, de serviciu. Voiam să vă rog să ștergeți sfârșitul din răspunsul d-vstre,¹ care nu mi se pare admisibil într-un discurs ce se adresează mie, personal, în public. Înțeleg să răspundeți punct cu punct și să spulberați părerile mele asupra literaturii noastre, dar nu înțeleg să-mi faceți lecție în fața a 100 de persoane. Este dreptul meu să vorbesc în Academie despre orce, și este dreptul d-vstre să nu împărtășiți părerile mele, și să o spuneți, dar fără a mă mustra.

D-voastră ați cetit și recitit discursul meu, pe când eu nu cunosc pe al d-vstre. Sunt în drept să mă aștept la amenitățile obicinuite în asemenea împrejurări sau cel mult la o indiferență desăvârșită ; dar la lecții, nu.

Sper că veți binevoi a înțelege că rugămintea mea pornește dintr-un simțimînt de demnitate, care, dacă nu ar fi luat în considerare, m-ar obliga să mă apăr cu anticipație în discursul meu ; ceea ce nu pot face, deoarece v-am făgăduit (în urma cererei d-vstre) de a nu schimba nimic din ultimul text.

La Academie vă rog să-mi răspundeți.²

Al d-vstre devotat amic,

Duiliu Z.

185

GRAND HOTEL DU BOULEVARD,
BERTOLA
BUCAREST
[imprimat]

20 iulie 1911

Iubite domnule ministru,

Mi se spune că ziarele se ocupă de o viitoare mișcare diplomatică. Zic „mi se spune”, fiindcă nu le citesc.

S-ar părea că alcătuirea lor corespunde cu planurile d-vstre, despre care ați binevoit a-mi vorbi, sunt acum câteva luni.

Numirea mea la Legațiunea de la Roma ar fi încoronarea unei cariere onorabile de mai bine de 26 ani, și ar căpăta în sufletul meu o însemnătate profetică, venind de la d-voastră.

Trebuie să vă spun că acum 3 ani (pe când eu eram destinat să iau postul d-lui Mișu, la Sofia, ca dovadă de specială încredere) s-a retras d-l Fleva. Atunci mi s-a propus Legațiunea de la Roma. Știrea mi-a fost anunțată, *oficial*, de către d-l Sturdza, iar m.-s. regele își dăduse agrementul, alegînd între mine și d-l Nanu. Atît era lucrul de hotărît, încît, în ziua de 7 decembrie 1908, când voiam să plec la Paris, să-mi văd copiii, d-l Sturdza m-a împiedecat de a pleca, pentru a merge la Roma.

Retragerea d-lui Sturdza și venirea d-lui Brătianu în capul guvernului au schimbat lucrurile. D-l Brătianu a trimis la Roma pe d-l Nanu, iar în locul d-sale voia să numească pe d-l Diamandi, pe mine ținînd cu orce preț să mă trimită la Sofia. M-am opus cît am putut, și numirea mea la Comisiune a trăgănat de la ianuarie pînă la iunie 1909.

Dacă și d-voastră credeți că Legațiunea de la Roma se cuvine altei persoane (bunăoară lui Mavrocordat), vă rog să mă numiți la Londra, ceea ce m-ar apropia de Paris, unde sunt copiii mei. Aceștia sunt meniți să meargă în cîrînd la Londra, lucru ce m-ar pune în pozițiune de a chel-

tui la Legațiune cei 30 000 frs. pe an, pe care-i cheltuiesc copiii mei la Paris.'

Nu aş îndrăzni nici astăzi să vă vorbesc (chestiunile personale sunt odioase) dacă de numirea mea nu ar fi legată soarta fratelui meu, dr. Zamfirescu, care, în cazul întumării mele în cariera exterioară, ar trebui să renunţe la alte ocupaţiuni ale sale, pentru a conduce interesele mele. Se întâmplă că tocmai acum urmează să ia şi el o hotărîre.

Repet încă o dată că detestez plîngerile şi cererile. Vă adresez scuze pentru prezenta, ca şi pentru aceea adresată de fiică-mea d-nei Maiorescu (i-am prezis răspunsul, dar a insistat să scrie, în numele unei fapte bune) şi vă rog să credeţi în inalterabilul meu devotament pentru d-vastră.

Duiliu Zamfirescu

186

Galaţi, 26 iulie 1911

Iubite domnule Maiorescu,

Sunt acum cîteva luni, aţi binevoit a-mi vorbi despre intenţiile d-vstre de a face o mişcare în personalul superior al Ministerului, declarîndu-mi că *aveţi nevoie de postul meu*, spre a libera Legaţiunea din Const[antino]ple de Papiniu. Cu ocazia asta m-aţi întrebat, în adevăr, dacă aş primi o mică legăţie, bunăoară Haga. V-am răspuns că mi se părea destul de greu să aduceţi pe Papiniu dintr-un post superior într-unui inferior ci ar fi fost mai nimerit să-l chemaţi în administraţia centrală, iar, întrucît mă privea pe mine, v-am rugat să luaţi în consideraţie că împlinesc 5 ani de ministru clasa II-a ; că funcţionasem 3 ani ca secretar g-l în timpuri de răzmeriţă ; că, prin urmare, o legăţiune mică era prea mică, şi că, poate, Roma ar fi fost mai potrivită. D-voastră aţi fost atît de bun încît aţi acceptat principiul ; numai, mi-aţi obiectat că Legaţiunea de la Roma o cerea Mavrocordat. Mi-am luat liberta-

4

tea a vă observa că, în calitate de fost secretar g-l, cunoşteam adînc personalul şi că Mavrocordat s-ar fi convenit să meargă la Viena, iar Mişu la Constantinople.

S-ar părea că am avut darul divinaţiunii, deoarece „factorii chemaţi să-şi spună cuvîntul” hotărîseră cam așa despre aceste locuri.

Am răspuns dar că prefer să stau la Comisiunea Dunării dacă Roma nu devenea vacantă ; dar nu am înţeles deloc să rămîn la Comisiune, iar la Roma să meargă un arivist, care ar avea un an sau doi de vechime în gradul său, dar care ar fi inundat Ministerul şi Palatul cu rapoarte.

Este adevărat că eu nu v-am adresat nici un raport, de cînd servesc sub ordinele d-vstre. Ar fi însă pueril să corespund în scris cu şeful meu, pentru politica de dus la Comisiunea Dunării, cînd el este în Bucureşti, iar eu în Galaţi, cu atît mai mult cu cît aceste rapoarte în întreaga mea activitate la Comisiune se oglindesc în protocoalele imprimare.

Eu afirm, fără teamă de a fi dezminţit, că în doi ani am rectificat o întreagă situaţie creată de predecesorii mei în Comisia Europeană, cari, sau acceptau o poziţiune de inferioritate faţă cu ceilalţi delegaţi (politica generalului Pencoyici), sau ajungeau la cuţite cu ei (Djuvara). Atît gradul de ministru, cît şi poziţia mea de fost secretar g-l m-au ajutat foarte mult.

Fiindcă e nevoie de dovezi, permiteţi-mi să mă raportez la planul din mai trecut. Anul financiar excelent permitea Comisiei să dispună de un excedent de 800 000 frs. Se începu o vînaătoare în regulă : germanul voia să se comande o *dragă* Fruhling, pentru a da industriei ţării sale cei 800 000 frs., austriacul, francezul, englezul şi italianul, ameninţaţi de draga germană, erau de părere că nu trebuie dragă ; rusul şi turcul voiau economii. Inginerul Kiihl susţinea propunerea germană cu toată greutatea părerii sale de tehnic (care părere era răsplătită de fabricant cu o remiză însemnată). În realitate, nu era nevoie de dragă, cel puţin pentru un an sau doi, ci era nevoie urgentă de o lucrare de cea mai mare importanţă pentru navigaţiune ; tăietura stîncelor de la Tulcea. Cum însă orice lucrare (în afară de canal) ce este menită să rămînă teritoriului ţării noastre e în general privită cu indiferenţă, sau cu ochii răi, de către ceilalţi delegaţi, prevedeam o luptă

serioasă. Și lupta a fost aprigă, mai cu seamă din partea delegatului austro-ungur (care a și făcut opinie separată) și a delegatului rus, care are ordin să se opună la orice îmbunătățire ce ar micșora importanța brațului Kilia.

Cu toate astea, după lungi și penibile tratative, am obținut, în principiu, un credit de 400 000 frs. spre a se rectifica Dunărea la Tulcea. Cum însă creditul „în principiu” nu mă îndestula, am cerut și obținut votarea unei sume de 250 000 frs., ce s-a reținut imediat din paragraful economiilor, pentru a se da un început de execuție acestei hotărâri.

Iată un succes pozitiv. Nu vi l-am comunicat prin raport special, fiindcă Protocoalele fac mențiune pe larg și fiindcă reclama îmi este odioasă. Zgomotul ce s-a făcut în jurul numelui meu, și în alte direcții, îmi este displicut la cel mai înalt grad.

În această situație, cred că nu vă veți mira dacă voi îndrăzni să fac apel la sentimentele d-vstre de echitate. Nu am greșit cu nimic care să legitimeze înlăturarea mea la alegere.

Dacă totuși sunt cuvinte mai presus de înțelegerea mea, care se impun d-vstre, vă rog să-mi acordați favoarea următoare :

Cum sunt, cred, cel mai vechi pe lista miniștrilor clasa II-a, să mă înaintați la gradul de ministru clasa I-a, în unul din locurile ce vor deveni vacante în buget prin retragerea lui Catargiu și Rosetti, lăsându-mă, după a mea cerere, în calitate de Delegat la C.E.D.

Dacă nici asta nu se poate, mă siliți să mă retrag din carieră, ceea ce aș face-o cu o îndoită părere de rău, atât pentru lucrul în sine, cât și pentru că lucrul acesta ar veni de la d-vstră.'

Cu inalterabilă afecțiune,

al d-voastre,

Duiliu Zamfirescu

Profit de vaporul Comisiunii pentru a arăta copiilor mei Dunărea și a merge la Constanța pe timp de zece zile. Dacă binevoii a-mi răspunde, vă rog să-mi scriți poste-restante Constanța ; după 10 august sunt la ordinele d-vstre, dacă aveți a-mi vorbi.

187

[Iunie 1913]

Excelenței-sale

Domnului prinrministru Maiorescu, București

Focșani, Nr. 554.

Comisiunea europeană a Dunării fiind în vacanța, am onoare a vă ruga să luați notă de dorința mea de a vă servi sub orice formă și în orice situație.'

188

GRAND HOTEL DU BOULEVARD,
LUCIAN BERTOLA - BUCAREST
[imprimat]

București, 5 iulie 1913

Domnule prim-ministru,

Fac o ultimă încercare pentru a vă împiedica de a comite o nedreptate strigătoare, — aceea de a pedepsi pe cineva fără a-l asculta.' Orcare ar fi crima mea, trebuia să mi se comunice actul de acuzare. Eu nu știu ce a afirmat colonelul Stratulescu, — prin urmare, nu știu de ce să mă apăr.

Îmi iau libertate să vă amintesc că sunt ministru plenipotențiar clasa I și colegul d-vstre la Academie. Într-o carieră de 28 de ani, mi-am împlinit totdeauna datoria și nimeni n-a îndrăznit pînă astăzi să pună la îndoială patriotismul^ meu. Am doi frați, cari amîndoi sunt sub drapel ; am un băiat de 21 ani, care a alergat de la Paris, fără să fie chemat, iar actualmente a plecat peste Dunăre ca voluntar. Prin urmare, vorbele nu au valoare față cu faptele.

Dacă m.-s. regele nu a semnat decretul de punere în disponibilitate, vă rog să nu-l prezentați majestății-sale, ci să mă supuneți judecății unei Comisiuni, potrivit art. 62 din Lege ; dacă l-a semnat, regele a fost indus în eroare, iar eu mă consider dezlegat de orice considerație și îmi rezerv dreptul de a mă apăra înaintea suveranului, care, drept și generos cum este, nu va îngădui ca în numele iubitei noastre armate să se comită o strigătoare în Justiție. Dacă nici acolo nu voi găsi dreptate, voi recurge la toate celelalte mijloace de apărare ce sunt îngăduite unui om exasperat.

Duiliu Zamfirescu

189

GRAND HOTEL DU BOULEVARD,
LUCIAN BERTOLA — BUCAREST
[imprimat]

16/29 august 1913

Domnule prim-ministru,

Vă adresez această scrisoare din București, unde, după 6 săptămîni de așteptare, martorii mei, d-nii Ghica și Mehedinți, au putut, în fine, să se întâlnească cu martorii colonelului Stratilescu, d-nii coloneii Ilescu și Lupescu.

După trei zile de discuțiuni, s-a ajuns la rezultatul consemnat în aci alăturatul proces-verbal.

După cum veți binevoi a observa, rezultă din acest proces-verbal, în substanță, că martorii d-lui colonel Stratilescu se opun la satisfacere pe calea armelor, pentru că așa scrie la regulamentul militar, dar, în numele clientului lor, declară „că nu bănuiesc cîtuși de puțin sentimentele patriotice ale d-lui Z., cunoscute de noi”.

Lăsînd la o parte faptul nou că un militar refuză de a ieși pe teren, — cum rămîne cu afirmația că sentimentele mele patriotice nu au fost bănuite, — cînd eu am fost pus în disponibilitate, după cererea d-lui ministru de Război, tocmai pentru această învinuire ?

488

Dorind să evit calea publicității și a scandalului — în aceste momente penibile pentru armata noastră — am onoare a vă ruga să binevoiți a-mi acorda o audiență, pentru deplina lămurire a situațiunii.

Acum, cînd pacea s-a întors pentru toată lumea, poate că ar fi drept să se întoarcă și pentru mine. Sunt 6 săptămîni de cînd nu dorm.

Am onoarea a solicita favoarea unui răspuns telegrafic, adresat la Odobești, unde plec astăzi.¹

Primiți, vă rog, domnule prim-ministru, încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

190

Odobești

Excelenței-sale d-lui Titu Maiorescu¹

Rog pe excelența voastră să primească expresiunea gratitudinii mele pentru răspunsul telegrafic ce a binevoit a-mi da.

*Duiliu Zamfirescu*²

191

PALACE HOTEL
BUCAREST
[imprimat]

București, 31 august 1913¹

Domnule prim-ministru,

Mergînd la Minister să reglez pozițiunea mea, am găsit că disponibilitatea mă privează nu numai de leafa pe 50 de

480

zile (de la 1 iulie la 20 august), dar și de o pătrime din leafa pe două luni viitoare.

Am onoarea a atrage binevoitoarea atențiune a excelenței-voastre asupra acestei stări de lucruri. Dacă m-ați reintegrat, ați restabilit *stătu quo ante*, căci disponibilitatea, după legea noastră, nu este o pedeapsă (deoarece o poate cere funcționarul însuși, — cum a și fost cazul meu, cel puțin formal), ci o situație a cadrelor. Legea Ministerului de Externe prevede în mod enumerativ pedepsele, iar spiritul în care a fost concepută disponibilitatea e numai în avantajul funcționarului, iar altminteri e pur politic : un ministru plenipotențiar poate fi om de partid ; ministrul Afacerilor Străine, care nu-l poate destitui pentru părerile sale, îl pune în disponibilitate.

Dar eu renunț a mai discuta. De la întâmplarea mea, sunt ca un om după cutremur : mi se pare că toate așezămintele se mișcă.

Vă semnalez pur și simplu cele de mai sus.

Altfel, ar trebui să merg cu logica mai departe : din momentul ce nu sunt vinovat eu, trebuie să fie vinovat alt-cineva, un cineva care să-și ia pedeapsa pedepsei mele nemeritate.

Dar, cum zic, renunț la discuție, și vă mulțumesc că mi-ați redat pacea și mai cu seamă că ați dat țării o provincie minunată. În acest mare interes românesc, se pierde mizeriile noastre personale.

Primiți, vă rog, domnule prim-ministru, încredințarea prea înaltei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu

Odobești

Către Academia Romană

1

B.C.S., Ms. 10.577 (lipsește sfârșitul scrisorii).

A fost publicată într-o formă revăzută în *Analele Academiei Române*, seria II, voi. 27. *Dezbateri*, 1904—1905, p. 33—35, de unde o reproducem în ediția noastră.

1 — „Codicele” intitulat *Conciones latino moldavae...* [Cuvîntări latino-moldave] Auctore R.P.Fra Magistro Silvestro Amelia à Foggi: i Ordinis Minorum Sancti Francisci Conventalium ex Prova S. Angeli in Regno Neapolitano Missionum Apostolicarum per Muldaviam, Vallachim, Iartariam, ac Transylvaniam olim Praefecto. Anno a Christo nato 1725, se găsește la B.A.R., ms. rom. 2882. Copertă frumoasă, învechită, cu i'ouă cheutori. Pe fila [4 r] la mijloc, însemnare caligrafică : „Dăruit de d-l Duiliu Zamfirescu, șed. 25 iunie 1904”.

Un alt manuscris al lui Silvestro Amelio, ce se păstrează la Roma, a fost studiat de Ovid Densusianu (cf. *Manuscrisul românesc al lui Silvestro Amelio din 1719*, în *Grai și suflet*, 1924, voi I, fasc. 2, p. 286—311).

2 — • Numele lui Silvestro Amelio, care a fost „prefect” al misiunilor catolice din Moldova, Muntenia și Transilvania, este cunoscut documentelor de la noi, fiind amintit în 1718 (cf. N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, I, *Socotelile Bistriței* (Ardeal), II. *Acte relative la istoria cultului catolic în principate adunate și tipărite cu o prefață despre propaganda catolică pînă la 1500, de...*, București, Edit. Min. de Instrucție, 1901).

3— E vorba de *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, îngrijită de I. Bianu, București, Tip. Academiei, 1887.

4 — Astăzi știm că cea mai veche carte românească tipărită cu litere latine este *Cartea de cîntece*, imprimată la Cluj în anii 1571—1575 (cf. Ion Gheție, *Fragmentul Todorescu*, în voi. *Texte românești din secolul al XVI-lea*, Edit. Academiei R.S.R., 1982, p. 252—364).

5 — Ioan Bianu, *Despre introducerea limbii românești în biserica românilor*. Răspuns D. A. Sturdza, 21 martie/3 aprilie 1904, București, 1904.

6 — Codicele, conținând 196 pagini, a fost scris în 1948 în Bacău de către Marcus Bandinus, „arhiepiscop de Marcianopole în Moesia inferioară și de Dorostor și de Tomis la Marea Neagră și administrator în Moldova” al bisericilor catolice. Oferă un material bogat asupra istoriei catolicismului în Moldova.

7 — V. A. Urechiă, *Codex Bandinus*, memoriu asupra scrierii lui Bandinus de la 1646, urmat de text, însoțit de acte și documente, de... Extras din *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XVI, *Memoriile secțiunii istorice*, București, 1895.

8 — „Constrînși de groaznicele evenimente pe care le-a îndurat acea țară, episcopii locuiau de obicei în Polonia” (ital.).

9 — Textul din *Analele Academiei Române* este însoțit de următoarea precizare. „De la dl. Duiliu Zamfirescu, membru corespondent, se primește darul arătat în următoarea scrisoare”.

B.C.S., Ms. 10.308.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ediție îngrijită, cu note și studiu introductiv de Al. Săndulescu, Edit. Academiei R.S.R., 1967, p. 1.

1— Duiliu Zamfirescu a fost ales membru al Academiei Române la propunerea lui I. C. Negruzzi, cu 24 voturi pentru și 4 voturi contra, în ședința din 1 aprilie 1908 (cf. *Analele Academiei Române, Dezbatările*, seria a II-a, 1908, voi. 30, p. 144). Acest fapt ne ajută să fixăm data scrisorii. Discursul de recepție, *Poporanismul în literatură*, îl va

roști cu un an mai târziu, în 1909, cu răspuns de Titu Maiorescu. Asupra ecourilor în presă și a polemicilor, v. corespondența cu acesta {scrisoarea 182, nota 1}.

2— Prietenul era D. C. Ollănescu-Ascanio (1849—1908), om de litere și diplomat, fost membru al Academiei Române (v. *infra*, scrisoarea 4 către Tr. Djuvara, nota 5). Abătîndu-se de la tradiție, Duiliu Zamfirescu nu-și va consacra alocuțiunea predecesorului său, ci *Poporanismului în literatură* (v. *supra*).

Către Alcalay

P. 6

16
B.A.R., S CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 2.

1 — Leon Alcalay (1847—1920), editor și librar, întemeietorul librăriei editoare „Universala-Alcalay” & Co. Din 1899 a preluat publicarea colecției „Biblioteca pentru toți”, inițiată de Carol Miiller în 1895.

Către Ion Bacalbașa

P. 7

1
B.A.R., S CCCLIII

1 _ I_{on} (Iancu) Bacalbașa (1863—1918), ziarist, cronicar și dramaturg. Director general al Teatrelor și director al Teatrului Național din București în 1912 și 1917.

2 _ Prezentată Teatrului Național, piesa *Poezia depărtării* va fi aprobată la 1 septembrie de comitetul din care făceau parte Ion C. Bacalbașa, directorul teatrului, D. Evolceanu, I. Al. Brătescu-Voinești,

actorii V. Leonescu, Ion Brezeanu și I. G. Saita. Premiera are loc la 25 ianuarie 1913.

3 — *Al. Davila* (1862—1929), autorul dramei istorice *Vlaicu-Vodă*. A fost regizor al companiei de teatru Davila (1909) și director al Teatrului Național din București (1905—1908 și 1912—1914).

4 — *O amică* a fost publicată în *Convorbiri literare*, nr. 3, martie 1912.

P. 8

Către Ioan Blanu

B.A.R., S 42(1)
DXII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 3.

1 — *Ioan Biami* (1856—1935), filolog, profesor universitar, director al Bibliotecii Academiei Române, pe care a organizat-o pe baze moderne, membru, secretar general și președinte al Academiei Române. Sub conducerea sa s-au alcătuit mari lucrări de bibliografie, ca de ex. : *Bibliografia românească veche*, 1508—1830 (1903—1936) și *Catalogul manuscriselor românești*, 3 voi. (1907—1953). A editat o seamă de texte vechi ca: *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei (1887) și *Psaltirea scheiană* (1889).

2 — *Vasile Lucaciu* (1852—1922), om politic. A fost secretar general al Partidului național român din Transilvania, a participat activ la acțiunea Memorandumului din 1892 și la lupta pentru unire. A fost membru al Consiliului dirigent al Transilvaniei.

3 — Liga culturală (Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor), asociație patriotică înființată în 1890 la București, cu scopul de a sprijini lupta pentru realizarea unității politice a poporului român. Principalul ei animator a fost Nicolae Iorga (din 1908).

B.A.R., S 42(2)
DXII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 3—4.

1_ Se referă la *Etymologicum Magnum Romaniae*, tomul IV, *Kegru-Vodă, Un secol și jumătate din începuturile statului Țării Românești (12)0—1380*), ca introducere la tomul IV din *Etymologicum...*, București, 1898, volum care se deschide cu o precuvîntare, „curioasa prefață dedicatorie”, unde fostul antidinastic Hasdeu își exprima grațitudinea față de regele Carol I : „Este o datorie a mea de inimă și de minte de a rosti aci o adîncă, o nemărginită, o adevărată recunoștință maiestății-sale regelui, care singur m-a îndemnat la muncă și mi-a înlesnit-o, astfel că întemeietorului regatului României i se închină studiul meu despre întemeietorii Statului Țării Românești”.

B.A.R., S 42(3)
DXII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 4.

1 _ Ț vorba de fratele său cel mai mic, Constantin Zamfirescu, pe care-l ajută să-și pregătească doctoratul în chimie la Roma.

B.A.R., S 42(4)
DXII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 5.

B.A.R., ^{^2(5)}
DXII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 5—6.

1 — Duiliu Zamfirescu era, din 1909, reprezentantul guvernului român în Comisia Europeană a Dunării.

2 — Raport de premiere a *Iliadei*, tradusă de George Murnu (cf. *Analele Academiei Române*, 1912—1913. *Dezbateri*, seria a II-a, voi. 35, p. 303).

3 — E vorba de volumul de nuvele și schițe *Întuneric și lumină*, 1912, care era propus pentru premiul Năsturel al Academiei (cf. Raportul lui I. C. Negruzzi, în *Analele Academiei Române*, id., p. 292—294). Dintre cei trei propuși, A. Vlahuță cu lucrarea *Pictorul N. Gri-gorescu* (cf. Raportul lui B. Delavrancea, în *loc. cit.*, p. 320), George Murnu cu traducerea *Iliadei* și I. Al. Brătescu-Voinești, cu volumul de nuvele și schițe *Întuneric și lumină*, majoritatea de voturi a întrunit-o George Murnu, căruia i s-a acordat marele premiu Năsturel. Numai pasiunea pentru clasicismul greco-latin expiică și justifică opțiunea sa pentru *Iliada*, tălmăcită de George Murnu, pentru că altfel Duiliu Zam-firescu avea o părere întru totul favorabilă față de I. Al. Brătescu-Voinești, despre care se exprimase încă de la debutul acestuia, în 1894, într-o scrisoare către Iacob Negruzzi: „Brătescu e temperamentul cel mai artistic dintre noii tineri de la *Convorbiri*, trebuie încurajat să scrie ceva lung.”

4 — Deși poezia lui se resimte de anumite influențe simboliste, Duiliu Zamfirescu va fi în teorie un adept al clasicismului: „Orice lucrare de artă durabilă trebuie să fie modernă prin sentiment, antică prin caracter și prin sobrietatea expresiei”. Educat în spiritul „Junimii”, el va condamna mișcărilor poetice înnoitoare („pestilenta simbolistă” și „decadentismul”) (cf. articolul *Unor prieteni tineri*, în *Convorbiri lite-rare*, 1916, voi. 50 p. 373), considerînd că „nimic nu este al viitorului dacă nu cuprinde simburile frumosului clasic” (cf. *Literatura viitorului, Convorbiri literare*, 1916, nr. 1, p. 11—18).

B.A.R., S ^{42^6)}
DXII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ;d. cit., p. 7.

1 — Duiliu Zamfirescu era membru în comisia premiului Năsturel al Secției literare a Academiei, calitate în care a făcut propunerea de premiere a lui George Murnu pentru traducerea *Iliadei* (v. *supra*, scri-soarea 5, notele 2 și 3), precum și a altor scriitori, ca I. A. Bassarabescu, Panait Cerna.

Către Vintilă I. Brătianu

P. 13

B.A.R., S **cccxen**

1 — *Vintilă I. Brătianu* (1867—1930), om politic, fruntaș al parti-dului liberal. Era fiul lui Ion C. Brătianu.

2 — *Antonio Allievi* (1824—1896), fiu de țaran lombard, ridicat la ranguri sociale și stare materială în perioada carbonarilor. **Mazzinian** înflăcărat, a fost una din figurile de seamă ale revoluției italiene. După c lungă carieră economică și politică (director general al Băncii gene-rale italiene și președinte al Consiliului de administrație al căilor ferate italiene), a devenit senator și persoană foarte influentă în viața politică a Italiei. Soția **sa era** contesa Boriacina-Spini, care se afla în legătură cu partizanii lui Garibaldi.

3 — *Ion C. Brătianu* (1821—1891), om politic, unul dintre fonda-torii partidului național-liberal, constituit în 1875 ; participant la revp-luția din 1848 din Țara Românească și la lupta pentru Unirea Principa-telor. De mai multe ori ministru, iar între 1876 și 1888, prim-ministru. A avut un rol important în lupta politica și diplomatică pentru dobîn-direa independenței de stat a României.

4 — Scrisoarea — protocolară — e dictată de o împrejurare excepțională, care-l face pe Duiliu Zamfirescu să treacă peste adversitățile lui politice antiliberale și peste antipatia Brătienilor, de când publicase articolele *Le Domaine de la Couronne*, în *VIndependance roumaine*, 18S4, 13/25 — 15/27 iunie, în care tânărul gazetar critica sever proiectul de „donație”, în fapt de împrăștiere a regelui Carol I.

Către D. Caracostea

B.A.R., S CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 9.

1 — Scrisoarea este adresată lui D. Caracostea (1879—1964), pe atunci tânăr cercetător și profesor secundar. Mai târziu a devenit profesor la Facultatea de litere din București și membru al Academiei Române. A inițiat la noi studiile de critică stilistică prin lucrări ca : *Arta Chvintului la Eminescu* (1938), *Creativitatea eminesciană* (1943), *Expressivitatea limbii române* (1943).

2 — În 1909, după ce a rostit discursul de recepție la Academie, *Poporanismul în literatură*, discurs care a stîrnit o adevărată furtună literară, una dintre puținele reviste care s-au solidarizat cu Duiliu Zamfirescu a fost *Vieața nouă*, în numele căreia îi trimite D. Caracostea următoarea telegramă : „Colaboratorii revistei *Vieața nouă* țin să-și manifeste admirația lor pentru curajul pe care l-ați avut de a susține cel dintîi în Academia Română convingerile literare menite să se impună cît mai mult și să călăuzească generațiile de azi și de mîine.

Lupta dintre spiritul nou și cel vechi, care în chip firesc trebuie să ancoreze la formula strîmtă și fanatică a poporanismului, a sărbătorit azi un triumf acolo unde în literatura noastră va trebui să fie călăuzită de aceeași viață nouă, care însuflețește pe tinerii ce vād în dv. un minunat înțelegător al aspirațiunilor literare.

Colaboratorii revistei *Vieața nouă*, prin

D. Caracostea”

(Telegramă din Arhiva Duiliu Zamfirescu ce se găsea în 1979 în posesia norei scriitorului, Lucia Zamfirescu.)

Pentru atitudinea pro-zamfiresciană a *Vieții noi*, cf. și Ovid Densusianu, *Ce nu se înțelege la Academie fi de alții — Discursul de recepțiune al d-lui Duiliu Zamfirescu și Răspunsul d-lui Maiorescu în Vieața nouă*, nr. 9, 15 iunie 1909, p. 173).

3 — Articole semnate și nesemnate, re «e publicau mai ales în *Vieața românească*, dar și în alte reviste.

Către Ercole Carini

P. 15

Colecția Șerban Cioculescu.

Publicată în *România literară*, nr. 34, 8 iunie 1972, p. 17.

1 — *Ercole Carini*, compozitor italian, mai tîrziu profesor de contrabas la Conservator.

Către Carol I

P. 16

Arhiva Ministerului de Externe.

Publicată de Em. Bucuța în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori* (1884—1913), cu un cuvînt de introducere și însemnări de Emanoil Bucuța, Editura Casa școalelor, 1944, p. 1, de unde o reproducem.

1 — Raporturile lui Duiliu Zamfirescu cu Carol I, domnitor și apoi rege al României (1866—1914), nu au fost dintre cele mai cordiale. În 1884, tânărul gazetar avea curajul să atace proiectul de lege care prevedea instituirea „domeniilor Coroanei” (v. *Le Domaine de la Couronne*, în *VIndependance roumaine*, 13/25—15/27 iunie 1884), iar mai tîrziu, deși temperată, opinia sa nu va fi extrem de favorabilă prințului de Hohenzollern, care a avut două defecte : „a) disprețul pentru trecutul nostru ; b) catolicismul” (scrisoare către Titu Maiorescu, 6/19 dec. 1903). Abia în 1914 recunoaște Duiliu Zamfirescu meritele lui Carol I, ca element ponderator între partidele politice : „Oricum ar fi însă, omul

acesta rămîne o mare figură. Cumpătat, econom, stăruitor — de cea mai desăvîrșită omenie în viața lui casnică — devenit român cu aspirațiile sale — rămas german cu practica vieții — regele Carol a fost cel mai bun corectiv al dezvoltării politicii românești."

2 — Despre istoria incidentului cu colonelul Stratilescu, v. scrisorile către Titu Maiorescu din 1913.

***Către Cristu Cridim* (CV. / I. Dumitrescu)**

P- 17

Colecția Șerban Cioculescu.

Publicată în *România literară*, nr. 24, 8 iunie 1972, p. 18.

1 — *Cristu Cridim* (1878—?), ziarist și scriitor, azi necunoscut.

2 — Revista se numea *Ilustrațiunea națională*, apărea în formatul revistei *l'illustration* și pe hîrtie cretată. în subtitlu: Revistă lunară. Enciclopedică — ilustrată. Directori-proprietari : Maior I. Uescu și Maior Const. L. Bottez din geniu. Secretar de redacție: Cridim. Redacția și ad-ția 12, str. Regală, 12, București : Colaborator principal, A1. Macedonski. In nr. din februarie 1913, Caion recenzează favorabil reprezentăția de la Teatrul Național cu piesele *Poezia depărtării* «i O amică de Duiliu Zamfirescu.

Către Ilie Dăianu

P. 18

Biblioteca Academiei R.S.R. — Filiala Cluj.

C M. 14 — 5951, nr. 1040.

A fost publicată în *Echinox*, 1970, nr. 1—2, p. 11, de către Mircea Curticean, sub titlul *Duiliu Zamfirescu, colaborator al „Răvașului”*.

1 — *Ilie (Elie) Dăianu* (1868—1956), protopop, militant patriot, animator cultural, redactor al revistei *Răvașul*, Cluj (1903—1910).

B.A.R.S.R. — Cluj.

C M. 15 — 1951, nr. 1051.

A fost publicată în *Echinox*, nr. 1—2, p. 11 (v. *supra*, scrisoarea 1, nota 1).

1 — *Augustin Bunea* (1857—1910), prelat și istoric din Transilvania, unul dintre apărătorii fruntașilor politici români implicați în procesul „Memorandumului”.

2 — într-adevăr, în *Răvașul* este apreciat romanul *îndreptări*, care cuprinde „pagine de adevărată apoteozare a neamului românesc de peste munți” (cf. articolul *Mai departe de Bizanț, Răvașul*, VII, 1909, nr. 6, p. 336—340) și se spun cuvinte de laudă la adresa discursului de recepție, văzut mai ales ca pledoarie pentru romanitatea românilor : „în discursul d-lui D. Zamfirescu, atît de mult discutat, în ce privește *poporanismul*, sînt părți clasice în ce privește *poporul românesc*. De mult nu s-au mai spus așa de frumoase și călduroase cuvinte despre *ființa și originea românilor*, ca cele de la p. 6—11 ale acestui discurs. Vom căuta să revenim” (idem, p. 358). In nr. 7, p. 378—381, se reproduce sub titlul *De unde și cine suntem ?* — *Fragment dintr-un discurs academic*, cu mențiunea la sfîrșit: „Din *Poporanismul în literatură*”: Alături de *Vieața nouă* a lui Ovid Densusianu și de *Românul* din Arad, *Răvașul* de la Cluj este una dintre puținele reviste care nu-l atacă pe Duiliu Zamfirescu după rostirea” discursului de recepție. în ceea ce privește raporturile mai complexe ale scriitorului cu scriitorii și periodicele din Transilvania, v. comentariul la scrisorile către Titu Maiorescu (*infra*, p. 785—786) și studiul lui Ion Breazu, *Duiliu Zamfirescu și Transilvania*, în volumul *Literatura Transilvaniei*, Edit. Casa Școalelor, 1944, p. 252—319.

B.C.S. Fond corespondență Ilie Dăianu.
R.M.F. 1748, nr. 8506.

A fost publicată în *Echinox*, loc. cit. (v. *supra*, scrisoarea 1, nota 1).

1 — Nuvela este *La sorți*, publicată în *Convorbiri literare*, XLIV, martie 1910.

2 — Trei poezii sub titlul *Înșelăciuni*, apărute în *Răvașul*, martie 1910, nr. 3, p. 82—83. În *Opere*, I. Poezii. Ediție îngrijită, prefață, cronologie, note, glosar, indice și bibliografie de Mihai Gafița, Edit. Minerva, 1970 (ediție în care se înscrie și volumul de față), apar sub titlul *Poezii* (p. 324).

B.A.R.S.R. — Cluj.

C M. 13 — 1951, nr. 1013.

A fost publicată în *Echinox*, 1970 (v. *supra*, scrisoarea 1, nota 1).

1 — Este vorba de *Bustul împăratului Traian*, *Răvașul*, nr. 3, martie 1910, p. 81—83, schiță scrisă în formă epistolară (e adresată „D-lui Director al revistei *Răvașul*”) și amintește de primele scrisori trimise din Roma lui N. Petrașcu (v. voi. VIII al prezentei ediții). Cu Augustin Bunea, pe care-l omagia revista, schița nu avea comun decât faptul că prelatul, de curînd decedat, fusese student la Roma, la Colegiul „De propaganda fide”, însuflețit și el de ideea originii noastre latine și de aceea a unității naționale, ca și preotul Moise Lupu din romanul *îndreptări*. Textul lui Duiliu Zamfirescu era mai mult unul de „atmosferă” și nu se referea direct la figura celui comemorat, pe care, așa cum o spune și în scrisoare, nu-l cunoscuse.

Către Trandafir Djuvara

P. 22

B.C.S., Ms. 11540.

1 — *Trandafir G. Djuvara* (1856—1935), scriitor și diplomat, fiind atașat de legăție la Paris, secretar de legăție la Bruxelles și Sofia, ambasador la Belgrad, Sofia, Istanbul, Bruxelles, Atena. Prieten al lui Duiliu Zamfirescu și N. Petrașcu, Trandafir G. Djuvara a sprijinit literatura națională prin popularizarea ei în străinătate (a scris un *Essais*

sur la littérature roumaine, 1884), a condus revista *Ateneul român* (1894—1895), unde a semnat poezii originale și traduceri, recenzii și cronici cu numele său sau cu pseudonimul T. Ezneanu. Aici a publicat *Bibliografia cestuii naționale*. Membru fondator, din 1878, al Asociației literare și artistice internaționale, cu sediul la Paris. În această calitate a participat la congrese, fiind cel dintîi român care a discutat competent chestiunea drepturilor de autor. A publicat versuri, volumul *Coarde sparte* (1884), un studiu de folclor comparat, *Superstițiuni la români și la diferite popoare* (1884—1885), lucrări juridice, *Tratate, convențiuni și învoiuri internaționale ale României* (1888).

2 — Probabil, examenele de sfîrșit de an la Liceul Sf. Gheorghe, unde Duiliu Zamfirescu, funcționar în Ministerul Afacerilor Străine, din 1885, era paralel și profesor de limba română, așa cum aflăm din *Familia*, nr. 41, 13/25 oct. 1885, p. 491 : „Dl. Duiliu Zamfirescu, atașat de cl. I pe lângă Ministerul Afacerilor Străine în București, a fost numit prefesor de limba română la Liceul Sf. Gheorghe, clasele I, II, III.”

3 — Destinatarul era în acel timp ambasador la Belgrad.

4 — Ministrul Afacerilor Străine era *M. Pherekyde* (1842—1928), avocat și om politic, unul dintre conducătorii partidului național-liberal.

5, 6 — *Romalo, C. Esarcu*, funcționari superiori în Ministerul Afacerilor Străine. *Constantin Esarcu* (1836—1898), medic și diplomat, ambasador la Atena și Roma, ministru al Afacerilor Străine în 1891. A rămas cunoscut mai ales prin rolul important pe care l-a avut în înființarea Ateneului Român. A publicat o selecție de documente privind istoria României, comentate, din arhivele italiene.

7 — *D. A. Sturdza* (1833—1914), om politic, președinte al partidului național-liberal (1892—1908), prim-ministru (1895—1896, 1897—1899, 1901—1904, 1907—1908). A sprijinit activitatea Academiei Române, al cărei secretar și președinte a fost, contribuind îndeosebi la îmbogățirea colecțiilor. Antipatia liberalilor pe care și-o atrăsese Duiliu Zamfirescu după publicarea articolelor privitoare la „dotația” regală (*Le Domaine de la Couronne*) era implicit și a lui D. A. Sturdza, care-l va împiedica pe scriitor să fie ales membru corespondent al Academiei în 1893, 1894 și 1895, socotindu-l „un pornograf” și-i va da de gîndit subalternului său, secretarul de legăție de la Roma, care la un moment dat se teme pentru însuși postul său : „Ce s-o întîmpla cu mine nu știu. Noul prim-ministru și ministru de Externe (D. A. Sturdza, n.n.) nu mă iubește” (scrisoare către Titu Maiorescu din 6/18 decembrie 1895). Despre D. A. Sturdza vine deseori vorba în corespondența lui Duiliu Zamfirescu către Titu Maiorescu, o dată într-o sarcastică schiță de portret:

„Deasupra tuturor planează personalitatea cea mai extravagantă ce s-a văzut vreodată: un român născut boier, cu instincte de țircovnic, fățarnic, înzestrat de natură cu o încăpăținare de măgar, neavînd nimic din calitățile și cusururile rasei, fără nici un fel de talent, orator prost, scriitor infam, damblaliu înainte de vreme, rezistînd numai cu o jumătate a sistemului nervos, vindicativ, crud și, mai presus de orice, antiestetic în toate actele morale și materiale ale vieții” (scrisoare din 6/19 decembrie 1903).

Un portret și mai caustic îi face Duiliu Zamfirescu lui D. A. Sturdza în seria de însemnări memorialistice, scrise în 1914—1915, aflate la Biblioteca Centrală de Stat și publicate de noi, în mare parte, în *România literară*, 1969, nr. 3, 16 ianuarie, p. 13 :

„După moartea lui I. C. Brătianu, partidul liberal și-a dat ca șef pe d-l D. Sturdza.

Ieșit din familia boierească a Sturzeștilor Miclăușeni, prin urmare moldovean, bărbatul acesta a jucat un rol de mîna întâi, deși a fost o inteligență de mîna a doua. Crescut în Germania, ținut în strășnicie de mama sa, religios pînă la bigotism, pudic pînă la ridicol, el a fost un contrast viu cu mai toți oamenii politici ai timpului său, — dar tocmai de aceea, interesant.

Luat de tînăr ca secretar al lui Cuza, el era antiteza vie a prințului, din care cauză nu a putut dăinui. [...]

În lungile noastre întrevederi, d-l Sturdza povestea lucruri caracteristice pentru d-sa. Așa, bunăoară, drumul de la Iași la București, al lui Cuza-Vodă.

Prin toate orașele, prin toate satele, pe la trecători de ape, pe la poște, pe lungul drumurilor ieșeau oamenii, în haine de sărbătoare, să se închine noului domnitor al Principatelor Unite. Se vede că de la o vreme, vodă începuse să se plictisească cu salamalecurile astea, pururi aceleași; cu caii de poștă, vecinie la fel ; cu surugiii orăcîind pe același ison ; cu subprefecții tăiați pe același patron. Pentru a se distra, vodă cînta între dinți canțonete de la Paris, pe cînd lumea săruta pămîntul. Evident, nepotriveală, care însă se poate pricepe și tolera pentru o fire mai puțin austeră decît a d-lui Sturdza. D-sa însă și acum vibra de indignare, calificînd cîntecele franțuzești de «măscări».

Drept aceea, secretarul ceru prințului să se dea jos din trăsura domnească și să-l urmeze într-un olac de poștă.

O a doua scenă spăimîntătoare pe care o istorisea d-l Sturdza despre Cuza-Vodă era următoarea : intrînd într-o zi în cabinetul de lucru al prințului, cu inevitabilul ghiozdan la subsuoară, Cuza îl invită să depună tolba pe o masă, ce era ascunsă de un paravan. Care nu fu spaima și

oroarea d-lui Sturdza cînd de după paravan îi ieși înainte o femeie goală !... Cuza făcea un haz nespus, pe cînd d-l Sturdza părăsea tolba și camera de lucru, spre a nu se mai întoarce niciodată și spre a intra, mai tîrziu, în comitetul secret ce avea să detroneze pe vodă.” (B.C.S.,

XIX

Ms. R. _____

1-9

8 — *Nicolae Petrașcu* (1859—1944), critic literar, scriitor și diplomat. Se împrietenește din tinerețe cu Duiliu Zamfirescu la seratele societății „Intim club”, devenind apoi colegi, ca funcționari la Ministerul Afacerilor Străine, unde au dat împreună examenul de atașat de legăție. Colaborator al *Convorbirilor literare* și admirator al lui Titu Maiorescu, se desparte de acesta spre a întemeia, împreună cu D. C. Ollănescu-Ascanio, o nouă societate, „Amicii literaturii și artei române”, făcînd să apară și revista *Literatură și artă română* (1896—1910). Debutînd ca maioreșcian, se apropie în timp de principiile deterministe ale lui H. Taine. A publicat studii monografice despre Eminescu, Alecsandri, Duiliu Zamfirescu, prietenul din tinerețe de la care a primit o foarte interesantă corespondență.

9 — Rînduri licențioase ce nu se pot reproduce.

10 — *Alexandru G. Djuvara* (1858—1913), frate cu Trandafir G. Djuvara, avocat, om politic și om de cultură. A fost deputat și ministru, a întemeiat ziarul *L'Etoile roumaine* (1885) la care a colaborat și Duiliu Zamfirescu. De reținut un articol, întru totul remarcabil prin intuițiile lui, despre M. Eminescu, sub titlul *Litterature roumaine*, nr. 11, 26 oct77 nov. 1885, p. 2.

11 — Text licențios.

B.C.S., Ms. 11.542..

1, 2, 3 — Rînduri licențioase ce nu se pot reproduce.

B.C.S., Ms. 11.543.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 10^11 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele >nai frumoase scrisori*. Text

ales și stabilit, prefață, tabel cronologic, note și indice de A1. Săndulescu, „Biblioteca pentru toți”, Edit. Minerva, 1974, p. 101—102.

1 — La 2 decembrie 1887, Duiliu Zamfirescu a fost numit secretar la Legația din Roma, dar din cauza atmosferei politice interne încordate, nu pleacă la post decât la începutul lunii mai 1888, când la portofoliul Externelor vine P. P. Carp.

2 — Fratele destinatarului (v. *supra*, scrisoarea 1, nota 10).

3 — Trandafir Djuvara era acum ambasador la Sofia.

4 — Se referă la romanul *Lume nouă și lume veche*, care începe să apară în 1891 în *Convorbiri literare*.

5 — E vorba de poezia *De la Villa Tusculana*, publicată în *Convorbiri literare*, nr. 2, mai 1889, p. 182, poezie în care se folosește metrica latină; de aici mențiunea că „îl bîntuie clasicismul”.

6 — Rînduri licențioase ce nu se pot reproduce.

4

B.C.S., Ms. 11.544.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 11—12.

1 — Cel mai mic fiu al Zoei, soră cu Ioniță și Iordache Lascar și al lui Ion (Gheorghe) Zamfir (Blănaru), Lascăr Zamfirescu (își adăugase terminația *-eseu*, potrivit unei mode generale în epocă) s-a născut pe la 1822 și a murit în vîrstă de 88 de ani, în 1910. Cunoștea vreo patru limbi străine: neogreacă, turca, franceza, germana. Murindu-i părinții înaintea majoratului (Zoe s-ar fi stins la o vîrstă tînră), Lascăr, spre deosebire de frații săi, Gheorghe și Dumitrache, a rămas cu studiile neterminate și a încăput pare-se pe mîna unui tutore care i-ar fi irosit o bună parte din moștenire. La aceasta se mai adăugă și împrejurarea că tînrul era un spirit puțin înzestrat pentru viața practică. Cu vremea, el își corectează conduita socială, potrivit originii sale de oameni cu dare de mîină, încît la 19 ianuarie 1858, cînd se căsătorește, era de profesie „neguțător” și cununat de un Lascăr Gheorghiu, de meserie „orîndaș” (cîrciumar) (cf. Arhivele Statului, Focșani, Registru-

matricol, condică de cununați pe anul 1858). Probabil că moștenirea destul de precară, ca și inaptitudinea sa practică l-au determinat pe Lascăr să fie mulți ani ajutor de primar al primăriei Focșani, funcție administrativă care atestă pe de o parte modestia mijloacelor materiale, iar pe de alta, prestația socială a familiei din care provenea. Era un bărbat înalt și impunător, cu o anume cultură ce o depășea pe aceea a negustorimii de rînd, prețuind în chip deosebit învățătura de carte, înfățișarea lui dintr-o fotografie de octogenar comunică nu atît siguranța de sine a omului avut, cît osteneala unei vieți de efort, pentru a-și vedea copiii luminați, și eleganța vestimentară, care strălucește mat în satinul reverelor și în mătasea cravatei înnodată cu grijă sub înaltul guler scrobit.

2 — Sultana, fiică a bogatului negustor Pavel Mincu, soră cu arhitectul Ion Mincu și pictorul Ștefan Mincu (v. *infra*, scrisorile către Duiliu Ioanin). S-a născut pe la 1840—1842 și a murit în timpul primului război mondial, în 1918. Avea o inteligență ageră, cunoștea limbi străine și era înzestrată, ca și frații ei, pentru artă, cultivînd în familie o atmosferă prielnică muzicii și literaturii. Era abonată, în afară de revistele românești, la *Revue de Paris*, *Revue des deux mondes*, *Die Woche*.

3 — E vorba de guvernul liberal, condus de D. A. Sturdza și care e înlocuit de conservatorii junimiști la 12 martie 1888, avînd ca președinte de consiliu pe Th. Rosetti.

4 — Probabil, P. P. Carp (1837—1918), cunoscut om politic junimist, șeful partidului conservator (1907—1912), prim-ministru (1910—1912). Era ministru de Externe în guvernul junimist din 1888—1889, în momentul cînd a plecat Duiliu Zamfirescu, în calitate de secretar de legație la Roma. Autorul *Vieții la țară* l-a admirat foarte mult. (V. corespondența cu Titu Maiorescu în volumul de față.)

5 — *Dumitru Ollănescu-Ascanio* (1849—1908), scriitor și diplomat, originar din Focșani, ca și Duiliu Zamfirescu. A studiat dreptul la Paris și Bruxelles, fiind magistrat și apoi funcționar la Ministerul de Externe, unde a îndeplinit funcția de secretar general, secretar de legație, apoi ministru al României la Istanbul, Viena și Atena. A participat la întemeierea societății „Românismul” condusă de B. P. Hasdeu, mai tîrziu devenind colaborator constant al *Convorbirilor literare*. Din 1895 înființează o nouă grupare artistică „Amicii literaturii și artei române”, al cărei președinte a fost. Din acea grupare a făcut parte și Duiliu Zamfirescu. D. C. Ollănescu a scris nuvele (*Fata spînzurată*), poezii (*Satirele*), piese de teatru, mai ales comedii (*Lupul și barza*, *Pe malul ghlei*, *Pribeagul*, *După război*, *Fanny*, *Primul bal*). Ultima ar putea fi o prelucrare după o piesă germană necunoscută, și ea se pare că a fost

acuzată de plagiatul despre care vorbește Duiliu Zamfirescu în scrisoare. D. C. Ollănescu a scris și cronici teatrale și literare, fiind autorul unui studiu monografic, *Teatrul la români* (1897—1898), și a desfășurat o bogată activitate de traducător, mai ales din Horațiu (epistolele, odele, epodele) și din V. Hugo (*Ruy Blas*).

6 — Duiliu Zamfirescu face aluzie la cronică literară publicată de D. C. Ollănescu despre romanul *In fața vieții*, în *Voința națională*, în care-l acuză pe autor de plagiat, demonstrând că scrisoarea lui Soleanu către prietenul său Borel traduce aproape cuvânt cu cuvânt prefața lui J. Baurdeau, *La Vie et les opinions d'Arthur Schopenhauer*. În același timp, Ascanio îl apropie pe tânărul romancier de Zola și Maupassant, situându-l în categoria pesimiștilor, și încă nesinceri. Deși îi recunoaște și o serie de calități (descrierea lacului, buna stăpânire a limbii), concluzia este severă: „în tot cazul, putem cu siguranță să-i spunem și întru aceasta mă fac chiar ecoul celor mai mulți, că bine ar fi ca d-sa să se mărginească, dacă mai are de gând să scrie, la versuri numai, păstrând, pentru timpuri mai mature și deci mai bogate de experiență și învățăminte, activitatea sa literară în proză, îndreptată întru făurirea de romane realiste, pesimiste ori naturaliste, după cum va voi” (Ascanio, *Studii și figuri literare*, în *Voința națională*, nr. 114. 28 nov. 1884, p. 3 și nr. 116, 30 nov., p. 2—3). Aceasta nu l-a împiedicat însă pe D. C. Ollănescu în anul următor, 1885, să-l susțină pe Duiliu Zamfirescu la examenul de atașat de legăție și după aceea să devină prieteni statotornici. A se vedea scrisorile trimise diplomatului de la Roma, păstrate la Biblioteca Centrală de Stat, București (Z. 25 : 039).

7 — Rînduri șterse în scrisoare, ulterior, cu altă cerneală.

8 — Marcel și Radu, copiii lui Trandafir G. Djuvara.

B.C.S., Ms. 11.545.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 13.

t — V. *supra*, scrisoarea către Vintilă Brătianu, nota 2.

2 — Textul aflat în paranteză, șters de o altă mînă, ulterior.

3 — Ministrul României la Roma în martie 1890 era Ion Văcărescu.

B.C.S., Ms. 11.546.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 14—15.

1 — V. *supra*, scrisoarea 4, nota 5.

2 — Vergura — fecioară (lat. *virgo*).

3 — E vorba de romanul *Lume nouă și lume veche*, scriere polemică îndreptată împotriva „generoșilor”, care vor părăsi mișcarea socialistă în 1899 (v. și scrisoarea 3, nota 4).

4 — Se referă, probabil, la „studiul critic” *Mihail Eminescu*, de N. Petrașcu, publicat în *Convorbiri literare* din 1890—1891.

B.C.S., Ms. 11.547.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 15—16.

1 — Ion Văcărescu, tatăl Elenei Văcărescu (v., mai departe, scrisoarea 10).

2 — „Fetița” este primul copil al lui Duiliu Zamfirescu, Henriette-Eliza-Eleonora-Felicită (1891—1978).

3 — V. scrisoarea 1, notele 5, 6.

4 — Edgard Mavrocordat, diplomat, pe atunci prim-secretar de legăție la Roma.

5 — „Mișcarea” aceasta va mai întârzia încă doi ani, pînă la 1 iulie 1893, cînd scriitorul e avansat la gradul de prim-secretar de legăție (secretar cl. I) (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine al României*, 1897).

6 — Rînduri șterse în manuscris ulterior, cu altă cerneală.

7 — V. *supra*, scrisoarea 3, nota 4.

B.C.S., Ms. 11.548.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 17.

1 _ Trandafir G. Djuvara fusese numit secretar general al Ministerului Afacerilor Străine.

B.C.S., Ms. 11.549.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 17—18.

1 — Al. Plagino, om politic, diplomat. A fost ministru plenipotențiar la Roma, între 11 ian. 1886—19 oct. 1888.

2 — Ion Văcărescu (v. *supra*, scrisoarea 7, nota 1).

3 — C. Esarcu (v. *supra*, scrisoarea 1, nota 5, 6).

10

B.C.S., Ms. 11.550.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 19—21 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 144—147.

1 _ *pierre Loti* (Julien Viaud) (1850—1923), scriitor francez și ofițer de marină. A scris romane exotice, senzuale și sentimentale, ca, de ex. : *Pêcheur d'Islande* (1886), *Les Desenchantees* (1906), *Un Pelerin*

U'Angkor (1912). A ținut companie reginei Elisabeta în timpul exilului* ei venețian (v. mai jos, nota 3), căreia i-a consacrat și un roman intitulat *L'Exilee*.

2 — *Elena Văcărescu* (1866—1947), scriitoare română de limbă franceză. Nepoată a poetului Iancu Văcărescu și fiică a lui Ion Văcărescu, ministrul României la Roma în vara și toamna anului 1891. Era domnișoara de onoare a reginei Elisabeta (v. și nota 3). Chiar din acel an, Elena Văcărescu s-a stabilit la Paris, desfășurând o bogată activitate literară și patriotică și devenind mai târziu membru de onoare al Academiei Române. A scris versuri (*Chant d'aurore*, *La Rapsodie de la Dambovitza*), proză (*Amor vincit*, *Le SortiVege*) și teatru în care sînt frecvente teme și realități românești.

3 — Sîntem introduși aici în faimoasa „afacere Văcărescu”, drama de la Veneția”, cum a numit-o presa vremii. Despre ce era vorba ? Prințul Ferdinand, pe atunci moștenitor al tronului, se îndrăgostise de Elena Văcărescu, domnișoară de onoare a reginei Elisabeta și fiică a lui Ion Văcărescu, recent numit ministru al României la Roma. Pasiunea tînărului principe a fost încurajată, se pare, inițial, și de regele Carol, care, prin înrudirea cu una din cele mai vechi familii ale aristocrației românești și-ar fi consolidat o dată mai mult poziția propriei dinastii. Dar la acest proiect încep să se opună cu înverșunare partidele politice și, în primul rînd, liberalii. Căsătoria lui Ferdinand cu o descendentă a Văcăreștilor ar fi transformat familia regală într-un instrument al unei singure tabere politice, în cazul de față, conservatorii. Se mai opunea, firește, și codul princiar. Regele Carol își dă seama de drumul periculos pe care se angaja și renunță curînd la ideea fortificării pe cale matrimonială a monarhiei de Hohenzollern. Nu și regina Elisabeta, care devine ocrotitoarea dragostei celor doi tineri, în pofida partidelor politice și a presei care nu încetează să combată o virtuală căsătorie. În această atmosferă încordată, regina Elisabeta, deprimată și bolnavă, însoțită de Elena Văcărescu, se exilează la Veneția, amenințîndu-l pe rege cu divorțul, în timp ce Ferdinand, retras la Siegmaringen, amenința cu sinuciderea (cf. Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, 14/26 iunie 1891). Despre episodul venețian vorbesc o vreme foarte insistent ziarele (asupra cărora vom reveni) și — spre sfîrșitul vieții, Duiliu Zamfirescu însuși în foarte interesante însemnări memorialistice pe care începuse a le scrie prin 1914—1915. Fusese doar unul dintre martorii apropiați ai „dramei”, în calitatea sa de secretar de legație în Italia, și unul dintre cei care avea să-i suporte consecințele. În afara datelor strict informative, relația se remarcă prin arta portretizării (să amintim din seria aceluiași

memorii portretele lui D. A. Sturdza, P. P. Carp, A.I. Marghiloman), printr-un umor ce se colorează adesea ironic și chiar caustic, precum și prin descrierea cu o peniță fină a Veneției, cu palatele și gondolele ei parcă fantomatice... Il reîntâlnim aici pe scriitorul-diplomat care, dincolo de o atitudine protocolară, ascunde un spirit artist și epicureic, vibrând mereu în fața frumosului :

„... La Legațiunea de la Roma fusese numit de curînd d-rl Ion Văcărescu, ministru la Bruxelles, despre care nu se știa nimic, decît că era părintele Elenei Văcărescu, domnișoară de onoare la palat și preferata reginei.

Prima cunoștință cu familia noului ministru s-a făcut printr-un mic scandal. Socrul meu, Allievi, fiind președintele Consiliului de administrație al Cailor ferate italiene, a făcut toate intervențiile putincioase pentru ca să se permită unui cîine al d-nei Văcărescu a călători în compartimentul stăpînei sale ; ceea ce s-a putut numai în parte, deoarece șefii de tren nu erau toți la curent cu permisiunea acordată ciinelui, de unde telegrame și scandal.

Cînd am făcut cunoștință cu numitul animal, am găsit ca pielea lui nu merita atîta zdruncin, deoarece era o javră bătrînă și răgușită, care murdărea toate canapelele apartamentului Roccagiovine, unde era instalată pe atunci Legațiunea, în fața Forului Traian.

Familia noului ministru se compunea din d-na Văcărescu, recte «coana Frosa» ; din fiică-sa, d-ra Zoe — recte Joe din cauza pronunției sale defectuoase — și din sus-pomenitul cîine, care era o cățea.

Din familia ministrului rămînea la București d-ra Elena Văcărescu — recte «Elencuța» — mărgăritarul familiei.

O scurtă descriere a persoanelor :

D-l Jean Văcărescu — «Conu Enăchiță» — era un bărbat foarte miop, cu o musteață trasă la fier, cu dinții negri, cu o incapacitate de a pronunța pe r foarte accentuată și pururea cu o țigară de foi în gură. «Incapacitatea» constituia caracteristica sa, lucru foarte regretabil cînd te gîndești că omul acesta cobora din una din cele mai nobile și autentice familii românești cu reprezentanți iluștri, ca Ion Văcărescu, poetul.

Coana Frosa, născută Fălcoianu semăna la miopie cu soțul său. era grasă și scurtă, plină de fumuri și încă amoretată de «Enăchiță», care o înșela, cu atîta nelegiuire, încît scandalul a durat pînă în preziua morții eroului. Din relațiile vinovate ale acestuia cu una din femeile cele mai frumoase de acum 30 de ani, a rămas un copil (astăzi căpitan), care atît de mult seamănă cu tatăl său, încît denunță pe maică-sa.

Domnișoara Zoe, astăzi d-na Caribol, soția unui inocent, era victima aceleiași infirmități de vedere, exagerată pînă a duce cartea la ureche cînd cetea.

În afară de dînele de sex femeiesc, care infesta casa, mai era o guvernantă engleză, chemată de Domnul la sine, care scotea sufletul slugilor.

Familia aceasta, de-abia sosită la Roma, trăia într-o agitație continuă. Se simțea că așteaptă ceva, sau se teme de ceva. Și, în adevăr, acest *ceva* se întîmpla.

Intr-o bună dimineață se zvoni că principele moștenitor, Ferdinand, era înamorat de d-ra Văcărescu și că vrea s-o ia de soție, cu consimțămîntul și sub îndemnul reginei, și, ceea ce era mai grav, cu consimțămîntul regelui.

O campanie violentă începu în presă. Nu erau invective, trivialități și minciuni cu care să nu fie acoperită această familie. Este adevărat că în reprezentațiunea sa actuală nu era atrăgătoare. Viitoarea regină ar fi avut de unchi pe ilustrul Claymoor, cronicarul lumesc de la ziarul francez *L'Independan'ce roumaine*, un personaj incredibil, care purta brațelele ca femeile, unghii roze, un zmoc de păr menit să astupe chelia de pe vîrfurile capului, și despre care unchi se zicea că se gîdila. Un alt unchi al ex-viitoarei regine era căpitanul Văcărescu, un scandalagiu înfumurat, chemat de Domnul la sine. Nu mai vorbesc de rudele colaterale de sex femeiesc.

Dar, în fine, aceștia erau români, aveau adică marea calitate de a fi produsul pămîntului nostru. În copiii Elencuței Văcărescu ar fi putut să reînvieze calitățile strămoșești, iar familia noastră domnitoare ar fi devenit, cu timpul, Hohenzolfern-români.

Oricum ar fi, la București, toată lumea era de acord pentru a striga împotriva Văcăreștilor. Regele, care la început fusese «pentru», de îndată ce prinse de veste de curentul ostil ce se forma în clasele noastre dominante, cu intuiția simțului său practic, schimbă cîrma și se declară cu hotărîre «contra».

Voi povesti mai departe sosirea sa la Veneția.

Deocamdată, la București, toate partidele se rosteau în contra căsătoriei românești, prin șefii lor, Carp, Cantacuzino, Sturdza, Florescu etc- ; toate ziarele tălmăceau cu răutate gîndurile reginei ; toți folicularii și toți oratorii de cafenea invocau, ca niște inconștienți, «Divanul ad-hoc», «Soarta Poloniei» și cite asemenea ineptii, fără să priceapă că buba trecutului, *năzuința la tron*, era tămăduită cu desăvîrșire, și că, astăzi, era de o importanță capitală de a strecura sînge românesc în vinele unei dinastii străine destul de mediocră prin însușirile sale proprii.

În aceste împrejurări, regina, părăsită de toată lumea, plecă din țară. Nervii săi zdruncinați îi produceau o bizară *paralizie infantilă*, împiedicând-o de a umbla; de aceea, ceru să meargă la Veneția, unde gondola permite tuturor șchiopilor să creadă că nimeni nu se servește de picioarele sale.

Noi, cei de la Legațiunea de la Roma, primirăm ordin să ne punem la dispoziția majestății-sale.

Trebuie să explic că, în intervalul acesta, d-l Ion Văcărescu părăsise palatul Roccagiovine, ducându-se la București, în congediu, unde mai mult sau mai puțin fusese rugat să-și dea demisia. Însărcinat cu Afaceri rămăsese d-l Edgard Mavrocordat, atunci prim-secretar de legațiune, acum ministru la Viena. * Acest bogat, zgârcit și prost bărbat era ceea ce se cheamă *«un bon garcon»*. Prin nașterea și legăturile sale de familie ar fi înclinat către o hotărâtă opoziție în contra Văcăreștilor; găsindu-se însă la fața locului, o scălda.

Cînd ajunseserăm noi la Veneția, regina era deja instalată la Otelul Danielii. Curtea sa se compunea din doctorul Theodori și d-ra Theodori, fără aghiotant!. Un personagiu sinistru fusese dezgropat de la Florența, unde mușegăia de mulți ani, prințul Mișu Ghica, fratele d-nei de Montesq Fezensac. Acesta trăia dintr-o mică pensie ce i-o serveau surorile sale și din legenda fratelui său de odinioară, cînd, tînăr, mîna patru cai, la Turin, cu atîta îndemînare, încît era cunoscut de toată lumea sub numele de «moldo-valacco», — ceea ce făcu pe o femeie din popor să strige, plină de admirație : *«cosi giovane, e gia moldo-valacco»*. Acest personagiu plicticos făcea cîte-o scenă pe fiecare zi, ba că nu i se dă locul de onoare la masă, ba că nu i se zicea *«mon prince»* cu gura destul de plină, pînă ce, în fine, fu trimis de unde venise. Nu mult după plecarea acestuia, sosi într-o zi un alt personagiu, care se da drept amic al devotat și respectuos al reginei și care era secretarul și casierul său, sub numele de *«chef des comandements»*, d-l Scheffer. Acesta pretindea că fugise din țară, strecurîndu-se peste munți ca un contrabandist și sosise la Veneția înfruntînd cele mai mari greutăți. Particularitatea sa

Om al acesta, absolut insuficient, s-a menținut în carieră prin influența cumnatului său, d-l Nicu Filipescu, și prin vioiciunea de spirit a soției saje, d-na Irena Mavrocordat, născută Blarenberg, care în tinerețe s-a lăcomit la dulciurile vieții peste măsura. În timpul destul de scurt al șederii sale la Roma, a dat loc la un mic scandal, apărînd într-o loje, la teatru, cu d-l Henri Catargi, pe cînd bărbatul era expedit în congediu la București. Regina Margareta, care era de față, a strîmbat

•din nas (n. D. Z.).

«a în faptul că rîdea vecinie, probabil ca să-și arate dinții. Obiceiul acesta îi da un aer de intimitate cu suverana țării, care nu putea să convină unui român. Regina gusta veselia zgomotoasă a acestui elvețian, ce părea a fi sincer, deși prost-crescut. S-a văzut mai tîrziu că era, cu adevărat, prost-crescut, dar nu era sincer. După cîtva timp, cînd lucrurile s-au liniștit și regina s-a întors în țară, domnul acesta, trimis la primblare, și-a răzbunat, publicînd un roman mizerabil, în care regina era prezentată ca prăpădită de dragoste, iar el, eroul, ca un esthet decedent. În cercul intim al Curții, i se zicea în glumă «dicadent».

Viața pe care o duceam la început, înainte de sosirea Elenceuței Văcărescu și de sosirea regelui, era înecătoare.

Dimineața, cînd regina nu-mi da vreo poruncă de îndeplinit, eram liber. Fusesem la Veneția de mai multe ori, dar tot pe fugă, alergînd prin galerii și biserici, fără belșugul de timp de care dispuneam acum și fără înlesnirile ce mi se făceau astăzi de către administrația italiană, în hatîrul suveranei noastre.

Prin urmare, dimineața mă duceam la Lido, unde Marea Adriatică părea a se împodobi cu strălucirea luminei celei mai candidă, pe fondul diafan al apelor sale. O madonă de Carlo Doici, cu vîlul albastru pe fruntea virginală. Nevoia sufletească de idealitate, în care lumea reală intra ca o pasăre venită de departe, mă sufoca. Nu puteam să definesc ce era, dar erau toate la un loc : femei în haine albe, cu ochii nelegiuți; flori animate de balcoane; pînze portocalii de pescari ce fluturau pe azurul cerului; tinerețea mea cea puternică, a cărei vecinică dorință de frumos ar fi voit să cucerească aerul, apa, trecutul, prezentul și viitorul, rezumate în Veneția adorabilă.

La orele 2 ne regăseam împrejurul mesei. Regina mîncă numai lăpturi și fructe, întinsă pe o canapea strălucită, cu o măsuță înaltă alături. Doctorul Theodori ciugulea, ca un cal bătrîn ce trage din iesle numai ghizdeul; d-ra Theodori nu vedea ce înghite, gata să sară la iei mai mic gest al reginei; „prințul Mișu” clămpănea a pustiur Edgard Mavrocordat vorbea gîjît și bea cu plăcere. Așa că un singur om mîncă : eu. De la 8 dimineața pînă la 2 după prînz, cu o baie de mare la mijloc și cu zîmbre după toate femeile cu nuri, mă bîntuia o poftă de mîncare formidabilă. Se vede că împlineam această funcțiune animală cu sinceritatea omului sănătos, care nu se strîmbă și nici na glumește cu cele sfinte. Fapt este că, atunci cînd nu eram eu la masă, regina mîncă fără poftă. De unde, un decret regal, pe care-l păstrez și acum, iscălit «Elisaveta», prin care mi se revoca dreptul de a primi invitații la dejun, «pentru cauză de utilitate dinastică». D-rul Theodori,

«medicul nostru *in cap** era însărcinat cu aducerea la îndeplinire a «prezentului decret».

După masă și după odihnă, venea ceasul încântător al primblării. Coborînd scările în portantină, regina se instala în gondola sa elegantă, al cărei valtrap, tivit cu purpură, plutea pe apă ca o mantie. Umblam departe, pe *canalele della Giudeca* sau pe lagune, pînă la satele de prin prejur, și adesea întâlneam nunți, înmormîntări, serenade, tot felul de saltanaturi, pline de culoare și de originalitate. Cîteodată, seara, în lumina crepusculară cea mai străvezie, ne opream să ascultăm pescarii pe ambele maluri ale canalului *della Giudeca* care rosteau în cor stanțele lui Torquato Tasso din *Gerusalemme liberata*. Lucrul acesta de necrezut este adevărat și real. Simpli pescari, neștiutori de carte, moștenesc din tată în fiu poezia «scrisă» a unui om, pe care au învățat-o pe de-a rostul, tocmai fiindcă răspunde mai mult decît toate geniului lor național : bravură medievală, amoruri eroice, sclipitoarea lumină a orientului către care Veneția a năzuit pururea.

Regina asculta, încremenită, cum corul pescarilor de pe malul stîng răspundea cu o strofă întreagă pescarilor dî pe malul drept, care urmau mai departe, cu strofa următoare, pînă la terminarea *Cititului*." (B.C.S., Ms. 10.533. Reprodus de noi în *România literară*, nr. 6, 14 nov. 1968.)

În fața impedimentelor de ordin politic, insurmontabile, drama tinerilor se consumă destul de repede, Ferdinand logodindu-se în toamna anului 1891 cu Măria de Edinburg, nepoată a reginei Victoria a Marii Britanii, iar Elena Văcărescu stabilindu-se în străinătate. Rămîne însă scandalul în care a fost implicat direct Duiliu Zamfirescu. Presa (*Voința națională*, *Timpul*, *România*, *L'Indépendance roumaine*) începe să-i ateste prezența în anturajul reginei (în plimbarea cu gondolele „din cînd în cînd, d. Duiliu Zamfirescu se ridică în sus spre a da ordine muzicanților” — cf. *Voința națională*, 18 august 1891) și să-l acuze de faptul că ar fi autorul „corespondențelor” de la Veneția publicate în *Constituționalul*, sub pseudonimul *Loredano*. Iată două dintre aceste notițe :

„D. Duiliu Zamfirescu, însărcinatul de afaceri la Roma, care pare a fi corespondentul *Constituționalului*, trimite, sub pseudonimul *Loredano*, o nouă corespondență din Veneția, care dă amănunte asupra boalei

reginei, asupra plecării d-rei Văcărescu și asupra călătoriei m.-s. reginei" (*România*, 1 septembrie 1891).

Și o alta :

„Cu toată dezmințirea interesată a *Constituționalului*, s-a putut constata, precum anunță toate ziarele de acasă, că acel corespondent este d. Duiliu Zamfirescu, care, profitînd de situațiunea sa oficială, a comunicat unui ziar lucruri și fapte pe care nu-i era permis unui bărbat cu puțintică stofă de diplomat să le dea în vileag, cînd mai ales ele priveau pe suveranii noștri. D. Zamfirescu și-a uitat, se vede, calitatea cu care este investit, sau poate că-i convine mai bine aceea de corespondent al ziarului *Constituționalul*" (*România*, 12 septembrie 1891).

La protestele repetate adresate de Duiliu Zamfirescu Ministerului Afacerilor Străine și în urma plîngerilor față de prieteni ca Titu Maiorescu sau Trandafir Djuvara, ziarul *Constituționalul* dezmințe identitatea dintre Loredano și secretarul de legație de la Roma. Una dintre notițe îi aparține lui Titu Maiorescu :

„Față de știrile neexacte care tot se mai răspîndesc prin unele ziare, declarăm din nou, și pentru a treia oară, că d-l Duiliu Zamfirescu, secretarul Legațiunii de la Roma, nu este și nu a fost niciodată corespondentul ziarului *Constituționalul*, că nici un rînd nu ne-a venit vreodată de la domnia-sa, nici direct, nici indirect, că, prin urmare, și îndeosebi corespondențele noastre din Veneția și Palanza, semnate Loredano, nu sunt nici scrise, nici inspirate de d-l Zamfirescu" (v. scrisoarea lui Titu Maiorescu către Duiliu Zamfirescu din 28 sept./10 oct. 1891 în voi. de față, precum și notele).

Că scriitorul ar fi avut sau nu amestec în acele „corespondențe” nu avem de unde afla cu exactitate. Fapt este că guvernul generalului Ion Em. Florescu îl transferă la Atena, cu data de 1 iunie 1892 (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine*, 1892), pentru că „văzuse prea de aproape drama de la Veneția" (cf. Prefața la *Viața la țară*, ed. IV, 1914). Mutarea de la Roma pentru cîteva luni la Atena și, după aceea, la Bruxelles (de la 3 noiembrie 1892 la 1 octombrie 1894) era — chiar dacă întemeiată pe simple supoziții — una disciplinară.

Pentru implicațiile lui Duiliu Zamfirescu în „drama de la Veneția”, v. și scrisoarea din 21 septembrie 1891 către Titu Maiorescu, scrisoarea din 29 noiembrie 1891 către C. Esarcu și scrisoarea din septembrie 1891 către George Em. Lahovary, directorul ziarului *L'Indépendance roumaine*, toate în volumul de față.

4 — *Alexandru Djuvara* (v. scrisoarea 1, nota 10).

II

B.C.S., Ms. 11.551.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 21—22.

1 — La acea dată era un guvern condus de generalul I. Em. Florescu, ministru de Externe fiind C. Esarcu.

12

B.C.S., Ms. 11.552.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 22—24; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 161—163.

1 — V. scrisoarea 1, nota 10.

2 — V. scrisoarea 4, nota 8.

3 — V. scrisoarea 1, nota 1.

4 — E vorba de ministrul Afacerilor Străine din acel moment, O Esarcu, menționat și mai jos, în scrisoare (v. și scrisoarea 1, nota 5, 6).

5 — Explicațiile sînt în legătură cu aceeași „afacere Văcărescu”, care, prin ecoul ei (negativ) european, îl neliniștea pe atașatul de legăție de la Roma, implicat, fără să vrea, în episodul ei venețian (v. *supra*, •scrisoarea 10, nota 3).

6 — Se referă la recenzie a lui Titu Maiorescu, *Quintus Horatius Flaccus.- Ode, Epode, Carmen Saeculare, traducere română în versuri de Dumitru Constantin Ollănescu*, în *Convorbiri literare*, nr. 8, 1 noiembrie 1891, p. 698—704, despre care Duiliu Zamfirescu, luîndu-i apărarea prietenului său Ollănescu, îi scrisese lui Titu Maiorescu, la 21 noiembrie 1891, adresată lui Trandafir Djuvara: „Cu Ollănescu înaltează, e treaba pe circumstanțe atenuante: pledați *din oficiu*, cum se zice la tribunal, pentru traduceri «elegantului și cu multă înțelepciune lumescă în-

zestratului poet latin». Foarte bine. Dar eu aș fi preferat o sfîntă tăcere în locul acestei neîndurătoare bibliografii. Poate că traduceri nu vă plac mult; mie cea mai mare parte nu-mi plac deloc, fiindcă poezia e diluată în ele, cu măsura de 1 la 1000. Ollănescu însă rămîne tot Ollănescu : autorul *Basmului japonez*, omul nostim și senin, bunul prieten etc. Știu că d-voastră judecați altfel lucrurile. Aș dori să vă încredințați că omul e mult mai bun decît cum e în general judecat, mult mai de talent și mult mai inteligent. Eu nu l-am văzut de patru ani, și totuși îl am în imagine ca a doua zi după plecare ; atîta viață și interes poartă în sine. Că n-o fi statornic în politică și cam miop în unele mărunțișuri ale traiului zilnic nu dovedește nimic. Cîte lucruri ciudate nu ne e dat să vedem cît trăim ! și ce crude sunt cîteodată împrejurările pentru oamenii cei mai fericiți în aparență !...

Cît despre sfîrșitul articolului, încep să cred că e o nenorocire să fii tipărit la *convenabilul* Socec, căci devii un om desăvîrșit și *din acest punct de vedere*.

Părerea mea este că ați executat pe un vechi adept, care vă iubea și vă admira."

Făcînd un admirabil portret mai ales al *omului* Ollănescu, Duiliu Zamfirescu greșește atunci cînd consideră recenzie ca fiind o execuție. Fără să fie ditirambic, Titu Maiorescu recunoaște cu sobrietate meritele reale ale traducătorului: „Literatura română se îmbogățește cu o carte care pune și pe cititorii lipsiți de cultură clasică în stare de a cunoaște bine opera și în parte epoca lui Horațiu". Și după ce discută dificultățile metrice clasice pentru poezia modernă, citînd o singură excepție, unde ele au fost cu strălucire învinse — în *Odă în metru antic* de M. Eminescu („dar Eminescu este unic", notează imediat Maiorescu) — conchide apreciînd traducerea lui Ollănescu în „metru modern", și îi >genere „însemnata sa operă literară", pe care o realiza în calitate de scriitor-diplomat: „După această predilecție a gustului literar în veacul de mijloc și mai ales în marea majoritate a contemporanilor noștri, nu putem decît să aprobăm pe d. Ollănescu pentru adaptarea ritmelor și rimelor moderne în traducerea lui Horațiu. Ca dovadă de impresia produsă prin acest fel de traducere, cităm aici oda XXI, din cartea III, *Ad amphorem* [urmează traducerea *Unei amfore*].

Ne mărginim la acest singur exemplu pentru a atrage mai bine luarea-aminte a cetitorilor noștri asupra publicării d-lui Ollănescu. Se vede că misiunea d-sale de ministru al României la Atena îi lasă destul timp liber pentru a continua cu toată stăruința însemnata sa operă literară, și nu strică tinerei noastre diplomații să se distingă prin asemenea lucrări. Dacă în lumea cea mare a politicii europene îi stă bine

lui Gladstone să fie o autoritate pentru Homer, ne va fi nouă permis în sfera cea mică, *magna si licet componere parvis*, să ne bucurăm că un diplomat al nostru a ajuns să devie o autoritate pentru Horațiu, cel puțin la noi" (cf. Titu Maiorescu, *Critice*, Edit. pentru literatură, 1966, p. 559—565).

Criticul avea dreptate să-i răspundă aproape caustic nemulțumitului scriitor de la Roma, care judeca lucrurile sentimentale: „Ce muscă te-a pișcat? Mai sunt mosquitos în noiembrie pe la Roma? Sau suflă vreun scirocco pe așa vreme iernatică? Sau ai avut un atac de friguri paludiane, de ai văzut așa în negru articolul meu despre Ollănescu-Horațiu?

Nu voia să fie și nu este negru, din contră: evită negrul și rămîne trandafiriu sau cel puțin alb. Am lăudat ce era de lăudat în conștiință și am tăcut asupra restului. Și nu am tăcut fiindcă nu aș fi spus lucrul verde care îl cred — în materie literară nu încap tranzacțiuni, ci rămîne *magis amica veritas* — ci fiindcă nu ar fi înțeles poate publicul — și ar fi interpretat în defavoarea lui Ollănescu ceea ce *in mare parte* nu e vina lui, ci a nivelului încă prea puțin urcat al limbei noastre *obiciuite*" (scrisoare din 17/29 nov. 1891).

13

B.C.S., Ms. 11.553.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 24—25.

14

B.C.S., Ms. 11.554.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 25—26.

522

t — C. Esarcu fusese numit ministrul României la Roma.

2 — Duiliu Zamfirescu aștepta să fie avansat, în timp ce la București se pregătea mutarea disciplinară la Atena, oare avea să se producă peste șase luni, la 1 iulie 1892. Uitase prea repede de temerile pe care i le pricinuise „afacerea Văcărescu" ? (v. și scrisoarea 10, nota 3).

15

B.C.S., Ms. 11.555.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 26.

16

B.C.S., Ms. 11.556.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 27—28.

1 — După ce, la 1 iunie 1892, Duiliu Zamfirescu fusese transferat la Legația română din Atena, la 9 noiembrie 1892 este detașat la Legația română din Bruxelles, unde va rămîne pînă la 1 octombrie 1894, cînd este readus la Roma (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine al României*, 1897).

2 — Se referă, probabil, la revista *Ateneul român*, încă în stadiu de proiect, și care nu va apărea decît la 15 ianuarie 1894, sub conducerea lui T. G. Djuvara, continuînd pînă la 14 decembrie 1895. Colaborarea lui Duiliu Zamfirescu reprezintă un prim gest de „dezertare" de la Roma și Titu Maiorescu (cf. și Mihai Gafița, *Duiliu Zamfirescu*, Editura pentru literatură, 1969).

523

3 — Poezia *Amurg* a fost publicată în *Ateneul român*, 15 iunie 1894, p. 458 și reprodusă în voi. *Alte orizonturi*, tipărit în același an la Editura librăriei „Carol Miiller”. După apariția numărului respectiv al revistei, T. Djuvara îi va scrie entuziasmat lui Duiliu Zamfirescu, apreciind poezia drept „una din cele mai frumoase ce au ieșit din pana ta și, fără exagerațiune, pot zice una din cele mai frumoase ce s-au scris în românește” (scrisoarea din 25 iunie 1894, B.C.S., Z. 25 : D. 54).

17

B.C.S., Ms. 11.557.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 29.

1 — «Sonetul” este o denumire improprie pentru poezia *Amurg* din scrisoarea precedentă, care nu are decît ritmul clasic al sonetului.

2 — E vorba de primii doi copii ai lui Duiliu Zamfirescu : Henrietta și Alexandru-Duiliu.

3 — Numele era Ezna, întrucît T. G. Djuvara va semna și tu. pseudonimul T. Ezneanu.

18

B.C.S., Ms. 11.558.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., P- 30—31 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 192—193.

1 — I. C. Brătianu, marele om politic (v. scrisoarea către Vintilă I. Brătianu, nota 3).

2 — D. C. Ollănescu-Ascanio (v. *supra*, scrisoarea 4, nota 5).

5 — Duiliu Zamfirescu evocă, nu fără nostalgie, anii petrecuți de el ca tînăr funcționar în Ministerul de Externe, între 1885 și 1888.

4 — Rînduri șterse în manuscris, ulterior, cu o altă cerneală.

5 — V. *supra*, scrisoarea 1, nota 1.

6 — V. *supra*, scrisoarea 16, nota 2.

7 — Duiliu Zamfirescu uitase de poezia *Amurg*, trimisă la 1/13 iunie 1893, și uitase, după cît se vede, și Trandafir Djuvara, care îi cere colaborarea. Așa se explică de ce poezia apare în numărul 6 din 15 iunie al revistei *Ateneul român*, după schița *In carantină*, pe care scriitorul o trimite imediat, răspunzînd solicitării prietenului, și care se publică în numărul 3 din 15 martie 1894. Pasajul acesta al scrisorii, în care Duiliu Zamfirescu decide să iasă din „stricta rezervă pe care și-o impusese”, adică de a concede „tacit și gratuit” „un fel de monopol *Convorbirilor*”, este foarte semnificativ pentru primul pas al „evaziunii”, al „dezertării” scriitorului de la revista care de fapt îl consacrase, gest ce nu va rămîne fără consecințe.

8 — Romanul este *Viața la țară*, scris la Bruxelles, și pe care *Convorbiri literare* încep să-l publice în iulie 1894.

9 — „Flăcăul” este Alexandru-Duiliu Zamfirescu.

19

B.C.S., Ms. 11.559.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 32.

1 — Schița *In carantină* a apărut în *Ateneul român*, nr. 3, 15 martie 1894, p. 201—214, sub semnătura D.Z. Este prima colaborare a lui Duiliu Zamfirescu la revista prietenului Trandafir Djuvara, pentru care, ca vechi și fidel convorbirist (v. și scrisoarea precedentă), cere încuviințarea lui I. C. Negruzzi, secretarul revistei junimiste : „Trandafir 19juvara, cu care am fost în foarte strînse legături de prietenie, mă roagă cu insistență să trimit cîteva strofe sau o bucată de proză pentru o nouă revistă ce va apărea în numele Ateneului. D-voastră cunoașteți părerea

mea asupra acestei instituții — dar dacă Ateneul nu-mi place, Djuvara îmi este prieten. Pentru asta și pentru alte cuvinte, ar trebui să-i trimis ceva. Am o schiță începută : *Cinci zile în carantină*, pe care aş termină-c. pentru el.

Credeți că pot s-o fac ?

Eu am răspuns deja lui Djuvara că nu am nici o încredere în revistele nouă : că am fost solicitat și de alți inovatori literari, cărora\m răspuns același lucru ; că totuși, după ce voi vedea revista, poate să sustrag ceva din monopolul voluntar acordat *Convorbirilor* (de care el *rd%* acuză) și să i-l trimit.

Vă rog să-mi răspundeți ce trebuie să fac" (scrisoare din 10/22 ianuarie 1894) ; (v. voi. VIII al ediției de față).

„Convorbiriștii” s-au supărat nu atât pentru faptul că scriitorul — din motive sentimentale și personale — înțelegea să mai publice și mtr-o altă revistă, cât pentru că îi pune, cum se vede din rîndurile de mai sus și din altele, în fața faptului împlinit. Nu cunoaștem răspunsul lui I. C. Negruzzi (se pare că soția acestuia, Măria, intervenise pe lîngă soțul ei în favoarea scriitorului de la Roma), dar știm care a fost opinia lui Titu Maiorescu față de această „trădare”. Criticul a privit colaborarea lui Duiliu Zamfirescu la *Ateneul român* cu un zîmbet ironic și chiar disprețuitor : „M-ai făcut arbitru, am hotărît: alăturata trimite-o la *Ateneu* sau la orice altă colecție de maculatură; iar frumoasa poezie *La lună*, cu *casta nemîngîiere* am dat-o la *Convorbiri* pe iunie” (scrisoare din 13/25 mai 1894, inclusă în volumul de față).

De aici, începutul unei anumite răceli în relațiile dintre cei doi prieteni.

20

B.C.S., Ms. 11.560.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 33.

1 — E vorba de *Viața la țară* (v. și *supra*, scrisoarea 18, nota 8).

21

B.C.S., Ms. 13.733.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 38—39.

1 — Prin relațiile pe care le comunică Duiliu Zamfirescu (termina acum romanul *Viața la țară*, apăruse în *Ateneul român*, 15 iunie 1894, poezia *Amurg* la care se referă în text), scrisoarea datează din luna iunie 1894. Se păstrează fragmentar.

2 — Scriitorul intenționa să publice un volum de versuri (*Alte orizonturi*) (v. scrisoarea următoare).

3 — în *Convorbiri literare*, XXVIII, nr. 3—8, iulie-decembrie 1894, și XXX, nr. 1—5, ianuarie-mai 1895.

4 — V. scrisoarea 16 și nota 3.

5 — Corect: „Eheu, fugaces, Postume, Postume/Labuntur anni...” „Vai ! Postume, Postume ! se scurg anii trecători”, vers celebru cu care începe *Oda XIV* din Cartea III a *Odelor* lui Horațiu.

6 — *Alexandru Djuvara* (v. scrisoarea 1, nota 10).

7 — *V. Alecsandri*, discurs de recepțiune, rostit în ședința solemnă sub președinția m.-s. regelui, la 25 martie 1894, de Dumitru C Ollănescu, membru al Academiei Române, cu răspunsul d-lui Iacob Negruzzi, membru al Academiei Române, București, Lito-tipografie Gobl, 1894.

22

B.C.S., Ms. 11.561.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 35—36 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 201—202.

1 — Corect: *Lume nouă și lume veche*.

2 — Într-adevăr, la Editura Carol Miiller au apărut volumele : *Alte orizonturi*, 1894, *Lume nouă și lume veche*, 1895, *Imnuri păgine*, 1897, *Viața la țară*, 1898.

3 — Adevărul este că traducerea nu se pierduse, ci era amînată, cu bună știință, de redacție, dacă nu cumva refuzată, din pricina calității modice, fapt de care era conștient și autorul. El și scria la 12 oct. 1894 lui I. C. Negruzzi, punîndu-l din nou în fața unui fapt împlinit (aparitia traducerii la Revista Ateneului), dar totodată recunoscînd — sincer sau nu ? — că „acea poliloghie” nu era de nivelul *Convorbirilor* : „înainte de a sfîrși, trebuie să vă cer iertare de lucru următor: vă trimisesem acum doi ani, îmi pare, o traducere din Carducci; aceeași traducere am trimis-o lui Djuvara pentru R. Ateneului, fiindcă nu aveam alt nimic. Prin urmare,, dacă veți fi vreodată în mare lipsă de materie și veți voi să umpleți pagini din *Cortv.* cu *Clitumno*, să nu o faceți, fiindcă a fost deja publicată. Eram încredințat că nu o veți publica, deoarece era o lungă poliloghie, trimisă îmi pare într-un moment de lipsă de materie.”

4 — Prietenul i-a respectat întru totul dorința. Traducerea poeziei *La izvoarele Clitumno* de Carducci apare în *Ateneul român*, 15 septembrie 1894, p. 671—678, însoțită de nota respectivă semnată numai cu inițialele D.Z., dar în sumarul revistei: *Dimitrie Zamfirescu*.

Iată și nota:

„Încercăm a da publicului românesc o traducere a acestei minunate poezii, cea mai completă, ca formă și ca imagini, a marelui poet. După părerea celor mai renumiți critici (între—care^trebuie^ numit și istoricul Mommsen), Carducci este poetul cel mai puternic pe care l-a produs Italia, de la Leopardi. Carol Hildebrand (*Allgemeine Zeitung*) merge mai departe : el socotește că de la moartea lui Heine, Europa chiar nu a văzut născîndu-se un altul mai puternic decît Carducci — mai mult, lumea întreagă nu l-a întrecut cu un alt poet, deoarece Bret Harțe, steaua cea limpede a Occidentului, cum îl numește Hildebrand, pălește față cu splendoarea lui Carducci.

Noi socotim această părere cu atît mai puțin exagerată, cu cît credem că Carducci este cu mult superior lui Heine în perfecțiunea impecabilă a formei (imitațiunea metrului antic: alcaic, asclepiadic și chiar saphic) și în coloritul tablourilor clasice, pe care țara sa i le înfățișează cu prisos. Negreșit că limba italiană, care singură printre limbile neolatine a păstrat accentele latine și grece în vorbele ce s-au transmis, sau s-au format cu înțelesul lor clasic, prezintă mai puține greutăți decît celelalte în imitațiunea formelor vechi, totuși, meritul lui Carducci e mare și greutățile de învins imense, deoarece a fost silit el însuși să recurgă adesea la inversiuni latine, neobicinuite în limba italiană, cum, bunăoară, în începutul poeziei de față :

Ancor dai monte, che di foschi ondeggia
Frassimi al vento mormoranti e lunge
Per Paure odore fresco di silvestri
Salvie e di timie etc.

Poezia de față e tradusă fără metru, ceea ce ridică o parte din farmecul originalului. O asemenea lucrare ar cere multă muncă, totdeauna prea multă pentru o traducere. Noi o prezentăm astfel, pentru a ajuta pe cei ce încearcă a ceti originalul și pentru a da un exemplu poezilor- tineri de poezie lirică obiectivă.

Clitumnus era un rîu al Umbriei, ce se vărsa în Tinias, afluent al Tibrului. Astăzi e un pîrîiaș pierdut în vilcelele provinciei Perugia, nu departe de localitățile menționate în poezie, Todi, Spoleto.

Virgiliu vorbește despre Clitumno în Cartea a 2-a a *Georgicelor*:

Hinc bellator equus campo sese arduus infert;
Hinc albi, Clitumne, greges etc.

după cum indică autorul însuși în versuri puse ca motto.

Aceste trei versuri sunt aproape textual traduse în strofa 28-a.*

5 — *Giosue Carducci* (1835—1917), cunoscut poet și critic italian. A cultivat o poezie clasică, academică, pătrunsă de un melancolic sentiment, al naturii și de admirație pentru antichitate. Volumele sale, *Rime noi*, *Poezii noi*, *Ode barbare*, vădesc o grijă deosebită pentru forma. Poet național și cetățean, G. Carducci a cîntat libertatea Italiei, eroii trecutului și idealurile generoase. Duiliu Zamfirescu i-a cunoscut bine poezia, după ce ajunge, ca diplomat, la Roma, poezie în care și-a regăsit pre-dispozițiile sale clasice parnasiene și antichizante. A tradus din G. Carducci poeziile : *Preludiu*, *Fantezia*, *La izvoarele Clitumno*, toate din volumul *Odi barbare*.

6 — D. C. Ollănescu (v. scrisoarea 4, nota 5).

7 — Stațiuni balneare de reputație internațională, frecventate de protipendada epocii.

S — *Grigore Păulescu* (1842—1897), publicist și om politic, fost deputat și ministru. A fondat revista *Drapelul* (1871) și a condus ziarele conservatoare *Epoca* (1886—1888) și *Timpul* (1882—1883). Era iubitor de arte și literatură, cultivînd prietenia unor scriitori ca M. Eminescu, I. L. Caragiale, Barbu Delavrancea, Duiliu Zamfirescu. Cei mai mulți au frecventat seratele literare pe care le organiza G. Păulescu.

9 — Și asta și aha (ital.).

10 — *Haralamb G. Lecca* (1872—1920), autor a numeroase volume *de* versuri de inspirație sentimentalistă, colaborator al revistei *Ateneul român*. S-a făcut cunoscut în epocă mai ales ca dramaturg.

11 — E vorba de *Amintiri istorice*, publicate în *Ateneul român*, 1894, de N. Kretzulescu (1812—1900), medic, inițiator al învățămîntului medical în țara noastră și om politic, fost în mai multe rânduri prim-ministru (1862—1863, 1865—1866).

23

B.C.S., Ms. 11.562.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 36—37.

1 — Publicată în *Convorbiri literare*, XXII, 7 octombrie 1888.

: 2 — *Luna apune* (traducere din Leopardi), *Ateneul român*, 11 nov. 1894, p. 798.

3 — În numărul din 15 sept. 1894 al *Ateneului român*, unde se publică traducerea *La izvoarele Clitumno* de G. Carducci, pe copertă apăruse greșit numele traducătorului: *Dimitrie* Zamfirescu (v. și *supra*, scrisoarea 22, nota 4).

4 — într-adevăr, cu începere de la 1 octombrie 1894, Duiliu Zamfirescu este transferat la Legația română din Roma (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine*, 1897).

5 — Romanul *Viața la țară* începuse să apară în *Convorbiri literare* din iulie 1894.

24

S.C.5., Ms. 11.563.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 38.

1 — E vorba de volumul *Alte orizonturi*, 1894, despre care însă Trandafir Djuvara nu va da nici o notiță în *Ateneul român*.

2 — De la 1 octombrie 1894 fusese transferat la Roma (v. *supra*, nota 4).

25

B.C.S., Ms. 11.564.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 39—40.

1 — Se referă la studiul *Lupta naționalităților — Români și unguri* — de Al. G. Djuvara, publicat în *Ateneul român*, 1895.

2 — Cele trei sonete au apărut în *Ateneul român*, nr. 4, 15 aprilie 1895, p. 299—301.

26

B.C.S., Ms. 11.565.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 40—41 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 215—216.

1 — În *Ateneul român*, Trandafir Djuvara n-a publicat decît un anunț.

2 — Nu știm la ce „novelă” umoristică se referă. Poate la *Cu bilet circular*, publicată însă în *Literatură și artă română*, 1 nov. 1896, pentru că *Ateneul român* nu mai apare în 1896.

B.C.S., Ms. 11.566.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 41—42.

1 — V. *supra*, scrisoarea 25, nota 1.

2 — În 18%, Trandafir Djuvara va fi ministrul României la Istanbul.

B.C.S., Ms. 11.567.

—xfost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 42—43.

1 — Lascăr, născut U 17/29 decembrie 1895, mort în duel în 1921.

2 — Publicat în *Ateneul român*, 1895, p. 879, 943 și semnat D. C. P.

3 — E vorba mereu de Alexandru Djuvara, fratele lui Trandafir, care va face o strălucită carieră politică.

B.C.S., Ms. 11.568.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 43—46; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 238—240.

1 — La Istanbul.

2 — V. scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 7.

3 — D. A. Sturdza l-a împiedicat pe Duiliu Zamfirescu să fie ales membru corespondent al Academiei în 1893, 1894 și 1895.

4 — De observat rolul important, primordial, pe care-l acorda Duiliu Zamfirescu literaturii și via lui conștiință scriitoricească. Publicase la această dată *Viața la țară* și *Tănase Scatiu* în *Convorbiri literare*, volumul de versuri *Alte orizonturi*, spre a nu mai cita volumele apărute pînă la plecarea din țară, în 1888.

5 — Alexandru Duiliu Zamfirescu, viitorul diplomat și scriitor.

6 — Henriette, căsătorită Lenguceanu, apoi Măndrea.

7 — Lascăr (v. *supra*, scrisoarea 28, nota 1).

8 — Desigur, volumul *Immuri păgîne*, care va apărea în 1897 la Editura Carol Miiller.

9 — Probabil, *Fiica haosului*, cea mai lungă poezie a lui Duiliu Zamfirescu pînă la acea dată.

B.C.S., Ms. 11.569.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 46—48.

1 — *Al, Em. Lahovary* (1855—1945), ministru plenipotențiar la Roma între 1893—1899.

2 — V. *supra*, nota 8.

B.C.S., Ms. 11.570.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 48—49.

- 1 — Volumul de poezii *Imnuri păgîne* apăruse în martie 1897.
- 2 — Antonio Allievi (v. scrisoarea către Vintilă Brătianu, nota 2).
- 3 — Hotel du Boulevard, situat la întretăierea dintre actualul bulevard Gh. Gheorghiu-Dej și Calea Victoriei, vis-à-vis de Casa Armatei, hotel unde Duiliu Zamfirescu locuia de obicei cînd venea în București.

32

B.C.S., Ms. 11.574.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 50.

1 — George Em. Lahovary (1854—1897), om politic, deputat, director al ziarului *L'Independance roumaine* (1885). A murit, ucis în duel de N. Filipescu, pe care-l atacase într-un articol intitulat *Două politici*.

2 — Surprinzătoare observație la un duelgiu ca Duiliu Zamfirescu, care, încă foarte tînăr, cerea satisfacție pe teren unui judecător care-l ofensase (cf. *România liberă*, nr. 1602, 22 octombrie 1882).

3 — Ministrul, Al. Em. Lahovary (v. *supra*, scrisoarea 30, nota 1), era frate cu cel ucis în duel.

4 — Măria Pacleanu, de fapt Picleanu, fiică a lui Dumitru Simionescu-Rîmniceanu (prototip al lui Tănase Scatiu) și a Elenei, aceasta rudă a scriitorului din partea mamei sale, născută Mincu.

33

B.C.S., Ms. 11. 572.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 51—52.

1 — D. A. Sturdza (v. scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 7), în acest timp prim-ministru.

2 — Gropile sunt pline de înțelepciunea cea de pe urmă (ital.).

3 — V. *supra*, scrisoarea 32, nota 1.

34

B.C.S., Ms. 11.573.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scruori inedite*, ed cit p. 53—54.

1 — Apare sub titlul *Temps de guerre*, Qllendorff, Paris, 1900.

2 — Rînduri șterse ulterior în manuscris, cu o altă cerneală.

3 — Nu știm la ce lucrare se referă. În 1900, Tr. G. Djuvara publică doar *Conflictul vamal cu Turcia*. Poate nu studiu rămas în periodicul respectiv.

35

B.C.S., Ms. J 1.574.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed cit p. 54—55.

34

B.C.S., Ms. 11.575.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit p. 55

1 — După ce se întoarce în țară, în 1906, Duiliu Zamfirescu este o vreme secretar general al Ministerului Afacerilor Străine, iar din 1909, reprezentantul României, cu grad de ministru plenipotențiar, în Comisia Europeană a Dunării, care-și avea sediul la Galați.

2 — Duiliu Zamfirescu își cumpărase o vie la Odobești.

37

B.C.S., Ms. 11.576.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori 'inedite*, ed. cit., p. 56.

1 — E vorba de căsătoria Henriettei, devenită Lenguceanu.

Către N. Docan

B.A.R., S 33(1)
CDXXXIX

1 — N. Docan (?—1933), diplomat, pe atunci director general în Ministerul Afacerilor Străine ; apoi ministru plenipotențiar.

2 — Al. Duiliu Zamfirescu (1892—1971), al doilea copil al lui Duiliu Zamfirescu. Se consacră, ca și tatăl său, carierei diplomatice. După cel de-al doilea război mondial, va publica o serie de scrieri cu caracter memorialistic, evocând mediul diplomatic internațional în care el a trăit aproape toată viața. Nu lipsesc anumite trăsături satirice și caricaturale. Opera : *Pe căi de miazăzi* (1948), *Fără frac și joben* (1952),

536

Perfecții diplomați (1962), *Daltaban si Seraschier* (1965), *Macumba Carioca* (1968).

3 — Demisionase din funcția diplomatică, de ministru plenipotențiar, spre a se putea angaja în politică, intrînd, ca unul dintre fruntași, în partidul poporului, condus de A.I. Averescu.

B.A.R., S 33(2)
CDXXXIX

1 — Duiliu Zamfirescu era ministru de Externe în guvernul generalului Alexandru Averescu format la 13 martie 1920. în această calitate cerea ca la un examen (sau un concurs ?) din cadrul ministerului să iiigureze ca subiect „chestiunea sîrîmtorilor”, care-l preocupase și într-o comunicare la Academie în 1915 : *Bosforul și Dardanelele față de interesele românești*.

Către Mihail Dragomirescu

P. 69

B.A.R., S 99(3)'

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 64.

1 — Duiliu Zamfirescu fusese solicitat cu ocazia sărbătoririi lui Titu Maiorescu, care la 15 februarie 1900 împlinea 60 de ani. Cf. voi. *Lui Titu Maiorescu*, 1900, București, Socec, în care autorul *Vieții la țară* publică poezia *Fragment*, închinată marelui său prieten.

537

B.A.R., S ⁹⁹⁽¹⁾

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 65.

1 — Se referă la poezia publicată în volumul omagial (v. scrisoarea precedentă, noți 1).

B.A.R., S ⁹²⁽²⁾
•X

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 66.

1 — Duiliu Zamfirescu se găsea din primăvara anului 1888, ca diplomat, în străinătate. Romanele scrise pînă la acea dată erau *Viața la țara*, *Tănase Scatiu*, *În război*, și *Lydda* (partea I), plătuite la Roma și Bruxelles. Întrucît scriitorul se căsătorise cu o italiancă, Henriette Allievi, copiii vorbeau limba maternă, românește învățînd mai tîrziu

2 — Romanul *Lydda*, care nu va fi publicat în volum decît în 1911, începuse să apară în *Convorbiri literare* încă din 1898.

3 — Tînră generație convorbiristă voia să-l sărbătorească pe I. C. Negruzzi, care, mutîndu-se la București în 1885, condusese revista singur pînă în 1893, iar după aceea, împreună cu un comitet pînă în 1895, cînd vechiul secretar se retrage și predă întreaga, răspundere comitetului format din Teohari Antonescu, I. A. I. Brătescu-Voinești, Mihail Dragomirescu, D. Evolceanu, I. S. Floru, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, Francois Robin. În 1900 se împlineau, prin urmare, cinci ani de apariție a revistei sub noua conducere, care suferea o nouă reorganizare (v. și scrisoarea 4, nota 1).

Un volum închinat lui I. C. Negruzzi nu știm să fi apărut cu această ocazie.

4 — D. Evolceanu (1865—1938), profesor de literatură latină la Universitatea din București, colaborator (cronicar literar) și membru al comitetului de redacție al *Convorbirilor literare* (v. și nota precedentă).

II

B.A.R., S ⁹⁹⁽⁴⁾

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 67—69 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 281—283.

1 — Este vorba de următoarea scrisoare a lui Mihail Dragomirescu aflată la B.C.S., Ms. 13.189, care a determinat din partea lui Duiliu Zamfirescu afirmarea unei opinii ceva mai echilibrate asupra lui Caragiale.

„1899, noiembrie 21/3
București, 22, Sf. Apostoli

Iubite domnule Zamfirescu,

Acum primii scrisoarea d-voastră și aș spune o banalitate dacă aș **zice** numai că mi-a făcut plăcere. Căci plăceri sunt multe în lumea aceasta, dar sunt rari de tot acelea care fac să vibreze partea superioară a sufletului nostru. Vă mulțumesc cu recunoștință de rîndurile ce mi-ați trimis.

Portretul lui Traian din *Lydda* face și el parte din publicația proiectată. Noi vi l-am indicat anume pentru că din cele ce spuneam în altă parte a scrisorii mele **se** înțelege că **n-avea** să lipsească tocmai el dintr-o publicație menită să caracterizeze, între altele, și aspirațiile junilor convorbiriști.

Acum iată cum stă lucrul cu această publicație.

De la 1 ianuarie e vorba sa mai lărgim cadrul revistei, adăugându-i o secție istorico-filologică și una științifică, și, în același timp, de se va putea, întărind și partea literară. E vorba dar să mai intre în redacție, mai întâi, câțiva profesori universitari — Onciul, Bogdan, Pangrati, Philippide, Voinov, Naum etc. — apoi câțiva tineri culti, ca Volenti, Orășanu, Antipa, Litzica și — posibil ! (și în această privință am dori să auzim și părerea d-voastre) — Caragiale, care s-a săturat de peregrinații prin locuri streine de firea lui originară. Cu această întărire se vor produce negreșit și schimbări apreciable în *Convorbiri*, iar noi, cei mai vechi, vom părăsi rolul preponderent — pe care, cel puțin în formă, l-am jvut în acești din urmă cinci ani. Mai înainte dar de a porni -îrrairrte, însoțit de noi luptători, se cuvenea să ne aducem aminte de recomandafia ce ne-a făcut-o publicului I. Negruzzi acum cinci ani și să-i arătăm, într-un fel sau într-altul, că speranțele pe care le exprima în acea recomandafie n-au fost cu desăvîrșire înșelate. Astfel a venit ideea acestei publicații care a început să se tipărească în editura lui Socec (prin urmare fără nici o cheltuială din partea colaboratorilor) și care are în frunte o scrisoare-dedicație d-lui Negruzzi din partea «Comitetului de redacție». Îmi închipuiesc că această carte i-o vom prezenta, la 1 ianuarie viitor, câțiva din noi, și-atîta tot. Această manifestație are dar un caracter *intim* și nu cred că va jigni într-un fel sau într-altul manifestația în onoarea d-lui Maiorescu, care va avea un caracter, nu exclusiv convorbirist sau junimist, ci *național*. Dealtminteri, ideea unei astfel de manifestații în onoarea d-lui Maiorescu se pare că a prins foarte mult : a venit la vreme. Ieșenii, cu deosebire, proiectează tot cu ocazia lui 15 februarie o sărbătoare universitară (d. M[aiorescu] a fost rector al Universității ieșene și-acolo și-a început, conferențele culturale), care va fi urmată de un banchet la care va trebui să participe toată suflarea cultă din țară.

Din ultimul d-voastră volum de poezii am reprodus, cu învoirea d-lui Maiorescu, vreo patru pe numărul din noiembrie.

Al d-voastră,
cu deosebită stimă și iubire,

Mihail Dragomirescu"

Tot Mihail Dragomirescu, într-o însemnarea ulterioară pe marginea răspunsului lui Duiliu Zamfirescu din 2/14 decembrie 1899, însemnare

solicitată probabil de posesorul de atunci (20 ianuarie 1942) al scrisorii, nota, precizînd că propunerea lui Caragiale și a tinerilor conyorbiriști nu fusese acceptată de Titu Maiorescu :

„Caragiale își exprimase dorința să se împace cu Maiorescu și să colaboreze la *Convorbiri literare*. Trebuia informat și Duiliu Zamfirescu, care era la Roma. În scrisoarea ce-mi trimite își dă părerea asupra meritelor lui Caragiale, care se deosebește de a mea. Împăcarea cu Maiorescu nu s-a putut face din pricină că, cu '»apte ani mai nainte, Caragiale atacase violent pe Maiorescu în *Două note*, învinuindu-l că se folosește de veniturile poeziilor lui Eminescu."

2 — Lapsus, intenționat sau nu, al lui Duiliu Zamfirescu ; părerea lui comunicată cu zece ani în urmă lui Titu Maiorescu despre o *Făclie de Paște* era fundamental opusă :

„Ce ziceți de novela lui Caragiali ? Eu o găsesc slabă, cu o invențiune absurdă și cu totală lipsă de estetică. Jidanul, dintr-un ridicul hangiu ce e, devine o monstruozitate inaccesibilă formulei mele de etică literară. Vizitiul, dintr-un vagabond foarte posibil ce e la început, se prefăce într-un caraghios sinistru, a cărui mîină ce se prăjește la luminare (cu tot efectul dramatic căutat de autor) e de un comic respingător. Știu că sunt rău judecător, dar vă spun drept că, după ce am isprăvit novela de cetit, îmi simțeam mușchii obrazului strîmbați de dezgust* (v. scrisoarea din 1 sept. 1889).

Atitudinea afirmată în 1899 îl surprinde și pe Mihail Dragomirescu, care în amintita explicație marginală spune în continuare: „Caragiale [scotea] această nuvelă în concurență cu *Frica* lui Duiliu Zamfirescu, care era mult mai slabă. E spre onoarea lui Duiliu că îl admiră pe Caragiale tocmai pentru o nuvelă care arată inferioritatea sa."

Oricît de greșită — și uneori foarte greșită și -inacceptabilă pentru noi — părerea lui Duiliu Zamfirescu despre Caragiale n-a fost niciodată total negativă. Resentimentul față de „trivialitatea" dramaturgului este dublat de obicei de o reală prețuire a vizionarului excepțional :

„În primele timpuri... grosolănia lui Caragiale și naivitatea mea mă făceau să sufăr groaznic, și dacă n-aș fi fost fricos sau aș fi avut aplombul pe care-l dă vîrsta și succesele, aș fi strigat în gura mare or de cîte ori îl auzeam cetind piese slabe cu rîs mult, or masacrîndu-mă cu nedreptate pe mine sau pe alții. Dar mai tîrziu, cunoscînd pe om și văzînd marea lui inteligență, infînita nestatornicie a simțirilor sale, slăbiciunile acestei inteligențe, fondul fără nici un punct de reazim, nu numai sentimentele mele față de el s-au îndulcit, dar am sfîrșit prin a-mi fi drag și a avea un fel de compasiune pentru o- fire atît de fan-tastică și de muncită, în care arama și diamantul sunt legate împreună

spre a da iluzia unui inel ducal. Căci, cu toată aparența calculelor și izbînzilor sale, Caragiale e un mare vizionar — ceea ce e de recunoscut spre onoarea sa" (v. scrisoarea din 11 oct. 1889).

3 — *Arrigo Boito* (1842—1918), compozitor și poet italian. A scris opere (ca *Mefisto*) și librete (*Othello* și *Faista*) de Verdi).

4 — V. *supra*, scrisoarea 3, nota 3.

5 — într-adevăr, publicarea romanului *Lydda* în *Convorbiri literare*, începută în 1898, se prelungește pînă în 1904.

6 — V. *supra*, scrisoarea 1, nota 1.

7 — Strălucitorul geniu al latinilor de la Dunăre (ital.).

8 — În ciuda răcelii care începe să se instaleze în relațiile dintre Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu, în urma actului de „dezertare” a diplomatului de la Roma, în 1894, cînd colaborează la *Ateneul român*, revista lui Tr. Djuvara și mai apoi în 1896, la *Literatură și artă română*, revistă condusă de N. Petrașcu, atitudinea lui Duiliu Zamfirescu rămîne mai departe una de profundă prețuire și dragoste pentru marele său mentor, așa cum se poate constata în rîndurile de o remarcabilă pătrundere psihologică din finalul acestei scrisori.¹

B.A.R., S ⁹⁹⁽⁵⁾
X

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 70.

1 — Adică primul număr ar revistei apărut sub noul comitet de redacție (v. *supra*, scrisoarea 3, nota 3).

B.A.R., S ⁹⁹⁽¹⁵⁾
X

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 77—78.

1 — Scrisoarea o datăm după apariția poeziei *Veneția* de Cincinat Pavelescu în *Convorbiri*, nr. 4, 15 febr. 1907, p. 172—173, la care se referă mai jos.

2 — Probabil Alexandru-Duiliu.

3 — Sînt ultimele două versuri din citata poezie *Veneția*, pe care Duiliu Zamfirescu o supralicitează numind-o „o perlă”. Era la mijloc poate și o atitudine sentimentală, ca unul ce locuise în Italia mai bine de 15 ani, căci într-o scrisoare către Titu Maiorescu, ceva mai veche, își exprimase o opinie destul de severă despre Cincinat Pavelescu.

A fost publicată în *Convorbiri literare*, nr. 2, februarie, 1944, p. 233.

1 — Este vorba de *Revista critică*, II. *Epica* („*Tănase Scatiu*” de Duiliu Zamfirescu), *Convorbiri critice*, nr. 11, 1 iunie 1907, p. 521—523. Scriitorul are, ca de obicei, față de criticile „negative”, reacții dure. Cînd Mihail Dragomirescu publicase *Direcții literare* (*Studiu de critică generală*) (*Convorbiri literare*, nr. 2, 1 febr. 1897, p. 105—118), și în suita Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici, Delavrancea, Vlahuță, Coșbuc, Popovici-Bănățeanu, Brătescu-Voinești, O. Carp etc. nu-l menționase și pe Duiliu Zamfirescu, ba, mai mult, polemiza cu revista *Literatură și artă română*, al cărei colaborator devenise scriitorul de la Roma, acesta voise să-l provoace la duel, cum consemnează Titu Maiorescu în *Însemnări zilnice*. Acum, după zece ani, pare ceva mai pașnic, dar nu mai puțin iritabil. Ce anume îl nemulțumise în recenta cronică literară? Deși îl numește pe Duiliu Zamfirescu „poate cel mai artist scriitor ce avem”, Mihail Dragomirescu îi reproșează romancierului absența puterii de obiectivare, mai exact schematismul eroului principal, Tănase Scatiu: „Nu ne mișcă însă, pentru că autorul nu izbuteste să pătrundă elementul universal odată cu cel specific românesc, nu poate prinde adîncimea vieții cu realizarea simplității clasice”. Subiectiv, cu parti-pris, autorul sarjează, își ridiculizează personajul: „Să nu uităm că e vorba de un roman, nu de o comedie clasică, că e vorba de a ni se arăta un om brutal, iar nu ridicolul brutalității, că e vorba adică de a urmări însuși principiul unui caracter, viața lui intimă, ce se manifestă la fel în toate faptele lui, fie simpatice, fie antipatice”. După Mihail Dra-

gomirescu, de o tratare schematică suferă și Tincuța, conu Dinu, Mihai Comăneșteanu, „cu deosebirea că ele sunt arătate într-o lumină exclusiv simpatică”. Opinia defavorabilă se păstrează și în concluzie : „Iată principile esențiale pentru care cred că *Tănase Scatiu* nu poate entuziasma publicul nostru și iată pentru ce, cu tot stilul său sobru, îngrijit și cu o factură așa de plastică, interesează pe literator mai mult prin intențiunile decât prin perfecțiunea lui”.

În scrisoare, Duiliu Zamfirescu avea dreptate să observe că autorul cronicii nu se referise deloc la celelalte romane ale ciclului Comăneștenilor și, în special, la *Viața la țară*. Spre a-l mai împlîndi puțin pe irascibilul autor, Mihail Dragomirescu va reveni în anul următor cu un comentariu elogios la adresa proaspătului membru al Academiei, care e „un spirit nu numai distins în sensul cel mai frumos al cuvîntului, nu numai echilibrat și ordonat ca pușini alții, dar și unul dintre cei mai clasici scriitori ai noștri, pe care valul timpului nu-l va înghiți așa de ușor” (*Revista critică: Critica. Trei nemuritori ai Academiei Române în Convorbiri critice*, nr. 8, 15 aprilie 1908, p. 340—341).

2 — E vorba de seria de articole publicate de Mihail Dragomirescu, *Manasse*, în *Epoca*, 1905, nr.-ele 44, 51, 58, 65, 72, 79, 93 ; și *Manasse și naționalismul*, id., nr.-ele 100, 111, 118, 125, 132, 138, 152, 159, 166.

B.A.R., S ⁹⁹⁽⁶⁾

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 70—71.

B.A.R., S ⁹⁹⁽⁷⁾
X

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 71.

10

B.A.R., S ⁹⁹⁽⁸⁾

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 72.

1 — Mihail Dragomirescu, „*Îndreptări*”, roman de Duiliu Zamfirescu, în *Convorbiri critice*, 1909, p. 302—306. Lăudînd (cam disproportionat) romanul pentru analiza psihologică și pentru modul în care înfățișează viața din Transilvania, criticul ia în același timp apărarea lui Duiliu Zamfirescu, atacat în revistele ardelen.

2 — Ulterior, romanul se va numi *Anna (Ceea ce nu se poate)*.

3 — Scrisoarea e așternută pe o carte de vizită.

11

Colecția Șerban Cioculescu.

Publicată în *România literară*, nr. 24, 8 iunie 1972, p. 17.

1 — *Miriță*, poem eroic, apărut într-o primă formă în *Convorbiri literare*, XLIV, iunie 1910, și apoi în *Analele Academiei Române, Memoriile secțiunii literare*, 1909, tom. XXXII, p. 13—60.

2 — În privința poporanismului, contra căruia Duiliu Zamfirescu trimisese atîtea săgeți în recentul discurs academic intitulat chiar *Poporanismul în literatură*, Mihail Dragomirescu împărtașea în mare opiniile autorului *Vieții la țară*, însă cu ceva mai multă suplețe și cu unele semnificative deosebiri de opinie, mai ales în privința scriitorilor ardeleni. Și a țăranelui ca figură literară. El trimisese un lung articol revistei *Luceafărul*, care promisese că-l va publica, dar pînă să apară acolo, criticul își rezumă ideile într-o notă nesemnată, în propria revistă, *Poporanism și impresionism*, în *Convorbiri critice*, nr. 3, 25 martie 1910, p. 205—207. Cf. și Mihail Dragomirescu, *Poporanismul (o anchetă lite-*

rară), în *Luceafărul*, 1910, nr. 9, p. 224—228 ; nr. 10, p. 254—258 ; nr. 11, p. 290—292, la care se referă Duiliu Zamfirescu.

3 — La Galați era sediul Comisiei Europene a Dunării, în care Duiliu Zamfirescu era reprezentantul României.

12

B.A.R., S $\frac{99(9)}{X}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 72—73.

1 — M. Răsmiriță, *Duiliu Zamfirescu ca prozator*, în *Convorbiri critice*, 1910, p. 528—534 ; 619—628. într-adevăr, multe din observațiile autorului sînt nedrepte, încît iritarea lui Duiliu Zamfirescu ni se pare, de astă dată, motivată.

2 — Pe marginea scrisorii, însemnarea lui Mihail Dragomirescu : „Rfăspuns] 1.XI.1910. M.D."

13

B.A.R., S $\frac{99(10)}{X}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 73—75.

1 — V. *supra*, nota 1.

2 — Întîlnim aici unul din accesele de megalomanie zamfiresciene.

14

B.A.R., S $\frac{99(14)}{X}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 75.

1 — Destinatarul scrisorii a notat: »R[ăspuns] sept. 1918".

15

B.A.R., S $\frac{99(11)}{X}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 76.

1 — Str. Toma Cozma din Iași, unde scriitorul se găsea în refugiu.

2 — Aceeași apostilă a destinatarului, ca la scrisoarea precedentă.

16

B.A.R., S $\frac{99(12)}{X}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 76.

1 — După hîrtia pe care e scris (pe o filă de carnet ca și scrisorile anterioare), bilețelul datează, credem, tot din sept. 1918.

B.A.R., S ⁹⁹⁽¹³⁾

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori edite*, ed. cit., p. 77.

¹ — Destinatarul a notat pe marginea scrisorii r „R[ăspuns] sept. 1918”.

2 — E vorba de *îndreptarea literară*, care apare la 7 oct. 1918, sub conducerea lui Duiliu Zamfirescu, de curînd intrat în partidul poporului al generalului Averescu. *îndreptarea literară* (din care s-a păstrat doar un singur număr) era suplimentul literar al ziarului *Îndreptarea*, Jrgan al partidului averescan.

Către C. Esarcu

P. 83

B.A.R., S ⁴⁽¹⁾
CCXCIV

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 82.

1 — C. Esarcu, v. *supra*, scrisoarea 1 către Trandafir G. Djuvara, nota 5, 6.

2 — La 10 mai 1891, Duiliu Zamfirescu fusese decorat cu „Coroana României” (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine*, 1897).

3 — Socrul era Antonio Allievi, personalitate marcantă a vieții politice italiene (v. scrisoarea către Vintilă Brătianu, nota 2).

B.A.R., S ⁴⁽²⁾
CCXCIV

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 82—85 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 163—166.

1 — V. *s>*pra*, scrisoarea 10 către Trandafir G. Djuvara, nota 3.

2 — V. *supra*, nota 3.

3 — Prin informațiile ei „confidențiale”, scrisoarea constituie încă o prețioasă mărturie despre ceea ce s-a numit în epocă „drama de la Veneția”.

Către Gr. H. Grădeanu

P. 87

Războiul, II, nr. 334, 23 iunie 1878.

A fost publicată de Mihai Gafița în voi. I al *Operei* lui Duiliu Zamfirescu, ed. cit., p. 554.

1 — Grigore H. Grădeanu (1843—1897), poet minor și ziarist, a condus ca redactor publicațiile *Albina Pind'ului* (1868—1871, 1875—1876), *Steaua Daciei* (1871), *Noua bibliotecă populară* (1889—1891). A fost redactor și proprietar al ziarului *Războiul*, unde colaborează și tînărul Duiliu Zamfirescu la debutul său.

2 — Duiliu L. Zamfirescu publicase în *Războiul*, II, nr. 292, 12 mai 1878, poezia *Bătrînul și fluturul* și trimitea în continuare o altă poezie, *Oh! Taci...*, care apare în nr. 334, 23 iunie, însoțită de textul scrisorii de mulțumire.

Către B. P. Hasdeu

P. 88

Arhivele Statului, fond B. P. Hasdeu, voi. XXIX, parchet CDXXIX, document 1397. A fost publicată în voi. B. P. Hasdeu *și contemporanii lui români și străini* (Correspondență primită). Text stabilit, traduceri, note de Crina Bocșan-Decusară, Nicolae Mecu, Viorica Nișcov,

A1. Săndulescu, Mihai Vornicii. Coordonare și studiu introductiv : A1. Săndulescu, voi. II, Edit. Minerva, 1983.

1 — *Angelo de Gubernatis* (1840—1913), savant italian, etnolog, indianist, istoric literar. Profesor de orientalistă la Institutul de studii superioare din Florența (1863—1890), profesor de literatură italiană la Universitatea din Roma. A publicat, printre altele, *Piccola enciclopedia Indiana* (1867), *Lettere sopra la mitologia vedica* (1874), *Peregrinazioni indiane* (1886), *Mythologie des plantes ou les legendes du regne vegetal* (1878, 1882), *Storia della novellina popolare* (1883), o serie de dicționare de scriitori, dar și de oameni de cultură, ca, de ex., *Dizionario biografica degli scrittori contemporanei* (1879, 1880), *Dictionnaire international des écrivains du monde latin* (1888—1891), *Dictionnaire international des écrivains du monde latin* (1905). Filoromân, a publicat o carte plină de simpatie pentru România : *La Roumanie et les Roumains*, Florența, 1898. A fost în relații de prietenie și epistolare cu B. P. Hasdeu.

2 — La 17 sept. 1888, murise Iulia Hasdeu, foarte talentată fiică a marelui scriitor și savant. Primul volum din operele ei postume, *hourgeons d'avril Fantaisies et rêves*, Paris, 1889, avea ca prefață textul conferinței lui Angelo de Gubernatis. Acesta îi scria lui B. P. Hasdeu, făcându-i un succint reportaj al evenimentului la care se referă Duiliu Zamfirescu : „Je reviens de *Circolo filologico*. La stlle etait remplie ; le President, Marquis Matteo Ricci, un eminent helleniste, traducteur d'Herodot, donna lecture de votre depeche touchante, ainsi que d'une depeche tres-noble de M. Plagino, ministre de Roumanie, qui s'excusant de ne pas pouvoir assister à la conference, s'associait à la demonstration et remerciait dans les termes les plus sympathiques" (cf. *B. P. Hasdeu și contemporanii lui români și străini* (Correspondență primită). Text stabilit, traduceri, note de Nicolae Mecu, Viorica Nișcov, A1. Săndulescu. Coordonare și studiu introductiv : A1. Săndulescu, Edit. Minerva, 1982, voi. I, p. 230—231).

Către „L'Independance roumaine”

P. 90

Colecția Șerban Cioculescu.

Publicată în *România literară*, nr. 24, 8 iunie 1972, p. 18.

1 — Romanul *Îndreptări* nu va apărea în *Convorbiri literare*, ci în *Literatură și artă română*, V, nr. 11—12, septembrie-octombrie 1901, și VI, nr. 1—6, ianuarie-iunie 1902.

Către Duiliu Ioanin

P. 91

B.A.R., S 3(1)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite* ed. cit., p. 87.

1 — Bălești, sat în fostul județ Rîmnicu-Sărat, unde Dumitru Simionescu-Rîmniceanu, văr prin alianță cu Duiliu Zamfirescu, avea o moșie și unde tânărul poet se ducea uneori să-și petreacă vacanțele. O va spune și mai limpede într-o scrisoare către Iacob Negruzzi din 13/25 ianuarie 1894 : „Copilăria mea cită nu am mers la școală, și după ce am mers, vacanțele, s-a petrecut în județele Rîmnicu-Sărat și Brăila,, unde ai mei aveau pământuri sau le țineau în arendă, după cum au și astăzi”. Dumitru Simionescu-Rîmniceanu, moșier parvenit, era — după mărturiile familiei lui Duiliu Zamfirescu — fiul coanei Zoița gratarafjoaica, de lângă biserica Olari din București. Era un tip întreprinzător, nemaipomenit de rapace, făcând în scurtă vreme avere și carieră politică-Portretul său — într-o fotografie de epocă — e caracteristic prin figura suptă, alungită și colțuroasă, înfășurată într-o barbă roșie, spînată, și prin ochii iscoditori.

Dumitru Simionescu-Rîmniceanu i-a slujit scriitorului ca model (sau ca unul dintre) pentru tipul lui Tănase Scatiu. Primul care a observat acest fapt a fost D. C. Ollănescu-Ascanio, și el focșenean, care-i scria, lui Duiliu Zamfirescu : „Scatiul tău îmi place foarte mult și, Doamne,, iartă-mă, seamănă cu c. c. Dumitru ca două picături de apă. Am ghicit ori nu ? De ar fi da, eu te aprob grozav, fiindcă ai un tip ce nu trebuie lăsat în voia lui, și pus în relief să-l adîncească lumea de istov, precum și dînsul pe multă lume... a dus la adînc. Aud ?” (scrisoare nedată 1901, probabil 24 dec. 1895, B.C.S., ms. 12.370).

„Cuconu Dumitru” s-a căsătorit cu Elena, fiica Ecaterinei (născută MinCu) și a moșierului Petrică Constantinescu, acesta, om cumpănit, cu dragoste de pământ, care, ca tip uman și social, i-ar fi oferit sugestii lui Duiliu Zamfirescu pentru personajul Dinu Murguleț din *Viața la țara*. Elena ar fi prototipul (sau unul din prototipurile) Tincuței din roman. Fotografia ne înfățișează o femeie tânără, cu ochi mari, visători, cu părul pieptănat strâns și lăsat să cadă în voie pe spate, cu un oval delicat și probabil marmorean, a cărui armonie o strică puțin buzele în manuscris și este oarecum oficială.

2 — *Duiliu Ioanin*, magistrat, poet, colaborator la *Literatorul*, coleg de liceu și facultate, cel mai bun prieten al tinereții lui Duiliu Zamfirescu.

3 — Lina, Elena Simionescu-Rîmniceanu, vara lui Duiliu Zamfirescu.

4 — Este cea mai veche scrisoare a lui Duiliu Zamfirescu știută de noi. Poetul avea 18 ani. Din același an, cu două luni mai veche este scrisoarea către Gr. H. Grădăraș (v. *supra*), dar aceea nu se păstrează în manuscris și este oarecum oficială.

B.A.R., S 3(2)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 88—89.

1 — „Conu • Dumitru”, probabil Dumitru Simionescu-Rîmniceanu (v. *supra*, nota 1).

2 — Duiliu Zamfirescu a fost vara, în câteva rânduri, la Slănic-MV •dova. Stațiunea balneo-climaterică, vestită în epocă, i-a inspirat și câteva reportaje, nuvela *Un amor în munți* și poezia *La Slănic*.

B.A.R., 3(3)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 89—90; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 1—2.

3(4)
B.A.R., S CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 91; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 3-

1 — Vîrțișcoi sau Vîrteșcoi, sat de podgorie în apropierea Focșanilor, unde tatăl lui Duiliu Zamfirescu posedă o vie de câteva hectare.

3(5)
B.A.R., S CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 91—93.

1 — Este pentru prima dată cînd apare numele Elizei Ioanid, femeia iubită cu o mare pasiune de Duiliu Zamfirescu în această epocă. Va li o iubire nefericită, căci Eliza se va căsători cu un Ion Danescu, după care se va îmbolnăvi de tuberculoză și va muri. Tînărul scriitor îi dedică nuvela *Blaue Donau* — Doamnei E.D.[ănescu] — (*România liberă*, IV, nr. 1058 și 1059, 13 și 14 decembrie 1880), poezia *In albumul Doamnei E.D. (Literatorul*, II, nr. 2, 15 februarie 1881) și nuvela *Amin-tiri din vremuri (Pagini din viața lui Dcpărățeanu)*, în ziar cu titlul *Cum a iubit Depărățeanu (România liberă*, V, nr.-ele 1308—1321, 23 oct.-8 nov. 1881), în care sînt vizibile ecourile foarte puternice drame sentimentale trăite de către Duiliu Zamfirescu. Chipul Elizei stă la originea idealului de feminitate în opera scriitorului, ea împrumutînd trăsăturile sale de blîndețe și sinceritate eroinelor din nuvelele deja-amintite, ca și din *Subprefectul* și din romanele debutului.

2 — Dan, viitorul soț al Elizei.

3 — Fanică — Ștefan Mincu, frate cu mama scriitorului (Sultana) și cu arhitectul Ion Mincu. Ștefan frecventează cursurile Școlii de bele-arte, fiind elev al lui George Tattarescu (1820—1894), și el focșănean devine

profesor de desen și caligrafie la gimnaziul din Focșani, încă de la înființarea acestuia, în 1866, iar mai târziu, în 1878—1879, îl găsim consilier comunal. Refuzându-i-se o bursă în străinătate, Ștefan Mincu se descurajează și trăiește în urbea natală, apăsător de sentimentul ratării. Singurele lui satisfacții rămân pasiunea de colecționar de obiecte de artă și muzica. Împreună cu surorile și nepoții va organiza în familie o mică filarmonică pentru care însuși scriitorul va procura partituri (v. scrisorile 30, 34).

Lui Ștefan Mincu i se atribuie un portret al nepotului său Duiliu Zamfirescu din toamna anului 1877, când tânărul avea 19 ani. Este singurul tablou (în anii 1969—1970 se păstra în familia Al. Duiliu Zamfirescu), tablou care-l înfățișează pe scriitor purtând plete romantice. Chipul e prelung și palid, cu o frunte senină, ochii mari, cu priviri indecise, mai degrabă sfoase decât cutezătoare, sprâncenele arcuite caligrafic, gura umbrată de o firavă mustață adolescentă. Tânărul este îmbrăcat într-o haină neagră, cu guler lat, care se închide sus, abia lăsând să se zărească lavaliera. Lui Ștefan Mincu, i-a închinat Duiliu Zamfirescu evocarea *Mănăstirea Dealului (România liberă, V, 1 mai 1881)*.

B.A.R., S ³⁽⁶⁾
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., P- 93—97; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 4—7.

1 — Traducerea piesei *Hernani* de Victor Hugo, pe care va termina-o cu mult mai târziu și care va fi publicată fragmentar în *Literatorul*, III, 1882, p. 331—350.

2 — Aluzie la teoria materialist-vulgară a lui Ludwing Büchner (1824—1899), teorie expusă în lucrarea, foarte citită în epocă, *Forță și materie* (1855).

3 — E vorba de *Portretul meu* de George Sion, poezie romanțioasă, care se cânta în acea vreme, ca și *Steluța* lui V. Alecsandri (cf. voi. *Din poeziile lui George Sion*, București, 1857).

4 — Probabil N. Pruncu (1845—1888), poet focșănean, colaborator al *Convorbirilor literare*, autorul volumelor *Suspinele primăverii* (1868) și *Poezii* (1887), om politic, primar al orașului Focșani între 1881 și 1884.

5 — Emilio Castelar (1832—1899), celebru gazetar, scriitor, orator, profesor și om politic spaniol; una din cele mai populare figuri din Europa acelei epoci. A luat parte la revoluția din 22 iunie 1866, fiind condamnat la moarte și refugiindu-se în Franța. A lăsat numeroase studii istorice cu privire la Evul mediu și Renaștere și la mișcarea republicană din Europa. Cartea sa, *Amintiri din Italia*, i-a trezit lui Duiliu Zamfirescu gustul și pasiunea pentru peisajul și marea artă italică.

B.A.R., S ³⁽⁷⁾
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 97—98.

1 — Se referă la traducerea dramei *Hernani* (v. *supra*, nota 1).

B.A.R., S ³⁽⁸⁾
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 98—103; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 8—11.

1 — Edmond Arnould (1811—1861), profesor, poet și eseist francez. Duiliu Zamfirescu îl citează în mai multe rînduri în ciclul *Palabras* din *România liberă*, 29 august și 5 septembrie 1882, de unde se vede că opera acestuia se afla printre lecturile sale curente.

2 — Poezia se intitulează *Razele de iarnă* și va apărea în *Literatorul*, II, 5 mai 1881, și apoi în volumul *Fără titlu*, 1883.

3 — E vorba, probabil, de numirea ca supleant la Tribunalul din Focșani, pe care însă n-a reușit s-o obțină. Va fi numit la Hîrșova (v. scrisoarea următoare).

4 — Avocat la Focșani va deveni abia peste un an, în 1881.

5 — Asemenea notații, ce denotă sensibilitatea poetului, înclinația iui pentru liniște și singurătate, vor fi reluate în „corespondențele literare” din *România liberă*. Iată una, publicată în numărul din 7 mai 1883 : „Eu, pierzîndu-mă adesea prin pădurile din ținutul părintesc, am alergat zile-ntregi... ca sa nu mai văd decît această viață adîncă și poetică pînă în cele mai tînuite cute ale sale, de la care mi-a rămas o mare dragoste pentru liniște și singurătate”.

6 — Herești și Măgurele, sate în județul Ilfov pe care Duiliu Zamfirescu le vizitase în anii studenției. O poezie publicată în *Literatorul*, I, nr. 19, 8 iunie 1880, se intitulează *Nebuna din Herești*. La Măgurele pare să o fi întîlnit odată pe Eliza.

B.A.R., 3(9)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 103—104 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 11—12.

1 — Duiliu Zamfirescu a fost numit supleant la Tribunalul de Ocol Hîrșova la 13 septembrie 1880 (cf. *Monitorul oficial*, 1880, nr. 210, p. 6562, col. III).

10

B.A.R., S 3(10)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 104—106 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 12—14.

11

U.A.R., 3(11)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 106—107.

12

B.A.R., S 3(12)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 107-113 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 14—17,

I - Versuri din poezia *A Ninon* de Alfred de Musset, din ciclul *l'oisies nouvelles*.

13

B.A.R., S 3(13)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 109-113 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 17—20.

I - După conținut, scrisoarea datează din aceeași perioadă Hîrșova.

f

14

B.A.R., S 3(14)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 113—114.

1 — V. *supra*, scrisoarea 6, nota 1.

15

B.A.R., S 3(15)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 114—123 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 21—29.

1 — V. *supra*, scrisoarea 6, nota 1.

2 — Denumire improprie pentru așa-zișii Munți ai Măcinului.

3 •— *Antonio Canova* (1757—1822), sculptor italian, principalul reprezentant al neoclasicismului.

4 — Corect: „*Il se trouve, en un mot, dans les trois quarts des hommes, comme un poete qui meurt jeune, tandis que l'homme survit*” (Sainte-Beuve, în articolul despre Millevoye, publicat în *Revue des deux mondes* și apoi în *Criuques et Portrmks litteraires*, tom. V). Duiliu Zamfirescu citează, de fapt, versurile lui A. de Musset din poezia *A Sainte-Beuve* și nu fraza din articolul pomenit mai sus.

16

B.A.R., S 3(16)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 123—124 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 31—32.

5»8

17

B.A.R., S 3(17)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 125—126; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, eJ. cit., p. 33—34.

1 — Iarăși, denumire improprie pentru dealurile Dobrogei.

18

B.A.R., S 3(18)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 126—128 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 34—36.

19

B.A.R., S 3(19)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 128—130.

1 — „Vorbește ! de ce nu vorbești ?” (ital.).

20

B.A.R., S 3(20)
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 130—132.

559

B.A.R., S $\frac{3(21)}{\text{CCCLIII}}$.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 132.

B.A.R., S $\frac{3(22)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 133.

1 — În *România liberă*, nr.-le 1058 și 1059, 13 și 14 dec. 1880 va apărea nuvela *O pagină din viața lui Strauss*, dedicată «Doamnei E.D.», adică Elizei.

B.A.R., S $\frac{3(23)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisoare inedite*, ed. cit., p. 134—135.

1 — V. *supra*, nota 1.

B.A.R., S $\frac{3(24)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 136—137; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 36—38.

1 — În acest scurt răstimp apar următoarele schițe și „portrete” de Duiliu Zamfirescu : *Arhivarul, România liberă*, ar. 1067, 24 decembrie 1880 ; *La denii*, idem, nr. 1073, 4 ianuarie 1881 ; *Deputatul*, idem, nr. 1084, 20 ianuarie 1881.

B.A.R., S $\frac{3(25)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 137—138.

1 — Eliza Dănescu, eroina celor mai multe scrisori către Duiliu Ioanin.

B.A.R., S $\frac{3(26)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ei. cit., p. 134—140 ; în voi. Duiliu Zamfirescu *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 38—39.

1 — Duiliu Zamfirescu a fost numit procuror la Tribunalul Dîmbovița (Tîrgoviște) la 25 februarie 1881 (cf. *Monitorul oficial*, 1881, nr. 50, p. 1404, col. III).

B.A.R., S $\frac{3(27)}{\text{CCCLIII}}$

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 141.

1 — Din toată inima (lat.).

B.A.R., S ³⁽²⁹⁾
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 141—143; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 40—41.

1 — Demisionat din postul de procuror de la Tîrgoviște, Duiliu Zamfirescu se stabilește pentru scurtă vreme în casa părintească, la Focșani, unde, la 16 iulie 1881, anunță că s-a înscris ca avocat în barou (cf. *România liberă*, nr. 1228, 16 iulie 1881, p. 3).

2 — Ștefan Mincu, unchi al scriitorului (v. și scrisoarea 5, nota 3).

3 — Probabil, Dumitru Simionescu-Rîmniceanu (v. *supra*, scrisoarea 1, nota 1).

4 — Alexandru, frate al lui Duiliu Zamfirescu, matematician talentat, cu studii militare strălucite la Fontainebleau. A ajuns pînă la gradul de colonel, după care și-a dat demisia din armată, în urma unor conflicte cu superiorii. Era, ca și rudele sale din partea mamei, deci a familiei Mincu, mare meloman. La Nisa, oprește orchestra în plin concert pentru că nu executase corect o frază din *Simfonia V* de Beethoven.

2»

B.A.R., S ³⁽³⁰⁾
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 143—145.

1 — Ștefan Mincu (v. *supra*, nota 2).

2 — E vorba de poezia *Un trandafir*, publicată în *Literatorul*, nr. 10, octombrie 1881, p. 253.

3 — *N. Pruncu* (v. *supra*, scrisoarea 6, nota 4).

B.A.R., S ³⁽³¹⁾
cccLin

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 145—146.

1 — Ecaterina (căsătorită Remer), soră a scriitorului și ea pasionată de muzică (v. *supra*, scrisoarea 5, nota 3). ~"

31

B.A.R., S ³⁽³²⁾
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 146—147.

1 — în **ms.** : *percursoriul*.

2 — Probabil, actrița Anicuța Popescu, foarte apreciată în epocă, de care Duiliu Zamfirescu se îndrăgostește după spulberarea oricărei speranțe în privința marii sale iubiri, Eliza. **La ea se** refera în scrisorile 29 și 32 (cf. comentariile lui Mihai Gafița la *O suferință*, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, IV, *Lydda, Scrisori romane. Teatru*, ed. cit., 1974, p. 579—586).

3 — E vorba de scena dramatică *O suferință*, care **va** fi publicată în *literaturul*, nr. 4, aprilie 1882, p. 196—211, însă nu **va** fi reprezentată.

4 — *Pantazi Ghica* (1831—1882), scriitor și ziarist, frate mai mic al lui Ion Ghica. A luat parte la revoluția din 1848, fiind secretar particular al lui N. Bălcescu, și la lupta pentru Unire. Ca scriitor, prolific, a fost partizanul „școlii realiste” (*Critica și școala realistă*) și a lăsat un roman notabil. *Un boem român* (1860). În vremea cînd se **interesa** de el Duiliu Zamfirescu, Pantazi Ghica, antimaiorescian, **era** susținătorul material al revistei *Literatorul*.

3.A.R., S **3(34)**
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. **147—148**.

1 — Scrisorile **32**, **33** și **34**, prin relațiile pe care le conțin, datează din anul **1881**.

2 — *Coriend de Dîmbovița* este o publicație apărută la Tîrgoviște, unde se pare că a colaborat și Duiliu Zamfirescu. Din păcate, periodicul nu figurează în fișierul Bibliotecii Academiei și nici în *Dicționarul literaturii române, de la origini pînă la 1900*, Edit. Academiei R.S.R., **1979**.

3 — V. *supra*, nota **3**.

33

B.A.R., S **3(28)**
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. **149—151**; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. **43—47**.

1 — Rînduri licențioase care nu se pot reproduce.

34

B.A.R., S **3(33)**
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. **151—152**.

Note muzicale, partituri, pentru micile concerte ale familiilor
Zamfirescu-Mincu (v. *supra*, scrisoarea **30**, nota **1**).

35

B.A.R., S **3(35)**
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. **152—153**; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. **44—45**.

1 — V. *supra* (scrisoarea **30**, nota **1**).

36

B.A.R., **3(36)**
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. **153—156**; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. **47—49**.

1,2 — Cuvinte licențioase care nu se pot reproduce.

37

B.A.R., S **3(37)**
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. **156—157**.

1 — După ce-și dăduse demisia din postul de procuror de la Tîrgoviște și se stabilise, pentru o vreme, la Focșani, unde face avocatură, Duiliu Zamfirescu s-a gândit foarte serios la o viitoare carieră politică. Dar gazetarul de la *România liberă* care făcuse parte în 1883 din comisia de anchetă a răscoalei țăranilor din comuna Bordeni-Scorțeni (Prahova) (cf. M. Gafița, *Duiliu Zamfirescu*, ed. cit., p. 174—178) și publicase seria de trei articole *Le Domaine de la Couronne* în *VIndependance roumaine*, 13/25 iunie, 14/26 iunie, 15/27 iunie 1884, în care se pronunța împotriva „dotației” regale, propusă și susținută de liberali, >și va atrage antipatia pe viață a acestora. Șansele alegerii ca deputat deveniseră aproape nule și tîntrul va trebui să abandoneze drumul pe care visa să pornească și pe care va ajunge foarte tîrziu și pentru scurt timp, spre sfîrșitul vieții.

38

3(38)
B.A.R., S CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 157—158.

3»

3(39)
I.A.R., S CCCLIII

A fost publicată în val. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 159.

1 — Datarea scrisorii după data nașterii lui Alexandru-Lascar-Cesare, viitori;! diplomat și scriitor Al. Duiliu Zamfirescu.

2 — Tatăl nu avea să greșească prea mult nici într-o direcție, mc» în cealaltă.

566

Către Nicolae Iorga

P. 155

A fost publicată în I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*. București, Institutul de arte grafice Bucovina, 1936, voi. VII, p. 287—289.

1 — *Al. Em. Lahovary*, ministrul României la Roma la acea dată.

2 — „Regele Bosniei și al Valahiei, deși ajuns rege la bătrînețe, a văzut lăcașul apostolilor și pe Sixt IV. Se închină cu plecăciune sărutîndu-i picioarele” (lat.).

3 — Corect: 1457—1504.

4 — *Andrea Palladio* (pe numele adevărat *Andrea di Pietro della Gondola*) (1508—1580), arhitect italian. A promovat concepția bazată pe interpretarea elementelor arhitecturii romane, realizînd construcții sobre, echilibrate. E considerat precursor al clasicismului sec. XVIII. Autor al celebrei lucrări *Cele patru cărți de arhitectură*.

5 — *Giorgio Vasari* (1511—1574), pictor, arhitect, scriitor italian din Toscana. Reprezentant al manierismului (fresce la Palazzo Vecchio din Florența). A realizat porticul palatului Uffizzi din Florența. Autorul lucrării *Viețile pictorilor, sculptorilor și arhitecților*, de o largă circulație pînă în zilele noastre.

6 — *Ferdinand Gregorovius* (1821—1891), poet și istoric german. A scris numeroase lucrări despre istoria Italiei și a Greciei, precum *Istoria Romei în evul mediu*, 8 voi. (1859—1872), *Istoria Atenei în evul mediu* (1889)

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. cit., p. 289—290.

1 — Nicolae Iorga va veni, într-adevăr, la Roma pentru cercetări în arhivele pontificale, cînd îl cunoaște personal pe Duiliu Zamfirescu, despre care scrie pătrunzătoare cuvinte privindu-l pe *cm*, într-o pagină din *O viață de om așa cum a fost*, poate cele mai rezonabile din cîte

567

i-a consacrat scriitorului-diplomat : „Secretarul de legăție era Duiliu Zamfirescu, cu privire la care, în cercul celor trei din București, influențați și de nedreptul articol al lui Gherea despre *Pesimistul de la Soleni*, auzisem numai ce se poate mai rău și a cărei literatură, puțin artificială, nu corespundea întru toate gustului meu : prea multe vânători în fracuri roșii, prea mult exotism legat de viața însăși a autorului diplomat, prea multe amintiri de la Macedonski, unite cu influențe de la «Junimea», de unde acum îmi venea atîta dușmănie... Dar, așteptînd vremea cînd voi putea să judec în legătură cu timpul său această poezie fermă, aceste povestiri în care erau multe idei și adesea destulă duioșie, am cunoscut la Roma, plimbîndu-mă supt Palatin, în marea pace 3 nemuritorului clasicism roman, de care acest romantic născut, prin figură, atitudine, gesturi, aplecări, căuta să se apropie, pe un om «are nu corespundea fațadei create de voința lui: unul extrem de simțitor, de o lirică făptură, capabil de o bună și sinceră prietenie și ihiar — cine ar fi zis vîzîndu-l cum calcă și ascultîndu-l cum vorbește ! — timid" (N. Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, ediție îngrijită de Valeriu și Sanda Râpeanu, studiu introductiv, note, comentarii, indice de Valeriu Râpeanu, Edit. Minerva, 1972, p. 249—250).

În tînrul N. Iorga, debutant la ziarul *Lupta*, Duiliu Zamfirescu, printre primii, intuiise talentul critic : înainte de a încheia, — citesc din cînd în cînd niște foiletoane în *Lupta* de un domn Iorga, și acum în urmă am văzut în *Convorbiri* portretul Veronicăi Miele de același. La început mi se părea original, dar de cînd văd ce face critica criticilor, îmi pare că intră el însuși între criticii criticați. — Cine-i și cum ? căci e aparițiune proaspătă și cu bune dispoziții" (scrisoare către Titu Maiorescu, 27 aprilie 1891).

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. cit., p. 290.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. cit., p. 291.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. cit., p. 291—292.

A fost republicată de Barbu Theodorescu în *Manuscriptum*, 1971, II, nr. 3(4), p. 14.

1 — Este vorba de lucrarea lui N. Iorga, *Breve storia dei Rumeni con speciale considerazione delle relazioni coll'Italia pubblicata in occasione della Feste del cinquantenario italiano*. Omaggio di un popolo fratello ed amico da parte della „Lega di Cultura Rumena, Bucarest", Tip. Neamul românesc, 1911.

A fost publicată în I. E. Torouțiu, op. cit., p. 292.

1 — Și totuși, cu ani în urmă, în 1904, Duiliu Zamfirescu dăruise Academiei Române *Codicele* lui Silvestro Amelio, scris cu litere latine (v. *supra*, scrisoarea 1 către Academia Română și notele).

2 — Scriitorul afișa o atitudine de condescendență și de rigidă superioritate, crezînd că „a făcut istorie, vrînd să fie caritabil". E unul din momentele lui antipatice, tot mai frecvente în această epocă. Iată ce consemnează *Analele Academiei* asupra ședinței din 18 nov. 1911 : D1. N. Iorga comunică un document de la 1765, mai 11, prin care Ghica-Vodă, Domnul Moldovei, face o danie mînăstirii celei mari de la muntele Athos. Documentul are însemnătatea că este scris în limba română, lucru neobișnuit în asemenea acte.

D1. *Duiliu Zamfirescu* dăruiește acest document pentru colecțiunile Academiei.

D1. președinte I. C. Negruzzi exprimă mulțumiri d-lui Duiliu Zamfirescu" (*Analele Academiei Române*, seria II, tom. XXXIV, 1911—1912, *Partea ad-tivă și dezbaterile*, p. 23).

B.A.R., S ⁴⁽¹⁾
CCCLIII

1 — *Constantin I. Istrati* (1850—1918), chimist și medic român, academician și profesor universitar; unul dintre fondatorii școlii românești de chimie. Membru al mai multor societăți științifice străine.

2 — Atitudinea antisocialistă a lui Duiliu Zamfirescu, regretabilă, prin disprețul afișat, se va reflecta pe larg în romanul *Lume nouă și lume veche*, 1895.

B.A.R., S ⁴⁽²⁾
CCCLIII

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 165.

B.A.R., S ⁴⁽³⁾
CCCLIII

1 — Dr. Constantin I. Istrati era la acea dată ministru al Agriculturii și Domeniilor.

B.A.R., S ⁴⁽⁴⁾
CCCLIII

B.A.R., S ⁴⁽⁵⁾
CCCLIII

1 — Duiliu Zamfirescu fusese propus și admis candidat la fotoliul academic la 1 aprilie 1908. Discursul de recepție, *Poporanismul în literatură*, îl va rosti la 16(29 mai) 1909.

B.A.R., S ⁴⁽⁶⁾
CCCLIII

B.A.R., S
CCCLIII

1 — *Ion Kalinderu* (1840—1913), om politic, istoric al culturii, membru și președinte al Academiei Române, iubitor de artă, a fondat muzeul ce i-a purtat numele.

2 — Duiliu Zamfirescu fusese ales membru corespondent al Academiei Române în martie 1898, după ce fusese respins în trei rînduri (1893, 1894, 1895) din cauza opoziției lui D. A. Sturdza.

Arh. Stat. Buc. Fond Duiliu Zamfirescu, nr. 31.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8), p. 15—16, de către Petre Popescu-Gorgan.

1 — *Gugliemo Ferrero* (1871 — ?), istoric și sociolog italian, devenit celebru prin lucrarea *Grandeur et decadence de Rome*, publicată în 6 voi., între 1901—1910.

2 — *Wilhem Koner und Ernst Guhl*, *Das Leben der Griechen und Romer nach antiken Bildwerken*, Berlin, 1876 (o altă ediție în 1893).

3 — *Anthony Rich*, *Dictionnaire des antiquites romains et grecques*, tradus de l'anglais sous la direction de M. Cheruel, Paris, 1859 (alte ediții: 1861, 1883).

4 — *Charles Victor Daremberg* (1817—1872), medic și erudit francez, profesor de istoria medicinei la Facultatea de medicină din Paris. În ultimii ani ai vieții, împreună cu E. Saglio, a publicat *Dictionnaire des antiquites grecques et romaines*.

5 — *Edmond Saglio* (1828—1911), arheolog francez, codirector la *Dictionnaire des antiquites grecques et romaines*, conceput de Ch. V. Daremberg (v. *supra*).

6 — E vorba de lucrarea lui Dimitrie S. Nenițescu, *Studiu asupra lucrărilor convenționale. Dunărea în dreptul internațional public*, București, 1903.

7 — încă o dovadă a prețuirii pe care totuși, în cele din urmă, a avut-o Duiliu Zamfirescu pentru I. L. Caragiale.

8 — Se referă la respingerea de la premiul Academiei a romanului *In război*, în 1902.

Arh. Stat. Buc. Fond Duiliu Zamfirescu, nr. 32.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8), p. 16—17, de către Petre Popescu-Gogan.

1 — Se referă la lucrarea *Din viața romană, podoabe, toalete și petrecerile unei elegante. Societatea înaltă pe vremea lui Pliniu cel tânăr*, București, 1904. Ion Kalinderu a mai publicat și alte scrieri asupra antichității romane, ca: *Viața municipală la Pompei*, 1890, *Vilegiatura și reședințele de vară la romani*, 1895, *August și literații*, 1897.

2 — „Bucură-te de clipa de față” (fragment dintr-un vers de Horațiu, *Ode*, I, 11,8).

3 — *Theodor Mommsen* (1817—1903), istoric german, specialist reputat în istoria veche, autor al unei monumentale *Istorie a Romei* (1856—1885).

4 — *Pliniu cel tânăr* (Caius Plinius Cecilius* Secundus) (62—125), scriitor roman, prieten al împăratului Traian, căruia i-a scris *Panegiricul*. A lăsat o culegere de scrisori în 10 cărți, dintre care ultima conține scrisori ale lui Pliniu cel tânăr către Traian, furnizând informații istorice prețioase despre acea epocă.

5 — Dușmănia nu era așa de „neexplicabilă” (v. *supra*, scrisoarea I către Tr. Djuvara, nota 7).

6 — *Tertulian* (Quintus Septimius Florens Tertullianus) (c. 155—o. 220), teolog creștin roman. Unul dintre fondatorii patristicii.

7 — „Să nu distrug chiar totul din cauza severității?” (lat.).

Către George Em. Lahovary

P. 169

B.C.S., 13.177.

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 166.

1 — *George Em. Lahovary* (1854—1897), deputat, director al ziarului *L'Independance roumaine*.

2 — După referințele exacte din text (informația apărută în *L'Independance roumaine*), scrisoarea datează din septembrie 1891.

3 — Este vorba de corespondențele de la Veneția publicate de ziarul *Constituționalul* (v. scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara, nota 3).

4 — Se referă la următoarea notă: „Les journaux nationaux-liberaux affirment que le correspondant du *Constituționalul* qui signe ses lettres

de Venise du pseudonyme de *Loredano*, n'est autre que M. Duiliu Zamfirescu, deuxième secretaire a la legation de Rome.

Si le fait est vrai, M. Esarco, ministre des affaires etrangeres, n'a qu'une seule mesure a prenc're : remplacez ce fonctionnaire-reporter" (*VIndependance roumaine*, 1891, 11/23 sept., p. 3, col. I).

5 — Scrisoarea se păstrează sub formă de bruion, conținând unele neclarități de stil și greșeli de limbă franceză pe care a trebuit să le corectăm. Apelativul „excelența voastră” se explică prin faptul, probabil, că același text al scrisorii-bruion a folosit lui Duiliu Zamfirescu pentru a se adresa ministrului de Externe.

Către „Literatorul”

P. 170

Arh. Stat. Buc. Fond Al. Macedonski.

A fost publicată în *Afanuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8), p. 11—12.

1 — Paginile dedicate lui Macedonski n-au apărut. În 1883, în focul polemicii cu Duiliu Zamfirescu, Macedonski le va folosi pentru a-și lovi adversarul : „Directorul revistei noastre nu voi s-o primească, simțind bine că era interesată” (v. *infra*, scrisoarea 1 către Al. Macedonski, nota 1).

Către Eugen Lovinescu

P. 171

A fost publicată în E. Lovinescu, *Critice*, VI, p. 120—146.

1 — E vorba de studiul *Duiliu Zamfirescu*, publicat în *Convorbiri literare*, nr. 11, nov. 1911, p. 1275—1290, în care Eugen Lovinescu făcea o prezentare întru totul elogioasă a romancierului, mai ales „sub raportul operei lui cu țăranul și cu Ardealul, problemă ce preocupa pe atunci opinia publică”, așa cum ține să precizeze criticul într-o notă. Se dădea astfel o replică acelor care, mai ales după discursul de recepție

la Academie al scriitorului, *Poporanismul în literatură*, îl considerau pe acesta un dușman al țăranimii și un denigrator al Ardealului, mai exact al vieții culturale și literare de acolo. Era la mijloc, și de o parte și de alta, o dureroasă neînțelegere, pe care o provocaseră totuși atacurile Intempestive ale lui Duiliu Zamfirescu, încă din 1903 (când publică articolul *Literatura românească și scriitorii din Transilvania*), contra lui Ioan Slavici și mai apoi contra lui Octavian Goga. Inabilitatea și o anumită morgă a scriitorului, mai ales după întoarcerea în țară, în 1906, au putut lăsa această impresie ; opera lui probează însă contrariul, așa cum își propune să demonstreze E. Lovinescu în articolul cu pricina, destinat inițial revistei *Românul* din Arad. Opiniile criticului sînt dintre cele mai judicioase ce se exprimă în epocă : „Clădită pe încetul, dar pătrunsă de o unitate de concepție, opera lui Duiliu Zamfirescu merită o cercetare de totalitate și o situație cu atît mai necesară cu cît scriitorul a suferit nedreptatea soartei.

Începîndu-și activitatea acum vreo douăzeci de ani și deși face parte din generația următoare lui Eminescu, adică din generația lui Caragiale, Delavrancea, Vlahuță și Coșbuc, intrați în plină lumină, Duiliu Zamfirescu e încă în umbră și în indiferența publicului, mai întîi din faptul că scriitorul nu și-a dat măsura talentului dintr-odată, ci a debutat prin începuturi nesigure și fără o originalitate precisă.”

Sînt analizate în spirit echilibrat romanele *Viața la țară*, *Tănase Scatiu*, în *război*, *îndreptări*, accentuîndu-se asupra simpatiei pe care o manifestă autorul față de boierimea „de viță”, dar și față de țăranii, ca și față de românii din Transilvania. Sublinierile criticului se adresează publiciștilor și criticilor de acolo, denigratori ai lui Duiliu Zamfirescu . „De voiește să ne cunoască în părțile noastre sănătoase, Ardealul e dator să se îndrepte spre opera lui Duiliu Zamfirescu ; de voiește să se vadă într-o iconă idealizată, să se îndrepte iarăși spre opera aceluiași scriitor, care într-un roman a cîntat vigoarea și puritatea rasei ardelenae”.

Mulțumindu-i acum pentru acest articol, scriitorul va fulmina peste cîțiva ani împotriva lui E. Lovinescu, după ce criticul publicase o însemnare, în *marginia „Voichiței” de Duiliu Zamfirescu*, în *Flacăra*, 1915, nr. 15, p. 115, unde se arăta mai puțin elogios. Ca de obicei, irascibilul autor reacționează în termeni violenți, făcîndu-se antipatic prin aerul de superioritate absolută și atitudinea intolerantă. Sub imperiul umorii negre, el afirmă acum că „dl. Lovinescu l-a mai tratat o dată din înălțimea turnurilor sale”, adică în articolul foarte pozitiv din *Convorbiri literare* mai sus citat, și pentru care îi și mulțumise. De unde se vede că furia

nu e cel mai bun sfetnic. Dar iată cum înțelege să-l pună la punct pe critic într-o scrisoare adresată directorului revistei *Flacăra* :

„25 ianuarie 1913

Domnule director,

De-abia am isprăvit de răspuns unui critic prost și mă văd silit să răspund unui critic fățarnic.

În revista d-voastră, *Flacăra*, d-l Lovinescu scrie două coloane asupra piesii mele *Voichița* și se leagă de un personaj secundar, doctorul Fingal, fără să zică un cuvânt despre eroina piesii, care este piesa însăși.

Acest mod de a face critică de artă eu îl numesc fățarnic.

Onestitatea cea mai elementară obligă pe d-l Lovinescu să judece lucrarea mea, bărbătește și în întregime, iar nu cu osteneala feminină a unui rege al Bavariei, care caută un Don Juan. Eu nu pot satisface toate gusturile depravate ah criticilor români.

D-l Lovinescu m-a mai tratat o dată din înălțimea fumurilor sale. Nu am zis nimic, atunci, ba mi se pare chiar că i-am scris un cuvânt de mulțumire, — cum se petrec lucrurile între oameni civilizați. Mai mult decât atât: cred că i-am spus cândva că romanul său *Aripa morții* e bun.

Pentru un om prudent, toate aceste semne de urbanitate trebuiau să fie primite cu înțelesul lor : că, adică, nu e nevoie de adulație din partea sa, ca judecata mea asupra lucrărilor sale să rămână imparțială. Când însă domnul acesta își permite să facă ironie ; când își varsă bel-teaua sa lipicioasă peste o lucrare netedă, și încearcă să înșele pe cititor, confundând pe dr. Fingal din *Voichița* cu căpitanul Comăneșteanu din *Anna*, sub pretext că face sinteză literară, — atunci să mă ierte : cuvântul cel mai ușor ce i se potrivește este *fățarnicie*.

Dar, la ce se pot atribui aceste întorsături sufletești ?

Oamenii sunt pururi aceiași : cauți, cauți și explicația e acoloa. D-l Lovinescu turbură văzduhul, în fiecare an, cu câte unul sau mai multe zgomote literare, cari, sub formă de critică sau romane, urcă treptele Academiei și năzuiesc cu sfială către un premiu.

Și dacă ați ști, d-le director, că nu am nici cel puțin vina de a fi combătut lucrarea sa din anii din urmă asupra lui Costachi Negru/zi !...

Dar țara noastră e împărăția năzbîtiilor. Mi s-a întâmplat să scot, la premii, câte un biet autor uitat de Dumnezeu, care nu m-a iertat toată viața că nu i-am obținut premiul întreg, sau, dacă premiul a fost întreg și considerabil, că raportul nu a fost destul de cald. Și cum fiecare din acești cetățeni găsește adăpost într-o gazetă, te pomenești din

senin, plouat și turtit. Nu răspunzi o dată, taci și înghiți a doua oară, pînă ce dezgustul te îneacă. Atunci trebuie să spui fiecareia ce i se cuvine.

Rog să publicați scrisoarea de față pe locul unde a apărut critica d-lui Lovinescu, pentru ca domnul acesta să învețe pe viitor a fi mai modest. Nici talentul, nici vîrstă, nici poziția socială, — nimic nu-l îndrituiesc a da lecții altora, — în toate cazurile nu mie.

Primiți, vă rog, domnule director, încredințarea distinsei mele considerațiuni.

Duiliu Zamfirescu"

(*Flacăra*, IV, nr. 16, 31 ianuarie 1915, p. 125.)

Scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu se publică împreună cu răspunsul lui E. Lovinescu, sub titlul : *Autori și critici. O scrisoare a d-lui Duiliu Zamfirescu în jurul piesei „Voichița”. Audietur et altera pars*. Criticul este ironic și tăios, pe bună dreptate, ripostînd cum se cuvenea megalomaniei zamfiresciene :

„Răspunsul d-lui Lovinescu

D-l Duiliu Zamfirescu îmi găsește critica fățarnică. Eu o credeam numai binevoitoare; de aceea nu se oprea la *Voichița*, ci în marginea *Voichiței*. Obicinuindu-mă de mult de a nu stăruî asupra lucrărilor fără valoare literară, am ocolit *Voichița* ca o lucrare mai prejos de preocupările mele critice și de meritele foarte temeinice ale d-lui Zamfirescu. Putea s-o înțeleagă. D-l Zamfirescu e însă un romancier de talent, nu și un om de nuanțe.

Ca mai totdeauna, d-l Zamfirescu amintește și în această scrisoare literară de vîrstă, de situație socială, de Academie și de alte bunuri pămîntești. Amintindu-le prea des, bănuim că se miră de ele. În lumea mea de cultură, cazul acesta a trecut de mult de psihologia burghezului gentilom. Dar d-sa mai vorbește și de premii academice, de ce mi-a scris, de ce mi-a spus, de ce i-am scris altă dată. În lumea celor ce locuiesc la un etaj sufletesc, cazul acesta e trecut la psihologia de la *rez-de-chaussee*.

E ceva ce nu se capătă nici cu vîrstă, nici cu situații sociale, nici cu Academia. O floare modestă : *bunul-simț*. De mult doream s-o văd

și la butoniera d-lui Duiliu Zamfirescu. Îmi pare rău că trebuie să-mi iau orice nădejde : d-l Zamfirescu e îngîmfat și cu singurul om ce l-a lăudat în țara românească."

2 — Denumire, firește polemică, a cercului *Vieții românești*, cel mai activ în a-l combate pe scriitor după rostirea discursului academic, în care acesta, la rîndul său, pune în cauză poporanismul.

3 — Pseudonim frecvent la „Miscellanea" din *Viața românească*, unde s-a dezlănțuit o adevărată campanie contra lui Duiliu Zamfirescu, după ce acesta rostise discursul de recepție la Academie, *Poporanismul în literatură*.

Către Al. Macedonski

P. 173

Arh. Stat. Buc. Fond Al. Macedonski, nr. 140.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8), p. 8—10, de către Măria Soveja, ca și următoarele 5 scrisori.

1 — Istoria relațiilor dintre Duiliu Zamfirescu și Al. Macedonski a fost una spectaculoasă. De la raporturile cele mai cordiale, cum o demonstrează și scrisorile de față, s-a ajuns, în scurt timp, la adevărate invective din partea orgoliosului și intolerantului poet al *Nopților*, ca, peste ani, acesta să revină la sentimente mai bune. Tînărul, încă student în ultimul an al Facultății de drept, debutase în *Literatorul*, nr. 4, 10 februarie 1880, cu poemul *Levante și Calavryta*. În același număr și următoarele, Al. Macedonski făcea o entuziastă prezentare a poetului : „Avem de introdus astăzi un nou nume în arena publicisticii literare : *Duiliu Zamfirescu*, a cărui admirabilă poezie o dăm mai jos. D. Zamfirescu e tmar și nu vom zice despre d-sa că *promite*. Prin această poezie face însă ceva mai mult, se afirmă ca poet într-un mod strălucit. Suntem fericiți că *Literatorul* este pus astfel în pozițiune de a se înzestra cu una din acele producțiuni literare ce ne asigură că într-un timp apropiat o nouă eră se va deschide, eră poate mult mai frumoasă decît aceea pe care a făcut-o să nască neuitatul Heliade."

Peste 12 ani, după ce se abătuse asupra celor doi furtuna polemica despre care vom vorbi, Al. Macedonski evocă momentul debutului zamfirescian, cu seninătate și chiar cu mîndrie : „La 1880, un tînăr student universitar se prezintă la redacția *Literatorului* — un salon în care toată tinerimea talentată a capitalei avea un ecou. Serata neuitată va fi pentru mine. Pe atunci tînăr de tot era d-nul Zamfirescu — frunte de atenian și ochi de poet. Și tînărul gîngăvea versuri. El ne citi o poemă, toți ezitau. Așteptau părerea mea... poema era *Levante și Calavryta*.

Armonios, tînărul o citi.

Eram în acele momente, prieteni cititori, într-o critică situațiune. Mulți tineri se aflau de față și îi cunoșteam. Știam că am înfrîurire asupra lor, dar știam că omul în genere greu admite superioritatea. *Levante și Calavryta* era un cap de operă. Nu putui să rezist entuziasmului, spusei ce cuget despre poemă și îmi creai — mie și lui Duiliu — inamici. Cu toate acestea, analizele critice pe care le scrisesei mai în urmă avură darul să consacre pe Duiliu poet mare. Necunoscutul de ieri fu celebritatea de mîine. Poezia română aștepta un novator : el sosise" (Al. Macedonski, *Intre 1880 și 1892*, în *Revista literară*, nr. 5, 15 oct. 1892).

„Lansat" de *Literatorul* în 1880, Duiliu Zamfirescu devine curînd colaboratorul ziarului de orientare junimistă *România liberă* și începe a-și îndrepta atenția și simpatia înspre Titu Maiorescu și *Convorbiri literare*, ceea ce Macedonski, firește, nu putea privi cu ochi buni. Rup-tura (și deci abandonarea *Literatorului*) se produce după îmbolnăvirea lui Eminescu, în vara lui 1883, cînd Macedonski publică nefericita, epigramă și cînd fostul discipol se desolidarizează de maestru. Simțindu-și orgoliul rănit, șeful *Literatorului* atacă pătimaș anumite versuri ale lui Duiliu Zamfirescu publicate în *România liberă* (suita *Nebunii*) (cf. articolul nesemnat *Nebuniile unui pseudoapostol*, în *Literatorul*, nr. 10, oct. 1883), la care *Don Padil* răspunde și el în rubrica sa „Palabras" (*România liberă*, nr. 1938, 18 dec. 1883), ironizînd o serată consacrată lui Bolintineanu de către cercul *Literatorului*. Din ce în ce mai iritat, Macedonski își aruncă veninul asupra „trădătorului" într-un articol, de asemenea nesemnat, *Bustul lui Bolintineanu* (*Literatorul*, nr. 11—12, nov.—dec. 1883), dar inspirat de el, în care dorea să divulge, chipurile, „antieminescianismul" proaspătului convorbirist. Deși îndreptat împotriva lui Duiliu Zamfirescu, atacul îl ținea în egală măsură pe Eminescu : „Pe băiețoiul în cestiune [D. Z.] să-l aibă pe suflet dl. Macedonski, căci

d-lui s-a apucat să-l laude, crezînd că lauda îi va da avîntul și talentul ce-i lipseau. Laudele l-au înnebunit și nimic mai mult. Tot așa a pățit-o și nenorocitul Eminovici, pe care însă îl are pe conștiință dl. Maiorescu." Articolul e plin de amenințări („precum vom dovedi cu scrisori ale sale”) și insulte, ce reiau în mod obsedant cuvintele indicînd alienația, nu fără aluzie la Eminescu: „Pentru ce, se va întreba oricine, mîrșava atitudine a acestui *smintit*. Mai întîi pentru că a *luat cîmpii*... pentru că se crede tot ce se cred *nebunii* de prin *balamucuri*” (s.n.). Ca să-1 fi compromis definitiv în ochii junimiștilor, este invocată scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu din martie-aprilie 1882 (v. *supra*), păstrată fragmentar, în care acesta solicită sprijinul lui Macedonski pe lângă V. A. Urechia, ministru în acel moment, pentru obținerea unui post de suplinitor la gimnaziul din Focșani și, totodată, făcea aprecieri asupra atacurilor anti-macedonskiene ale lui Eminescu din *Timpul*. Frazele pe care miza foarte flj mult Macedonski sînt următoarele: „Fii bun și-mi explică ce-a provocat flj mînia firtatului Eminescu din *Timpul* ? Acest om pare în timpul din flj *urmii* bolnav de gălbîinare.” Nu știm dacă pierderea tocmai a *acestei* părți a scrisorii este o întîmplare sau ascunde cumva un tîlc. Autorul diatribei încearcă să succească în toate felurile mai ales a doua frază, cu scopul de a infiltra ideea că Duiliu Zamfirescu era un vechi detractor al marelui poet de la *Convorbiri literare*. (Pentru alte amănunte ale raporturilor Macedonski-Duiliu Zamfirescu, v. articolul nostru, *Opiniile unui detractor?* în voi. *Continuități*, Edit. Cartea Românească, 1976, p. 94—105.)

în timp, apele se vor liniști, Al. Macedonski evocînd în 1892, nu flj fără mîndrie, debutul lui Duiliu Zamfirescu și salutîndu-i succesul cînd acesta va fi ales membru al Academiei Române, poezia noului „nemi- ritor” consfințind, firește, „mișcarea de la *Literatorul*”: „D. Duiliu Zam- firescu, poetul senin al culmilor și care, pe lângă că reprezintă în Acade- mie îndrumarea către puritatea artistică, însemnează în acest înalt for consfințirea mișcării de la *Literatorul*” (cf. Al. Macedonski, *Tot împre- jurul unui discurs academic, Biruința*, IV, nr. 160, 14 iunie 1909, p. 1).

2 — Proaspăt licențiat în drept, Duiliu Zamfirescu se afla în vacanță la Focșani.

3 — Descrierea atmosferei orașului de provincie, ce va marca mai ales nuvelistica scriitorului, o regăsim și în scrisorile către Duiliu Ioanin fl (v. *supra*).

4 — Nicolae Pruncu (1845—1888), poet și notabilitate a orașului Focșani (v. și scrisoarea 6 către Duiliu Ioanin, nota 4).

5 — Începuse un roman, care nu ni s-a păstrat? În *Literatorul*, ISSC, nr. 20 și 21, 29 iunie și 13 iulie, apare o proză epistolară, *Către Natalia Nina*, formată din două scrisori. Probabil că de ea este vorba.

6 — Se referă la *Unchieșul Sărăcie*, adaptare după E. d'Hervilly și Grevin, prezentată Teatrului Național în 1880, împreună cu piesa ori- ginală *Jadeș*. Premiera a avut loc la 15 noiembrie, același an, cu o distri- buție de prima mînă: C. Nottara, Aristizza Romanescu, Mircea De- metriad.

7 — Ion Ghica, marele om politic și memorialist, pe atunci director al Teatrului Național.

8 — Bonifaciu Florescu (1848—1899), critic și scriitor. Era, se pare, fiul nelegitim al lui Nicolae Bălcescu. Întemeietor al revistei *Literatorul*, împreună cu Al. Macedonski. Adversar al „Junimii”; el este „homun- culul Bonifacius” din poezia lui Eminescu.

2

Arh. Stat. Buc. Fond Al Macedonski, nr. 141.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8), p. 10.

1 — Al. Macedonski, *Poema poemelor*, *Literatorul*, I, nr. 21, 29 iunie 1880, p. 1.

2 — De fapt, Th. Dumbrăveanu, care semnează poezia *Am iubit?* în același număr din *Literatorul* în care publica Macedonski poezia mai sus citată.

3 — Se referă la poezia *Fără titlu* de C. C. Bacalbașa, publicată în *Literatorul*, I, nr. 22, 13 iulie 1880, p. 337—338.

4 — Carol Scrob (1856—1913), poet, colaborator la *Literatorul*, prezentat publicului de Al. Macedonski alături de Duiliu Zamfirescu.

5 — Duiliu Zamfirescu citează greșit, ca titlu, ultimul vers al poeziei lui Al. Macedonski, *Te-am văzut...* *Literatorul*, I, nr. 21, 29 iunie 1880, p. 324.

6 — S-ar putea să fie poezia *Djali*, publicată în *Literatorul*, I, nr. 25, 10 august 1880.

7 — Probabil, suita intitulată *Către Natalia Nina* (v. *supra*, scrisoarea 1, nota 5), dar pare-se că nu s-a ținut de cuvînt, căci „urmarea” nu mai apare în *Literatorul*.

Arh. Stat. Buc. Fond Al. Macedonski, nr. 142.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8), p. 10—11.

1 — Este vorba de poezia *Dezgust*, datată: **In 13 august 1880**, publicată în *Literatorul*, I, nr. 27, 28 sept. 1880.

2 — Se referă la poezia *Djali*, apărută în *Literatorul*, I, nr. 25, 10 august 1880, cu unele modificări față de manuscris (cf. Duiliu Zamfirescu, *Opere*, voi. I, *Poezii*, ed. cit., p. 408—409).

3 — A.I. Macedonski, *Curs de analiză critică*, II. *Despre logica poeziei*, *Literatorul*, nr. 23—25, iulie, august 1880. E unul dintre studiile fundamentale ale autorului *Noptii de decembrie*, conținînd idei ce aveau să înnoiască lirismul românesc.

4 — A.I. Macedonski, *Mingîierea dezmostenirei*, *Literatorul*, I, nr. 25, 10 august 1880, p. 385—387.

Arh. Stat. Buc. Fond Al. Macedonski, nr. 143.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8) p. 11.

1 — Duiliu Zamfirescu era supleant de ocol la Hîrșova, în fapt procuror (v. *supra*, scrisorile către Duiliu Ioanin).

2 — *Orfanele* (fragmente) va intra în sumarul primului volum publicat de Duiliu Zamfirescu, *Fără titlu* (1883).

3 — V. scrisoarea 6 către Duiliu Ioanin, nota 1.

Arh. Stat. Buc. Fond Al. Macedonski, nr. 139.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8), p. 12—13

1 — Scrisoarea datează din 1881, între 24 iunie și 20 iulie, cînd Duiliu Zamfirescu demisionează din postul de procuror la Tîrgoviște.

Arh. Stat. Buc. Fond Al. Macedonski, nr. 144.

A fost publicată în *Manuscriptum*, III, 1972, nr. 3(8) p. 13.

1 — Nuvela *Cum a iubit Depărtățeanu* a fost publicată în *România liberă*, II, nr. 1308—1321, 23 oct. - 8 nov. 1881. Reproducînd-o în voi.. *Fără titlu* (1883), autorul o intitulează *Amintiri din vremuri*.

2 — Probabil, Elena Simionescu-Rîmniceanu, vară a scriitorului (v. scrisoarea 1 către Duiliu Ioanin, nota 1).

B.A.R., S XXX

A fost publicată în voi. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 167; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 45—46.

1 — Referirea la poezia *Noapte de martie* de A.I. Macedonski, publicată în *Literatorul*, nr. 4, 1882, situează data scrisorii în luna martie

sau mai curînd aprilie 1882. Textul se păstrează fragmentar și va fi invocat (prin fragmentul care nu ne-a parvenit) în polemica din 1883 cu Duiliu Zamfirescu (v. și *supra*, scrisoarea 1, nota 1).

2 — V. A. Urechiă (1834—1901), istoric, publicist, scriitor, profesor universitar, membru al Academiei Române. A fost deputat, senator și ministru al Instrucțiunii, așa cum se întîmpla în momentul solicitării lui Duiliu Zamfirescu.

3 — Probabil, poezia *Alina-Linda*, care apare în *Literatorul*, nr. 5, mai 1882, p. 257—263.

4 — V. *supra*, nota 1.

B.A.R., S ⁷⁹⁽¹⁾
X X X

A fost publicată în Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 169—170.

1 — Prin referințele pe care le conține (anunțul din *Românul*, 19 mai 1882), scrisoarea datează din 20 mai 1882.

2 — Va apare în *Literatorul*, 1882, p. 331—350.

3 — În ziarul *Românul*, 19 mai 1882, p. 2, apăruse știrea că „societatea „Tinerimea română” va da o reprezentare pentru ridicarea statuii lui Gh. Lazăr și că printre alte poezii se va citi și *Harpista* de Duiliu Zamfirescu.

4 — „Foarte jos” vrea să însemne în josul hîrtiei, al paginii.

Către Ana Maiorescu

P. 180

B.A.R., S ⁸⁸⁽¹¹⁾
XVIII

A fost publicată în *Revista Fundațiilor regale*, II, nr. 6, 1 iunie 1935, p. 567 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*

(1884—1913), cu un cuvînt de introducere și însemnări de Emanoil Bucuța, Fundația regală pentru literatură și artă, 1937, p. 29 ; idem, Casa școalelor, 1944, p. 32—33.

1 — Ana (*Anicuța*) Maiorescu (1854—1914), a doua soție a lui Titu Maiorescu ; era fiica lui Radu Rosetti, „fost mare agă și prefect de poliție” și a Casiei Brăiloiu. Era soră cu Măria Negruzzi, soția lui Iacob Negruzzi, așa încît cei doi conducători ai *Convorbirilor* devin cumnați. Schimbul de scrisori cu Duiliu Zamfirescu, în afară de rare excepții, se referă la diverse achiziții de bijuterii, mobilă sau poterie fină

B.A.R., S ⁸⁹⁽¹⁾
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 8, 1 august 1935, p. 370—371 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 82—83 ; 1944, p. 93—94.

1 — E vorba de scrisoarea din 29 nov./II dec. 1890 de mai jos, în care Ana Maiorescu solicită procurarea unui colier de aur.

„București, 29 nov./II dec. 1893*

Domnule Zamfirescu,

îmi pare rău că ai fost totdeauna așa de amabil cu noi, încît azi mă văd autorizată să mă adresez la d-ta chiar pentru un comision cam greu și nu tocmai potrivit cu persoana simandicoasă pe care r> înșărcinez cu dînsul. Dacă aș cunoaște pe d-na Zamfirescu, m-aș fi adresat direct la d-sa.

Iată de ce e vorba. Aș dori să am un *collier* de aur, ceva etrusc ; nu destul de etrusc ca să fie greoi și urît, dar destul de etrusc ca totuși să rămîie etrusc. Cred că sunt destul de clară.

Dacă în plimbările d-tale prin Roma, însoțit de d-na Zamfirescu te-ai duce pe la un giuvaergiu și ai cere **SL** vezi așa ceva și ai alege

printre trei sau patru asemenea *colliere* (colane) pe care în gustul d-voastră italian vi le-ați clasa ca : mai frumos, mai puțin frumos etc, și ai avea bunătatea să-mi scrii indicându-mi prețurile, și ce adică e mai ieftin după aprecierea d-voastră; eu aș merge **așa** de departe cu indiscreția, încât ți-aș trimite paralele după ce voi fi hotărât la care din alegerea d-voastră mă opresc, și te-aș ruga să-mi expediezi colierul prin poștă.

Dacă cererea mea ți se pare prea indiscretă să nu o iei ca făcută de o ministeasă cu ifos, ci ca de o veche prietenă.

Complimente d-nei Zamfirescu, și mulțumiri anticipando amîndorora.

Titu, ocupat cum e, tot are vreme să se gîndească cu căldură la d-ta.

Anna Maiorescu"

(*Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori, 1944* " 366-367.)

B.A.R., S 89(2)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 371 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu*

* Menționăm că toate scrisorile de răspuns ale Anei Maiorescu au fost reproduse după această ediție, așa încît, la textele ce urmează, la ea se refera indicația noastră *op. cit.*

„*Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 83—84 ; 1944, p. 93—94.

1 — Ana Maiorescu alesese colanul cu amfore nelucrate, comunicînd acest lucru în scrisoarea din 6/18 dec. 1890 și primindu-l, fără întârziere, îi mulțumește gentilului expeditor la 18/30 dec. 1890 (v. *infra*).

„București, 6/18 decembrie 1890

Domnule Zamfirescu,

Vă mulțumesc foarte mult pentru amabilitatea cu care ați primit să vă însărcinați cu comisionul meu. Colanul e pentru mine ; dar fiindcă sunt om foarte cuminte, mă voi lua după sfatul dumitale, și prin urmare aleg :

Nr. 4, colan cu amfore nelucrate (aur mat), prea frumos, etrusc, prețul 400 lei.

Îți trimit cele 400 de franci rugîndu-te să-mi expediezi colierul cu pachet prin poștă, nefrancat. Voi plăti eu portul aci totdeauna cu vama.

Vă mulțumesc la amîndoi încă de o mie de ori și sunt încîntată de inspirația ce am avut-o de a mă adresa la dumneata.

Cu vechea prietenie,

Anna Maiorescu"

(*Op. cit.*, p. 367—368.)

„București, 18/30 dec. 1890

Domnule Zamfirescu,

Nu știu cui să mulțumesc mai mult, dumitale ori d-nei Zamfirescu ? Împarte dumneata mulțumirile cum ți se pare, după merit.

Colanul este foarte frumos, are foarte mare *cachet*, și unde pui că am căpătat și un autograf al vestitului Castellani ! Bine, cîntea dumitale ți-am văzut-o, mi-ai trimis comptul achitat.

Dar cum rămîne cu cîntea mea ? ! N-am avut nimic de plătit aici ca port. Vrea să zică, dumneata cu osteneala, și încă și cu cheltuiala poștei ? Aș vrea să-ți pot trimite și eu un compt achitat.

Aștept cu nerăbdare balul de la palat ca să pot pune colanul, destinat pentru o rochie galbenă cu aur ; și te asigur că am să-l porc sănătoasă conform urărilor ce mi le faci. Mereu spun lui Titu: „Dar ce bună idee am avut să mă adresez la d-l Zamfirescu și să nu caut ceva pe aici, pe la Resch.”

O singură frică am, să nu fiu prea încîntată de gustul cuplului Zamfirescu, și să nu te pomenești că vă mai rog și altă dată să va mai plimbați pe la Castellani.

Anul nou cu tot binele ce-l puteți dori. Vă trimitem la amîndoi cu mulțumirile noastre cele mai călduroase amiciții.

Arma Maiorescu'

{*Op. cit.*, p. 368.)

B.A.R., S ⁸⁹⁽³⁾
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 10, 1 oct. 1935, p. 128 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 109 ; 1944, p.124.

1 — Data scrisă cu creionul de mîna lui Maiorescu. Bilețelul era trimis probabil din București și e așternut pe un carton mic de corespondență familială.

B.A.R., S ⁸⁹⁽⁴⁾
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 126 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 108—109 ; 1944, p. 124.

1 - Scrisorile 4, 5, 6 sînt din nov.-dec. 1892, cînd Duiliu Zamfirescu se găsea în concendiu în țară. Titu Maiorescu le-a inclus cronologic în această perioadă.

2 - *P. P. Carp* (v. scrisoarea 12 către Titu Maiorescu, nota 2).

⁸⁹⁽⁵⁾
B.A.R., S **XVIII'**

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 125-126 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 108; 1944, p. 123-124.

1 _ Se vede cît de prezent era Duiliu Zamfirescu în casa Maiorescu la discuțiile literare.

⁸⁸⁽⁷⁾
B.A.R., S **XVIII'**

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 12, 1 dec. 1935, p. 606—607; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 150—151 ; 1944, p. 171—172.

1 — Scrisoarea lui Duiliu este răspuns la aceea a Anei Maiorescu, probabil din sept. 1894, în care îl ruga s-o consilieze și s-o ajute în achiziționarea unor mobile de la o casă reputată din Elveția.

Pentru referirea la *Thargelia*, v. scrisoarea 77 către Titu Maiorescu, nota 3.

„[Sept. 1894] |

Domnule Zamfirescu,

Dă-mi voie să-ți vorbesc și eu despre ale mele, și pleacă o ureche indulgentă spre destăinuirile unei «menajere».

În vara aceasta am văzut la Ziirich, Hotel Baur au Lac, niște mobile care ne-au plăcut; am întrebat de unde sunt și ni s-a dat adresa : Maison F. Rosei, 85 Rue Neuve, Bruxelles.

Am scris îndată «individului», ne-am înțeles despre preț și rămăsese ca el să se apuce îndată de fabricarea canapelelor și jețurilor și să-mi trimeată desenhuri pentru a-mi alege eu formele de scaune și pupitre de muzică. Eu i-am scris că la 1 octombrie îi trimit 1000 fr., iar restul, când ne va anunța că a isprăvit toată comanda și că expediază mobilele toate. Am primit un răspuns de la Rosei în care spune că se apucă îndată de mobile, și cE-mi va scrie pentru a hotărî cum stă cu chestia ambalajului și cu termenul, când vor fi toate gata, odată cu trimiterea desenhurilor ce mi le promite. De atunci au trecut trei săptămîni, desenhuri și răspuns în chestiunile de mai sus n-au sosit, iar termenul de 1 octombrie se apropie și n-aș vrea să nu *mă țin de făgăduiala* de a-i trimite ~~1000~~ de franci. Pe de altă parte, n-am dat cu ochii de d-l Rosei, nu știu dacă e o casă solidă, dacă face «*des meubles d'art*», precum spune, și mi-e cam teamă să trimit paralele. Oare n-ai fi d-ta așa de bun, cu gentilețea ce te caracterizează, să treci pe la acel faimos Rosei și să-i spui despre nedumerirea noastră, și poate te interesează să vezi și cam. ce fel de mobilă lucrează, și să mă sfătuiești dacă mă pot bizui cu trimiterea banilor. Roagă-l să-mi trimeată desenhurile făgăduite și să-mi dea explicații asupra termenului trimiterii mobilelor și asupra punctului ambalajului. Dacă-mi trimite desenhurile făgăduite, să adauge și desenhuri pentru *două mesuțe nu prea mici*, poate ceva ca *gueridon* nu prea minuscul, și care să meargă cu restul mobilelor.

Iartă-mi poliloghia, am crezut-o necesară pentru înțelegerea situației.

Îți mulțumesc și-ți făgăduiesc că iar te las cîțiva ani fără să te deranjez, căci au trecut vreo patru de cînd cu colanul de la Castellanel.

Complimente d-nei Zamfirescu ; bine că știe românește, altfel s-ar nelișiți poate de o scrisoare de la o cucoană.

Cu multe mulțumiri și prietenie,

Anna Maiorescu

P.S. Sosi și *Thargelia* ; era să trimit la gară să o oprească din drum, t-iar cînd am văzut-o îmbrăcată în carton în loc de peplum de stofă scumpă, nu i-am mai interzis pragul casei.

Titu îți va scrie despre frumoasa greacă peste cîteva zile, acum e pierdut în bacalaureat și alte năzbutii studențești, și apoi mai așteaptă și întoarcerea lui Jacques, * spre a aduna areopagul, marele areopag, căci de greci fără areopag, mai greu !"

(Op. cit, p. 394—396.)

88(6)
B.A.R., S XVIII'

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 607-608 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu si Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 151 ; 1944, p. 172.

1 — Scrisoarea se datează după menționarea apariției romanului *Viața la țară în Convorbiri literare*.

2 — Port-țigaret (ital.).

88(126)
B.A.R., S XVIII'

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 3, 1 martie 1936, p. 622 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu si Titu Maiorescu in scrisori* 1937, p. 214 ; 1944, p. 243.

* Iacob Negruzzi.

1 — Data scrisă de mîna lui Maiorescu.

2 — Se referă probabil la traducerea romanului *In război*, care va apărea în limbra franceză, peste un an, la editura OUendorff, la Paris.

10

B.A.R., S 88(133)
XVIII'

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 4, 1 aprilie 1936, p. 127—129 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu si Titu Maiorescu in scrisori*, 1937, p. 221—223 ; 1944, p. 251—253.

1 — /. A. Rădulescu-Pogoneanu (187C—?), elev al lui Titu Maiorescu, pe atunci bursier la Leipzig. El este unul dintre puținii care au apreciat romanul *Lydda. Scrisori romane*, la care se referă Duiliu Zamfirescu imediați mai departe.

2 — Este o bucată bună (ital.).

3 — Pentru detalii privind romanul *Lydda*, care nu plăcuse nici Anei Maiorescu și care a semănat atîtea îndoieli în sufletul scriitorului, v. scrisorile către Titu Maiorescu și mai ales scrisoarea 168, nota 2.

4 — Criticul Mihail Dragomirescu și filozoful P. P. Negulescu, tineri „convorbiriști”.

5 — „Rezerva” nu era chiar așa de mare față de N. Petrașcu, pentru că Duiliu colabora tot mai intens la revista condusă de acesta, *Literatura și arta română*, și pentru că, în acei ani (1898), chiar intervenise pe lîngă Maiorescu să-l sprijine spre a fi numit profesor la Facultatea de litere (v. scrisoarea 121 către Titu Maiorescu, nota 3). Abia mai tîrziu, scriitorul de la Roma se va convinge că marele său prieten ivusese dreptate în privința lui N. Petrașcu.

6 — *Leo Hachelin* (v. scrisoarea 136 către Titu Maiorescu, nota 4). Se vede că Duiliu intenționase o primă traducere a romanului *In război*, încredințînd-o lui Leo Eachelin, bibliotecarul regelui Carol I și autor a numeroase traduceri din română în franceză. Încercarea însă a eșuat, romanul fiind tradus de un prinț Ghica și tipărit în 1900 la Paris.

7 — „Broșura” este voi. *Poezii nouă*, Edit. Carol Gobl, 1899.

8 — Joc de cuvinte, pornind de la localitatea austriacă Trafoi menționată mai departe în scrisoare.

Către Titu Maiorescu

P. 189

B.A.R., S XVIII'

A fost publicată în *Revista Fundațiilor regale*, II, nr. 6, 1 iunie 1935, p. 562 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori* (1884 — 1913), cu un cuvînt de introducere și însemnări de Emanoil Bucuța, Fundația regală pentru literatură și artă, 1937, p. 24—25 ; idem, Casa școalelor, 1944, p. 27—28.

1 — Scrisorile către Titu Maiorescu alcătuiesc cel mai important capitol al corpusului epistolar zamfirescian. Nu numai prin numărul lor (aproape 200), dar și prin faptul că se păstrează o parte și din răspunsurile criticului (42), încît se poate reconstitui dialogul, cu siguranță cel mai interesant și semnificativ din literatura română. Implicațiile biografice și caracterologice se interferează în permanență cu datele de psihologia creației, cu jurnalul de atelier și cu opiniile estetice; pagina de pătrunzătoare observație socială și politică alternează cu însemnarea de călătorie, file dintr-un veritabil carnet de scriitor, vizitînd marile muzee și monumente ale Italiei, Greciei și ale Țărilor de Jos. Aflăm în această corespondență două portrete de scriitori, desenate de propria lor mînă, și istoria unei mari prietenii literare, ce va avea să se încheie în chip dureros. Cui s-a datorat această evoluție spre un deznodămînt cu larg ecou în epocă ? ar fi o întrebare pe care să și-o pună în continuare istoria literară. A fost învinuit adesea Duiliu Zamfirescu, și nu chiar fără dreptate. Însă nu-i mai puțin adevărat că autorul ciclului Comăneșteniilor, care se făcea purtătorul unor idei moderne — mai ales în privința romanului — s-a lovit de inflexibilitatea maioresciană, de un anume conservatorism literar, împotriva căruia se pornise, cum știm,

ofensiva din mai multe direcții. În timp, din pricini literare și extraliterare (nu o dată politice), criticul a intrat în conflict cu mai toți foștii colaboratori de seamă ai *Convorbirilor literare* (ca I. L. Caragiale, I. Slavici, G. Coșbuc), sau foști discipoli, ca N. Petrașcu, Mihai! Dragomirescu, C. Rădulescu-Motru, P. P. Negulescu. Deci Duiliu Zamfirescu nu constituie un caz aparte. Numai ceva mai spectaculos și mai răsunător. Dorința de independență, de afirmare a propriei autorități, care au luat forme exacerbate, prin accesele de megalomanie de după întoarcerea în țară în 1906, n-au mai putut conviețui cu autoritatea olimpică și neconcesivă a lui Titu Maiorescu. Duiliu a încercat s-o submineze, dar într-un mod cu totul inabil (uimitor la un diplomat de carieră), să-și impună noile puncte de vedere — unele realmente fertile pentru evoluția literaturii române — însă în chip foarte subiectiv, ceea ce i-a atras o mare antipatie în epocă. Cea mai mare lipsă de tact o constituie discursul de recepție la Academie, *Poporanismul în literatură*, în care autorul intra în cea mai flagrantă contradicție cu ideile lui Titu Maiorescu, și nu numai ale lui, despre poezia populară și despre contribuția lui Alecsandri la punerea ei în valoare, despre Slavici, Coșbuc, Goga. Acum se și produce ruptura cu adevărat. Mai fuseseră și altele înainte, dar nu de asemenea proporții. Acumulările ce datau încă de la primele tentative ale lui Duiliu de a „dezerta” de la *Convorbiri literare*, de prin 1894—1895 (prin colaborarea la *Ateneul român* și apoi la *Literatură și artă română*), și pe care Maiorescu le tolerase, chiar dacă uneori cu o ironie caustică, atinseseră punctul maxim. Cele două săbii nu puteau intra în aceeași teacă. Cel care va suferi va fi totuși Duiliu Zamfirescu; el pierdea în 1909 și mai apoi în 1913, când cu incidentul Stratilescu, pe omul „pe care l-a adorat 25 de ani” și care acum îl trata cu toată rigiditatea autorității. Dar acesta este episodul final, care a marcat conștiința contemporanilor și a posterității imediate, riscând să deformeze cele două portrete și mai ales pe al autorului *Vieții la țară*. Oricât ar fi vrut să polemizeze cu marele său mentor, să se desprindă din orbita lui, nu l-a renegat sau minimalizat niciodată. Chiar în perioada când scria romanul *Lydda*, considerat de către unii comentatori ca una dintre dovezile cele mai pregnante ale atitudinii critice față de Maiorescu, iată cum se exprima Duiliu Zamfirescu despre șeful „Junimii” :

„Trebuie făcut tot pentru ca mișcarea de acum să devie națională, spre a răsplăti astfel pe bărbatul care, de 40 de ani, personifică geniul românesc în tot ce are el mai luminos, *il fulgido genio dei latini del Danubio*, ar zice un italian. Talentul, onoarea, cultul pentru frumos, echilibrul facultăților sufletești, vigoarea vieții, un anumit entuziasm juvenil plin de farmec, pe care mulți dintre vechii junimiști l-au con-

nmdat cu iubirea de femei, fac din d-l Maiorescu tipul rasei noastre !” (ătre M. Dragomirescu, 2/14 dec. 1899).

Împotriva propriilor sale convingeri literare și mai târziu politice, Duiliu Zamfirescu a continuat să-l iubească pe Maiorescu până în clipa din urmă. El a putut fi inabil și gafeur, dar n-a intenționat să-și răstoarne idolul de pe soclu. Voise doar să i se alăture, ceea ce e totuși f'ceva.

2 — Este prima scrisoare pe care o cunoaștem adresată de Duiliu Zamfirescu lui Titu Maiorescu. Apropierea de „Junimea” se produsese de mai nainte, poetul, pe atunci gazetar la *România liberă*, fiind menționat în *însemnările zilnice* ale criticului încă de la 16/28 martie 1883 : „Soir «junimea» ; beaucoup de monde ; Alecsandri, Duiliu Zamfirescu, les Cretzeano, Hasdeu — au delà d'une trentaine. Lecture de bon recit sur la campagne 1877—78 par Chibici et de poesies de Zamfirescu” (Titu Maiorescu, *însemnări zilnice*, publicate cu o introducere, note, facsimile și portrete de I. Rădulescu-Pogoneanu, voi. II (1881—1886), Edit. librăriei Socec, p. 166).

3 — Redacția era, firește, a ziarului *România liberă*, înființat în 1877, la începutul Războiului de independență, de D. Aug. Laurian, clin 1881 orientându-se tot mai mult spre junimiști, al căror organ politic devine până în 1889, când își încetează apariția.

4 — Duiliu Zamfirescu avea nu numai sensibilitate, dar și cultură muzicală. În *România liberă*, în cronicile sale supraintitulate *Palabras*, scrie adesea despre concerte și spectacole de operă, într-un stil poetic despre Beethoven, divinizat în aceeași epocă de Caragiale și Delavrancea, admiră unele opere ale lui Wagner și pe Giuseppe Verdi. Don Padil (pseudonimul preferat al cronicarului) apreciază vocile unor celebre soliste străine ca Adelina Patti, Montalba (de aceasta l-a legat și un romantic episod sentimental), și deopotrivă, românce, ca Elena Theodorini. Gazetarul, care cunoaște el însuși, în acești ani, viața boemei, este solidă cu artiștii lipsiți de mijloace materiale, deplîngînd soarta lor, ca în articolul consacrat violonistului Francois Schiepek (*România liberă*, V, nr. 1247, 1 a^og 1881, p. 2—3). Așa se explică și însuflețirea ce străbate rîndurile scrisorii de recomandare a familiei de artiști italieni, eintăreți de mandoline.

5 — *Charles Gounod* (1818—1893), compozitor, organist și dirijor francez. Cel mai de seamă reprezentant al operei lirice franceze. A scris celebrele opere *Faust*, *Romeo și Julieta*, simfonii, oratorii (*Moartea și viața*), mise, cantate cu subiect patriotic (*La graniță*), muzică de scenă și de cameră.

6 — Ia afara unor mici concerte ce se clădeau în casa Maiorescu din strada Mercur (actuală N. Filipescu), criticul însuși cînta, din adolescență, la flaut.

88(2)
B.A.R., S XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 563 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 25 ; 1944, p. 28.

1 — Este vorba de nuvela *Noapte bună*, publicată în *Convorbiri literare*, XIX, nr. 10, 1 ian. 1886, nuvelă pe care, după cît se vede, o citise la una din întrunirile „Junimii”, și care va mai fi amintită de scriitor într-o epistolă din 22 febr. 1893, cînd va evoca emoționat debutul său junimist (cf. și comentariul lui Mihai Gafița, în *Duiliu Zamfirescu — Opere*, III, *Nuvela*, Edit. Minerva, 1972, p. 703—705).

88(3)
B.A.R., S XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 563 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 25 ; 1944, p. 28.

1 — Titu Maiorescu nu menționează în această perioadă, foarte agitată pentru el (tocmai se despărțea de prima sa soție, Clara), nici o lectură pînă la 22 febr. 1887, cînd scriitorul citește *Conu Alecu Zăgănescu* (v. *infra*). Nuvela ar putea fi *Noapte bună*, publicată în numărul 10, 1 ian. 1886 al *Convorbirilor literare*, cel mai apropiat ca apariție de data scrisorii (26 august 1886). Nu este exclus ca Duiliu

Zamfirescu să fi citit o proză, conținînd „oarecare lucruri îndrăznețe” (așa cum le conține nuvela *Noapte bună*), pe care n-a mai publicat-o și al cărei manuscris nu ne-a parvenit.

2 — Anul (1886) adăugat de mîna lui Titu Maiorescu.

88(4)
B.A.R., S XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id. ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937 ; 1944, p. 28.

1 — Noua „crimă” este nuvela *Conu Alecu Zăgănescu*. Criticul, foarte prompt, probabil ceva mai liber, îl invită pe autor să citească de îndată, adică peste două zile, la 22 febr. 1887 (cf. Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, ed. cit., voi. III, p. 11). Nuvela apare în proximal număr al *Convorbirilor literare*, la 1 aprilie 1887.

B.A.R., S XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 563—564 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 25—26 ; 1944, p. 29.

1 — *Rudolf Topffer* (1799—1846), povestitor elvețian a cărui literatură, împletind sentimentul cu umorul și avînd un acuzat caracter educativ, era foarte apreciată de Titu Maiorescu. *Opere : Biblioteca unchiului meu, Moștenirea, Nuvela geneveze, Calatorii în zig-zag.*

2 — *franz Grillparzer (1791—1872)*, scriitor austriac, al cărui stil, prin amestecul de elemente de romantism târziu într-un ansamblu de factură predominant clasică, se revendică de la Schiller și Goethe. A scris drame fantastico-ferice (*Viața, un vis*), tragedii de inspirație antică (*Sappho*) influențate de *Iphigenia* lui Goethe, sau de inspirație istorico-politică (*Norocul și sfârșitul regelui Ottokar*, *Vrajă între hați în casa de Habsburg*). Trilogia (la care se referă Duiliu Zamfirescu) este *Lina de aur* (*Das goldene Vlies*, 1821), formată din piesele *Oaspetele* (*Der Gastfreund*), *Argonauții* (*Die Argonauten*) și *Medeea*, în care se reia o temă antică ce mai fusese tratată de Euripide, Seneca, Corneille și care-l atrăsese și pe Schiller.

3 — După cum se vede, Titu Maiorescu încerca să dirijeze, într-un fel, formația literară a mai tânărului său prieten, cum o va face și mai acuzat și pe un plan mai larg cu Mihail Dragomirescu, P. P. Negulescu, D. Evolveanu, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, adică, întâia generație maioresciană, cum a numit-o E. Lovinescu. Volumele împrumutate lui Duiliu Zamfirescu ne confirmă încă o dată preferințele clasice și clasiciste ale criticului, care se îndreptau și înspre autori totuși secundari ca Topffer sau Fritz Reuter, citat în articolul *Literatura română și străinătatea* (1882).

4 — Se pare că limba germană n-o va stăpîni scriitorul niciodată pentru că la 2/14 sept. 1896 îi va scrie Elenei Miller-Verghy: „Eu cunosc, în linie descrescîndă, 4 limbi: româna, franceza, italiana și engleza (aceasta din urmă puțin, și numai pentru cetire)” (cf. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 215).

5 — Se referă la nuvela *Subprefectul*, publicată în *Convorbiri literare*, XXI, nr. 5, aug. 1887, și care a fost citită de către autor în seara de 16/28 iunie 1887 în casa Iacob Negruzzi, după cum ne informează jurnalul lui Titu Maiorescu: „Aseară la Jacques Negruzzi am adus pe Duiliu Zamfirescu, care ne-a citit *Subprefectul*. Prezente M-me Casia Rosetti, Zoe Bengescu, M-lle Moyon, Marie Negr[uzzi], Anicuța, mai târziu d-na și d-ra Sevescu. Anicuța foarte inteligentă, dar și intolerantă” (Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, ed. cit., voi III, p. 27). „Intoleranța” Anicuței (Rosetti), care va deveni peste cîteva luni soția criticului, este fără consecințe în relațiile de prietenie dintre familia Maiorescu și Duiliu Zamfirescu. Atitudinea se limitase la sfera literară, care o și prilejuise, de altfel.

6 — *Anastase Stolejan (1836—1901)*, om politic, fruntaș al partidului liberal, în mai multe rînduri **ministru**.

B.A.R., S 8(6)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 564—565; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 26—27; 1944, p. 29—30.

1 — Data scrisă de mîna lui T. Maiorescu.

2 — La 5/17 sept. 1887 se celebrase căsătoria religioasă a lui Titu Maiorescu cu Ana (născută Rosetti) la Curtea de Argeș, cu mare fast, îa care, deși invitat, Duiliu Zamfirescu nu luase parte, din motive „de serviciu”, pentru care își cere scuze. E posibil ca absența să constituie un gest de delicatețe din partea tînărului atașat din Ministerul de txterne, care n-ar fi dorit să pară un „intrus” în cerul totuși intim, de familie, al invitaților.

3 — Divorțat cu numai două luni în urmă de Clara (n. Kremnitz), Titu Maiorescu se căsătorește civil la 3/15 sept. 1887 cu Ana (Anicuța) Rosetti care se afla de mai multă vreme în anturajul criticului (v. *supra*, scrisoarea 1, către Ana Maiorescu, nota 1).

4 — La acea dată, ministru al Afacerilor Străine era M. Pherekyde (v. scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 4), om politic liberal, deci adversar al junimistului Maiorescu, fapt care s-ar părea că a contribuit la reținerea lui Duiliu Zamfirescu pentru sarcini urgente de serviciu, făcîndu-l astfel indisponibil pentru sîmbătă, 5/17 sept. 1887, cînd urma să însoțească pe tinerii căsătoriți la Curtea de Argeș.

5 — *Mascotta*, operetă de Edmond Andran, a cărei premieră a avut loc în 1880. Unul dintre personajele ei este regele Laurențiu al XVH-lea, figură grotescă la care se referă Duiliu Zamfirescu.

B.A.R., S 88(7)
XAIH

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 565; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 27; 1944, p. 30—31.

1 — „Autorul criticei* este N. Petrașcu (v. scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 8), pe care-l introduce în cercul „Junimii” Duiliu Zamfirescu, ambii fiind buni prieteni. Prilejul era foarte potrivit, întrucât N. Petrașcu scrisese un studiu negativ despre Delavrancea, pe care nu-l simpatizau nici Titu Maiorescu, nici fostul Don Padil, coleg de redacție de la *România liberă* cu autorul *Sultănică!*-. Criticul dă curs de îndată solicitării lui Duiliu Zamfirescu, primindu-i pe cei doi tineri chiar duminică, 11/25 oct. 1887, adică peste trei zile. Întîlnirea e notată în jurnal cu un entuziasm nereșinut față de N. Petrașcu, pe care însă avea să și-l retragă în timp, înlocuindu-l cu sentimente ce ating detestarea : „La dejun, seriosul, inteligentul Niculai Petrașcu, atașat la Ministerul de Externe, Duiliu Zamfirescu, Gruber ; apoi Jacques. Lectura interesantei și importante critice bine scrise, dar prea lungi, a lui Petrașcu contra Ștefănescu de la Vrancea, pînă la 4 ore”. (Titu Maiorescu, *însemnări zilnice*, ed. cit., voi. III, p. 54.) „Critica” lui N. Petrașcu, „interesantă”, dar nu mai puțin excesivă, apare și ea foarte repede în *Convorbiri literare*, 1887, 1 nov. și 1 dec, sub pseudonimul A. Costin.

2 — „Episodul lui Longin” este în fapt nuvela *Străbunii noștri*, citită după studiul lui N. Petrașcu (la 13/25 oct.), nuvelă calificată de T. Maiorescu „interesantă” și care se publică în *Convorbiri literare*, XXI, nr. IC—11, ian.—febr. 1888. Inițial, Duiliu Zamfirescu intenționase să scrie o piesă de teatru despre celebrul general roman Longinus, menționat de istoricul Dio Cassius (aprox. 155—235), dar a trebuit să renunțe „din cauza detaliilor, foarte frumoase, care nu puteau intra într-o piesă”. Totuși o schiță a scenariului a rămas în manuscris. (Pentru amănunte, v. comentariul lui Mihai Gafița, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, III, *Nuvele*, ed. cit., p. 716—727.)

3 — Scrisoarea e așternută pe o singură foaie îngustă și lungă, ce i s-a părut emitentului că seamănă cu o hîrtie de scris rețete medicale.

B.A.R., S XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 526 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 27—28 ; 1944, p. 31.

1 — Data și locul (București, 13/25 decembrie 1887) scrise de mîna lui T. Maiorescu, dar în mod greșit, întrucît criticul menționează în jurnalul său lectura poeziilor de care este vorba mai jos la 30 oct. Să fi trecut chiar o lună și jumătate pînă cînd poetul să-i prezinte criticului 0 formă „îmbunătățită” a versurilor ? E mai probabil că scrisoarea datează din luna noiembrie.

2 — Două din patru „luni” cite apar în *Convorbiri literare*, XXII, 1 apr. 1888 : *ianuarie, Mai, Iulie, August*. Cum ne informează un memorialist al epocii (Alexandru Obedenaru, *Amintiri. Farsele din cafeneaua literară*, în *Adevărul*, 9 nov. 1933, explicînd iritarea lui Duiliu Zamfirescu, prezintă încă și în scrisoarea de față, lectura „lunilor” provocase ironia lui Caragiale și ilaritatea „caracudei”. „*Genus irritabile vatuum*”, poetul pleacă supărat, însă, după un timp, revine cu scuze față de Maiorescu și cu... poeziile.

3 — E unul din momentele care atestă neconcordanța structurală tipologică dintre Duiliu Zamfirescu și Caragiale. Poetul va mai proba și altă dată că nu gusta comicul marelui dramaturg, care nu poate fi caracterizat în nici un caz prin trivialitate, și nu aprecia nici glumele lui mai „plebeiene”, deitate în cercul prietenilor.

4 — Doctorul Ioan Neagoe și arhitectul Dobre Nicolau, intelectuali ai epocii, primul dintre ei, specialist reputat. Ca participanți la cenaclul „Junimii”, iară îndoială că ei, ca simpli amatori în materie de poezie, nu erau prea departe de gust! „caracudei”.

B.A.R., S 88(9)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 566—567 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 28 ; 1944, p. 32.

1 — Data scrisă de mîna lui Titu Maiorescu.

2 — La 22 martie/3 aprilie 1888 cade guvernul Ion Brătianu și e înlocuit cu un cabinet în care junimiștii dețin portofoliile cele mai importante : Theodor Rosetti, prim-ministru, Petre Carp, ministrul de Externe, Titu Maiorescu, Cultele și interimar la Domenii. În acest context favorabil, se produce numirea, mai exact reconfirmarea ca secretar de

legație la Roma a lui Duiliu Zamfirescu. Acum ar fi rostit P. P. Carp cuvintele : „Duiliu, ca poet, să meargă la Roma”, ce voia să însemne, pe de o parte, opțiunea tînărului junimist literar pentru diplomație, dar și desemnarea unei capitale și a unei țări, ca Italia, întru totul propice poeziei și în genere sensibilității artistice.

3 — Ștefan C. Michăilescu (1846—1899), filozof, critic de artă și gazetar. A fondat împreună cu D. A. Laurian revista *Tranzacțiuni literare și științifice* (1872), a fost redactor al *Revistei contemporane literare și științifice*, iar din 1877, prim-redactor al ziarului *România liberă*.

4 — N. Petrașcu (v. scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 8).

5 — Trandafir Djuvara (v. scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

6 — Ion Mincu (1852—1912), arhitect, unchi al lui Duiliu Zamfirescu, din partea mamei. întemeietor al școlii naționale de arhitectură, a valorificat, printr-o interpretare modernă, elemente de construcție și decorație ale arhitecturii feudale și populare românești, folosind materiale tradiționale.

10

B.A.R., S **88(10)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 567 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 28—29 ; 1944, p. 30.

1 — Titu Maiorescu era ministru al Cultelor (Instrucțiunii Publice) în guvernul Th. Rosetti și în această calitate îl propusese pe Duiliu Zamfirescu pentru decorație.

11

B.A.R., S **88(12)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 568—570 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 29—32 ; 1944, p. 33—36.

1' — Scrisoare care, din păcate, s-a pierdut. între iunie 1888 și ianuarie 1889 răstimpul e prea lung — o jumătate de an, în care e greu de crezut că Duiliu Zamfirescu nu i-a scris marelui său prieten de la București.

2 — Titu Maiorescu era ministru (v. *supra*, scrisoarea 10, nota 1).

3 — Se referă la *Voyage en Italie* (1864), operă a lui H. Taine, pe care călătorii în Italia de pînă la primul război mondial o foloseau ca pe un adevărat ghid artistic, conținînd date, uneori elementare, dar sigure și comunicate într-un stil fin și agreabil.

4 — Lido, cordon litoral îngust care separă laguna Veneției de Marea Adriatică. Pe această porțiune se află o plajă renumită.

5 — Aceasta i-a inspirat lui Duiliu Zamfirescu poezia *Urseolo*, publicată în *Convorbiri literare*, XXIV, martie 1891, purtînd data „Roma, 1889”, deci anul cînd autorul consemnează pentru prima dată vizitarea Veneției.

6 — Marino Faliero (1274—1355), doge al Veneției, aparținînd unei familii celebre. Viața lui i-a inspirat lui Byron drama *Marino Faliero* (1820).

7 — Beatrice Cenci, fiica unei celebre familii romane din sec. XVI. împreună cu fratele ei, Giacomo, a pus la cale asasinarea tatălui lor, Francesco. Vor fi condamnați amîndoi la spînzurătoare de către papă în 1599.

12

B.A.R., S **88(13)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 570—571 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 32 ; 1944, p. 36.

1 — Gh. Rosetti-Solescu (1852—?), miniștri plenipotențiar la Belgrad, apoi la Petersburg.

2 — Petre P. Carp (1837—1918), fruntașul politic junimist, în 1888—1889, ministru de Externe. Mai tîrziu (1907—1912) va deveni șeful partidului conservator, iar în 1910—1912, prim-ministru. Față de

P. P. Carp, Duiiiu Zamfirescu a manifestat o constantă admirație, ce revine adesea pe parcursul acestei corespondențe. În însemnările memoria-
listice începute în 1914, îi va schița și lui P. P. Carp un portret, alături
din Dim. Sturdza și A.I. Marghiloman, apăsînd mai tare pe atitudinile
omului politic din preajma războiului mondial. Ies foarte bine la lu-
mină conservatorismul, un anume spirit frondeur, ca și simpatia față de
Puterile Centrale, alături de care voia, împreună cu regele Carol I, să
se alinieze și România : „Născut boier, ca și d-l Sturdza, și ca și d-sa,
moldovean din județul Vaslui, d-l Carp este ginerele aceleiași doamne
Cantacuzino care a dat zile d-nei Zoe Sturdza, dar care n-a fost deo-
potrivă de darnică cu fiica sa, d-na Irena Carp. Ca și d-l Sturdza,
d-l Carp a învățat în Germania, de unde s-a întors cu aceeași reverență
pentru noțiunea de «Stat», astfel cum o concepușe Bismarck. S-ar putea
zice că acesta este singurul punct de atingere între cei doi cumnați"

(B.C.S., Ms. R. 1).

13

B.A.R., S 88(14)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 571—573 ; în voi. *Duiiiu Zam-
firescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 32—35 ; 1944, p. 36—39 ;
în voi. *Duiiiu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 89—92.

1 — Scrisoare a lui Titu Maiorescu ce, din păcate, s-a pierdut.

2 — Chiacheroni — flecari (italienism).

3 — „cunosc", pus fără paranteză deasupra rîndului.

4 — *Septimiu Sever (Lucius Septimius Severus)*, împărat roman
(193—211), întemeietorul dinastiei Severinilor. Proclamat împărat de
legiunile din Iliria ; în timpul războiului civil, i-a învins pe ceilalți pre-
tendenți la tron (Didius Iulianus, Pescenius Niger și Claudius Albinus).
A purtat războaie victorioase împotriva părților și a triburilor din Bri-
tannia. Sprijinit de juristconsulții Papinian și Ulpian, a realizat o serie
de reforme care au întărit autoritatea imperială. Printre alte monu-

mente, a înălțat la Roma un Arc de triumf, numit al lui Septimiu Se-
ver, devenit celebru.

5 — *Adrian (Publius Aelius Hadrianus)*, împărat roman (117—138)
din dinastia Antonionilor. Fiul adoptiv al lui Traian. A inițiat nume-
roase reforme administrative. Iubitor al artelor, și-a construit o vilă
la Tivoli, lângă Roma, un adevărat muzeu al arhitecturii și sculpturii
greco-romane.

6 — Se referă la lucrarea *Les origines de la France contemporaine*,
6 voi. (1875—1893), de H. Taine.

7 — Malatesta, celebră familie de condotieri italieni (sec. XII—XIV).

8 — Pancrațiu, la romani, reuniune de luptă, de pugilistică.

9 — *Caracalla (Marcus Aurelius Antoninus Bassianus)*, împărat ro-
man, fiul lui Septimiu Sever (188—217). A construit la Roma Termele
care-i poartă numele.

10 — Copii ce s-au realizat în zilele noastre.

14

(15)
B.A.R., S XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id. p. 573—574 ; în voi. *Duiiiu Zam-
firescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 35 ; 1944, p. 39—40.

1 — „încercarea" este poezia *De la Villa Tusculana*, publicată în
Convorbiri literare, XXII, nr. 2, mai 1889.

2 — *Terențiu (Marcus Terentius Varo)* (116—26 î.e.n), unul dintre
cele mai mari spirite erudite și enciclopedice ale culturii latine. A scris
74 lucrări, conținînd 720 cărți. Duiiiu Zamfirescu exagerează cînd îl
numește „poet".

3 — La 30 martie 1889, guvernul Th. Rosetti, în care Titu Maio-
rescu era ministrul Instrucțiunii Publice, fusese înlocuit cu un guvern
liberal-conservator, condus de Lascăr Catargiu. Deci, așa cum spune
Duiiiu Zamfirescu în scrisoare, de la acea dată, criticul nu mai era mi-
nistru.

4 — E vorba de *Aforisme pentru înțelepciunea în viață* de Schopen-
hauer, traducere de Titu Maiorescu, ce va apare la Edit. Socec, în 1890.

B.A.R., S 8(16)
XVIII'

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 574—575 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 36—37 ; 1944, p. 40—41.

1 — Intre 5—11 aprilie soții Maiorescu, călători infatigabili, fuseseră la Roma, unde prietenul Duiliu Zamfirescu îi însoțise tot timpul. Vizitaseră împreună San Pietro, Capitoliul, San Pietro in Vincoli, se plimbaseră cu trăsura pe Via Appia și cu trenul până la Frascati (cf. Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, ed. cit., voi. III, p. 144—147).

2 — Prosciutto — șuncă (ital.).

3 — Villa Adriana (v. *supra*, scrisoarea 13, nota 5).

4 — *Mose* (Moise), celebra sculptură a lui Michelangelo, care se află în biserica San Pietro in Vincoli din Roma.

5 — Probabil că Titu Maiorescu avusese unele mici observații pe marginea poeziei *De la Villa Tusculara* (v. *supra*, scrisoarea 14, nota 1), de care autorul înțelege să țină seama.

16

B.A.R. S 88(17)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 575—577 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 37—39 ; 1944, p. 41—44.

1 — Ideea epicureică a fericirii lui „acum”, a horațianului „cârpe diem” o va relua Duiliu Zamfirescu în poezia *Acum* din voi. *Imnuri pagine* (1897), foarte transparentă în strofa finală :

Fii fericit, și fii acum !
Acum e ultimul cuvânt,
Tot restul : un vârtej de fum,
Iar mai târziu, un colț de drum,
O cruce și-un mormînt.

De: i e mai veche cu vreo 6—7 ani decît o consideră M. Gafița în comentariul său la acesta poezie (v. Duiliu Zamfirescu, *Opere*, I, ed. cit., p. 492).

2 — Este vorba de *Istoria declinului și a prăbușirii imperiului roman* (1776—1788) de istoricul englez Edward Gibbon (1737—1794). Cartea îi fusese dăruită lui Duiliu Zamfirescu de către Titu Maiorescu în recenta lui vizită la Roma (v. scrisoarea 15). „Dat lui Duiliu Gibbon, tradus în franțuzește”, notează scrupulos criticul (cf. *op. cit.*, p. 147).

3 — Poezia d fost publicată în *Convorbiri literare*, XXVI, nr. 6, oct. 1892. Despre semnificația ei biografică, pe larg în comentariul la *Opere*, I, ed. cit., p. 450—452.

17

B.A.R., S 88(18)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 577—579 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 35—41 ; 1944, p. 44—46 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 92—94.

1 — V. *supra*, scrisoarea 15.

2 — Vilă mică (ital.).

3 — „Femeia cu mult farmec” pare să fie viitoarea soție Henriette Allievi, de care va fi vorba în scrisorile următoare. Poezia *Anzio* tot ei îi fusese destinată (v. *supra*, nota 3).

4 — *Lorenzo Stecchetti*, pseudonim al poetului italian *Olindo Guerrini* (1845—1916). Influențat de Baudelaire, Stecchetti e în același timp un mare iubitor al plăcerilor vieții, pe care le celebrează cu o mare vigoare a expresiei, fapt pentru care e considerat șeful poeziei veriste italiene.

5 — Bocea romana — pronunție română (din Roma) (ital.).

6 — Se referă la *N. Nicoleanu* (1835—1871), unul dintre poeții minori ai „Junimii”.

7 — *Giacomo Leopardi* (1798—1837), mare poet al Italiei, romantic prin structură, este autorul unei lirici de o densitate și o ținută clasică. Opera : poeme patriotice (*Italiei, La monumentul lui Dante, Lui-*

Angelo Mai, Cînturi), de revoltă împotriva forțelor oarbe ale naturii (*Ginestra*), lirică, de meditație pesimistă și melancolică (*Către Silvia, Cîntecul nocturn al unui păstor nomad din Asia*). A scris și o seamă de remarcabile lucrări filologice. Leopardi va fi unul dintre poeții italieni cei mai iubiți de către Duiliu Zamfirescu, referindu-se adesea la opera lui în corespondență și stăruitor în romanul *Lydda*. Va traduce și câteva din poeziile marelui liric (v. *infra*, scrisoarea 25, nota 5).

8 — *Venera Callypige*, celebră statuie antică aflată la Muzeul din Neapole.

9 — Rinaldo și Armida, eroii principali din epopeea *Ierusalimul eliberat* a poetului italian *Torquato Tasso* (1544—1595).

10 — *Vedius Polione*, gastronom roman, celebru prin cruzimea sa față de sclavi. Odată, avîndu-l invitat la masă pe însuși împăratul, va pedepsi un sclav (care spărsese o cupă) dîndu-l să fie mîncat la murene, specie de pește foarte vorace.

18

B.A.R., S **88(19)**
XVIIÎ

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 579—581 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu si Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 39—41 ; 1944, p. 46—48.

1 — „Le secretaire”, în glumă, era numită Ana Maiorescu.

2 — Duiliu Zamfirescu răspunde la observațiile pe care Titu Maiorescu le făcuse cu privire la nuvela *Alessio*, publicată în *Convorbiri literare*, XXIII, nr. 7, oct. 1889. Este pentru prima dată cînd scriitorul își manifestă independența *de gust* față de critic (și de cenaclul „Junimii”), notînd cu fermitate punctul său de vedere, aproape concludiv : „...cred că nu sunt dispus să mai fac nici o concesie”.

3 — Foiletonul lui Bonifaciu Florescu se intitula *Mircea Dimitriadi* și fusese publicat în *Naționalul*, nr. 82, 16 iunie 1889, p. 2.

4 — Titu Maiorescu suportase la 18/30 iunie 1893 o mică operație chirurgicală : „*Astăzi, duminică*” (acum e 9i/, dimin.), peste o oră, are să mă opereze dr. Drăghicescu cu un asistent la ateromul (?) de asupra frunții (a doua apariție de aterom) (T. Maiorescu, *op. cit.*, p. 158).

5 — Gigi, nume cu care o alinta Titu Maiorescu pe soția sa.

6 — Ministrul României la Roma era la acea dată Ion Văcărescu, tatăl poetei Elena Văcărescu.

7 — Soții Maiorescu se aflau începînd de la 1/13 iulie 1889 într-o nouă călătorie pe ruta Pesta — Viena — Salzburg — Niirenberg — Bayreut — Kissingen — Wiirzburg — Stuttgart — Constanza — Zurich (cu o ședere prelungită în Elveția) — Paris. Duiliu, căruia îi făcea plăcere să fie în compania lor (cum fusese în primăvara aceluiași an, la Roma), ar fi dorit să-i întâlnească, dar obligațiile de serviciu îl rețineau la Roma (v. și scrisoarea 19).

8 — Charge d'affaires.

9 — De la dl. Tocos mulțumiri d-lui secretar particular (ital.).

19

B.A.R., S **88(20)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 581—582 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu si Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 43—44 ; 1944, p. 48—49.

1 — Ar putea fi vorba de romanul *Lume nouă și lume veche*, publicat în *Convorbiri literare*, în 1891—1892.

20

3.A.R., S **88(22)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 7—8, 1 iulie 1935, p. 122—124 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 46—49 ; 1944, p. 49—51 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 95—97.

1 — Minorenii — aici, cu sensul de copii minori.

2 — în text, greșit, 600 m. (v. scrisoarea 21).

3 — *Paul Bourget* (1852—1935), scriitor francez, romancier moralizator și psihologizant; critic literar sensibil și perspicace, cum bine l-a intuit și Duiliu Zamfirescu. La început, adept al determinismului lui H. Taine, pe care-l aplică la cercetarea și descrierea sufletelor eroilor săi, Bourget devine curînd, în numele moralei, adversarul vechiului său maestru, punînd în termeni categorici problema responsabilității morale a scriitorului (v. romanul *Le Disciple*, despre care va mai fi vorba în corespondența lui Duiliu Zamfirescu). Opere: *Crucile enigme* (1885), *Andre Cornélius* (1887), *Le Disciple* (1889), *Une idylle tragique* (1896), *Le Demon du Midi* (1915).

4 — V. *supra*, scrisoarea 18, nota 7.

21

B.A.R., S 88(22)
xvîrf

A fost publicată în *R.F.R.*, p. 124—127; în voi. *Duiliu Zamfirescu si Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 46—49; 1944, p. 51—55; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 97—101.

1 — *Frascati* este vechiul Tusculum, orașel în apropiere de Roma, unde scriitorul și diplomatul se va duce adesea să-și petreacă scurte concedii sau să scrie.

2 — Localitățile Castellammare di Stabia, Sorrento, Torre del Greco, Torre Annunziata, Pompei, Amalfi, Miesena, precum insulele Capri, Ischia, Procida, pe care Duiliu Zamfirescu le vizitează frecvent, mai ales în primii ani ai stagiului său roman, se găsesc toate în apropiere de Neapole.

3 — *Quirinalul*, palat din Roma, care a început să fie construit în 1574. A fost reședința de vară a papilor, înainte de 1570, apoi a regilor Italiei, iar astăzi a președinților Republicii Italiene.

4 — *Enea* (Aeneas), erou legendar, fiul lui Anchise și al zeiței Venus. Personaj central al *Eneidei* lui Vergiliu. După căderea Troiei, Enea a plecat spre Italia, pentru a întemeia un oraș. Ajuns aici, după

rr. lte peripeții, se căsătorește cu fiica regelui Latinus, devenind părintele o-ntei romare. „Pilotul” lui Enea, mai exact cărmaciul, se numea Palinurus, D-jiliu Zamfirescu îl confunda cu Misenus, tovarăș al lui Enea. De unde, probabil, și numele de Misena.

5 — Anzio, Albano, orașele în apropierea Romei.

6 — Janicul și Aventin, două din cele șapte coline ale Romei.

7 — Atitudinea lui Duiliu **Zamfirescu** față de Eminescu a fost de neconținută admirație și ea se simte ori de câte ori vine vorba în corespondență de marele poet, ca și atunci cînd se exprimă în public. Încă din 1883 redactorul *României libere* scria, relatînd o ședință de la „Junimea”, unde V. Alecsandri citise *Fîntîna Blanduziei*: „După aceea d-nu Eminescu ne-a citit singur un șir de poezii, pregătite pentru revista D-lui Iosif Vulcan, unele mai frumoase decît altele. Suavitatea limbii acestui om dă poeziilor sale un farmec cu totul deosebit; iar sferele ideale în care aleargă cugetarea le întipărește cu o seninătate cerească” (Don Padil, *Cronica literară*, în *România liberă*, nr. 1731, 3 aprilie 1883, p. 2—3). Tot Don Padil face o primă referință la *Dicționarul de rime*: „Rămînînd în acest ordin de idei, o noutate îmbucurătoare ne vine: operele complete ale lui Eminescu se tipăresc în Editura Socec, sub îngrijirea d-lui Maiorescu. În curînd dar vom avea o culegere a bucăților acestui eminent poet, atît de greu lovit de soartă. Dacă el se va însănătoși, după cum se speră, va urma darea la lumină a cîtorva manuscrise necunoscute încă, printre care un important dicționar de rime” (Don Padil, *Palabras*, id., nr. 1910, 13 nov. 1883, p. 2—3). **No**-tele acestea nu aparțin unui reporter oarecare, ci unui scriitor extrem de sensibil la poezie, care intuiește genialitatea lui Eminescu, în cel mai deplin consens cu Titu Maiorescu, și înainte cu **vreo** cîțiva ani de studiul acestuia din 1889. Tînărul Duiliu Zamfirescu este, după știința noastră, primul care-l apropie pe Eminescu de Shakespeare și care se întreabă, venind în întîmpinarea vechilor și constantelor preocupări eminesciene în această direcție, de ce poetul nu a creat și opere dramatice: „O observație de făcut în privința lui Eminescu, printre nenumăratele și caracteristicile observații ce s-ar putea face relative la el: omul acesta atît de adînc și de știutor n-a scris niciodată nimic pentru teatru. Adorațiunea și cultul ce avea pentru geniul lui Shakespeare îl făceau oare să se închidă înlăuntrul ființei sale atît de afund, încît să nu-ncerce niciodată a zbura prin văzduhul pe care-l cuteierase titanul timpurilor trecute?” (idem). Evident, semnatarul **nu** avea de unde cunoaște încercările dramatice din manuscrisele poetului.

Din momentul plecării în Italia (1888) și pînă în 1918, Duiliu Zamfirescu va reveni cînd și cînd la Eminescu, mai *a'les* în scrisorile către

Titu Maiorescu și N. Petrașcu. Admirația nereținută se împletește cu un sentiment de adâncă omenie, de emoționantă confraternitate : „Mă bucur din suflet de Eminescu și aștept cu nerăbdare să citesc piesa lui (în realitate, traducerea piesei *Le joueur de flûte* de Emile Augier, n.n.). Poate natura să fie darnică și să-i întoarcă scînteia geniului, și, cum sunt ai noștri la mărire (junimiștii, n.n.), i-ar putea face viața liniștită și suportabilă printr-o însărcinare care să-i convie" (către N. Petrașcu, 6 sept. 1888, în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 31). Comunicîndu-și entuziasmul față de studiul lui Titu Maiorescu din 1889, scriitorul-diplomat dezvoltă o sugestivă comparație între Eminescu și Leopardi. Într-un tîrziu, în 1898, e furat de amintiri din junețe : „Cu cîtă emoțiune îmi aduc aminte de unele părți din viața lui Eminescu, pe cînd eram la *România liberă* și-l cunoșteam de aproape !" (către Titu Maiorescu, 13/25 iunie 1898).

Textul cei mai pătrunzător pe care l-a scris Duiliu Zamfirescu despre Eminescu este articolul *Litterature roumaine*, publicat în *L'etoile roumaine*, nr. 11, 26 oct. 1885, p. 2 (v. și Duiliu Zamfirescu, *Opere*, V. Ediție îngrijită de Mihai Gafița și Ioan Adam. Argument, note și indici de Ioan Adam. *Publicistica* (1881—1908), Edit. Minerva, 1982). Importanța lui deosebită stă în primul rînd în faptul că depășește referirea fragmentară, tangențială, fugară, înfățișîndu-se ca o schiță de portret a lui Eminescu, în care, succint firește, biografia și opera sînt prezentate unitar. Punctul de vedere este cel maiorescian din *Direcția nouă* : „Dans ses critiques sur la litterature roumaine, M. Maiorescu fait une large part à un poete, fort peu connu à l'etranger, mais dont le talent et le gout, d'une incomparable elevation, commencent à s'imposer dans le pays, meme à ceux qui, jusqu'ici, refusaient d'accepter le jugement de M. Maiorescu ; ce poete est Michail Eminesco". Se dau cîteva date biografice, unele inexacte („Issu d'une familie de paysans..."), punctate însă de fine aprecieri psihologice și de considerații asupra relațiilor poetului cu „Junimea" : „Doue d'une sensibilité excessive et possédant le secret des profondeurs dans tous les mouvements de Târne, Eminesco se revela tout d'un coup, en envoyant, comme tant d'autres, ses premiers essays à la «Junimea», dont le chef, M. Maiorescu, reconnu tout de suite dans l'auteur de ces commencements un ecrivain de grand talent". Liniile de portret se adîncesc în relatarea modului cum l-a cunoscut I. Negruzzi pe Eminescu la Viena, scenă pe care o regăsim aproape identică în *Amintirile* acestuia, scrise cu mult mai tîrziu. Prozatorul, cu nota lui de distincție, și de pitoresc anecdotic, clar și cu putere de penetrație psihologică, este foarte prezent în rînduri ce urmează, amintind paginile lui de excelentă memorialistică : „Etant parti pour l'etranger et passant par la capitale des

Habsbourgs, Monsieur Negruzzi se rappela son poete de Vienne. Il se fit iresenter à un ami de son ami inconnu, qui le conduisit au café oii Eminesco avait l'habitude de se rendre tous les jours. À peine etait-il entre, ses yeux se fixerent sur un visage d'une distinction remarquable, u i l'attiraît par son grand charme. Il n'y avait plus de doute. Ce front large, que nous pouvons encore observer dans la photographie qui accompagne son volume, ces yeux noirs, profonds, les lignes de son visage dont le profil etait d'une pureté romaine, denotaient l'homme. Mr. Negruzzi alia droit à lui et lui prenant les mains :

— Vous eres Monsieur Eminesco ?...

— Oui, Monsieur.

— Cest bien cela. Je ne me suis pas trompe.

Et lâ-dessus, ils se dirent ce qu'ils avaient sur le coeur, l'un son admiration, Pautre ses peines, sa vie, les bruits lointains de son pays qui venaient le bercer dans la solitude de son existence et la profonde tristesse qui l'envahissait souvent."

Analiza poeziilor (în 1885 !) se remarcă printr-o înaltă înțelegere și prețuire a lirismului eminescian, subliniind caracterul lui de excepție în filtrarea melancoliei și durerii :

„Il n'y a certes pas au monde un poete dont l'impressionnabilite atteigne un aussi haut degre et dont lame eprouve d'aussi grands dechirements pour des nuances de la douleur, ou plutot pour des douleurs inconnues au commun des mortels. La profonde melancolie que pesa sur toute sa vie se retrouve, reproduite à l'infini et toujours avec d'autres; nuances, mais si accusee et si vraie, que c'est comme une revelation d'un monde nouveau de souffrance".

Sensibilitatea lui Eminescu a fost dublată de o permanentă preocupare estetică, de făurire a unei limbi poetice, din care a eliminat diminutivele, franțuzismele și latinismele, „limba cea mai armonioasă care a existat vreodată". Autorul citează ca exemplu sonetul *S-a stîns viața* (reprodus în versiune bilingvă), încheindu-și comentariul sub semnul ideii de perfecțiune și armonie.

„Eminent poet", a cărui cugetare aleargă în „sfere ideale", întipă-rindu-i versul „cu o seninătate cerească", „omul acesta atît de adînc și de știutor", purtînd în sine „scînteia geniului" făuritor al limbii poetice românești, iară propozițiile principale ale opiniei lui Duiliu Zamfirescu despre Eminescu, es va fi constantă de-a lungul întregii sale vieți.

S — E vorba de O *făclie de Paște*. Opinia lui Duiliu Zamfirescu este diametral opusă celei a lui Titu Maiorescu, dar ea se va nuanța cu timpul, fără a fi vreodată în întregime favorabilă marelui dramaturg (v. și *supra*, scrisoarea 4 către Mihail Dragomirescu și notele respective).

f

9 — *Gabriele d'Annunzio* (1863—1938), scriitor italian, poet, dramaturg și romancier, autor al romanelor *Plăcerea*, *Triumful morții*, *Fecioarele de pe stînci* și al dramei *Jorio*. În opera lui, cultul pentru frumos, moștenit de la Carducci, se îmbină cu rafinamentul simbolist. **Duiliu** Zamfirescu i-a cunoscut bine opera, asupra căreia mai revine și -alta dată.

10 — întoarceți (ital.).

11 — Aluzie la recenta căătorie a soților Maiorescu în Europa, cu o ședere ceva mai lungă în Elveția.

22

B.A.R., S ⁸⁸⁽²³⁾
XVIII '

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 127—129 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 49—51 ; 1944, p. 55—58 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 103—106

1 — *Giovanni Lorenzo Bernini* (1598—1680), sculptor, arhitect și pictor italian, reprezentant de seamă al barocului. El este autorul amvonului, al baldachinului și tronului Sf. Petru din bazilica San Pietro din Roma ; de asemenea, el a realizat decorația pilonilor cupolei și a proiectat colonadele, care lui Duiliu Zamfirescu nu-i plăceau, dacă la ele se referă cînd vorbește despre „fațadă”.

2 — *Giacomo della Porta* (1540—1602), arhitect și sculptor italian, autor al mai multor monumente și clădiri din Roma și împrejurimi, ca, de ex., Palatul Farnese, Biserica della Madona dei Monti, Fîntîna din Piazza d'Aracoeli, Villa Aldrobrandini de la Frascati.

3 — Speței noastre (ital.).

4 — Se referă la călătoria regelui Carol I în Dobrogea, relatată pe larg în *Monitorul oficial*, nr. 131, 16/28 sept. 1889, p. 3133—3138 ; nr. 132, 17/29 sept., p. 3165—3167 ; nr. 134, 20 sept. / 2 oct., p. 3213—3218.

5 — V.*supra*, scrisoarea 20, nota 3.

6 — *Bret Harţe* (1839—1902), poet și romancier american; povestitor plin de vervă, care a lăsat tablouri remarcabile ale primilor căutători de aur în California. Opere : *Romane condensate* (1867), *Norocul lui Roding Camp*, *Idila lui Red Gulch*, *Cruciada „Excelsiorului”* (1887).

7 — La scrisorile 18, 19, 20, 21, 22 avem un prim răspuns al lui Titu Maiorescu (din puținele lui scrisori care s-au păstrat). El se referă, la cîteva idei importante, care animă corespondența celor doi prieteni. Față de atitudinea oarecum inflexibilă a lui Duiliu Zamfirescu în privința nuvelei *Alessio*, Maiorescu n-a mai operat nici o intervenție în text, nu „din diplomație literară”, ci potrivit principiului că „nu este nimic mai fals decît împetritarea unei individualități cu fragmente din altă individualitate”. Spre deosebire de scriitorul de la Roma, lui îi place *foarte-mult O făclie de Paște* și îi place și *Alessio* (pe care în *însemnări zilnice*, ed. cit., p. 155, o califică „mediocră”), reluînd ideea din *Poeți și critici* că „fiecare *autor* are prisma lui proprie și trebuie să rămînă cu vederea înlăuntrul ei”. Criticul se considera, ca și publicul, receptiv la toate prisme, adică putîndu-se mai lesne detașa de subiectivitate. La poluri opuse în privința lui Caragiale, cei doi se regăsesc în ceea ce privește psihologismul lui Paul Bourget și în recunoașterea că „scopul scriitorului este de a-ți da iluzia intensivii despre *realitatea vieții*”, formulare ce aparține lui Duiliu Zamfirescu și pe care Titu Maiorescu o subscrisese fără ezitare.

Dar iată scrisoarea de răspuns a criticului, conținînd și alte date ale dialogului epistolar, care, pentru noi, acum începe, întrucît ea se constituie ca primul document :

„București, 14/26 septembrie 1889-

Iubite domnule Duiliu,

Novela d-tale *Alessio* apare în *Conz.*: de la 1 octombrie. Singura schimbare ce am făcut-o este suprimarea cîtorva versuri din cîntecul italian — aceasta cu deplina d-tale învoire. La celelalte propuneri de schimbare nu mi-ai răspuns cu convingere, și eu, prin urmare, nu mi-am luat dreptul de a le introduce. Știi că eu am un respect adînc înrădăcinat pentru individualitatea omului, fiecărui om, necum a unui autor, în privința personalității sale literare. De spus îi spun modul meu de a vedea, dar dacă nu-l primește îndată ca un ce corespunzător în acea privință cu

modul său de a vedea, renunț la orice insistență, și nu renunț numai de nevoie, din diplomatie literară, ci renunț din întreaga conștiință. Nu este nimic mai fals decât împetrirea unei individualități cu fragmente din altă individualitate. Fiecare este el însuși și nu trebuie să fie altul, în bine și în rău, sub pericolul de a deveni o caricatură literară și etică.

Nu-ți place novela lui Caragiale ? — Mie-mi place *foarte mult*. Nici lui nu-i place novela d-tale, *Alessio*. — Mie-mi place. — Este și bine așa : fiecare *autor* are prisma lui proprie și trebuie să rămână cu vederea în'ăuntrul ei. Eu sunt ca *publicul* cel mare, receptiv pentru toate prismele, •numai să fie curate în transmiterea razelor.

Și acum la cele personale private. Am primit și scrisoarea d-tale adresată la Geneva, și cea de la Frascati și romanul *Piacere*, și-ți mulțumesc pentru toate trei.

Luni, 25 sept./7 oct. '89

Însă de atunci au trecut 11 zile ; mi-a întrerupt scrisoarea o droaie de clienți, care mi-au luat timpul în folosul advocaturii, și am mai fost sechestrat și de accesele histerice ale politicii noastre.

În interval am mai primit scrisoarea d-tale de la 1 octombrie și o scrisoare de la Gavarry, care îmi spune că el a tradus novela d-tale *Coapte bună* în franțuzește și că traducerea va apărea în *Revue du monde latin* de la 1 octombrie. Trebuie dar să fi și apărut, dar eu nu primesc revista aceasta.

Mă bucur, ne bucurăm, de sosirea d-tale în noiembrie. Și atunci să ne răpim din plictiseala vremurilor o sară de convorbiri estetice în văzduh. Împărtășesc cu totul părerea d-tale asupra și în contra lui Bourget. Fără îndoială, scopul scriitorului este «de a-ți da iluzia intensivă despre *realitatea vieții*». Tocmai de aceea el nu trebuie să-ți dea amliza psihologică sub formă de analiză. Căci analiza unei realități nu este însăși realitatea, prin urmare nici iluzia ei posibilă, ci o operație reflexivă, noțională asupra realității ca a unui obiect străin și supus. Analiza e necesară scriitorului, dar numai ca o lucrare pregătitoare în ascunsul cugetului său, din care nu trebuie să apară nimic sub forma ei particulară, ci care trebuie să dispară sub iluzia realității.

Eu aștept mult de la d-ta ca autor al viitorului. Primitor de impresii, precum ești, pus acum într-o lume așa de bogată în forme felurite, iubitor de lectură (una din cele două mari comori ale oricărui spirit superior în ziua de astăzi), trebuie să se cristalizeze mai întâi în

d-ta și apoi să se manifeste modul sigur și personal al d-tale de a vedea întregimea lumii morale.

Și așa să ne revedem cu bine și cu aceeași căldură. Dar tot mai scrie-ne câte un rînd pînă atunci.

B.A.R. S ⁴⁰⁽¹⁾
XV

r.ur

Această scrisoare, ca și cele de la cota S ⁴⁰⁽²⁾ pînă la S ⁴⁰⁽⁴¹⁾
XV

au fost publicate în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, ed. cit.

23

B.A.R., S ⁸⁸⁽²⁴⁾
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 130-132 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 52—54 ; 1944, p. 58—61 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 106—109.

1 — Scrisoarea lui Titu Maiorescu din 14/26 sept. 1889 (v. *supra*), i se părușe lui Duiliu Zamfirescu, și nu fără oarecare dreptate, drastică. Dar nu era vorba de invidie (și criticul se va explica în răspunsul care urmează) ; era tonul casant „judecătoresc” și preferința pentru *O făclie de Paște*, care lui Maiorescu îi plăcuse „foarte mult”, în comparație cu *Alessio*, de unde nu invidia, ci mai degrabă o anume gelozie. Iată faptul de natură să-l contrarieze pe diplomatul de la Roma.

2 — Aici descoperim unul din momentele-cheie ale atitudinii (totuși, nuanțate) a lui Duiliu Zamfirescu față de Caragiale și o judicioasă definire a celor două personalități, cu structuri foarte diferite (v. și *supra*, scrisoarea 8, nota 3 și scrisoarea 4 către Mihail Dragomirescu și notele respective).

3 — Duiliu Zamfirescu susține, de fapt, idei estetice care erau și ale lui T. Maiorescu, spre exemplu, antinaturalismul. El combate pe critic, folosind propriile lui arme.

4 — Deși concluzia este exagerată și prea categorică, nuvela lui Caragiale ar fi „nereală și neestetică”, obiecțiile pe care le formulează Duiliu Zamfirescu nu sînt chiar de neluat în seamă. El identifică în-

O *făclie de Paște* cazul naturalist, care încalcă uneori și logica și verosimilul. Exemplele *per a contraria* sînt scoase, în afară de romanul lui JDostoievski, din același arsenal maiorescian : pe de o parte, micul realist Rudolf Topffer, pe de alta, marele fantast Edgar Poe.

5 — V. *supra*, scrisoarea lui Titu Maiorescu din 14/26 sept. 1889.

6 — Răspunsul lui Maiorescu vine foarte repede (8/20 oct. 1889) și el conține date suplimentare și semnificative despre raporturile Duiliu-Caragiale, cu o memorabilă caracterizare a acestuia din urmă, ca scriitor și ca om, despre Delavrancea, N. Petrașcu și despre viitorul autor al *Vieții la țară* însuși, al cărui *caracter* i se părea net superior celor amintiți jnai înainte. Poate că era în vorbele lui Maiorescu și o ușoară intenție de mânguire, spre a menaja susceptibilitatea prietenului, dar sinceritatea lor, cum va dovedi-o evoluția lucrurilor, este indiscutabilă.

Pentru referirea la articolele „contra dotațiunii”, *supra*, scrisoarea către Vintilă I. C. Brătianu, nota 4.

„București, S/20 octomvrie 1889

Iubite domnule Duiliu,

Asta-i a mai bună ! Eu să te cred pe d-ta invidios ? Dar eu *știu* tocmai, și o știu de mult, că *nu* ești invidios, în genere că ai inima sus și că ești în această privință dintre puținii oameni de valoare.

Îmi aduc bine aminte și de modul gentil cum ai primît opoziția mea în contra candidaturii d-tale de deputat al grupului nostru acum 5—6 ani (cînd cu articolele d-tale contra dotațiunii în *Independ. roum.*) ; în deosebire de Ștefănescu De la Vrancea, care de-atunci nu-și poate stăpîni turbarea în contra mea.

Știu în ce chip delicat ai intervenit adeseori în favoarea lui Petrașcu care îți plătește aceasta cu invidie piezișe (iacă un invidios !).

Știu cu cîtă minte cumpătată și bună ai trecut peste legitima revoltă ce te cuprîndea de aroganța lui Caragiale în observările sale literare, uneori nemerite ca fond, adeseori exagerate și mai totdeauna nechibzuite.

Va să zică știu că ai o inimă caldă și un fel de generozitate a cugetării, foarte rară între compatrioții noștri.

Și pe de altă parte convingerea ce o am despre Caragiale este că are una din cele mai vioaie inteligențe ce le poate produce natura,electric, bunii memorie, momente în care această extraordinară vibratilitate celulară a materiei cenușii din creieri îl scoate mai presus de el însuși și-l face capabil de scrieri literare de mare valoare. Din cauza acestei părți

a lui eu închid ochii la toate celelalte, pe care însă le cunosc. Știu a.Secă caracterul lui ; după aceea Caragiale e o *canalie*.

Ași fiind, înțelegi că nu într-o discuție *a propos* de Caragiale pot să-!; fi scris cu d-tale ceva ce seamănă (fie numai pe departe) a impu-tarea că ai fi d-ta invidios. Asta *nu se poate*. Te rog să cetești încă o dată scrisoarea mea precedentă și ai să vezi unde și de ce ai interpretat-o așa de eronat.

Poate că eroarea va fi stat într-o dispoziție momentană a d-tale. Poate ești ceva prea susceptibil ca primă impresie ; dar știu că nu-ți ține mult.

M-am grăbit a-ți scrie aceste rînduri, iubite domnule Zamfirescu, pentru a nu lăsa între noi un *malentendu*. Dealtminteri, îmi ard căciicile de lucrări urgente, ce are țara noastră reaua deprindere de a le arunca pe toate deodată peste un om.

Al d-tale ca întotdeauna,
T.M."

40(2)^

B.A.R., S X V

24

88(25)

B.A.R., S XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 132—135 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 54-56 ; 1944, p. 61-61.

1 — E vorba de *regina Elisabeta* (1843—1916), cunoscută și ca poetă, sub numele de Carmen Sylva.

2 — *Eduard Hubsch* (1825—1894), compozitor și șef de orchestră de origine germană, a fost naturalizat în România ; dirijor al muzicii militare, apoi șef de orchestră la Teatrul Național din București.

3 — Duiliu Zamfirescu nu poate uita vizita soților Maiorescu la Roma din aprilie 1889, la care se referă adesea în scrisorile acestei perioade .

4 — *Carracci*, familie de pictori italieni din Bologna. *Lodovico* (1555—1619), *Agostino* (1547—1602), *Annibale* (1560—1609), *Antonio*

619

(1583—1618), întemeietorii unei academii de pictură la Bologna, ale cărei principii eclectice, inspirate din arta Renașterii, au influențat pictura italiană din sec. XVII.

5 — *David Teniers* (numit și Teniers cel Bătrîn) (1582—1649), pictor flamand, influențat de Rubens; *David Teniers* (numit și Teniers cel Tânăr) (1610—1690), una dintre cele mai reprezentative figuri ale artei flamande.

6 — *W. Frohner* (1835—1925), arheolog german naturalizat la Paris. Este autorul, printre altele, al unei lucrări despre *Columna lui Traian* (1872—1874).

7 — *Convorbiri literare*, XXIII, nr. 7, 1 oct. 1889.

8 — „Necuviința” nu este o „farsă de rău-gust”, ci denumirea populară a unui detaliu din anatomie care deosebește țapul de capră. Cuvântul respectiv se găsește în studiul lui Gr. Crăiniceanu, *Nomenclatura română-latină din istoria naturală*, *Convorbiri literare*, id., p. 584—571.

9 — E vorba de nuvela *Noapte bună* (v. *supra*, scrisoarea lui Titu Maiorescu din 25 sept. / 7 oct. 1889).

10 — Prietenul este un diplomat care va deveni personajul principal din nuvela *John James*, publicată în *Convorbiri literare*, XLIX, nr. 9, sept. 1915 (v. și comentariul lui Mihai Gafița, în voi. Duiliu Zamfirescu, *Opere*, III, *Nuvele*, ed. cit., p. 765—767).

11 — Se referă la scrisoarea lui Titu Maiorescu din 8/20 oct. 1889 (v. *supra*), care, prin modul deschis și afectuos de a discuta și lămurii lucrurile, a fost de natură să-l impresioneze în chip deosebit pe Duiliu.

cu fraza ce concentrează esența înaltei prețuiri a criticului, precum și un emoționant sens profetic : „Pe cât se poate omenește prevedea, literatura poetică română începe secolul al 20-lea sub auspiciile geniului lui, și forma limbei naționale, care și-a găsit în poetul Eminescu cea mai frumoasă înfăptuire pînă astăzi, va fi punctul de plecare pentru toată dezvoltarea viitoare a instrumentului cugetării românești”. Admirator statornic al geniului eminescian (să ne amintim articolul său din *L'Etoile roumaine*, 1885), Duiliu Zamfirescu este entuziasmat, și toată scrisoarea vibrează de această stare de spirit, care nu-l va lăsa indiferent nici pe T. Maiorescu în răspunsul său din 16/28 nov. 1889.

2 — *Seara zilei de sărbătoare* (ital.).

3 — *Viața singuratică* (ital.).

4 — Duiliu Zamfirescu va fi preocupat stăruitor de paralela Eminescu-Leopardi.

5 — Poetul român traduce următoarele : *Seara zilei de sărbătoare* (*Convorbiri literare*, XXIV, nr. 12, martie 1891), *Către lună* (id.) *Către sine însuși* (id.), *Infinitul* (id.). — la acestea pare a se referi în scrisoare. Lor li se adaugă : *Către Silvia* (*Convorbiri literare*, XXVI, nr. 12, aprilie 1893), *Cîntecul de noapte al unui păstor rătăcitor din Asia* (id.) și *Luna apune* (*Ateneul român*, I, nr. 11, nov. 1894).

în afara plăcerii de „a-și revedea resimțită propria sa căldură în altul”, scrisoarea lui Duiliu Zamfirescu îl bucură pe critic pentru intenția acestuia de a-l traduce pe Leopardi, faptă literară asupra căreia meditasese însuși mai de multă vreme.

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 135—136; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 57—58; 1944, p. 64—65; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 109—111.

1 — Este vorba de celebrul studiu al lui Titu Maiorescu, *Eminescu și poeziile lui* (*Convorbiri literare*, nr. 8, 1 mai 1889), care se încheie

„București, 16/28 noiembrie 1889

Iubite domnule Zamfirescu,

Un rînd numai în mijlocul tevăturelor politice, universitare și advocățești, un rînd de mulțumire pentru scrisoarea d-tale din urmă. Ce plăcere mai mare (după emoțiunea concepțiunii și după chinul făcerii) poate să aibă un scriitor decît de a-și revedea resimțită propria sa căldură în altul ?

Căci de căldură este totdeauna vorba, pentru orice adevărat scriitor, și pentru cel prozaic și pentru cel mai critic. Nu se poate încheia nimic de valoare, nici măcar o concepțiune politică, necum una literară, decît

ia gradul de topire. Numai în fierbințeala entuziasmului se *sudează* un subiect cu un predicat într-o nouă judecată, dacă e să fie viețuitoare, și nu un «cliche» mecanic.

Desigur și Newton a descoperit în căldură legea matematică a gravitațiunii. Și avem dar de constatat două feluri de entuziasmări sau de emoțiuni : emoțiunea noțională-abstractă (criticul, omul de analiză și omul de sinteză științifică) și emoțiunea intuitivă-concretă (poetul), și aici se *întâlnesc* amândoi — în aparență ?și de dispași ; aici se înrudește Lessing cu Schiller, Humboldt cu Goethe. Și evident : ca la cei mari, așa la cei mici.

Dar nu pentru această reflecție rău stilizată îți scriu, ci — pe lângă mulțumire — pentru a-ți spune bucuria ce o am că te-ai gândit să traduci din poeziile lui Leopardi. E o veche dorință a mea, dar greu de realizat. *Simplicitatea* miraculoasă și totdeauna de cel mai puternic efect a poeziilor lui Leopardi — se va putea ea oare întrupa în limba română sau este numai posibilă în contrastul între o limbă literară rafinată și reîntoarcerea la o limbă oarecum primăvornică ? Această condiție există în limba italiană ; dar nu există încă în a noastră, unde nu e rafinerie, și simplitatea e în pericol de a deveni prea trivială.

Încearcă și adu-ne ceva tradus când vei veni acum la București. La revedere, nu-i așa ? și în curând ?

Al d-tale devotat,

B.A.R., S 40(3)
XV

T. Maiorescu"

B.A.R., S 88(27)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 136—139; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 58—61 ;1944, p. 65—69 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 111—114.

1 — Observații foarte fine de psihologie artistică ale lui Duiliu Zamfirescu.

2 — Aici apare pentru prima dată una din ideile de bază — și discutabile — ale esteticii lui Duiliu, din discursul de recepție la Academia (1909) : că sufletul țărănesc n-ar fi capabil de complicații sufletești, în afara celor două sentimente : dragostea și dragostea de pământ.

3 — Față de *Năpasta*, scriitorul de la Roma adoptă o atitudine similară cu aceea manifestată față de *O făclie de Paște* (v. *supra*). El, ta și majoritatea criticilor vremii, reproșează autorului inautenticitatea personajelor, care, ca și Leiba Zibal sau Gheorghe, i se par *cazuri* (patologice), cum și sînt dealtfel, și semnalează, printre primii, influența Dostoievski-Tolstoi, care va fi mult exploatată după 1900, pînă la acuzarea de plagiat. Antinaturalismul lui Duiliu Zamfirescu e consecvent, *ci* și nereceptivitatea lui la formula de artă a lui Caragiale, dintr-o incompatibilitate pe care a definit-o singur (v. *supra*, scrisoarea 23, nota 2).

Cunoscîndu-i structura profund deosebită de a dramaturgului, Titu Maiorescu se aștepta ca reacția poetului de la Roma să fie una negativă, cînd astă dată coincidentă cu a publicului, ceea ce-l face să-i observe cu o ironie destul de aspră : „Va să zică ai ajuns în halul publicului ??! Eu rămîn în halul și în halatul meu. Vorba lui Lucanus (*Pharsalia*, I, 128) : «Zeilor le-a plăcut biruința, pe cînd lui Cato înfrîngerea». Și sîmnează, cu același subtext, „*Cato Maiorescu*”. Dezacordurile literare dintre cei doi dialoganți încep să se adune. Relațiile umane rămîn însă, pentru multă vreme, afectuos cordiale.

4 — Henriette Allievi, fiica senatorului Antonio Allievi (v. scrisoarea către Vintilă Brătianu, nota 2), era văduvă, avînd un copil din prima căsătorie. Duiliu Zamfirescu o cunoscuse cu mai puțin de un an în urmă. ea fiind, se pare, „femeia cu mult farmec” de care îi vorbea lui Titu Maiorescu în mai și iunie 1889. între scrisorile de la începutul anului 1890 de la B.A.R., se păstrează faim-part-ul căsătoriei secretarului de legație cu fiica senatorului, care are loc la 10 martie 1890.

„Monsieur et Madame

Lasca Zamfirescu ont

l'honneur de vous faire part

du mariage de leur fils *Duiliu*

Zamfirescu avec Madame

Henriette Allievi, qui

a eu lieu à Rome.

Focshani (Roumanie),

le 10 Mars 1890.

Monsieur *Antonio Allievi*
 Senateur du Roayaumme d'Italie
 a l'honneur de vous faire part
 du mariage de sa fille *Henriette*
 avec Monsieur *Duilius Zamfiresco*,
 Secretaire de Legation.

Rome, le 10 Mars 1890."

Intenția scriitorului de a se căsători, schițată cu anume discreție în această scrisoare (din ianuarie 1890), e salutăată cu satisfacție și căldură prietenească de Titu Maiorescu, parcă în compensație pentru ironia servită pentru critica *Năpastei*.

„București, 8/20 februarie 1890

Iubite domnule Zamfirescu,

Ne-a părut foarte bine de scrisoarea d-tale din urmă, deosebit de bine, fiindcă era greu simțimîntul că în timpul scurt al trecerii d-tale prin București nici nu ne-am putut vedea destul de des, nici nu ne-au lăsat alte împrejurări copleșitoare să ne bucurăm cu mai multă expansiune de prietenia care — de mult latentă între noi — devenise patentă la Roma. Dar să se știe numai că *este* — tot e bine și e mare lucru.

Am scăpat de absurda tevatură cu darea în judecată a lui Brătianu, și am scăpat cu fața curată, mulțumită mai ales energiei și înaltei inteligențe a lui Carp.

Și acum am un minut de respirație și zece minute (înainte de a mă sechestra clienții) pentru a-ți scrie aceste rînduri de răspuns la buna d-tale scrisoare datată „Roma, ianuarie 1890”, fără zi ! Omul fericit n-are calendar.

Încep cu ce ai sfîrșit d-ta — *in cauda venenum* — cu însurătoarea d-tale. Îți mai aduci aminte cu ce smerenie perfidă mi-o scrii ?

«Eu îmi pare că mă înșor.»

Îți *pare* ? în lumea aceasta vizionară toate sunt păreri. Dar în fine : dacă îți pare d-tale, trebuie să ne pară și nouă, și nouă ne pare chiar foarte bine, căci — după părerea noastră — aceasta îți lipsea, și de abia de acum înainte ai să începi a deveni om întreg. Cu inima d-tale caldă, ai suferit îndoit de izolarea de la Roma. Fie ca o blîndă

soartă să-ți dea în mintea și în inima viitoarei d-tale soții o corespondență adecuată pentru căldura gîndurilor și simțirilor d-tale.

În această speranță te rugăm să saluți din partea noastră pe domnișoara Henrieta (deocamdată încă) Allievi și

Quod Bonum Felix Faustumque !

Un tîrg : dacă-ți trimitem noi fotografiile noastre ne trimiți și c!-ta fotografia domnișoarei Henrieta Allievi și a d-tale. — Noi avem încredere și le trimitem ; să vedem acum dacă ești om de omenie la tîrg.

Năpasta lui Caragiale ? D-tale nu ți-a plăcut — mă așteptam la a'a ceva. Mie mi-a plăcut grozav de mult, și lui Carp, și lui I. A. Cantacuzin, și etc., etc. Dar ai să fii pus pe gînduri : nici publicului nu i-a plăcut : la prima reprezentare a căzut, sau *a peu pres*. A fost și prost jucată. Va să zică ai ajuns în halul publicului ?? — Eu rămîn în halul și în halatul meu. Vorba lui Lucanus (*fbarsalia*, I, 128) :

«Victrix causa Diis placidit, sed victa Catoni».

Cato Maiorescu"

40(41)
 B.A.R., S —————
 XV

27

88(28)
 B.A.R., S XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 139—140 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 61—62 ; 1944, p. 69—70.

1 — Soții Maiorescu îi trimiseseră lui Duiliu fotografiile lor.

2 — Romană din Roma, o adevărată frumusețe (ital.).

3 — Gil Blas de Santillane este eroul romanului cu același nume de scriitorul francez *Rene Alain Lesage* (1668—1747), romancier și dramaturg, bun cunoscător (și traducător) al literaturii spaniole, care l-a influențat în mod considerabil. Printre alte opere : *Le diable boiteux* (1707), *Turcaret, ou le financier* (1709), *Histoire de Guzman d'Aifarache* (1732).

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 140—143 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 62—65 ; 1944, p. 70—73.

1 — Diplomatul fusese în concediu, cum consemnează și jurnalul lui Titu Maiorescu.

2 — Romanul este *Lume nouă și lume veche*, publicat în *Convorbiri literare* în 1891—1892 și în volum la Edit. Carol Miiller, 1895.

3 — *Vasile G. Morțun* (1860—1919), ziarist și om politic. Unul dintre fondatorii revistei *Dacia viitoare* (1883). A făcut parte din conducerea unor gazete și reviste socialiste sau democratice. Primul deputat socialist în Parlament (1895). Membru în conducerea P.S.D.M.R. în 1899, a trecut cu „generoșii” în partidul liberal.

4 — *N. D. Xenopol* (1858—1917), scriitor, membru al „junimii” și colaborator la *Convorbiri literare*. Mai apoi, redactor la *Românul* și prim-redactor al ziarului liberal *Voința națională*, devenind un acerb antijunimist. Autor al romanelor sociale *Pășurile unui american în România* (1879—1880) și *Brazi și putregai* (1880).

5 — Se referă la *Ioan N. Nădejde* (1854—1928), publicist sociolog și om politic. A aderat la mișcarea socialistă, militând pentru revendicări general democratice. Membru al conducerii P.S.D.M.R., a fost principalul lider al „generoșilor” care au părăsit în 1899 mișcarea socialistă, trecând în partidul liberal. *Ion Nădejde* a făcut parte din conducerea revistelor *Contemporanul*, *Revista socială* și a ziarului *Lumea nouă*. A fost printre primii în țara noastră care a tratat problemele de istorie de pe pozițiile materialismului dialectic ; *Duiliu Zamfirescu* se referă, de asemenea, la *Gheorghe Nădejde* (1857—1939), frate al lui *Ioan Nădejde*; profesor și publicist, a activat și el în mișcarea socialistă, a fost redactor al *Contemporanului* și colaborator la *Evenimentul literar* și *Lumea nouă*.

6 — *Sofia Nădejde* (1856—1941), scriitoare și traducătoare, soție a lui *Ioan Nădejde*. Femeie foarte instruită, a fost o animatoare a mișcării de emancipare a femeii, colaboratoare activă la *Contemporanul* cu articole polemice, de popularizare a științei, cu nuvele și schițe. A mai colaborat la *Drepturile omului*, *Literatură și știință*, *Munca*. *Gazeta săteanului*. Proza ei se dezvoltă mai întâi pe o linie critică (aproape

tezistă), apoi devine umanitaristă și sentimentală, influențată de naturalismul francez și de literatura rusă, în special, Turgheniev.

7 — Lunga discuție pe care o face *Duiliu Zamfirescu* este în legătură cu romanul său *Lume nouă și lume veche*, unde încearcă să-i prezinte într-o lumină negativă pe fruntașii socialiști. Unul dintre eroi, *Veniamin Stroescu*, ar avea, după mărturia autorului, ca model pe *V. Gh. Morțun*, împrumutând în același timp unele trăsături și de la frații *Nădejde*. Însă autorul șarjează, făcând din *Stroescu*, om cu dare de mână, care a aderat la ideile socialiste, un personaj vulgar, prefigurându-l, pe această latură, pe *Tănase Scatiu*. *Titu Maiorescu* avusese dreptate să-l considere fals și ca psihologie (extrem de sumară) și ca identitate socială. În răspunsul său, *Duiliu Zamfirescu* ne lasă să înțelegem că de un asemenea tip „fals” a dorit să se ocupe, adică de un viitor „generos”, dar tot nu ne convinge, pentru că personajul rămâne periferic și schematic, pe primul plan trecând cadrulul sentimental dintre fiica și nora acestuia și frații *Ștefănescu*. Intenționând o critică a socialismului, scriitorul ar fi trebuit să scrie un roman ideologic, ceea ce *Lume nouă și lume veche* nu e. Vrînd să demonstreze falsitatea socială a personajului („El însă (care *el* este cu totul impersonal), *Morțun* sau *Veniamin Stroescu* sau un altul asemenea, nu e nici un agitator agrar consecvent, nici un socialist ideolog, care să pregătească omenirii timpul viitor”), junimistul și în esență conservatorul *Duiliu Zamfirescu* nu pătrunde mai adînc în resorturile interioare și nici nu se limitează numai la acest aspect. Șarja lui izbește în „generoși”, dar deopotrivă în *Covremelnicul (Contemporanul)*, în *Suferințele Omului (Drepturile omului)* în *Iliescu*, „faimosul critic” (posibil *Gherea*) și în genere în ideile avansate, care nu erau susținute numai de oameni falși, nesinceri, ca *Stroescu*. Antisocialismul romanului i s-a părut subred chiar și lui *Titu Maiorescu*, pe care l-a nemulțumit în primul rînd inautenticitatea personajului și probabil tezismul. *Veniamin Stroescu* nu avea statutul unui socialist (om sărac, exploatat, care ajunge astfel la „ideile umanitare”) și nici comportarea unui viitor „generos”, intelectual provenit din clasele avute, sedus, cel puțin pentru o vreme, de aceleași „idei umanitare”. El este pur și simplu un „mitocan”, căruia scriitorul îi lipește eticheta de socialist. Se pare că eroarea venea dintr-o confuzie a socialismului cu poporanismul, *Duiliu Zamfirescu* lăsîndu-ne să credem că socialismul vremii era un „socialism bourgeois” și că cel adevărat echivalează cu un ideal sublim pe care, să nu ne surprindă, l-ar îmbrățișa el însuși : „în socialismul radical, în comunism, există o idee sublimă : ștergerea noțiunii de proprietate, care va ridica de pe capetele omeniești pîcla preocupăunii celei mai meschine, și, ca un imens sac de lest aruncat dintr-un balon,

va sălta inteligența omenească cu trei mii de metri în văzduhul înalt". Criticul „generoșilor” devenea, în aceste rînduri, un generos, dar cate, totodată, nu voia să vadă că „noțiunea de proprietate” stătea chiar în centrul dezbaterilor și luptelor pe care le duceau socialiștii vremii lui. Ceea ce observă cu spirit pătrunzător Duiliu Zamfirescu este inconsecvența și poate și demagogia unor fruntași ai mișcării socialiste (ca V. G. Morțun, viitor fruntaș liberal), dar, din păcate, numai în scrisoare, nu și în roman.

8 — Una din marile basilici din Roma.

9 — *Gioacchino Rossini* (1792—1869), compozitor italian de operă, reprezentant al bel-canto-ului. A scris opere (*Bărbierul din Sevilla*, *Italianca din Alger*, *Semiramida*, *Wilhelm Tell*), cantate, oratorii, piese vocale (*Stabat Mater*). Duiliu Zamfirescu se referă uneori la Rossini în cronicile muzicale din *România liberă* și mai târziu în studiul despre L. Tolstoi.

10 — Desigur, *Elena Theodorini* (1857—1925), reputată pianistă, cîntăreață română despre care Duiliu Zamfirescu (Don Padil) scrisese adesea. A cîntat de multe ori în străinătate, pe scene celebre, ca „Scala” din Milano, în Spania, Portugalia, Anglia, S.U.A., Brazilia. Acum, în aprilie 1890, după cum se vede, cînta la Roma.

11 — Schița 25 *de minute*. Aceeași nereceptivitate pentru spiritul satirei caragialiene, pe care, în detalii, îl dezaproabă și Titu Maiorescu în scurta scrisoare de răspuns. Din păcate, criticul trece peste „discuțiile literare” și nu aflăm opinia sa direct și în scris despre falsitatea lui Veniamin Stroescu, așa-zisul socialist din romanul *Lume nouă și lume veche*, opinie pe care i-o transmisese autorului, verbal, cu puțină vreme în urmă la București.

„București, 17/29 aprilie 1890

Iubite domnule Zamfirescu,

Degeaba îmi scrii, pînă nu-mi vei trimite fotografiile d-nei Zamfirescu și a d-tale. Degeaba încerci discuții literare și te codești cu estetica poeziei ca să scapi de estetica dubioasă a fotografiei. Nu se prinde, nu primesc. Întîi ocaia de carne — vorba lui Shylock

T. Maiorescu,

întors de la Abbazia, Viena, Praga și Dresda și acum vîrît iarăși în salahoria bucureșteană.

P.S. Ce zici de poeziile lui Coșbuc ? Se-nțelege că «Madam Carol» și «soro» în schița lui Carag. *sunt* neiertate greșeli și fleacuri.

O, inconsecvență omenească !

Și, încai de mi-ai fi scris unde șezi la Roma. Și *a propos*: ești fericit ?

Idem.”

3.A.R., S 40(5)
XV

29

B.A.R., S 88(31)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 7, 1 august 1935, p. 352—356 : în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 65—68 ; 1944, p. 73—77; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 117—121.

î — E vorba de romanul *Lume nouă și lume veche* (v. *supra*, scrisoarea 2S, nota 7).

2 — *Torquato Tasso* (1544—1595), poet renescentist italian. Creatorii! epopeii naționale *Ierusalimul eliberat*, la care Duiliu Zamfirescu se mai refera și în alte rînduri. Tasso îmbină în opera sa fantasticul lumii cavalerești cu extazul religios și cu meditația spirituală, prevestind, prin lirismul său exaltat, romantismul.

3 — *Domenichino* (Domenico Zampieri) (1581—1641), pictor italian reprezentînd academismul școlii din Bologna.

4 — Stilul împodobit din *Ierusalimul (eliberat)* (ital.).

5 — *Ugo Foscolo* (1778—1827), unul din marii poeți ai Italiei ; patriot înflăcărat, a participat la viața politică, a fost exilat și a murit la Londra. Lirica lui e de inspirație preromantică (*Ode, Mormintele*). A scris eseuri și un roman, *Ultimele scrisori ale lui Jacopo Ortis*.

6 — Baptisteriul este unul dintre monumentele celebre ale orașului Pisa, alături de turnul înclinat datînd din sec. XII.

7 — Foiletoanele în cauză constituie debutul foarte tînărului N*. Iorga, și ele sînt : *Cercurile de admirație mutuală, Lupta*, nr. 1066,

4 martie 1890; *încotro mergem?*, id., nr. 1072, 11 martie; *Literatura națională*, id., nr. 1078, 18 martie; *Ion Gherea*, id., nr. 1085, 26—27 martie; *De ce n-avem roman?*, id., nr. 1090, 1 aprilie; *Bătrini și tineri*, id., nr. 1094, 8 aprilie; *Rolul criticii*, id., nr. 1100, 15 aprilie; *Artist și public*, id., nr. 1107, 25 aprilie; *Este posibil realismul?*, id., nr. 1111, 29 aprilie.

8 — Neculai Iorga, *Veronica Miele, Convorbiri literare*, nr. 1, 1 aprilie 1890, p. 56—69.

30

B.A.R., S ⁸⁸⁽³²⁾
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 7, 1 iulie 1935, p. 143; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 68—69; 1944, p. V.

1 — *Borghese*, familie patriciană de mecenafi, originară din Siena. Unul dintre descendenți, cardinalul Cafarelli, este fondatorul celebrei galerii de artă adăpostită în Villa Borghese.

2 — V. scrisoarea de răspuns a lui Maiorescu din 13/25 iunie 1890.

3 — Completarea datei, de mîna lui Titu Maiorescu.

„București, miercuri, 13/25 iunie 1890

Iubite domnule Zamfirescu,

S-au concretizat prevederile pentru lunile noastre de vacanță, iulie și august, și astăzi îți pot scrie date certe în timp și spațiu pentru proiectata noastră întîlnire.

Noi avem să stăm vreo 20 zile (de la 7/19 iulie la 27 iulie/8 august) la băile de la Schuls-Tarasp în Engadin în Svițera. La 29 iulie/10 august suntem la Meran lângă Bozen, stăm acolo și la 30 iulie/11 august, ne întîlnim acolo (adecă la Meran) cu d-nul și d-na Jacques Negruzzi, care

de-abia atunci sosesc de la moșia lor din Moldova, și plecăm 4 împreună de la Meran la 31 iulie/12 aug. cu trăsura prin Trafoi (noapte), *Stelvio* («Štílfser-Joch») la Bormio (noaptea acolo), Sondrio-Colico-Menaggio-Lugano (noapte), *Milan*, unde vom fi la 3/15 august și vom sta și la 4/16 aug. De-acolo la *Turin*, o zi, apoi la *Aosta* (o zi) și de aci vreo 8 zile la *Courmayeur* sub Montblanc, partea italiană. De aici iar Aosta-Turin-Savona-Ventimiglia-Marseille, Negruzeștii apoi Marseille-Paris, noi Marseille-Geneva-Zurich-Viena-București.

Unde ne întîlnim, ca să-ți fie d-tale mai potrivit? Eu ți-aș propune, ca lucru remarcabil de frumos (passo di Stelvio e o minune, șoseaua la 2700 metri!), să ne întîlnim la 30 iulie/11 aug. la Meran (știi, e comod să vii Verona-Bozen-Meran cu drumul-de-fier), să mergem toți 5 cu trăsura prin Trafoi. Stelvio, Bormio-Colico, Lugano la Milan, apoi Turin-Aosta-Courmayeur. Deși în acest mod ai ieși din Italia, dar ar fi numai pe 3 zile, din Ala (Verona) la Bormio.

Dacă nu se poate la Meran, fie la Milan, fie și la Turin-Aosta de la început, să fim împreună cel puțin la Courmayeur.

Noi stăm în București desigur pînă la 26 iunie/8 iulie, poate și ceva mai mult și de la 8/20 iulie pînă la 27 iulie/8 aug. suntem în Tarasp (adresa Maiorescu, *Curhaus Tarasp*, Svizzera). Ca să ne putem înțelege precis asupra întîlnirii.

Mulțumesc pentru fotografia d-tale foarte nemerită-

Și la caldă revedere.

T.M."

40(6)
B.A.R., S XV

31

B.A.R., S ⁸⁸⁽³³⁾
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 8, 1 august 1935, p. 356—357; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 69—70; 1944, p. 78—79.

1 — Directorul *Convorbirilor literare*, Iacob Negruzzi, un alt corespondent important al lui Duiliu Zamfirescu (v. voi. VIII al ediției ile față).

2 — E vorba de *Amintiri din „Junimea”*, care încep să apară în *Convorbiri literare* în 1892.

3 — Și Maiorescu îi răspunde imediat, cu atât mai mult cu cât îi comunică o importantă schimbare de traseu. Nu va mai veni în Italia, ci prin Germania, Danemarca, Norvegia, Suedia, se va duce la Capul Nord. De remarcat entuziasmul tineresc, pasiunea turistică a criticului, alături de spiritul său exact, meticolos în fixarea itinerarului și calcularea prețurilor. Pe ultima filă a scrisorii lui Duiliu Zamfirescu, destinatarul a notat o serie de cifre care ne indică veniturile acestuia din 1890 și proveniența lor: „8250 advoc. (—); 500 cam. (cameră?): 600 esm. (examen?); 611 Prof.; 200 C.F. (membru în vreun consiliu al C.F.R.?). Adică 10.161 lei, în iunie”. Aceste sume dau impresia unui bilanț înaintea plecării în lunga călătorie pe care o proiecta.

„București, sâmbătă, 23 iunie/5 iulie 1890

Iubite domnule Zamfirescu,

De-abia fixasem bine locul întâlnirii noastre în Italia de Nord pentru astă-vară, și acum trebuie să viu (îți poți închipui cu ce părere de rău!) să desfac tot planul de până acum. Au intrat microbii în el și l-au ucis, microbii lui Koch. De când cu holera în Spania este prea mare posibilitatea ca să vie și la Marsilia, Genua, Milan pentru a mai putea fi cineva sigur că va merge pe acolo drept plăcere în luna lui august. Și Șvițera, Aosta, Courmayeur vor scăpa probabil de holera, dar vor fi inundate de fugari. În aceste împrejurări nu e cuminte să mai mergem pe acolo, d. Jacques și consoarta *Convorbirilor* sunt mai ales grozav de sensitivi la orice știre de boală — deși nu vor să o mărturisească — și prin urmare.

Les extremes se touchent, noi am hotărât să mergem în Suedia și Norvegia până la Cap Nord, minunea minunilor ca peisagiu, ghețari, scare de miezul nopții etc. Nu știm încă dacă vin și Negruzzeștii.

Poți lua un concediu îndată și veni, poate cu d-na Zamfirescu, împreună cu noi? Ar trebui *îndată* fiindcă 18/30 iulie este ultima zi în acest an în care se vede toată sfera soarelui de miezul nopții la Cap Nord.

Iacă itinerariul, începînd de la Berlin, de unde luăm bilete circulare pentru tot drumul:

- Zioa
1. Berlin-Rostock-Gjedser-Kopenhaga.
 - „ 2. Kopenhaga.
 - „ 3. Helsingor (terasa lui Hamlet), Helsingborg-Gothenburg.
 4. Trollhättan (cascadele și canalul faimos).
 - „ 5. Christiania (sosire 8'55 seara).
 - „ 6 și 7 Christiania.
 - 8 și 9 drum la Drontheim (Thronhjem).
 - 10 Drontheim.
 - „ 11—20 din Drontheim la Cap Nord și înapoi.
 - „ 21 Din Drontheim la Dstersund.
 - „ 22 la Eollnäss.
 - „ 23 prin Upsala la Stockholm.
 - „ 24, 25, 26 Stockholm
 - „ 26 Norkopping și Wettersee.
 - 27 Malmo-Kopenhaga
 - „ 28 Kiel
 - 29 Hamburg
 - „ 30 Berlin.

Prețuri: circulara cl. I Berlin — toate orașele de mai sus și înapoi Berlin: 240 mărci = 300 franci. Vapor Drontheim-Cap Nord-Drontheim, însă cu mîncare cabină cu tot, 9 zile: 334 m. = 418 fr. Celelalte 22 zile mîncare, otel etc, cîte 30 frc pe zi de persoană, fac 660 frci. *In total cheltuiala de o persoană pentru acele 30 de zile Berlin-Cap Nord-Berlin* larg calculat: 1380 franci. Mai vine pentru d-ta drumul direct Roma-Berlin și înapoi Berlin-Roma.

Greutatea este că, trebuind să fim cel mai tîrziu la 18/30 iulie la Cap Nord și trebuindu-ne, după planul de mai sus, 16 zile de la Berlin la Cap Nord, suntem siliți să plecăm marți la 3/15 iulie din Berlin.

În orice caz suntem de astăzi peste o săptămînă, adică sîmbătă 30 iunie/12 iulie toată zioa la Dresda, Hotel Bellevue. Prin urmare, o depeșă a d-tale dată din Roma vineri seara sau sîmbătă 30 iunie/12 iulie dimineața sub adresa «Maiorescu, Dresda, Hotel Bellevue» ne sosește în timp util. Și dacă veniți, fixați unde și cînd sosiți la Berlin. Noi vom fi la *Berlin, Hotel de Rome* încă luni, 2/14 iulie. Se înțelege că dacă veniți și este vorba numai de cel mult 2 zile întîrziere peste zioa arătată mai sus, vă așteptăm cu cea mai mare plăcere la Berlin

pînă la 5/17 iulie, și «ratrapăm» timpul pentru Cap Nord, scurtînd cu cîte o zi șederea la Christiania și la Drontheim.

Ei, să te vedem !

Pot zice : la revedere ?!

Al d-tale,
7*. *Maiorescu*"

B.A.R., S 40(7)
XV

32

B.A.R., S ⁸⁸⁽³⁴⁾
XVIII

A fost publicată în *R.T.R.*, id., p. 358 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 70—71 ; 1944, p. 79—80.

1 — Nu se vor vedea în vara lui 1890 în Italia, cum dorea Duiliu Zamfirescu. Întors de la Cap Nord, Maiorescu îi scrie de la Reichenhall următoarea epistolă, detaliind (lucru rar) obișnuitele date din Baedeker, notînd chiar și cîteva impresii (mai ales de la Stockholm), pe care, începînd să le dezvolte, se sperie : „Doar n-am să fac un articol descriptiv !”

„Reichenhall e frumos, într-o
căldare de munți înalți
pînă peste 2500 metri.

Reichenhall lîngă Salzburg
Villa Flora
Duminică, 12/24 aug. 1890

Iubite domnule Duiliu,

Ne-am întors de la Cap Nord și am rămas aici de pripas și de odihnă. Mai stăm la Reichenhall pînă marți 21 august/2 septembrie, apoi îndelete prin Viena, Pesta acasă. Cînd aș ști unde te afli acum ! Dacă te afli în nordul Italiei, am fi aproape unii de alții, și de ! iute merg drumurile-de-fier.

Am pornit marți, 3/15 iulie, la 8V2 °re dimin. din Berlin și am sosit (prin Rostock-Warnemiinde-Gedser) la Copenhaga 7 V3 sara. Joi, în 5/17 iulie, am fost la Helsingdr să vizităm castelul Kronborg cu terasa lui Hamlet, sara la Helsingborg în Svedia. Apoi prin Goteborg pe la cascadele de la Trollhättan, stăvilarele («*echuset*») lui Ericson în faimosul Gotacanal (care leagă pe apă prin mijlocul Svediei peste lacurile Wenern, Wettern și Molaren, Goteborg cu Stockholm) la Christiania, unde am stat 2 zile, am făcut o excursie cu poșta (fiecare călător într-o minunată trăsurică cu numai 2 roate și un cal, «Kariol» la Humledal și Drammen ; miercuri, 11/23 iulie, la 2 d.am. din Christiania cu C.F. la Drontheim (Norveg. Thronhjelm, cetește Troniem), unde am sosit joi dimineața, în 21/24 iulie. A doua zi, vineri sara, la 10 ore, ne-am îmbarcat pe vaporul de turiști «Capella», care în 9 nopți și 8i/2 zile (pînă sîmbătă 21 iulie/2 aug. dimineața) ne-a dus la Cap Nord și ne-a adus cu bine înapoi la Drontheim. (Cheltuiala p. vapor de la Dronth. la Cap Nord și înapoi, în cea mai bună cabină, cu mîncare, serviciu, cu tot 425 frci de persoană). Marea în acest timp odată 3 ore foarte agitată, apoi vro 5 ore și iarăș vro 4, și 2 ore la Cap Nord agitată, încolo liniște ca pe lac.

Sîmbătă 14/26 iulie pe la amiază am debarcat pentru 2 ore, ca să ne suim pe insula Thorghatten la un tunel natural, prin care se vede marea cu nenumărate insule mici de stîncă, ca printr-un telescop uriaș ; în aceeași zi, pe la 6y, sara, am trecut peste linia polară, duminică dimineața la 15/27 iulie am stat o oră dinaintea orașelului Henningsvår pe una din minunatele insule Lofoten ; pe la 2 ore în grandiosul Ramsfjord (munți de stîncă pînă la 2000 m. înălțime, coborînd de-a dreptul în mare, cascade enorme, ghețari pînă la mare, și trecerea brațului de mare așa de strîmtă, încît parcă ești pe Dunăre la Pești), luni 16/28 iulie debarcat pentru cîteva ore la orașul Tromsø, de unde în 1/2 oră cu trăsura în Tromdal la un campament de laponi cu o cireada de vro 300 de reni, apoi la o instalație pentru exploatarea balenelor, 2 balene și mulțime de delfini văzuți în mare, marți, 17/29 iulie dimineața la Hammerfest, cel mai nordic oraș al pămîntului (oteluri, școală, biserică, stație telegrafică și meteorologică), și, în fine, în aceeași zi, la „1/2 ore sara sosit la Cap Nord, ancorat, suit (V/ oră comod în zig-zag) la platoul stîncos și mlăștinos al enormei stînci Cap Nord (295 metri deasupra mării), cinat sus, băut *champagne*, așteptat acolo miezul nopții și avut parte de cel mai splendid soare neînterupt ! Temperatura - 150 R. (din cauza caldului Golfstream). La întoarcere cules flori de pe platou (mycosotis, campanula, enzian), pe vapor pescuit 1/2 oră, prins «morues» mari, buni de mîncat (grozavi numai sub forma un-

turei de pește, ce o beau copiii slabi), apoi iar Hammerfest, Tromsø, coborât vineri 20 iulie de pe vapor pentru a ne duce y, ȋră le marele ghețar Svartisen, la nivelul mării (pe cînd în Svițera regiunea gheței vecinice începe de la 3000 metri în sus), și cum am spus, sîmbătă 21 iulie/2 aug., înainte de amiază, debarcat iarăși la Drontheim.

Pe lîngă toate impresiile extraordinare ale acestei călătorii, cea mai curioasă este lipsa totală de întunec în această epocă a anului. Deja la Christiania ne-am trezit în prima sară surprinși că, uitîndu-mă eu pe uliță în lumină de amurg, am văzut bine pe un orologiu de biserică 11 ore. Dar apoi de la Drontheim încolo nu mai e deosebire de zi și noapte, și ai la început oarecare greutate să-ți aduci aminte cînd să te culci și cînd să te scoli. Ai sta vecinie treaz și te-ai enerva peste măsură.

Duminică, 22 iulie/3 aug., am plecat cu drumul-de-fier (plăcut după vapor, va variație) la Upsala, unde am stat o noapte, apoi am ajuns la Stockholm, unde am stat pînă sîmbătă 2S iulie sara.

Stockholmul e cel mai frumos oraș ca priveliște, precum în genere Suedia e plăcută, curată, amabilă, elegantă, surprinzătoare prin progresul mașinilor de tot felul (vagoanele mult mai comode, mai *elastice* — de-abia auzi roatele și nu simți mișcarea ; telefoane în *toate* casele, electricitate și în trenurile accelerate, elevatori (lift) în mijlocul pieței ca să te urce (pentru 5 centime) la un faubourg de sus (150 metri ; de aici își va fi luat Eiffel ideea, care pare numai o simplă amplificare după cele făcute de mult la Stockholm), storiile și marchizele la ferestre elegante, comode, totdeauna solide etc, etc

Farmecul unic al Stockholmului e că-ți înfățișează într-o *singură privire*, d.e. de pe balconul nostru de la Grand Hotel, *tot* ce-ți poate da un oraș ca frumusețe : port de mare, la stînga marea plină, la dreapta curentul intrării lacului Mälaren în port, deasupra un elegant și foarte lung pod de piatră și fier, mai departe alt pod, peste care trec trenurile drumului-de-fier, vis-à-vis castelul și palatul regal, dedesupt la dreapta cafeneaua „Stromparterren”, pavilion de concert, iluminare multicoloră de la 10 ore sara înainte, globuri electrice la port și palat, pe *quai* la stînga Muzeul Național (edificiu frumos și mare), *tramways*, trăsuri, care și căruțe, vapoare, șalupe, bărci în vecinică mișcare, 2 parcuri, partere de flori, statua lui Karl XII, a lui Gustav Adolf, a lui Gustav III (cel omorît de Ankantröm), *stînci* colosale în mijlocul orașului — toate acestea, cum zisei, cu o singură privire — armonizate sub lumina stranie hiperboreală.

Dar destul! Doar n-am să fac un articol descriptiv. Din Stockholm la Norkbping (vizitarea unei familii cunoscute la Pontresina în vila

ei nespuse de frumoasă), apoi la Malmo, Copenhaga, Berlin, Miinchen, Reichenhall. Am luat cîteva sute de fotografii, le-am lipit într-un album, *ai usum amicorum* (delphinii i-am lăsat la Cap Nord), cînd vei veni la București.

Complimente doamnei Zamfirescu de la nevastă-mea și de la mine, și vechea strîngere de mînă prietenească dumitale,

T. Maiorescu"

i.A.R., S 40(8)
XV

33

B.A.R., S 88(35)
XVIII'

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 358—360 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 71—72 ; 1944, p. 80—81.

1 — V. scrisoarea de răspuns a lui T. Maiorescu din 12/24 aug. 1890.

2 — Cei doi epistolieri se află acum într-un moment foarte înalt al prieteniei lor, care-i permite mai tînărului Duiliu Zamfirescu să-i facă — respectuos ! dar să-i facă — lui Maiorescu această observație capitală și să-i smulgă prețioase mărturisiri în scrisoarea ce urmează, din 20 aug. / 1 sept. 1890. în plus, criticul e afectuos, plin de solicitudine, chiar și atunci cînd nu i se cere lui, personal, nimic.

„Reichenhall, luni, 20 aug/1 sept. 1890

Iubite domnule Duiliu,

Că ți-a trecut Mavrocordato înainte e o ciocoierie de-a lui Lahovary. Este *posibil*, nu sigur, ca pe la octomvrie să se facă o *identificare* ministerială cu «constituționalii», adecă cu noi. Atunci ar intra Carp în ministeriu și eu m-aș amesteca uneori în ale administrației guvernului, ceea ce pînă acum — de la retragerea noastră — am evitat absolut.

Pentru acest caz posibil te rog să-mi răspunzi la București cât mai curînd : unde dorești să te duci ca prim-secretar ? Ce este socrul d-tale, ce rol joacă, ce poziție ocupă în Italia ? Și — *last, not least* — ce avere ai de cînd te-ai însurat ?

Se-nțelege că nu poți lua aceste întrebări drept indiscrețiune din partea mea. Știi că asemenea date au însemnătatea lor pentru cariera diplomatică.

Cu 100 000 Irci pe an ai vrea să mă dezrobești din advocatura, ca să am răgazul de a scrie ? Ți-o las mai ieftin cu jumătate ; o fac și cu 50 000. *À la rigueur* și cu 40 000. Dar cînd ai pînă acum numai 5 000 ca procente din capital, 7 300 din profesură, trebuie să trimiți 11 000 franci pe an la Berlin, înțelegeți că restul trebuie să-l scoți din salahorie. Și «*p-imum vivere, deinde philosophari*». Ceea ce, dealtminteri, precum știi, nu m-a împiedecat încă de la seninătatea vieții. Fiecare din noi e mărginit în limitele firii sale și a unei poziții devenite definitive de la 40 de ani încolo ; și gîndurile, ce ar fi fost dacă n-ar fi fost ce a fost, sau cum ar fi dacă ar fi cum nu e, le-am alungat de mult. Dar adevărat este că mă apucă — așa la 2 luni o dată — dorul de a scrie ceva mai cu temei și o adîncă părere de rău că pentru așa ceva nu am timp liber.

Toate merg «a *bâtons rompus*» în viața mea literară. îmi pare însă că aș avea multe de spus și de scris, care uneori tind să-mi spargă țeasta de tare ce bat la ușe, însă e probabil că mulți se coboară în groapă ca o pușcă încărcată și ruginită în dorul de . face explozie — proastă imagine, dar exactă idee.

Precum vezi, ploo afară, și atunci ploo și înăuntru.

Nevastă-mea stă întinsă pe o canapea și cetește George Eliot, e veselă ca totdeauna, și aceasta mă readuce și pe mine la simțimîntul unei realități în definitiv plăcute.

Complimente și salutări amicale *da tutti a tutti*,

T. Maiorescu"

40(9)
B.A.R., S XV

88(36)
B.A.R., S XVIII'

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 360—362 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 74 ; 1944, p. 82—84.

1 — Palatul (Palazzo) Doria, monument de arhitectură din sec. XVI, adăpostind încă de pe atunci prețioase colecții de artă.

35

88(37)
B.A.R., S XVIII'

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 362—366 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 74—78 ; 1944, p. 84—88 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 121—126.

1 — Se referă, desigur, la romanul *Lume nouă și lume veche*; v. *supra*, scrisoarea 28, notele 2 și 7.

2 — Mărturiile de scriitor și opiniile literare ale lui Duiliu Zamfirescu sînt aici mult mai interesante decît romanul, de care era copleșit, dar care este în bună măsură fals (prin personajul Veniamin Stroescu) și destul de banal prin intriga sentimentală.

3 — Constatăm o contradicție a scriitorului : pe de o parte, prin ceea ce spune, el face o adevărată teorie a „procesului-verbal”, a romanului realist, obiectiv, pe de altă parte, nu-i place *Roșu și negru* al lui Stendhal, adică o operă care i-ar fi confirmat în mod excelent opinia. Este latura structurii și a formației sale clasice care-și spunea cuvîntul. Titu Maiorescu, în răspunsul său, nu va avea o altă părere, fiind și mai categoric împotriva realist-naturaliștilor francezi (Flaubert-Zola) pentru motivul că „nu au inima caldă”, motiv depășit din punct de vedere estetic odată cu romanul modern.

4 — De fapt, „istoria” de la Strassburg, unde Goethe se găsea la studii.

5 — *Le premier Faust*, traduit par Gerard [de Nerval] (1828).

6 — Discuția raportului între subiectiv și obiectiv în artă este oarecum improvizată, conținînd considerații de bun-simț, dar și confuzii, precum a obiectivității cu universalitatea. Mai sistematică, mai coerentă și mai convingătoare ne apare formularea aceluiași raport în răspunsul lui Titu Maiorescu din 4/16 oct. 1889, ce poate fi considerat ca unul din textele teoretice ale criticului.

7 — Pasaj de unde se vede că Duiliu Zamfirescu avea conștiința calităților și defectelor lui și că nu era numai megalomanul de mai târziu.

8 — Se referă mereu la romanul *Lume nouă și lume veche*, la care lucra și care va apărea în *Convorbiri literare*, în 1891—1892.

9 — V. răspunsul lui Maiorescu și la această chestiune în scrisoarea de mai jos, cu foarte măgulitoare, dar nu mai puțin sincere aprecieri față de omul Duiliu Zamfirescu, de *caracterul* lui, aspect esențial în relațiile criticului cu discipolii și, în genere, confracții mai tineri.

„București, 4/16 oct. 1890

Iubite d-le Z.,

Eram în întârziere cu răspunsul la o scrisoare a d-tale, și acum îmi vine și cea de la 6 oct.

Știi, sau te rog să știi, că scrisorile d-tale îmi fac totdeauna plăcere, și dar vorba d-tale «pardon de această prea lungă scrisoare» nu-și are loc. Aș vrea să am și eu răgazul să mă las plăcerii de a-ți răspunde mai des și mai regulat. Dar acest răgaz nu-l am decât foarte rar.

Am vorbit cu A. Lah. despre d-ta. L-am găsit în cunoștință deplină de cauză asupra împrejurărilor d-tale și te-am găsit bine notat. Al. Balș îmi spunea că primul secretar Mavroc. are vechimea legitimă de la prima sa numire (rău fiindu-i cariera întreruptă de guvernul colectivist), că cei ce vin acum la rând de vechime pentru înaintare ești d-ta și Mavrodin pe aceeași linie, dar că la prima vacanță e probabil că va trece întâi Mavrodin din cauze «umanitare», el fiind așa de sărac, încât câțiva franci mai mult pe lună să-i fie o chestie vitală. Dar la a doua vacanță d-ta, și anume la Roma, de unde se va deplasa Mavroc, pentru care e indiferent unde se află, numai să fie în străinătate (soit dit tout-à-fait entre nous : à cause de sa femme, qui était trop eprise du jeune procureur Catargi et qu'il fallait éloigner de ce brasier).

Ți le scriu aceste fiindcă te privesc. Dar n-aveai trebuință să-mi explici „per longum et latum” că nu pentru aceasta îmi atinseși într-o scrisoare trimisă la Reichenhall chestia poziției d-tale oficiale. Aceasta o știam și ți-am și răspuns de la Reichenhall că o știam. D-ta ești unul din puținii oameni pe lume care sunt discreți, prea discreți, ceea

ce nu strică. Dacă m-am informat pe la Lah. și Balș, am făcut-o riindcă ej mă interesam, nu fiindcă m-ai ii îndemnat d-ta.

Oricum, m-am bucurat să te văd bine notat la toți (și *à propos* de aceste : la întrebarea d-tale despre *Almanacul «Românului» pe 1891* răspund : dacă ar fi Carp la Externe, ai putea trimite ceva acolo ; dar fiind pasionatul om de partid Lahov. la Externe, nu știu cum s-ar privi lucrul, și atunci vorba veche : *In dubiis abstinendum*).

Nu așa de bine notat e Petrașcu, adecă : e foarte rău notat. La Constantincopol apucat de o grandomanie ridicolă, își dă aere de lux, a făcut datorii care s-au reclamat la Consulatul general și pe la club ; de la Paris a rămas iar o încurcătură a casei cu vro 800 de franci (și la Comit, teatral în București, unde-l numisem membru, a găsit mijloc să ia din casa teatrului și a trebuit să plătească alții). E de o grozavă trivialitate în materie de bani și de o vanitate proastră de cavalier de industrie. Aceasta are să-i frîngă gîtul în cariera diplomatică, precum deja a fost acum personal dojenit și consiliat la Ministeriu. Mie mi-a vorbit de dorința lui de a-și schimba cariera, de a intra la Culte etc. Dar ce să-i încredințezi unui om nesigur la mînuirea banilor.

Dealtminteri alaltăseară ne-a citit un foarte bun articol (partea 7) asupra lui Eminescu. Zicea că pleacă mîine la Constantinopol.

Sunt și eu cu desăvîrșire de părerea d-tale contra Flaubert-Zola. Nu au inimă *caldă*. Cetesc, recetesc acum pe Dickens. Iată un scriitor cald. Te rog, recetește-l cu doamna Zamfirescu împreună : d.e., *Temps difficiles* ; sau orce. Ce măiestrie în producerea simpatiei pentru mizeria claselor de jos ! Ce rază de soare peste toate scrierile ! Pe cînd Flaubert-Zola-Maupassant scriu sub cerul cenușiu al scepticilor blazați, și scrierile lor îți devin apăsătoare ca a treia săptămînă de ploaie.

Dar cu explicarea subiectivității și obiectivității nu mă unesc. D-ta delinești :

«A se vedea pe sine și lumea din afară schimbată întrucîtva și colorată după propria sa gîndire și propriul său sentiment este partea scriitorului subiectiv. Dimpotrivă, a se vedea pe sine și lucrurile ce-] înconjuri! mai de-aproape ca făcînd parte din lumea externă este aceea a scriitorului obiectiv.»

Eu zic, vezi și prefața mea la *Comediile Caragiale (Convorb., 1 sept. 1885 — partea despre moralitatea artei)* și art. *Poeți și critici (Convorb., 1 apr. 1886)* :

Toate impresiile omului asupra sa și asupra lumii sunt subiective. Cine își poate exprima aceste impresii subiective (la el, ca la toți oamenii subiectivi) cu atîta putere deosebită, cu atîta coloratură deosebită

în *formă exprimării*, încît să devie mai «sugestiv» în această formă de expresie, are *individualitate de stil*.

Cu toată această subiectivitate fatală a omului, care autor se numește obiectiv ? (ca Goethe, Shakespeare, Leopardi, Eminescu) (se înțelege : obiectiv «*cum grano salis*», relativ mai obiectiv în comparație cu alții, care sunt exclusiv sau egoist-subiectivi) ? Acela care primește de la obiectele observate și apoi descrise de dînsul niște impresii — ce e drept totdeauna subiective, dar cel puțin *neamestecate* cu alte impresii, *egoist-interesate ale sale* ; impresii în a căror primire și exprimare autorul *se uită pe sine*, se pierde, își pierde egoismul.

D.e., un conferențiar la Ateneu vrea să vorbească despre Eliade. Orce va zice despre Eliad, nu poate spune decît impresia sa subiectivă. Dacă spune însă curat, *limpede și cinstit numai impresia produsă asupra lui prin operele și figură lui Eliad*, el poate da despre Eliad o descriere pe cît omenește se poate de obiectivă, adică un obiect oglindit în cea mai curată subiectivitate omenească. Dacă însă (și aceasta se întîmpla în cele mai multe cazuri, de aceea scriitorii «obiectivi» sunt așa de rari) în această impresie a sa despre Eliad se mai amestecă (se asociază psihologiceste în capul lui) și alte impresii piezișe, egoistic-personale, adică relative la persoana vorbitorului în afară de obiectul Eliad; dacă, d.e., vorbitorul, crezînd că sunt în auditor cocoane încîntate de Eliad, căroră n-ar vrea să displacă, își drege fraza după gustul lor, sau dacă se gîndește, în genere, cum să captiveze auditorul cu vibrații de coarde populare, cu vreo declamație patriotică, vreun compliment la puternicii zilei, vreo fioritură pentru gingașele d-șoare etc, etc. : atunci este vederat că impresia despre Eliad și exprimarea acestei impresii, totdeauna subiective, nu mai este cel puțin subiectiv-curată, adică mărginită la impresia primită de la obiect, ci este înlănțuită, turburată, falsificată cu alte gînduri egoist-subiective, cu vanitatea de a plăcea coconelor, de a linguși pe puternici, de a-și înlesni el cariera vieții sale... tot lucruri *heterogene de obiect*.

Atunci vorbitorul sau scriitorul este *subiectiv în înțelesul mai restrîns, în înțeles defavorabil*.

Creangă e obiectiv: el descrie poporul așa cum îl vede el, subiectiv, dar așa *numai cum îl vede*, fără alt gînd pieziș decît de a-l vedea și de a-l descrie curat cum îl vede, uitîndu-se pe sine și uitîndu-se numai la popor.

Delavrancea e rău subiectiv : el descrie poporul așa cum îl vede în parte, dar o altă parte a vederii lui este simultan ocupată de

gîndul heterogen de a face efect cu scrierea lui, de a «epata» lumea, de a-i turna expresiile cele mai neobicinuite, de a trece *el* de mare scriitor popular *ă propos* de descrierea poporului : își amestecă dar egoismul, vanitatea, meschinăria sa în imaginea primită de la obiectul expunerii, și, prin urmare, nu capătă și nu poate exprima decît o imagine turburată, înstrăinată de propria ei fire, amestecată cu elemente ce nu se țin de ea.

E cam difuz ce am scris, dar cam așa ceva este deosebirea de care vorbim, între subiectiv și obiectiv.

Foarte spiritual, încîntător subiectiv e Byron. Primește o puternică impresie de la Don Juan, o dă puternic în expresie, însă mai dă alături și pieziș gînduri individual-egoiste de ale lui, își răzbună de hipocritul puritanism al societății engleze, care l-a blesat, expulzîndu-l din mijlocul ei, mai împunge pe bigota de nevastă-sa etc, și oscilează astfel între impresia subiectiv-curată despre obiect și între dorința lui egoist-turburătoare de a-și răzbuna. Lord Byron, prin urmare, nu este scriitor obiectiv. Am sîrșit și a 3-a coală, și rămîn al d-tale devotat,

T. Maiorescu"

B.A.R., S 40(10) si S 40(42)
XV XV~

3*

B.A.R., S 88(38)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 366—368 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 78—81 ; 1944, p. 88—91 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 126—129.

1 — I. A.I. Brătescu-Voinești, *Scrisori găsite*, în *Convorbiri literare*, nr. 7, 1 oct. 1890, p. 572—589.

2 — Primul copil al lui Duiliu Zamfirescu, Henriette (Enricheta-Eleonora-Eliza-Felicită).

3 — Articolul este intitulat *Tranziția* și a apărut în *Convorbiri literare*, nr. 7, 1 oct. 1888, p. 545—559.

4 — Nicolae Petrașcu, *Mihai Eminescu*. Studiu critic, publicat în *Convorbiri literare* între 1 nov. 1890 și 1 nov. 1891.

5 — Duiliu Zamfirescu e un prieten leal, deși va fi dezamăgit în ceea ce-l privește pe N. Petrașcu. Criticul, cum se vede în răspunsul său din 16/28 oct. 1890, va fi de acord cu opinia scriitorului de la Roma, pentru el dezamăgirea venind mult mai curînd. Acum dădea curs rugăminții lui Duiliu, în ale cărui cuvinte crede efectiv în această perioadă.

„București, 16/28 oct. 1890

Un rînd de felicitări, iubite domnule Duiliu, pentru d-ta și mai ales pentru d-na Zamfirescu. D-ta iubești cu un fel de amețitoare nepricepere, mica, dar imensa minune, ce ți-a aclus-o enigmatică natură în casă ; dar d-na Zamfirescu o iubește în mai mult cu îngrijirile gestațiunii și cu durerile facerii, dureri ce le-ai împărțit d-ta moralicește în folosul iubirii d-tale pentru soție, dar mama le-a avut fizicește în folosul iubirii sale pentru copil. /

Însă destulă analiză! Și să *ție* mărginim în felicitări, că au ieșit toate cu bine și că s-a produs în lume un plus de iubire.

Ai dreptate cu P[etrașcu]*, și eu gîndesc tot așa. Fiindcă e inteligent și poate produce ceva bun cu mintea sa, trebuie susținut. Nu fac și eu totdeauna așa cu toți cei inteligenți și producători, d.e. cu Caragiale, care știu că e — *passez-moi le mot* — o canalie ?

Numai vezi, susținut unde se poate fără a periclită mersul *cînstit* al trebilor. Un șef de secție la scoale, d.e., poate lua parale de la cei interesați la schimbări de loc, la înaintări etc, și atunci cum rămîne ?

Asupra acestui punct cel puțin ar trebui să fie cineva cu desăvîrșire sigur. Dar cu P[etrașcu] ? ?

Însă să încetez și cu aceste temeri, deocamdată academice ; căci în scrisoarea asta e vorba numai de felicitări din partea nevestii și a devotatului d-tale prieten,

T. Maiorescu"

40(11)
L.A.R., S XV

* Aici, ca și mai jos, cuvîntul șters cu o altă cerneală în manuscris.

37

B.A.R., S 88(39)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 368—369 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu si Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 81—82 ; 1944, p. 91—92.

1 — Ioan Bogdan (1864—1919), filolog și istoric, elev al lui B. P. Hasdeu, creatorul școlii românești de slavistică. A fost membru și vicepreședinte al Academiei Române. A colaborat asiduu la *Convorbiri literare*, unde a fost și în comitetul de redacție, la *Revista nouă*, *Archiv für slavische Philologie*.

2 — Gh. Bogdan-Duică (1866—1934), istoric literar, frate cu Ioan Bogdan. Colaborator al *Convorbirilor literare*. Studiul la care se refera Duiliu Zamfirescu mai departe este / *Gherea*, „*Studii critice*”, publicat în *Convorbiri literare*, nr. 5, 1 aug. 1890, p.393—414.

3 — Publicat în *Convorbiri literare*, XXIV, nr. 2, mai 1890.

4 — Amănunte despre geneza sonetului *Boul* și o paralelă cu *li. bove* de Carducci, v. în comentariul lui Mihai Gafița, în volumul Duiliu Zamfirescu, *Opere*, I, ed. cit., p. 438—440.

5 — în ciuda abținerii lui Maiorescu, pe care-l consultase în legătură cu această colaborare, Duiliu Zamfirescu trimite poezia *Sărutind-o unda blondă*, care apare cu titlul *Lido* în *Almanahul „Românului” pe anul 1891*, Buc, Tip. Românul, Vintilă C. A. Rosetti, 1891, p. 110. „Lumea” de care se temea criticul sînt șefii politici conservatori ; aceștia nu puteau privi cu ochi buni colaborarea lui Duiliu Zamfirescu (junimist) la publicații liberale radicale (aripa rosettistă).

38

B.A.R., S 88(40)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 371—372 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 84 ; 1944, p. 94—93

1 — Titu Maiorescu este din nou ministru al Instrucțiunii Publice și interimar la Lucrări Publice în cabinetul junimist-conservator-concentrați, între 16 noiembrie 1890 — 20 februarie 1891.

39

B.A.R., S 88(41)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 372—373 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 84—85 ; 1944, p. 94—96.

1 — V. *supra*, scrisoarea 1 către Duiliu Ioanin, nota 1.

2 — Literal, „vânătoare de vulpi” (ital.), expediție cinegetică, prilej pentru participanți de a desfășura demonstrații ecvestre ce se îmbinau cu manevre sentimentale.

3 — *Claymoor* (pseudonim al lui Mihai (Mișu) Văcărescu) (1843—1903), publicist, fiul poetului Iancu Văcărescu și unchi al poetei Elena Văcărescu. El semnează rubricile mondene la publicațiile *L'Independence roumaine* (*Carnet du highe-life, Echos mondains*), *La Roumanie illustree* (*Echos mondains*), *La lanterne mondaine*. Aici e vorba, probabil, de o recepție, unde a fost prezent și Maiorescu, fără ca gazetarul să-i fi menționat toate ordinele și decorațiile. De unde, observația lui Duiliu.

40

B.A.R., S 88(42)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 373 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 85—86 ; 1944, p. 96—97.

646

1 — *Jon Emanoil Florescu* (1819—1893), general, om politic conservator ; ministru în mai multe rânduri și prim-ministru în februarie-noiembrie 1891.

2 — *Lascăr Catargiu* (1823—1899), om politic, șef al partidului conservator, prim-ministru în mai multe rânduri.

3 — *Al. Lahovary* (1841—1897), jurist și om politic, unul din liderii conservatorilor „puri”, de mai multe ori ministru.

4 — într-adevăr, la 20 februarie 1891 vine la conducere un guvern liberal-conservator, în frunte cu generalul I. Em. Florescu, iar la 27 nov., același an, un guvern format din conservatori și concentrați, prim-ministru fiind Lascăr Catargiu. Duiliu Zamfirescu avea temeri, întrucât junimiștii (așa cum era considerat el) se îndepărtau tot mai mult de conservatori, apropiindu-se de liberali, ceea ce spune și Titu Maiorescu în răspunsul din 1/13 martie 1891, căutând să-l liniștească pe impacientul secretar de legăție de la Roma. Guvernul „colectivist” (adică liberal) nu va veni însă chiar așa de repede, ci abia în octombrie 1895, cu președinte D. A. Sturdza, eternul inamic al lui Duiliu Zamfirescu.

„București, 1/13 martie 1891

Mult iubite domnule Zamfirescu,

Situația politică stă acum așa («acum» înseamnă : în săptămâna aceasta ; ceva modificări în săptăm. viitoare nu sunt excluse), că guvernul (în esență vernescan) vrea să distrugă în alegerile viitoare de la 9/21, 10 și 11 apr. pe «junimiști», ca nu cumva să iese Carp, A. Marghiloman și eu deputați.

Însă colectiviștii sunt de o tărie de organizare și de o îndrăzneală față de slăbiciunea-ridicolul guvernului, încât probabil situația după alegeri va fi a lor.

Cel mult se poate întâmpla să iese vro 30 deputați intermediari (junimiști, liberali-disidenți, radicali împreună) care ar avea în Cameră rolul important de a hotărî direcția limbei de la cumpănă. Dar o majoritate hotărâtă și guvernabilă în favoarea guvernului Florescu—Catargi-Vernescu este exclusă din mintea tuturor de la noi.

Așa fiind atmosfera, miniștrii sunt hesitanți (afară de numirile noiilor prefecți), și nici o schimbare mai pronunțată în sensul lor nu îndrăznesc să o facă.

647

În ceea ce te privește dar pe d-ta personal, cred că — după prevederile omeniești — poți fi în liniște. Guvernul actual nu va face nimic, iar pe la iunie e posibil un guvern colectivist, de care nu ai să te temi.

Eu personal sunt mulțumit de situația noastră politică. Acum 3 ani eram numai vro 3 junimiști-politici : Carp, T. Rosetti și eu, trecînd în lumea noastră de teoreticieni-academici. Astăzi suntem vro 60, între cari și Germani și A. Marghiloman, și am dovedit prin reforma minunată a agiului, prin legea vînzării bunurilor în loturi mici la țărani, prin inamovibilitatea și prin legea pensiilor, că suntem oameni de acțiune practică și că nici nu există organizatori în afară de noi. Peste m.-it 3 ani va trebui dar să ne revie apa la moară, sub o formă sau sub alta. Direcția noastră, dealtminteri, este de acum înainte spre liberali. Conservatorii au devenit imposibili în vechea accepțiune a cuvîntului.

Al d-tale totdeauna devotat,

T.M."

B.A.R., S 40(12)
XV

41

B.A.R., S 88(43)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 374—376 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 86—88; 1944, p. 98__IC1 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 136—138.

1 — Alegeri organizate de guvernul I. Em. Florescu-Lascăr Catargiu-Vernescu, instalat la 20 febr. 1891 ; Titu Maiorescu nu mai fusese ales deputat.

2 — Regăsim aici nu numai observații destul de severe privind societatea românească a vremii, dar și o predispoziție, o aspirație balzaciană a scriitorului, realizată doar în parte în ciclul Comăneștenilor.

3 — Elena O. Sevastes, *Irina*, în *Convorbiri literare*, nr. 2, 1 mai 1891, p. 175—183.

4 — Delavrancea nu va satisface gustul totuși clasic al scriitorului de la Roma. Amestecul de romantism, realism, naturalism din nuvelele și basmele acestuia i se părea, pe bună dreptate, hibrid.

5 — V. N. Iorga, *De la Vrancea*, în *Lupta*, nr.-ele 1174, 1179; 1184, 1200, din 14 iulie, 22 iulie, 29 iulie, 5 aug., 19 aug. 1890.

6 — Opinie care-l va fi surprins pe Maiorescu, mai ales în privința culturii lui Gherea ; din păcate, proxima scrisoare a criticului e numai din septembrie 1891, adică după trei luni de la aceste interesante considerații ale lui Duiliu Zamfirescu privindu-i pe cîțiva dintre marii iui contemporani (Coșbuc e un talent original, Caragiale deși „zevzec” este „intelligentisim”), considerații care vor suporta modificări pe parcurs. A se vedea cazul Coșbuc.

7 — Steajer — parul din mijlocul unei arii de treierat cu caii.

8 — Dombey și Fiul, eroi din romanul cu același nume de scriitorul englez *Charles Dickens* (1821—1870).

9 — Iarăși, o politicoasă invitație adresată criticului de a se întoarce în uneltele sale. Duiliu Zamfirescu avea foarte clară conștiința valorii și a rolului jucat de Maiorescu în literatura română de la 1870—1880, dar în subtext nutrea și dorința unui articol despre poeziile și nuvelele sale. O spusese altă dată în mod și mai airect.

10 — I. C. Brătianu, marele fruntaș liberal, murise la 3/5 mai 1891 și deși înmormîntarea avea loc la Florica (jud. Argeș), cortegiul mortuar a fost purtat și pe străzile Bucureștiului, prilej de a se face o demonstrație anticonservatoare.

11 — Duiliu Zamfirescu se instituie în judecător al situației politice din țară, afișînd superioritatea celui neangajat, dar lăsînd să se înțeleagă că într-o zi va fi nevoit să coboare și el în arenă : visul său de tinerețe de a fi ales deputat și de a face carieră politică, pentru care, vai, nu avea mari înzestrări !

12 — C. Esarcu era ministru de Externe în guvernul liberal-conservator I. Em. Florescu - L. Catargiu. Duiliu vrea să spună probabil c: șeful său nu-i cunoștea convingerile politice junimiste. De unde se temea că, prin instalarea noului cabinet, „poziția sa devine nesigură” (v. scrisoarea din 9 martie 1891), diplomatul de la Roma are surpriza unei decorații.

13 — p, ultima filă a scrisorii se găsesc următoarele însemnări ale lui T. Maiorescu în legătură cu frecvențele lui călătorii în străinătate,, cu orarul trenurilor și cu prețurile :

Coln-Amsterdam 20 M. 70 f. cl. I
Ems — Amsterdam cl. I 31 Mark
liber Emerich

[urmează câteva cuvinte, indicînd localitățile și ora, pe care le-a barat]

Ab Cbln Hauptbanhof	3° 54	
Dusseld.	4° 33	
Oberh.	5° 9	
Wesel	5° 38	
Amsterdam	8° 30 seara	
ab Ems	7° 48 friih	
	Cu trăs[ura]de la Ems la Coblenz	
am Coblenz	8° 18	
Ab Coblenz (vapor)	9° 15	
Am Coln	10 45	45 I
•eder ab Ems	10° 18 tr.	
am Coln	12° 40	C F.

42

B.A.R., S 88(49)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 9, 1 sept. 1935, p. 582 ; în vo'. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 88—89 ; 1944, p. 101.

1 — Din scrisoarea care urmează (3/15 iulie 1891) înțelegem că e vorba de studiul despre C. Dobrogeanu-Gherea.

2 — Cumnata lui T. Maiorescu, soră cu Ana și cu Măria Negruzzi, soția lui Iacob Negruzzi.

43

B.A.R., S 88(44)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 582—584 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 89—92 ; 1944, p. 102—

105 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 140—144.

1 — Scrisoare care, din păcate, nu ni s-a păstrat. Ultima epistolă a lui Maiorescu din această perioadă e aceea datată 1/13 martie 1891 și proxima din 28 sept./10 oct. 1891.

2 — „Monografia” a rămas în stadiul de fragment, pe care avea să-l publice sub titlul *Scrisori romane*, III, în *Convorbiri literare*, XLI, nr. 7, 1 iul. 1907, p. 657—671 ; nr. 8, 1 aug., p. 769—778, cu precizarea : „După cum se va vedea din cuprinsul acestui articol, el a fost scris acum 15 ani”. Autorul se înșela, pentru că scăzînd 1891 din 1907, înseamnă 16 ani. Dar nu aceasta e important, ci faptul că Duiliu Zamfirescu are pasiunea ideilor și a discuției. Din păcate, n-are și posibilitatea sistematizării, a unei argumentații consecvente care să ducă lucrurile pînă la capăt. O recunoaște singur în chiar acest început de studiu : „Concluzia la care am ajuns a fost că nu sunt un temperament critic, cel puțin sistematic critic”. Scriitorul nici nu bănuiește cîtă dreptate are. Înrii, pentru că modul său de abordare a conceptelor este pur impresionist, ca să nu spunem empiric, în al doilea rînd, pentru că nu reușește să finalizeze nici „monografia” despre C. Dobrogeanu-Gherea, nici aceea despre Tolstoi. Să mai adăogăm că se contrazice ? Că în articolul din *Convorbiri literare* susține independența absolută a scriitorului față de baza economică și că, numai doi ani mai tîrziu, în discursul de recepție din 1909, afirmă exact contrariul ? („Este, în adevăr interesant a vedea cum evenimentele istorice cele mai depărtate și mai poetice au la baza lor o cauză economică.”)

3 — V. C. Dobrogeanu-Gherea, *Cauza pesimismului în literatură și artă*, studiu publicat în *Studii critice*, voi. II, 1890 și în același volum, *Decepționismul în literatura română*.

4 — *Achille Loria* (1857—1943), economist și sociolog italian, partizan al determinismului economic. A reprezentat aripa reformistă a mișcării socialiste italiene, în cadrul căreia a militat : *Opere : Analize ale proprietății capitaliste* (1889), *Sociologia și școlile sale* (1900), *Bazele economice ale construcției sociale* (1902), *Marx și doctrina sa, Morfologia socială* (1906).

5 — *Cîntecul păstorului în pustiu* (ital.).

6 — La mecanicismul lui Gherea cu privire la cauzele social-economice ale pesimismului și decepționismului, Duiliu Zamfirescu răspunde cu un mecanicism și mai rigid. E greu de susținut că „poetii au fost

cu totul neatârnați de caracteristica economică a timpului lor", și Duiliu Zamfirescu însuși recunoaște în mod tacit acest lucru în discursul de recepție infirmându-și ideea (v. *supra*, nota 2). Ceea ce omite scriitorul, ca și preopinentalul său, într-o anumită măsură, este că determinismul economic este mediat prin forme ale conștiinței sociale, că el nu acționează singur și în măsură egală în toate cazurile. Dacă C. Dobrogeanu-Gherea supralicitează, într-adevăr, factorul economic, minimalizând zestrea psihologică, temperamentală, a artistului, Duiliu Zamfirescu, și nu numai el, procedează în sens opus, explicînd totul în mod absolut prin personalitatea artistului, minimalizînd condiționarea social-istorică pe care o desparte în mod arbitrar de economic. „Un poet — va concede autorul *Vieții la țară* în «monografia» neterminată — poate să fie înrîurit în bine sau în rău în societate, dar pesimismul sau optimismul lui este absolut neatârnat de starea economică a timpului în care trăiește.” (V. și Duiliu Zamfirescu, *Opere*, V, ed. cit., p. 457.) Ca și cînd „starea economică” n-ar avea nici o legătură cu societatea, n-ar influența-o în nici un fel (de fapt, o generează), ca și cînd cele două laturi, economic și social, ar fi complet autonome, nu s-ar găsi într-o interdependență, ce nu mai are nevoie să fie demonstrată.

7 — Ceea ce scriitorul n-a mai făcut, publicîndu-le, tot ca simple note abia după 16 ani și într-un moment cu totul impropriu, din punct de vedere „economic”, în 1907, anul răscoalelor țărănești.

8 — Despre vizita reginei Elisabeta la Veneția, care echivala cu o autoexilare, v. notele la scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara despre „drama de la Veneția”.

44

B.A.R., S 88(45)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 585—587 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 92—93 ; 1944, p. 105—106.

1 — E vorba de scrisoarea precedentă, din 3/3 iulie 1891.

2 — Nu s» rătăcise (v. *supra*, scrisoarea 43).

652

3 — Este vorba de *Viața la țară*, la care va începe să scrie în anul următor, după ce se va consuma „drama de la Veneția”, în care fusese implicat și scriitorul, fapt care-i atrăsese mutarea disciplinară la Atena și apoi la Bruxelles.

4 — Se referă la romanul *Lume nouă și lume veche*, care se publică în *Convorbiri literare*, în 1891—1892.

5 — Cu orgoliul său firesc, autorul își supralicita romanul, pe care el însuși îl va face uitat mai tîrziu.

45

B.A.R., S 88(46)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 507 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 93—94 ; 1944, p. 107.

1 — Scrisoare care nu s-a păstrat.

2 — Referirea este la „afacerea Văcărescu” sau „drama de la Veneția”, pentru care v. scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara, nota 3, precum și răspunsul lui Titu Maiorescu din 28 sept. / 10 oct. 1891.

3 — „Stăpînirea”, adică guvernul liberal-conservator I. Em. Florescu și mai apoi Lascăr Catargiu, nu-l va da afară, dar îl va transfera la Atena, începînd de la 1 iunie 1892.

46

B.A.R., S 88(47)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 588 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 94—95 ; 1944, p. 107—108.

653

1 — Scrisoare care nu ni s-a păstrat.

2 — V. răspunsul lui Titu Maiorescu din 28 sept./10 oct. 1891 de mai jos.

3 — Amărăciunea diplomatului era provocată de aceeași „afacere Văcărescu” (v. *supra*, scrisoarea 45, nota 2).

„București, sîmbătă, 28 sept./10 oct., 91

Iubite domnule Duiliu,

Mulțumesc pentru foarte amabila grabă cu care ai făcut să mi se trimită cărțile de drept comercial. Au sosit ieri, sunt tocmai ce doream, am și trimis (tot ieri) prin mandat poștal costul lor cel foarte mic librăriei Bocea după socoteala trimisă împreună — aceasta a mers bine și iute ca în poveste.

Scrisorile noastre (a d-tale cu plîngerea în contra stupidei presupunerii că d-ta ai fi corespondentul Loredano și a mea cu comanda cărților) s-au încrucișat. Din întîmplare, vorbisem amîndoi de același fapt. Dar în urma scrisorii d-tale am mai scris eu însumi alăturata notiță în *Constituționalul*. *

Ceea ce nu a împiedicat pe *Liberte* (a d-lor Sturdza-Beldimano) să scrie după vro 5 zile că corespondențele din urmă semnate Loredano sunt insignifiante și probabil fabricate în București «pentru a amăgi cercetările asupra adevăratului corespondent, care pare a fi la Roma».

Cînd vede cineva perzistența erorii, poate avea speranță că odinioară în viitor va fi și oarecare tărie pentru adevăr. Căci perzistența existînd, nu va fi greu să o folosești pentru adevăr în loc să o vezi astăzi întrebuințată la eroare. Căci în defînitiv adevărul e lucru mai firesc decît eroarea, care undeva și cîndva trebuie să-și dea în petec.

* T. Maiorescu atașează chiar tăietura din ziar: „Față cu știrile neexacte care tot se mai răspîndesc prin unele ziare, declarăm din nou și pentru a treia oară că d-l Zamfirescu, secretarul Legațiunii de la Roma, nu este și nu a fost niciodată corespondentul ziarului *Constituționalul*, că nici un rînd nu ne-a venit vreodată de la d-sa, nici direct nici indirect, că prin urmare și îndeosebi corespondențele noastre din Veneția și Palanza, semnate «Loredano», nu sunt nici scrise, nici inspirate de d-l Zamfirescu”.

Tot optimist !

Mulțumiri încă o dată, complimente doamnei Zamfirescu (putem spera să o vedem de iarnă în București) și cu mare bucurie la revedere,

T. Maiorescu”

B.A.R., S 40(13)
XV

47

B.A.R., 88(46)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 588-590 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 95-96 ; 1944, p. 108-110 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 157—159.

1 — Se referă la Emil Du Bois-Reymond, *Despre limitele cunoașterii* (trad. de Titu Maiorescu), în *Convorbiri literare*, nr. 8, 1 nov. 1891, p. 620—645.

2 — Pentru recenzie la Titu Maiorescu la traducerea din Horațiu a lui D. C. Ollănescu, v. scrisoarea 12 către Trandafir Djuvara, nota 6, precum și scrisoarea de răspuns, de o ironie tăioasă, a criticului, din 17/29 nov. 1891, conținînd semnificative considerații asupra lui Caragiale, N.T. Petrașcu, D. C. Ollănescu și date foarte prețioase despre propria și prodigioasa lui activitate. De asemeni, scrisoarea din 20 nov./2 dec. 1891, în care i se comunică prognoza politică.

3 — N. Petrașcu, *Mihail Eminescu*, studiu critic, București, Stabiliment grafic V. Socec, 1892. Dedicăția este următoarea: „Atît felul încercării de față cît și numele poetului din ea îmi amintesc pe întemeietorul criticei noastre literare, din convorbirile căruia am profitat, pe omul de gust, care a fixat cel dintîi pe Eminescu și l-a urmărit de aproape cu privirea simpatică. închin dar acest studiu critic domnului Titu Maiorescu.

N. Petrașcu.”

4 — Cu toată inima (lat.).

5 — N. Petrașcu și A. Vlahuță sînt numai două dintre exemplele care atestă la Duiliu Zamfirescu o adevărată vocație a prieteniei.

Iubite domnule 'Zamfirescu,

Ce muscă te-a pișcat ? Mai sunt mosquitos în noiembrie pe la Roma ? Sau suflă vreun scirocco pe așa vreme iernatică ? Sau ai avut un atac de friguri paludiene, de ai văzut așa în negru articolul meu despre OHănescu-Horațiu ?

Nu voia să fie și nu este negru, din contră : evită negrul și rămîne trandafiriu sau cel puțin alb. Am lăudat ce era de lăudat în conștiință și am tăcut asupra restului. Și nu am tăcut fiindcă nu aș fi spus lucrul verde cum îl cred — în materie literară nu încap tranzacțiuni, ci rămîne *magis amica veritas* — ci fiindcă nu ar fi înțeles poate publicul — și ar fi interpretat în defavoarea lui Ollănescu ceea ce *în mare parte* nu e vina lui, ci a nivelului încă prea puțin urcat al limbei noastre *obiciuite*.

Faptul e că afară de traducerea *Ad amphoram*, care am și reprodus-o întreagă, celelalte sunt de o trivializare a impresiei totale, care nu respiră deloc eleganța lui Horațiu.

Era bine să o spun aceasta ? Mi-a părut că nu. Dar i-am scris-o ieri lui Ollănescu într-o lungă și caldă scrisoare.

Pe aici valvirej politic mai mare decât oricînd, și poate (nu sigur) căderea guvernului.

Ce va fi în urmă ? Beizadea Mitică tranziție ? Sturdza direct cu colectivității ? Poate Lascar Catargiu cu Lahovary-Știrbei ? Nu tocmai imposibil o combinație cu cîțiva junimiști ? Peste cel mult 8 zile va fi născut curiosul copil politic al devergondajului actual.

A *propos* de devergondaj : Mavrocordat divorțează în adevăr ; d-na s-a prea îndulcit (și de mult) de junele Henri Catargi, care și el este rezultatul relației d-nei Catargi Bednianu [?] cu Menelas Germani, care și ea este rezultatul mamei sale cu altul decât legitimul ei bărbat, care și ea — mama — este fructul... dar îmi pare că avem să ne urcăm pînă la Eva cu șarpele și cu mărul.

Că Petrașcu vrea să-mi dedice cartea e o mare amabilitate din partea lui. E evident că omul are talent ; mai mare talent are Ollănescu ; mult mai mare Caragiale — toți trei, după simțimîntul meu, îndoioși ca caracter, dar asta e treaba lor și nu influențează deloc asupra relațiilor noastre literare ; deși... Dar în fine !

Observările ce le faci și le repeți asupra prea puținii activități literare ale mele îmi sunt totdeauna binevenite și le găsesc totdeauna adevărat prietenești. Eu primesc în genere cu dragă inimă orice sinceră critică personală, de orice soi și în orice direcție.

Numai, vezi, domnule Duiliu, nu pot cu nici un chip face mai mult decât fac, mi-ar lipsi literal timpul material. Dă-ți puțin seamă : mă scol de regulă dimineața la 5 1/2 și lucrez în iatac cu lampa aprinsă pînă la 8, în fiecare zi, apoi cafea, de la 9—11 1/2 iar lucru, oameni (Carp, Marghiloman, studenți, transilvăneni, vizite), de la 1 înainte sau procese, sau pregătiri la cursul universitar, care e frecventat de o lume nebuna (pînă în coridor cu ușa deschisă), sara o dată pe săptămînă literatură, o dată muzică, o dată club politic, de vro 2—3 ori cetire cu nevastă-mea (termină Carlyle, revolut, franc).

Dar ce iese din acest lucru ?

Întii cursul universitar. Mare lucru pentru mine ; cursul totdeauna din nou rumegat, ținut în curent, sugestiv pentru tinerime. De aici o clipire a celor mai inteligenți absolvenți ai Facult. de litere de mine, care *acum* chiar e pe cale a se traduce în colaborarea lor regulată la *Convorb.*, poate peste 1 ani încredințarea revistei pe numele lor.

Al doilea. Am scos în anul acesta *Aforismele Schopenhauer* în nouă ediție și revizie. Mic lucru, dar *trebuia* făcut, 436 pagini de tipar revăzute, coaiele imprimate corectate etc.

Al treilea, o cărticică cu discursul meu asupra reformei învățămîntului, 195 pagini imprimate, scrise și acelea, corectate în 3 probe... timp și muncă, mare, mică, dar trebuie făcută.

Al patrulea : noua ediție a *Criticelor*, revăzută cu cea mai mare băgare de seamă ; 3 volume vor ieși, primul începe cu *Poala română din 1367*, sunt acum de-abia la corectura coalei a 7-a... și cele multe înaințe.

Al patrulea : * Socec cere o nouă ediție (a șasea) a lui Eminescu ; și a cincea e sleită ; corecturi peste corecturi h tipografie.

A! cincilea : tot acum, chiar acum, i-a venit lui Haimann ideea să tipărească în volum pe *Lascar Viorescu* de Kotzebue, tradus de nevastă-mea, și vrea să apară la dechemvrie. Sunt vro 360 pagini de tipar. Pe fiecare zi o coală de corectură. Nu e vorba, nevastă-mea și-o face, șade acolo vis-à-vis de mine la masă, ea corectează *Lascar*, eu corectez *Criticele*, ne mai întrebăm unul pe altul, mai modificăm, muncim ca niște salahori cu ziua.

Al șaselea : în marele proces al moștenirii Sturdza-Vodă sunt avocatul lui Dimitrie M. Sturdza. Am cîștigat în prima instanță în un proces, la apel în altul. A fost și vorba de figura istorică a lui Mihalache Sturdza. Se publică toate pledările în volum. Refă și scrie o pledare de 3 ore — un mic volum. Tot acum în acestăș timp.

în loc de „al cincilea". *Lapsus calami* al lui T. Maiorescu.

Această e știință, literatură, revizuire, scriere sau rescriere, tipăritură și corectură — întruna, întruna, fără repaos. Dar eu nu cred să fie astăzi doi oameni în România care să lucreze mai fără preget decât nevastă-mea *fi cu mine.

Toate aceste în vremea de la 1 martie, când am ieșit din Minister, pînă acum. Și mai aștept în curînd să mă apuce o nouă (a patra) ediție a *Logicei*.

Dar va fi de folos ? Mai știi ? Unii vor avea o impresie de la curs, alții din *Critice*, alții din ideile asupra instrucțiunii, alții din Schopenhauer, alții din pledarea Sturdza, alții din ediția Eminescu, alții din Kotzebue...

Multe raze și răzuțe împrăstiate, dar oricum : o neobosită activitate. Și vezi că nu ți-am vorbit de întruniri politice, de articule prin *Constit.*, de pledări zilnice, de scrisori și relații literare.

Dar și eu aștept să se termine această prea mare muncă de reeditări, pentru a face ceva nou dacă pot. Deocamdată sunt împleticit pe această roată de Ixion.

Cînd anume vii la București? — în planul nostru e ca la 19/31 decemvr. să plecăm din București, la 23 dec/3 ian. să fim pe 2 zile la Roma (cu Negruzești) și apoi 3 zile la Neapol. La 6/18 ianuarie 1892 înapoi.

Quod Dii bene vertant !

Al d-taie prietenește devotat,

T. Maiorescu"

B.A.R., S 40(14)
XV

„București, 20 noemvr./2 dec. '91

Iubite d-le Zamf.,

în pripă ! Iacă o scrisoare ce o primesc de la Ollănescu (Te rog, trimite-mi-o înapoi.) Nu e un răspuns la scrisoarea mea către el, ni s-au încrucișat scrisorile. Vezi că am avut eu dreptate și nu d-ta cu sciocco sau cu infecția palustră ?

Criză ministerială ! Ați scăpat de Exarcho. Ridculii situației sunt Catonul «neodinastic» Blaremburg și imponderabilul Fiscian Poni, care dispar în întinerie.

Situația se apropie de o combinație Catargiu-junimistă, Lahovary la Externe, atunci *nu* Esarcu la Roma. Ruptură completă la cuțite între Catargiu și Vernescano-Florescani.

Caraghioasă lume.

Al d-tale totdeauna vesel,

T.M.

B.A.R., S 40(15)
XV

48

B.A.R., S 88(50)
XVIII'

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 590—592 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 97—99; 1944, p. 110—113.

1 — Se referă, firește, la scrisoarea lui Titu Maiorescu din 17/29 nov. 1891 (v. *supra*).

2 — Este pentru prima dată cînd scriitorul de la Roma se pronunță asupra Unirii, văzută ca idealul politic suprem al românilor, și asupra transilvănenilor. Dacă în această a doua parte a chestiunii se referă la scriitori transilvăneni, poziția sa rezonabilă de acum se va schimba pe parcurs. Atitudinea lui față de Slavici, Coșbuc, Goga va fi una critică și progresiv minimalizatoare, culminînd în discursul de recepție din 1909.

3 — Tînărul Duiliu Zamfirescu își permite să-i facă observații criticii, care nu mai scria cam demult „critică” și să-i atragă în fond atenția asupra necesității de a interveni în viața literară, atît în aprecierea scrierilor din ultimii ani (între care le subînțelegea desigur și pe ale sale), cît și în dezbaterile pe care o provocau studiile și articolele *Contemporanului* și în primul rînd ale lui C. Dobrogeanu-Gherea. Este foarte interesant că respectuoasele îndemnuri — care nu rămîn mai puțin îndrăznețe — ale lui Duiliu Zamfirescu, într-o scrisoare particulară, aminteau îndeaproape reproșurile adversarilor, unii din aceeași generație cu diplomatul. Iată ce scria Delavrancea în suita de articole *O familie de poeți*, numai cu vreo cîțiva ani înainte, despre necesitatea prezenței în arena literară a lui Titu Maiorescu : „Se înșală d. Maiorescu. Astăzi, mai mult decît oricînd, d-sa ar fi folositor pentru literatură și pentru țară

ca critic, mai ales dacă s-ar încredința că e mai bine să părăsească critica teoretică, critica de generalități, care și-ar avea locul destul de cuvenit într-un sistem filozofic, dar care nu aduce mult folos în niște studii curat critice" (Delavrancea, *O familie de poeți*, în *Lupta literară*, 1887, nr. 1—2).

4 — Atitudinea lui Duiliu Zamfirescu reprezintă una dintre cele mai spontane reacții, față de criticele lui Gherea, care veneau din tabăra junimistă. De notat și considerația scriitorului de la Roma pentru noii combatanți, „intelenți și culți”.

5 — în fapt, fragmentul de „monografie” despre Gherea, care nu va fi publicat decât peste 16 ani (v. *supra*, scrisoarea 43, nota 2).

6 — Timpul de sfânta Bibiana/Ține patruzeci de zile și o săptămîna (ital.).

7 — Fericitul de el (ital.).

49

B.A.R., S 88(51)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 592—594 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 99—101 ; 1944, p. 113—115.

1 — Descendentă, probabil, a prințului Kaunitz (1711—1794), cancelar al Austriei (1753—1792), în timpul căruia ne-a fost răpită Bucovina (1775), fapt la care se referă scriitorul mai jos.

2 — Romanul *Lume nouă și lume veche*, abia terminat.

3 — Este vorba despre studiul consacrat lui Tolstoi, rămas și el neîncheiat, ca și cel despre C. Dobrogeanu-Gherea. A apărut în *Convorbiri literare*, XXVI, nr. 4, 1 aug. 1892, p. 273—287; nr. 6, 1 sept., p. 358—370 ; nr. 6, 1 oct., p. 433—448 ; nr. 7, 1 nov., p. 557—569.

4 — Șeful său era încă Ion Văcărescu (v. scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara, nota 3).

5 — „Studentii” sînt cei care vor forma prima generație maioreșciană : Mihail Dragomirescu, D. Evolveanu, S. Mehedinți, I. A. Rădulescu-Pogoneanu. La ei se referă, cu încîntare, Titu Maiorescu în scrisoarea de răspuns din 4/16 martie 1892, unde îi repetă lui Duiliu invitația și

îndemnul de a termina studiul despre Tolstoi și a-l trimite la *Convorbiri literare*, și tot acolo îi comunică prietenului diplomat că va fi înaintat în postul de prim-secretar de legație, ceea ce se va produce abia peste un an, la 30 iunie 1893, cînd va fi și transferat la Legația din Bruxelles, după un scurt stagiul, disciplinar, la Atena (v. „Drama de la Veneția” în scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara, nota 3).

6 — I. A. I. Brătescu-Voinești.

7 — Mihail Dragomirescu.

8 — „Poema microcosmică” e probabil poezia *S-abate pulberea*, care se publică în *Convorbiri literare*, nr. 2, 1 iunie 1892, p. 187—188.

„București, 4/16 martie 1892

Iubite domnule Duiliu,

Comisie de răspuns la Mesagiu, comisie bugetară au venit peste celelalte ocupări cu vîrf și mi-au răpit orice moment liber pînă în pătrarul de oră în care îți scriu acum pentru a-ți mulțumi, din partea nevesti-mii și a mea, de trimiterea frumosului, prea frumosului intaglio prins în formă de broșă. Ce să-ți fac, dacă ești în Țara unificată de «Re galantuomo».

în alăturare un articol în legătură cu partea relativă la cultura italiană din scrierea d-tale asupra lui Tolstoi, cultură care a scos un vlăstar și în Anglia. Poate intercalezi un rînd despre aceasta.

Studentii se adună regulat vinerea la mine, îți păstrează o bună aducere aminte și au început a aduce din ce în ce mai multe scrieri de ale lor, de regulă bune.

De pe la Externe aflu că o mare mișcare diplom. se pregătește de Paști și că înaintarea d-tale la prim-secretariat trece *la toți* ca de la sine înțeleasă.

Termină și trimite-ne *Tolstoi* pînă cînd mai ești în statu-quo.

Ce face doamna Zamfirescu ? Se poate zice : *vivat sequens* ?

Te rog, complimentele noastre mult simpaticei compatriote româno-romane și o prietenească și pripită salutare de la al d-tale,

T. Maiorescu"

B.A.R., S 40(16)
XV

B.A.R., S 88(51)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 594—595 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu fi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 101 ; 1944, p. 115—116.

1 — Băiatul este Alexandru-Duiliu, viitorul diplomat și scriitor (v. scrisoarea 1 către N. Docan, nota 2).

2 — Articol trimis și menționat de Titu Maiorescu în scrisoarea sa din 4/16 martie 1892 (v. *supra*).

B.A.R., 88(53)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 595-597; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 101—103 ; 1944, p. 116—118.

1 — Livia (1863—1946), fiica lui Titu Maiorescu, plecase după despărțirea mamei sale, Clara (născută Kremnitz), în Germania. Acolo l-a cunoscut pe inginerul rus, de origine polonă, Eugen de Dymza, care îi devine soț. Acesta va muri în 1917, iar Livia, împreună cu fiica sa, va locui la o moșie a soțului din Lituania, până la al doilea război mondial când se întoarce în țară.

2 — *Al. Ijzbovary* (1841—1897), jurist și om politic conservator, în acel moment ministru de Externe.

3 — V. *supra*, scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara, nota 3.

4 — *Ferdinand Gregorovius* (v. scrisoarea 1 către N. Iorga, nota 6).

5 — Iarăși o mențiune, una dintre primele, despre geneza *Vieții la țară*, operă care începe să-și facă loc pe masa de lucru a scriitorului.

6 — Decadența „Junimii” era totuși reală și peste câțiva timp o va constata însuși Duiliu Zamfirescu. Acuza de „trivialitate” adusă lui

Caragiale nu este nouă, ea probează încă o dată lipsa de receptivitate și reaua înțelegere a comicului caragialian de către scriitorul de la Roma. Conferința lui Caragiale, rostită în luna mai la Ateneu, *Gâște și găște literare*, constituie unul dintre cele mai dure atacuri îndreptate de dramaturg împotriva „Junimii” și a lui Titu Maiorescu. Întrucât ziarele nu au făcut dări de seamă detaliate, reproducem impresia junimistului Vasile Tasu, comunicată lui Nicolae Iorga, care-i era ginere: „Conferința lui [Caragiale] a fost apocaliptică; a fost prezentată în forma unui dialog ce l-a avut conferențiarul cu un englez în drumul-de-fier, care englez se ocupa cu literatura și era de loc dintr-o țară de peste ocean ; în această țară transoceanică era o societate literară în care erau numai vreo șase oameni de litere dintre care unul a murit nebun (M. Eminescu) iar altul într-o borbă de mizerie [Ion Creangă, notele lui I. E. Torouțiu]. De la o vreme, Societatea aceea literară a început să facă politică, din care cauză numărul membrilor creștea foarte tare, mai cu seamă când era aproape de a veni la putere, asemenea lucruri au rămas neînțelese de public, care nu este în curent cu cele ce s-au petrecut sau se crede că s-a petrecut la «Junimea», nici de nemulțumirea lui Caragiale contra «Junimii»” (cf. I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, voi. VII, p. 281). După această conferință Caragiale a rupt definitiv relațiile cu „Junimea” și *Convorbiri literare*.

7 — Al. Vlahuță.

8 — „Alcătuirile literare” deocamdată erau în proiect. A. Vlahuță și Alceu Urechea vor scoate revista *Viața* în nov. 1893, iar I. L. Caragiale, cu același Alceu Urechea, *Moftul român*, la 24 ian. 1893.

B.A.R., 88(54)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 597—598 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 103—104 ; 1944, p. 118—119.

1 — Cauza mutării lui Duiliu Zamfirescu de la Roma la Atena a fost „afacerea Văcărescu”, ce revine adesea în corespondența diploma-

tului din acești ani (v. scrisorile anterioare, ca și scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara, nota 3). Transferul este cu începere de la 1 iunie 1892 (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine al României pe 1897*). Înaintarea la „prim-secretar”, de fapt, secretar de legație cl. I, de care vorbește și Titu Maiorescu în răspunsul său foarte prompt de la 4/16 iunie 1892, nu se va produce decât peste un an, la 1 iulie 1893, Duiliu Zamfirescu fiind detașat între timp (3 nov. 1892) la Legația română din Bruxelles.

2 — Este vorba de *Critice* (1867—1892), 3 voi. conținând studiile publicate de Titu Maiorescu în *Critice* (1874) și cele apărute între timp în presa literară. La acea dată apăruse voi. I.

„București, 4/16 iunie 1892, joi

Iubite d-le /Camfirescu,

Două zile a fost absent ministrul Lahovary, azi a venit el pe la mine, auzind că fusesem de 2 ori la el.

Zice că te-a mutat după propria d-tale dorință, că are o bună părere de d-ta, că locul Atena are absolut acelaș rang și că la prima vacanță de prim-secretariat vei fi numit, fără a putea preciza epoca. Vechea istorie !

Relațiile mele personale cu A.L. sunt slabe, cu gen. Mănu sunt rele de când cu stupida lui retragere de la guvern, cu L. Catargiu sunt *nule*.

Știi că-ți sunt prieten din inimă; îți poți închipui că aș fi făcut tot ce-mi stă prin putință pentru d-ta. În actuala fază a geloziei între junimiști și Mano-Lahovariști nu pot și n-am putut face nimic.

Ia și d-ta lucrul cu răbdare, e probabil că pe la primăvară (dacă nu mai înainte) Externele se vor modifica, din multe cauze pe care nu vreau să le încredințez unei scrisori. Și poate ai constatai și d-ta, ca și mine, că după o presiune negativă a soartei, vine un îndoit *salto vitale*.

Sunt convins că va veni în curînd și la d-ta.

Respectuoase complimente doamnei, simpaticei doamne Zamfirescu, din partea noastră a amîndora, și d-tale o îmbrățișare de la

40(17)
B.A.R., S
AX

B.A.R., S 88(55)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 598—599; în voi. *Duiliu Zamfirescu si Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 104—105 ; 1944, p. 119—121.

B.A.R., S 88(56)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 10, 1 oct. 1935, p. 123 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu si Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 106 ; 1944, p. 121.

1 — Studiul despre Tolstoi (v. *supra*, scrisoarea 49, nota 3).

2 — încă o mențiune despre romanul *Viața la țară*, intitulat inițial *Pe arături*.

B.A.R., S 88(57)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 123—124 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 106; 1944, p. 121.

1 — Poeziile trimise sînt *La lună* („Lună, astră plutitoare...”), *La Villa Aliobrandini* și *Ofelia*, aceasta din urmă plăcînd cel mai mult la *Convorbiri literare*, care le publică foarte repede, în nr. 6, din octombrie 1892

2 — Și prietenul, mereu devotat, îi scrie la 16/28 sept. 1892 asigurându-l că lucrările trimise la revistă se publică și încercînd să-l consoleze de faptul că se găsea singur la Atena, cu necesitatea pentru scriitor de a fi cunoscut și acest important centru de veche cultură și civilizație : „în orice caz, șederea d-tale la Atena îți va fi cîndva de folos sufletesc. Trebuiai neapărat să cunoști și lumea elenică din intuiție, după ce te-ai familiarizat așa de mult cu cea latină.”

București, 16/28 sept. 1892

Dragă domnule Zamfirescu,

Ți-am primit semnul de viață din Atena, poeziile le-am trimis la Socec spre publicare în chiar numărul *Conv.* de la 1 octombrie; deocamdată am făcut astăzi, din acest număr, corectura continuării articolului d-tale *Tolstoi*. Căci Jacques Negruzzi e absent din țară, a fost la Genua, acum va fi pe la Bellaggio, la 1/13 oct. se întoarce.

Din poeziile trimise, *Ofelia* ne pare foarte frumoasă, nouă și altora.

Eu fac și corectura la voi. II *Critice*, care va apărea peste vro 5 săptămîni.

Ollănescu e aici, cu nevastă-sa. Dar pînă acum ne-am văzut reciproc numai pe cartoanele cărților de vizită. La otel Continental zicea portarul că pleacă peste vro 3 zile. Unde ? Probabil la Atena. Sau și-a început de-abia concediul ? Sau sunt schimbări în diplomatie, fiindcă e și E. Ghica și Kretzulescu aici ?

Nu știu nici eu, dar mite d-ta. A. Lahovary de-abia a sosit din Paris, e acum la Sinaia, și nici eu nici Carp nu l-am văzut încă.

Îți spune Atena ceva ? Dar asemenea spuse trebuie să fie convorbiri : dacă taci d-ta, tace și ea.

Sau nu mai taci, și atunci nu mai tace nici ea ?

În orice caz, șederea d-tale la Atena îți va fi cîndva de folos sufletesc. Trebuiai neapărat să cunoști și lumea elenică din intuiție, după ce te-ai familiarizat așa de mult cu cea latină.

Cum vezi, prietenii caută mîngăiere, pînă va aduce timpul schimbarea dorită în împrejurările din afară.

Cu veche prietenie,

T.M."

B.A.R., S 40(18)
XV

56

B.A.R., S 88(58)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 124—125 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 106—108 ; 1944, p. 122—123.

1 — *Antonio Allievi* (v. scrisoarea 2 către Vintilă Brătianu, nota 2).

2 — Ministru la Atena era prietenul lui Duiliu Zamfirescu, D. C. Olănescu-Ascanio.

57

B.A.R., S 88(60)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 128—129 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 110—112 ; 1944, p. 126—128.

1 — Așa cum observa și Emanoil Bucuța (cf. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1944, p. 126), datarea scrisorii de către destinatar („începutul febr. 1893”) este greșită. Ea nu poate fi situată după scrisoarea din 2/14 ianuarie 1893, întrucît informațiile pe care le comunică (trecerea lui Duiliu Zamfirescu prin București, fiind îs concediu, instalarea sa la Bruxelles, unde fusese detașat cu începere de la 3 nov. 1892) ne duc spre sfîrșitul anului 1892, mai exact în luna decembrie. „După plecarea mea din București (care fusese probabil, în octombrie-noiembrie cînd își lua de obicei concediu secretarul de legatie, n.n.), astfel au venit împrejurările, încît, pînă astăzi n-am putut să vă scriu.” Este limpede că aceasta e fraza de început a unei *prime* scrisori pe care o expediază diplomatul prietenului său după întoarcerea din țară, petrecută în penultima lună a anului 1892. Că este așa ne-o confirmă însuși Duiliu Zamfirescu într-o epistolă către I. C. Negruzzi din 14/26 dec. 1892 (cf. I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, voi. I, p. 79),

unde spune aproape cu aceleași cuvinte : „Cînd am plecat din București, erați cam descurajat...” Scrisoarea datată din amintire de către atît de scrupulosul Maiorescu „începutul fevr. 1893” nu are deci cum să fie din februarie, de vreme ce chiar cel în cauză dădea precizări indiscutabile asupra întoarcerii sale de la București. Numai în cazul, mai greu de presupus, că Duiliu Zamfirescu fusese în țară și în oct.-nov. 1892 și în ianuarie 1893, datarea criticului ar fi corectă.

2 — O ceapă degerată (ital.).

3 — Alexandru Lahovary, pe atunci ministru de Externe.

4 — Șeful de la Bruxelles era George Bengescu.

5 — Și de una și de alta (ital.).

58

B.A.R., S 88(59)
BBVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 127—128 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 109—110 ; 1944, p. 125—126 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 167—168.

1 — Este titlul inițial al romanului *Tănase Scatiu*.

2 — Întîlnim aici una dintre cele mai semnificative pagini ale jurnalului de creație epistolar al lui Duiliu Zamfirescu, conținînd mărturii prețioase atît pentru geneza operei, cît și pentru psihologia artistului, pentru „nebulina scriitoricească”, așa cum o numește autorul, și care-l fac să se abstragă din lumea concretă, contopit cu ficțiunile lui ce devin mai reale decît însăși viața reală.

59

B.A.R., 88(61)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 132—133 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 112—115 ; 1944, p. 128—131 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 169—172.

1 — V. *supra*, scrisoarea 2, nota 1, și scrisoarea de răspuns a lui T. Maiorescu din 7/19 martie 1893, care necesită cîteva lămuriri. Maiorescu începe așa : „Te-ai trezit, în fine, din amorțeală ! Două scrisori mie, una ca să fie scrisă, dar a doua caldă...” Deși el însuși înclinînd să creadă că scrisoarea datată de Maiorescu „început de fevr. 1893” e anterioară celei din 2/14 ian. 1893, cum am încercat noi să demonstrăm (v. *supra*, scrisoarea 57, nota 1), Emanoil Bucuța afirmă că fraza de mai sus din epistola criticului se referă totuși la acea scrisoare și la cea din 22 febr. 1893, purtînd numerele 64 și 65 în ediția sa din 1944. Dar dacă Maiorescu datase corect („început de fevr. 1893”) cum putea, numai după două-trei săptămîni, să-i reproșeze prietenului că „s-a trezit, în fine, din amorțeală” ? Aceste cuvinte presupun o tăcere mai lungă, așa cum ne apare ea de la scrisoarea din 2/14 ianuarie pînă la cea din 22 februarie, adică aproape două luni. Cît privește „scrisoara ca să fie scrisă” e o calificare nepotrivită pentru oricare din textele în discuție, ele conținînd un belșug de date, fie literare, fie personale și psihologice. Cum acestea sînt, prin urmare, diferențiate, relative și subiective, putem foarte bine considera că cele două scrisori sînt cea din 2/14 ian. 1893 și cea din 22 febr. 1893, prima, ceva mai concisă, vrînd să fie o urare de Anul Nou, a doua, cu ample considerații, memorialistice, estetice, politice.

Scrisoarea lui Duiliu către Jacques (Negruzzi) la care se referă în continuare Maiorescu este din 8 martie 1893, respectiv 24 februarie. Poeziile sînt *Curgea Șiretul liniștit*, publicată în *Convorbiri literare*, nr. 11, martie 1894, și *Pe Acropole*, idem, nr. 1, mai 1893. Titu Maiorescu intuiește și de astă dată foarte bine psihologia prietenului său și-i comunică ecouri dintre cele mai interesante ale poeziilor lui din cercul vechilor și mai ales al noilor junimiști. La numai cîteva zile (10/22 martie) criticul îi trimite un bilet *confidențial* despre iminenta avansare la gradul de prim-secretar, care se produce la 1 iulie 1893, și despre faptul că la propus membru corespondent al Academiei Române.

2 — V. *supra*, scrisoarea 8, nota 2.

3 — Este vorba de seria de articole *Le Domaine de la Couronne*, publicate în *l'Independance roumaine*, 1884, nr.-ele 2011—2013, în care Duiliu Zamfirescu își manifestă dezaprobarea față de legea Domeniilor Coroanei, adevărată foaie de zestre a familiei regale.

4 — De fapt, lui Moise, cum atestă textul biblic.

5 — *Hannibal* (247—183 î.e.n.), general și om politic cartaginez. A fost unul dintre cei mai străluciți strategii ai antichității. În al doilea război punic (218—201 î.e.n.), a condus vestita campanie, în cursul căreia a traversat Pirineii, Alpii și a pătruns în Peninsula Italică, unde

a înfrînt armatele romane în cîteva bătălii (Trasimene, Canae). Rechemat din Italia, în 203 î.e.n. pentru a apăra Cartagina, a fost înfrînt de Publius Cornelius Scipio în bătălia de la Zama (202 î.e.n.) și s-a refugiat în Asia Mică. Amenințat cu captivitatea romană, s-a sinucis la curtea regelui Bitiniei.

6 •— Intre manuscrisele poetului s-a găsit un început de poem *Hanibal*, iar tîrziu, în 1906, publică în *Luceafărul*, nr. 1, 1 ian., poezia *Lacul Trasimen*, unde amintea de asemeni de viteazul general. (V. și comentariul lui Mihai Gafița, în volumul Duiliu Zamfirescu, *Opere*, I, ed. cit., p. 577—578.)

7 — E vorba, firește, de celebra uvertură a operei lui Beethoven.

8 — Atitudine de înaltă apreciere a poeziei populare, ce trebuie pusă în cumpănă cu opiniile din discursul de recepție, *Poporanismul în literatură*.

9 — Ne întîlnim aici nu numai cu o altă remarcabilă pagină a jurnalului de creație epistolar, dar și cu una de analiză socio-psihologică, în care chiar dacă se ajunge la simplificare, totuși e fixată o trăsătură fundamentală a sufletului țărănesc de atunci: dorința de a avea pămînt. Ea prefigurează într-o măsură *Viața la țară* și *Tănase Scatiu*, dar mai ales pe *Ion* al lui Liviu Rebreanu.

10 — *Ioan C. Grădișteanu* (1861—1932), jurist și om politic. Luptător pentru realizarea unității politice a poporului român.

„București, 7/19 martie 1893, duminică

Iubite domnule Zamfirescu,

Te-ai trezit în fine din amorțeală ! Două scrisori mie, una ca să fie scrisă, dar a doua caldă, o scrisoare lui Jacques cu bune observări asupra novejii lui Popovici, și alaltăieri două poezii, o sentimentală justă cu Șiretul și o lirică înaltă cu Partenon-primavera ! *Gioventù dell'anno e... della vita* !

D-ta ți-aduci aminte de «noapte bună» și de terasa mea, de unde s-ar fi dezghețat relația noastră, căci înainte aș fi fost «posomorît cu d-ta pentru politica Domeniului Coroanei». Apoi vezi, tocmai nu. Mie mi-ești drag tocmai de cînd cu domeniul. Eu ți-am recunoscut îndată sinceritatea articolelor din *Independance*, dar și d-ta îmi vei fi recunoscut sinceritatea părerii, că în acel moment și din aceea cauză nu puteai fi

candidatul nostru la alegeri. Și pe cînd Dela Vrancea, din cauza împotrivirii mele la candidatura și a lui, a devenit și a rămas turbat în contra mea, d-ta ai fost neschimbat : ți-ai dat d-tale dreptul părerii d-tale, dar mi-ai dat foarte natural și mie dreptul părerii mele. Și atunci am simțit eu că ai avea inimă dreaptă și sinceră, care e temeiul oricărei bune relații între oameni și care e așa de grozav de rară la noi (vezi Petrașcu, Caragiale, Slavici, Coșbuc etc, etc). Iar talentul d-tale din *Noapte bună* și din altele — asta e altă chestie.

Eu și imprudența d-tale cu Domeniul Coroanei și imprudența cu d-ra Văcărescu le găsesc bine ca inimă, deși nu sunt lucruri cu minte. Dar viața se însărcinează cu loviturile ei a da omului aceea «minte», pe cînd inima parcă ar vrea să i-o ia, și multă inimă trebuie să aibă cineva pentru a mai păstra ceva din ea la o vîrstă înaintată...

I. Popovici e bănățean, de vro 22 de ani, cu o boală de inimă, blond, ochi mari albaștri, cam palid și cu pleoapele și buzele puțin învinețite — cianosă din cauza hipertrofiei cordului (știind boala lui) — și-a terminat Institutul teologic la Caransebeș, venise ca scriitor la «Liga cultrală» în București pe vro 7 luni (120 frci pe lună, din care 40 trimitea maichi-sii, că lui «îi ajung 50 lei») și de 3 zile întors la Caransebeș ca să-și treacă examenul final și să se facă preot în Lugoș, dacă va izbuti — viață mai liniștită, cum se cuvine unui bolnav de inimă.

A venit acum vro 8 săptămîni la mine într-o dîmineață (pînă atunci îl opriseră Coșbuc și Slavici de a veni la mine), cu vro 5 poezii, dintre care 2 foarte sus ca delicateță de simțiri și de expresii... îți poți închipui : un bănățean cu delicateță de simțiri și de expresii ! ! Am luat cu asalt o asemenea rarissima avis, l-am invitat în micul nostru cerc de sîmbătă seara, ne-am împrietenit toți literaricește cu el, ne-a adus în curînd novela maistorească din *Convorbiri*, ne-a lăsat încă una de același gen, împreună cu cîteva poezii, pentru un număr viitor al *Convorbirilor...*, et voilà.

Cercul literar cu studenții (acum licențiați în litere) merge din ce în ce mai bine, cald și bine. De la 1 mai (anul 27) băieții intră în redacția *Convorbirilor*.

Aseară le-ani cetit *Parthenon* și *Șiretul*. Incîntare ! Mai ales de *Parthenon*. Jacques (cam matufît) se opunea la strofa a doua, cu strania stilizare de la rîndul al doilea spre al treilea, și la «Pentelic» — Penteleu ! Eu găsesc puția clară pentru public citirea anume a lui Sofocle pentru amor (poate mă matufesc și eu. Doamne, de aș simți-o din vreme, ca să nu ajung ca balerinele cele bătrîne, care tot mai ambetează publicul stărîind a se prezenta pe scenă cu fustele scurtate !). Dar băieții te-au susținut uni-sono, «sus și tare», mai ales cu Sofocle la amorul care

răstoarnă imperii, deși este pe obraji trandafirii, tot felul de Amor, Antigone, d.e.

Așa să fie dar și așa să rămîie !

Complimente doamnei, simpaticei doamne Zamfirescu. De vară, pe la 3/15 iulie la Bruxelles, două zile. Să fie numai soarta propice și să ne dea aceste două zile, d-voastră și nouă, fără jenă, fără oboseală. *Wenn die Soldaten...*

T. Maiorescu'

40(19)
B.A.R., S
A X

,10/22 martie 1893

Numai *intre noi*, confidențial, află, că cel mult pînă la sfîrșitul aprilie a.c. vei fi numit prim-secretar, probabil tot la Bruxelles. Se retrage Pertic, cu titlul de consil. de legațiune. Dealtminteri, devin 3 locuri vacante de prim-secretar (Popovici, d-ta și un al treilea de înaintat).

Alaltăieri Jacques și cu mine te-am propus membru corespondent al Academiei. Atîrnă de la aprobarea ședinței plenare. Probabil se va face. Membri actuali vor fi probabil aleși Naum și D. Ollănescu.

În locul decedatului A.I. Moruzi se numește Petrescu din Minist. Afac. Str." *

40(20)
B.A.R., S -
X V

60

88(62)
B.A.R., S
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 133—136 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 115—118 ; 1944, p. 132—135.

* Carte de vizită.

1 — Referirea este la ultimul mesaj, foarte scurt, al lui Titu Maiorescu din 10/22 martie 1893 (v. *supra*).

2 — Ceea ce s-a și întîmplat, scriitorul fiind ales membru corespondent abia în 1898, după trei „căderi”. V. și răspunsul lui Titu Maiorescu din 19/31 martie 1893, care urmează mai jos.

3 — Sărbătorile panatheene erau celebrate de atenieni în onoarea Atenei, zeița protectoare a orașului lor. Cu această ocazie, se desfășurau concursuri sportive, de muzică și dans. Sărbătorile se terminau printr-o hecatombă și printr-un banchet public.

4 — *Eleusis*, oraș antic în Atica, în apropiere de Atena. Era vestit prin serbările (misterele eleusine) în cinstea unor divinități agricole (Demeter, Dionysos).

5 — *Megara*, oraș în Grecia antică în partea de nord-est a istmului Corint.

6 — *Corint*, unul dintre cele mai strălucite orașe ale Greciei antice, rival al Atenei și al Spartei. Distrus de armata romană (246 î.e.n.).

7 — *Partenon*, templu închinat zeiței Atena Partenos, situat pe Acropola Atenei (de unde și titlul poeziei lui Duiliu Zamfirescu). Capodoperă a arhitecturii grecești din sec. I î.e.n. Ridicat din inițiativa lui Pericle, conducător al Atenei, de arhitecții Ictinos și Callicrates, sub conducerea celebrului Fidias. Monumentul era durat din marmură albă de Pentelic, de unde întreaga discuție în scrisoare (Pentelic-Penteleu), Duiliu Zamfirescu avînd cîștig de cauză (v. și scrisoarea lui T. Maiorescu din 9/31 martie 1893).

8 — Este vorba de *Philosophie de l'Art en Grece* (1869), lucrare a lui H. Taine, des citată de Duiliu Zamfirescu în corespondență, alături de *Philosophie de l'Art*, *Philosophie de l'Art en Italie*, *Histoire de la Litterature Anglaise* și *Voyage en Italie*.

9 — I. C. Negruzzi se pregătea să predea ștafeta *Convorbirilor literare* noii generații (v. scrisoarea 3 către Mihail Dragomirescu, nota 3).

10 — Ideea că nu „tot românul este poet” va fi reluată în discursul de recepție la Academie, *Poporanismul în literatură*.

11 — *Theodor Șerbănescu* (1839—1909), unul din poeții minori ai „Junimii”, ironizat de către Duiliu Zamfirescu în pasajul respectiv al scrisorii.

12 — *Ruysdael* sau *Ruisdal* (1628—1682), pictor olandez, mare peisagist.

13 — *Jean David Heem* (1600—1674), pictor olandez. A fost atras mai ales de tematica florală.

14 — *Wouverman* (1619—1668), pictor olandez. Tablourile sale reprezintă scene de vînătoare, cai, marine.

15 — *Hans Memling* (1433—1494), pictor flamand. A trăit toată viața la Bruges, unde se păstrează, cum spune și Duiliu Zamfirescu, operele sale principale. Excelent portretist.

16 — *Contele d'Egmont* (1522—1568), căpitan general al Flandrei și consilier de stat. A fost condamnat și executat în urma unei răscoale a Țărilor de Jos contra lui Filip al II-lea. El este eroul tragediei lui Goethe, *Egmont* (1787), pentru care Beethoven a scris cunoscuta sa compoziție (1810).

17 — Mare atracție (engl.).

„București, sîmbătă, 19/31 martie 1893

Iubite d-le Zamfirescu,

Plecăm azi la Venezia-Viena, în totul 14 zile absență — vacanța Paștilor. Poetul Brătescu și limbistul Rădulescu (2 coloane ale noului edificiu al *Convorb.* vin cu noi).

Primești *Constituționalul* ? Atunci vei fi cetit scrisoarea fără tact prin care Vlahuță, numit de Academie membru corespondent, *refuză* primirea.

În urma acestei scrisori, Academia a decis ca deocamdată să nu se mai puie la vot numiri de membri corespondenți pînă nu se vor chibzui măsuri pentru evitarea unor asemenea gaminerii.

De aceea votarea d-tale în plină ședință rămîne să se facă în sesiunea anuală viitoare, dar în secția literară, unde ai fost propus, ești deja votat cu unanimitatea membrilor prezenți (noi 2, Tocilescu, Roman, Vulcan, Quintescu, Caraiani, Ollănescu, Naum, Sbiera. Lipsa numai Hasdeu).

Știu că nu-ți face «nici cald, nici rece». Dar tot se cuvine să știi cum s-au petrecut lucrurile.

Bine inspirata d-tale poezie *Parthenon* rămîne, firește, cum ai făcut-o, fără o iotă schimbată. Așa și e frumoasă.

Și Sofocle, și inversiunea din strofa a 2-a, și Pentelicul sunt caracteristice la locul lor, și cine n-o simte, *tant pis pour lui*.

Bine că s-a amînat alegerea academică — o blagă — și că nu se amîină prim-secretariatul — lucru serios.

Respectuoase complimente doamnei Zamfirescu și un *shake-hand* d-tale. Vine primăvara !

R. M."

B.A.R., S 40(21)
XV

61

B.A.R., S 88(62)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 136—138; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 118—121; 1944, p. 136—138; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 175—177.

1 — Ministrul George Bengescu, șeful lui Duiliu Zamfirescu la Bruxelles.

2 — *Adrien Brouwer* sau *Brauwer* (1605—1638), pictor flamand, cunoscut mai ales prin înfățișarea scenelor din taverne.

3 — *Gerard Dou* (1613—1675), pictor olandez, elev al lui Rembrandt. Maestru al clarobscurului. A pictat un mare număr de portrete și scene din viața de familie.

4 — În această scrisoare reîntîlnim una din paginile conținînd fine impresii de călătorie ale lui Duiliu Zamfirescu.

5 — I. A. I. Brătescu-Voinești, care fusese invitat de către Titu Maiorescu, împreună cu I. A. Rădulescu-Pogoneanu, în excursie în străinătate.

62

B.A.R., S 88(64)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 139; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 121; 1944, p. 139.

1 — La această scrisoare vine răspunsul lui Titu Maiorescu din 1/13 iunie 1893, în care se vede încă o dată însuflețită atitudine prietenească a criticului, atent nu numai la evoluția literară a scriitorului, dar și la cariera diplomatului. Poezia la care se referă este *Culcate-! românite*, publicată în *Convorbiri literare*, nr. 2, iunie 1893. Foarte interesante, de asemeni, considerațiile lui Maiorescu despre importanța stagiului atenian al lui Duiliu Zamfirescu pentru poezia lui, care și-a adâncit și înmulțit semnificațiile.

„București, 1/13 iunie 1893

Iubite domnule Zamfirescu,

Azi e 1 iunie, și am așteptat această dată, fiindcă știam că secătura de Perticari după numirea sa de consil. de legațiune, cu condiția dimisiei, mai ceruse or cerșise favoarea unei funcționări de 3 săptămîni în această nouă calitate, pentru a avea o panglică belgiană mai de samă.

Am fost chiar azi la Externe, am vorbit cu secretarul general Ghica. Mi-a arătat lista ancienității, ești trecut pe ea cel dintîi la rînd, și mi-a spus că este hotărîrea ministrului de a te numi peste cîteva zile prim-secretar la Bruxelles, căci astăzi s-a primit definitiv demisia lui Perticari.

Prin urmare, în mod — ce e drept — neplăcut, înaintarea d-tale se va face întîrziat cu o lună și jumătate peste cele prevăzute în scrisorica mea din urmă. Mie mi-a fost această întîrziere tot așa de neplăcută ca și d-tale (dar să știi că nu e altă cauză decît cerșitoria lui Perticari), așa de neplăcută, încît nu aveam curajul să-ți scriu pînă cînd nu voi afla ceva pozitiv.

Am aflat, și e bine. întîrzierea a și trecut. Lucrul se face !

Minunata d-tale poezie «sunt culcate românite» ! Așa de frumos-antic-sensuală, cu benghiul ei cu tot.

Asta într-un fel, și Partenonul într-alt fel sunt efectul cel mare ce ți l-au făcut cele două priviri adînci în lumea antică, din Roma și din Atena, și iacă la ce a fost bună greaoa strămutare vremelnică în căldura Aticeii. Dar în definitiv, ce e mai bine : să rănești scoica pentru

a avea mărgăritarul ? sau să te lipsești de mărgăritar, dar să fii lipsit și de rănire ? După ce a trecut rana, e bun mărgăritarul.

Dar contra *Glyceriei* alăturatele observări generale.

Complimente doamnei și cea mai prietenească strîngere de mînă d-tale.

T.M.

Noi vom fi la Paris, pe vro 3—5 zile, pe la 14/26 iulie. E posibilă o repezire de la Bruxelles ? Și Dragomirescu și Negulescu sunt la Paris."

B.A.R., S 40(22)
XV

63

B.A.R., S 88(65)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 139—141 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 121—123 ; 1944, p. 139—141.

1 — Speranța se confirmă curînd, la 1 iulie 1893, cînd este avansat la gradul de secretar de legație cl. I.

2 — Poezia *Glyceria* a rămas în manuscris, nepublicată.

3 — *Brenn* sau *Brennus*, șef al celților, care a trăit în sec. IV î.e.n.

4 — *Filip al U-lea* (382—336 î.e.n.), rege al Macedoniei, tatăl lui Alexandru cel Mare.

5 — *Leonida I-ul* (m. la 480 î.e.n.), eroul de la Thermopyle, cetate pe care o apără contra perșilor.

6 — *Xerxe I-ul* (519—495 î.e.n.), rege al Persiei. L-a învins pe Leonida la Termopile.

7 — Poezia nu era totuși din cele „bune”, în ciuda aprigei pledoarii „pro domo” a autorului. Ca dovadă că ea a rămas nepublicată.

8 — Romanul este *Viața la țară*.

9 — După cum reiese din răspunsul cu data de 23 iul./4 aug. 1893 al lui Titu Maiorescu, nu s-au întîlnit. De remarcat în această

scrisoare a criticului micul tablou în stil rococo al societății franceze din stațiunea balneară Cauterets, văzută nu fără anume ironie.

64

„Cascade du Ceriset
Cauterets (Pyrenees),
Hotel d'Angleterre,
Joi, 23 iulie/4 august 1893

Iubite domnule Zamfirescu,

Am stat numai 2 zile la Paris, n-a fost chip de întâlnire, am trebuit să venim în grabă încoace — stasem prea mult la Kissingen — și apoi aflasem la Paris de la d-ra Măria Bengescu despre mergerea șefului d-tale la Spa și te presupuneam cu totul prins de necesitățile legațiunii. În fine, s-a făcut și faimoasa numire de prim-secretar. Orcît de târziu va fi venit, bine că a venit !

Pe aici e foarte frumos, munții sunt pretutindeni vecinicii munți, și apoi felul elegant al vieții franceze cu trăsuri, cu umbrele, cu coconite, cu bărbăței cu rozete, cu păhăruțe de băut apă minerală, cu coșulețe frumușele, cu călușei, cu măgăruși, cu canapelețe și perdelețe etc. Geaba își dau aerul de republicani strașnici : francezii au rămas *à cheval* între Louis XIV și Louis XV în apucăturile lscr sociale, și unde moravurile sunt într-un fel, constituția politică nu poate fi multă vreme în alt fel.

Noi stăm aici pînă la 9/21 august, apoi pe-ndelete prin Svițera (unde întâlnire cu fiică-mea și ginerele meu, *je suis beau-pere, s'ii vous plaît*), la 25 august/6 sept. în Viena (Hotel Sacher) pe vro 4 zile, și la 1/13 septembrie în București la salahorie.

Complimente doamnei și prietenește al d-lale,

T. Maiorescu

P.S. O poezie se cetește bine în Pirenei... dacă o capeți.

Și de la mine multe complimente d-lui și d-nei Zamfirescu. *Soția sus-scrisului. *"*

40(22)
B.A.R., S XV

Ultima frază adăogată de Ana Maiorescu.

B.A.R., S 88(66)
XVIII'

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 141—143 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu fi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 123—125 ; 1944, p. 141—143 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 182—184.

1 — V. *supra*, scrisoarea lui T. Maiorescu din 23 iulie/4 aug. 1893.

2 — Maiorescu nu era încă tată-mare (*grand-pere*), ci numai socru (*beau pere*) și îl va corecta pe amicul sLu în scrisoarea următoare din 31 iulie/12 aug. 1893. Tot aici, foarte bune impresii despre poeziile trimise de Duiliu Zamfirescu, mai ales despre *Adio*, cîteva succinte impresii de călătorie din Olanda și o revenire asupra profitului spiritual pe care l-a avut poetul din scurtul său stagiul la Atena : „Ți-o fi fost greu, cînd ai mers la Atena, și o fi fost cald la Atena, dar mult ai cîștigat acolo în intuiție de artă”.

3 — Livia, fiica lui Titu Maiorescu, de curînd căsătorită cu inginerul Eugen de Dymysza (v. *supra*, scrisoarea 51, nota 1).

4 — *Dimkrie August Laurian* (1846—1906), ziarist și critic literar, împreună cu Șt. C. Michăilescu a condus revista *Tranzacțiuni literare fi științifice* (1872), care va fuziona cu *Revista contemporană*. A condus ziarele *România liberă*, *Epoca*, *Constituționalul*, organe ale junimiștilor.

5 — V. *supra*, scrisoarea 9, nota 3.

6 — *Theodor Rosetti* (1837—1923), om politic junimist, fost în mai multe rînduri ministru și prim-ministru (1888—1889), unul dintre întemeietorii „Junimii”, alături de T. Maiorescu, P. P. Carp și Iacob Negruzzi.

7 — *A. Chibici-Rîvneanu* (1849—1917), junimist, prieten al lui M. Eminescu. Unica lui scriere literară este *Din viața mea de voluntar 1877—1878*, la care se referă Duiliu Zamfirescu în scrisoare.

8 — în atitudinea cunoscută față de „trivialitatea” lui Caragiale, apare acum nu numai un *distinguo* față de „minunata inteligență a omului”, prezent și în alte rînduri, dar și un sentiment de compasiune, care-l animă adesea pe Duiliu Zamfirescu atunci cînd vine vorba de confrăți (v. A. Vlahuță). Autorul *Vieții la țară* era ceea ce se numește un suflet bun, generos. (A se vedea și cazul N. Petrașcu.)

9 — Nu cunoaștem decît trei din cele patru : *Adio* și *Noapte buna*, care au apărut în *Convorbiri literare*, nr. 10, februarie și *Alt cîntec*, id., nr. 11, martie 1894.

„Lac de Gaube
Cauterets, Hotel d'Angleterre,
Sîmbătă, 31 iul/12 aug. '93

Iubite domnule Zamfirescu,

Să fi știut așa, firește că dam de știre despre sosirea noastră la Paris. Dar eu, cu simțimîntul de a nu-ți face «deranj» ș.c.l. La București, pe la decembrie ! (Dar noi pe la 19/31 dec. plecăm spre Abbazia).

Poeziile le-am primit cu mare recunoștință. Așa o poezie sara (avem o terasă mare la dispoziție, toate sunt frumoase aici, afară de condeie și de cerneală), după zilnica excursie în munți, e o binefacere sufletească.

Cea mai gentilă poezie ne-a părut *Adio* — de la Atena, de la Atena ! (Ți-o fi fost greu, cînd ai mers la Atena, și o fi fost cald la Atena, dar mult ai cîștigat acolo în intuiție de artă.) Propui numai în rîndul 2 la strofa 33 : «Părea că vrei», în loc de «păreai că vrei», pentru a evita mica cacofonie «păreai că vrei să-mi spui».

În *Noapte bună* II nu-mi mai merge romînită la copilașul nevinovat, după ce a rămas consacrată Venerei sub forma *culcată*, din cealaltă foarte frumoasă poezie, tot de la Atena. Se-nțelege, o impresie întîmplătoare și curat individuală, dar tare.

La *Cîntec* e minunat «cu un haz în colțul gurei», și «mi-aș di sufletul mamei pădurei».

Felicitările pentru închipuitul copil al fiicei mele Livia le primesc ca *à compte* asupra viitorului; pînă în prezent Livia n-are nici un copil și precît îmi aduc aminte (afară numai de-o fi fost amețit de o excursie la Pont d'Espagne și Vignemale), ți-am scris că sunt *beaștere*, nu *grand-pere*. *Il n'y a pas de mal*.

Ne întrebai într-o scrisoare de Hollanda. Am fost în Hollanda acum doi ani, vro 3 zile la Amsterdam, ceva la Rotterdam, vro 4 zile la La Haye și la Scheveningen. Am rămas încîntați, ca și d-ta. Cea mai sugestivă impresie de la picturi. Vechiul cunoscut Rembrandt, dar nou van Heelst, Hals, van Steen, realistul sociolog. Și toate așa de fru-

mos expuse și așa de natural create ! În viața lor zilnică o așa de strălucită însuflețire a frumosului. Mari oameni păstrării aceia cu pescăria la stînga și cu pășunile de vaci la dreapta, și în mijloc digele enorme cu lupta pentru existență în contra primejdiei de la mare.

Să auzim de bine și despre sfîrșitul romanului.

Prieteneste al d-tale,

T.M:

B.A.R., S 40(23)
XV

65

B.A.R., S 8S(67)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 143—145 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 125—127 ; 1944, p. 143—145.

1 — V. *supra*, scrisoarea 64, nota 2.

2 — Volumul va fi *Alte orizonturi*, București, Edit. librăriei „Caroli Miiller”, 1894.

3 — *Ernst Curtius* (1814—1896), filozof și istoric german, autor al unei *Istorii a Greciei* (1857—1861).

4 — *Asparia din Milet*, celebră prin frumusețea și spiritul ei, prietenă și sfătuitoare a lui Pericle, marele om de stat atenian (495—429 î.e.n.), ocrotitor al literaturii și al artelor. În timpul său a fost înălțat p3rtenonul din Atena.

5 — *William Smith* (1813—1893), erudit englez, autor al mai multor dicționare de mare succes : *Dicționar de atichități grecești și romane* (1842), *Dicționar al grecilor și romanilor iluștri* (1849), *Dicționarul Bibliei* (1860—1865).

6 — *Victor Duruy* (1811—1894), istoric francez, autor al unei *Istorii a romanilor*.

7 — Scriitorul nu este consecvent. Uneori, și cînd vorbește el, ca autor, folosește forma nearticulată, care nu se aude numai în vorbirea țaranilor, dar și a altor categorii sociale.

B.A.R., S **XVIII**

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 11, 1 nov. 1935, p. 298—299 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 127 ; 1944, p. 145—146.

1 — Scrisoare care nu s-a păstrat.

2 — Scrisoare din 11 sept. 1893, păstrată la B.C.S., ms. 12.357.

B.A.R., S **88(69)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 299—300 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 128—129 ; 1944, p. 146—147 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 185—186.

1 — E vorba de versurile de care pomenește în scrisoarea 1/14 sept. 1893 și care nu ne-au parvenit, plus altele noi. Se pare că n-au plăcut prea mult, de vreme ce Titu Maiorescu în răspunsul său din 26 sept. / 8 oct. 1893, după ce îl elogiază, face și o rezervă, ce vrea să spună că recente versuri nu sînt la nivelul poeziei *Pe Acropole* : „Dealtminteri..., de cînd cu Partenon și cu romanițele ne-ai făcut pretențioși față cu poeziile d-tale”.

2 — Ne întîlnim iarăși cu o admirabilă pagină de jurnal de creație, în care se strecoară și importante mărturii de scriitor, teoretizînd obiectivitatea în chiar spiritul lui Flaubert, pe care nu-l gustau nici Duiliu, nici Maiorescu : „Eu nu trebuie să intru acolo decît numai în proporția în care intră căldura în dinamică, să *fiu* deci tot, dar să *nu par* nimic”. La întrebarea cum să rezolve dragostea dintre Matei Damian și Sașa (căci la ei se referă), criticul îi răspunde categoric, alegînd soluția

căsătoriei fericite, ca un mare iubitor de romane cu *happy-end* ce era, în fond ca un clasic.

Tot aici, date despre activitatea prodigioasă a lui Maiorescu, care corecta acum voi. III al *Criticelor* (ed. 1892—1893) și traducerea studiului lui Herbert Spencer, *In contra socialismului (Din libertate în jtsuprire)*, care se publică în *Convorbiri literare*, nr. 6, 1 oct. 1893, p. 481—508.

„București, 26 sept./8 oct. 1893

Iubite domnule Zamfirescu,

Am primit și «penultima» scrisoare cu 2 poezii și ultima din 3 oct. cu 1 poezie. Toate poeziile d-tale sunt elegante în expresii, și e bine că dospești mereu aluatul limbei române ; îmi închipuiesc că prin aceasta crește inconștient siguranța și perfectă conformitate în mînuirea minunatului instrument. Dealtminteri... de cînd cu Partenon și cu romanițele ne-ai făcut pretențioși față cu poeziile d-tale.

Cum să sfîrșească romanul ? Din cele scrise, impresia mea e foarte hotărîtă : *cu bine* ! 3 argumente de valoare descrescîndă :

1) Felul împrejurărilor sufletești la noi nu e tragic ; el poate fi prezentat ca tragic din partea celui ce le privește din punct de vedere străin, dar în chiar cercul său nu e tragic. Însă romanul trebuie să crească din chiar lăuntrul împrejurărilor sale. Noi nu suntem astăzi nici în eroica sălbătăcie a la Richard III, nici în acreala histerică a parizianelor. Toate, și cele mai aparente contraste, sfîrșesc cu «embrasons-nous, Folleville !», și o să auzi și despre generalul Anghelescu zicîndu-se «ei, ce vrei, nenișorule, bietul om !» Poate e și aici un fel de filozofie cu un grăunte de adevăr ; căci în definitiv : omul e cum e și pace ! — Cel mult o blîndă melancolie.

2) Ne-au prea amărit (unilateral, prin urmare fals) realiștii preținși Flaubert-Zola-Maupassant cu urîtul, tristul, nefericitul... o suflare senină peste acești pîcloși, fie-le țărîna grea pe mormîntul literar !

3) Vorba batrînului Darwin (mare cetitor de romanuri) : «copiilor, cetiți voi întîi romanul cel nou ; dacă se sfîrșește rău, nici nu mi-l mai dați».

Rectorat, bacalaureat, *Anuarul Universității*, corecturile voi. III *Critice*, corecturile traducerii Spencer, *In contra socialismului* pentru numărul octombrie din *Convorbiri*, advocatura... Amețalaa luni septembrie, îndoit de curioasă după 2 luni de Pirenei și Alpi.

Vite encore 1000 000 de bonnes' choses pour Madame Zamfirescu et un shake-hand pour vous de notre part.

T. Maiorescu"

B.A.R., S 40(24)
XV

68

B.A.R., S 88(70)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 301—302 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 129—131 ; 1944, p. 147—150.

1 — „Imprecația” este poezia *Către Cleobul*, apreciată de T. Maiorescu în răspunsul său din 4/16 nov. 1893, dar publicată în *Convorbiri literare*, inexplicabil, abia în sept. 1895 (v. și comentariul lui Mihai Gafița, în volumul Duiliu Zamfirescu, *Opere*, I, ed. cit., p. 476—478).

2 — *Mișu (Mihai) Pherekyde*, v. scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 4.

3 — *Corsarul*, poezie care nu va apărea în *Convorbiri literare*, ci în voi. *Alte orizonturi*, Edit. „Carol Miiller”, 1894. Titu Maiorescu pare interesat în această epocă, în primul rînd de romanul *Viața la țară* : „...dar m-am hotărît să nu mai răspund nimic la poeziile d-tale pînă nu ne vei da o știre bună despne romanul d-tale”.

4 — Se referă la studiile lui Xenophon Gheorghiu despre literatura franceză (La Fontaine, Boileau, Corneille, Racine, Moliere, Regnard, ce s-au publicat în *Convorbiri literare* de-a lungul anilor, cu începere din 1885. Ultimul este *Tragedia „Polyeucte” a lui Corneille*, *Convorbiri literare*, nr. 4, 1 aug. și nr. 5, 1 sept. 1893.

5 — Edgar T. Aslan, traducător al *Convorbirilor literare*, în 1892—1893 publicase versiunea românească a tragediei *Medeea* de Ernest Legouve.

6 — Se referă la nuvela *Pană Trăsnea Sfîntul* de I. Al. Brătescu-Voinești, publicată în *Convorbiri literare*, nr. 6, 1 oct. 1893.

7 — V. *supra*, scrisoarea 67, nota 2.

8 — E vorba de poema *Povestea vulpei* de A. Naum, publicată în *Convorbiri literare*, nr. 4, 1 aug. 1893, p. 321—328.

9 — Ioan Popovici-Bănățeanul (1869—1893), poet și prozator de origine bănățeană, mort de tînăr. Foarte apreciat de Titu Maiorescu (cf. *Convorbiri literare*, 1893, nr. 6 și *Critice*, voi. III). Mai cunoscută este nuvela *In lume*, zugrăvind viața meseriașilor. Altele se intitulează *După un an de fale*, *Un sfîrșit jalnic*, *De la tîrg, în lume*, *Fără urme*. I. Popovici-Bănățeanul scrie în graiul bănățean, folosind numeroși termeni dialectali, ceea ce va duce mai tîrziu la observații severe din partea lui Duiliu Zamfirescu (v. articolele *Romanul și limba română*, în *Noua revistă română*, 1901, nr. 35, 1 iunie și *Scrisori romane*, II, în *Luceafărul*, 1905, nr. 17, 1 sept.) (v. și Duiliu Zamfirescu, *Opere*, V, ed. cit., p. 395—416 ; 443—451).

„București, 4/16 nov. 1893

Iubite domnule Zamfirescu,

E bun *Cleobul* și e curioasă prezentarea (pentru noi) foarte străvezielor figuri moderne sub nume antice. Și *Corsarul*... dar m-am hotărît să nu mai răspund nimic la poeziile d-tale pînă nu ne vei da o știre bună despre romanul d-tale. Înaintează ? Cînd e gata ? îl aduci d-ta la București ? Și cînd vii, dacă vii ? (între 22 dec. stil vechi și 8 ian. noi suntem la Viena-Abbazia.)

Eu, *en attendant*, am să vorbesc odată cu Mitiță Sturdza și să văd dacă îi pot scoate din cap dușmănia în contra d-tale. Sturdza are un lucru bun : respectă oamenii muncitori și de treabă. Așa a făcut la 1876, la căderea mea din minister, păstrînd și sprijinind pe Slavici la «documentele Hormuzachi» și pe Lecomte du Nouy la Curtea de Argeș, deși toți voiau să-i măture ca pe niște oameni aduși de mine.

D-ta nu ești adus de noi în diplomatie, în politica militantă nu te'amesteci, ești harnic și conștiincios. Aceste note ale d-tale aș vrea să i le vîr în cap. Căci peste li/z ani (cel mult) are să vie Sturdza la guvern, după prevederile omenești.

Etc, etc.

Îți trimit sub bandă *Anuarul Universității*, salahorie administrativă ! Și *à propos* de Universitate : te rog, informează-mă întrucîtva despre

universitățile din Belgia. Îmi poți trimite legea sau reglementele lor ? Ce deosebire e între ale statului și cele libere-catolice ? Cum de se dă așa de ușor doctoratul în legi acolo ? Câți ani de studiu la facult. se cer pentru doctorat acolo și câte examene prealabile ? Se cere vreo teză imprimată ? Cum de fac studenți slabi din București doctoratul în 6 luni la Bruxelles ? Or era mai nainte așa și acum s-a schimbat... ?

Mie-mi trebuiesc aceste notițe pentru echivalențele de dat sau de refuzat.

Și încă o informare, te rog. E la Bruxelles un prostuț de tînăr (între noi 2 fie zis, fără nici o valoare), Nică Negri. Ce examene a făcut băiatul acesta în Bruxelles ? Și ce mai are de trecut pentru doctorat ? Și cînd ar putea trece ?

Se țeș din partea tatălui (marele mincinos Negri) o sumă de legende false în jurul aceluia băiat, și pentru regula administrativă trebuie să știm exact adevărul.

Sărutări de mină doamnei Zamfirescu, și prietenește al d-tale,

T.M."

B.A.R., S 40(25)
XV

69

B.A.R., S 88(72)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 302—305 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 131—133 ; 1944, p. 149—153.

1 — Despre inimiciția dintre Duiliu Zamfirescu și Dimitrie Sturdza, v. *supra*, scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 7, precum și articolul nostru *Obîrșia unei inimiciții*, în *Manuscriptum*, 1982, nr. 4 (49), P- 137—138. în scrisoarea de răspuns din 7/19 febr. 1894, Titu Maiorescu îi restituie destinatarului scrisoarea lui D. Sturdza, și-i comunică despre discuția avută (în care îl apăruse, bineînțeles, pe Duiliu), reușind să „restabilească adevărul în mare parte”. Previziunea criticului că Sturdza „va veni la guvern în a. 1895” s-a adeverit întocmai. Tot aici, interesante considerații despre fericirea creației, acea „fericire stranie”, „lumea impersonală a idealului”, și despre noua generație junimistă,

entuziastă „în căutarea și iubirea adevărului și frumosului”, „*nematerialistă* (în deosebire de Vlahuță, Slavici, Caragiale, care asupra *acestei note caracteristice* s-au dezbinat de noi)”. Dezbinarea însă avea să continue, spre continua dezamăgire a criticului. Chiar și bunul prieten Duiliu începe să iasă de sub tutela junimistă (v. scrisorile următoare), iar ceva mai tîrziu, Mihail Dragomirescu, care-și va scoate *Convorbirile* proprii.

2 - Firește, e vorba mereu de *Viața la țară*.

„București, 7/19 febr. 1894

Iubite domnule Zamfirescu,

Retrimis scrisoarea Sturdza. Am avut o lungă convorbire cu el și cred că am restabilit adevărul în mare parte. E probabil că D. St. va veni la guvern în a. 1895. Pînă atunci pare a sta solid guvernul de astăzi. De atunci încolo nu mai vrea Carp să stea, în orice caz.

Romanul d-tale, trimis pe jumătate, nu mi l-a adus încă Jacques Negruzzi spre cetire. Sper sîmbătă viitoare. Dar mie-mi pare foarte bine că ni l-ai trimis, că l-ai scris, că te fură literatura, și pricep și împărtășesc ce-mi scrii : «Viața luminează mi-a fost, în vremea asta, așa de indiferentă, că parcă nici n-aș fi trăit într-însa». Aceasta este fericirea stranie (3/, exultantă, ~~14~~ melancolică) a adevăratului autor, de care cei nechemăți și nealeși n-au cel mai mic habar. E lumea impersonală a idealului, semnul de recunoaștere al francmasonăriei intelectuale, care dealtminteri nu are mulți inițiați.

Azul meu s-a îndreptat mult, și mă aflu cu el iarăși cum eram acum vro 10 ani. Mai mult nu pot cere de la cei 54 de ani ai mei decît să devie 44 !

Mișcarea noastră literară, înfiripată cu foștii mei școlari universitari, crește. Remarcă în *Conv.* de la februarie *finul* articol de Evolceanu (un cap excelent), deși explicarea lui *Fulger* e prea lungă. Un foarte bun studiu asupra supraviețuirii — «*survivance*» — în locuțiuni și jocuri de copii la români de Anastasescu-Floru ni s-a citit alaltăieri și va apărea în *Conv.* de la martie sau aprilie. Un alt studiu interesant ni l-a trimis Teohar Antonescu din Atena (e acolo pentru săpăturile arheologice de la Olympia) asupra concluziilor etnografice din cercetările arheologice. Floru e aici, dar acest Antonescu și acel Evolceanu au fost (Evolceanu

este încă) împreună cu Dragomirescu și Negulescu primăvara aceasta la Berlin și au format acolo «Junimea» generației a doua, prin entuziasmul lor de bună-credință pentru tot ce este aspirație curată, *nematerialistă* (în deosebire de Vlahuță, Slavici, Caragiale, care asupra *acestei note caracteristice* s-au dezbinat de noi) în căutarea și iubirea adevărului și frumosului...

Dar adecă eu n-am vreme să-ți scriu, sunt copleșit de lucrări oficiale și vreau numai să salut în grabă pe doamna Zamfirescu și să-ți strâng mîna, totdeauna prietenește.

7'. Maiorescu

O nouă novelă și o nouă schiță de Brătescu sunt gata.'

B.A.R., S 40(26)
XV

70

B.A.R., S 88(72)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 305 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 134 ; 1944, p. 152—153.

1 — **Scrisoare** care, prin datele ce le conține, se găsește în imediata succesiune a celei anterioare. E. Bucuța a considerat-o chiar ca avînd aceeași dată.

2— *Take Ionescu* (1858—1922), om politic, lider al partidului conservator-democrat (1908), în mai multe rînduri ministru și prim-ministru (1921—1922). în 1892 deținea portofoliul Instrucțiunii Publice.

71

B.A.R., S 88(73)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 305—307; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 134—136 ; 1944 p. 153—155.

1 — Scrisoarea din 7/19 febr. 1894. Deci trecuse aproape o lună și jumătate.

2 — V. *supra*, scrisorile despre „afacerea Văcărescu”, precum îi scrisoarea 10 către Trandafir Djuvara, nota 3.

3 — D. Evolveanu îi luase apărarea lui G. Coșbuc împotriva acuzației de plagiat a unui obscur publicist, Gr. N. Lazu (cf. articolul „*Baladele și idilele*” d-lui *George Coșbuc*, în *Convorbiri literare*, nr. 10, 1 febr. ; nr. 11, 1 martie 1894.

4 — „Aprecierile din zbor” ale lui I. C. Negruzzi erau următoarele, într-o scrisoare din 9/21 ian. 1894 : „Știi că totdeauna eu te-am îndemnat să scrii romanuri, fiindcă mie îmi place cum le scrii. Ești făcut pentru treaba aceasta. Proza d-tale, cred eu, este adevărata proză a autorului de romane și observația fină a împrejurărilor generale, precum nu mai puțin a nuanțelor este o foarte mare calitate. în ceea ce privește *Viața la țară*, ceea ce am cetit pîn-acum este cam idilic. Nu știu cum se va croi lucrul de acum înainte, dar pîn-acum totul pare normal, fără multe lupte sufletești și fără ca împrejurările exterioare să fi făcut viața persoanelor mai dramatică. Nu știu ce observații se vor face în cercul nostru literar și dacă toți vor avea gustul meu foarte pronunțat pentru liniștea cîmpenească. Poate va observa vreunul că ai pus prea mare greutate pe descrierea vieții de la țară, făcînd din cauza aceasta să păgubească ceva partea psihologică... Este evident că ai avut o deosebită plăcere pentru descrierea vieții cîmpene sub toate formele ei și în toate păturile sociale. Dar nimeni ca mine, care am trîtit așa de mult la țară, nu știe să aprecieze aceste frumoase descrieri. în total părerea mea este : romanul e foarte bine scris și e absolut pe placul meu. Aștept însă sfîrșitul pentru a da o părere definitivă. Cîteva observații critice : limba îmi pare foarte mult amestecată cu moldovenisme, sau, dacă vrei, cu muntenisme — lucru foarte natural pentru un focșănean. însă se potrivește aceasta în județul Ialomița ? mai ales în vorba poporului de jos ?” (B.C.S., ms. 12.358, publicată de noi în *România literară*, nr. 6, 6 febr. 1969, p. 12).

5 — Duiliu Zamfirescu pare dezamăgit de impresia primei lecturi junimiste. Din păcate, nici a lui Titu Maiorescu nu va fi mai entuziasă și nici nu va fi exprimată public, într-un articol.

6 — Soția ministrului român la Bruxelles, George Bengescu, șeful lui Duiliu Zamfirescu.

7 — Acum se produce o „primă evadare” a scriitorului de la Roma de sub tutela *Convorbirilor literare*. Gestul va fi, cum e de înțeles, rău primit de Maiorescu. în răspunsul său, criticul este dur : „M-ai făcut arbitru, am hotărît : alăturata trimite-o la *Ateneu* sau la orice altă

colecție de maculatură; iar frumoasa poezie *La lună* cu *casta nemîngiere* am dat-o la *Convorbiri* pe iunie (v. și *supra*, scrisoarea 19 către Trandafir Djuvara, nota 1 și *infra*, scrisoarea 72). *La lună*, poezie trimisă în mai 1894 va apare, într-adevăr, în *Convorbiri literare*, în 1894, numărul pe luna iunie, cealaltă riu știm care poezie va fi fost (v. și comentariul lui M. Gafița, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, voi. I, ed. cit., p. 494—496).

„Buc, 13/25 mai 1894

Iubite domnule Duiliu,

M-ai făcut arbitru, am hotărît: alăturata trimite-o la *Ateneu* sau la orice altă colecție de maculatură; iar frumoasa poezie *La lună* cu *casta nemîngiere* am dat-o la *Convorbiri* pe iunie.

A *propos* de această „castă nemîngiere” și de toată atmosfera ce-mi transpiră în depărtare de la d-ta prin puținele d-tale rînduri (scrisori sau poezii): dacă aș fi mai indiscret și dacă am putea vorbi împreună, așa la o cigară cu glas intim-domol, aș avea serioasă materie de vorbă cu d-ta, cu inima d-tale, cu «noua formă a durerii». Uneori vorba unui prieten mai bătrîn sau liniștește sau hotărăște...

Stai în bune relații cu familia șefului d-tale? Cum sunt domnișoarele Bengescu?

Al d-tale totdeauna prieten,
T. M.

Așteptăm cu nerăbdare sfîrșitul romanului trimis pentru a-i începe publicarea în *Convorb.*”

B.A.R., S 40(27)
XV

72

B.A.R., S 88(74)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 308; în voi. *Duiliu Zamfirescu fi Titu maioreescu în scrisori*, 1937, p. 136; 1944, p. 155—156.

1 — Data și locul, scrise de mîna lui Titu Maiorescu.

2 — V. *supra*, scrisoarea 71, nota 7.

73

B.A.R., S 88(75)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 308—310; în voi. *Duiliu Zamfirescu fi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 137—138; 1944, p. 156—158; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 196—198.

1 — Nunta prințului Carol de Hohenzollern (omonim al regelui Carol I) cu fiica contelui de Flandra.

2 — Se numea Idda Schiavoni.

3 — Șeful era ministrul *George Bengescu* (1844—1922). întrebarea lui Maiorescu fusese insidioasă, accentul căzînd pe domnișoarele Bengescu. Criticul a putut bănuși că una dintre ele i-ar fi inspirat poetului *La lună* (v. *supra*, scrisoarea lui T. Maiorescu din 13/25 mai 1894). Era o simplă bănuială pe care Duiliu Zamfirescu o înlătură: „Luna și ochii ce o simt pe sub gene închise sunt niște tovarăși vechi, fără legătură cu nevoile din lume”.

74

B.A.R., S (76)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 310—311; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 137—138; 1944, p. 158—159.

1 — Romanul *Lume nouă și lume veche*, publicat mai întîi în *Convorbiri literare* (1891—1892), va apărea în volum la Editura Carol Miiller, în 1895.

2 — Ioan N. Roman (1866—1931), avocat, publicist și om politic. S-a făcut cunoscut mai ales datorită polemicii cu C. Dobrogeanu-Gherea în problema „reacționarismului” lui Eminescu. Noul publicist propunea, pe bună dreptate, o interpretare mai nuanțată. Fiind la studii la Bruxelles, I. N. Roman s-a bucurat de sprijinul și sollicitudinea lui Duiliu Zamfirescu.

3 — Se referă la scrisoarea lui A. Vlahuță din 6 iunie [1894], care continuă astfel: „E vădit că a început să se vîndă și la noi literatura, dar cum noi nu știm și nici nu putem să ne facem singuri partea comercială, vom fi încă multă vreme victima librarilor.

Volumul tău va trebui, nici vorbă, să-l dai în editură. Graeve obișnuia să plătească 50 bani de exemplar, dar acum stă cam rău — și nu mai e abordabil. Totuși o propunere de la tine poate că l-ar mișca... Scrie-i: numărul paginilor, *titlul* (3000 ex. a 50 bani, 1000 lei la apariția volumului și restul după ce se vor vinde pe jumătate). El, probabil, are să-mi spuie mie de scrisoarea ta, înainte de a-ți da un răspuns, și atunci am să-i vorbesc și cred că am să-l conving.

Altfel e greu, s-a deprins cu cei vechi, și îi refuză mai lesne.

Editori mai sunt: Miiller, Steinberg, Șaraga de la Iași ; fiecare cu cusururile lui.

Șă încercăm întâi, cum ți-am spus, cu Graeve. Dar scrie-mi imediat, căci eu pe la sfîrșitul lunii plec — și atunci ar rămînea pe la toamnă. Nu-ți poți închipui cîtă dorință am să te servesc.

Te doresc și te îmbrățișez,

A. Vlahuță"

(B.C.S., Ms. 11.628.)

4 — Și părerea lui Titu Maiorescu nu întîrzie să vină în scrisoarea din 17/29 iunie, cu aprecieri exagerate în ceea ce privește „goana după cîștig” a lui Vlahuță, foarte severe despre romanul acestuia („Dan al lui Vlahuță e stupid”), cu sfatul, de care Duiliu Zamfirescu va ține seama, ca să ofere cartea editorului Miiller, unde a și apărut.

„București, 17/29 iunie 1894

Iubite domnule Zamfirescu,

Ca să scoți mai întâi d-ta un ban din pungă, necum 1500 frci, să-ți tipărești la Bruxelles 2000 exempl. din roman, și apoi să aștepți

să se vîndă aici, ba încă (ceea ce, după cîte aflu, pare punctul cel mai greu și riscat) să încasezi prețul vînzării de pe la librari: aceasta nu-mi pare lucru cuminte. La Vlahuță era furioasa reclamă a socialiștilor (acum s-a stricat cu ei), goana lui proprie după cîștig, *auri sacra fames*, personala străduință aici la fața locului.

D-ta nu ești aici, și dacă ai fi aici, n-ai goni banul la librari necinstiți, și socialiștii te-ar combate sau te-ar ignora tocmai pentru ca să nu se facă vorbă în giurul scrierii d-tale.

Mai adaogă că Dan al lui Vlahuță e stupid, încă o șansă de succes pe lîngă socialiștii noștri și cei ce le seamănă.

Dar ca romanul d-tale să fie editat aici în volum (firește, nu la Socec, cu care am rupt-o, ci poate la Robin, la Graeve sau la junele Miiller), cu cheltuiala editorului și dîndu-ți un *à compte* pe manuscris, asta da.

Poate fi scrii lui Vlahuță să se însărcineze cu mijlocirea acestui mod de publicațiune, dacă lucrul este urgent. Dacă poate aștepta pînă la sept., mă însărcinez eu. Acum nu pot, fiindcă plecăm (3 săptămîni Kissingen, apoi Șvițera, cîteva săptămîni Beatenberg deasupra lacului de Thun).

Cine e acel I. N. Roman ? Rudă cu Slavici ? Socialisto-naționalo-liberalo-despotico-confuzo-pehlivan ?

Din Eminescu publică Socec în săptămîinile aceste o noul ediție, a 7-a.

Mișcarea *noastră* literară (*Convorb.* etc.) se întărește. La sept. se vor fi întors definitiv în țară Dragomirescu, Negulescu, finul Evolveanu, arheologul Teohar Antonescu din Atena, solidul Floru (care a izbutit alaltăieri primul între 13 concurenți la o catedră de istorie pentru liceu). Aceștia, consolidăți în poziția lor materială și fixați la București și Iași, vor spori avîntul.

Păcat că nu ești d-ta aici ! Poate la vara viitoare, cu venirea roșilor la putere, vei fi adus în Ministerul de Externe. Prin Ollănescu-Pherekyde ?

Al d-tale,

T. Maiorescu

Dacă te abate gîndul spre o scrisoare de răspuns, adresa noastră de la 3/15 iulie încolo este *Bad Kissingen*, Kurhaus."

B.A.R., S⁴⁰⁽²⁸⁾_{XV}

B.A.R., S 88(77)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 311—313 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu fi Titu Maiorescu in scrisori*, 1937, p. 140—141 ; 1944, p. 159—161.

1 — Titu Maiorescu se însărcinase el să se ocupe de tipărirea romanului *Lume nouă fi lume veche*, dar numai în luna septembrie (v. *supra*, scrisoarea lui din 17/29 iunie 1894).

2 — *Literatură și știință*, publicație periodică apărută în București în anul 1893 și 1894, sub conducerea lui C. Dobrogeanu-Gherea, care înlocuia *Contemporanul*. Criticul socialist publică aici studiile *Mișcarea literară și științifică și Asupra esteticii metafizice și științifice*.

3 — Față de generozitatea și entuziasmul poetului, criticul manifestă prudență, îndemnându-l, și nu fără dreptate, să fie mai sceptic și mai sever în judecată (v. scrisoarea din 4/16 iulie 1894 care urmează).

4 — Titu Maiorescu a refuzat politicos să-i ofere lui Duiliu Zamfirescu date din viața intimă, pentru că el însuși ținea un jurnal, despre care n-a considerat necesar să-și informeze prietenul.

„Bad Kissingen, Kurhaus,
luni, 4/16 iulie 1894

Iubite domnule Z.,

Așadar, pentru publicarea romanului d-tale rămîne să vorbesc la sept. S-a stabilit la București ca librar fiul lui Miiller pieptănarul și are prăvălia vis-à-vis de tatăl său, în celălalt colț al pasajului. Fiind băiat de bani gata, vrea să întreprindă cîte ceva, și poate facem ceva cu el. El a dat 2000 fr. pentru al doilea volum de *Literatură (?) și știință (?)* al lui Gherea.

De venirea d-tale la București în Ministerul de Externe am vorbit eu în scrisoarea trecută, crezînd că ți-ar conveni d-tale să mai stai vro 2 ani și în țară, nu cu vreun alt gînd. Dar poate te-ai zdruncina prea tare financiar. Prevederea că la anul se va schimba regimul la

nci si vor veni roșii, se întemeiază (dar să rămînă vorba între noi) pe hotărîrea lui Carp de a se retrage din minister înainte de alegerile generale, pentru a nu le face în nici un caz cu L. Cat. Legislatura actuală însă se termină pe la martie 1895. Prin urmare...

Despre Vlahuță am și eu părerea d-tale. Pe Roman nu-l cunosc deloc. Nu e rudă cu Slavici ? Ce ți-am scris despre el e un fel de miros din depărtare. D-ta îl vei putea judeca mai bine acum. Are talent ? E om cinstit ?

Dar fii mai sceptic și mai sever în judecată: cazul cu Petrașcu.

N-am cetit noul roman al d-tale. Negruzzi ni-l rezerva pînă la sosirea sfîrșitului. Adresa lui J. Negruzzi pentru aceste 12 zile e : Sinaia, strada Izvor, la d-na Olga Duca. El a avut un grozav accident: și-a vîrît un țăruș ascuțit («tuteur» pentru sprijinirea unei flori) în singurul ochi cu care vede ; în primul moment orbit de tot, rana de lîngă iris s-a cicatrizat încet și după vro 9 zile de bandare și de completă lipsă de vedere, acum e scăpat de pericolul de a nu mai vedea deloc.

E gentilă propunerea d-tale ca să-ți dau cu țîrița notițe biografice de ale mele, și văd îndemnul puternic ca astfel să se păstreze impresii de ale timpului și de ale oamenilor de pe la 1840 încoace. Dar nu pot în momentul de față. Am cu mine de lucrat *Anuarul Universit.* și încep a edita «discursurile parlamentare», 1871—1893, vro 2—3 volume cu încadrări istorico- politice. Un an de mică osteneală. Apoi poate autobiografia.

Mi-e dor de vorbă lungă și liniștită cu d-ta. Poate spre toamnă.
Al d-tale,

T.M:

B.A.R., S 40(29)
XV

B.A.R., 88(78)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 313—316 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu in scrisori*, 1937, p. 141—145 ; 1944, p. 161—165.

1 — E vorba de un volum din seria *Scriseri complete*, I—IV, București, Socec, 1893—1897. Opinia critică a lui Duiliu Zamfirescu despre poeziile lui I. Negruzzi va fi și mai tranșant exprimată de Titu Maiorescu în scrisoarea de răspuns din 17/29 iulie 1894.

2 — V. *supra*, scrisoarea lui Titu Maiorescu din 4/16 iulie 1894.

3 — *Alexandru V. Beldiman* (1832—1898), ziarist, a întemeiat la Iași săptămînalul *Adevărul* (1871) și la București cotidianul cu același nume (1888).

4 — *Lascăr Catargiu* (v. *supra*, scrisoarea 40, nota 2).

5 — *Gheorghe Mănu* (1833—1911), general, om politic, ministru în mai multe rînduri în guvernele conservatoare.

6 — *Trandafir Djuvara* (v. scrisoarea 1 către acesta, nota 1).

7 — E o primă încercare a lui Duiliu Zamfirescu de a intra în politică, după eșecul din 1884, cînd cu serialul *Le Domaine de la Couronne*. Dar nu se va întoarce acum în țară. Așa cum îi comunică Titu Maiorescu (în răspunsul ce urmează din 17/29 iulie 1894), în 1895 vine un guvern liberal, iar diplomatul de la Roma, care se temea de soarta lui, este transferat, cu începere de la 1 oct. 1894, la Legația română din Roma.

8 — Romanul *Lume nouă și lume veche*.

9 — Culegere care nu a apărut, scriitorul, dealtfel, întoreîndu-se în țară abia în 1906.

10 — Interesante idei despre romanul românesc și despre sociologia romanului. Scriitorul era mai receptiv la nou decît Maiorescu. A se vedea deosebirea de opinii în ceea ce privește romanul *Dan* al lui A. Vlahuță.

„Bad Kissingen,
'Zamfirescu și Titu duminică, 17/29 iulie 1894

Iubite d-le Zamfirescu,

Constelația politică nu cred că este așa cum o vezi d-ta. Dacă se retrace Carp, L.C. nu va mai încerca un ministeriu cu de-alde Păucescu. Dar orcum ar fi, pe la martie, aprilie 1895 trebuie să ne închipuim un cabinet «național liberal» cu Pherekyde la Externe și cu multă trecere a lui Djuvara.

(Pe Mărăcineanu nu l-a dat afară Carp, ci Lahovary.)

Despre d-ta aflui acum ca probabilitate că pe la sept. sau oct. a.c. vei fi înaintat la o legațiune superioară, Roma, Petersburg sau așa ceva.

Căci junele Crețeanu, care la septembrie se însoară cu o fată a lui Alex. Știrbei, are să fie înaintat prim-secretar probabil la Bruxelles.

Ai avea ceva mai mult pe lună la o asemenea legațiune mai mare ? Sau numai cheltuiala transportului și a unei vieți mai scumpe în sarcina bugetului d-tale privat ?

Dacă o așa schimbare și cu trecerea la București în Ministeriu sunt ca cheltuială și ca plăcere sau neplăcere, *tanto e tanto*, atunci ține-te de «a două soluțiune» din scrisoarea d-tale, adică nu te mișca și așteaptă <cam oriental> ca vremea să aducă cele viitoare.

Îți scriu în pripă, numai ca să-ți comunic știrea despre proiectata mutare la toamnă.

Totdeauna al d-tale,

T.M.

Peste cîteva zile plecăm de aici și vagabondăm prin Svițera. Adresa pe la sfîrșitul lui august, Viena, Hotel Sacher sau mai bine București.

Sunt de aceeași părere cu d-ta despre lirismul lui J. Negruzzi. El n-a fost niciodată poet, ci numai un satiric superficial și ieftin."

B.A.R., S ⁴⁰⁽³⁰⁾
XV

77

B.A.R., S ⁸⁸⁽⁷⁹⁾
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 316—318; în voi. *Duiliu în scrisori*, 1937, p. 145—146; 1944, p. 165—167; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 189—201.

1 — *Trans Hals* (1580—1666), pictor olandez. Portretele lui individuale și de grup reflectă un amestec de sensibilitate, gravitate și umor.

2 — O altă pagină memorabilă a notelor de călătorie din corespondența lui Duiliu Zamfirescu și, în același timp, rară, pentru că e una din puținele care înfățișează peisajul flamand.

3 — Scriere a lui Duiliu Zamfirescu ce nu s-a păstrat și nici nu s-a publicat, în afară de scurta poezie *Cintul Thargeliei*, în voi. *Imnuri*

păgine, Edit. Carol Miiller, 1897. Despre istoricul acestei opere necunoscute, v. comentariul lui Mihai Gafița, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, voi. I, ed. cit., p. 497—499 și voi. IV, ed. cit., p. 728—729.

4 — Titu Miorescu nu împărtășea entuziasmul lui Duiliu Zamfirescu și de unde cu puțină vreme înainte se angajase să trateze cu editorul publicarea romanului (*Lume nouă și lume veche*), acum îl invită pe scriitor, cu anume superioritate, să se adreseze lui Vlahuță, Tr. Djuvara sau I. Negruzzi, „mai experimentați decît mine în dezbateră interesele materiale”. În aceeași scrisoare din 8/20 sept. 1894, cîteva impresii, și mai fugare decît ale lui Iacob Negruzzi, despre *Viața la țară*, cu știutele observații despre expresiile neestetice, „de un realism brutal”. În ambele chestiuni, criticul nu avea dreptate, i-o va spune și scriitorul și o va confirma și realitatea.

„București, 8/20 sept. 1894

Iubite domnule Zamfirescu,

Nu te mira dacă deocamdată nu mă însărcinez cu negoțiarea publicării romanului d-tale. D-ta ești de părere că acum se vinde bine literatura română, fiindcă se cetește mai mult. Eu nu am nici o părere formată în această privință, fiindcă partea materială a literaturii îmi este cu desăvîrșire necunoscută. Știu numai că pentru Eminescu ieșeau cîte 800 lei pentru fiecare ediție a poeziilor lui, și mai pe urmă cîte 600 lei pentru fondul Eminescu. Dealtminteri puținele mele publicațiuni mi le-a tipărit Socec fără să-i plătesc eu nimic, dar și fără ca să-mi plătească el ceva. Sunt dar agrammatos în această materie.

Bine ar fi dacă editorii ar plăti ceva autorilor, și un acout de 1000 frci, d.e., pentru romanul d-tale n-ar fi de desprețuit. Ar fi o indelicateță din partea mea să împedec o asemenea agonisire din cele mai legitime.

Te rog adresează-te din nou lui Vlahuță, sau lui Tr. Djuvara sau lui Negruzzi, mai experimentați decît mine în dezbateră intereselor materiale.

18/30 sept. 1894

Aici ajunsesem, cînd am fost întrerupt de Carp etc, apoi luat la Sinaia-Predeal întru întîmpinarea reginei (cu totul fizicește și moralicește, *in integram «restituia»* și *«in statum quo ante»* Văcărescăriu.

Umblă, vorbește ca mai înainte, numai părul mai alb, vîrstă mai aparentă). Apoi bacalaureat — în neputință să continuu scrisoarea. Și acum trebuie să scurtez și să arunc numai cîteva impresii în fugă despre romanul d-tale. Mie îmi place. Impresia «la țară», și anume la noi la țară, «*à la campagne*», o primește cetitorul pe deplin și frumos.

Minunate cele 2 rînduri (pag. 205) : «Toți trecură dincolo, iar jitarul» etc. : șesul nostru nesfîrșit, vecinie același, cam melancolic.

Acum puține observări critice spre a le cumpăni d-ta pentru o ediție a romanului în volum, adecă spre eventuală schimbare. Îți dau iute și fără înconjur părerea mea :

1) Pag. 315. Propun ca rîndurile de la «Apoi luă gîitară din cui...» pînă dincolo la pag. 316 «mișeînd-o pînă la lacrimi» să se suprimă. O sentimentalitate fadă, gîitară — bună în Italia-Spania — ridiculă la noi, tot Schiller demodat astăzi în Occident și prea străin în cîmpia noastră, cacofonia «*ca cununa* din izvor».

2) Alte cacofonii : pag. 306, «*chipul acelui om*», pag. 316, «Matei nu se dezlipă de la *capul ei*».

3) Inadmisibil «suavitate», pag. 310, «suicid» p. 397.

4) Inadmisibile prea brutalele expresii de la pag. 390 și 391, «a venit, *fă*» și «tacă-ți *fleoanca*». Iar față cu acest realism brutal, ce caută în lalomița moldovenismele specifice în dialogurile oamenilor de acolo : «matală», «duduca»? Acestea trebuiesc *schimbate* în formele obicnuite în Valahia.

4) Cum se cheamă moșia aia : Ciulnifa sau Ciulnifei ? pag. 193, în rîndul dintîi al romanului, pare Ciulni;#, asemenea pag. 311. Dar 316 e Ciulnifet, și 392 idem. Erori de tipar ?

5) Franțuzism «eu am așa de puțin de stat aici», pag. 403.

Atît și al d-tale devotat,

T. Miorescu"

B.A.R., $\overline{S_{XV}^{40(31)}}$

78

B.A.R., $S \frac{88(80)}{XVIII} \cdot$

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 12, 1 dec. 1935, p. 603—604 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Miorescu în scrisori*, 1937, p. 146—148 ; 1944, p. 167—168.

1 — V. *supra*, scrisoarea 77, nota 3.

2 — Din păcate, nu ne-a parvenit impresia lui Maiorescu ; doar promisiunea Anei, care confirma primirea, că „Titu îți va scrie despre frumoasa greacă peste câteva zile” (v. *supra*, scrisoarea acesteia din sept. 1894).

3 — *Themistocle (Themistokles)* (525—460 î.e.n.), om politic și general atenian. A pus bazele puterii maritime ateniene, construind o flotă militară cu care a obținut victoria de la Salamina (480 î.e.n.), asupra flotei persane.

4 — *Simonide* (556—407 î.e.n.), poet liric grec, unul din creatorii odei triumfale.

79

88(81)

XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 604—606 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 148—150 ; 1944, p. 168—170.

1 — Transferat la Roma, cu începere de la 1 oct. 1894 (cf. *Anuarul Ministerului Afacerilor Străine al României*, pe 1897).

2 — Titu Maiorescu îi răspunde la 24 sept./6 oct. 1894 stăruind în părerea că „pe la martie-aprilie 1895 vor fi național-liberalii la putere”. Se înșela numai cu vreo patru luni, căci într-adevăr la 4 oct. 1895 se instalează la conducere un guvern Dimitrie Sturdza, președintele consiliului fiind și ministru de Externe.

„Buc, simb., 24 sept./6 oct. 1894

Iubite d-le Z.,

E foarte grea mutarea d-tale telegrafică, o înțeleg și de aceea o prevestisem din Kissingen prin scrisoare.

700

Dar și cauza imediată a mutării e cam telegrafică. Se zice (confidențial între noi) că junele Eman. Kretzulescu a tratat pe șeful său de la Roma de *parvenit, ipsissimis verbis*. Picantul anecdotei e că mama acestui Kretzulescu e și ea născută Lahovary și acum la Paris încorporată actorului «de» Max. Precum vezi : parvenitus, parvenitare, parvenito, parveniți.

Dar mă grăbesc să-ți dau părerea cerută : stăruiesc a crede că pe la martie-aprilie 1895 vor fi național-liberalii la putere. În aceste împrejurări nu-mi pare prudent pentru d-ta să vii la București în Ministeriu.

Al d-tale totdeauna devotat,

T.M.'

B.A.R., S ⁴⁰⁽³²⁾
XV

80

B.A.R., S ⁸⁸⁽⁸²⁾
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, • id., p. 608—610 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 151—153 ; 1944, p. 172—175 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 203—206.

1 — într-adevăr, ultima scrisoare e din 20 sept./2 oct. 1894, deci cu patru luni în urmă. Dar, între timp, scriitorul se mutase de la Bruxelles la Roma, fusese în concediu în țară — deci se explică acest lung interval în care corespondența a încetat. Apoi, nu este exclus ca o altă scrisoare din această perioadă să se fi pierdut.

2 — în 1895 predînd „ștafeta” *Convorbirilor* echipei de tineri formată din Teohari Antonescu, I. A. I. Brătescu-Voinești, Mihail Dragomirescu, D. Evolveanu, I. S. Floru, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, I. A. Rădulescu-Pogoneanu, Francois Robin, I. C. Negruzzi își lua rămas bun de la revistă și de la public prin următorul cuvînt, într-adevăr emoționant, *Către cititori*:

„La 1 aprilie 1893 am anunțat într-un aviz, adresat cititorilor revistei noastre, că mi-am asociat la direcțiunea și redacțiunea *Convorbirilor literare* un număr de autori din generația tînărară, despre care credeam

701

că au și focul sacru și statornicia muncii și dragostea pentru adevăr și frumos.

După doi ani de împreună lucrare, am dobândit încredințarea că acei tineri vor ști să ducă înainte cu succes opera începută de generația precedentă și vin astăzi să trec asupra lor sarcina purtată de mine cu atîta dragoste timp de 28 de ani.

Cînd eram copil, găseam adesea pe masa tatălui meu foaia lui Gheorghe Asachi, *Icoana lumii*, pe care o citeam și o admiram. Mulți ani mai tîrziu, însă, cînd, întors din străinătate, unde îmi făcusem studiile, am regăsit pe aceeași masă aceeași foaie, condusă de același bărbat, admirarea mea s-a schimbat într-o mare decepție și am gîndit că Asachi, care îmbătrînise, ar fi făcut mai bine să se oprească mai curînd și să dea generației tinere însărcinarea de a urma opera sa.

Atunci mi-am mai zis că dacă vreodată m-aș găsi în poziția lui Asachi, desigur m-aș opri pînă n-ar fi prea tîrziu.

Sosit-a acel timp ?

Simțesc, însă, că în juru-mi altă lume se arată, alte idei se răspîndesc, alte aspirații încâlzesc inimile.

Cu satisfacția datoriei împlinite, căreia nu-i lipsește un vag sentiment de melancolie, îmi pare că a venit momentul cînd e bine să las altora ducerea mai departe a unei lucrări începute de generația mea.

Tuturor acestor tineri autori, care-și fac drum astăzi, le urez să izbutească a ridica nivelul cultural al românilor, iar fiecăruia din ei în parte îi doresc să simtă în lucrarea sa aceeași mulțămire pe care am avut-o eu în această lungă și însemnată parte a vieții mele.

Iacob Negruzzi"

(*Convorbiri literare*, XXIX, nr. 1, 1 ian. 1895, p. 1)

3 — Se referă la studiul lui Mihai Dragomirescu, *Critica științifică și Eminescu*, care începuse să se publice în *Convorbiri literare* din nov. 1894 și la studiile lui P. P. Negulescu, *Impersonalitatea și morala în artă*, în *Convorbiri literare*, nr. 2, iunie 1893, p. 131—168, și *Socialismul și arta*, id., nr. 1 și 2, ian.-febr. 1895.

4 — Duiliu Zamfirescu observă foarte bine scăderea nivelului poeziei de la *Convorbiri literare*, ca și epigonismul eminescian care era vizibil în paginile revistei. Și imediat mai departe, o autocaracterizare a propriei creații poetice, încă un semn al sincerității și modestiei scriitorului.

5 — Tereza Stratilescu, *Scrieri din Anglia*, publicate în *Convorbiri literare*, cu începere de la 1 martie 1894, aproape număr de număr.

6 — Grigore M. Bucliu, *Cînt de fîlire asupra armenilor din țara vlahilor*, cîntat de diaconul *Mina Tokatti*, *Introducere*, în *Convorbiri literare*, nr. 1, 1 ian. 1895, p. 3—29 ; în nr. următor, p. 137—150, se publică textul cîntecului.

81

B.A.R., **88(83)**
XVIII

A mai fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 610—611 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 153—154 ; 1944, p. 175—176 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 206—208.

1 — *Sandro Botticelli (Alessandro di Mariana Filipepi, zis)* (1444—1510), pictor renașcentist italian. Tablourile lui sînt de inspirație religioasă (madone), mitologice (*Nașterea lui Venus*) sau alegorice (*Primăvara*), pline de grație și de poezie. Creatorul unui anume tip de frumusețe feminină („botticelliană”) și al unei compoziții bazate pe ritmuri de curbe unduioase.

2 — Ne întîlnim aici cu una din pagmile, destul de rare, care trec dincolo de confesia literară, la cea sentimentală, Maiorescu fiind și marele confident.

82

B.A.R., S **88(84)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 611—612 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 154—155 ; 1944, p. 176—177 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, cd. cit., p. 208—209.

1 — Amicală parodiare a stilului maioreșcian de călătorie.

B.A.R., S ⁸⁸⁽⁸⁵⁾
XVIII

A mai fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 612—613 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 155—156 ; 1944, p. 177—178.

1 — Soții Maiorescu, din nou în voiaj, rămân câteva zile la Florența (2/14—5/17 aprilie 1895) și Duiliu Zamfirescu vine bucuros în întâmpinarea lor.

2 — Ruda este a soției, încât scriitorul poate glumi : „de dincolo” însemnează „de pe pagina cealaltă”, pentru că în manuscris acest cuvânt se află pe o altă pagină.

B.A.R., S XVIII

A mai fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 613—614 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 156—157 ; 1944, p. 178—179 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 209—211.

1 — «Via Condotti, 61”, noua adresă a lui Duiliu Zamfirescu, după revenirea la Roma, scrisă de mîna lui Maiorescu.

2 — Drumul colinelor (ital.).

3 — Marea capacitate de a se bucura a lui Duiliu Zamfirescu și entuziasmul care-l stăpînește, de fiecare dată, în compania soților Maiorescu. O stare de spirit similară, dar ceva mai stăpînită, încercase și criticul și i-o comunică în scrisoarea din 20 mai 1895, unde face câteva aprecieri asupra *Vieții la țară*, — și ele cu măsură : „E evident că are părți de o căldură delicată, de o tensiune a interesului, de o frumusețe a descrierilor care îl fac — în aceste părți — egal cu bunele romanuri occidentale”. Tinerii convorbiriști (noua generație de critici) fuseseră mai generoși. Ei îl considerau „cel mai bun roman ce-l avem pînă acum în românește”.

4 — *Giovanni Battista Salvi*, zis și *Sassoferrato* (1605—1685), pictor italian, elev al lui Domenichino. Maestru al clarobscurului.

5 — *Carlo Doici* sau *Dolce* (1616—1686), pictor italian. A pictat madone melancolice și Criști visători, pe pînze de mari proporții.

„București, 20 mai 1895

Iubite domnule Duiliu,

Firește : încîntătoare zilele de la Florența și Fiesole-Fiesole ! dar parcă au trecut ani de atunci, în orice caz a trecut un cutremur de pămînt.

Și ce entuziasmat a rămas Cernescu de Florența și de d-ta.

Scriu în pripă, în mai și iunie mă sechestrează Rectoratul, pe lingă altele.

Dar tot îți scriu, fiindcă am recitit cu nevastă-mea în întreg și fără întrerupere romanul d-tale *Viața la țară*, acum că a apărut tot în *Convorb.* Am făcut multe însemnări de amănunte, cu creionul, și aștept revederea noastră tîcnită pentru discutarea lor. **Vrei** să nu-l publici în volum pînă nu vom fi vorbit împreună asupra lui ?

După părerea lui Dragomirescu, Rădulescu, Evolveanu, e cel mai bun roman ce-l avem pînă acum în românește.

E evident că are părți de o căldură delicată, de o tensiune a interesului, de o frumusețe a descrierilor care îl fac — în aceste părți — egal cu bunele romanuri occidentale.

Dar în privința conducerii *unitare* a evenimentelor sunt obiecții de făcut. Cum rămîne cu istoria țăranilor ? Cum rămîne cu Tîncuța și tînarul de la Paris ?

Aceste și mai multe, cînd ne vom revedea.

De-ar fi mai curînd !

Noi peste vro lună plecăm în Rusia ca să-mi botez nepoata, așadar, Odessa, Yalta, Noworosiisk, Batum, Tiflis, peste Kasbek la Vladikavkas-Moscova, apoi Varșovia-Viena înapoi. La 1 sept. suntem iar în țară. Vagabondaj și teamă de prea mare căldură.

Nu te-ai supărat de raportul meu academic asupra «poeziilor» lui Roman ?

Mi-l răsplătește Roman cu mici atacuri în *Viața* neconsolatului soț Vlahuță.

Complimentele noastre doamnei Zamfirescu, și cu dragoste al d-tale,

T. Maiorescu

Cunoști Castiglione, *Libro del cortegiano*, de pe la 1520 ? A apărut o nouă ediție la Sonzogno în Milan în «Biblioteca economica». Trebuie cetită cartea, și dacă dai de vreun exemplar la îndemână, când vei pleca spre încoace, adu-mi și mie unul. Dar, Doamne, mult mai e pînă atunci !"

B.A.R., S 40(33)
XV

85

B.A.R., S 88(87)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 614—615 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 157—158 ; 1944, p. 179—180.

1 — Romanul *Lume nouă și lume veche*, despre care s-a vorbit mult în scrisorile anterioare, apăruse la Editura Carol Miiller.

2 — „Trecerea” e din 1894, nov.-dec, pentru că volumul *Alte orizonturi* era anunțat de *Convorbiri literare* de la 1 dec. 1894 și el apare la Editura Carol Miiller la sfîrșitul aceluia an.

3 — Nemulțumirea este reală și scriitorul nu va mai reveni vreodată asupra acestui roman slab, pe care, cum singur o spune ceva mai sus, în scrisoare, ar fi urmat să-l rescrie. („Aceasta ar fi corespuns cu dorința mea de a schimba multe lucruri din roman, atît de multe, încît ar fi ieșit o lucrare nouă”.)

ii

B.A.R., S XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 1, 1 ian. 1936, p. 96—97 ; în vol. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 158—159 ; 1944, p. 180—182 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 211—212.

706

1 — Este prima dată cînd scriitorul își formulează foarte limpede ideea primelor trei volume din viitorul ciclu al Comăneștenilor. Intr-o scrisoare către I. C. Negruzzi din 12 oct. 18'4, amintea într-adevăr de intenția lui de a extinde acțiunea, dar se limita doar la volumul al doilea, *Tănase Scatiu* : „Cu persoanele din acest roman (cele tinere) (e vorba de *Viața la țară*, n.n.) încep un al doilea, care se va petrece, parte în provincie, parte în război (77—78)” (v. I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, voi. I, p. 38).

2 — Este vorba de piesa *Lumină nouă*, al cărei erou principal este doctorul Vera. începută acum, această scriere nu va fi publicată decît în 1912, în *Convorbiri literare*, nr.-ele 4—6, aprilie-iunie.

3 — Elena Hagi-Theodoraki era cumnata omului politic și la un moment dat primar al capitalei, Pake Protopopescu. Ea se înecase în apele termale de la Pozzuoli (cf. *Universul*, 26 mai—7 iunie 1895).

4 — Se referă la I. N. Roman, pe care Duiliu Zamfirescu îl sprijinise la Bruxelles în timpul studiilor. Despre volumul său de *Poezii*, prezentat spre a obține un premiu al Academiei, Titu Maiorescu face un raport negativ, care va fi publicat în *Convorbiri literare*, 1895, p. 508—515.

5 — „Atacurile” erau două note, una intitulată *Fondul Eminescu*, semnată Zig, publicată în *Viața*, nr. 14, 14 mai 1895, p. 3, în care se insinua că Titu Maiorescu, M. Dragomirescu și P. P. Negulescu și-ar fi însușit drepturile de autor de la edițiile *poeziilor* lui Eminescu ; a două, *Ce nu știu vorbirile*, semnată Spic, id., p. 6—7, în care erau blamate rapoartele de respingere de la premiul Academiei a lui Th. Speranția și I. N. Roman. Pentru ultimul, raportor : Titu Maiorescu.

6 — *Il libro del cortegiano* [*Cartea omului de curte sau Curteanul*] aparține lui *Baldassarre Castiglione* (1578—1529), scriitor și diplomat italian. Cartea, construită în dialog, definește trăsăturile omului de curte din Renaștere.

87

B.A.R., S 88(89)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 98—99 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 160—161 ; 1944, p. 182—183 ;

707

în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 213—215.

1 — V. *supra*, scrisoarea lui . Titu Maiorescu din 20 mai 1895.

2 — Păreră consecventă și nu mai puțin greșită. Interesantă rămîne însă ideea „maselor colective” pe care avea s-o fructifice parțial în *Tănase Scatiu*, iar mai tîrziu, în mod plenar, Liviu Rebreanu în *Răscoala*. Maiorescu, în răspunsul din 19 sept./1 oct., se va arăta foarte mulțumit de „amănuntele” de viață literară comunicate de scriitorul de la Roma. în aceeași epistolă, date despre situația politică, ce evolua în direcția pe care o prevăzuse, a venirii la putere a liberalilor lui D. Sturdza.

3 — Povestire de Ascanio (D. C. Ollănescu), publicată în *Convorbiri literare*, 1 august 1895. Lui Duiliu Zamfirescu îi plăcuse poate și pentru că acțiunea se petrece în locurile copilăriei sale.

„București, 19 sept./1 oct. 1895

Iubite domnule Duiliu,

Firește că m-am întors acasă, și punct la 1 septembrie, ora 11^o25' dimineața. De ce credeai că am să mă întîrziu de astă dată ?

Nici cu o zi ! La 1 sept. trebuie să compui la Univers, comisia de bacalaureat, la 1 sept. începe anul judiciar pentru advocatura; un fel de pedanterie a simțimîntului de datorie oficială și privată nn mă lasă în ruptul capului să trec peste datele impuse orît de mare ar fi tentațiunea.

Am primit *Il libro del cortegiano* și își mulțumesc ; mulțumesc mai mult pentru trimiterea fotografiei d-tale de acum, mulțumesc și mai mult pentru amănuntele ce mi le dai în scrisoarea din urmă, pentru toată viața literară ce transpiră din ea. Așa da ! și să trăiască tinerețea simțirilor !

Fă bine, trimite-ne ce ai gata, d.e. la adresa mea sau a lui Jacques Negruzzi, care se întoarce în capitală peste vro 4 zile, la 23 sept. st. vechi.

Am fost în Rusia, Odessa, Ialta, Gurzuf, Simferopol, Sevastopoi, Moscova, Petersburg, Varșovia și apoi... 12 zile la Pontresina în Engadin, ca să ne răcorim de căldurile Rusiei. Acum e fiică-mea Livia aici în București, cu foarte simpaticul meu ginere Dymza și cu fetița lor și

nepoțica mea Ianina (de 10 luni), locuiesc firește la noi în casă. mai stau vro 14 zile și-mi sunt dragi și bineveniți.

Cînd vii în țară ? Atunci vorbă mai lungă. Am scris și eu în vacanța asta o neînsemnată notiță despre novelistul nostru Ioan Popovici-Bănățeanul : va apărea în *Conv.* de la 1 octomvrie.

Călduroase salutări de la nevastă-mea și de la mine pentru d-na Zamfirescu.

Și toate cele vechi și știute pentru d-ta și de la al d-tale,

T. Maiorescu

P.S. Numai pentru d-ta. Pe la 1/13 oct. va izbucni criza ministerială. Carp, Gherm., Marghil. și gen. Poenaru se retrag din minister la această ilată.

Probabil tot ministerul cade. Posibile : a) alegeri tot cu L. Cătarțiu, completat prin Mănu, Balș, general Arion și apoi căderea lor în decemvrie ; b) alegeri sub un minister neutru-hermafrodit (G. Cantacuzin sau Prezid. Curții de Casație sau așa ceva), din care va ieși o majoritate liberală și atunci la decemvrie Ministerul Sturdza ; c) direct și acum în oct. ministerul Sturdza și alegeri sub el.

Iacă situația adevărată, nu blagomaniile ziarelor și închipuirile lui Alex. Lahovary."

40(34)
B.A.R., S XV

88

88(90)
B.A.R., S XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 99—100 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu si Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 161—162 ; 1944, p. 184—185.

1 — Scrisoarea din 19 sept./1 oct. 1895 (v. *supra*).

2 — D. A. Sturdza, instalat în aceste înalte funcții la 4 oct. 1895.

3 — Doamna Dymsha este Livia, fiica lui T. Maiorescu (v. *supra*, scrisoarea 51, nota 1).

89

B.A.R., S 88(91)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 100—101 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 162—163 ; 1944, p. 185—186.

1 — Nuvela este *Două case potrivite*, ce se va publica nesemnată în *Convorbiri literare*, 15 aug. 1899 (v. și scrisoarea 90).

2 — Urmează scrisoarea de răspuns a lui Titu Maiorescu în care acesta comentează începutul romanului *Tănase Scatiu*, publicat în *Convorbiri literare*, din 1 nov. 1895, făcând observațiile, devenite foarte cunoscute, despre limba eroului principal, care ar fi „*du realisme degoutant*”. Romancierul însă îi va da replica cea justă (v. scrisoarea 90). Tot aici, Maiorescu cere o informație „de menaj” pentru *Ioan A. Cantacuzino* (Zizin) (1829—1898), om politic, primul traducător în franceză a *Aforismelor* lui Schopenhauer (Paris, 1890).

„București, 6/18 nov. '95

Iubite domnule Zamfirescu,

Foarte bun începutul lui *Tănase Scatiu*, cit a apărut în *Conv.* de la 1 noiembrie. Am numai câteva observări de cuvinte, dar situația și caracterele sunt clare și interesante. Ce tipic pentru felul unor oameni din țara noastră e Scatiu ! «Zgîrcit și fanfaron în același timp» — asta e, și nu numai la «mojici». Tot așa e, d.e., și Iorgu Filipescu, fostul mareșal, și alții din cunoștințele noastre comune. Zgîrcit sadea nici nu cred să existe la noi, cum exista la englezi, francezi etc. Noi suntem o țară de mixturi. Parcă presiunea vremurilor grele din trecut a produs în chimia sufletească îmbinări de elemente care în atmosfera mai degajată a culturii occidentale se arată incompatibile. Fanfaroni zgîrciți, toți cu inima duioasă (răposatul Nicu Catargiu), entuziaști de artă și canalii (Caragiale) etc.

Observările de cuvinte (ți le scriu îndată, fiindcă noi avem bunul obicei de a ne spune unul altuia impresiile literare, fără altfel pretenție, de altminteri, decît de a le supune — nu de a le impune — judecății celui alt).

Pag. 986. Nu cred că merg cele două «matale» (și încă un «matale», pag. 990). Trebuie să zică fetița «Dumneata». Veche observare. De ce nu o urmezi ? Jignești fără nici un folos impresia bucureștenilor .

Pag. 987. «Mătreața», absolut inadmisibilă. *Cest du realisme degoutant*.

Pag. 991. «Ești un moji» detonează în gura Tincuței, slăbește-contrastul etc.

Pag. 996. «Tacă-ți fleoanca» e prea tare. Realism, realism, dar artistic ! Deja limba noastră devine ușor bătărană cînd vrea să fie familiară.

Eu aș fi suprimat, în alineatul următor, și vorbele «urîți libidinoși ca doi satiri». Scena vorbea de la sine, nu mai trebuia calificată de autor. Era, cred, mai fin «*de glisser et de ne pas appuyer*».

Atît, și poate de cumpănit pentru editarea în volum.

Ce zici de poeziile lui Nanu ? Ai remarcat dintr-un număr trecut o frumoasă poezie a unui Cruceanu, *La moartea lui Leconte de Lisle* r Surprinzător de frumoasă.

O întrebare de menaj. Cam cu ce preț se poate găsi (și mai întîi se poate găsi ?) la Roma, în loc sănătos, fie și departe de centrul mișcării, o căsuță cu vro 4—5 odăi și cuhnie etc, mobilată sau nemobilată, în care să șadă un om cu o «menajeră» a lui, dar fără alți locatori ? • Dacă n-ar fi prea scump, s-ar muta într-o așa casă (villino, dar și mai puțin, villinuccio) Zizin Cantacuzin. I s-a acrit de București. II înțeleg.

Am început să lucrez la editarea discursurilor mele parlamentare de 25 de ani, cu note istorice pentru explicarea evoluției stărilor noastre politico-sufletești. Așa, la răgaz.

Sărutări de mîni și strîngerii de mîni doamnei și domnului Zamfirescu — *suum cuique*,

T. Maiorescu-

Vezi ce rău s-a făcut Titu, pe mine m-a uitat la rubrica amicală.
AM. *"

40(35)
B.A.R., S XV

* Scris de mîna Anei Maiorescu.

B.A.R., S ⁸⁸⁽⁹²⁾
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 101—102 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 163—164 ; 1944, p. 186—187 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 216—218.

1 — Din păcate, nu s-a păstrat decît scrisoarea lui T. Maiorescu din 6/18 nov. 1895.

2 — *Dimitrie Nanu* (1873—1934), poet afirmat la *Convorbiri literare*. El publicase în nr. 11, de la 1 nov. 1895, al revistei poeziile *Singurătate, Ideal, Femeii*.

3 — Nu cunoaștem observațiile făcute de Titu Maiorescu la nuvela *Două case potrivite* și dacă ele priveau imoralitatea scriitorului în viața lui personală, acuzație contra căreia el protestează categoric. Nuvela nu e atît „imorală”, cît mai cu seamă superficială, cu o anecdotică ieftină, prin înfățișarea unei aventuri galante a unui ofițer cu două tinere cumnate, ce locuiau în două case identice și vecine.

4 — *Al. Emanoil Lahovary* (1855—1945), ministru plenipotențiar la Roma între 1893—1899.

B.C.S., Ms. 11.889.

A fost publicată de noi în *Gazeta literară*, 28 iulie 1966 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Scrisori inedite*, ed. cit., p. 172—176 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 219—222.

1 — Scrisoarea este neterminată și se păstrează sub formă de fcuion.

2 — *Luptele românilor în resbelul din 1877—1879*, București, 1866, de T. C. Văcărescu, lt. col. în **rezerva** armatei.

3 — Titu Maiorescu, / *Popovici-Bănățeanul*, în *Convorbiri literare*, 1 oct. 1895.

4 — Duiliu Zamfirescu venea în întâmpinarea preocupărilor lui Maiorescu. Acesta va începe să publice în curînd *Discursuri parlamentare cu privire asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, „\” i—IV, București, Socec, 1897—1904, lucra la *Istoria contemporană a României* (1866—1900), care va apare postum, în 1925, și își ținea încă din adolescență un jurnal, care va contribui esențial, abia în zilele noastre, la reconstituirea biografiei intelectuale a criticului.

5 — Opinii similare mai formulase Duiliu Zamfirescu, și ele vor fi reluate și în articolele precum *Romanul și limba română*, în *Noua revistă română*, nr. 3, 3 iunie 1901, p. 481—490.

6 — Foarte interesante idei exprimă Duiliu Zamfirescu aici despre specificul societății românești și în esență despre specificul național, ca și despre importanța patriei, ca nucleu vital al personalității.

B.A.R., S ⁸⁸⁽⁹³⁾
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id*, p. 102—103 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 163—164 ; 1944, p. 188.

1 — Cel de-al treilea copil este Lascăr, născut la 15/27 dec. 1895, mort în duel în 1921.

2 — „Broșura” va fi volumul *Imnuri păgîne*, ce apare însă în 1897.

3 — Lui Titu Maiorescu, în răspunsul din 19/31 dec. 1895, nu-i vor plăcea însă decît două, *Preludiu* și *Către Diana*, publicate în *Convorbiri literare*, nr. 1, ian. 1896, celelalte două i se restituie autorului, cu mențiunea drastică și punitivă : „Alăturatele două ne-au părut ceva mai puțin frumoase și am gîndit eu că ar fi mai *practic* să le trimiți îndată la *Ateneu*. Știi pentru ce.” E o punere la punct care trebuie să-l fi făcut să sufere, cel puțin pe moment, pe sensibilul Duiliu. Dar *Ateneul român* al prietenului Trandafir Djuvara își încetase apariția, așa încît nu putem ști care au fost poeziile pe care i le destinase Maiorescu (v. și *supra*, scrisoarea 71, nota 7).

„București, marți,
19/31 dec. 1895

Iubite domnule Duiliu,

1) Felicitări pentru al treilea copil, «sănătosul și voinicul». Felicitări ? — La adevărat da, felicitări !

2) Două din cele patru poezii trimise sunt *foarte* frumoase și apir în *Conv.* de la 1 ianuarie. Alăturatele două ne-au părut ceva mai puțin frumoase și am gândit eu că ar fi mai *practic* să le trimiți îndată la *Ateneu*. Știi pentru ce.

3) Ziz. Cantacuzin nu mai vine la Roma, dar îți mulțumește foarte mult pentru amabilitatea cu notițele.

4) Ollănescu află că Sturdza făcând reduceri de economie prin secretariate de legațiuni, nu s-a atins de d-ta, așa încît poziția d-tale pare consolidată.

5) — Noi voim să plecăm duminică la Viena și de acolo altundeva la mai cald, San Remo ? Monte Carlo ? Pe 14 zile. Dar deocamdată mai am mîine sau poimîine discuția Adresei la Senat, unde suntem 2-2 opoziție.

Toate urările de Anul Nou, duminică, doamnei Zamfirescu, celor 4 copii. *Quod Bonum Felix Faustumque*. — Și eu, și eu.

Totdeauna al d-tale,

T.M."

B.A.R., S 40(36)
XV

B.A.R., S 88(94)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 103—105 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 165—167; 1944, p. 189—191 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 225—227.

1 — Citatul e scos din *Poșta redacției, Convorbiri literare*, 1896, nr. 2, p. 317. După venirea noii echipe de tineri, în frunte cu Mihail

Dragomirescu, la revista „Junimii”, în 1895, Duiliu Zamfirescu pare tot nemișcat de cuprinsul și nivelul publicației. De aici, probabil, încă o tentație de a publica în alte reviste, de a „dezerta”.

2 — Gr. H. Grădăraș (v. *supra*. scrisoarea către acesta, nota 1).

3 — Mihail Dragomirescu, *Ziaristică și literatură*, în *Convorbiri literare*, id., p. 302—314.

4 — D. Evolceanu, *Haralamb G. Lecca, „Prima”* (1890—1895), în *Convorbiri literare*, id., p. 271—291.

5 — Mai târziu, cînd se va întoarce în țară, Duiliu Zamfirescu își va schimba părerea despre Cincinat Pavelescu, admirîndu-i un sonet închinat Veneției (v. scrisoarea 6 către Mihail Dragomirescu).

6 — Dem. S. Demetrescu, *Sonet*, în *Convorbiri literare*, id., p. 249.

7 — Nimeni, probabil, din „vechea gardă” nu fusese așa de sever în judecarea noii serii a revistei. Maiorescu (în răspunsul din 8/20 martie 1896) va împărtăși în parte opinia lui Duiliu, apărîndu-l însă pe M. Dragomirescu.

8 — I. A.I. Brătescu-Voinești.

9 — C. Rădulescu-Motru (1868—1957), filozof și psiholog, profesor de filozofie la Universitatea din București. Elev al lui Titu Maiorescu și făcînd parte din echipa tinerilor care au preluat sarcinile redacționale ale *Convorbirilor literare*, după predarea ștafetei de către Iacob Negruzzi în 1895. Mai târziu, C. Rădulescu-Motru, ca și Mihail Dragomirescu, va părăsi *Convorbirile*. El va conduce *Noua revistă română*, 1900—1902 ; 1909—1916.

10 — Aici aflăm unul dintre ecourile dragostei lui Duiliu Zamfirescu pentru Alisa de Raditz. Maiorescu o descifrează de îndată și o consideră firească, el însuși „numai în a doua căsătorie găsindu-și liniștea sufletească”. Cine era noua iubită a poetului ? Așa cum ne relatează N. Petrașcu în *Un caz de conștiință la Duiliu Zamfirescu* (cf. N. Petrașcu, *Icoane de lumină*, Ediție îngrijită și prefațată de Dumitru Petrescu, Edit. Minerva, 1972, p. 343—354), romanțînd foarte mult, Alisa de Raditz era soția unui secretar de legație, femeie seducătoare, plină de farmec și distincție. Se cunoscuseră la un garden-party la Ambasada Spaniei, în toamna lui 1894 ; se revăzură apoi la o recepție la Ambasada Franței, unde au dansat împreună și, în fine, la o serată intimă la Ambasada engleză. Duiliu avea 36 de ani și Alisa era, probabil, cu vreo zece ani mai tînără. Deveniră prieteni,

famiile se vizitau între ele. Dragostea îi învăluie pe amândoi, scriitorul fiind parcă paralizat. Iată cum îi înfățișa starea sa de spirit lui D. C. Ollănescu la 6/18 aprilie 1896, deci după un an și jumătate de când se îndrăgostise de Alisa :

„Că nu mai scriu destul de des ia prieteni iubiți ca dumneta vi că nu mai scriu deloc literatură ai văzut-o și ai înțeles-o. Nu scriu, fiindcă nu pot să scriu. Minte mea e plină de o singură imagine. Tot restul nu mă interesează. Ar trebui să pot pleca, ar trebui să vin în țară, în mijlocul celor ce mișcă și luptă pentru literatură, și atunci poate izvoarele sufletului mi s-ar deschide, ar curge lacrimi sau poezii. Cum sunt acum, seamănă cu o biată insectă care și-a cufundat tromba în potirul unei flori, s-a hrănit cu lăcomie la început, apoi a amețit de tăria mirosului, apoi a înlemnit. Asta e starea mea : sunt înghețat. Tot ce era mlădie sufletească s-a solidificat" (cf. I. E. Torouțiu, ed. cit., voi. VI, p. 167). Duiliu e prins pe de o parte de acest vârtej năprasnic al sentimentului, pe de alta, e mîhnit de faptul că soția sa începuse să observe idila și se găsea în pragul unei drame. Trebuind să aleagă între dragoste și familia cu trei copii, scriitorul hotărăște să încheie această tulburătoare istorie sentimentală, trimițînd Alisei, îndurerat, următoarea scrisoare :

„Vis frumos al vieții mele,

Nu-ți voi descoperi nimic dacă îți voi spune că, în ziua în care te-am văzut, am simțit în d-ta unica femeie de frumusețe sufletească și trupească, de adevăr și dragoste, vrednică de a fi iubită și idolizată. D-ta m-ai subjugat pentru totdeauna ca nimeni și nimic alt în lume.

Un -an și jumătate am trăit într-o fericire nespūsă, cum n-am trăit niciodată în viața mea.

Astăzi însă am fost trezit din visul acesta : de cine, de ce lacrimi, de ce suspine adinei ? Nu mai e nevoie să ți-o spun. Și cum d-ta ești un suflet atît de bun și atît de înalt că nu poți să faci cu știință să sufere o făptură nevinovată, fie chiar cu prețul celei mai mari fericiri a d-tale, am luat condeiul și, cu mîna tremurîndă, simțînd mereu durere și marea tristețe ce mă apasă, am crezut că nu trebuie să-ți mai ascund nimic și să-ți arăt starea mea sufletească.

D-ta ai astăzi în mînă viața și liniștea unei familii.

Oricare ar fi hotărîrea ce vei lua, te rog să crezi că visul nostru de dragoste nu mă va părăsi decît atunci cînd voi închide ochii."

(N. Petrașcu, *Un caz de conștiință la Duiliu Zamfirescu*, în *[coane de lumină]*, voi. III, Edit. Casa școalelor, 1940, p. 153—171).

B.A.R., S 88(95)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 106—107; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 168—169 ; 1944, p. 191—193 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 238—239.

1 — „Cercul" a avut mai multe denumiri: „Intim-Club", „Tinerimea artistică" și apoi „Amicii literaturii și artei române". Se înființează în 1895, avînd ca președinte pe D. C. Ollănescu-Ascanio, iar printre membri pe Take Ionescu, dr. C. Istrati, Delavrancea, Caragiale, Anghel Demetrescu, N. Petrașcu, G. Ionescu-Gion, G. Coșbuc, N. Grigorescu, Ion Mincu ș.a. În timpul concediilor sale petrecute în țară, participă și Duiliu Zamfirescu la ședințele cercului, unde avea prieteni pe însuși președintele Ollănescu și pe N. Petrașcu. În 1896 „cercul" va scoate revista *Literatură și artă română*, care va apărea pînă în 1910, fiind condusă efectiv de N. Petrașcu. Acesta și întreg cercul fac opoziție *Convorbirilor literare*, considerînd că revista junimistă era depășită de mersul vieții literare.

2 — În această scrisoare, mai mult ca oriunde, se face simțit începutul crizei relațiilor de prietenie dintre Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu. Încă din 1894, scriitorul acceptase colaborarea la *Ateneul român*, al cărui redactor era Trandafir Djuvara, fapt care fusese aspru judecat de Titu Maiorescu. Acum se produce un act și mai angajat al „dezertării" (Duiliu figura printre membrii fondatori ai noii publicații ostile *Convorbirilor*), în virtutea prieteniei lui pentru D. C. Ollănescu și N. Petrașcu, dar și datorită unei neîncrederi în noua redacție a revistei junimiste. Același scepticism îl manifesta autorul *Vieții la țară* și pentru organul cercului „Amicii literaturii și artei române", ce urma să apară : „...[revista] n-o aprob și nu cred în trăinicia ei". Cu toate acestea, va colabora la dînsa, vrînd să-și împace și prietenii (Ollănescu și Petrașcu), dar ținînd în același timp să „păstreze afecțiunea și stima lui T. M." (scrisoarea către D. C. Ollănescu din 6/18 aprilie 1896, în I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, voi. VI, p. 167). De aceea îi și scrie lui Maiorescu, explicîndu-se oarecum jenat și rugîndu-l să nu facă vreo legătură între critica ultimului număr al *Convorbirilor* {v. *supra*, scrisoarea 93) și faptul că a acceptat să-și ofere colaborarea

la noua revistă de la București. Fără îndoială, scriitorul era sincer și față de unii și față de alții, iubindu-l, realmente, pe Maiorescu și crezând că întreprinderea lui Ollănescu și Petrașcu e o acțiune efemeră, care nu altera statutul prieteniei sale cu șeful „Junimii”. Aici Duiliu se înșela. Criticul era foarte înțelegător — cum se vede și din răspunsul de mai jos — pledînd pentru cea mai mare libertate și independență spirituală, dar neascunzîndu-și disprețul pentru prietenii lui Duiliu Zamfirescu și rezervîndu-i scriitorului un ac ironic, ce se va ascuți mereu în timp. Maiorescu nu-l va ierta, cum nu l-a iertat nici pe Caragiale. Fixitatea criteriilor maioresciene (și estetice și psihologice) se vor întîlni cu inabilitățile și megalomaniile diplomatului.

„București, vineri, 8/20 martie 1896

Ei bravo! Cap ai, minte ce-ți mai trebuie! Să fie supărare între noi, vechi prieteni, pentru observările d-tale contra *Conv.* în momentul înființării proiectate a unei noi reviste ?? Imposibil, și ești în acest moment sentimental-bolnav, altfel nici nu ți-ar fi putut trece prin minte așa ceva.

Știi că admit critica *bona fide* absolut, în contra a orce și în orce grad ; o combat, dacă sunt de altă părere, dar îi recunosc dreptul de a se face. (Dealtminteri e adevărat, și după părerea mea, ceea ce zici despre actualele *Conv.*, dar nu uita și meritul lui Dragomirescu ; e energic, foarte activ, *singurul* redacțional-activ ; prin urmare : *c'etait à prendre ou à laisser*, și rămîne un *plus în favoarea* actualelor *Conv.*, care a militat și militează pentru *prendre* și în contra lui *laisser*.)

Știi, simți că am încredere desăvîrșită în d-ta, că te știu incapabil de un simțămînt de intrigă, de bizantinism, de duplicitate. Tot ce faci d-ta e cîstit lucru.

Și, dealtminteri, bine ai făcut că nu ai dezmințit înrolarea d-tale printre redactorii noii reviste a lui Ollănescu (dacă se va înființa ? dar va fi un copil mort-născut; Ollănescu e tot așa de incapabil de a fi tată literar, precît e Esarcu și literar și biologic).

Dacă nu ți-am răspuns mai curînd la scrisoarea din 9/21 februarie e că voiam să-ți scriu despre *Tănase Scatiu*, acum că l-am cetit gata. Și pentru aceasta n-aveam și n-am încă răgaz și va trebui să rămîi la o discuție orală, cînd ne vom întîlni. Am multe însemnări cu creionul.

E o lucrare *importantă* și *merită* să fie cu toată luarea-aminte revăzută.

Și mai era ceva.

M-au impresionat vorbele d-tale din acea scrisoare : «sunt de vreo 3 luni, ca un ceasornic care s-a oprit de un cutremur. Ce-o mai ieși și din asta ! Numai o singură mîna mă poate mișca și aceea nu vrea să mă miște.»

Și așteptam răgaz, ca să pot atinge un punct așa de delicat. Și n-am răgaz, sunt sechesturat de alte lucrări.

Cutremur ! Criza *inevitabilă* a unei prime căsătorii ? Un nou amor ?

Foarte firește. Probabil o lege generală. Eu numai în a doua căsătorie mi-am găsit liniștea sufletească.

Dar vezi ce delicat e lucrul ! Și eu tot l-am atins acum în scrisoare, și l-am atins brutal.

N-am vreme, n-am vreme ! Delicatețea e circumscripție, și circumscripția reclamă timp și spațiu. — Nu le am acum.

Și nu-ți scriam încă, dacă nu-mi puneai sula în coastă cu a doua scrisoare.

O curată nebunie a doua scrisoare a d-tale, iubite domnule Zamfirescu. Suflă sciocco pe la Roma ? Sunt friguri paludeane ? Sau «cutremurul» dezechilibrează casele și mințile ? Are acest nărav !

De-abia joia viitoare pot răsufla din salahorie, și plecăm îndată ; vom fi duminică 17/29 martie la *Abbazia*, iar duminică, 3? *martie*, înapoi la București. La *Abbazia* trebuie să-mi scot din cap și să pun pe hîrtie o cercetare istorico-politică 1866—1871.

Cea mai prietenească strîngere de mîna de la al d-tale,

B.A.R., S ⁸⁸⁽⁹⁷⁾
XV

T.M.,"

B.A.R., S ⁸⁸⁽⁹⁷⁾
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 107-108; în voi. *Duiliu Zamfirescu si Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 169-170; 1944, p. 193—194.

1 — *Antonio Allievi* (v. scrisoarea către Vintilă Brătianu, nota 2).

2 — *Emilio Dandolo*, descendent al unei familii de nobili venețieni, care a dat mai mulți dogi ai Republicii Venețiene. Luptător pentru unitatea Italiei.

3 — *Luciano Manara* (1825—1894), patriot italian. Participant, ca militar, la revoluția din 1848. Luptător pentru independența Italiei.

4 — După această scrisoare, vine răspunsul lui Titu Maiorescu din 30 mai/II iunie 1896 (de fapt la un „faire-part” care nu s-a păstrat). Criticul este mereu afectuos, încercînd să-l consoleze pe Duiliu Zamfirescu și pe soția lui de moartea lui Antonio Allievi, și foarte apropiat, ca un confident, de viața sentimentală a prietenului. „Lunga tăcere”, căci dacă nu s-au pierdut scrisorile, Duiliu tăcuse de la începutul lui martie pînă la sfîrșitul lui mai, Maiorescu era tentat să și-o explice printr-o criză sufletească provocată de iubirea lui Duiliu pentru Alisa de Raditz, episod care îngreuiase, într-adevăr, atmosfera din Via Condotti, 61 (v. *supra*, scrisoarea 93, nota 10).

Mitropolitul despre care vorbește Maiorescu în continuare este Ghenadie Petrescu, mitropolit primat între 1893—1896, care, în urma unor învinuiri pentru delictе religioase, fusese caterisit și suspendat de către Sinod. Această măsură, pare-se arbitrară, provoacă nemulțumirea generală, făcînd nesigură chiar situația guvernului D. A. Sturdza, a cărui cădere o prevedea T. Maiorescu și care se produce, la conducere venind, pentru scurtă vreme, un guvern în frunte cu P. S. Aurelian. În urma presiunilor politice, Sinodul fu nevoit să revină asupra deciziei de caterisire la 4 dec. 1896, cînd Ghenadie își dădu demisia de bună voie și se retrase la mănăstirea Căldărușani.

„București, joi, 30 mai/11 iunie 1896

Iubite domnule Zamfirescu,

Din lunga d-tale tăcere simțeam demult că se îngreuiase tare atmosfera în Via Condotti, 61. Bănuiam la început o criză sentimentală în d-ta, mai aflasem apoi despre o notiță dintr-un ziar antisemit relativă la socrul d-tale și mă sfiam să-ți cer lămuriri, în sfîrșit vine plicul încadrat în negru și cu cuvintele «lunga e penosa malattia».

Cum te vei fi aflînd acum? Dacă acea criză nu era numai o închipuire a noastră, suferința și moartea lui Allievi, la care țineai din inimă, trebuie să-ți fi aruncat simțirea în altă parte, și poate rezultatul

actual este acea resignare melancolică, acel compromis sufletesc ce ni-l împune așa de des labirintica înnodată a firelor vieții.

Îți scriu aceste rînduri nu ca să le dai un răspuns, ci ca să știi că moartea nu a cuprins încă toate și, cîtă vreme ne mai lucește raza conștiinței, prietenii caută - fără indiscreție — să ghicească ce se petrece în d-ta și în orice caz iau parte la ce ți se întîmplă.

În mijlocul situației precare a tot ce există individual pe lume, cel puțin poziția d-tale oficială îmi pare astăzi consolidată.

În chestia mitropolitului șarpele și-a frînt cel din urmă dinte; de-acum înainte mai poate da clin buze, dar nu mai poate mușca. Devine probabil că peste un an vom avea alt regim. De nu ți-ar fi starea financiară prea lovită prin încetarea din viață a socrului.

Noi plecăm la 22 iunie / 4 iulie prin Viena-Paris la Londra, apoi Scoția, 3 săptămîni la mare (Scarborough, sau Torquai, sau pe insula Wight), pe la 19/31 august Ischl sau Salzburg, pe la 30 aug. / 12 sept. Viena, la 6/18 sept. înapoi la București.

Te rog arată doamnei Zamfirescu din partea nevaste-mii și a mea toată afectuoasa noastră compătimire.

T. Maiorescu

Nu știu cum aş contribui să te scot din amorțire. Orcum, numerele din urmă ale *Convorbirilor* dovedesc muncă puternică. Nu le mai trimiți cîteva pagine ?”

40(38)

B.A.R., S XV

96

88(96)

B.A.R., S XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 108-109; în voi. *Duiliu Zamfirescu si Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 170-171; 1944, p. 194—195.

1 — „Broșurică” este volumul de versuri *Imnuri păgâne*, București, Edit. librăriei Carol Miiller, 1897. Deci va apărea anul următor, 1897.

2 — „Cele patru” poezii s-ar putea să fie *Printre trestii, Versuri betometre albe, La o fântână, în zădar*, publicate în *Convorbiri literare*, nr. 9, sept. 1896, proximal față de data scrisorii.

3 — Referirea este la episodul sentimental cu Alisa de Raditz (v. *supra*, scrisoarea 93, nota 10).

4 — La secretariatul general al Ministerului de Externe va ajunge Duiliu Zamfirescu abia în 1906, la întoarcerea definitivă în țară.

97

B.A.R., S
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 110—111 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 172—173 ; 1944, P- 196—198 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Ceh mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 234—236.

1 — Punctele de suspensie aparțin autorului. Nu s-a omis nimic.

2 — Se referă la scrisoarea lui Maiorescu din 30 mai/11 iunie 1896 (v. *supra*).

3 — *Antonio Fogazzaro* (1842—1911), poet și romancier italian care a încercat să concilieze, în cărțile sale, credința religioasă cu ideile progresului științific.

4 — *Giambologna*, zis de asemenea *Gian Bologna, Jean de Bologne* sau *de Boullogne* (1529—1608), sculptor și arhitect flamand care a trăit mai toată viața la Roma și la Florența. Capodopera sa este *Mercur*, aflată la Muzeul Bargello din Florența.

5 — *Donatello (Donato di Betto Bardi)*, zis (1386—1466), sculptor toscan născut la Florența. În operele sale a împletit simplitatea artei antice cu spiritul religios al evului mediu.

6 — *Luca della Robbia* (1400—1482), sculptor și ceramist italian născut la Florența. A participat la decorarea catedralei Santa Maria del Fiore ; a practicat o sculptură în pământ ars, emailat.

7 — Acum e rîndul d-voastră (ital.).

722

8 — E vorba de *în război*, care se va publica în *Convorbiri literare* • „97_1898, iar în volum în 1902. Vestea îl va bucura pe Titu Maiorescu, mereu interesat de evoluția literară a prietenului de la Roma (v. scrisoarea de mai jos, din 19 sept./1 oct. 1896).

9 — V. *supra*, scrisoarea 91, nota 2.

„București, 19 sept./1 oct. 1896

Iubite domnule Duiliu,

Cinci rînduri ca să-ți spun că am primit scrisoarea, că ne-am bucurat foarte mult de ea, că-mi pare bine de al 3-lea roman, «Mihai și baciul Micu», că altă carte decît Văcărescu asupra războiului 1877 nu cunosc, «ziafetul» cu primirea împăratului Francisc Iosef s-a petrecut în toate privirile convenabil și chiar cu entuziasm *general*, plus ceva snobism... și restul la revederea mult dorită în decembrie, cînd îți voi prezenta și primele coaie tipărite din volumul I al discursurilor mele parlamentare, «cu priviri asupra istoriei politice a României de la 1866 încoace».

Al d-tale, din inimă,

T.M."

B.A.R., S
40(39)
XV

98

B.A.R.,
88(99)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 111—112; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 173—174 ; 1944, p. 198.

1 — „Comedia” este piesa *Lumină nouă*, intitulată inițial *Hypnoticii*.

723

B.A.R., S **88(100)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 112; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 174 ; 1944, p. 198—199.

1 — V. *supra*, nota 1.

2 — *Victorien Sardou* (1831—1908), dramaturg francez, autor de comedii, drame burgheze și piese istorice patetice. A rămas celebru prin comedia istorică *Madame Sans-Gene*.

100

B.A.R., S **88(101)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 113 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 174—175 ; 1944, p. 199—200.

1 — *Al, Emanoil Lahovary*, ministrul României la Roma, în acel timp.

101

B.A.R., S **88(102)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 113—114; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 175—176 ; 1944, p. 200.

1 — *Apostol Mărgărit* (1832—1903), român macedonean, fost inspector școlar pentru școlile românești din Turcia. Patriot înflăcărat, el a

reușit să convingă cercurile politice influente ale vremii de necesitatea învățămîntului în limba română, ceea ce a dus la înființarea a peste o sută de școli românești. Apreciat pentru activitatea lui politică și culturală de către Ion Brătianu, Ion Ghica, M. Kogălniceanu, D. A. Sturdza — Apostol Mărgărit a devenit membru al Academiei Române. Aluzia lui Duiliu Zamfirescu privește un aspect care ne scapă.

B.A.R., S **88(102)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 114—115; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 176—177 ; 1944, p. 200—202, în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 247—249.

1 — V. *supra*, scrisoarea 91, nota 4.

2 — Colaborarea la *Ateneul român* în 1894 și acum la *Literatură și artă română* nu alterează cîtuși de puțin sentimentele de admirație ale lui Duiliu Zamfirescu față de Titu Maiorescu și, deocamdată, nici relațiile lor de prietenie. În ciuda unor săgeți ironice și a unor judecăți severe, ca acelea despre OUănescu-Ascanio, criticul rămîne mai departe marele sfătuitor literar și marele confident, cum s-a văzut mai înainte, cu episodul Alisa de Raditz.

3 — *Tucidide (Thukydides)* (460—396 î.e.n.), istoric și om politic atenian. Admirator și sprijinitor al lui Pericles. A fost întemeietorul criticii istorice și, prin aceasta, unul dintre precursorii istoriografiei moderne. Opera sa, *Istoria războiului peloponeziac* (în 8 cărți), la care se referă Duiliu Zamfirescu, înfățișează lupta pentru supremație în lumea greacă dintre Sparta și Atena între anii 431 și 411 î.e.n.

4 — *De bello gallico* (Despre războiul cu gali) este una din lucrările fundamentale ale lui *Caius Iulius Caesar* (100—44 î.e.n.), celebru om politic, general, scriitor și orator roman.

B.A.R., S 88(104)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 115—116; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 177—178 ; 1944, p. 202—203.

1 — E vorba de *Discursuri parlamentare cu privire asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, lucrare a lui Titu Maiorescu, ce începuse să apară în 1897.

B.A.R., S 88(105)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 116; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 178 ; 1944, p. 203.

1 — În locul lui C. I. Stoicescu, ministru de Externe și președinte de consiliu revine D. A. Sturdza.

B.A.R., S 88(106)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 116—123; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 178—185 ; 1944, p. 203—210; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 249—255.

B.A.R., S 88(107)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, II, nr. 3, 1 febr. 1936, p. 378—381 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 185—188 ; 1944, p. 211—214.

1 — Aluzie la pasiunea turistică a soților Maiorescu.

2 — Romanul este *În război*.

3 — Ce păcat că nu se mai păstrează răspunsurile lui Titu Maiorescu din acești ani, din 1896 pînă în 1901, de cînd mai avem o singură scrisoare și apoi pînă la deteriorarea acestei mari prietenii, în 1909. Cum va fi primit, oare, criticul noile gînduri de creație ale romancierului și cum acea „umbră de nor” și de „neînțelegere” ? Norul se lăsase, desigur, prin apropierea lui Duiliu Zamfirescu,; deși circumspectă, de antijunimista *Literatură și artă română*, dar și din cauza unui articol al lui Mihail Dragomirescu (*Direcții literare. Studii de critică generală*, în *Convorbiri literare*, nr. 2, februarie 1897) în care, fără a fi numit, era vizat și Duiliu Zamfirescu, alături de cei de la *Literatură și artă română*. Acum, cînd scriitorul anunța că va trimite romanul *În război* la *Convorbiri*, Titu Maiorescu pare împăcat, notînd satisfăcut la 9/21 sept. 1897

în jurnalul său, relativ la această scrisoare: „Foarte gentilă scrisoare de la Duiliu Zamfirescu din Roma” (B.A.R., 3659, Jurnal 18). Ne lipsește il însă comentariul epistolar, care ar fi dezvoltat, probabil, însemnarea fugară de mai sus.

4 — V. *supra*, scrisoarea 103, nota 1.

107

B.A.R., S 88(108)
XVIII

A mai fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 381—382; în voi. *Duiliu Zamfirescu fi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 188—189; 1944, p. 214—215; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 260—261.

1 — Una dintre telegrame trebuie să fie aceea prin care-i cerea romanul *în război*: „Trimite urgent primele capitole pentru numărul pe octombrie*. Semnat *Juvenis*, ceea ce dă o notă intimă relațiilor, ce fuseseră umbrite în acel an (B.A.R., 3659, Jurnal 18) (v. și *supra*, nota 3).

2 — Se referă, după cât se pare, la foaia de titlu a manuscrisului, desenată de către autor în culori și avînd un chenar alcătuit din struguri și foi de viță-de-vie, la care colaborase, cum se vede, și o altă mînă — „o mînă simpatică” !

108

B.A.R., S 88(109)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 382—383; în voi. *Duiliu Zamfirescu fi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 189—190; 1944, p. 215—216; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 289—262.

1 — „Romanul viitor” este *îndreptări*, dar care va fi scris într-un ritm mai lent, publicat, de astă dată în *Literatură și artă română*, în 1901, 1902.

109

B.A.R., S 88(110)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 383; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 190—191; 1944, p. 216—217.

1 — Sus, în colțul din stînga, scris de mîna lui Titu Maiorescu : „Răspuns prin cartă poștală 9/21 oct. '97”, care nu s-a păstrat, precum nici scrisoarea la care se referă Duiliu Zamfirescu imediat mai departe.

2 — Mai tîrziu, într-o scrisoare din 1903, Duiliu Zamfirescu va fi mai puțin entuziasmat în aprecierea lui Carol I. Aici se referă la rolul, într-adevăr pozitiv, pe care l-a jucat regele, pe atunci numai prinț, în Războiul nostru de independență.

110

B.A.R., 88(111)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 384; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 191; 1944, p. 217—218; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 263.

1 — însemnarea lui Maiorescu în partea de hîrtie rămasă nescrisă : „Pagina 110—169”, probabil, ultimele pagini de manuscris ale romanului, trimise odată cu scrisoarea.

B.A.R., S (112)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 384—387; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 192—194 ; 1944, p. 218—221.

1 — Marele duce Nicolae era fratele țarului Alexandru II al Rusiei și comandantul armatei; ruse în războiul din 1877—1878.

2 — Dimitrie Sturdza, eternul inamic al lui Duiliu Zamfirescu.

3 — *Otto von Bismarck* (1815—1898), om politic german. Prim-ministru al Prusiei, a urmărit realizarea unificării Germaniei prin „fier și sânge”, provocând războaie împotriva Danemarcei, Austriei, Franței. A fost cancelar al imperiului german (1871—1890). În 1897 se găsea într-un exil de bună voie la Friedrichsruh.

4 — *Bernhard, prinț von Bülow* (1849—1929), om politic german. A fost ministru de Externe și cancelar, ambasador al Germaniei în România (1888—1893).

5 — Broșura liii N. Kretzulescu este : *Cugetări asupra retrocedării județelor din Basarabia*, București, 1878.

B.A.R., S 88(113)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 387—390 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 194—197 ; 1944, p. 221—224 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 264—267.

1 — • Într-adevăr, Duiliu Zamfirescu avea mania liniuțelor, folosite, excesiv, ca virgule sau dublînd virgula.

2 — Se referă la cele două lucrări mai importante ale lui I. Manliu : *Gramatica română* [Buc, 1877] și *Curs elementar de logică, stilistică,*

retorică și o colecțiune de bucăți și fragmente din scriitorii secolilor XVI, XVII, XVIII, XIX, alfabetul și ortografia cirilică, București, 1881.

3 — Totuși, romanul a fost privat și de al doilea ordin de zi, care, însă, conform dorinței exprese a scriitorului, notate pe manuscrisul romanului, a fost integrat în edițiile postume, în textul lucrării, la locul respectiv (cf. Mihai Gafița, în *Duiliu Zamfirescu, Opere*, voi. II, *Romanul Comăneștenilor*, ed. cit., 1971, p. 712 și urm.).

4 — Duiliu Zamfirescu prefigurează aici foarte clar ceea ce avea să se numească peste cîteva decenii autenticism.

5 — Se referă la o scrisoare-bruion (sau neexpediată) din noiembrie 1895, de care vorbește mai departe (v. *supra*, scrisoarea 91).

6 — Maiorescu îi făcuse probabil observația că destinul personajelor feminine rămînea oarecum suspendat. Scriitorul își are justificările lui artistice, pe care le și comunică, nu fără a supralicita unele pagini care ar constitui „chintesența întregii lui puteri de creațiune”.

7 — E vorba de un fragment din introducerea la *Discursuri parlamentare*, voi. II, sub titlul *Căderea și darea în judecată a ministerului Lascar Catargi la 1876*, în *Convorbiri literare*, nr. 3 și 4, 1 martie și 1 aprilie 1897, p. 314—338.

8 — Continuați, dați-i drumul ! (engl.)

B.A.R., S 88(114)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 390—391 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 197—198 ; 1944, p. 224—E25.

1 — Nemulțumirea putea să vină din faptul că, în ciuda permanentelor declarații de fidelitate și devotament față de Maiorescu și de *Convorbiri literare*, scriitorul începea să colaboreze la *Literatură și artă română*, unde apăruse în iulie schița *Badea Cîrșan la Roma*, iar în noiembrie, *Cu bilet circular*.

2 — *Emilia Humpel* (născută Maiorescu) (1838—1918), sora lui Titu Maiorescu, femeie foarte instruită ; s-a afirmat ca o excelentă profesoară și traducătoare din literatura germană. Articolul cu pricina apare sub titlul *Pentru cultura femeii*, în *Convorbiri literare*, dec. 1897.

3 — În text, loc gol. Duiliu Zamfirescu a uitat să completeze numele autorului, care semna al doilea articol sub titlul *Pentru cultura femeii*, și anume, Nicolae Basilescu, în același număr, din revistă (v. *supra*).

4 — Duiliu Zamfirescu continuă să-l admire pe Maiorescu — și chiar să sublinieze acest lucru — dar să vadă cu un ochi din ce în ce mai critic revista, care, obiectiv, nu se mai găsea la nivelul de până la 1890—1895.

114

B.A.R., S 88(115)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 391—392 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 198—199 ; 1944, p. 226—227; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 268—269.

1 — Scrisoare ce nu s-a păstrat.

2 — Romanul *în război* va apare în volum abia în 1902, la Editura Clemența.

3 — Se referă la următorul pasaj din articolul lui P. P. Negulescu, *Lucruri vechi*, publicat în *Convorbiri literare*, nr. 12, 1 dec. 1897 ; nr. 1, 15 ian. 1898 : „De ce noveliștii și romanșierii noștri, Caragiale, Slavici, Duiliu Zamfirescu, Vlahuță și ceilalți, care înțelegeau foarte bine gustul publicului, nu s-au apucat să scrie și ei romane și romane ca cele publicate în *Universul*, pentru ca să trăiască și ei din «sprijinul material» al publicului ? De ce ? Pentru că nu erau întreprinzători de artă, ci artiști.”

Atitudinea lui Duiliu Zamfirescu față de Caragiale o știam din alte scrisori, față de Slavici se exprimă acum, cu o superioritate antipatică, ce va fi menținută și sporită în articolele *Romanul și limba ro-*

mi

mană, publicat în *Noua revistă română*, nr. 35, 1 iunie 1901, *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*, publicat în *Revista idealistă*, nr. 7, 1 sept. 1903, și în discursul de recepție la Academie, *Poporanismul în literatură*. Și aici apare o profundă deosebire de păreri între scriitorul de la Roma și Titu Maiorescu. Acesta îi detesta pe foștii junimiști pentru „caracterul” lor (mai ales pe Caragiale), dar le acorda cea mai înaltă prețuire ca scriitori.

4 — Abbazia.

115

B.A.R., S 88(116)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 392—393 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 199—200; 1944, p. 227—228.

1 — Fileb sau despre binele suprem (ital.).

2 — *Lumea ca voință și reprezentare*, lucrarea lui Schopenhauer cea mai citită și mai comentată la noi.

3 — V. *supra*, scrisoarea 114, nota 2.

116

B.A.R., S 88(117)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 393-395 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 200—202- 1944 p. 228—230.

1 — Dimitrie Sturdza, pe atunci președinte de consiliu și ministru de Externe.

2 — Alegerea ca membru corespondent al Academiei.

733

3 — A1. Emanoil Lahovary, ministrul României la Roma.

4 — încă un episod al relațiilor spinoase ale scriitorului și diplomatului de la Roma cu D. Sturdza, care nu scapă nici un prilej spre a-l ponegri (la Academie îl numise pornograf!) și a-l persecuta administrativ.

117

B.A.R., S 88(118)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 3, 1 martie 1936, p. 610—613; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 202—205; 1944, p. 230—236; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 272—275.

1 — Se referă la scrisoarea anterioară din 9 mai. Titu Maiorescu notează pe colțul acesteia din 13/25 iunie: „Răsp. 18/30 iunie că nu e umbră de supărare. T. M.” Din păcate, răspunsul nu s-a păstrat.

2 — într-adevăr, Mihail Dragomirescu încerca să repare greșeala de a-l fi omis pe Duiliu Zamfirescu în articolul *Direcții literare*, publicat cu un an în urmă (v. *infra*, nota 4), și unde autorul *Vieții la țară* era subînțeles printre adversari, alături de D. C. Ollănescu și N. Petrașcu de la de curînd înființata *Literatură și artă română*. Criticul revenea, revizuindu-și atitudinea într-un nou articol, *Replce, II. D-lui II. Chendi asupra valorii literaturii noastre actuali (Convorbiri literare*, nr. 5, 15 mai 1898, p. 469—479). De astă dată, scriitorul pare mai conciliant, deși situarea lui Caragiale înaintea lui nu-i va fi convenit și deși se considera că n-a creat încă opera de sinteză, „care să-i izbească sufletul românesc, silindu-l să descopere în profunzimea lui noi orizonturi”. Diagnosticul lui M. Dragomirescu nu s-a confirmat, căci pînă în 1898, Duiliu Zamfirescu dăduse cea mai valoroasă parte a operei lui, primele trei romane din ciclul Comăneștenilor. Dar iată propriile cuvinte ale criticului: „Pe de altă parte, Duiliu Zamfirescu n-a dat ceea ce poate da. Cu toată relativ marea sa producțiune, totuși considerînd lunga evoluțiune a talentului său, care a început să se manifeste încă de pe la 1880, se pare că e numai la începutul frumoasei sale cariere literare. Duiliu Zamfirescu n-a produs încă opera care să

determine o nouă mișcare literară. Lucrările lui ne produc totdeauna interes, admirăm finețea artei lui, delicatețea gândirii lui, gingășia și plenitudinea, cu deosebire a tipurilor de femei din romanele lui, dar toate aceste minunate calități, difuzionate în deosebitele lui producțiuni, n-au fost încă concentrate de el într-o singură operă, care să izbească sufletul românesc, silindu-l să descopere în profunzimea lui noi orizonturi. Pe cînd Caragiale e un scriitor clasic, Duiliu Zamfirescu nu e; noua lui manieră e susceptibilă de a se ridica la înălțimi pe care ar fi și nedrept și imprudent să le hotărîm.” Ultima frază e de o politețe totuși perfidă, pe care Duiliu o tratează, la rîndul său, ironic: „...articolul său fletează vanitatea mea de june: sunt un t'năr plin de viitor”.

3 — Cu atît mai bine (ital.).

4 — Mihail Dragomirescu, *Direcții literare (Studii de critică generală)*, în *Convorbiri literare*, nr. 2, 1 febr. 1897. Așa cum notează și Titu Maiorescu în jurnal, articolul fusese de natură să-l irite și să-l indigneze pe scriitorul de la Roma, aflat în acel moment în concediu: „Marți, 25 febr. 1897. La 6^{1/2} ore dim. numai -f10°R. Cer senin. Ieri la dejun Duiliu Zamfirescu, turbat contra articolului lui Dragomirescu din *Convorb.* de la 1 febr. (apărute de-abia alaltăieri), unde nu se menționează el între autorii buni și se ataca cei de la noua revistă a lui Ollănescu-Petrașcu-Gion. [...] Vrea să-l provoace pe Dragomirescu (cîștigă Petrașcu)” (cf. *România literară*, nr. 7, 21 nov. 1968, p. 13).

5 — Este una din cele mai substanțiale pagini scrise de Duiliu Zamfirescu în problema limbii literare, pusă de el în spiritul cel mai rezonabil (v. și *supra*, scrisoarea 68, nota 9).

6 — *Scrisorile romane* vor fi publicate abia în 1905 și 1907. Aceea la care se referă acum a fost publicată în *Luceafărul*, nr. 17, 1 sept. 1905 (v. și Duiliu Zamfirescu, *Opere*, V, ed. cit., p. 443—451).

7 — Restaurante „selece” ale Bucureștiului din epocă.

8 — Opiniile au fost exprimate într-o scrisoare care, din păcate, s-a pierdut. Maiorescu a apreciat „cu măsură” primele trei romane ale ciclului Comăneștenilor. Opiniile „cam jenate” s-ar putea să fie despre romanul *Lydda*, care începe să se publice în *Convorbirile literare* în oct.-dec. 1898.

9 — „Tremurarea” provenea din faptul că scriitorul rupsesse și mai decis cu „monopolul” *Convorbirilor*, colaborînd din ce în ce mai des la *Literatură și artă română*, revista lui Ollănescu și Petrașcu, detestată de Maiorescu. După schițele *Cu bilet circular* (nov. 1896) și *Badea Cîrșan*

la Roma (iul. 1897), el publicase acolo poeziile *Domnița mezină* (nov. 1897), *Lt mormintul lui Shelley* (ian. 1898), *Sufletul* (febr. 1898), *Că poate-atunci* (febr. 1898). Dorința lui Duiliu Zamfirescu de a separa relațiile literare de cele umane, astfel ca „prietenia să fie prietenie”, va fi pînă la urmă de neacceptat pentru Titu Maiorescu. Oricît de liberal ar fi fost, cel puțin în expresia epistolară, dezertarea lui Duiliu nu-l putea lăsa indiferent. Ne aflăm încă în faza acumulărilor unui conflict ce va izbucni abia în 1909.

118

B.A.R., S 88(119)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 613—615 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 205—207 ; 1944, p. 234—236.

1 — Ferice de ea ! (ital.).

2 — V. *supra*, scrisoarea 116.

3 — E vorba de Dimitrie Sturdza, președinte al Consiliului și ministru de Externe, vechiul inamic al lui Duiliu Zamfirescu.

4 — *Pompiliu Eliade* (1869—1914), istoric literar și comparatist, autorul lucrării *Influența franceză asupra spiritului public în România*.

5 — „Tufanul negru, cărui, cu-aprinsă tinerețe, trunchiul ieder i-mbracă” (G. Carducci, *Alle fonti del Clitumno*; trad. de Tudor George).

6 —• Titu Maiorescu a însemnat pe colțul scrisorii : „Răsp. 2/14 iulie din Ems și retrimis actele în scris, recom. T.M.”

119

B.A.R., S 88(120)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 615—616 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 207—208 ; 1944, p. 236—237.

736

- 1 — Volumul III al *Discursurilor parlamentare*.
- 2 — Sînt prezente aici și spiritul epistolar, al dialogului, de care era animat scriitorul de la Roma, și marea lui dragoste intelectuală pentru Titu Maiorescu, pe care n-a încetat să-l admire niciodată (v. și scrisoarea 121).
- 3 — *Lydda. Scrisori romane* va apărea în *Convorbiri literare* între 1898 (nr. 10—12 oct.-dec.) și 1904 (nr. 1—4, ian.-apr.).
- 4 — Același conflict surd cu Dimitrie Sturdza (v. și scrisoarea anterioară).

120

B.A.R., S 88(121)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 617; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 209 ; 1944, p. 237—238.

1 — *Lydda* (v. *supra*, nota 3).

2 — De unde, pînă acum, era foarte receptiv și dispus la modificări, de astă dată, Duiliu Zamfirescu devine categoric, poate chiar prea categoric. Presimțea oare opinia criticului, care nu va fi favorabilă acestui roman ?

3 — V. *supra*, scrisoarea 77, nota 3. Piesă de teatru care nu s-a reprezentat și al cărui manuscris nu ne-a parvenit (v. și comentariul lui M. Gafița în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, voi. IV, ed. cit., p. 728—729).

4 — *Petre Grădișteanu* (1839—1921), publicist și autor dramatic, autor al piesei *Revizorul general*, localizare a piesei lui Gogol, după versiunea franceză a lui Prosper Merimee. În 1898 era director general al teatrelor.

121

B.A.R., S 88(122)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 617—619; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Duiliu Zamfirescu în scrisori*, 1937, p. 209—210 ; 1944,

737

P- 238—240 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 276—277.

1 — Și lucrurile lungi se fac șerpi (ital.).

2 — Bunul meu conducător (ital.).

3 — E o „*captatio benevolentiae*” care îi va reuși lui Duiliu Zamfirescu, deși Petrașcu numai „în bine” nu se schimbase față de Titu Maiorescu, după ce scrisese despre critic un articol negativ în voi. *Figuri literare contemporane* (1894) și mai ales după ce scosese revista *Literatură și artă română*, declarat antijunimistă. Duiliu, aflat acum în grațiile cercului Ollănescu-Petrașcu, își susține cu sinceritate prietenul, care însă nu se va dovedi, în timp, la înălțimea celui care pusese în atâtea rînduri o vorbă bună pentru el. Dreptatea, ca și superioritatea morală, erau de partea lui Maiorescu.

122

B.A.R., S 89(123)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 619—620 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 211—212; 1944, p. 241—242.

1 — E vorba de primele 64 de pagini trimise din romanul *Lydda. Scrisori romane*.

2 — La rugămintea lui Duiliu, Titu Maiorescu sprijinise numirea lui N. Petrașcu la catedra de Istoria literaturii române moderne (v. *supra*, scrisoarea 121 și nota 3).

123

B.A.R., S 88(124)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 620—621 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 212—213 ; 1944, p. 242.

738

124

B.A.R., S 88(125)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 621—622 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 213—214 ; 1944, p. 242—243.

1 — Mihail Dragomirescu. Scrisorile sînt cuprinse în ediția de față.

2 — I. A. Rădulescu-Pogoneanu (1880—?), profesor de pedagogie și etică la Universitatea din București, elev al lui Titu Maiorescu și colaborator al *Convorbirilor literare*, din al cărui comitet de conducere a făcut parte după 1895. A publicat studii despre ineditele lui Eminescu și a îngrijit editarea celor 3 volume din *Însemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu.

3 — De unde se vede că îndepărtarea lui Duiliu Zamfirescu (deși nu totală) venea și din neînțelegerile cu nouă generație. Aceasta (prin Mihail Dragomirescu, în fond, personalitatea critică cea mai proeminentă) nu l-a apreciat așa cum scriitorul aștepta și cum ar fi și meritat. Să ne amintim articolele lui Mihail Dragomirescu din *Convorbiri literare* din 1897 și 1898 (v. *supra*, scrisoarea 117, notele 2 și 4), care, fie îl atacau, fără să-l numească, fie îl minimalizau politicos. Nu este exclus ca atitudinea rigidă și chiar imperativă față de critici să fi izvorît și de aici. Scriitorul era în 1898 autorul a trei volume de poezii, a trei volume de nuvele și a nu mai puțin de cinci romane, asupra cărora nu-și aplecase privirea cu seriozitate și într-un studiu de sinteză nici un critic. N-o făcuse, în primul rînd, Titu Maiorescu și aceasta a constituit o durere înăbușită a lui Duiliu Zamfirescu. Aștepta o compensație și c mai largă receptivitate de la tînăra generație, care însă nu se dovedește prea entuziastă, ba, din contra, de-a dreptul opacă, mai cu seamă la contribuția ca romancier a lui Duiliu Zamfirescu (v. articolele citate ale lui Mihail Dragomirescu).

739

B.A.R., S 88(127)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 622—625 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 214—215 ; 1944, p. 244.

1 — Aceeași temă va relua-o în comunicarea academică *Sufletul războaielor în trecut și în prezent*, București, 1914, *Analele Academiei Române*, tom. XXXVI.

126

B.A.R., S 88(128)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 623 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 215 ; 1944, p. 244.

1 — Telegramă cu data notată de mîna lui T. Maiorescu.

2 — Oricît stau împotriva-mi ostile, nu se va teme inima mea (lat.). Text cifrat referindu-se, probabil, la mișcările de pe scena politică.

3 — Adăugat de mîna lui T. Maiorescu, după semnătură = Duiliu Zamfirescu.

127

B.A.R., S 88(129)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 623-624 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 215—216 ; 1944, p. 245

128

B.A.R., S 88(130)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 624—625 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 216—217 ; 1944, p. 246—247.

1 — *Qua vadis*, roman istoric al scriitorului polonez *H. Sienkiewicz* (1846—1916), publicat în 1894 și tradus de îndată în aproape toate limbile. Acțiunea se petrece în timpul împăratului Neron.

2 — *Rudyard Kipling* (1865—1936), romancier și poet englez. A fost multă vreme ziarist în India, despre care a scris mai multe cărți ; a călătorit în Extremul Orient, în America, Africa, Oceania. Scrierile lui, remarcîndu-se prin coloritul și pitorescul stilului, prezintă tablouri mirifice ale pădurilor indiene. Opere : *Lumea care s-a stins* (1891), *Cartea junglei* (1894—1895), *Căpitani curajoși* (1897), *De la o mare la alta* (1900), *Kim* (1901).

3 — Joc de cuvinte în care cuvintele *di giunimisti* sînt împărțite în două : *digiuni* — nemîncăți și *miști* — amestecați. Traducerea literală ar fi : Partidul format din junimiști (care), pentru că nu s-au amestecat, au rămas nemîncăți.

4 — *Constituționalul*, cotidian politic și literar care a apărut la București între 15 iunie 1889 și 14 decembrie 1900. Organ junimist care a înlocuit ziarele conservatoare *Epoca* și *România liberă*.

5 - *VIndependance roumaine*, cotidian, la început de orientare conservatoare, care a apărut la București între 1879-1935.

6 — Al.-Em. Lahovary, ministrul României la Roma.

129

B.A.R., S **88(131)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 625—626 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 217—218 ; 1944, p. 247—248.

1 — Scrisoare care nu se păstrează.

2 — George Em. Lahovary, ucis în duel de N. Filipescu în 1897 (v. și scrisoarea 32 către Trandafir Djuvara, nota 1).

3 — *Grigore C. Cantacuzino* (1837—1913), om politic, mare latifundiar. Din 1899 pînă în 1907 este șeful partidului conservator, ministru și prim-ministru (1899—1900 ; 1904—1907). Datorită uriașei sale averi, a fost poreclit *Nababul*.

4 — Va ieși O *scrisoare*, publicată în *Noua revistă română*, nr. 32, 15 aprilie 1901, articol care atestă cultura filologică a scriitorului, dar care face totuși filologie de amator.

130

B.A.R., S **88(132)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 626-628 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 218-220- 1944, p. 248—250.

742

1 — Scrisoarea conținând observația lui Maiorescu nu se mai păstrează. Nuvela este *Două case potrivite*, într-adevăr cam superficială, cu o anecdotică ieftină și chiar vulgară, și va apărea, conform dorinței autorului, fără semnătură, cu trei steluțe, în *Convorbiri literare*, 15 august 1899, p. 673—699 (v. și scrisoarea 89).

2 — Aluzie la faima de Don Juan a marelui savant.

3 — Spre deosebire de Hasdeu, D. Sturdza era un pudibond și un puritan.

4 — Titu Maiorescu a notat pe colțul scrisorii cu cerneală violetă, răspunzînd la întrebarea lui Duiliu în ceea ce privește cariera, ca și în legătură cu nuvela *Două case potrivite*: „Răspuns, să scrie lui Jean Lahovary (acesta era atunci ministru de Externe, n.n.), fiindcă e prost, dar om cinstit. Nuvela trimisă la *Convorbiri*. 25 iunie 1899. T. M.”

5 — (Timpul) care face dreptate (ital.).

131

B.A.R., S **3(134).**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 4, 1 aprilie 1936, p. 129—131 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 223—225 ; 1944, p. 253—255.

1 — E încă o dată de regretat că s-au pierdut mare parte din aceste scrisori din care spicuiește, cu nostalgie și cu dragoste, Duiliu Zamfirescu. Față de rîndurile vibrante ale scriitorului — și nu sînt singurele din această perioadă — va trebui să fim ceva mai circumspecți în ceea ce privește identitatea dintre personajul Filip A. și Titu Maiorescu, așa cum o stabilește Mihai Gafița, în amplul comentariu la romanul *Lydda* (v. Duiliu Zamfirescu, *Opere*, voi. IV, ed. cit., p. 539—557).

2 — *Alexandru G. Florescu* (?—1925), diplomat și ziarist, atașau la legatia română din Paris, șef de cabinet al lui Al. Lahovary (1893—1895), secretar general în Ministerul de Externe în 1899. Mai tîrziu, ministru plenipotențiar la Atena și la Varșovia. În 1898 a fondat ziarul *La Roumanie*, iar în 1902—1903 a fost director al ziarului *Epoca*.

3 — Și, totuși, ministru la Roma va veni la sfîrșitul anului 1899 Al. Catargiu, iar Nicolae Flevea abia din 1901.

743

4 — A face o greșeală gogonată (ital.).

5 — Duiliu Zamfirescu era — cum se vede — pe deplin abilitat în cheștiunea Dunării, și numirea sa în 1909 ca reprezentant al României în Comisiunea europeană a Dunării va fi ținut seamă probabil și de această calitate, chiar dacă postul era de importanță secundară.

132

B.A.R., S 88(135)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 132; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 225—226 ; 1944, p. 256.

1 — Scrisoarea care s-a pierdut.

2 — „Mica broșură” este volumul *Poezii nouă*, apărut la Institutul de arte grafice „Carol Gobl”, București, 1899.

3 — Titu Maiorescu a reținut poeziile *Adio, Napoli, Palinodie, flori de Paște, Luceafăr, Seara de toamnă, are se publică în Convorbiri literare*, 11 nov. 1899, însoțite de următoarea notă ce aparține, probabil, tot criticului : „Ne facem o deosebită plăcere împărtășind cititorilor noștri următoarele poezii din volumul, acum apărut de sub tipar, al distinsului și statornicului nostru colaborator, d. Duiliu Zamfirescu. Cu deosebire în aceste poezii iese în evidență tendința originală a poetului nostru de a întrupa într-o formă sculpturală partea senină, cumpănită și aleasă a emoțiilor noastre.”

4 — Hîrtia de scrisoare poartă antetul hotelului : „Grand Hotel Rretannia, Charles Walter, Propr. Electric light”. Neamțul își pusese firma „Bretannia”, de aici nota ironică a lui Duiliu.

133

B.A.R., S 88(136)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 133-134 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937 n 226—227- 1944 , p. 257—258

1 — Este rîndul meu (ital.).

2 — V. *supra*, nota 2.

3 — Ideea unirii tuturor românilor, scumpă și lui Duiliu Zamfirescu, va anima romanul *îndreptări*, la care se referă în rîndurile de față, rcman care era conceput, în linii mari, la această dată.

4 — Este vorba de volumul lui G. Coșbuc, *Povestea unei coroane de o'el*, Tip. Gobl, 1899, într-adevăr supralicitat de critica vremii, în comparație, de pildă, cu romanul lui Duiliu Zamfirescu, *In război..* (V. și opinia exagerată a lui D. A. Sturdza, *infra*, scris. 164, nota 2.)

5 — Articolul asupra prefetei lui Ionescu-Gion este *O prefață savantă* de Matei Șeptilici, în *Pagini literare*, nr. 4 (29), 7 nov. 1899, p. 6—7 ; „ultima novelă a Primarului” este o ordonanță a lui Delavrancea, pe atunci primar al capitalei, publicata cu un subtitlu ironic r *Mustăriile — ordonanță — Cea mai nouă operă a distinsului nostru nuvelist*, id., p. 2 ; „aiurările pesimistre” califică *Notele unui mizantrop* de I. Teodorescu, id., p. 5—6.

134

B.A.R., S 88(137)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 134—135; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 227—228 ; 1944, p. 258—259 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 285—287.

1 — *Ferdinand Brunetiere* (1849—1906), profesor, critic și istoric francez, director la *Revue des Deux Mondes* (1893). A lăsat o vastă operă de istorie a literaturii franceze și de critică : *Etudes critiques* (9 voi., 1880—1925) ; *Le Roman naturaliste* (1883) ; *Questions de critique* (1889) ; *Nouvelles questions de critique* (1890) ; *Les epoques du théâtre français* (1892) ; *L'Evolution de la poesie lyrique* (1894) ; *Sur les chemins de la croyance* (1904). Spirit dogmatic, intransigent, evoluează, în urma unei vizite la Vatican (1894), de la pozitivism și darwinism la un catolicism de nuanță socială. Proclamă „falimentul științei”, ducînd o luptă

neîncetată atât împotriva romantismului, cât și împotriva doctrinei artă pentru artă. S-a arătat receptiv însă la unele aspecte ale materialismului.

2 — *Mathilda Bonaparte-Demidow* (1820—1904), fiica lui Jerome Bonaparte, unul dintre frații lui Napoleon I. În timpul celui de-al doilea imperiu, dar și după aceea, a pus la dispoziția oamenilor de litere și arte un celebru salon literar.

3 — *Ernest Renan* (1823—1892), scriitor și filozof francez, raționalist. Convins de rolul științei în procesul cunoașterii lumii, a contribuit prin lucrările lui de filozofie și istoria religiilor la triumful mișcării scientiste. Scrierile lui îmbină exactitatea eruditului și sensibilitatea visătoare a poetului. Opere: *L'avenir de la science* (1848, publ. 1890); *Etudes d'histoire religieuse* (1857); *Vie de Jesus* (1863); *Histoire des origines du christianisme* (1863—1889).

4 — Întîlnim aici o altă idee modernă a scriitorului, care, avînd o viziune balzaciană asupra societății, va teoretiza, printre primii la noi, romanul citadin.

135

B.A.R., S 88(138)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 135-136; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 229; 1944 p. 259-260.

1 — Sub titlul *Temps de guerre*, Ollendorff, Paris, 1900.

136

B.A.R., S 88(139)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 136—137; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 229—231; 1944, p. 260—261.

1 — Hîrtia scrisorii poartă imprimatul hotelului parizian; de aici, data pe franțuzește.

2 — „Grațiosul secretar” era Ana Maiorescu.

3 — V. scrisoarea 135, nota 1.

4 — *Leo Bachelin* (1857—?), publicist și scriitor de origine elvețiană, în 1889 a venit în România, fiind mai întîi profesor de liceu, iar apoi bibliotecar al regelui Carol I. A tradus mult, și nu totdeauna foarte bine, din literatura română în limba franceză.

5 — Războiul purtat de englezi contra burilor, populație din sudul Africii.

6 — Data nașterii lui Titu Maiorescu. 15 febr. 1840. Criticul împlinea, prin urmare, 60 de ani.

7 — O sută de asemenea zile (ital.). Urare pentru ziua de naștere.

137

B.A.R., S 88(140)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 137—138; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 231—232; 1944, p. 262—263; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 289—290.

1 — *Emma* de I. A. Bassarabescu, publicată în *Convorbiri literare*, nr. 4, 1 aprilie 1896, p. 841. Autorul (1870—1952) s-a afirmat ca un novelist remarcabil, în descendența realismului caragialian.

2 — Titu Maiorescu îi răspunde la 18 apr./I mai 1901, dorind și el să-l întâlnească pe Duiliu. Este singura scrisoare păstrată a criticului, între 1 oct. 1896 și 6 aprilie 1909.

3 — Evocare a căsătoriei religioase a lui Titu Maiorescu din sept. 1887, la care tînărul Duiliu Zamfirescu nu putuse participa.

.Abbazia, Villa Alloro,
miercuri, 18 apr. / 1 mai 1901

Iubite d-le Zamfirescu,

Te duci vara aceasta în țară cu copiii. Când și pe unde ? Firește că și eu aș dori să ne întâlnim. Din viu grai altfel se împărtășesc gândurile. Oric scriere e o meșteșugire.

Aut numai deocamdată, că *nu* suntem hotărâți să ne așezăm pentru totdeauna în străinătate. Din contră, luna lui octombrie a.c. o vom petrece în casa noastră din București, iar vara viitoare la Sinaia. Până atunci se vor mai descurca și politicește așa-numiții noștri amici.

În această lungă vacanță am de gând să lucrez la Disc.fursuri] parlam.fentare], voi. 4. Deocamdată însă nu fac nimic decât mă plimb, dorm, mănânc și cetesc romanuri. Și suntem veseli ca niște copii scăpați de sub varga dascălului. Mare lucru e să am câteva luni de vacanță cu simțimîntul că e vacanță, după 52 de ani (la vîrstă de 9 ani m-au băgat în cea dintîi școală publică, la Brașov) de muncă totdeauna întrucîtva silnică. Și în adevăr, de la acea vîrstă de 9 ani nu-mi aduc aminte să fi avut o lună întreagă răgaz, neturburat de vreo lucrare obligatorie.

Și ce curioasă e impresia de acum ! Parcă trăiesc în vis.

Dar să venim la realitate. Cum se află d-na Zamfirescu ?

Complimentele noastre. Te rog. Și d-tale o caldă îmbrățișare de la vechiul (ca să nu zic bătrînul)

"T. Maiorescu"

B.A.R., S 40(40)
XV

138

B.A.R., S 88(141)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 138—140; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 232—234 ; 1944, P- 263—265 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 290—292.

1 — V. *supra*, scrisoarea 134, nota 2.

2 — *Henry Houssaye* (184—1911), istoric și critic francez; colaborator la *Revue de Deux Mondes* și *Journal des D'ebats*. Remarcabilă

este opera sa *1814. Histoire de la campagne de France et la chute de l'Empire* (1888), urmată de 3 volume intitulate : *1815* (1893—1905).

3 — *Maurice Paleologue* (1859—1944), diplomat francez (probabil, de origine română). A fost delegat în 1899, ca martor în afacerea Dreyfus, mai întîi în fața Curții de Casație și apoi în fața Consiliului de Război.

4 — Probabil, descendentă a prințului *Charles Joseph de Ligne*, mareșal austriac, născut la Bruxelles (1735—1814), autor a numeroase scrieri în limba franceză.

5 — De remarcat prezența mereu vie a romancierului, interesat de aspectele multiple și variate ale lumii.

6 — La acea dată (4 iunie 1900) era un guvern George Gr. Cantacuzino, care e înlocuit la 7 iulie, același an, cu un guvern junimist, în frunte cu P. P. Carp, Titu Maiorescu fiind ministru de Justiție. Pronosticul politic al lui Duiliu Zamfirescu nu se confirmă decât peste un an, cînd la 14 febr. 1901 vine un guvern liberal condus de D. A. Sturdza.

139

B.A.R., S 88(142)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 140—141 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 234 ; 1944, p. 265.

1 — Titu Maiorescu fusese numit ministru (v. *supra*, nota 6).

2 — Allievi (se pare, Antonio), frate al soției lui Duiliu Zamfirescu.

140

B.A.R., S 88(145)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 141 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 234—235 ; 1944, p. 266.

1 — Victor Babeș, *Tuberculoza și combaterea ei în România*, în *Convorbiri literare*, nr. 1, 15 iunie 1900, p. 451—460.

2 — Lazăr Șăineanu, *Influența orientală asupra limbii și culturii române*, în *Convorbiri literare*, 1900, începînd cu nr. 5, 15 mai, pînă la nr. 12, 15 dec. (inclusiv).

3 — *Nicolae Volenti* (1857—1910), poet convorbirist minor. Publicase în *Convorbiri literare*, nr. 7, 13 iulie 1900, la care se referă Duiliu Zamfirescu, poeziile *Manon*, *Iar plîngi*

4 — Nuvela *Furfanțo* va apare, de îndată, în *Convorbiri literare*, nr. 11, nov. 1900.

5 — *Ioan Bogdan* (1864—1919), marele slavist, care fusese cooptat în 1896 în redacția *Convorbirilor literare*, alături de noua echipă ce preluase conducerea revistei în 1895 de la Iacob Negruzzi.

6 — A.I. Catargiu, pe atunci ministrul României la Roma.

141

B.A.R., S ⁸⁸⁽¹⁴⁴⁾
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 142—144 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, p. 1937, p. 235—237 ; 1944, p. 266—269 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, -Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 292—295.

1 — V. *supra*, scrisoarea 131, nota 2.

2 — *Eustațiu Pencovici*, general român, ministru de Război în 1870—71, șef de stat-major ; între 1879—1901, a fost delegat al României în Comisia europeană a Dunării.

3 — Intenția lui Duiliu Zamfirescu nu se va realiza. El nu va fi niciodată „șef de legațiune”. Va mai rămîne prim-secretar la Roma pînă în 1906, cînd vine în țară ca secretar general în Ministerul de Externe.

4 — Thomas Grandgrind, erou al romanului *Țîmpuri grele* de Ch. Dickens. La acest personaj se referă Duiliu Zamfirescu și în roma-

750

nul *Lydda* : „Pentru dînsul, oricine se întrebă de poate să mai fie ceva dincolo de fapte este nerod”, apreciere care revine și în scrisoare.

5 — Ce fac eu acum ? (ital.).

6 — Despre discuția dintre autor și critic în legătură cu nuvela *Furfanțo*, v. și comentariul lui M. Gafița, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, voi. III, ed. cit., p. 755—757.

7 — *Emilio Visconti-Venosta* (1829—1914), patriot și om politic italian, de mai multe ori ministru de Externe, direcție în care s-a afirmat în chip strălucit.

8 — *Alfred von Waldersee* (1832—1904), conte și feldmareșal prusac. Comandant al corpului expediționar trimis de Germania în 1900 în ajutorul legațiilor străine, asediate de Boxeri, la Pekin. El devine comandantul tuturor trupelor străine aflate în China (sept. 1900 — iunie 1901) (v. și *infra*).

9 — în 1900, în urma unei puternice mișcări naționaliste, au intervenit în China 8 state, printre care Japonia (afacerea Boxerilor), Acum are loc, pe teritoriul Chinei, războiul ruso-japonez, care se încheie prin ocuparea Manciuriei și a Coreii de către Japonia.

142

88(145)
B.A.R., S **XVIII**

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 5, 1 mai 1936, p. 354—359 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 232—242 ; 1944, p. 269—274.

1 — Scrisoarea, din păcate, nu se mai păstrează.

2 — A.I. Florescu (v. *supra*, scrisoarea 131, nota 2).

3 — Era mai bine cînd era mai rău (ital.).

4 — *Beaumarchais* (1732—1799), cunoscut dramaturg francez prin comediile *Bărbierul din Sevilla* (1775) și *Nunta lui Figaro* (1790).

5 — Probabil, *Mărie Francois Sadi Carnot* (1837—1894), inginer și om politic francez, președinte al Republicii (1887—1894). Moare asasinat.

751

6 — Duiliu Zamfirescu va primi, după întoarcerea în țară, în 1906, funcția de secretar general în Ministerul Afacerilor Strune.

7 — V. *infra*, notele 8 și 9.

8 — „Două crime politice săvârșite la 1 februarie și la 23 iunie 1900 și exploatate de cercurile șovine au avut un răsunet deosebit în opinia publică și au dus la înăsprirea relațiilor româno-bulgare, încât s-a putut vorbi de eventualitatea unui război. Cea dintâi a avut ca victimă pe un tânăr de origine bulgar, anume Fitkowsky, ucis în strada Ceauș Radu de compatriotul său Triffanoff, cu complicitatea unui Cambruloff. Asasinul ar fi fost expediat din Bulgaria, de comitetul revoluționar macedonean, de sub conducerea lui Boris Sarafoff (v. *infra*, nota 9). Nu se isprăvisc instrucția acestei crime când un alt bulgar, Stoian Dimitroff, a ucis noaptea, la intersecția străzii Liniștei cu strada Iancului, pe cunoscutul profesor de la liceul Sf. Sava, Ștefan Mihăileanu, redactorul periodicului *Peninsula Balcanică*, prin care combătea revendiările bulgare asupra Macedoniei. Această crimă a declanșat propriu-zis conflictul româno-bulgar, iar psihoza belică a făcut obiectul schiței lui Caragiale (*Ultima oră*), urmată în cele două săptămâni viitoare de «pedant»-ul ei, cu titlul *Boris Sarafoff* (cf. I. L. Caragiale, *Opere*, 2, ediție critică de Al. Rosetti, Șerban Cioculescu, Livia Călin, cu o introducere de Silviu Iosifescu, E.S.P.L.A., 1960, p. 637—639). Acestea sînt faptele la care se referă Duiliu Zamfirescu în scrisoare și cărora le dă o interpretare personală, chiar belicoasă, furat și el de curentul de opinie ce domina anumite cercuri politice.

9 — „Boris Sarafoff, șeful comitetului revoluționar macedonean, era un tânăr de 27 de ani, născut la Nevrocop în Bulgaria (vezi articolul lui Zamfir C. Arbore, *Sunt bulgari în Macedonia?*, în *Voința națională*, 20 și 22 aug. 1900), foarte popular în Bulgaria și temut de autorități. În procesul celor două crime [v. *supra*, nota 8], rechizitoriul încheiat de primul procuror Em. Miculescu și publicat în suplimentul la *Noua revistă română*, 15 oct. 1900, extindea răspunderea morală a lui Sarafoff, care s-ar fi făcut vinovat și de un complot împotriva regelui României și regelui Serbiei. Ca atare, el și membrii comitetului revoluționar macedonean au fost condamnați în contumacie la muncă silnică pe viață, iar dosarele crimelor și ale complotului au fost înaintate pe cale diplomatică instanțelor judecătorești de la Sofia, cerîndu-se extrădarea criminalilor. Arestat dimpreună cu membrii comitetului, Sarafoff dezmințe înaintea judecătorului Hrusanoff orice amestec în crimele săvârșite la București, precum și existența unui complot împotriva celor doi suverani ai țărilor vecine. În penitenciarul unde a fost depus e

obiectul unei mari manifestații publice, căreia îi mulțumește, apărînd la fereastră și vorbind mulțimii. Procesul se judecă la jurați, procurorul cere juraților să nu țină seama de probele adunate la București, cîțiva foști miniștri și viitori președinți de consiliu (Peșeff, Radoslavoff, Malinoff etc.) îl disculpă pe Sarafoff și pe tovarășii săi de orice vină, prezentîndu-i ca pe niște eroi, iar juriul îi achită după trei zile de dezbateri, la 1 aug. 1901, printr-un verdict negativ” (cf. I. L. Caragiale, *op. cit.*, p. 639).

IC — Mașina Draga, soția regelui Serbiei *Alexandru Obrenovici* (1889—1903), care a fost asasinat.

11 — *Alexander Battenberg* (1857—1893), prinț german, cneaz al Bulgariei (1879—ÎS

12 — Toate acestea sînt păreri personale ale lui Duiliu Zamfirescu ; diplomatul se situează pe o poziție greșită, care contravine principiului independenței, și pe o poziție belicoasă, pe care guvernul român de atunci n-a împărțășit-o.

13 — *Al. Marghiloman* (1854—1925), om politic, la început junimist, devenind apoi unul din conducătorii partidului conservator. De mai multe ori ministru (în 1900 deținea portofoliul Externelor), prim-ministru în 1918 (mart.-oct.), calitate în care a semnat cu Germania pacea de la Buftea-București. Mai tîrziu, în 1915—1917, în însemnările memorialistice, rămase, din păcate, fragmentar, Duiliu Zamfirescu nu va mai avea aceeași părere bună despre Al. Marghiloman, căruia îi face un portret caustic, alături de acela al lui Dimitrie Sturdza. De astă dată, el vede în virtualul șef junimist un îmbogățit, un parvenit, fiu al unui autentic Tănase Scatiu. Adevărată fișă de construcție a unui personaj de roman, portretul își îngroașă contururile, în momentul în care descrie, la modul balzacian, și mediul, casa fruntașului politic, mare amator de cai, fără nici un gust al interiorului, plăcîndu-i să mănînce bine și să se simtă înconjurat de o armată de servitori și de „partizani”. Intrarea lui Marghi'oman în politică, și anume în partidul junimist, constituie un prilej pentru Duiliu Zamfirescu de a evoca ședințele din casa Titu Maiorescu de la sfîrșitul epocii de aur a celebrei societăți literare. Nu lipsesc amănuntele de familie, pitorești, ca și evoluția politică a personajului, toate expuse cu o abia reținută ironie. „Portretul” lui Al. Marghiloman conține, de asemeni, date importante privind atitudinea lui Duiliu Zamfirescu față de războiul mondial, diplomatul fiind un susținător al neutralității.

„Acest portret, început în țară, în anul 1915, înainte de război, a fost terminat la Odessa, în timpul pribegiei.

Al. Marghiloman

Actualul șef al partidului conservator este produsul specific al timpului — s-ar putea zice despre d-sa, «mînzul cel mai bun al grajdurilor regelui Carol».

Este dintr-o familie de boiernași îmbogățiți ; d-l Marghiloman a pătruns deodată în *protipendadă*, iară contestație, fără bănuială, precum se și cuvine unor timpuri economice ca ale noastre, în care *liberul-schimb* dă loc la infiltrațiile cele mai extravagante. Porțița pe care s-a strecurat a fost deschisă de un cal, *Albatros*, cu care a pășit pe toate terenurile, sociale, economice, amoroase — atît de mult, încît, la maturitate, d-sa i. dat numele calului, vilei sale de la Buzău.

Părintele d-lui Marghiloman, «conu lăncu», era un fel de colon californian, arendaș, antreprenor, vînător de Bărăgan, jucător de cărți, prefect — în cele mai bune relații cu lumea din București, miniștri, deputați și senatori, și cu lumea din provincie, alegători, subprefecți, Hoji de cai. Conu lăncu ținuse multă vreme *poștile*, ceea ce explică intimitatea sa cu această din urmă breaslă. D-l Nicu Filipescu, cînd era supărat pe d-l Alex. Marghiloman, se lega de atavismul cailor de pe Bărăgan, pentru a defini pe vicepreședintele Jockey-Clubului român.

Mama d-lui Marghiloman, «coana Irena», născută Izvoranu, era o damă dintre cele mai venerabile, cînd am cunoscut-o eu. Cu tîmple scrise pe frunte și ochii ridicați chinezește, ca la fiul său — domnia-sa locuia prin strada Amzei, cam în față cu palatul doamnei Mița Biciclista, unde îi plăcea să primească, să dea prînzuri, să face *partide*, seara, cu diverși bărbați zaharișiți.

Debuturile d-lui Alex. Marghiloman au fost ușoare și strălucite, încă de la Paris, ca student, d-sa era bogat și căuta să intre în linia de conduită pe care nu a părăsit-o niciodată, *de a părea*, ceea ce formează fondul naturei sale de *snoob* incorrigibil. E așa de greu a defini cuvîntul *intelligență*. D-l Marghiloman e inteligent. Cum de nu s-a dez-bărat d-sa niciodată de boala *de a părea* ?

Întors în țară pe vremea cînd junismul înflorea la București, d-sa a *descălecat* politicește în templul «Junimei» literare, unde a fost numaidecît catalogat în secția politică, pusă exclusiv sub oblăduirea d-lui Carp. Îmi aduc aminte de unele ședințe memorabile, în casa d-lui Maiorescu, din strada Mercur, pe timpul cînd trăia prima soție a acestuia, iar a doua a sa soție era numai *auditoare*. Alecsandri citea *Fîntina Blanduziei* sau pe *Ovidiu*; Eminescu era încă sănătos și cu sfiala sa obișnuită asculta cum discutau alții ; Caragiali spunea anecdote triviale sau citea piese cu haz ; Pogor pleca la IO/a fix ; Zizin Cantacuzino

corecta traducerea sa capitală din Schopenhauer. D-l Carp venea cîteodată, și vadă «gogomanii». De cîtva timp, îl însoțea un tînăr elegant, cu ochii trași de la coadă în sus, totdeauna în frac, care tînăr jena pe ceilalți și se simțea jenat el însuși. Toată lumea știa că este fiul bogatului lăncu Marghiloman și că s-a înscris în partidul junimist : un viitor ministru, cîrje a bătrînețelor d-lui Carp. Nimeni nu prevedea că numita *cîrje* va rupe gîtul *șefului*.

Succesele d-lui Marghiloman pe lîngă femei hrăneau cronică scandaloașă a timpului. Călare pe Albatros, d-sa cucerise o amazoană din preajma d-lui Carp, pe propria cumnată a acestuia, d-na Irena Sutz ; mai tîrziu, se vorbi de o dramă dureroasă, în care pieri o doamnă Mareș-Rioșanu, apoi diverse nelegiuiri drăgălașe, pentru care lumea este atît de indulgentă. Cea mai strălucită dar și cea mai costisitoare cucerire a sa fu aceea care-i deveni soție legitimă, d-na Eliza Marghiloman, menită, cu timpul, să-l cunoască adînc, să sufere și să-l părăsească. Fiică a lui Alex. Știrbei, prințesă, frumoasă și bogată — d-na Eliza Marghiloman era încoronarea unei cariere de Don Juan, care, dacă ar fi fost mai puțin indulgentă, ar fi dat satisfacție deplină aspirațiilor soțului său. Dar d-na Eliza Marghiloman era tăiată din alt material decît soțul său. Înzestrată cu multă originalitate, poate cam fantastică, în toate cazurile artistă, în înțelesul eternei nemulțumiri a puterii creatoare, d-na Marghiloman căuta, probabil, în bărbatul său, un om cu totul superior, un stapîn — și nu găsi decît *un om elegant*, preocupat pururea *de a părea*. D-sa îl părăsi.

În momentul separațiunii, d-l Marghiloman fu *mare*. Omul acesta, care poate cheltui o avere pentru politică, dar care e în stare să lase în mizerie pe un amic devotat, restitui zestrea soției sale, cu vîrf și îndesat, ceea ce, firește, se știe în toate băncile, în toate cluburile, în toate saloanele. Cumnătii săi, frații Știrbey, Barbu și George, rămaseră în cei mai buni termeni cu d-l Marghiloman — ceea ce nu împiedică, mai tîrziu, pe d-l Barbu Știrbei a fi foarte intim în casa d-lui Brătianu, pe lîngă care îndeplinea un fel de trăsătură de unire cu cercurile Curții. Se știe că d-l Barbu Știrbei este «Nimful Egeriu» al m.-s. reginei Măria, ceea ce, fiind dat caracterul nimfelor, constituie o calitate regretabilă.

Se pare că după despărțire, d-l Marghiloman «-a cununat nelegitim cu o damă de ordin inferior și oarecum public, căreia i-a montat casă, cu tot luxul pretențios și sever al unui bărbat mîndru de sine și ceva cam reclamagiu. S-ar părea că o necesitate fiziologică face că actualul șef al partidului conservator trebuie neapărat să-și ia porțița sa de sentiment, în toate zilele, mergînd să doarmă cîte o jumătate de oră la domiciliul elegant al numitei doamne.

Casa d-lui Marghiloman din strada Mercur este un monument de ineptie; un stil bizar, cu acoperișul francez, cu grilajul «seeession», cu un peron pretențios pe care se intră cu trăsură, dacă vor caii; cu un garaj, pe bulevardul Colței, care este mai important decât casa stăpînului. Înăuntru, contradicții. O sală de mîncare îngrijită; un salon fără nici un gust, în care, alături de lucruri scumpe dar nesărate, se văd tablouri cusute în gherghef, perne brodate «în familie», o galerie-verandă, absurdă, în care se plimbă grupurile de alegători influenți sau de tineri amorezați (la vreme de bal). Sala de mîncare este gloria casei. D-l Marghiloman ține să mănînce bine și, mai ales, să se știe că mănîncă bine. Drept aceea are bucătar francez, servitori francezi și o droaie de invitați permanenți, cari admiră și mănîncă. Stăpînul casei tronează, insistă, cu un fel de politețe exagerată, să hrănească bine pe cei mai săraci, pentru reclamă. Tot felul de secretari, cățăluși, telefoniști, gazetari umblă forfota prin casă, avînd aerul de a conspira. În fond, mai toți așteaptă cu nerăbdare pe d-l Marghiloman, care vine la dejun foarte tîrziu, ceea ce mărește foamea partidului."

XIX
B.C.S., Ms. R 1-9 a fost publicat de noi fragmentar în
România literară, nr. 3, 16 ian. 1969.

14 — *Cavour* (Camille Benso, conte de) (1810—1861), om politic italian, adept al politicii de unificare a Italiei în jurul monarhiei de Savoia. Prim-ministru al regatului Sardiniei și al regatului Italiei unificate. A susținut unirea țărilor române.

143

88(146)
B.A.R., XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 359—362; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 242—245; 1944, p. 275—278.

1 — V. *supra*, notele 8, 9.

756

2 — Nu pot să rostesc prin cuvinte, stăpîne, cîtă bucurie mi-ai făcut (lat.).

3 — *Umberto I* (1844—1900), rege al Italiei între 1878—1900.

4 — în acel moment, generalul Iacob Lahovary era ministru de Război.

5 — Ba chiar cu două (ital.).

6 — *I. Simionescu-Rîmniceanu* era fiul lui D. Simionescu-Rîmniceanu (v. scrisoarea I către Duiliu Ioanin, nota 1).

7 — *Literatură fi artă română* și *Noua revistă română*, la care colabora sau va colabora Duiliu Zamfirescu.

144

88(147)
B.A.R., S XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 362; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 245—246; 1944, p. 278.

1 - De pe dealurile Lațului (ital.).

2 - E vorba de *Furfațo* (v. *supra*, scris. 140, nota 4, și scris. 141, nota 6).

3 — „Duduca de la Vaslui" era un personaj simbolic, întruchipare a puritanismului provincial (nu știm cît sincer, cît ipocrit), de care se prefăceau că țin seama *Convorbirile literare*.

145

88(148)
B.A.R., S XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 363—364; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 246—247; 1944, p. 278—280.

757

1 — Guvernul era condus de junimistul P. P. Carp, iar T. Maiorescu era ministru de Justiție.

2 — E vorba de romanul *îndreptări*, care va apare în *Literatură și artă română*, nr. 11—12, sept.-oct. 1901, și nr. 1—6, ian.-iunie 1902, prima lucrare de proporții publicată de către scriitor în altă revistă decât la *Convorbiri literare*.

3 — V. *supra*, scrisoarea 141, nota 2.

146

B.A.R., S 88(149)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 264—265 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 247—248 ; 1944, p. 280—281.

1 — *Constantin Argetoianu* (1871—1952), om politic, ministru în repetate rânduri și prim-ministru în sept.-nov. 1939. În tinerețe fusese diplomat.

147

B.A.R., S 88(150)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 365 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 248 ; 1944, p. 281.

1 — • Titu Maiorescu a notat în colțul scrisorii, ca un răspuns lapidar la rugămintea lui Duiliu Zamfirescu : „Era deja prezentat regelui decretul ratificat. T. Maior.”

2 — *Nicolae Flea* (1840—1914), om politic, ziarist și avocat. Fruntaș al partidului liberal și din 1899 al partidului conservator. Între 1901—1909 a fost ministrul României la Roma.

758

148

B.A.R., S 88(151)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 365—367 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 248—250 ; 1944, p. 281—283.

1 — N. Flea va veni, ca ministru, la Roma în 1901.

2 — A l. Catargiu, ministru la Roma în acel moment.

3 — *Gh. Panu* (1847—1910), om politic, publicist și scriitor. Mai întâi liberal radical, antimonarhic, aderă în 1897 la partidul conservator. A editat ziarul radical *Lupta* (1884—1895), a fost membru al „Junimii”, publicând mai târziu prețioasele *Amintiri de la „Junimea” din Iași*.

4 — *Constantin Dissescu* (1854—1932), jurist și profesor universitar, ministru de Justiție (1899) și ministru al Instrucțiunii (1906 și 1912).

5 — Noul roman nu va apărea însă în *Convorbiri literare* (v. *supra*, scrisoarea 145, nota 2).

6 — „Noveleta” e *Furfanțo* și va apare în numărul pe nov. 1900 al *Convorbirilor literare*.

149

B.A.R., S 88(152)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 367 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 250 ; 1944, p. 283.

150

B.A.R., S 88(153)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 367—368 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 250—251 ; 1944, p. 283—284.

759

1 — însemnare în colțul scrisorii de mîna lui Maiorescu : „Răspuns • 18 aprilie/4 mai la Roma”.

2 — *Juno Celestis*, în mitologia romană, soția lui Jupiter și protec- toarea femeilor, în special a celor măritate. După atribuțiile pe care le i avea, Juno era denumită, fie *Moneta* (cea care vestește, avertizează — da- torită faptului că a salvat Roma de invazia galilor prin alarma pe care au dat-o faimoasele gîște de pe Capitoliu, ce-i erau consacrate), fie *Lucina*, datorită faptului că ajută femeile la nașteri, fie *Juga(lis)*, pentru că patrona căsătoriile.

151

B.A.R., S **88(154)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 368—369; în voi. *Duiliu j; Zamfirescu în scrisori*, 1937, p. 251—253 ; 1944, p. 284—286 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 295—297.

1 — Dezgustat de politică și în genere de moravurile societății românești a epocii, Titu Maiorescu ar fi dorit să se stabilească în străinătate, intenție care nu s-a realizat.

2 — Romanul era, după cît se pare, *Îndreptări* (v. *supra*, scri- soarea 145, nota 2).

152

B.A.R., S **88(155)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 370—371 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 253—254 ; 1944, p. 286—287.

1 — E vorba de casa de la Faraoanele, în apropiere de Focșani, unde avea și o vie.

2 — „Romanele” erau *Îndreptări* și *Lydda* — acesta început încă „ai demult (v. *supra*).

3 — „Dorit, o verde — al solitudinii / răzleț ești tu de zarva omului ! / Aci, cu noi, cei doi divini prieteni sînt / vinul și-amorul, Lidia” (G. Carducci, *Ruit hora*, trad. de Tudor George).

4 — D. C. Ollănescu, *Împăratul șoarecilor*, basm în versuri, în *Literatură și artă română*, V, 1900—1901, nr. 8, 9 și 10, p. 485—495.

153

B.A.R., S **88(157)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 371—374 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 254—257; 1944, p. 288—291 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 297—301.

1 — *Gaston Boissier* (1823—1908), renumit clasicist francez, autor al studiilor devenite celebre : *Cicéron et ses amis* (1870), *L'opposition sous les cesars* (1875), *Promenades archeologiques* (1881), *La fin du paganisme* (1899), *Tacite* (1903).

2 — Se referă la introducerea lui Titu Maiorescu la voi. I din *Discursuri parlamentare* (1869—1870), București, Socec, 1897.

3 — V. *supra*, scrisoarea 151.

4 — Romanul *Îndreptări*.

5 — *Literatură și artă română* (1896—1910).

6 — Motivul era că în roman se făcea, prin intermediul preotului Moise Lupu, un elogiu extrem de călduros lui Titu Maiorescu, așa cum îl făcuse scriitorul însuși, mai concentrat, într-o scrisoare către Mihail Dragomirescu. Iată ce spune personajul amintit : „De la începutul vea- cului pînă astăzi, România nu a avut un bărbat care să reunească toate calitățile fundamentale ale rasei la un mai înalt grad: conservator în esența firei sale, cum este poporul individual ; entuziast, cu o notă de liniște intensă în căldura sufletului, așa cum e poporul colectiv ; optimist

vajnic, cum sunt toate firele sănătoase, prin care natura noastră ome-nească își trece caracterele sale esențiale din valvă în valvă; bun și generos din aplecare firească; cumpănit, rece și chiar crud, acolo unde convingerile sale puternice îl silesc să-și stăpânească pornirile opti-miste; de cea mai încântătoare sinceritate în toate actele vieții, acesta este omul cum l-am întrevăzut eu. Dacă la aceste calități fundamentale se adaugă o cultură clasică de cea mai bună alegere, o fericită înclinare către idealism, către tot ce este mare și frumos, o pornire instinctivă, ca la pasările migratorii, de a călători și a-și îmborsăta neconștient capitolul de impresii, ușor se va înțelege la ce grad de armonie au ajuns facultățile sufletești ale unui asemenea om în dezvoltarea lor. Wundt zice că bărbatul trebuie să fie sanguin în fața micelor suferințe și a micelor bucurii ale vieții zilnice; melancolic în momentele hotărâtoare; coleric împotriva impresiunilor ce încâtușează interesele sale cele mai grave; flegmatic în executarea hotărârilor ce-a luat. Așa este domnul Maiorescu."

7 — Nu era vorba deci atât de „monopolul" *Convorbirilor literare* asupra scriitorului de la Roma, cât de o inaderență a acestuia la noua formulă a revistei de după 1893 și la tînăra generație care preluase conducerea redacțională. Se mai adăuga și faptul că însuși Titu Maiorescu se îndepărtase de *Convorbiri*, furat din ce în ce mai mult de activitatea lui publică, de profesor, avocat și om politic.

8 — *Noua revistă română* (1900—1902; 1908—1912), revistă con-dusă de C. Rădulescu-Motru.

9 — Criticul *H. Sahielevici* (1875—1954).

10 — *Ioan Bianu* (v. scrisoarea 1 către aeesta, nota 1).

11 — E adevărat că erau ieșiți din „vechea plămădă a *Convorbirilor*", dar, între timp, o abandonaseră și acum o combăteau prin *Literatură fi artă română*. Maiorescu reținuse obiecția lui Duiliu cu privire la noua redacție („nu e acolo nici un bărbat cu sufletul cald") și notează pe colțul scrisorii, evident nemulțumit de aprecierea prietenului, care părea să vîslească din ce în ce mai mult în apele adversarilor „Junimii", veritabile „betes noirs" pentru critic: „N-au căldură cei de la *Conv.* și are căldură mișelul de Petrașcu și secătura cinică de Ascanio!" Maiorescu era intratabil în privința caracterului scriitorilor. Ne amintim cum îl calificase pe Caragiale ca om, deși dramaturgului îi acorda cea mai mare prețuire.

12 — „Novelletta" s-ar părea să fie *Petrică*, publicată în *Convorbiri literare*, nr. 1, ian. 1905.

88(157)

B.A.R., S XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 6, 1 iunie 1936, p. 576—577; în voi. *Duiliu Zamfirescu fi Titu Maiorescu in scrisori*, 1937, p. 257—258; 1944, p. 291—292.

1 — Tentativă nefinalizată, scriitorul neajungînd să publice tradu-cerea din Machiavelli.

2 — „Amar e-n viață și urît; atîta tot" (Leopardi, *Sie însufi*, trad. de Eta Boeriu).

3 — „Versurile bachice" sînt poeziile *Cîntec* și *Lena*, publicate în *Convorbiri literare*, nr. 6, iunie 1902.

88(158)

B.A.R., XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 577—581; în voi. *Duiliu Zamfirescu fi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 259—262; 1944, p. 293—297; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 301—306.

1 — 29 apr., scris de mîna lui Maiorescu. Tot el a scris pe colțul din stînga: „Răspuns 24 mai/6 iunie ca să ne întîlnim joi, 11/24 iulie la Milan".

2 — I. Slavici, *Pesimismul lui Eminescu*, în *Convorbiri literare*, nr. 4, 1 april. 1902, p. 308—320.

3 — Față de Slavici, Duiliu Zamfirescu a avut o atitudine constant negativă, agravată cu ocazia premierii de către Academie a romanului acestuia *Din bătrîni*.

4 — S. Mehedinți, *Buruiană*, în *Convorbiri literare*, nr. 6, 15 iunie 1899, p. 481—507.

5 — Vasile Goldiș (1862—1934), om politic și publicist, unul dintre conducătorii partidului național român din Transilvania. A avut un rol însemnat în lupta pentru desăvârșirea unității politice a popoului român.

6 — E vorba de articolul *Romanul și limba română*, în *Noua revistă română*, voi. 3, nr. 35, 1 iunie 1901, p. 481—490 (v. și Duiliu Zamfirescu, *Opere*, voi. V, ed. cit., p. 395—416).

7 — Atît prin opinia asupra poeziei populare, mai cu seamă a influenței pe care o exercită asupra literaturii culte, cît și prin opinia deosebit de constructivă și realistă despre tipul de țaran, Duiliu Zamfirescu își prefigurează discursul de recepție și dă o ripostă (teoretică) modului sămănătorist, idiic și sentimental, de a înfățișa viața satului.

8 — Relațiile dintre cei doi prieteni începeau să sufere; apar tot mai dese neînțelegeri și suspiciuni ca aceasta. Duiliu Zamfirescu rămînea mereu respectuos, iubitor și devotat (v. și scrisoarea 156), în felul său, dar deosebirea de opinii estetice, vizibilă încă de prin 1890—92, se adîncea.

9 — Toți fericiți și împăcați (ital.).

10 — Duiliu Zamfirescu se referă la poezia *Fiind băiet păduri cutreieram*, publicată de I. A. Rădulescu-Pogoneanu (cf. *Din poeziile inedite ale lui M. Eminescu*, în *Convorbiri literare*, 1902, p. 289—307), poezie în care există versul: „Alături teiul vechiu se deschise” la care editorul face următoarea notă: „În ms. e pusă aici o linie verticală, ca semn pentru un cuvînt monosilabic ce lipsește în vers”. De aici, comentariul lui Duiliu Zamfirescu, care va fi extins într-o scrisoare din 28/6 iulie 1902 către I. A. Rădulescu-Pogoneanu (cf. Duiliu Zamfirescu, *Scrisori inedite*, ed. cit., p. 264—269).

11 — Viața fuge și nu se oprește un ceas (ital.).

156

B.A.R., S 88(159)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 581—583; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 263—264; 1944, p. 297—299.

1 — În colțul scrisorii, de mîna lui Maiorescu: „Răspuns 1/14 iunie”.

2 — Fratele cel mai mic al lui Duiliu, Constantin Zamfirescu.

3 — Nicolae Fleva, ministru al României la Roma, din 1901.

4 — Vladimir Ghica, un descendent al mării familii a Ghiculeștilor, trecuse la catolicism, devenind prelat al Vaticanului.

5 — Acest pasaj al scrisorii referitor la convertirea lui Vladimir Ghica atestă pe de o parte conservatorismul, iar pe de alta, patriotismul lui Duiliu Zamfirescu.

157

B.A.R., 88(161)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 583—584; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 265; 1944, p. 299—300.

158

B.A.R., S 88(160)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 584—585; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 265—266; 1944, p. 300—301.

1 — Cele trei poezii sînt: *Unei copile*, *Timpul zboară*, *Primăvară*, publicate în *Convorbiri literare*, nr. 9, sept. 1902.

159

B.A.R., S 88(162)
XVIII

A fost publicată în *R.J.R.*, id., p. 585—586; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 266—267; 1944, p. 301—302.

- 1 — însemnare pe colț, de mîna lui Maiorescu : „Răsp. 14/23 dec".
- 2 — Aluzie la premiul pentru romanul *In război*, pe care nu l-a primit, fiindu-i preferată evocarea istorică *Din batrîni* de I. Slavici. Foarte iritat, ca de obicei, Duiliu Zamfirescu atacă vehement cartea lui Slavici în articolul *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*, în *Revista idealistă*, sept. 1903.
- 3 — V. și scrisoarea anterioară, în care Duiliu proiectase întîlnirea cu soții Maiorescu la St. Moritz.
- 4 — V. *supra*, nota 2.
- 5 — întîlnim aici o altă pagină de sincer și cald patriotism al scriitorului
- 6 — *Th. Speranța* (1856—1929), scriitor și folclorist, cunoscut în epocă prin prea numeroasele lui volume de *Anecdote afumate*, *Anecdote botezate*, *Anecdote împănate* etc

160

B.A.R., **88(163)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 586—587; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 268—269 ; 1944, p. 303—304.

- 1 — însemnare pe colț, de mîna lui Maiorescu : „Răsp. 24 dec. 1902/6 ian. 1903".
- 2 — Adevărul este că Maiorescu și junimiștii votaseră în favoarea lui Duiliu Zamfirescu, dar manevrase, ca de obicei, eternul inamic, Dimitrie Sturdza.
- 3 — Titu Maiorescu, *Oratori, retori și limbuși*, în *Convorbiri literare*, XXXVI, nr. 12, 1 dec. 1902, p. 1057—1072.
- 4 — *Nicolae M. Blaremburg* (1837—1896), jurist și om politic liberal.
- 5 — *Nicolae Ionescu* (1820—1906), profesor universitar și ăarist, deputat și senator liberal, de mai multe ori ministru.

766

161

B.A.R., **88(165)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 587—588 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 269 ; 1944, p. 304—305.

1 — Nu va fi „maltratat" deloc. Raportul lui Gr. G. Tocilescu (nu al lui D. C. Ollănescu, așa cum bănuia scriitorul) este foarte elogios. Iată una dintre aprecierile mai generale : „Spirit ales, artist în adevăratul înțeles al cuvîntului, estetician și un temperament desăvîrșit — ca în toate lucrărilor-i anterioare — d-l Zamfirescu învederează și în această scriere însușiri de seamă, care îl pun în rîndul scriitorilor noștri eminenți. Adînc cunoscător al firii omenești, inimile noastre n-au nici o taină pentru dînsul : analist fără cruțare, nuanțează psihologia naturilor celor mai complicate și curioase. Puterea lui de evocațiune e uimitoare și de la un capăt pînă la celălalt al cărții vibrează sentimentul cel mai cald, cel mai nobil, al iubirii de patrie (cf. *Analele Academiei Române*, seria II, tomul X X V , 1902—1903. *Partea ad-tivă și dezbaterele*, p. 395—396).

2 — E vorba despre *Istoria diplomatică a chestiunii israelite în România*, care va apare semnată cu trei stelute, în *Convorbiri literare*, nr. 2. 1 febr. 1903, p. 106—120.

162

B.A.R., **88(164)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 588—589 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 269—270; 1944, p. 305.

- 1 — Studiul a apărut fără partea a V-a.

767

B.A.R., S 88(169)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 588—590 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 270—271 ; 1944, p. 305—307.

1 — în 1903 era un guvern liberal condus de Dim. Sturdza.

2 — Ministru de Externe era Ion I. C. Brătianu, de asemenea adversar al lui Duiliu Zamfirescu.

3 — Aluzie la episodul respingerii de la premiu a romanului *In război*.

4 — V. *infra*, nota 2.

5 — Dimitrie Sturdza fusese împotriva premierii lui Duiliu Zamfirescu (v. și scrisoarea 1 către Trandafir Djuvara, nota 7).

6 — De la început și până la sfârșit (ital.).

B.A.R., S 88(167)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 590—591 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 272 ; 1944, p. 307—308.

1 — Articolul este *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*, în *Revista idealistă*, nr. 7, 1 sept. 1903, p. 9—25. (v. și comentariul lui Ioan Adam, în Duiliu Zamfirescu, *Opere*, V, ed. cit., p. 669—676).

2 — Iată ce reproduc *Analele*, de fapt întregul scenariu privind respingerea lui Duiliu Zamfirescu de la premiu. Potrivnic, D. A. Sturdza, apărător al scriitorului, prietenul de perfectă lealitate, Titu Maiorescu. Textul său, memorabil ca atâtea altele, merită a fi scos la lumină, nu numai pentru atitudinea binevoitoare față de candidat, dar și pentru veninoasele săgeți ironice trimise în direcția bătrînului șef al partidului liberal, care, în această situație, unea ranchiuna surdă cu obtuzitatea judecăților literare :

„D-l St. C. Hepites cetește raportul general asupra premiului Eliade-Rădulescu. Comisiunea propune spre premiere următoarele lucrări : Duiliu Zamfirescu, *In război*, București, 1902, cu 5 voturi pentru, contra 4, I. Slavici, *Din bătrîni*, București, 1902, cu 4 voturi pentru, contra 3, și Th. D. Speranția, *Anecdote populare*, voi. I, ed. III, București, 1903, cu 4 voturi pentru, contra 3.

D-l Hepites arătînd că d-l Zamfirescu a întrunit cele mai multe voturi în Comisiune, zice că urmează ca lucrarea d-sale să se pună întîi la vot și cetește apoi extractul din raportul general asupra acestei lucrări.

D-l Hepites cetește apoi extractul din raportul general asupra scrierii *Din bătrîni* de I. Slavici și în urmă asupra scrierii *Anecdote populare* de Th. D. Speranția.

D-l D. Sturdza zice că lucrarea d-lui Speranția este inferioară celorlalte două. Autorul și-a pus în *Anecdotele populare* personalitatea sa, care însă nu se înalță sus. Anton Pann n-a pus în culegerile lui personalitatea sa ; el a fost un strîngător sîrguitor a unui material în adevăr popular. Din cele două scrieri rămase, a d-lui Slavici e cea mai bună. D-l Sturdza cetește din scrierea d-lui D. Zamfirescu următoarele: «în ziua de 12 august, regimentul al 10-lea și al 12-lea de dorobanți, regimentul al 8-lea de linie, o baterie din regimentul al 3-lea de artilerie și un escadron din regimentul al 2-lea de roșiori treceau Dunărea, *care cum putea*, pe plute, pe pontoane, pe bărci, ajutați de șalupele cu vapor *Bucur și Rîndunica*» (p. 228). Expunerea faptelor e contrară adevărului. Armata română nu a trecut peste Dunăre ca o armată dezorganizată; ea a trecut în ordinea cea mai perfectă și pe un pod bine și solid construit.

Cetește apoi tot la pagina 228 : «Lucrurile în Bulgaria se schimbaseră de tot. Rușii fuseseră bătuți în două rînduri, înaintea Plevnei, la 8 iulie sub generalul Schilder-Scriuldner și la 18 iulie sub generalul Kriidener. Ei cheamă ajutorul armatei române de la Nicopole, dar generalul Mănu avea ordine să nu se miște. Această armată disprețuită cu puțin timp înainte...» Armata noastră nu era disprețuită de ruși ; ea, din contra, era foarte prețuită de dânsii. Neînțelegerile erau numai diplomatice, căci, pe cînd noi voiam să luăm parte la război ca armată independentă, pentru ca acțiunea noastră să se cunoască deosebit, diplomația rusă dorea să ne contopim în armata rusească. D-l Sturdza continuă a ceti de la pagina 229 : «(armata noastră) devenea deodată limanul de mîntuire al oștirilor împărătești». Aceasta este exagerat. Trupele rusești erau descurajate și insuficiente, și cînd au sosit trupele noastre proaspete, a intrat și în armata rusă însuflețire nouă. în afară de aceasta, conducerea armatelor de către regele nostru a ridicat și mai mult moralul.

Mai departe, d-l Sturdza cetește : «Făcuseră oamenii socoteală și găsiseră 230 000 de turci ; iar cînd se număraseră pe dinșii, nu erau decît 170 030» (pag. 229). Se știe cîte trupe erau. În general, scrierea este plină de inexactități, care nu sînt permise într-o lucrare ce se referă la evenimente de acum cîtva timp. Descrierea evenimentelor nu ne înalță, cum bunăoară ne înalță cînd cetim *Povestea unei coroane de oțel sau Războiul nostru pentru neam* de Coșbuc. Cetesc din această din urmă scriere la pag. 9 : «Rușilor le sosise ziua strîmtoării. Oștirile lor, mai puține de vreo opt ori decît ale turcilor, împrăștiate în țară străină, și pe în pămînt dușman, începură să nu mai poată ține piept și să-și caute calea bătută pe care au venit. Scoborîră de prin cetăți turcii ascunși prin ele, își ridicară capul toate oștirile lor noi de pe margini. Îmbărbătați de biruințele lui Osman, săriră cu toții să izbească pe ruși de pe de lături, iar din față îi răzbiră cu putere, așa de cu virtute, încît călăreții rușilor dîndu-se îndărăt umplură cîmpiile bulgare. Atunci rușii, neavînd altă putere, au rugat pe români să le sară într-ajutor. Noi aveam puțintică oștire — ce e dreptul — iar rușii aveau acasă de zece și de cincisprezece ori mai multă decît noi. Dar aceste oști erau acasă, departe, și pînă ca să sosească la Plevna, turcii ar fi avut vreme, peste cap de multă, să nu lase nici picior de rus în țara lor.» Vedeți ce aspect iau aceste lucruri sub pana lui Coșbuc, și cît de jos sînt ele sub a d-lui Zamfirescu (p. 163).

Scrierea d-lui Slavici este una din aparițiunile cele mai îmbucurătoare în literatura noastră. În Germania, asemenea scriere a făcut celebru pe Felix Dahn care, sub formă de poveste istorică, a făcut cunoscute începuturile poporului german. Același lucru voiește să facă și d-l Slavici, care este un bun stilist, un bun cunoscător al limbii române. Începutul este solid și foarte interesant, iar limba în care e scrisă este curată și frumoasă. Cetește din scrierea d-lui Slavici : [se dă un lung citat]. Așa merge înainte tot frumos și interesant. Lucrarea este, repetă d-l Sturdza, meritorie și serioasă și putem să-i acordăm premiul Eliade Rădulescu.

D-l Titu Maiorescu este de altă părere și zice că d-l Sturdza nu este consecințe, cînd pe de o parte spune că nu cetește romane, iar pe de altă, voiește să dea lecțiuni cum trebuie scris un roman. Eu cetesc romane și găsesc de multe ori momente fericite în această lectură. Și cartea d-lui Slavici este un roman admisibil și eu prețuiesc lucrările acestui scriitor de la *Popa Tanda* pînă la cele din urmă. D-l Slavici e un scriitor de merit și eu l-am votat cînd a fost propus să se aleagă membru al Academiei ; n-am, prin urmare, nimic contra sa. Însă critica d-lui Sturdza, făcută lucrării d-lui Zamfirescu, este nedreaptă și unilaterală. D-l Sturdza găsește defecte acestei scrieri, pentru că autorul ei

◀pune că armata română a trecut Dunărea pe luntrii, pe cînd în *Memoriul regelui* se spune că a trecut pe pod ; că armata română nu era la început disprețuită de armata rusă ; că numărul soldaților nu e riguros exact. Este cu totul indiferent într-o scriere de acest gen dacă se spune că armatele au trecut pe un pod sau pe altul, iar dacă autorul zice că la început armata română era disprețuită de cea rusă o face tocmai spre a arăta cît de mult a cîștigat și cît de sus s-a ridicat prin bravura ei de mai apoi. Acestea sînt momente psihologice, iar nu diplomatice, conforme cu studiul arhivelor. Cine mai critică pe Schiller fiindcă *Don Carlos* nu este conform cu arhivele istorice ? Ne-a vorbit d-l Sturdza de romanele istorice ale lui Felix Dahn. Cunosc această speță de scriitori germani, cum e G. Freytag cu *Jugo și Ingraban*, un egiptolog (Ebers) cu *Uarda* și alții. Asemenea pedanți, cari făceau oarecare efect acum 25 de ani, sînt astăzi obliterate și seamănă cu tombatele alături de pălăriile moderne. D-l Sturdza a rămas cam înapoi cu romanele, dacă se mai încîntă de Felix Dahn. Ca să vă faceți o idee de acest Felix Dahn, e destul să vă spun că cel mai cunoscut roman al lui, *Der Kampf um Rom*, are patru volume mari și e însoțit și de o hartă geografică ! Scrieri de felul acestuia sînt astăzi părăsite, le-a trecut timpul. În viața noastră modernă am avut un lucru în adevăr înălțător pentru toată suflarea românească : războiul din 1877—78. Alecsandri ne-a entuziasmat prin *Ostașii noștri*, Grigorescu a imortalizat *Dorobanțul* ; acum vine Zamfirescu să ne încălzească inimile prin romanul său, care este și în alte privințe o lucrare de valoare. Binecuvîntată să le rămînă memoria acestor trei iubitori de artă și de neam, iar noi să ne împlinim o datorie față de d-l Zamfirescu hotărînd să i se acorde premiul Eliade Rădulescu.

D-l N. Ionescu zice că decît orice roman, istoria adevărată este superioară. Este de părere ca anul acesta premiul să nu se acorde nici uneia din cele două romane propuse ; căci în loc de a premia romane, este mult mai bine să așteptăm a se scrie povestirea istorică a războiului nostru, care este mult mai frumoasă decît toate romanele.

D-l D. Sturdza zice : Are dreptate d-l Maiorescu : eu nu sînt versat în ale literaturii, nu cetesc romane, dar mi-am însușit acea cultură care îmi dă dreptul să vorbesc și de literatură. Eu am cetit romane și cetesc încă, dar nu din acelea cari nu fac decît să strice gustul și simțimintele ; admir pe *Werther* al lui Goethe și cetesc cu plăcere pe *Don Quichotte*. Ce departe în urmă însă este Zamfirescu ! Scrierea sa nu este un roman istoric ; scrierile lui Coșbuc despre război sînt fără asemănare mai frumoase. În aceste feluri de scrieri, adevărul trebuie să predomineze, înfrumusețat cu o imaginație care să dea faptelor mai multă viață. Cînd lucrurile sînt false, cum sînt în scrierea d-lui Zam-

firescu, scopul urmărit nu se ajunge și lucrarea rămîne fără valoare. O fi plicticos un roman cînd are hărți geografice ; dar neadevărul este mai mult decît plicticos. Voiți să vedeți aspectul epic din scrierea d-lui Zamfirescu? Să vă cetească (cetește pag. 199—200). Carte de literatură care să fie premiată cu 5000 lei nu este aceasta.

Discuțiunea se încheie.

Se procedă la vot asupra propunerii de a se acorda premiul Eliade Rădulescu d-lui Duiliu Zamfirescu.

Rezultatul votului este: votanți 26 ; voturi pentru 9, contra 17.

D-l Președinte anunță că, neîntrunind majoritatea voturilor, propunerea de premiere s-a respins.

Se procede la vot asupra propunerii de a se acorda premiul d-lui Slavici.

Rezultatul votului este : votanți 26 ; voturi pentru 15 ; contra 11.

D-l Președinte anunță că propunerea întrunind simpla majoritate, iar nu două treimi, urmează să se pună la a doua votare în ședința viitoare."

(*Analele Academiei Române*, seria II, tomul XXV, 1902—1903. *Partea administrativă și dezbaterile*, p. 161—165.)

3 — Independența lui Duiliu Zamfirescu față de Titu Maiorescu începe a fi declarată.

4 — In problema scriitorilor transilvăneni, Duiliu Zamfirescu exagerează pînă la eroare, prefigurîndu-și foarte clar atitudinea din discursul de recepție.

5 — însemnare pe colțul scrisorii de mîna lui Maiorescu : „răspuns 1/14 dec. 1903".

165

B.A.R., S 88(168)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 591—593 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 273—274 ; 1944, p. 308—313.

1 — E vorba de fapt de mereu amintitele *Discursuri parlamentare*, voi. I—IV, Socccv 1897—1904.

2 — Regăsim aici unul din portretele cele mai întunecate pe care i le-a făcut Duiliu Zamfirescu lui D. A. Sturdza.

3 — V. *supra*, scrisoarea 156, nota 4.

4 — Articolul contra lui Sturdza este probabil *Literatura românească și scriitorii transilvăneni*, în *Revista idealistă*, nr. 7, 1 sept. 1903, unde era aspru criticat romanul lui I. Slavici, apărut de D. A. Sturdza la Academie, cu ocazia discutării propunerilor la premiu (v. și *supra*).

5 — De vița cea veche (ital.).

166

B.A.R., S 88(169)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 594—595; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 275—276 ; 1944, p. 313—314.

1 — *Guglielmo Ferrero* (1871—1943), sociolog și istoric italian, autor al scrierii *Mărire și declinul Romei* (1902—1907).

2 — într-adevăr, ultima parte a romanului apare în *Convorbiri literare*, nr. 1—4, ian.-aprilie 1904.

3 — Locul de la Comisiunea Dunării, ca reprezentant al României, cu gradul de ministru plenipotențiar, îl va ocupa Duiliu Zamfirescu abia peste 5 ani, în 1909.

4 — Pe ultima pagină însemnări ale lui Titu Maiorescu, cu creionul : „Alex. Ginerele lui Hagi Petcu
Drumul
Monolog. Coc. Chirița la Paris,
lanov. Rugină".

167

B.A.R., S 88(170)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 595—596; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 277—278 ; 1944, p. 315—316.

- 1 — Pe colț, de mîna lui Maiorescu : „răspuns 16/29 martie 1904”.
 2 — Probabil, articolul *Batjocura*, semnat *Un craiovean*, în *Epoca*, nr. 58, 29 febr. 1904, p. 1. Pseudonimul e menționat chiar de către Duiliu Zamfirescu în scrisoare.
 3 — Se referă la articolul *O biografie a regelui* de Al. Tzigara-Samurcaș, în *Epoca*, nr. 61, 3 martie 1904, p. 1.
 4 — E vorba de Titu Maiorescu, care se născuse la Craiova.

168

B.A.R., S **88(171)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 596—598 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 278—280 • 1944 p. 317—319.

1 — In colț, de mîna lui T. Maiorescu : „Răspuns la 24 mai /6 iunie, să discutăm oral”.

2 — Din păcate, nu se păstrează scrisoarea sau scrisorile în care Titu Maiorescu și-a exprimat opinia despre *Lydda*. Există însă o semnificativă însemnare în *Jurnal*, unde criticul dă o judecată ce va fi a majorității comentatorilor: „Marți, 18/31 mai 1904... Noi, mult pe frumoasa terasă, am cetit *Lydda* de Duiliu Zamfirescu : însuși romanul între tînăr și Lydda frumos și cu tensiune; restul (marea majoritate) absurd cu pedanteria sa filozofică-literar-erudită. Bună însă călătoria în Grecia de la început.”

3 — *Nicolae Filipescu* (v. *supra*, scrisoarea 105, nota 2).

4 — într-adevăr, fiul cel mare, Al. Duiliu Zamfirescu, avea să devină diplomat, nu om politic, servind mulți ani sub domnia lui Carol II.

Cît privește familia regală — în speță moștenitorii Ferdinand și Carol — opinia lui Duiliu Zamfirescu va fi mai drastică în însemnările memorialistice din 1914—1915 :

„Moștenitorul tronului e prințul Ferdinand, nepot al regelui actual. Despre acesta nu se știe mare lucru, dar nici nu se așteaptă mare lucru.

774

Soția sa, principesa Măria de Coburg-Gotha, e o fire bogată, engleza despre tată și rusoaică despre mamă. Femeie frumoasă, plină de nuri și darnică.

Copiii lor sunt : Carol, Elisabeta, Măria, Nicolae, Ileana și Mircea. Prințul Carol, moștenitorul probabil, se arată pînă acum mediocr”

XIX
 (B.C.S., Ms. R — ^ ") •

169

B.A.R., S **88(172)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, III, nr. 7, 1 iul. 1936, p. 136—138 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 280—282 ; 1944, p. 319—321.

1 — Romanul *Lydda* este într-o măsură stilizarea corespondenței lui Duiliu cu Titu Maiorescu, anumite pasaje, mai ales frumoasele descrieri ale Romei, ca și unele formulări sînt lesne recognoscibile în scrisorile diplomatului. Că pentru personajul Filip l-ar fi avut ca model pe marele său prieten, de care se îndepărta din ce în ce mai mult, mai ales din punct de vedere estetic, e foarte posibil. O nuanță polemică nu este exclusă, dar aceasta numai în planul ideilor, și nu și în acela uman, al relațiilor de prietenie și sociale, care se deteriorează ceva mai tîrziu. Că Titu Maiorescu se va fi recunoscut în Filip nu transpare de nicăieri din însemnările criticului, căruia îi plăcuse romanul dintre tînăr și Lydda, însă respinsese tăios „pedanterie filozofică, literar-erudită” (v. *supra*, nota 2), fapt care va fi împărtășit în posteritate de cvasi-totalitatea criticii, și, firește, nu pentru motive personale. De aceea, credem că în foarte amănunțitele comentarii ale lui Mihai Gafița pe marginea acestui roman, unde se caută pas cu pas coincidențele biografice, este o notă de exageiere. Cartea, scrisă, dealtfel, cu dificultate, oricîtă noutate ar aduce prin ceea ce se va numi mai tîrziu „romanul de idei” sau „romanul eseu”, nu este dintre cele mai bune ale scriitorului și are în paginile ei „filozofice” un ce ostentativ, ca și discursul de recepție din 1909. Recunoscîndu-i meritele, mai ales prin sugestiile de modernitate

775

ce le oferă, considerăm că nu trebuie s-o supraevaluăm, cum au făcut-o M. Gafița (v. comentariile în Duiliu Zamfirescu *Opere*, voi. IV, ed. cit., p. 540—557, precum și în monografia *Duiliu Zamfirescu*, ed. cit.) și, de asemeni, Ioan Adam în *Introducere în opera lui Duiliu Zamfirescu*, Edit. Minerva, 1979.

2 — *Francas Eliza Hod%son Burnett* (1849—1924), romancieră engleză. Emigrând cu familia în America din pricina sărăciei, s-a afirmat ca scriitoare de la vîrstă de 17 ani. Opera ei cuprinde peste 40 de romane și cărți pentru copii, dintre care cele mai reușite sînt primul ei roman *That Lass o'Lovjrie's* (*Fetița lui Lowrie*, 1877), și romanul *Little Lord Fauntleroy* (*Micul lord*, 1886), care a făcut-o celebră.

170

B.A.R., S **88(173)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 13S—139 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 282—284 ; 1944, p. 321—323.

1 — în colț, de mîna lui Maiorescu : „Răspuns 1/14 sept. din St. Moritz (Engadine)".

2 — Nu e rău (ital.).

3 — Scris pe o hîrtie cu chenar negru.

171

B.A.R., S **88(175)1**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 140 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 284—285 ; 1944, p. 323—324.

1 — în colț, de mîna lui Maiorescu : „Răspuns 24 nov./7 dec".

776

2 — *Petrică*, scris în paranteză de mîna lui T. Maiorescu. Nuvela va apărea în *Convorbiri literare*, nr. 1, ian. 1905.

3 — Ioan Bogdan.

4 — *Dimitrie R. Rosetti* (Max) (1850—1934), publicist și auter dramatic, frate al Anei Maiorescu. Redactor la *Românul* și colaborator la *Timpul*, *Constituționalul*, *L'Independance roumaine*, *Epoca*. A elaborat *Dicționarul contimporanilor din România* (1898).

172

B.A.R., S **88(174)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 140—142; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 285—286 ; 1944, p. 324—326 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 311—313.

1 — Discuție destul de aprinsă pe marginea nuvelei *Petrică* (v. *supra*, nota 2), autorul fiind mai ferm ca altă dată în apărarea textului său. Drept care, Maiorescu a notat pe colțul scrisorii : „Firește, rectificat numai cît admite autorul".

2 — Aici, Duiliu Zamfirescu are categoric dreptate, întrucît și Maiorescu (în scrisori) și criticii din noua generație (ex., Mihail Dragomirescu) îl considerau prea puțin pe romancier, prețuirea — și ea cu măsură — acordînd-o poetului.

3 — E vorba de nepoata lui Maiorescu, fiica Liviei.

173

B.A.R., S **88(178)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 142 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 286-287 ; 1944, p. 326.

777

1 — Poeziile sînt *Fuge* și *Crinul*, publicate în *Convorbiri literare* nr. 7—8, iul.-aug. 1905.

174

B.A.R., S **88(177)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 143-144 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 287—288 • 1944 p. 326—328.

1 — Această telegramă nu se găsește între scrisorile adresate de Duihu Zamfirescu lui Titu Maiorescu.

175

i.A.R., S **88(179)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 144 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 288 ; 1944, p. 328.

1 — Data, completată de mîna lui T. Maiorescu.

176

B.A.R., **88(180)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 144-145 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 289 ; 1944, p. 319—320.

778

1 — însemnarea lui T. Maiorescu : „Răspuns 14/27 noiembrie 1905 și invitat să trimită *Convorbirilor* ceva la *Furfațo* pentru aniversarea lor de 40 de ani, paralel cu aniversarea de 40 de ani a autocratului" (!)

177

B.A.R., S **88(181)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 145—146 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 289—291 ; 1944, p. 329—330 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 313—315.

1 — Ioan Bogdan.

2 — Atitudine de lealitate a lui Duiliu față de *Convorbirile literare*, de care trebuie să ținem seama într-o mai înaltă măsură cînd vorbim de „evaziunea”, „dezertarea” scriitorului de la revista care-i publicase lucrările cele mai de seamă. „Emanciparea” lui nu e mai mare decît stima și dragostea pe care continuă să le aibă față de Maiorescu.

3 — Romanul este *Anna sau Ceea ce nu se poate*, care începe să apară în *Convorbiri literare* în chiar numărul jubiliar (al 40-lea an de apariție a revistei), în 1906.

4 — Dar „cel din urmă” roman al ciclului nu va mai reuși să-l scrie.

178

B.A.R., S **88(176)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 147 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 291—292 ; 1944, p. 331.

779

B.A.R., S 88(182)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 148—149 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu fi Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 292—293 ; 1944, p. 332—333 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 315—317.

- 1 — Ceea ce se va întâmpla chiar în cursul aceluiași an, 1906.
- 2 — V. *supra*, scrisoarea 177, notele 3 și 4.
- 3 — Aluzie la permanentele excursii ale soților Maior-scu.

180

B.A.R., S 88(183)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 149 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 293 ; 1944, p. 333.

- 1 - Data primirii scrisă cu creionul de mîna lui T. Maiorescu.

181

B.A.R., S [88(184)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id. p- 149—150 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 293—294 ; 1944 p. 333—334.

780

1 — Lichidarea fracționării de care vorbește Duiliu Zamfirescu se va produce abia în 1910, la sfîrșitul anului, cînd în guvernul P. P. Carp intră și conservatori, ca N. Filipescu și B. Delavrancea.

2 — Adevărate cuvinte profetice, rău prevestitoare. Duiliu Zamfirescu ar fi putut spune și : „cine știe cum", pentru că prima scrisoare de după această dată e din aprilie 1909 (deci după trei ani), adică din ajunul discursului la Academie, momentul care declanșează ruperea unei prietenii care dura de mai bine de două decenii.

182

B.A.R., S 88(185)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 151 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 295 ; 1944, p. 335 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 318.

1 — Ajungem aici la momentul dramatic ce încheie un mai vechi proces de lentă destrămare a prieteniei dintre Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu și la istoria faimosului discurs de recepție la Academie al scriitorului din 1909, *Poporanismul în literatură*.

La începutul anului 1908, moare D. C. Ollănescu-Ascanio, la 59 de ani, lăsînd vacant un fotoliu academic. La proxima sesiune de la 1 aprilie 1908, este admisă, fără dificultăți, candidatura lui Duiliu Zamfirescu (24 voturi pentru, 4 contra), concurenți alături de el fiind și Caragiale, Delavrancea și Vlahuță. Potrivit unei uzanțe, devenită tradiție, noul ales trebuia ca în discursul său de recepție să facă elogiu înaintașului, al cărui loc îl ocupa. Considerînd probabil că Ascanio, deși prieten, fusese un scriitor minor, Duiliu se abate de la protocol, alegîndu-și o altă temă, care avea să se dovedească dinamitardă. El își scrie discursul pe care i-l prezintă lui Maiorescu, academicianul, care, tot conform uzanței, urma să-l primească și să-i rostească *Răspunsul*. Criticul citește prima formă a textului, cum reiese din însemnările lui zilnice, la 18/31 ian. 1909, propunîndu-i autorului să renunțe la partea introductivă, „despre răzvrătirea țăranilor de la 1907 și în favoarea boierilor scriitori de la noi". Scriitorul acceptă, reface discursul, Ma-

781

iorescu pare a fi mulțumit, dar la o nouă lectură își dă seama de faptul că ideile lui Duiliu îi contrazic radical tot ceea ce susținuse el pe tărîm literar timp de vreo 40 de ani (v. scrisoarea lui Maiorescu din 6 aprilie 1909 de mai jos). Criticul se gîndește să renunțe la *Răspuns* și propune în locul său pe istoricul D. Onciul. Are loc un schimb de telegrame și scrisori (a se vedea scris. 192, 193, 194), în urma cărora Duiliu Zamfirescu acceptă să mai facă unele modificări, iar Maiorescu să *răspundă*.

Sigur că această deosebire de opinii nu apăruse *ex abrupto* și că Maiorescu nu era chiar așa de străin de ea. Cu atît mai mult Duiliu, care însă, lipsit de tact, nu alesese momentul cel mai potrivit pentru a ataca unele din principalele opinii ale criticului, și nici persoana cea mai potrivită ca să-i răspundă și să-l omagieze cu prilejul intrării în Academie. A urmărit Duiliu o indirectă execuție a lui Maiorescu în plin for academic? A vrut să-l pună o dată mai mult în dificultate, într-un moment în care critica maioresciană primea lovituri și din partea adversarilor (socialiști, foști socialiști, sămănătoriști, poporaniști) și a foștilor elevi — M. Dragomirescu — precum și a moderniștilor? Dacă aceasta intenționase, stratagema s-a dovedit naivă și profund greșită. Duiliu Zamfirescu punea în discuție, într-adevăr, cîteva idei novatoare, a căror valoare va fi recunoscută abia mai tîrziu, dar într-un context cu totul inadecvat și pe un ton care i-a atras o imensă antipatie și a provocat un prelungit scandal.

În ceea ce privește independența de opinie față de Maiorescu, ea era mai veche și a fost mereu amintită de-a lungul acestor comentarii. Să reamintim părerile cu lotul deosebite ale celor doi despre Caragiale, Slavici, Coșbuc, Goga, I. Popovici-Bănă'eanul, apoi despre cei de la antijunimista *Literatură și artă română* f. O. Ollănescu și N. Petrașcu), să amintim recentul roman *Lydda*. Să mai adăogăm, după întoarcerea lui Duiliu în țară, în 1906, și disensiunile politice, care! vor îndepărta pe diplomat de junimiști. Deși relațiile s-au menținut tot timpul într-o stare de perfectă urbanitate, iar pînă pe la 1906, încă pline de afecțiune și de lealitate din partea lui Maiorescu (îl sprijinise în 1903 la premiul Academiei contra lui D. Sturdza), totuși o răceală se lăsase, caracterologic Duiliu scîzînd în ochii lui Maiorescu. Diagnosticul pe care i-l pune succint, în repetate rînduri în jurnal este, dîi păcate, destul de exact. Iată cîteva notații la dat» diferite: „Bietul Duiliu, cu judecățile lui politice" (16/29 aug. 1902). „Duiliu și acum (ca și atunci) fără tact politic" (19 aug./1 sept. 1902). „Cînd se încălzește la vorbă și bea vin (precum cam bea), dă cu pumnul în masă și bate din palme, chiar în marele restaurant al hotelului, unde devine jenant" (idem). „Duiliu poseur, umflat" (14/27 nov. 1906). Și în sfîrșit, un preambul la *Răspuns*:

„Luni, 27 oct./9 nov. 1908... După ei, o oră Duiliu Zamfirescu, prețios în închipuirea lui de prost grandiloc asupra politice externe. Și pe acest «sot» îl credeam multă vreme «bon enfant», de inimă. Sunt antipodul lui Richard III: pe acesta îl chinuiesc stafiile din trecut ale celor omorîți de el, pe mine stafiile din prezent ale celor înviați de mine (Duiliu, Pomp. Eliad, M. Dragomirescu, P. P. Negulescu, mi-e teamă și de Mehedinți și de Pangrati)" (B.A.R., Jurnal 28, Ms. 3662, p. 16). Cuvintele criticului sînt grele de amărăciune pentru foștii discipoli, care mai mult sau mai puțin justificat îl abandonaseră unul cîte unul. Poate cea mai spectaculoasă fusese ruptura cu Duiliu Zamfirescu. Și ea este notată în jurnal, într-o frază ce vine ca o cădere de ghilotină, cu trei zile înainte de rostirea discursului: „Miercuri, 13/26 mai 1909... Duiliu îmi spune că a trimis pentru mîine invitații tipărite *anonime* la Academie, unde pomenește de răspunsul meu, parcă aș fi și eu părtaș la această prețioasă reclamă a la Take Ionescu. L-a invitat, d.e., și pe directorul de bancă... și vreo 25 de ipochimeni. *Cu acestea, după multe anterioare, s-a sfîrșit între noi*" (s.n.). Unele din cele „multe anterioare" le-am amintit ceva mai înainte, sfîrșitul era pregătit în *Răspunsul* de o ironie tăioasă, una din capodoperele de acest gen ale criticului. Iată începutul rău prevestitor pentru tînărul academic, ce ar fi așteptat să l ie omagiat:

„Domnule și iubite coleg,

Ne-ai arătat motivele cari te-au împiedicat să ne înfățișezi figura literară a lui Ollănescu-Ascanio, în locul căruia ai fost ales membru al Academiei Române.

Deoarece d-ta nu ne vorbești de persoana celui dispărut, vei înțelege că nici eu nu pot vorbi de persoana celui ce vine să-l înlocuiască, și nu-mi vei lua în nume de rău dacă trec îndată la discutarea părerilor pe cari le aduci înaintea noastră cu atîta hotărîre, aș putea zice cu atîta curaj, și trebuie să zic, în orice caz, sub o formă literară așa ademenitoare."

Și după succinta și impecabila demonstrație logică, finalul, reluînd ideea din *Poeți și critici*, urmează ca o drastică punere la punct, la fel de ironică și nu mai puțin umilitoare:

„Cînd văd asemenea deosebiri de judecată literară între noi îmi vine să repet vechia observare făcută într-un articol despre «poeti și critici», că tocmai poeții sunt mai puțin chemați să apreteze poezia altora. Ei sunt prea pătrunși de felul lor de a pricepe lumea și prea refractari la felul altora de a o pricepe.

Menirea d-tale, iubite coleg, care ești însuși unul din cei mai recunoscuți poeți ai generației de astăzi, este de a ne înzestra literatura cu creațiunile propriei d-tale imaginații. Iară rolul mult mai modest de a primi și de a prețui creațiunile poezilor iasă-ni-l nouă, publicului cetitor, care putem îmbrățișa cu aceeași recunoștință cele mai felurite individualități artistice, numai cu condiție ca să fie în adevăr inspirate de șimțămîntul curat al frumosului.

Și, fiindcă în multe din poeziile și nuvelele cu cari ne-ai sporit comoara literară, d-ta ai fost în adevăr inspirat de cel mai înalt simțămînt al frumosului, fii cu această parte a operei d-tale binevenit în mijlocul Academiei Române !"

Nu avea, desigur, nici Maiorescu întru totul dreptate, ideea susținută în *Poeți și critici* a fost infirmată de realitate, dar în ipostaza de critic și de teoretician *ad-hoc*, Duiliu Zamfirescu nu fusese întru totul obiectiv și nici nu-și păstrase sîngele rece. Atacurile la adresa lui Slavici, Coșbuc, Goga erau prea vizibil *ad personam*.

O primă caracterizare a discursului o dă tot Maiorescu în jurnalul său, unde ni se sugerează și atmosfera în care s-o consumat acest spectacol cu un atît de răsunător ecou în epocă :

„Sîmbătă 16/29 mai 1909

...Cînd ne-am dus Anicuța, eu, A. G. Florescu, Didina și Yvona la 2 ore fără 10 minute, am găsit locuri libere, dar pe la 2Vi tot era plin, la 2y, cînd a început Duiliu Zamfirescu discursul său (poeziile rău citite) de o oră (el în jachetă neagră, cu trei trandafiri în butonieră) era imbulzeală, cum n-a mai fost în Academie, și zăduf. [...]

La sfîrșitul arogantului discurs aplauze destul de vii. Apoi 10 minute pauză, în care se simte că academicienii sunt indignați în contra atacurilor lui Duiliu contra poeziei populare, contra lui Alecsandri, Goga etc, iar publicul mirat că n-a vorbit de tema sa indicată : „figura literară” a lui Ollănescu-Ascanio, în locul căruia a fost ales.

Cînd am început să citesc era atmosferă încărcată, la un citat din Alecsandri (prefața la colecția poeziilor), aplauze, la citirea poeziei *Șoimul și fraga*, salve de aplauze, care nu mai încetau, la fraza despre apărarea lui Alecsandri — idem, despre creșterea rădăcinii plantate de el — idem, la sfîrșit — nesfîrșite. Succesul în contra neghiobiei lui Duiliu Zamf. era aproape penibil de mare. La 4i/, eram acasă, Anicuța încîntată, eu mulțumit de încîntarea ei și de faptul că am scăpat de sarcina academică."

Dar care erau ideile noului academician, care a fost ecoul lor și dincolo de incinta înaltului for, de iritarea de moment și de atitudinea

negativă reprezentată mai întîi de *Răspunsul* și de *Însemnările* lui Titu Maiorescu și cum ne apar aceste idei după aproape 80 de ani — sînt cîteva întrebări ce ar merita, credem, să ne rețină în continuare atenția.

Unul dintre domeniile în care Duiliu Zamfirescu se angajează în discuție, totuși ca amator — în discursul său inaugural — este acela al teoriei folclorului. El susține ideea — greșită — că poezia populară, ca valoare estetică, nu este opera mulțimii anonime, ci „a unor anumiți indivizi, poeți de curte boierească sau cîntăreți pribegi". Creatori;!, recrutat dintre aceștia, ar fi un *aristos*, opera lui, prin circulație, parcurgînd nu un proces de îmbogățire artistică, ci de degradare. După opinia, pe bună dreptate combătută, a noului academician, *Miorița* „ca născocire populară este o imposibilitate". Contestînd paternitatea estetică a poetului anonim, ceea ce-l pune într-o poziție cu totul singulară și de nimeni acceptată, ca atare, autorul discursului formulează critici la adresa lui Alecsandri, care ar fi fost „un rău culegător de poezii poporane", pentru faptul (în parte real), că a introdus în text o seamă de dulcegării sentimentale. De la modul său idilic s-ar fi inspirat scriitorii de mai tîrziu, care au creat „tipuri de țărani și țărance ce n-au existat niciodată", aluzie ce-i vizează pe Slavici, Delavrancea și pe cei din generația tînără, sămănătoristă. Observația nu e lipsită de miez, dar ea rămîne oarecum în paranteze, căci de la considerațiile asupra poeziei populare, Duiliu Zamfirescu trece întempestiv la poporanism, stabilind o legătură cu totul artificială și mecanicistă între cei doi termeni. De aici încolo, academicianul nu mai reproșează „dulcegăriile sentimentale", ci tendenționismul, așa-zisa lipsă de lirism și de „mlragiu", adică de ideal. Și toate acestea crede a le identifica în poezia *Noi vrem pămînt* a lui G. Coșbuc, „ridicolă glumă de prost-gust" (?), care ar exprima prozaice revendicări economice, traductibile pe un alt meridian cu „Noi vrem bumbac", și în poezia lui O. Goga, din care s-ar desprinde nici mai mult, nici mai puțin decît „violența greoaie a unui arendaș de talent, pe care nu-l dijmuește boierul la vreme" (!). Tezismului politic poporanist, recognoscibil doar în opere minore ca ale unui Spiridon Popescu, Duiliu Zamfirescu îi opune un conservatorism exacerbat, ce n-ar fi avut ce să caute în artă, potrivit opiniei sale mai generale, iar poeziei autentice (Coșbuc, Goga), o derutantă lipsă de receptivitate, ce nu-și află cuvîntul de respingere decît în acuză și invectivă, formule surprinzătoare la un om de lume și diplomat de carieră, mai deprins ca oricine cu o strategie suplă, învăluită și abilă. Temperament iritabil, fără tact, Duiliu Zamfirescu nu reușește să fie cît de cît abil, nici în conceperea și construirea discursului și nici după ce se produce scandalul. Căci a contesta, de la înălțimea forului academic, valoarea poeziei

populate (ca emanație a colectivității anonime) și a poeziei sociale (ță-rânești), imediat după răzcoalele din 1907, când problema agrară era atît de acută, și a lansa atacuri împotriva scriitorilor transilvăneni (I. Slavici, G. Coșbuc, I. Popovici-Bănățeanul, O. Goga, I. Agârbiceanu) într-o epocă de încordare a luptei pentru unitatea națională, a-l combate frontal pe Titu Maiorescu în chestiuni fundamentale ale operei sale critice — echivala cu o provocare a opiniei publice. Și temerarul academician va suporta neîntîrziat consecințele, mai întîi sub forma unei usturătoare lecții, servită pe un ton casant și ironic de mentorul *Convorbirilor literare*. Acesta, în *Răspunsul* său, ia apărarea lui Alecsandri, în calitate de culegător de folclor, și afirmă ideea, subscrisă unanim, că poezia populară „trebuie considerată ca produs estetic de cea mai mare însemnătate, fără a încetă să-și păstreze anonimatul firesc”. Deci ea nu aparținea unor indivizi separați de obște, fie ei și *aristos*. Reluînd ideea din articolul *Literatura română și străinătatea*, criticul, spre deosebire de preopinientul său, acordă cea mai mare importanță sufletului țărănesc, al oamenilor simpli, ca sursă de valori estetice, și implicit scriitorilor ce s-au ocupat de el (precum Slavici, Goga, incriminați în discursul prea infatuatului academician). Aici păreriile nu sînt într-o divergență flagrantă, Duiliu Zamfirescu — vom vedea — pledînd pentru o maximă lărgire a orizontului tematic, iar Maiorescu susținînd cam același lucru, dar cu accentul pus pe prioritatea claselor de jos : „Fără îndoială, complicările sufletești ale societății înalte sunt o problemă din ce în ce mai interesantă în proporție cu creșterea culturii, și ele își vor afla înfățișarea firească în literatura noastră. Dar acestea nu ne pot face să uităm că simplitatea țărănească nu exclude frumusețea lirică, precum nu exclude energia epică, nici chiar conflictul dramatic.”

Răspunsul lui Titu Maiorescu este cel mai la obiect și mai academic, chiar dacă trece în general cu vederea peste aspectele pozitive ale discursului. Presa vremii va fi divagantă, amestecînd lesne discuția de idei cu atacul *ad personam*, stil pe care, din păcate, îl imprimase Duiliu Zamfirescu însuși. În afara unor epigrame, cam greoaie, *Luceafărul* semnalează unele afirmații riscate, iar *Țara noastră* îi reproșează autorului lipsa de pregătire pentru dezbaterea teoretică. Spre a-l compromite pe „vlăstarul negustorului din Focșani”, cum e numit noul academician, e scos din arhivă dosarul plagiatului, pe care l-ar fi comis în romanul de debut *În fața vieții*, cu mai bine de un sfert de veac în urmă. Combătînd ca aberantă ideea potrivit căreia romanii și apoi românii, nu s-au remarcat prin deosebite calități poetice (evidentă exagerare a lui Duiliu Zamfirescu, mai ales cu privire la poporul român), D. Tomescu în *Ramuri* alternează epitetul nu tocmai urban de „arogant”, Cu acela de

„parvenit”. În *Viața românească*, polemica e purtată de H. Sanielevici, dar publicată sub semnătura colectivă P. Nicanor & Comp., unde e posibil să se mai fi strecurat și alte intervenții, în speță a lui G. Ibrăileanu. Se releva și aici inaptitudinea scriitorului pentru speculația teoretică, aristocratismul ostentativ, contrazicerile (dacă Duiliu Zamfirescu înțelege prin poporanism simpatia pentru clasele de jos, atunci polemizează cu sine însuși — a se vedea *Viața la țară*) spre a se ajunge la procesul de intenție și violența verbală. Diplomatul întreține și el această atmosfera tensionată, răspunzînd enervat la notele din *Țara noastră* și din *Viața românească*, nu cu argumente literare, ci — stu-poare ! — genealogice. Infatuat, intolerant, voind să aibă mereu ultimul cuvînt, el contribuie în mare măsură la degenerarea polemicii, din care, pentru publicul literar, iese doar cu un titlu adăogat pe cartea de vizită : „coborîtor din Bizanț”. Sub această etichetă, puțin măgulitoare și superficială, a fost receptat în primul moment discursul de recepție zam-firescian.

Cînd se mai calmează spiritele, în 1910, *Luceafărul* întreprinde o anchetă privitoare la poporanism, la care, între alții, participă și Mihail Dragomirescu. Acesta e de acord cu Duiliu Zamfirescu numai într-un singur punct : tezismul și modul așa-zis primitiv de a aborda literatura al poporanismului. În rest, fostul junimist ia apărarea scriitorilor ardeleni, contestați de autorul discursului, din motive strict personale, și, de asemeni, a țăranelui ca figură literară. Mihail Dragomirescu se înnumără, cel puțin în răspunsul la această anchetă, mai curînd printre cei care au respins excesivele opinii ale diplomatului prea plin de sine, decît printre cei care l-au aprobat. Partizanii au fost puțini, și ei sînt adesea doar simple prezențe simbolice. Scriitorul primește telegrame de solidarizare de la tînărul pe atunci D. Caracostea și de la *Românul literar* din Arad ; altă publicație ardeleană, *Răvașul* din Cluj, apreciază acea parte a discursului unde s-au spus „așa de frumoase și călduroase cuvinte despre *ființa și originea românilor*”. Unghiurile de recepție erau, cum se vede, foarte diferite, fapt confirmat și de rîndurile scrise în *Biruînța* de AI. Macedonski, care vedea în alegerea lui Duiliu Zamfirescu la Aca-demie „îndrumarea către puritatea artistică”, dar și... „consfințirea miș-cării de la *Literatorul*”. Doi apărători de seamă a avut hulitul academi-cian, indirect, pe Eugen Lovinescu, care însă, în amplul studiu din *Convorbiri literare*, nu se referă în mod expres la textul discursului, și pe Ovid Densusianu. Teoreticianul simbolist se apropie cel mai mult de ideile exprimate în *Poporanismul în literatură*, adoptînd, uneori, pînă și erorile, ca, de ex. : așa-zisul anacronism estetic al poeziei populare, sau opinia minimalizatoare față de O. Goga. Fără să argumenteze întot-

de-auna, articolul fiind mai ales unul de *atitudine*, conducătorul *Vieții* :•• noi consideră că Duiliu Zamfirescu a avut dreptate zicînd că „românul nu este nici mai mult, nici mai puțin poet decît alte nații” și, d« \ asemeni, cînd l-a numit pe Alecsandri rău culegător de folclor, datorită intervențiilor lui dulceag-sentimentale. Marea satisfacție a lui Ov. Densusianu este însă că autorul discursului denunțase poporanismul, inamicul ! nr. 1 al simbolistei *Vieța nouă*, și cî pledea pentru lărgirea registrului de j inspirație. Probabil e singura dată cînd, în epocă, se pune accentul pe : una din ideile novatoare ale scriitorului. În rest, contemporanii au văzut ori numai petele negre, care l-au stigmatizat pe Duiliu pînă în posteritate, ori au făcut puținele acte de adeziune, care au venit, semnificativ, mai ales dinspre grupările moderniste, dar fără o justificare mai profundă și explicită a opțiunii lor.

În fond, ce s-a omis în discuție, și ne referim în primul rînd la Titu Maiorescu și la ceilalți adversari, care s-au ocupat de acest subiect luni și luni de-a rîndul ? Ei n-au observat că, sub masca unui conservatorism politic desuet și aceea fragilă a unor teorii folcloristice diletante, se găseau interfețe și alte opinii estetice (chiar și unele istorice), care, prin substanța și noutatea lor, îl plasează pe autor deasupra inabilităților politice și a formulor vexante și subiective. Izbutoare pentru contemporani au fost aroganța și lipsa de tact a noului academician, mai puțin sau deloc substratul estetic al demersului său. Toată lumea s-a grăbit să-l osîndească pentru teoria originii „aristocratice” a folclorului, dar nimeni n-a vrut să remarce cuvintele de mare prețuire pe care le-a rostit despre *Miorița* : „Valoarea sa literară stă în incomparabila frumusețe a imaginilor. Alegoria morții este, fără îndoială, una din cele mai fericite transpuneri ale sufletului iranice, atît de imaginativ, suflet ce s-a păstrat : la toate popoarele indo-europene, dînd loc la un substrat comun de legende ; și la o năzuință egală de forme poetice”.

De asemeni, indignați, pe bună dreptate, pentru atitudinea ostilă față de Coșbuc și Goga — exemple atît de nefericite pentru a demonstra tezismul „socialisto-poporanist” — comentatorii au pierdut din vedere aprecierea lui Creangă, ca scriitor specific național, realist și obiectiv. Prozator el însuși, Duiliu Zamfirescu simte genialitatea *Amintirilor din copilărie*, despre care se exprimă cu un entuziasm nereținut: „Pe cîtă vreme Creangă, popa răspopit de la Humulești, rămîne un mare scriitor, fiindcă, deși ieșit din popor și scriind despre popor, nu este un poporanist. Oșlobanu, Moș Chiorpec sunt creațiuni specific românești, fără tendințe, pline de vervă și de *humour*, care nu vreau să fie nici mai sentimentali decît toți țărani adevărați, nici mai naționali. Admirabila limbă a lui Creangă este datorită tocmai puterii lui de a crea *oameni vii*

^ i, cum zice Moliere, autorul nu și-a ales un fel al său de a vorbi, ci felul de a vorbi al personajului.”

Să zicem că acestea erau puncte oarecum accidentale, care, în fond, nu contraziceau ideea de bază a autorului. El nu contestă balada *Miorița*, ci pe presupusul autor anonim ; și nu-l contesta pe Creangă, ci poporanismul care și-a făcut din el marele înaintaș. Dar e de mirare — oricît de aprins ar fi fost focul polemicii — că *Viața românească*, purtătoarea cea mai vajnică în epocă a steagului realist, omite această extrem de importantă idee a discursului. Reluînd opinii mai vechi, exprimate în corespondența cu Titu Maiorescu, Duiliu Zamfirescu formulează acum o veritabilă teorie a creației, și anume, a creației realiste, care presupune veridicitate și autenticitate psihologică : „Ce înseamnă a crea ? — se întreabă scriitorul. În două cuvinte, înseamnă a face *oameni vii*. Cînd e vorba de roman și de nuvelă, descrierile nu au valoare decît întrucît conlucrează la punerea în evidență a sufletului omenească. Intriga, studiul în detaliu al sentimentelor, dialogul, limba au un singur scop : acela de a da *aparența de realitate*. În mijlocul volumului stă un om. Acesta se mișcă. De la primul pas, îl înțelegi dacă e de carne sau de carton.”

O altă idee, abia semnalată de Ov. Densusianu și dezvoltată mai tîrziu de E. Lovinescu, este aceea că prin simpatia și preferința lui pentru țaran, poporanismul (adăogăm și sămănătorismul) țineau cantonată literatura în zona rurală. Duiliu Zamfirescu susține, cum o făcuse cu ani în urmă, în chiar corespondența cu Titu Maiorescu, o lărgire a orizontului tematic, socotind ca foarte interesantă pentru scriitor societatea românească în întregul ei :

„Prin urmare, toate clasele sociale pot fi puse la contribuție și studiate. Toate dau ochiului cercetător subiecte de dramă sau de comedie. Ce este mai interesant decît societatea noastră românească, în care se întîlnesc femei foarte fine, bărbați superiori, alături de curtizane, de parveniți și de pehlivani. Politica, mai cu seamă, drenează de prin fundul provinciilor nomolul ambițiilor și poftelor celor mai triviale. Tipul care încă n-a evoluat se întîlnește alături cu tipul care a evoluat atît de mult încît e decadent. Țara noastră e țara contrastelor ; prin urmare, pentru scriitori, pămîntul făgăduinței. Ea cheamă pe romancierii, și eu am bună nădejde că oamenii de talent își vor îndrepta privirile într-acolo.”

Autorul *Vieții la țară* dădea una din primele teorii asupra romanului citadin, plasîndu-se, tocmai el, față de tema satului într-o poziție ambiguă și, pînă la urmă, negativă. „Nu merg atît de departe încît să afirm că sufletul țărănesc nici nu e interesant în natură — încearcă el să prevină dezaprobarea pe care o presimte. Cu toate astea, cei mai mari critici 51 cei mai mari creatori de caractere omenești nu se ocupă de sufletele

simple, pentru că acelea sunt ca neantul, fără evenimente." Aici, scriitorul ajunge într-un punct mort, care-i va atrage trista reputație de antițărănist. Maiorescu, în răspunsul său, puse pe loc lucrurile la punct, „în marginile adevărului”;

Să mai reținem o ultimă idee, ce merită a fi remarcată, aceea în legătură cu „tirania literară”, care e odioasă fiindcă „încătușind avântul cugetării, omoară originalitatea”, expresie a unei atitudini antidogmatice, care-i face cinste lui Duiliu Zamfirescu. Toate acestea sînt puncte pe care intervențiile polemice din epocă le-au ignorat aproape în întregime sau le-au denaturat sensul. Țanțoșul „coborîtor” din împărății Bizanțului era totodată, și mai mult decît atît, un artist care meditase cu seriozitate la arta sa, intuindu-i nu numai specificul, dar și liniile majore de evoluție. El a putut arunca piatra în baltă, fiind de un exclusivism pe care l-au combătut foarte bine adversarii, dar a avut un ochi deschis înspre modernitate. Nu în 1909, cînd își comunică opiniile estetice în fața forului academic, ci aproape cu două decenii mai devreme, Duiliu Zamfirescu îi anticipa pe teoreticienii și creatorii marelui roman interbelic. Anti-idilism, autenticitate, intelectualism, valoare estetică specific națională, libertate de creație și maximă deschidere tematică, iată numai cîteva din aspectele discursului zamfirescian, care au fost receptate abia în vremea noastră. Și uneori nu fără exclusivisme de sens contrar. Să fim dreți: scriitorul se înșelase și în teoriile sale folcloristice *sui generis* și în aprecierea „poporanistilor” Coșbuc și Goga și a figurii literare a țaranului, ca lipsită de complexitate psihologică. Dar și-a răscumpărat erorile în chiar același text, pe care cei mai mulți contemporani n-au știut să-l citească.

2 — Scriitorul nu va fi, cum credea, ministrul României la Sofia.

„Sinaia, Hotel Ungarth,
luni, 6 aprilie 1909

Iubite domnule Zamfirescu,

Aș trebui să încep prin a-mi cere scuze dacă nu aș avea conștiința deplinei bunevoînțe cu care eram gata să răspund la discursul d-tale de recepțiune și deplinei păreri de rău cu care constat acum că nu o pot realiza.

Manuscrisul d-tale nu l-am recitit »n agitatea politică din București. Dar miercuri, 25 martie, îndată după închiderea Parlamentului, am venit cu el în traistă la Sinaia. Însă pe drum (în urma piclei din ultima

ședință a Senatului) mi s-a umflat obrazul, am avut o erupție de eczemă, doctorul Mamulea m-a ținut înfășurat în comprese de acid boric pînă alaltăieri. În sfîrșit, alaltăieri, am putut încerca prima plimbare de o oră, și ieri am citit cu îndoită luare-aminte cele 57 de pag. la care ai redus discursul d-tale.

Partea despre latinitatea noastră este admirabil concepută și admirabil scrisă. Am citit-o împreună cu nevastă-mea și am fost amîndoi încîntați, eu pentru a doua oară.

Dar partea cealaltă, toată teoria d-tale literară, afirmarea de la început, că poezia populară «ca produs estetic nici nu există la națiunile civilizate», părerea filozofică despre timp și spațiu, împotrivirea în contra poeziilor lui Goga și novelelor lui Popovici-Bănățeanul etc, etc sunt diametral opuse nu numai convingerilor mele *in petto*, ci *scrierilor* mele de vro 40 de ani încoace, începînd cu lauda lui Alecsandri pentru adunarea poeziilor populare (1867), continuînd cu aprobarea romanului popular de felul lui Slavici (1882), cu recunoașterea fără rezervă a lui Popovici-Bănățeanul (1895), cu relevarea poeziei populare ca rădăcina poeziei mai înalte (articolul despre poetul dialectal Victor Vlad, 1898), toate aceste publicate în *Convorbiri literare*, și încheind cu propunerea de premiere a poeziilor lui Goga, publicată în *Analele Academiei*.

Dacă aș fi mai ales istoric, cum este, d.e., d. Onciul, m-aș putea mărgini să răspund numai la partea latinității din discursul d-tale. Dar fiindcă, de bine de rău, în lumea noastră academică trec mai ales de critic literar, n-aș putea lăsa la o parte părerile d-lale literare, și astfel aș trebui să reeditez în contra lor toate cele zise deja de 40 de ani. Însă aceasta nu este cuviincios nici pentru d-ta, nici pentru mine.

Vineri seara, 10 aprilie, ne întoarcem acasă. Te rog, vino a doua zi, sîmbătă, 7 1/2 sau 8 seara și prînzește cu noi (mă voi informa sîmbătă dimineața telefonic de acceptarea dumatile). Vom fi numai noi trei și ne vom consulta împreună asupra colegului care să mă înlocuiască. Eu propun pe d. Onciul; dacă-l primești, voi interveni și eu pe lîngă istoriograful nostru național.

Mă bucur să ne revedem, mă bucur și de rediscutarea chestiilor între noi, fiind mare amator de controverse, mai ales cînd sunt susținute cu spirit.

Prietenește al d-tale,

T. Maiorescu

P.S. Ce-ți scriu astăzi, de ce n-am simțit-o din seara cînd mi-ai citit discursul? Se vede că sub forma concentrată, sub care se prezintă

acum, după eliminarea părții relative la boierime, controversa dintre noi apare mult mai accentuată decât la prima lectură.*

B.A.R., S 40(41)
XV

183

B.A.R., S 88(186)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 151—152 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 295—296 ; 1944, p. 336.

1 — Scris de mîna lui T. Maiorescu, precum și cuvintele care urmează în paranteză : („Discursul lui de recepție la Academia Română”).

184

B.A.R., S 88(187)
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 152; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 296 ; 1944, p. 336—337 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu, Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 231.

1 — Pe colțul scrisorii, de mîna lui T. Maiorescu: „N-am șters nimic, nu înțelesese el bine. După ce a cetit sfîrșitul a recunoscut-o. T.M.”

2 — Și răspunsul a fost aspra lecție de care se temea noul academician (v. *supra*, scrisoarea 182, nota 1, precum și monografia lui M. Gafița, *Duiliu Zamfirescu*, ed. cit., p. 601—605).

B.A.R., S 88(188)
XVIII

A fost publicată în voi. *Duiliu Zamfirescu, Scrisori inedite*, ed. cit., p. 176-177.

1 — După discursul de recepție la Academie, căzut din grațiile lui Titu Maiorescu, pe atunci ministru de Externe în guvernul P. P. Carp, Duiliu Zamfirescu nu va mai fi numit ministru plenipotențiar nici la Koma, nici la Londra și nici la Sofia.

Pe aceeași hîrtie a scrisorii, se află ciorna răspunsului lui Titu Maiorescu, în care descifrăm atitudinea de minimalizare a valorii diplomatului, care ar fi fost indicat „la una din micile legațiuni”, și, în fapt, de persecuție, căpușită de o răzbunătoare ironie : „Va să zică d-ta rămîi în liniște la Comisia Europeană a Dunării” :

„Sinaia, 21 iulie 1909, seara

Iubite domnule Zamfirescu,

Mă grăbesc să răspund la scrisoarea d-tale, primită astăzi. Îți vorbisem acum cîteva săptămîni de unele schimbări în diplomația noastră cu intenția de a-ți afla gîndul în privința transferării d-tale la una din micile legațiuni, d.e. Haga. Am înțeles că d-ta preferi situația care o ai, avînd atîtea alte interese în țară.

Cît pentru strămutarea la legațiunile Viena, Constantinopol, Roma și Londra, acestea erau mai demult hotărîte, după consultarea celorlalți factori chemați să-și spuie cuvîntul.

Va să zică d-ta rămîi în liniște la Comisia Europeană a Dunării.

A1 d-tale,

T.M.”

186

B.A.R., S 88(189)
XVIII

A fost publicată în voi. *Duiliu Zamfirescu, Scrisori inedite*, ed. cit., p. 178—180.

1 — Relațiile dintre cei doi prieteni deveniseră strict oficiale și aluzia afectivă a lui Duiliu Zamfirescu este fără efect. Maiorescu nu obișnuia să revină asupra unor capitole de viață încheiate. Așa procedase și cu I. L. Caragiale.

187

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 153 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1944, p. 337.

1 — Cu creionul de mîna lui Maiorescu pe marginea textului, care este o telegramă: „Răspuns 24 iunie/7 iulie 1913”. Și cu cerneală, mai jos: „Ministru Duiliu Zamfirescu, Focșani. Îți mulțumesc pentru prietenasca propunere de care ne vom folosi la cel dintîi prilej. *Maiorescu.*” Era în timpul războiului balcanic.

188

B.A.R., S **88(191)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 153—155 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 297—299 ; 1944, p. 337—349 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 322—323.

1 — Ruptura în relațiile de prietenie dintre Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu, survenită cu ocazia discursului de recepție la Academie al scriitorului din 1909 se adîncește, făcînd să se producă ireparabilul în timpul „războiului balcanic”. Călătorind în tren de la Focșani la București, Duiliu Zamfirescu își manifestă indignarea că i s-au rechiziționat frumoșii cai pur sînge englez. De față era colonelul Stratilescu, din marele stat-major, care îl acuză pe scriitor de antipatriotism și rapor-

tează faptul ministrului de Război. Acesta cere primului-ministru, în acel timp Titu Maiorescu, punerea în disponibilitate a lui Duiliu Zamfirescu. Diplomatul se socoate jignit și-l provoacă la duel pe colonelul Stratilescu, cerînd la rîndul său punerea în disponibilitate, în scopul duelului, care era interzis prin lege funcționarilor de stat. Titu Maiorescu se formalizează și fără să ancheteze cazul, trimite decretul spre semnare la rege, în ciuda stării de disperare a diplomatului, care încerca să oprească săvîrșirea unui act samavolnic. Pe de altă parte, ofițerul din tren refuză să se bată, întrucît viața lui aparține țării pe tot timpul campaniei și martorii celor două părți încheie un proces-verbal din care onoarea lui Duiliu Zamfirescu iese nepătată (v. scrisoarea 189), însă reintegrarea lui în post întîrzie. De aici tonul dramatic al scrisorii. (A se vedea amănuntele afacerii Stratilescu în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1944, p. 339—341, și în monografia lui M. Gafița, ed. cit., p. 664 și urm.).

189

B.A.R., S **88(192)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 156—157 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 300—301 ; 1944, p. 240—242 ; în voi. Duiliu Zamfirescu, *Cele mai frumoase scrisori*, ed. cit., p. 234—236.

Urmează procesul-verbal scris de mîna lui Duiliu Zamfirescu i

„Proces-verbal

Astăzi, 15/28 august 1913

Subsemnații D. J. Ghica, ministru plenipotențiar, și S. Mehedinți, profesor universitar, martorii d-lui Duiliu Zamfirescu, împreună cu colo-

nelii D. Iliescu și A. Lupescu, martorii d-lui colonel D. Stratilescu, ne-am întrunit în casa d-lui ministru Ghica, pentru a discuta și rezolvi satisfacțiunea cerută de d-l D.Z. d-lui col. S. pentru conținutul unui raport confidențial-personal, adresat de acesta autorităților superioare și pe care Dl. Z. îl aprecia ca ofensator.

După ce am declarat cu toții că avem depline puteri de la clienții noștri, că nu cunoaștem din conținutul în detaliu al raportului decât aceea ce clienții noștri își reamintesc, și anume : col. Stratilescu asupra faptelor consemnate în raport, iar dl. Zamfirescu asupra celor întîmplatș, date ce reciproc ne-am comunicat la rîndul nostru, am convenit a face următoarele declarațiuni :

1) Față de considerațiunile precedente, noi martorii col. S. declarăm că : camaradul nostru, prin raportul înaintat autorităților superioare, nu a făcut altceva decît a-și îndeplini o obligațiune imperativă a regulamentelor și tradițiunii militare, comunicînd un fapt autorității superioare, pe care aceasta l-a rezolvat așa cum a crezut de cuviință.

Față de această situațiune, noi nu putem autoriza pe camaradul nostru să mai dea vreo satisfacțiune d-lui Z. ; însă, prin aceasta, nu trebuie să se înțeleagă că bănuim cîtuși de puțin sentimentele patriotice ale d-lui Zamfirescu, cunoscute de noi.

2) Noi, martorii d-lui Duiliu Zamfirescu, în urma explicațiunilor date de martorii d-lui colonel Stratilescu, convenim că nu este cazul de a se mai da vreo satisfacțiune pentru conținutul raportului și modul de a proceda al d-lui col. S., mai ales că sentimentele patriotice ale clientului nostru au rămas afară de orice discuțiune. Considerăm cu toții incidentul ca închis.

încheiat în dublu exemplar."
(urmează semnăturile).

1 — însemnare marginală a lui Titu Maiorescu: „Răspuns teogr. Duiliu Zamfirescu. Ministru plenipotențiar. Odobești. în urma procesului-verbal al martorilor, de la 15 aug., ce mi l-ați comunicat, considerînd închis incidentul pentru care ați cerut punerea în disponibilitate, am propus majestății-sale regelui decretul pentru reintegrarea d-voastră ca delegat la Comisiunea Dunăreană pe ziua de 20 august. *Maiorescu.*"

Sinaia, 17/30 august 1913"

190

B.A.R., S **88(194)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 158 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 303 ; 1944, p. 344.

1 — De mîna lui Maiorescu pe colțul telegramei, cu creionul : „Primită miercuri, 21 august / 3 sept. 1913".

2 — în tect, din greșeală : Iuliu Zamfirescu.

191

B.A.R., S **88(193)**
XVIII

A fost publicată în *R.F.R.*, id., p. 159 ; în voi. *Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu în scrisori*, 1937, p. 303—304 ; 1944, p. 344—345.

1 — Scris de mîna lui Maiorescu, pe colț: „Regulat să nu se reție pătrimile pe 2 luni. T. M." Cu aceste cuvinte strict contabile se încheie corespondența dintre Duiliu Zamfirescu și Titu Maiorescu, poate cea mai substanțială și mai plină de sugestii din punct de vedere literar și caracterologic din literatura română. Prietenia lor se stinsese ceva mai demult, excepționalul dialog epistolar figurînd ceea ce am putea numi „*la grandeur et la decadence*". Gustul amar, în cele din urmă, fusese al prea lipsitului de tact și al nu mai puțin ambițiosului Duiliu Zamfirescu. Dar unele din ambițiile lui se vor dovedi creatoare pentru romanul nostru interbelic.

INDICE DE NUME

- Achelau, pentarhul, 294
- Aclam, Ioan, 612, 768, 776
- Adrian (Publius Aelius Hadrianus), XXXVI, 200, 605
- Agârbiceanu, Ioan, 786
- Albani, Gianfrancesco, 3
- Alcalay, Leon, 6, 495
- Alecsandri, Vasile, VIII, XXXVI, 295, 507, 527, 554, 594, 595, 611, 754, 771, 784, 785, 786, 788, 791
- Alexandru II, 730
- Alexandru cel Mare, 677
- Allievi, Antonio, 29, 230, 499, 514, 534, 548, 623, 624, 667, 720
- Allievi, Antonio (?), căpitanul, 411, 415, 749
- Amelio, Silvestro, 1, 2, 3, 4, 493, 569
- Anastasescu-Floru, 687
- Andran, Edmond, 599
- Andrea (Paleolog), 156
- Anghelescu, Gheorghe, 683
- Antipa, Grigore, 540
- Antonescu, Teohari, 538, 687, 693, 701
- Antonius, Pius, XXXVI
- Apostoleanu, V., 360
- Arbore, Zamfir, C., 752
- Argetoianu, Constantin, 64, 426, 443, 758
- Argetoianu, Ioan, 64, 426
- Arion, Constantin, 329, 456
- Arion, Eracle, 709
- Aristotel, 446
- Armanini, P., 189
- Arnould, Edmond, 101, 555
- Asachi, Gheorghe, 702
- Aslan, Edgar T., 301, 684
- Aspasia din Milet, 298, 321, 681
- Augier, Emile, 612
- August (Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus), 260, 573
- Aurelian (Lucius Domitius Aurelianus), 201
- Aurelian, P. S., 720
- Averescu, Alexandru, XXXII, 537, 548

Babeș, Victor, 412, 750
 Bacalbașa, C. C., 581
 Bacalbașa, Ion, 7, 175, 495
 Bachelin, Leo, 188, 406, 407, 592, 747
 Baiazid (Bayazet), 156
 Balș, AL, 640, 641, 709
 Balzac, Honore de, XXIV, XXV, 219, 221, 247, 381
 Bandinus, Marcus, 494
 Basilescu, Nicolae, 376, 732
 Bassarabescu, I. A., XXIV, 408, 412, 437, 499, 747
 Battenberg, Al., 418, 753
 Baudelaire, Charles, 607
 Baurdeau, J., 510
 Bălcescu, Nicolae, 563, 581
 Bărnăuțiu, Simion, 269
 Beaumarchais, Pierre Augustin Caron de, 416, 751
 Beethoven, Ludwig van, 74, 562, 595, 670, 674
 Beldiman, Al. V., 315, 696
 Benedict XIII, 2
 Bengescu, madame, 259, 263, 308
 Bengescu, George, 668, 675, 689, 691
 Bengescu, Măria, 456, 678
 Bengescu, Zoe, 598
 Bernhardt, Sarah, 352
 Bernini, Giovanni, Lorenzo, 219, 614
 Bianu, d-na, 10
 Bianu, Alexandru, 10
 Bianu, Ioan, 1, 2, 8, 9, 12, 18, 305, 435, 457, 494, 496, 762
 Bismarck, Otto von, 370, 604, 730
 Blaremborg, N., 448, 658, 766
 Bocea, librarul, 217, 265, 654
 Boccaccio, Giovanni, 260, 329

Bocșan-Decusară, Crina, 550
 Boeriu, Eta, 763
 Bogdan-Duică, Gh., 253, 645
 Bogdan, Ioan, 252, 253, 412, 468, 474, 540, 645, 750, 777, 779
 Boileau-Despreaux, Nicolas, 236, 684
 Boissier, Gaston, 434, 761
 Boito, Arrigo, 72, 542
 Bolintineanu, Dimitrie, 579, 727
 Bologna, Jean, XXXV, 350, 722
 Bonacina-Spini, contesă, 347, 499
 Bonaparte, Jerome, 746
 Borghese, familia, 630
 Borghese, Paolina, 238
 Bossuet, Jacques Benigne, 100
 Botez, Octav, IX
 Bottez, Const. I., 502
 Botticelli, Sandro, XXXV, 326, 327, 703
 Bouche, Leclercq, 298
 Bourget, doctorul, 478
 Bourget, Paul, XXIV, XXV, 213, 217, 219, 404, 610, 614, 615, 616
 Brăiloiu, Casia, 585
 Brătescu-Voinești, I. Al., XXIV, 11, 271, 291, 301, 344, 495, 498, 538, 543, 643, 661, 674, 675, 685, 701, 715
 Brătianu, Ion C., 13, 44, 257, 258, 371, 375, 418, 455, 459, 462, 499, 506, 524, 601, 624, 649, 725, 755, 768
 Brătianu, Ionel, 483
 Brătianu, Vintilă, XXXII, XXXIV, XLII, 13, 499, 510, 524, 534, 548, 667, 720
 Brâncoveanu, Constantin, 2
 Breazu, Ion, 503
 Brenna, Raimondo, 421, 426

Brennus, 293, 677
 Breughel (Brueghel), XXXIX, 219
 Brouwer, Adrian, XLI, 291, 675
 Bruck. baronul de, 335
 Brunetiere, Ferdinand, X, XVI, XXVI, XXXIV, 404, 405, 745
 Büchner, Ludwig, 554
 Bucuța, Emanoil, IX, XIII, XLII, 501, 585, 667, 669, 688
 Budișteanu, Constantin, 329
 Buicliu, Gr., 325, 703
 Bülow, Bernhard von, 371, 730
 Bunea. August, 19, 21, 503, 504
 Burnett, F. Eliza, 465, 776
 Byron, George Gordon, lord, 603, 643
 Cafarelli, cardinalul, 630
 Caion (Ionescu, C. Al.), 502
 Callicrates, 673
 Canova, Antonio, XXXV, 119, 238, 558
 Cantacuzino, d-na, 604
 Cantacuzino, G. Gr., 395, 397, 427, 460, 515, 709, 741, 742, 749
 Cantacuzino, I. A. (Zizin), 337, 341, 342, 625, 710, 711, 714, 754
 Caprino, Meo del, 156
 Caracalla (Marcus Aurelius Antoninus), 200, 605
 Caracostea, Dimitrie, 14, 500, 787
 Caragiale, Ion Luca, XI, XXII, XXVI, XXVII, XLV, 71, 72, 165, 193, 194, 210, 213, 217, 221, 222, 228, 229, 234, 258, 264, 274, 285, 296, 315, 334, 377, 383, 470, 529, 539, 540, 541, 542, 543, 572, 575, 584,

585, 601, 615, 616, 617, 618, 619, 623, 625, 629, 641, 644, 649, 655, 656, 663, 671, 679, 687, 688, 711, 717, 718, 732, 733, 734, 735, 752, 753, 754, 762, 781, 782, 794
 Caragiani (Caraiani), Ioan, 674
 Cardaș, Gheorghe, IX
 Carducci, Giosue, XXIV, 48, 50, 238, 253, 385, 528, 529, 530, 614, 645, 736, 761
 Carini, Ercole, 15, 501
 Carlyle, Thomas, 657
 Carnot, Sadi, 416, 751
 Carol I, regele (principele), 16, 454, 455, 461, 463, 497, 500, 501, 502, 513, 592, 604, 614, 691, 713, 726, 729, 747, 754
 Carol II, regele, 463, 774, 775
 Carol de Hohenzollern, 691
 Carp, Irena, 604
 Carp, O., 543
 Carp, Petre P., IV, 172, 228, 257, 313, 316, 323, 335, 359, 360, 361, 380, 386, 394, 395, 397, 411, 419, 421, 457, 460, 462, 463, 467, 468, 478, 479, 480, 508, 509, 511, 515, 589, 601, 602, 603, 604, 624, 625, 637, 641, 647, 648, 657, 666, 679, 687, 695, 696, 698, 769, 741, 749, 754, 755, 758, 781, 793
 Carraci, familia, 224, 619
 Castelar, Emilio, XIV, 100, 555
 Castell, contele, 415
 Castiglione, Baldassarre, 334, 706, 707
 Catargi-Bednarianu, 656
 Catargi, Henri, 516, 656

Catargi, procuror, 640
 Catargiu, A.L., 392, 400, 413, 418, 425, 427, 486, 743, 750, 759
 Catargiu, Lascăr, 256, 394, 397, 455, 460, 605, 647, 648, 649, 653, 656, 659, 664, 695, 696, 709, 731
 Catargiu, Nicu, 710
 Caterina a II-a, 390
 Cato (cel Tîntr), 623
 Cavour, Camillo Benso, conte de, 419, 756
 Călin, Liviu, 752
 Călinescu, George, VIII, X, XI, XII
 Cellini, Benvenuto, XXXVII
 Cenci, Beatrice, 198, 603
 Cerna, Panait, 499
 Cernat, Alexandru, 373
 Cezar (Caius Iulius Caesar), XXXV, 167, 200, 284, 339, 355, 459, 725
 Chabudianu, Alexandrina, 46, 51
 Chendi, Ilarie, 734
 Cheruel, M., 572
 Chibici-Rîvneanu, A., 296, 595, 679
 Chopin, Frederic, 144, 148, 439
 Cicero (Cicerone), Marcus Tullius, VIII, XXXVIII, 201, 202, 203, 459, 761
 Cimabue, Giovanni, XXXVII
 Cioculescu, Șerban, X, XII, XVI, XVIII, 501, 502, 545, 550, 752
 Cîrlova, Vasile, 138
 Claudiu I, XXXVI
 Claudius, Albinus, 604
 Clement XI, 3
 Constantinescu, Gogu, 360
 Constantinescu, Petrică, 552
 Conți, Michelangelo, 3

Corneille, Pierre, 598, 684
 Coșbuc, George, XXII, 258, 307, 543, 575, 594, 629, 649, 659, 671, 689, 717, 745, 770, 771, 782, 784, 785, 786, 788, 790
 Crăniceanu, Gr., 620
 Creangă, Ion, 165, 249, 543, 663, 788, 789
 Crețeanu (Cretzeanu), Gheorghe G., 318, 595, 697
 Cridim, Cristu (Cr. I. Dumitrescu), 17, 502
 Cromwell, Oliver, 461
 Cruceanu, Ștefan, 711
 Cuciureanu, Victor, 359
 Curticean, Mircea, 502
 Curtius, Ernst, 298, 681
 Curtius, Rufus, XXXV
 Cuza, Al. I., 271, 455, 506, 507

Dahn, Felix, 770, 771
 Dandolo, Emilio, 347, 720
 Daniil, episcop, 2
 D'Annunzio, Gabriele, XXV, XXVII, 217, 406, 459, 614
 Dante Alighieri, XXXVII, 260, 370, 388, 607
 Daremberg, Charles Victor, 165, 572
 Darwin, Charles, 683
 Davila, Alexandru, 7, 496
 Dăianu, Ilie, XLII, 18, 502, 503
 Dănescu, Eliza, 561
 Dănescu, Ion, 120, 553
 Delamarina, Victor Vlad, 791
 Delavrancea, Barbu Ștefănescu, XIV, XXII, XXIV, XXVI, 222, 257, 305, 498, 529, 543, 575, 595, 600, 618, 642, 649, 659, 660, 671, 717, 745, 781, 785

De Ligne, prințesă, 410
 Della Robbia, Luca, XXV, 350, 722
 Demetrescu, Dem. S., 344, 415
 Demetriad, Mircea, 581, 608
 Demetriescu, Anghel, 360, 717, 727
 Demidow, Bonaparte Mathilda, XXXIV, 404, 409, 746
 Densușianu, Ovid, XXVII, 493, 501, 503, 787, 788, 789
 Depărățeanu, Alexandru, 553, 583
 Diamandi, Constantin, 483
 Dickens, Charles, XXIV, 302, 381, 641, 649, 750
 Diderot, Denis, VIII
 Didius, Iulianus, 604
 Dimitroff, Stoian, 752
 Dio, Cassius, 600
 Diogene din Sinope, 90
 Dissescu, Constantin, 428, 759
 Djuvara, d-na, 37, 194, 305
 Djuvara, Al. G., 507, 519, 527, 531, 532
 Djuvara, Trandafir, XIII, XV, XVII, XXXIII, XLII, 22, 24, 308, 309, 316, 336, 342, 359, 485, 495, 504, 507, 508, 510, 512, 513, 519, 520, 523, 524, 526, 528, 531, 532, 533, 535, 542, 548, 549, 573, 578, 599, 600, 602, 640, 652, 653, 655, 660, 661, 662, 663, 684, 686, 689, 690, 696, 698, 713, 717, 742, 768
 Dobrogeanu-Gherea, Constantin, XXIII, 253, 258, 259, 260, 261, 263, 269, 313, 325, 390, 435, 568, 627, 630, 645, 649, 650, 651, 652, 659, 660, 692, 694
 Docan, Nicolae, 67, 536, 537, 662

Doici, Carlo, 330, 517, 705
 Domenichino (Domenico Zampieri), 236, 629, 705
 Donatello (Donato di Niccolò di Batto Bardi, zis), XXXV, 350, 722
 Dosoftei, mitropolitul, 1, 2, 3, 494, 496
 Dostoievski, Feodor, XXIV, XXV, 213, 219, 222, 229, 230, 285, 617, 623
 Dou, Gerard, 291, 675
 Draga, Mașina, 418, 753
 Dragomirescu, Mihail, XVIII, XXIII, XXVIII, XXIX, XLII, XLIII, 69, 70, 71, 73, 74, 76, 78, 79, 81, 82, 187, 271, 325, 343, 381, 382, 392, 537, 538, 539, 540, 541, 543, 544, 545, 546, 592, 594, 595, 598, 613, 617, 660, 661, 673, 677, 687, 688, 693, 701, 702, 705, 707, 715, 718, 727, 734, 735, 739, 761, 777, 782, 783, 787
 Dreyfus, Alfred, 410, 749
 Du Bois-Reymond, Emil, 266, 655
 Duca, Olga, 695
 Dumas, Alexandre, 246
 Dumas, A.L., d-na, 409
 Dumbrăveanu, Th., 581
 Duruy, Victor, XXXV, 298, 681
 Dymsha, Eugen de, 662, 679, 708
 Dymsha, Livia, IX, 335, 710
 Economu, Neculachi, 103, 153
 Egmont, Lamoral, conte de, 289, 674
 Eiffel, Gustave, 636
 Eliade, Pompiliu, 384, 402, 736, 783

- Eliot, George, XXIV, 638
 Elisabeta, regina, 34, 260, 513, 517, 619, 652
 Eminescu, Mihai, XXII, XXXVII, 165, 216, 220, 226, 227, 248, 249, 252, 266, 267, 268, 296, 313, 325, 361, 383, 438, 441, 470, 500, 507, 511, 521, 529, 541, 543, 575, 579, 580, 581, 611, 612, 613, 620, 621, 641, 642, 655, 657, 658, 663, 679, 692, 693, 698, 702, 707, 727, 739, 763, 764
 Engaliceff, colonelul, 415
 Engels, Friedrich, 260
 Esarcu, Constantin, XVII, XXXIV, XLII, 22, 23, 31, 33, 38, 39, 40, 83, 86, 259, 262, 342, 372, 505, 512, 519, 520, 523, 548, 574, 649, 658, 659, 718
 Euripide, 598
 Evolveanu, D., 71, 307, 343, 344, 382, 495, 538, 539, 598, 660, 687, 689, 693, 701, 705, 715
 Faliero, Marino, XXXVII, 197, 603
 Ferdinand, prințul, 400, 463, 513, 515, 518, 774
 Ferrero, Guglielmo, 164, 459, 572, 773
 Fidias, 673
 Filaret (al Râmnicului), 2
 Filimon, Nicolae, XXVI
 Filip (al Macedoniei), 293, 677
 Filip II, 674
 Filipescu, Iorgu, 710
 Filipescu, Nicolae, 62, 360, 462, 463, 516, 534, 596, 727, 742, 754, 774, 781
 Filitis, Dosoftei, 2
 Flandra, contele de, 691
 Flaubert, Gustav, VIII, XX, XXIV, XXVI, 246, 639, 641, 682, 683
 Fleva, Nicolae, 400, 427, 428, 443, 466, 467, 476, 483, 743, 758, 759, 765,
 Florescu, Al. G., 400, 413, 416, 425, 426, 427, 457, 743, 751, 784
 Florescu, Bonifaciu, 174, 210, 581, 608
 Florescu, I. Em., 256, 515, 519, 520, 647, 648, 653
 Floru, I. S., 538, 693, 701
 Fogazzaro, Antonio, XXV, 350, 722
 Forca Palena, Nicolai de, 237
 Foscolo, Ugo, 236, 237, 629
 Francisc, Iosef, 723
 Franco Niccolo Don, 8
 Freytag, G., 771
 Froehner, Wilhelm, XXIV, 224, 620
 Gafița, Mihai, XIII, 504, 523, 549, 563, 566, 596, 600, 612, 620, 645, 670, 684, 690, 698, 731, 737, 743, 751, 775, 776, 792, 795
 Galileu (Galileo Galilei), 236
 Garibaldi, Giuseppe, 64, 419, 499
 Gavril, mitropolitul, 2
 Gautier, Theophile, 381
 George, Tudor, 761
 Germani (Ghermani), Menelas, 648, 656, 709
 Ghenadie Petrescu, mitropolitul, 456, 720
 Gheorghiu, Lascăr, 508
 Gheorghiu, Xenophon, 301, 684
 Gheție, Ion, 494
 Ghica, Al., 359
 Ghica, Brigadier, Alexandru, 310, 311, 318
 Ghica, Dimitrie I., 313, 405, 488, 592, 676, 795, 796
 Ghica, Emil, 359, 666
 Ghica, Grigore III, 569
 Ghica, Grigore G., 26, 243, 276, 359
 Ghica, Ion, VII, 563, 581, 725
 Ghica, Mișu, 516
 Ghica, Nicolae, 478
 Ghica, Pantazi, 144, 174, 563
 Ghica, Vladimir, 443, 444, 456, 765
 Gibbon, Edward, XXV, 205, 214, 607
 Gladstone, William, Ewart, 522
 Goethe, Johann, Wolfgang, VII, IX, 72, 246, 248, 317, 472, 598, 622, 639, 642, 771
 Gobl, Carol, 402, 403, 527, 744, 745
 Goga, Octavian, 571, 594, 659, 784, 785, 786, 787, 788, 790, 791
 Gogol, Nicolai V., 284, 737
 Goldiș, Vasile, 439, 764
 Gorki, Maxim, 438, 440
 Gounod, Charles, 189, 595
 Graeve, editorul, 312, 313, 351, 692, 693
 Grandea, Grigore H., XIV, XLII, 87, 343, 549, 552, 715
 Grădișteanu, Ion. O., 286, 670
 Grădișteanu, Petre., 375, 387, 737
 Gregorovius, Ferdinand, XXV, 156, 273, 567, 662
 Grigorescu, Nicolae, 493, 717, 771
 Grigorie, episcop, 2
 Grillparzer, Franz, 191, 598
 Gruber, Eduard, 600
 Gubernatis, Angelo de, 88, 89, 550
 Guhl, Ernst, 165, 572
 Gustav MII, 636
 Gustav, Adolf, 636
 Hagi-Theodoraki, Elena, 332, 707
 Haimann, editorul, 268, 657
 Hals, Frans, XXXIX, 319, 697
 Hannibal, 203, 284, 669, 670
 Harțe, Francis, Bret, XXIV, XXV, 219, 246, 381, 408, 465, 528, 615,
 Hasdeu (Hîjdeu), Bogdan P., XLII, 9, 23, 88, 89, 253, 326, 398, 497, 509, 549, 550, 595, 645, 674, 743
 Hasdeu, Iulia, 88, 550
 Hathaway, Anna, 248
 Hebert, Ernest, 224, 410
 Heem, Jean David, 289, 673
 Heine, Heinrich, 317, 528
 Helst, Berthelemy van der, 680
 -lepites, St. C., 769
 Herodot, 550
 Hildebrand, Carol, 528
 Hohenzollern, dinastia, 513, 515
 Homer, 11, 93, 522
 Horatius, Quintus Flaccus, 47,

510, 520, 521, 522, 527, 577,
655, 656
Houssaye, Henri, 409, 748
Hiibsch, Eduard, 223, 619
Hugo, Victor, XIV, 510, 554
Humboldt, Wilhelm von, 622
Humpel (Maorescu), Emilia, 376,
732
Hurmuzachi, Eudoxiu, 685

Iacob, mitropolitul, 2
Ibrăileanu, Garabet, XXV,
XXVII, 787
Ictinos, 673
Ignatiev, conte, 371
Iliescu, D., 488, 796
Inocențiu III, 156
Inocențiu XIII, 3
Ioana d'Arc, 390
Ioanid, Eliza, 563
Ioanin, Duiliu, XIII, XIV, XXX,
XXXIII, 91, 94, 114, 254,
509, 551, 552, 580, 582, 583,
646
Ionescu-Gion, G., 403, 717, 735,
745
Ionescu, N., 448, 766, 771
Ionescu, Take, 306, 428, 463,
476, 480, 688, 717, 783
Iorga, Nicolae, IX, XXIV, 155,
238, 257, 493, 496, 567, 569,
629, 630, 649, 662, 663
Iosifescu, Silvian, 752
Istrati, Constantin, dr., 160, 570,
717
Iueme IV, 156

Kalinderu, Ion, XLII, 164, 166,
168, 571, 573
Kant, Immanuel, 467

Karl XII, 636
Kaunitz, Wenzel Anton, prinț von
Kaunitz-R'etberg, 660
Kaunitz, contesa, 271
Kipling, Rudyard, 395, 465, 741
Kneipp, Sebastian, 282, 283
Koch, Robert, 241, 632
Kogălniceanu, Mihail, VIII, 371,
725
Koner, Wilhelm, 165, 572
Kotzebue, August von, 657, 658
Kremnitz (Clara), 599, 662
Kretzulescu, Emanoil, 29, 31, 32,
33, 254, 322, 262, 359, 398,
666, 701
Kretzulescu, Nicolae, 49, 371,
530, 730
Krlidner, generalul, 769

La Fontaine, 684
Lahovary, Alexandru, 256, 273,
275, 313, 322, 637, 640, 641,
647, 656, 659, 662, 664, 666,
668, 696, 709, 743
Lahovary, Al. Em., 155, 322,
353, 359, 379, 393, 396, 397,
479, 533, 534, 567, 712, 724,
734, 742
Lahovary, George Em., 60, 62,
63, 169, 519, 534, 373, 742
Lahovary, Iacob, 421, 757
Lahovary, Ion (Jean), 398, 472,
743
Lahovary, Jacques, 478
Lamartine, Alphonse de, XIV,
XXXVIII, 100
Lascăr, Ioniță, 508
Lascăr, Iordache, 508
Laurian, D. Aug., 295, 595, 602,
679

I] Lazăr, Gheorghe, 584
1 Lazu, Gr. N., 307, 689
! Lecca, Haralamb, 49, 343, 344,
^ 530, 715
Leconte de Lisle (Charles Mărie
Leconte), XXXV, 711
Legouve, Ernest, 684
Leonescu, V., 496
Leonida I, regele Spartei, 293,
677
! L e o p a r d i, Giacomo, XXIV, 48,
49, 50, 207, 216, 226, 227, 228,
247, 248, 260, 283, 437, 528,
530, 607, 608, 612, 622, 642,
7 6 3
Lesage, Rene, Alain, 625
Lessing, Gotthold Ephraim, 622
Ligne, Charles Joseph de, 749
Litzica, Constantin, 540
Locusteanu, P., XXIX, XXX, 14
Longinus, Cassius, 600
Loredano, 307, 518, 519, 574,
654
Loria, Achille, 260, 269, 651
Loti, Pierre, XVI, 34, 222, 512
Louis XV, 678
Lovinescu, Eugean, VIII, X, XII,
XIII, XVI, XXVII, XXVIII,
XLII, 171, 574, 575, 576,
577, 598, 787, 789
Loyola, Ignățiu, XXIX
Lucaciu, Vasile, 8, 496
! Lucanus, Marcus Annaeus, 623,
625
Ludovic al XIV-lea, 260, 678
Lupescu, A., 488, 796
Lupu, Costache, d-na, 210
Lytton, Bulwer, Edward, XXXVII

Macaulay, Thomas Babington,
baron de, 360, 727

Macedonski, Alexandru, XIV, XV,
XLII, 172, 173, 174, 175, 176,
177, 178, 344, 502, 568, 574,
578, 579, 580, 581, 582, 583,
787
Machiavelli, Niccolb, XXXVII,
261, 437, 763
Macri, Panait, 317
Mahomed III, 156
Mai Angelo, 608
Maior, Petru, 2
Maorescu, Ana, 180, 181, 182,
183, 184, 185, 186, 192, 214,
238, 239, 243, 262, 268, 272,
277, 279, 281, 282, 283, 289,
291, 292, 294, 297, 305, 308,
314, 318, 319, 320, 324, 326,
330, 333, 334, 335, 338, 342,
345, 348, 350, 353, 356, 357,
363, 365, 375, 383, 385, 386,
387, 388, 391, 392, 393, 406,
409, 411, 412, 413, 425, 432,
433, 436, 443, 446, 448, 452,
458, 468, 471, 472, 473, 477,
479, 481, 484, 584, 585, 586,
587, 588, 589, 590, 592, 599,
678, 711, 747, 777
Maorescu, Titu, IX, X, XII,
XV, XVI, XVII, XVIII,
XIX, XX, XXI, XXII,
XXIII, XXIV, XXV, XXVI,
XXVIII, XXIX, XXX,
XXXIII, XXXIV, XXXV,
XXXVIII, XL, XLII, XLIII,
XLIV, 10, 26, 28, 34, 38, 41,
48, 69, 71, 72, 73, 183, 184,
185, 186, 189, 190, 191, 192,
193, 194, 195, 199, 201, 202,
204, 206, 208, 209, 211, 212,
213, 214, 218, 220, 222, 223,
224, 225, 226, 227, 231, 232,

235, 236, 238, 239, 240, 241,
243, 244, 245, 250, 252, 254,
256, 258, 259, 262, 263, 264,
265, 267, 269, 270, 272, 273,
274, 275, 276, 277, 278, 280,
281, 283, 285, 286, 289, 292,
295, 297, 298, 299, 301, 303,
306, 308, 311, 312, 314, 318,
320, 321, 324, 326, 327, 328,
329, 330, 331, 333, 334, 336,
338, 342, 343, 345, 346, 347,
348, 349, 351, 352, 353, 354,
356, 357, 360, 362, 363, 364,
365, 366, 367, 368, 369, 372,
375, 376, 378, 380, 381,
383, 385, 387, 388, 389, 390,
391, 392, 393, 395, 396,
398, 399, 401, 402, 404, 405,
406, 408, 409, 410, 411, 412,
413, 415, 420, 423, 424, 425,
426, 427, 428, 429, 430, 432,
433, 435, 437, 438, 440, 442,
443, 444, 445, 446, 448, 449,
450, 451, 452, 453, 458, 459,
461, 463, 466, 468, 470, 471,
473, 474, 475, 476, 477, 478,
479, 480, 481, 482, 484, 489,
495, 501, 502, 505, 507, 509,
513, 519, 520, 521, 522, 523,
526, 537, 540, 541, 542, 543,
568, 579, 580, 584, 585, 586,
588, 589, 591, 592, 593, 594,
595, 596, 597, 598, 599, 600,
601, 602, 603, 604, 605, 606,
607, 608, 609, 610, 611, 612,
613, 614, 615, 617, 618, 619,
620, 621, 622, 623, 624, 625,
626, 627, 628, 629, 630, 631,
632, 633, 634, 637, 638, 639,
640, 643, 644, 645, 646, 647,
648, 649, 650, 651, 652, 653,

654, 655, 657, 658, 659, 660,
661, 662, 663, 664, 665, 666,
667, 668, 669, 672, 673, 674,
675, 676, 677, 678, 679, 681,
682, 683, 684, 685, 686, 688,
689, 690, 691, 692, 693, 694,
695, 696, 697, 698, 699, 700,
701, 703, 704, 705, 706, 707,
708, 709, 710, 711, 712, 713,
714, 715, 716, 717, 718, 719,
720, 721, 722, 723, 724, 725,
726, 727, 728, 729, 730, 731,
732, 733, 734, 735, 736, 737,
738, 739, 740, 741, 742, 743,
744, 745, 746, 747, 748, 749,
750, 751, 753, 754, 756,
757, 758, 759, 760, 761, 762,
763, 764, 765, 766, 767, 768,
770, 771, 772, 773, 774, 775,
776, 777, 778, 779, 780, 781,
782, 784, 785, 786, 788, 789,
791, 792, 793, 794, 795, 796,
797

Malatesta, familia, 200, 605

Manara, Luciano, 347, 720

Mândrea (Lenguceanu), Henriette,
XLV, 533, 536, 643

Manliu, I., 372, 730

Mănu, Gheorghe, 316, 428, 661,
696, 709, 769

Margareta, regina, 516

Marghiloman, Alexandru, 419,
422, 426, 463, 514, 604, 647,
648, 657, 709, 741, 753, 754,
755, 756

Marghiloman, Eliza, 755

Marghiloman, Iancu, 755

Măria (de Couburg-Gotha), re-
gina, 463, 518, 755, 775

Martens, Fany, 140, 141

Marx, Karl, 260

Massim (Maxim), I.C., 269

Maupassant, Guy de, 510, 641,
683

Mavrocordat, Edgard, 31, 34, 36,
38, 39, 40, 243, 244, 262,
267, 269, 416, 483, 484, 485,
511, 516, 517, 637, 640, 658

Mavrocordat, Irena, 516

Mavrocordat, Nicolae, 3

Mavrodi, Eugeniu, 23, 24, 30,
254, 359, 398, 416

Mărgărit, Apostol, 354, 420, 724,
725

Mecu, Nicolae, 550

Medicis, Laurențiu de, 260

Mehedinți, Simon, IX, XXIX,
XLII, 439, 488, 660, 763, 783,
795

Memling, Hans, XXXIX, 289,
319, 674

Merimee, Prosper, 737

Messallna, Valeria, XXXVI

Michălleescu, Șt., 194, 295, 602,
679

Michelangelo Buonarroti, XXXV,
XXXVII, 129, 218, 219, 261,
606

Miele, Veronica, 238, 568, 630

Miclescu, Em., 752

Micu, Samuel, 2

Mihăileanu, Ștefan, 417, 419,
752

Miller-Verghe, Elena, XIII, XIV,
XVII, XXXIII, XXXIX, 598

Miller-Verghe, Margareta, XXXIX

Millevoeye, Charles-Hubert, 553

Mincu, Ion, 194, 360, 436, 509,
553, 602, 717

Mincu, Pavel, 509

Mincu, Ștefan, 509, 553, 554, 562

Mitillneu, Mihail, 416

Moliere, 684, 788

Mommsen, Theodor, XXXV,
XXXVII, 171, 200, 355, 528,
573

Montalba, Silvia, 595

Montenegro, Elena de, 351

Moșun, Vasile G., 233, 626,
627, 628

Moruzi, Alexandru, 672

Miiller, Carol, 48, 53, 318, 320,
340, 377, 378, 495, 524, 527,
533, 626, 681, 684, 691, 692,
693, 694, 698, 706, 722

Munteanu, Ecaterina, XIV

Murillo, Bartolome Esteban, 291

Murnu, George, 11, 498, 499

Musset, Alfred de, XIV, 115, 120,
228, 557, 558

Nanu, Constantin, 322, 359, 416,
483

Nanu, Dimitrie, 337, 711, 712
Napoleon I Bonaparte, 200, 238,
284, 339, 746

Napoleon III, 410

Naum, Anton, 540, 672, 674,
685

Nădejde, Gh., 626, 627

Nădejde, I. N., 626, 627

Nădejde, Sofia, 233, 626

Neagoe, Ion, dr., 194, 601

Neculce, Ion, VII

Nedelcu, Ștefan, 423

Nedeyanu, Dimitrie, 359

Negri, Nică, 686

Negru-Vodă, 497

Negruzzi, Constantin, 576

- Negruzzi, Iacob, IX, XII, XX, XXI, XXIV, XXXVI, XLII, XLIII, 71, 185, 198, 263, 373, 275, 281, 282, 286, 287, 288, 290, 296, 299, 308, 314, 320, 325, 332, 334, 411, 494, 498, 525, 526, 527, 528, 538, 540, 551, 569, 585, 591, 598, 612, 613, 630, 631, 650, 666, 667, 669, 673, 687, 689, 695, 696, 697, 698, 701, 702, 707, 708, 715, 750
- Negruzzi, Măria, 185, 273, 296, 299, 308, 314, 320, 335, 411, 451, 585, 598, 630, 650, 679
- Negulescu, Petre P., XXII, 187, 325, 377, 538, 592, 594, 598, 677, 688, 693, 701, 702, 707, 732, 783
- Nenițescu, Dimitrie S., 165, 572
- Nenițescu, Ștefan, IX
- Nero (Tiberius Claudius Drusus Germanicus), 285, 395, 741
- Nerval, Gerard de, 248, 639
- Newton, Isaac, 622
- Nicolae, marele duce, 369, 37C, 730
- Nicolau, Dobre, 194, 601
- Nicoleanu, Nicolae, 207, 607
- Nicolescu-Voetineanu, 360
- Nișcov, Viorica, 550
- Nottara, Constantin I., 511
- Nouy, Lecomte de, 685
- Obedenaru, Alexandru, 601
- Obrenovici, Alexandru, 753
- Odobescu, Alexandru, VIII, XXXIV, 258
- Ohnet, Georges, XXIV
- Ollănescu-Ascanio, D. C., XLIII, 29, 44, 47, 49, 52, 266, 267, 270, 276, 298, 345, 346, 387, 389, 433, 449, 451, 452, 481, 495, 507, 509, 510, 520, 521, 522, 551, 655, 656, 658, 666, 667, 672, 674, 693, 708, 714, 715, 717, 718, 725, 734, 735, 738, 761, 762, 767, 781, 782, 783, 784
- Ollendor/f, editorul, 63, 406, 535, 592, 746
- Onciul, Dimitrie, 540, 782, 791
- Orsini-Gravina, 2
- Orsini, Vincenzomaria, Fra, 2
- Osman, Nuri Pașa, 770
- Osman-Tahir, 219
- Ovidius, Publius Naso, XIV
- Pacleanu, Mărie, 61, 534
- Pacleanu, Mihai, 69
- Paleolog, Maurice, 410, 749
- Palladio, Andrea, 156, 567
- Pangrati, E. A., 540, 783
- Pann, Anton, 55, 769
- Panu, G., 428, 759
- Papinian (Aemilius Papinianus), 604
- Papiniu, Ioan N., 23, 83, 359, 484, 604
- Parysiewicz, Iosaphat, 3
- Patti, Adelina, 595
- Pavelescu, Cincinat, 74, 344, 543, 715
- Pavoncelli, Nicolae, 396
- Păucescu, Grigore, 49, 316, 529, 696
- Pembroke, contele, 248
- Pencovici, Alecu, 219
- Pencovici, Eustațiu, 413, 459, 485, 750
- Pericles, 260, 287, 298, 673, 681, 725
- Perodi, Emma, 223
- Perticari, 240, 243, 287, 292, 672, 676
- Pescenius, Niger, 604
- Petrarca, Francesco, 260, 441
- Petrașcu. Nicolae, VIII, IX, XI, XII, XV, XVI, XX, XXX, XXXIII, XXXVI, XXXVII, XLII, 22, 24, 30, 187, 194, 250, 252, 266, 267, 308, 315, 389, 39C, 396, 434, 435, 436, 504, 507, 511, 512, 542, 592, 594, 600, 602, 618, 640, 641, 643, 655, 656, 671, 680, 695, 715, 716, 717, 718, 734, 735, 738, 762, 782
- Petrescu, Camil, XXVII
- Petrescu, Dumitru, 715
- Pherekyde, Mihail (Mișu), 301, 505, 599, 684, 693, 696
- Phidias, 298
- Philippide, Alexandru, 540
- Pilat din Pont (Pontius Pilatus), 143
- Plagino, Alexandru, 33, 88, 245, 512, 550
- Platon, 100, 378, 465
- Pliniu cel tânăr, XXXV, 167, 168, 421, 573
- Poe, Edgar, XXIV, 223, 225, 246, 618
- Poenaru, Constantin, 709
- Polione, Vedius, 208, 60S
- Poni, Fiscian, 658
- Popescu, Alexandru, 130
- Popescu, Anicuța, 563
- Popescu, Petre-Gogan, 572, 577
- Popescu, Spiridon, 785
- Popescu, Ștefan N., 162
- Popovici, Constantin G., 30, 359, 672
- Popovici-Bănățeanul, Ion, 302, 340, 382, 440, 543, 670, 671, 685, 709, 713, 782, 786, 791
- Porta, Giacomo della, 219, 614
- Primoli, contele, 406
- Protopopescu, Pake, 707
- Pruncii, Nicolae, 100, 141, 174, 555, 562, 580
- Pușcariu, Sextil, XXVIII, XLII
- Quintescu, N., 674
- Racine, Jean, 684
- Racoviță, Mihai, 2
- Raditz, Alisa de, XV, XVII, 715, 720, 722, 725
- Rădulescu-Motru, Constantin, XXVIII, 345, 435, 538, 594, 701, 715, 762
- Rădulescu, Ion Heliade, 237, 578, 642, 769, 770, 771, 772
- Rădulescu-Pogoneanu, I. A., 187, 188, 392, 440, 538, 592, 595, 598, 660, 674, 675, 705, 739, 764
- Răsmeriță, M., 78, 79, 80, 84, 546
- Râpeanu, Sanda, 568
- Râpeanu, Valeriu, 568
- Rebreanu, Liviu, XXVI, 670, 708
- Regnard, Jean-Francois, 684
- Rembrandt, Harmenez van Rijn, XXXIX, 291, 680
- Remer, Ecaterina, 562
- Renan, Ernest, 404, 746
- Reuter, Fritz, 598
- Ricci, Matteo, marchizul, 88, 89, 550

Rich, Anthony, 165, 572
 Richard III, 683, 783
 Robin, Francois, 538, 701
 Romalo, 22, 210, 243, 244, 503
 Roman, Alexandru, 674
 Roman, Ion N., XVII, 311, 312, 313, 315, 320, 332, 692, 693, 695, 705, 707
 Romanescu, Aristizza, 581
 Romanilli, Carlo Jacobo, 3
 Rosei, F., 184, 185, 590
 Rosetti, Alexandru, 752
 Rosetti, Casia, 598
 Rosetti, Dimitrie R. (Max), 468, 777
 Rosetti, Gheorghe, 486
 Rosetti, Radu, 585
 Rosetti, Theodor, 509, 601, 602, 605, 648, 679
 Rosetti, Vintilă, C. A., 645
 Rosetti-Solescu, Gh., 198, 243, 603
 Rossini, Gioacchino, 234, 628
 Rousseau, Jean-Jacques, XIV, 96
 Rubens, Peter Paul, XXXIX, 289, 291, 620
 Ruffini, Giovanni, XXV
 Ruysdael, Jacob van, XXXIX, 289, 673

 Sadoveanu, Mihail, XL
 Saglio, Edmond, 165, 572
 Sainte-Beuve, Charles Augustin, 120, 558
 Saint-Simon, Louis de Rouvroy VII
 Saita, I. G., 496
 Saluzzo, conte, 242
 Sand, George, 350

Sanielevici, Henri, 435, 762, 787
 Sarafoff, Boris, 418, 420, 752, 753
 Sardou, Victorien, 352, 361, 724
 Sassoferrato (Giovanni Battista Salvi), 330, 705
 Săndulescu, AL, 494, 508, 550
 Sbiera, I., 674
 Schiavoni, Ida, 691
 Schilder-Schnuldner, general, 769
 Schiller, Friedrich, IX, 598, 622, 699, 771
 Schipek, Francois, 595
 Schopenhauer, Arthur, 202, 374, 378, 434, 510, 605, 657, 658, 710, 733, 755
 Scipio, Publius Cornelius, 670
 Scrob, Carol, 175, 581
 Sebastian, Mihail, IX, X, XI, XII, XVI
 Seneca, 598
 Septimiu, Sever, 200, 604, 605
 Sevastos, Elena, 257, 648
 Sevigne, Mărie de Rabutin-Chantal, VIII
 Shakespeare, William, 225, 230, 246, 248, 260, 261, 286, 457, 611, 642
 Shelley, Percy Bysshe, 464, 465, 736
 Simionescu-Rîmniceanu, Dumitru, 360, 534, 551, 552, 562
 Simionescu-Rîmniceanu, Elena, 552, 583
 Simionescu-Rîmniceanu, I., 423, 757
 Simionescu-Rîmniceanu, Marin, XLV
 Simonide, 321, 700
 Sion, G., 99, 554
 Sixt IV, 155, 156, 567

Slavici, Ioan, XI, XXII, XXIV, XXVI, 315, 334, 377, 438, 439, 440, 447, 451, 452, 457, 543, 575, 594, 659, 671, 685, 687, 688, 693, 695, 732, 763, 766, 7b9, 770, 772, 773, 782, 784, 785, 786, 791
 Slăvescu, Ștefan, XLV
 Smith, William, 298, 681
 Socec, Ioan, V, 266, 267, 312, 313, 340, 377, 378, 521, 537, 540, 611, 655, 657, 693, 696, 698, 761, 772
 Sofocle, 260, 287, 288, 298, 301, 355, 671, 674
 Soveja, Măria, 578
 Southampton, contele, 248
 Spencer, Herbert, 302, 603, 684
 Speranța, Th. D., 447, 707, 766, 769
 Spinoza, Baruch, 187
 Stamati, mitropolitul, 2
 Stechetti, Lorenzo, 207, 607
 Steen, Jan, 680
 Stein, Carlotta de, 248
 Steinberg, H., 692
 Stendhal (Henry Beyle), VII, XXIV, XXVI, 246, 404, 639
 Stere, Constantin, 172
 Stoenescu, Th., 343
 Stoicescu, C. I., 422, 726
 Stolojan, Anastase, 191, 598
 Stratilescu, D., XXIII, XXVIII, 16, 487, 502, 594, 794, 795, 796
 Stratilescu, Tereza, 702
 Strauss, Johann, 560
 Streinu, Vladimir, XIII
 Sturdza, Dimitrie A., XXXIV, XLII, 22, 24, 55, 62, 167, 282, 304, 305, 306, 307, 370,

379, 394, 397, 398, 402, 407, 416, 422, 447, 451, 453, 455, 457, 466, 483, 494, 505, 506, 507, 509, 514, 515, 533, 535, 571, 604, 647, 656, 685, 686, 687, 700, 708, 709, 710, 714, 720, 725, 726, 730, 733, 734, 736, 737, 741, 743, 745, 749, 753, 766, 768, 769, 770, 771, 773, 782
 Sturdza, Dim. M., 657, 658
 Sturdza, Mihalache, 268, 657
 Sturdza, Zoe, 604
 Sutz, Irena, 755
 Szenkiewicz, H., 741
 Szklubic, Thomas, 3

 Șaraga, Samoil, 692
 Șăineanu, Lazăr, 412, 750
 Șeptilici, Matei, 745
 Șerbănescu, Theodor (Todiriță), 288, 673
 Șincai, Gheorghe, 2
 Șonțu, Gheorghe, 373
 Ștefan cel Mare, 155, 156
 Știrbei, Alexandru, 656, 697, 755
 Știrbei, Barbu, 755
 Știrbei, George, 755

 Tacit (Publius Cornelius Tacitus) 434, 761
 Taine, Hyppolite, XXXV, 196, 200, 261, 288, 507, 603, 605, 610, 673
 Tarențiu, 201, 202
 Tasso, Torquato, 236, 237, 518, 608, 629
 Tasu, Vasile, 663
 Tattarescu, George, 553
 Teniers, David, 224, 289, 620
 Tennyson, Alfred, XXIV

Teoclorescu, I., 745
 Terentius, Marcus Varo, 203, 605
 Tenulian (Quintus Septimius Floreus Tertullianus), 167, 573
 Themistocle, 321, 700
 Theodorescu, Barbu, 569
 Theodorini, Elena, 234, 595, 628
 Thucydide (Tucidide), XXXV, 355, 725
 Tiberiu (Tiberius Claudius Nero), 434
 Tintoretto, Jacopo Robusti, XXXV, 216
 Tiziano, Vecellio, XXXV, 216
 Tocilescu, Grigore, 674, 767
 Tolstoi, Lev N., XXI, XXII, XXIV, XXV, 53, 219, 220, 229, 246, 271, 272, 277, 284, 339, 365, 440, 623, 628, 651, 660, 661, 665, 666
 Tokatti, Mina, 703
 Tomescu, D., 786
 Tomsa, Silvestro, 161
 TSpffer, Rudolf, 191, 223, 597, 598, 618
 Torouțiu, I. E., IX, XIII, XLII, 567, 568, 569, 663, 667, 707, 716, 717
 Traian (Marcus Ulpius Traianus), XXXV, 70, 167, 201, 421, 504, 539, 573, 605, 620
 Turgheniev, Ivan, XXIV, 229, 284, 627
 Tzigara-Samurcaș, AL, XLII, 460, 774

 Țironis, Sta vru, 144

 Uescu, I., 502
 Ulpian (Domitius Ulpianus), 604
 Umberto I, 421, 757

Ureche, Alceu, 274, 663
 Urechiă, V. A., 3, 178, 179, 494, 580, 584

 Varda, E. de, 421, 426
 Varlaam, mitropolitul, 2, 3
 Vasari, Giorr-io, XXXV, 156, 567
 Văcărescu, căpitanul, 515
 Văcărescu, d-na, 85, 514
 Văcărescu, familia („afacerea”), XVII, XLIV, 513, 515, 516, 520, 523, 653, 654, 663, 689
 Văcărescu, Elena, 35, 511, 513, 514, 515, 517, 518, 519, 609, 646, 671
 Văcărescu, Iancu, 513, 514, 646
 Văcărescu, Ion, 84, 85, 86, 257, 510, 511, 512, 513, 514, 516, 609, 660
 Văcărescu, Mihai (Mișu), (Claymoor), 255, 515, 646
 Văcărescu, Theodor, 339, 351, 369, 371, 712, 723
 Veniamin, Costache, mitropolitul, 2
 Vercingetorix, 339
 Verdi, Giuseppe, 542, 595
 Vergiliu (Publius Vergilius Maro), 529, 610
 Vernescu, G., 375, 674, 648
 Veronese, Paolo, XXXV, 216
 Vespucci, Amerigo, XXXVII
 Victoria, regina, 518
 Visconti-Venosta, 62, 415, 419, 751
 Vlahuță, Alexandru, XIV, XXIII, 267, 274, 295, 312, 313, 320, 333, 344, 418, 543, 575, 655, 663, 674, 679, 687, 688, 692,

693, 695, 696, 698, 705, 732, 781
 Voinov, Dimitrie N., 360, 540
 Volenti, N., 412, 540, 750
 Voltaire, VIII
 Vulcan, Iosif, 611, 674

 Wagner, Richard, 595
 Waldersse, Alfred von, 415, 751
 Walter, Charles, 742
 Wouwerman, Philips, XXXIX, 289, 673
 Wriothsley, Henry, 248
 Wundt, Wilhelm, 762

 Xenopolu, Nicu (N.D.), 233, 626
 Xerxe I, 293, 677

 Zamfir (Blănaru), Ion (Gheorghe), 508
 Zamfirescu, Duiliu AL, IX, XXX, XXXI, XXXII, XLII, XLV,

67, 525, 533, 536, 537, 554, 566, 774
 Zamfirescu, Constantin, dr., XVII, XLII, 476, 484, 497, 764
 Zamfirescu, Dimitrie, 528, 530
 Zamfirescu (Allievi), Henriette, XVI, XLII, 29, 230, 538, 590, 607, 623, 624, 625, 628, 632, 637, 641, 655, 661, 664, 672, 675, 678, 684, 686, 688, 705, 709, 711, 714, 721, 748
 Zamfirescu, Lascăr, XLII, 56
 Zamfirescu, Lascăr, XLII, 508, 623
 Zamfirescu, Lucia, XLV, 501
 Zamfirescu, Theodor, 23, 24
 Zarifopol, Paul, XI
 Zenobia, regina, 103
 Zola, Emile, XXIV, 510, 639, 641, 683
 Zuccaro, Federico, 350

CUPRINS

<i>Studiu introductiv</i>	VII
<i>Notă asupra volumelor VII—VIII — Corespondență</i>	XLII
 Către Academia Română	1
Către Aicalay.	6
Către Ion Bacalbașa.	7
Către Ioan Bianu.	8
Către Vintilă I. Brătianu	13
Către D. Caracostea.	14
Către Ercole Carini.	15
Către Carol I.	16
Către Cristu Cridim (Cr. I. Dumitrescu).	17
Către Ilie Dăianu.	18
Către Trandafir Djuvara	22
Către N. Docan.	611
Către Mihai! Dragomirescu.	69
Către C. Esarcu.	83
Către Gr. H. Grădeanu	97
Către B. P. Hasdeu.	88
Către „LTndependance roumaine”.	90
Către Duiliu Ioanin.	91
Către Nicolae Iorga.	153
Către dr. C. Istrati.	160
Către Ion Kalinderu.	164
Către George Em. Lahovary.	169
Către „Literaturul”.	

Către Eugen Lovinescu	.171
Către A1. Macedonski	.173
Către Ana Maiorescu	.180
Către Titu Maiorescu	.189
<i>Note și comentarii.</i>	491
<i>Indice d e nume.</i>	799

Tehnoredactor : VASILE CIUCA
Lector : MARGARETA FERARU

Bun de tipar : 26. 05. 2084
Coli ed. 43,19, coli tipar 54. Planșe tipar 8

Tiparul executat sub comanda
nr. 862 la
Întreprinderea poligrafică
„13 Decembrie 1918”
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București
Republica Socialistă România